غۇلام ئۇمەر

باياۋاندىكى گۈلخان

(3)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

باياۋاندىكى گۈلخان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

ISBN 7-228-08202-8

ISBN 7-228-08202-8

9 787228 082025

غۇلام ئۇمەر

باياۋاندىكى گۇلخان

(تارىخىي رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

图书在版编目(CIP)数据

野火/吾拉木·吾买尔著. —乌鲁木齐:
新疆人民出版社,2003.8
ISBN 7—228—08202—8

Ⅰ.野… Ⅱ.吾… Ⅲ.长篇小说—中国—当代
—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2003)第 067330 号

责任编辑:依明江·艾木都拉
责任校对:热娜·阿不里米提
祖来哈·艾则孜
封面设计:艾克拜尔·萨力

野火(3) (维吾尔文)
(历史长篇小说)
吾拉木·吾买尔 著

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮编:830001)
新疆新华书店发行
乌鲁木齐市大金马印务有限公司印刷
850×1168 毫米 32 开本 13 印张 2 插页
2003 年 8 月第 1 次印刷 2003 年 8 月第 1 版

ISBN 7—228—08202—8 总定价:60.50 元

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكىتى ئادرېسى

ئۈچىنچى قىسىم

ياش بىلەن
نەمدەلگەن تۇپراق

بىرىنچى باب

تىرىشىش، تەلەپكار كىشىنى بەخت مەنزىلىگە يەتكۈزىدۇ. جەددى جەھەت باياۋاننى كەزمەك، مەقسەت جامالىنى كۆرۈشكە سەۋەب بولىدۇ. مۇشەققەت تۇلپارىغا مىنمەي تۇرۇپ مەنپەئەت ھوسۇلىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ.

— «كەلىلە ۋە دىمنە»دىن.

1

غەربىي شىمال تەرەپتىكى دەريا باغرىدىن غۇر - غۇر شامال سوقاتتى. بەزەن مۇزدەك سوغۇق شامال يۈزلەرنى چىقىپ ئۆتسە، بەزىدە ئىسسىق شامال پەيدا بولۇپمۇ قالاتتى. باشباھار كۈنلىرىنىڭ باشلىنىدىغان ۋاقتىدىكى بۇنداق شامالنى «توڭ كۆتۈرىدۇ» دېيىشەتتى. قار ئاستىدا قىش بويى ياتقان بۇغداي ئېتىزلىرى ئەمدى رۇخسارىنى ئاچقان بولۇپ، ئىللىشقا باشلىغان باھار ئاپتىۋىغا ئۆزىنى قاقلاپ تىپ - تىنچ سوزۇلۇپ يېتىشاتتى. قاردىن ۋە مۇزدىن پۈتۈنلەي ئادالانغان ئېتىزلار يېڭى ئاچقان بوزدەك تاپ- تاقىر ھەم غېرىپسىنىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. كۈزگى بۇغداينىڭ بۈلتۈر يەر ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈپ چىققان مايسىسى قىشچە ئۈششۈپ، سارغىيىپ، تۇپراققا چاپلىشىپ قالغان، تېخى قايتىدىن كۆكەرمىگەنىدى، ئېتىزلارنىڭ ئۈستىدىكى نېپىز بىر قەۋەت تۇپراق تەركىبىدىكى سۈيى پارغا ئايلىنىپ كەتكەچكە ئۇۋتىلىدىغان بولغان

بولسمۇ، ئاستىدا ئازراق توك بارلىقى بىلىنەتتى.

ئەمما باھارنىڭ كېلىشىنى ئەڭ ئاۋۋال مەلۇم قىلىدىغان كۆكاتلاردىن ئېرىق بويلىرىدا بولىدىغان چىم ۋە قىياقلار مۇشۇ مەزگىلدىلا يېشىل رەڭلىك بىخلىرىنى بۆلتۈردىن قالغان، خازان بولغان پايىسى ئارىسىدىن چىقىرىپ، دۇنياغا باھار كېلىۋاتقانلىقىنى جاكارلىسا، دەرەخلەردىن سۆگەت ۋە مەجنۇنتاللارنىڭ نوتا شاخلىرى يېشىل رەڭگە كىرگەنىدى. بىخلىرى بولسا كۆرۈنەرلىك دومبايغانىدى.

كەپسىز ياش باللار تۇزلەڭ مەيداندەك بولۇپ قالغان توك ئېتىزلاردا قىش بويى ئويناپ چىققان «توپ تاياق»، «ئاق سۆڭەك» ئويۇنلىرىنى ھازىرغىچە داۋام قىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئويۇنلىرى ۋە «كوسىك» ئويۇنى تاكى ئايدىڭ كېچىلەرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە سوزۇلاتتى.

بارلىق مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە مۇئەللىملىرى، يېتىپ كەلگۈسى كۆچەت قويۇش مەۋسۇمىنى كۈتىۋېلىش، ئارقىدىن كېلىدىغان نورۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ ئارقىدىنلا يېتىپ كېلىدىغان «12- ئاپرېل» ئۈچۈن جىددىي تەييارلىقا كىرىشكەنىدى. ئۇلار ئۈچۈن 1936- يىلىنىڭ باھارى تولىمۇ جىددىيلىك ئىچىدە باشلانماقتا ئىدى. باھاردىلا بولىدىغان بىر قاتار ئىشلارنى ئۆز تەرتىپى، سان - سۈپىتى بىلەن قىلىش ئۈچۈن ۋاقىتنى مۇۋاپىق ئۇشلاش، مۇكەممەل كۈنتەرتىپ تۈزۈپ چىقىش كېرەك ئىدى.

****

نورۇز بايرىمى يېقىنلىشىپ قالغانىدى، سۆگەت ۋە مەجنۇنتاللار باھارنىڭ جىلۋىسىنى گوستاڭلىرىدا ئەكس ئەتتۈرۈشكە باشلىغانىدى. قىش بويى ئوچاق ئالدىدىن قوپمىغان توڭغاق مۇشۈكلەر ئەمدى ئاپتاپ چۈشۈپ تۇرغان تام تۈۋلىرىدە ئاپتاپقا قاقلانغاچ، تەققى- تۇرقىنى باھارغا ماسلاشتۇرماقچى بولغاندەك ئىخلاس بىلەن يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇدىغان بولدى. يېزا باللىرى پۈتلىرىنى غاجايدىغان ياكى قىستايدىغان ئۆتۈك،

چورۇقلارنى سىلىپ تاشلاپ، يالاڭ ئاياغ يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. ئەتراپتىن «بۇت - بۇت»نىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. سۇ يۈگۈرگەن سۆگەت تاللىرىدىن خالىساڭ «بۇت - بۇت»، خالىساڭ ئاددىي سۇناي ياكى بولمىسا يەنە باشقا ئويۇنچۇقلارنى ياساپ ئوينىساڭ بولاتتى.

بۇ يىلمۇ 24 كەنتتىكى مىڭلىغان ئوقۇغۇچى ھەرىكەتلەندۈرۈلۈپ كەڭ- كۆلەمدە كۆچەت قويۇلدى. بەزى ۋەخپىي يەرلەر ئورمانلىققا ئايلاندۇرۇلماقچىدى. ئاممىۋى جايلار، يول، ئۆستەڭ بويلىرىغا كۆچەت قويغاندىن باشقا شەخسلەرنىڭ ئورمان قويۇشىغىمۇ ياردەم بېرىلدى. بۇنىڭ بىلەن بەزەن ئەمگەك كۈچى ئاز ئائىلىلەر، تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنىڭمۇ ئۆزلىرىگە قارايدىغان بىرەر يۈز تۈپ دەرىخى بولۇدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئاۋام ئىچىدە مەكتەپ ۋە ئەپەندىلەرنىڭ ئىناۋىتى كۈنسېرى ئۆسەتتى. «ھەممە — مەكتەپ ئۈچۈن» دېگەن تونۇش پۈتۈن يۇرتتا ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققاندى. ھەسەتخورلار ھەرقاچان بولۇدىغان بولسىمۇ ئۇلار ناھايىتى ئاز ساندا ۋە ئاجىز ئورۇندا تۇرغاچقا بۇنداق ئاممىۋى خاراكتېر ئالغان ھەرىكەت ھەم قىزغىنلىققا قارشى تۇرالمايتتى.

تەۋپىق يېزا مەكتەپلىرىنى ئارىلاپ قايتىپ كېلىۋاتاتتى. كۆچەت قويۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىنكى زۆرۈر ئىش نورۇز بايرىمىدا بولۇدىغان پائالىيەتلەر ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈش ئىدى. ئۇ يېزا مەكتەپلىرىگە ئاشۇ ئورۇنلاشتۇرۇشلار بىلەن بارغانىدى.

ئۇ مەشھەدكە كېلىپ چوڭ كوچا بىلەن كېتىۋاتقاندا ئۇنىڭ ئالدىدىن راخمان ساراڭ چىقىپ قالدى ۋە ئاتنىڭ ئالدىدىلا غۇلچىنى كېرىپ تۇرۇۋالدى.

— راخمان ئاكا، نېمە قىلماقچىسىز؟ — دەپ سورىدى تەۋپىق سەممىي ھالدا، — ئىشىڭىز بارمۇ؟

— بار! — دېدى راخمان بىنورمال كۈلكە بىلەن.

تەۋپىق ئۇنىڭ ئالدىدىن ئاتنى دېۋىتىپلا ئۆتۈپ كېتەلمىگەچكە ئاتتىن چۈشتى، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ راھماننىڭ كۆڭلىنىمۇ ئايىدى.

— ھە، گېپىڭىز بولسا قىلىڭە، — دېدى راخمان بىلەن ياندىشىپ

مېڭىپ. ئاتنىڭ چۇلۇۋۇرنى ئارقىغا قىلىۋالغان قولىدا تۇتۇپ تۇراتتى. ئات بولسا ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئەگىشىپ كېلەتتى.

ــ بۇ خەقنى ئادەم قىلماقمۇ تەس ئىكەن، ــ دەپ ئاغرىنغىلى تۇردى راخمان، ــ ئوتتۇز يىلدىن بىرى بەرگەن تەربىيەم نەگە كەتتىكىن؟ بەغەرەزلەر! مەن بولمىسام نېنىنىمۇ تېپىپ يېيەلمەيدۇ!

بازار كوچىسىدا كېتىۋاتقانلار تەۋپىق بىلەن راخمان ساراڭنىڭ يېقىن ئاغىنىلەردەك مۇڭدىشىۋېپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ ئۆز كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي قېلىشتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى «يا راخمان ساراڭ يالغان ساراڭ بولغان بولسا ئەمدى ئۆزىنى ئاشكارىلاپتۇ، يا بولمىسا مەمتىلى ئەپەندى ئاينىپتۇ» دېگەندەك كۇسۇلدۇشۇپ ئۆتەتتى.

راخمان بىردىنلا ئۆزىنىڭ ئاغرىنىشلىرىنى داۋام قىلاتتى:

ــ بۇ خەققە سۇنى ئۆزەم مەجىت[1] قىلىپ بەردىم، شۇنداق قىلساممۇ يەنە ئەپلەپ ياقىلاشنى بىلمەيدۇ. مانا بۈگۈنكى كۈنلۈكتە بازاردىن بىر ئوتلام سۇ تاپقىلى بولمايدۇ!... ئاتۇش بازىرىدىن سۇ تاپقىلى بولمايدۇ دېگەن نېمە سەت گەپ؟!...

ــ مەيلى سىز غەم قىلماڭ، ئۇلارغا لازىم بولغاندا ئۆزلىرى باش قاتۇرىدۇ.

ــ شۇ، شۇ! باش قاتۇرىدۇ. مېنىڭمۇ بېشىم قېتىۋاتامدۇ، ئەلۋەتتە ئۇ خەقمۇ نان يەيدىغان بەندە بولغاندىكىن باش قاتۇرسۇن، نېمە بولاتتى...

ئۇلار تاكى قۇمباغقا كەلگۈچە پاراڭلىشىپ كېلىشتى. تەۋپىق ئۆيۈشمىغا كىرمەكچىدى. شۇڭا سىلىقىنە:

ــ راخمىنكا، مېنىڭ ئازراق ئىشىم تۇرىدۇ، خاپا بولمىسىڭىز باشقا بىر كۈنى يەنە پاراڭلاشساق قانداق؟ ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، بولمامدىغان! سىلىدەك غوجامنىڭ گېپىنى يىرغىلى ساراڭمۇ مەن، ــ دېدى راخمان ھەم نورمالسىز كۈلگەچ باشقا تەرەپكە

---

[1] مەجىت قىلماق ــ (مەۋجۇد سۆزىدىن) مەۋجۇت قىلماق، ھەل قىلماق، ۋۇجۇتقا كەلتۈرمەك، ئاپىرىدە قىلماق (ئاتۇش شىۋىسى) ــ ئاپتور.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە ئەسەرلەرنىڭ يېڭى ئادرېسى

كەتتى. تەۋپىقمۇ ئۇيۇشما تەرەپكە بۇرۇلدى.

ئۇ ئۇيۇشمىغان كىرىپ مۇھەممەد قارى زەكىگە بايرام پائالىيىتىگە ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ھەققىدە كۆرسەتمە بەردى، بۇ نەرسىلەرنىڭ تۈرى ۋە مىقدارىنى جەدۋەللەشتۈرۈپ تەپسىلىي يېزىپ كەلگەنىدى.

— ئىسلىماخۇنغا كۆرسۈتۈپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن دەرھال سېتىۋال ئوغلۇم، — دېدى تاپىلاپ.

ئۇ بۇ ئىشلارنى تۈگۈتۈپ بولغاندا، نامازدىگەر ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇ قۇمباغ مەسچىتىگە نامازغا كەلدى. ئۇنىڭ راخمان ساراڭ بىلەن «ئاپاق- چاپاق» دوستلاردىن بولۇپ كەتكەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەر بىرمۇنچە توقۇلمىلار بىلەن بېيىپ پۈتۈن مەشھەدكە يېيىلىپ بولغانىدى. مەسچىتتىمۇ مۇشۇ ھەقتە ھەرخىل مۇلاھىزىلەر بولۇۋاتاتتى. بەزى ئىچى قارىلار بۇنى زەھىرىنى تىقىۋېلىشنىڭ پۇرسىتى بىلىپ مەسخىرىلىك سۆزلەرنىمۇ قىلىشقا باشلىغانىدى.

— ئەپەندى تولا كاللا ئىشلىتىۋېرىپ ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويمىغاندۇ؟ — دەيتتى بەزىلەر.

— ئەپەندى بەك كۆڭۈلچەك جۇمۇ، ساراڭنىمۇ نېرى تۇر دېمەي پاراڭلىشىپ يۈرگىنىنى!

— راخمان ساقايغان ئوخشايدۇ...

— كىم بىلىدۇ، ئەپەندى ئېلىشىپ قالدىمۇ...، — بەزى قىتىغۇرلارنىڭ توپىدا قەستەن چىقىۋالىدىغان سۆزلەرمۇ ئېيتىلاتتى، ئەمما ئۇلار چىڭراق سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالمايتتى.

— ئەپەندى دېگەنلەر ئەسلىدە ئوڭمىدى؟ ئەسلىدىمۇ سەل چەلەڭگۈش خەق بۇ...

ئۇ شاۋ- شاۋلار تەۋپىقنىڭ مەسچىد ھويلىسىغا كىرىشى بىلەنلا شىۋىرلاشقا ئايلىنىپ كەتتى. تېخى ناماز باشلانمىغاچقا ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەرۋازا تەرەپكە قارىشىپ تۇرۇشقانىدى. تەۋپىق ئۇلارنىڭ نېمىشقا ئۆزىگە تىكىلگىنىنى بىلگەن بولسىمۇ چاندۇرمىدى.

— ئەمدى، ئاغىنىڭىزنى باشلاپ كەلمەپسىزغۇ؟ — دېدى «مۆتىۋەر»لەردىن بىرى.
— ئۆزىڭىزگە يارىشا ئىش قىلسىڭىزچۇ... — دېدى ئۇنىڭغا كۆيۈنگۈچىلەردىن بىرى ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى قوغداش ئۈچۈن زورۇقۇپ، ھەتتا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ چېھرىسىدىمۇ بۇ پىكىرنى توغرا تېپىش ئالامەتلىرى بار ئىدى.
— شۇنداقمۇ؟ — دېدى تەۋپىق ئۆزىگە خاس كۈلۈمسىرىشى بىلەن، — ماڭا كۆڭۈل بۆلۈپ ئاۋارە بولغۇنۇڭلارغا تەشەككۈر. ئىناۋەت ھەققىدە ئويلىغىنىڭلار ئۆزۈڭلارنىڭ قارىشى بويىچە بوپتۇ. كىم بىلەن مۇئامىلە قىلىشىم كۆڭلۈمنىڭ مەيلى: سۆيسە سۆيىمەن يەر بىلەن يەكسان بولسا، سۆيمىسە سۆيمەيمەن مىسىرغا سۇلتان بولسا!
ئەتراپ تىمتاس بولۇپ كەتتى. ھەممەيلەن پەقەت شۇنىلا كۈتۈپ تۇرغاندەك ئارقىلىرىغا ئۆرۈلۈشتى. بۇ چاغدا ئىمام سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ بولغانىدى.
ئەقلى- ھوشى نورمال ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ جاۋابى بىلەنلا قانائەتلىنىپ قېلىشقانىدى.

****

22- مارت نورۇز بايرىمى بۇ يىل قۇربان ھېيت بىلەن قاتار كەلدى. ئاۋۋال قۇربان ھېيت بولدى. قۇربان ھېيتنىڭ شات- خۇراملىقى تارقىمايلا نورۇز بايرىمى بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ قېتىمقى نورۇز بايرىمى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. يەنە بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەۋىيىسى ھەر تەرەپلىمە ئۆسكەن، مەخسۇس تەربىيىلىنىۋاتقان 500 نەپەر تەنھەرىكەتچى بايرامغا تېخىمۇ سەلتەنەتلىك زوق ئېلىپ كەلگەنىدى.
ئەتىگەندىلا 40 نەپەر ئىزچى مەشھەدتىن «ياغاچ ئاياغ» بولۇپ يولغا چىقتى. مەكتەپلەردىن تاللانغان پارات قوشۇنى ھەر خىل شەكىلدە

ياسىنىپ، ھەربىرى قولىغا ئىككىدىن بايراقچە ئېلىپ جەمەتلە تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى. تەختىھون يېزىسىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدىكى يانتۇ سايلىق تەنھەركەتچىلەر ۋە تاماشا كۆرۈشكە چىققان كىشىلەر بىلەن تولدى. كۆپ ئۆتمەي بىرمۇنچە تەنھەركەتچىلەر تاققا ياماشقىلى تۇردى، ئۇلار تاغ يوتىلىرىدا چىقىپ كېتىۋېتىپ تاغ ئېتىكىدىكىلەر بىلەن بايراق ئىشارىسى ئارقىلىق سۆزلىشەتتى.

سابىت بۈگۈن گۈلزادىنى باشلاپ كەلگەنىدى. گۈلزادە بۇنداق ئادەم كۆپ بولىدىغان سورۇنلاردا كۆزگە چېلىقىپ يۈرۈشتىن تارتىنغان بولسىمۇ سابىت ئۇنى بېرىشقا كۆندۈرگەنىدى.

— خوتۇن - قىزلارغا ئۈلگە بول، پائالىيەتكە قاتناش، — دېدى ئۇ.

— بوپتۇ، مەمتىلى ئەپەندىنى كۆرمىگىلى ئۇزۇن بوپتۇ، شۇڭا ئاتام بىلەن كۆرۈشكىلى بولسىمۇ باراي، — دېدى گۈلزادە ئاخىرى، — مەلىكىزاد خېنىممۇ بارارمۇ؟

— بىكار بولسىلا جەزمەن بارىدۇ.

لېكىن مەلىكىزاد بۇ قىزىق ئويۇنلارنى كۆرگىلى كېلەلمىدى. يىلنىڭ باشلىرىدا سىدىقبەگ ناھىيىگە يۆتكىلىپ كەتكەنىدى. شۇڭا قۇرەيش خېنىم ئۆيدە يالغۇز ئىدى. ئۇلار تېخى ئائىلىسىنى كۆچۈرۈپ كەتمىگەنىدى. بىرىنچىدىن قۇرەيش خېنىم يالغۇز قالغانلىقى، ئىككىنچىدىن، ئۇ يېقىن كەلگۈسىدە كۆچۈپ كېتىدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن، مەلىكىزادىنىڭ كۆپ ۋاقتى ھامىمىسىغا ھەمراھ بولۇش بىلەن ئۆتەتتى.

سابىت گۈلزادىنى باشلاپ ئۇستازىنىڭ ئالدىغا كەلدى. گۈلزادە غەمگۈزارىغا نۇرغۇن گەپلەرنى قىلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، ئەتراپتا ئادەم كۆپ بولغانلىقى، يەنە كېلىپ ھەممىسى ئەر كىشى بولغانلىقى ئۈچۈن ھېچنېمە دېيەلمىدى. ھەتتا ئەھۋال سوراشقىمۇ تىلى كەلمەي قالدى.

— ۋۇي، مېنىڭ كېلىن قىزىم كەپ قاپتۇغۇ، — دېدى تەۋپىق ئۇنى خۇددى بالىسىنى ئەركىلەتكەندەك ئەركىلىتىپ، — قانداقراق؟ سالامەتچىلىكتۇ؟ سابىت بوزەك ئېتىپ قويمىغاندۇر؟

— تېچلىق... — ئۇ سابىتنىڭ يېڭىدىن تارتىپ، كېتىشكە ئىشارە قىلدى.

سابىت ئۇستازىغا خىجىللىق بىلەن قاراپ قويۇپ، ئايالىنى ئېلىپ كەتتى. ئۇلار كۆپچۈلۈكنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ تاغ چوققىلىرىغا چىقىۋالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ بايراقلىرىنى ئاللىقانداق پۇلاڭلىتىشلىرىنى، پەستىكى تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرۈشتى. سايدا يېنىك ئاتلېتىكىدىن ماھارەت كۆرسىتىش بولۇۋاتاتتى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا يەنە «12- ئاپرېل»دا بولۇدىغان ۋىلايەت بويىچە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ مانېۋىرى ئىدى. بۈگۈن بۇ يەردە بولىدىغان ئادەم دېڭىزىدىن پايدىلىنىش خىيالىدا بازارلىق سېتىقچىلار ھەر خىل يايما غالتەكلىرىنى ئېلىپ بۇ يەرگە چىققانىدى. شۇڭا ساي بازار كۈنىدەكلا قىزىپ كەتكەنىدى. باھارنىڭ ئىللىق سالقىنىدا سېتىقچىلارنىڭ كەسكىن سۆزلىرى، قىزىقچىلىق ئارىلاشقان مېلىنى ماختاشلىرى يىراق- يىراقلارغا كېتەتتى. ئادەم تولا يەردە بۇرۇنلاردا يۈز بېرىدىغان جېدەللەر، ئەپسانە سەت گەپلەر خۇددى يىلتىزى قۇرۇتۇلغاندەك ئارىدىن يوقالغان، كىشىلەر ئەدەپ بىلەن يول سورايدىغان، تېگىشىپ كەتكەنلەر ئەپۇ سورۇشىدىغان بولۇشقان ئىدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ جەڭگىۋار مارشلىرى ئەتراپنى چاڭ كەلتۈرۈپ، دىققەتلەرنى تاتتى.

نورۇز بايرىمى پائالىيىتى كەچكىچە داۋام قىلدى. كەچتە ئۇيۇشما بىناسى ئالدىدا گازۋاي لامپىلار يېقىلىپ، بايراملىق ئويۇن قويۇلدى. رۇشتى مەكتەپتىن تاللانغان سەنئەت ئەترىتى يامان ئىللەتلەر قامچىلانغان بىر پەردىلىك كومېدىيە، «غېرىب - سەنەم»دىن ئارىيە ئورۇنلىدى. قىزلارنى سەھنىگە چىقىرىشقا بولمىغاچقا قاسىم ئايالچە ياسىنىپ قىز رولىدا چىقىپ تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئۇلار «غېرىب - سەنەم»دىن ئارىيەنى ناھىيىلىك[1] سانائى نەپىسە ئوينىغان «غېرىب - سەنەم» درامىسىغا تەقلىد قىلىغانىدى.

---

[1] پەيزىۋات ناھىيىسى — ئاپتور.

قاسىمنىڭ قىز رولىنى شۇنچىلىك قاملاشتۇرغىنى گۈلزادىنىڭمۇ زوقىنى كەلتۈردى. ئەسلىدە ئۇ ئۇنى راستىنلا قىز بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدى. ھەتتا «سەھنىگە چىققىنى ئۈچۈن دادىسىدىن تاياق يېمىسە بولاتتىغۇ» دەپ ئەندىشىمۇ قىلغانىدى. سابىت ئۇنىڭغا قىز ئەمەس ئوغۇلبالا ئىكەنلىكىنى، مەمتىلى ئەپەندى بېقىۋالغان ئىزچى شۇ ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇ ھەيران قالدى.

— توۋا، مەن ئۇنى قىز بالا دەپتىكەنمەن، ئەجەپ ئوخشىتىپتۇ ـ يا.

— ھازىر خەلقىمىز خۇراپات پاتقىقىغا پېتىقلىق، شۇڭا قىزلارنى سەھنىگە چىقىرىشقا ئامال يوق. كەلگۈسىدە قىزلاردىن نى ـ نى داڭلىق ئارتىسلار مەيدانغا كېلىدۇ. ئۇ چاغدا درامىلارنى قالتىس ئىشلەيدىغان بولىمىز. بىزدىمۇ كىنو ئارتىسلىرى بولىدۇ، بىلەمسەن، بۇ پارلاق ئەتىنى ئىككىمىز بىللە بەرپا قىلىشقا قاتنىشىمىز ھەم بىللە كۆرىمىز. بەلكىم بىزنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىمىز مەشھۇر چولپانلاردىن بولۇپ چىقار...، — سابىت بىلەن گۈلزادە قايتىپ كېلىۋېتىپ شۇ ھەقتە سۆزلىشىپ مېڭىشتى.

— مېنىڭچە بولسا بىزنىڭ بالىلىرىمىز ئەپەندى بولسۇن، — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى گۈلزادە. ئۇنىڭ نەزىرىدە ئەپەندىلەر ئەڭ ئۇلۇغ ئادەملەر ئىدى.

— ئەپەندى بولۇشمۇ كېرەك، بىراق، ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئەپەندى بولمايدۇ ـ دە، باشقا ئىشلارغىمۇ ئادەملەر كېرەك.

— مەيلى، باشقىنى باشقىلار قىلسۇن.

سابىت ئايالىنىڭ قەلبىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا ئۇنىڭ رايىغا باقتى. ئۇ بۇ ۋىجىككىنە ۋۇجۇتتا يېنىپ تۇرغان سۆيگۈنى ھەممىدىن تولۇق چۈشىنەتتى. ئەتراپىنى تۈن پەردىسى يېپىپ تۇرغاچقا ئۇ ئىككىلەنمەيلا گۈلزادىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭ ھېسسىياتچان يۈرىكى گۈلزادىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا يېنىپ تۇرغان ئوتنىڭ كىم ئۈچۈنلىكىنى تۇيغانىدى.

— شۈك بولۇپ كەتتىڭىزغۇ؟

— ئويلاپ كۆرسەم، سەن توغرا دەپسەن، بالىلىرىمىز ئەپەندى بولسا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بولغۇدەك، ــ دېدى سابىت.

2

ئاپرېل قۇياشى ئۇپۇق سىزىقىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققاندىلا ئەسكىسار[1] سازلىقىدا نۇرغۇن ئادەم ئۇنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك قىمىلدىشىپ يۈرەتتى. جەنۇب تەرەپتە قىزىل دەرياسى شارقىرايتتى. ئەسكىسار سازلىقى باھارغا يارىشا يېشىل مەخمەلدىن ئۈستىگە يوپۇق ئارتقان بولۇپ، يىراقتىن تولىمۇ گۈزەل كۆرۈنەتتى. ئاللىقانداق جايلاردا تۈرۈپ قالغان زەي سۇلار تاڭ قۇياشى نۇرىدا زەر رەڭدە پارقىرايتتى. ئاشۇ يېشىل مەخمەل ئۈستىدە زەر رەڭدە پارقىراپ تۇرغان سۇلار ئوردىنىدەك ياكى تۈگمىلەردەك كۆرۈنسە، تاڭ سەھەردىلا بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەرنىڭ سەپلىرى يېشىل مۇندىرغا كالوۋتۇن باسقاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇلار ناھىيە ۋە يېزىلاردىن كەلگەن تەنھەرىكەتچىلەر، قەشقەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىملار ۋە تاماشا كۆرۈشنى ئىختىيار قىلىپ كېلىشكەن شەھەر پۇقرالىرى، يېقىن ئەتراپتىكى يېزىلارنىڭ دېھقانلىرى ئىدى.

ۋاقىتلىق سەھنە شىمال تەرەپتە بولۇپ، قىزىل دەرياسى تەرەپكە يۈزلىنىپ تۇراتتى. بۇ يەرگە بىرقانچە ئورۇندۇق قويۇلغان. ئورۇندۇقلاردا مەھمۇد مۇھىتى ۋە ئۇنىڭ شتابىدىن قۇربان سەئىدى، قۇربان نىياز، سەمىتاجى، ئىبىبىرخوف(ئۇ رىبالكىنىنىڭ ئورنىغا ئالماشقان رۇس مۇشاۋۇر ئىدى)، قاسىمبەگ (تەرجىمان) قاتارلىقلار، قەشقەر ۋالىسى ۋاڭ باۋچيەن، ساقچى ئەمەلدارلىرى، قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىن مەسئۇل كىشىلەر، ئابدىغوپۇر داموللا قاتارلىق

---

[1] ئەسكىسار ــ (ئەسكى ھىسار سۆزىدىن) ـ «كونا قەلئە» مەنىسىدە. ئىلگىرى بۇ يەردە شەھەر بولغان) ــ قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدىغان جاي. قىزىل دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا ــ ئاپتور.

ھۆكۈمەتكە ئىشەنچلىك بولغان «مۆتىۋەر»لەر، سانايى نەپىسەدىن توختاجى قاتارلىقلار، مىللەت باغچىسىدىن ئوبۇلقاسىم(ئوبۇلقاسىم مىللەت باغچىسىغا ئالماشقاندى) قاتارلىقلار ئولتۇرۇشاتتى. ئىككى تەرەپتە ۋە ئارقىدا بىرىنچى پولكنىڭ جەڭچىلىرى يېرىم دائىرە ھالىتىدە تولۇق قوراللانغان ھالدا تۇراتتى.

كۆپ ئۆتمەي يەنە بىر قوشۇن ئەسكىسارغا يېتىپ كەلدى. قوشۇن ئالدىدا قوماندان ئاتلىق كېلەتتى. ئات ئۈستىدە ئانچە قولاشماستىن ئولتۇرغان لىيۇ بىڭ بولۇپ، ئۇ يېڭىشەھەردىن ئەمدىلا يېتىپ كەلگەندى. ئۇ ئىككى نەپەر خاس مۇھاپىزەتچىسى بىلەن سەھنە تەرەپكە كەلدى. قالغان ئەسكەرلىرى مەيداننىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدە قېلىشتى.

— مامۇت، ئاكا، ياخشى؟ — دېدى لىيۇ بىڭ ئاتتىن چۈشۈپ ئالدى بىلەن مەھمۇد مۇھىتىغا سالام قىلىپ ھېجىيىپ. ئارقىدىن ئۇ ۋاڭ باۋچيەن بىلەن كۆرۈشتى. باشقىلارغا خۇشياقماسلىق بىلەن باش لىڭشىتىپ، قوللىرىنى كۆكسىدە جۈپتەكلەپ سالام قىلدى.

ئۇنىڭ كېلىشى بىلەن بۇزۇلغان تەرتىپ ئەسلىگە كەلدى. كۆپچۈلۈك كۇسۇرلاپ پاراڭ سېلىشقاچ مەيداندا مۇسابىقىنىڭ تەييارلىق ئىشلىرى بىلەن بەنت بولۇۋاتقان بىرقانچەيلەننىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ تۇرۇشاتتى. مەيدان پۈتۈنلەي ئادەملەر بىلەن قورشۇلۇپ بولۇنغانىدى. ئالدىنقى رەتتە تەنھەرىكەتچىلەر، ئارقىدا باشقا ئوقۇغۇچىلار، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئەسكەرلەر، دېھقانلار، شەھەر پۇقرالىرى ئارىلىشىپ كەتكەن تاماشىبىنلار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىكى بوشلۇقتا ئەسكەرلەرنىڭ ئاتلىرى، ئەمەلدارلارنىڭ پوچتىلىرى ئۇ يەر- بۇ يەردە تۇراتتى. بەزى سېتىقچىلارنىڭ سايىۋەنلىرىمۇ بۇ ئەتراپقا تىكلىنىپ ئۈلگۈرگەندى. پۈتۈن سازلىقنى پەس ئەمما ئۆزئارا قوشۇلۇپ شاۋ- شاۋغا ئايلىنىپ كەتكەن پاراڭ ئاۋازى جانلاندۇرۇپ تۇراتتى.

تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنى رەسمىي باشلاش ئالدىدا ھەرقايسى مەكتەپلەرنىڭ تەنھەرىكەتچىلىرى تەربىيىچىلەرنىڭ كوماندىسى ئاستىدا چاسا سەپ بولۇپ باشلىقلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا

تىزىلىشتى. ئۇلار جەڭگىۋار مارشلارنى ياڭرىتىپ، قەدەم تىۋىشلىرىدىن ھەيۋەتلىك سادا ياڭرىتىپ بىر ھازا مەش دەسسىگەندىن كېيىن، مۇسابىقىنى باشلاشقا مەھمۇد مۇھتىدىن ئىجازەت سورىدى.

مەھمۇد مۇھتى ھەرقاچان ئوقۇغۇچىلار، ئوقۇتقۇچىلار ۋە ھەر ساھە ئاممىسى يىغىلغان سورۇنلاردا بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىمەي قالمايتتى. بۈگۈنمۇ ئۇ ئادىتى بويىچە ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ كالتە سېرىق ساقاللىق كەڭ يۈزى ھاياجاندىن دەم قىزىرىپ، دەم تاتىراتتى. ئۇ ھەربىيلەرگە خاس لاتاپەتكە، سۇر- ھەيۋەتكە ئىگە بولۇش بىلەن بىللە يەنە شائىرلاردەك ھېسسىياتچان كىشى ئىدى. ئۇنىڭ چوغدەك يېلىنجاپ تۇرغان يوغان- يوغان نۇرلۇق كۆزلىرى ئالدىغا مىختەك تىكىلگەن بولۇپ، ياشقا تولغاندەك پارقىرايتتى. بۇ بىر جۈپ كۆز مەيدانغا يىغىلغان خالايىقنىمۇ، ئەسكەرلەرنىمۇ كۆرمەيتتى. دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە دەرەخلىرى غىل - پال كۆرۈنۈۋاتقان يىرا تەرەپكە تىكىلگىنىمۇ يوق. بۇ كۆزلەر مەيداندا رەتلىك سەپ بولۇپ تىزىلغان، بىر خىل كېيىنگەن تەنھەرىكەتچىلەرگە تىكىلگەنىدى. بۇ تىكىلىشتە بىر خىل بېسىپ بولمايدىغان ئاتىلارچە مېھىر- مۇھەببەتمۇ، ئۇستازنىڭ كۆيۈمچانلىقىمۇ، باغۋەندەك ئۆزى ئەجىر ۋە مېھنەت سىڭدۈرۈپ پەرۋىش قىلىپ، ئاسراپ ئۆستۈرۈۋاتقان مېۋىلىرىگە ھەم زوقلىنىپ، ھەم پەخىرلىنىپ، ھەم ئۈمىدلىنىپ قاراشمۇ بار ئىدى. مانا شۇنداق مۇرەككەپ ھېسسىياتلار ئارىلىشىپ كەتكەن قاراشنى ئىپادىلەۋاتقان كۆزلەرگە كۆپ ھاللاردا ھاياجان يېشى، زوقلىنىش يېشى، سۆيۈنۈش يېشى كېلىشى مۇقەررەر. بەلكى بۇنداق ياش كىشىلەرنى ئۆپكىدەپ يىغلىتىۋېتىشكە ئېلىپ باراتتى. ئەمما مەھمۇد مۇھتى ھەربىي بولغىنى ئۈچۈنلا ياشلىرى تېشىغا ئېقىپ چىقماي، ئايانچلىق پارقىرىغىنىچە چاناقلىرىدا تۇرۇپ قالغانىدى.

— ئەي مۆمىن پۇقرالار، قېرىنداشلار، بىز بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى، ئۈچ يىل، ھەتتا ئىككى يىل ئىلگىرى قانداق ئىدۇق؟ ئۆزىمىز ئوقۇيالمىغانمىز، باللىرىمىز ئوقۇيالمايتتى. خەلقىمىز ئۆزىنىڭ ھاياتىنى

ھايۋاندەك «ئىشلەش — يېيىش — ئىشلەش»نى دەۋر قىلغان ھالدا ئۆتكۈزەتتى. مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە دېگەنلەردىن سۆز ئېچىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. دۇنيادا مۇشۇنداق بىر ئىشلارنىڭ بارلىقىنى بىلىدىغانلار يوق ھېسابتا ئىدى. مانا ھازىر بىز بىلىۋاتىمىز، شۇنچە پات پۇرسەتتىلا كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋالدۇق! — ئۇنى ئاللىقانداق ئىچكى تەلپۈنۈش بوغۇپ سۆزدىن توختۇتۇپ قويدى. شۇڭا سەل تۇرۇۋېلىپ، ئاۋۋالقىغا قارىغاندا تېخىمۇ ياڭراق، تېخىمۇ كۈچلۈك ئاۋازدا داۋام قىلدى (بۇ چاغدا سىجاڭنىڭ سۆزىنى ئاڭلايمىز دەپ ئاياق تەرەپتىن بۇياققا سۈرۈلۈۋاتقان كىشىلەرمۇ، جاي- جايدا چىپپىدە توختاشتى)، — بۇنداق ياخشى ۋەزىيەت قانداق يارالدى؟ ئەۋلى خۇدانىڭ بۇيرۇقى ئاندىن قالسا ئۆزىمىزنىڭ تىرىشچانلىقىدىن بولدى. بىز قان تۆكتۇق، كۆرەش قىلدۇق، قېرىنداشلار! دەريا - دەريا قانلار ئاققۇزدۇق. مانا بۇ شۇنىڭ خاسىيىتى، ھەرگىزمۇ خوجايىنلارنىڭ رەھمى كېلىپ قىلىۋەتكەن ئىلتىپاتى ئەمەس! — ئۇ ئەتراپقا تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن سۆزىگە چاقىرىق جۈملىلىرىنى قوشۇپ قويدى، — شۇڭلاشقا كۈرەشنىڭ قەدرىگە يېتىڭلار، كۈرەش بىلەن قولغا كەلگەن — جېنىمىز بەدىلىگە قولغا كەلگەن نەرسىلەرنىڭ قەدرىگە، مەكتەپنىڭ قەدرىگە يېتىڭلار، قېرىنداشلار! بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز دەل مۇشۇنىڭدىن، بىزنىڭ ساۋادلىق بولۇپ كېتىشىمىزدىن قورقىدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئوقۇش كېرەكلىكىنى بىلىڭلار، مانا بۇ بالىلارنى، — قولى بىلەن مەيداننى كۆرسەتتى، — ئۆزىمىزنىڭ بالىلىرىنى سۆيۈڭلار... — ئۇ بەك ھاياجانلىنىپ كەتكەچكە سۆزى ئۈزۈلۈپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن سەل سۈكۈتتىن كېيىن قولىنى پۇلاڭلىتىپ، — بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن ئەپەندىلەرگە رەھمەت! — دەپ توۋلىدى ئۇ ئاۋازىنى تېخىمۇ كۆتۈرۈپ.

— سىجاڭغا رەھمەت! — دېگەن جاۋاپ سادا دەريا تاشقىنلىرىدەك شىددەت ۋە رېتىمسىز ھالدا مەيداننى بىر ئالدى.

مەھمۇد مۇھىتى شاۋقۇننىڭ بېسىلىشىنى كۈتمەيلا باشلاشقا ئىشارە قىلدى.

مەيدانــدا بىردەمــدىلا مۇسـابىقە باشـلىنىپ، كەيپىيـات جانلىنىـپ كەتتى.

مەيــدانىنىڭ چۆرىســنى ئايلانــدۇرۇپ يۈگــۈرۈش لىنىيىســى ھاســىل قىلىنغـان بولـۇپ، بەلـگە قىلىــپ ھــاك چېچىلغانــدى. مەيــدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېگىزگە سەكرەش، يىراققـا سـەكرەش، دىسكا ئېتىش، چۆيـۈن توپ ئېتىش، ياغاچ ئاياغ بىلەن مېڭىش، چاقپىلەكتىن ئاتلاپ يۈگـۈرۈش، بـالا ھاپـاچ قىلىــپ يۈگـۈرۈش، چېلىشــش... قاتـارلىق يېنىــك ئاتلېتىكـا مۇسابىقىسـى قىزىــپ كەتتــى. بۇنىڭـدىكى بىرمــۇنچە ئــۆزگىچە تــۈرلەرنى پەقەت ئــاتۇش تەنھەرىكەتچىلــرىلا ئورۇنلىغـــان بولغاچقـــا باشـــقىلارغا ئالاھىدە قىزىق تۇيۇلدى.

بولۇپمۇ تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى تارتقىنى مەيدانىنىڭ سىرتقى ھالقىسىنى ئايلىنىپ يۈگۈرەۋاتقانلار ئىدى.

ئـــاتۇش كوماندىســـى مەيـــدانغا چۈشـــكەندە، تەۋپىـــق ھەربىــر ئوقۇغۇچىسىنى كــۆزدىن كەچـۈرۈپ، ئۇلارنىــڭ كىــيىم ـ كېچەكلىرىنىــڭ راۋۇرۇســلىقى، روھىنىـــڭ قانــداقلىقى،... قاتارلىقلارغــا قــارايتتى. ھەربىــر تەنھەرىكەتچىنــى ئىلھاملانــدۇرۇپ ســۆزلەيتتى. ئۆزىنىــڭ ئــامراق ئــوغلىنى پەپىلىگەندەك پەپىلەيتتى.

ــ سەن ھازىر بىـر يۇرتنىـڭ ۋەكىلىسـەن، ئوغلـۇم، ــ دەيتتـى ئـۇ، ــ بۇ ئەينى ۋاقىتتـا سـېنىڭ شـەرەپ قازىنىشـىڭ يۇرتىڭمـۇ شـەرىپى دېگەن سـۆز. ئومـۇمي جەھەتــتىن ئالغانــدا سـەن مىللـەت ئۈچـۈن شان شـەرەپ قازانغۇچى ياكى مىللەتنىڭ ئابرويىنى تۆككـۈچى ئورۇندىسـەن. بىلـدىڭمۇ؟ ئەمدى قانداق تىرىشىش كېرەكلىكىنى ئۆزۈڭ ئويلا، بار، ئوغلۇم....

ئۇن مىـڭ مېتىرلىـق يۈگـۈرۈش باشـلانغاندا ئـۇ ئەكـبەر ھۇدۇكھاجىنى كۆتۈرۈپ دېگۈدەك باشلىنىش نۇقتىسـىغا ئېلىــپ كەلـدى. ئـۇ شـۇ جەريانـدا ئۆزىنىـــڭ بـــۇ «ئەتـــۋار»لىقىنـــى ھەم ئەركىلەتتـــى، ھەم پەپىلــــدى، ھەم روھلاندۇردى، ھەم ئاگاھلاندۇردى.

ــ ئۆتكەن يىلى سـېنتەبردە كونشـەھەر ناھىيىسـى بىرىنچىلىكنـى ئالغــان، ســېنىڭ رەقىبىـــڭ ئابلىمىـــت ئـــانچە ئاســان يەڭگىلـــى

بولۇدىغانلاردىن ئەمەس، ھۇشۇڭ بىلەن بول، ئوغلۇم. ھامان بىر كۈنى سەن مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە خەلقئارالىق مۇسابىقىلەرگە چۈشۈپ قالىدىغانلىقىڭنى ئويلا. كىشى ئۆزىنىڭ ھەرىكىتىنى مۇقەددەس نەرسىلەرگە باغلىغاندا مۆجىزىلەرنى يارىتىشى مۇمكىن...

ھەممىنىڭ دىققىتى ئۇن مىڭ مېتىرغا يۈگۈرگۈچىلەرگە ئاغدۇرۇلدى. ئۇلار يۈگۈرەشكە تەييار بولۇپ، گويا كىرىچى تارتىلغان يادىكى ئوقتەك تەييار بولۇپ تۇرغاندا ھەممىنىڭ يۈرىكى ئۇلار بىلەن تەڭ جىددىيلەشتى. ئۇلار ساداقتىن قويۇۋېتىلگەن ئوقتەك ياكى چۇلۋۇرىنى ئۈزۈپ قاچقان توسۇن ئاتتەك يۇلقۇنۇپ چىققاندا تاماشىبىنلار بىر مەرتە نەپەسلىرىنى راستلىۋېلىشتى. تەنھەرىكەتچىلەر ھەممىنى ئۇنۇتقان ھالدا ئالغا يۇلقۇناتتى. بۇ ئەڭ كۈچلۈك ئىككى كوماندىنىڭ چېمپىيونلۇقنى تالىشىش ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىسى بولغاچقا ھەممىنىڭ دىققىتى شۇلاردا ئىدى.

تېنىمسىز مىجەز تەۋپىق ھاياجىنىنى باسالماستىن ئۇلار بىلەن بىللە يۈگۈرۈشكە باشلاپ، كېيىن ئۆزىنى توختۇتۇۋالدى. ئەمما ياڭراق ئاۋازى بىلەن ئەكبەرگە مەدەت بېرىپ، گاھ ئۇياقتا، گاھ بۇياقتا ئۆتۈپ تۇردى.

— ئوغلۇم ئەكبەر! خۇدا مەدەت بەرسۇن، ئاخىرىغىچە ئالدىنى بەرمە!

ئۇنىڭ قەدىمى ئىختىيارسىز يۈگۈرۈش سىزىقىنى بويلاپ ماڭاتتى. ئاغزىدا بولسا ھەدەپ ئەكبەرگە مەدەت بېرەتتى. تاماشىبىنلارنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان ئوقۇغۇچىلار ۋە باشقا تەنھەرىكەتچىلەر ھەم ئۇلارنىڭ تەربىيىچىلىرى ئۆز مەكتەپدىشىنى، ئۆز شاگىرتىنى، ئۆز يۇرتلۇقىنى شان- شەرەپنى قولدىن بەرمەسلىككە ئۈندەپ چوقان سېلىشاتتى. ئۈچىنچى ئايلىنىشتىن باشلاپلا يۈگۈرەۋاتقانلارنىڭ ئارىلىقى كۆرۈنەرلىك ئۆزۈراشقا باشلىدى. ئەكبەر يەنىلا ئەڭ ئالدىدا كېتىپ باراتتى. بىراق ئۇنىڭغا ھەر مىنۇت يېتىشىۋېلىش ۋە ئېشىپ كېتىش خەۋپى تۇغدۇرۇپ بىر يېنىدا ئابلىمىت، يەنە بىر يېنىدا

ناسىراخۇن كېلەتتى. بۇلارنىڭ ئەكىبەردىن ئارىلىقى يېرىم قەدەم، بەزىدە بىر قەدەم ئارقىدا ئىدى. باشقا مۇسابىقىداشلار ئون قەدەم، ئونبەش قەدەم ئارقىغا تاشلانغانىدى. ئالدىدا كېتىۋاتقانلارنىڭ چىرايىدا ھارغىنلىقتا ئوخشىمايدىغان بىر ئىپادە ھۆكۈم سۈرەتتى. بىرى ئۆزى ئېرىشىشكە نىيەت قىلغان شان- شەرەپنى قولدىن بەرمەسلىك ئۈچۈن ھەممىنى ئۇنۇتقان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى تەشۋىش ئاۋۇلارنى يەتكۈزمەسلىك ئىدى. يەنە بىرى ئىلگىرى بىر قېتىم شان- شەرەپكە نائىل بولغاچقا، شۇ ئورۇننى تارتتۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن جان- جەھلى بىلەن تىرىشاتتى. ناسىرخۇن خېلىدىن بېرى جاپالىق مەشىق قىلىشتىن قېچىپ، بازاردا ئۇششاق سودا- سېتىقچىلارغا ئارىلىشىپ، سالاپەتلىق قىلىپ، بىرنەچچە يارماقتا قىزىقىپ يۈرگەچكە، بۇگۈن دەسلەپكى بىر نەچچە ئايلىنىشتا خېلى ياخشى نەتىجە ئالىدىغانىدەك كۆرۈنسىمۇ، چاپسانلا ھېرىپ قالدى ۋە تەدرىجى ئالدىنقى ئىككىيلەندىن ئارىلىقى يىراقلىشىپ كەتتى.

ئەمدى چىمپىيونلۇقنى تالىشىش ئەكىبەر بىلەن ئابلىمىت ئارىسىدىلا بولاتتى. باشقىلارنىڭ بۇنىڭدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەنىدى. تاماشىبىنلارمۇ ئارقىدىكىلەرگە دىققەت قىلماي ئالدىدىكى ئىككىسى بىلەنلا بولۇپ كەتتى. ئۇلار ھازىر ھايات، راھەت، ھارغىنلىق... قاتارلىقلارنى ئەمەس، شان- شەرەپنى قولغا كەلتۈرۈشنىلا ئويلايتتى. بۇنداق روھى جىددىيلىك تاماشىبىنلارغا ئۆز تەسىرىنى ئۆتكۈزگەنىدى. ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ئاشۇلار بىلەن بىللە جىددىيلىشىپ، تەڭ «كۆچىشەتتى».

مەھمۇد مۇھىتى كۆزىنى ئۈزمەي ئۇلارغا قارايتتى. ئۇنىڭ ھەم سۈرلۈك، ھەم مېھرىبان چىرايىدا بىر خىل سۆيۈنۈش ئىپادىسى بار ئىدى. ئۇ ھەر قېتىم يۈگۈرەۋاتقانلار ئالدىدىن ئۆتكەندە ئۇلارنىڭ چىرايىغا، قەدەم ئېلىشلىرىغا زەڭ سالاتتى. ئۇنىڭدا گويا ئۆزىنىڭ باللىرى يۈگۈرەۋاتقاندەك بىر تۇيغۇ ھۆكۈم سۈرەتتى. شۇڭا ئۇ ھېرىپ ھالىدىن كېتەيلا دەپ قالغان باللىرىنى يېقىلىپ چۈشمىگىدى دېگەن ئەنسىرەش ئىچىدە ئۇزۇتۇپ، يەنە شۇنداق تەشۋىش ئىچىدە كۈتۈۋالاتتى.

ئەڭ ئاخىرقى ئىككى ئايلىنىشتا ئەكبەرنىڭ سۈرئىتى سېزىلەرلىك

دەرىجىدە ئاستىلاپ قالدى. بىراق ئۇنىڭ ھەمراھلىرىمۇ ئۇنىڭدىن ياخشىراق ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ ھامان ئالدىنقى ئورۇننى ساقلاپ كېلەتتى. ئابلىمىت يەنىلا تەھدىت بولۇپ، ئۇنىڭغا بىر قەدەم، گاھىدا ھەتتا يېرىم قەدەم ئارقىدىن سوڭدىشىپلا كېلىۋاتاتتى. قولغا كېلەيلا دەپ قالغان شان- شەرەپنىڭ قولدىن كېتىش ئېھتىمالى ئەكبەرنى قانچىلىك ئەنسىرەتسە، ئۇنىڭ ئۇستازىنى تېخىمۇ بەكرەك ئەنسىرىتەتتى. شۇڭا ئاخىرقى ئىككى ئايلىنىشتا ئەكبەرنىڭ قېشىدا بىللە يۈگۈرەشكە باشلىدى. ھاسىراپ تۇرۇپ:

— ئەكبەر، ئوغلۇم، غەيرەت قىل، يەنە ئىككى،... يەنە بىر،... يېرىملا ئايلانساق... — دەپ ۋارقىرايتتى.

ئەكبەر تەرگە چۆمۈلگەن، شۇنداقلا ھالىدىن كېتەيلا دەپ قالغان بولسىمۇ، قېشىدا ئۆزى بىلەن بىللە يۈگۈرەۋاتقان ئۇستازىنى كۆرگەندە ئۇنىڭغا غايىپتىن بىر كۈچ كېلىپ قوشۇلغاندەك بولدى. بۇ كۈچ — نومۇس كۈچى ئىدى. ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆزىنىڭ ئارقىدا قالغان مەنزىرىسى كېلىپلا تۇرۇۋالدى. ئەنە شۇ چاغدا ئۆزى بىلەن بىللە يۈگۈرەپ ھالى قالمىغان ئۇستازىنىڭ قىزىرىپ كەتكەن، تەر بىلەن ھۆللەنگەن چىرايىغا قانداق قاراش دۇنيادىكى ئەڭ مۈشكۈل ئىش بولۇپ تۇيۇلدى. بۇ مۈشكۈللۈككە قالغاندىن كۆرە ھالىدىن كېتىپ يىقىلىش ياخشىراق ئىدى. شۇڭا ئەكبەر ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى سەرپ قىلىش ئۈچۈن جەزمىسى بىلەن ھەرىكەت قىلدى.

مانا شۇنداق قىلىپ ئاخىرقى ئىككى يۈز مېتىر ئارىلىق قالغاندا ئابلىمىت بىردىنلا ئاستىلاپ ئىككى قەدەمچە ئارقىدا قالدى. ئەكبەر ئەمدى شەكسىز چېمپىيون بولالايتتى. ئۇ ئاخىرقى پەللىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپلا يىقىلىپ چۈشۈشىمۇ مۇمكىن ئىدىيۇ، بىراق، بىللە يۈگۈرەپ كېلىۋاتقان ئۇستازى ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىۋالدى. ئەتراپتىن ھۇررا سادالىرى ياڭراپ كەتتى. بۇ شاۋقۇن ئىچىدىن ئەكبەر پەقەت:

— يارايسەن ئوغلۇم! يارايسەن شۇڭقارىم... — دېگەنىنىلا ئاڭلايتتى. بۇ ئاۋاز ئۇنىڭ قۇلىقى تۈۋىدىلا شىۋىرلايتتى. نىھايەت ئۇستاز- شاگىرت

ئىككىسى قۇچاقلىشىپ، ھاسىرىشىپ ئۇزاققىچە تۇرۇشتى.

— مەنمۇ سېنى تەبرىكلەيمەن، — دېدى كۈچلۈك بىر ئاۋاز ئۇلارنىڭ يېنىدىلا. تەۋپىق ئاۋازنى شۇئان تونىدى. بۇ مەھمۇد مۇھتى ئىدى. تەۋپىق قۇچىقىدىكى ئەكبەرنى قويۇۋەتتى، مەھمۇد مۇھتى ئەكبەرنىڭ پېشانىسىدىن سۆيدى .

— يارايسەن، ئوغۇلبالا دېگەن شۇ، — دېدى ئۇ ماختاپ. ئاندىن تەۋپىق تەرەپكە بۇرۇلۇپ، — قارىغاندا، سىزنى، نېمە بولۇپ كەتتىڭىز، تەرلىرىڭىزنى سۈرتىۋېلىڭ، — دېدى كۆلۈمسىرەپ ۋە ئۇنىڭ قولىنى قوشقوللاپ سىقىپ تۇرۇپ قوشۇپ قويدى، — مۇشۇنداق ئەزىمەتلەرنى تەربىيىلىگىنىڭىز ئۈچۈن سىزگىمۇ رەھمەت!

— مەن ئۆزۈمنى رەھمەتنى قوبۇل قىلىشقا ھەقلىق دەپ قارىمايمەن، سىجاڭ، — دېدى تەۋپىق ھەم مەمنۇنىيەت، ھەم كەمتەرلىك بىلەن.

— سىزنىڭ تۆۋەتلىك بولغىنىڭىز خوپ، بىزنىڭمۇ بۇ خىزمەتلىرىڭىزنى كۆرۈپ يەتمىگىنىمىز خوپ، — دېدى سىجاڭ كۈلۈپ، ئاندىن ئۇنى باشلاپ «سەھنە» تەرەپكە بۇرۇلدى. تەۋپىق ئەكبەرگە دەرھال ئولتۇرۇۋالماي بىردەم مېڭىپ يۈرۈشنى تاپىلاپ، سىجاڭ بىلەن ماڭدى.

— ئەمدى بىز بىلەن بىردەم ئولتۇرۇپ، مۇسابىقىنىڭ داۋامىنى كۆرۈڭ، بەك جاپاكەش ئادەمكەنسىز، — دېدى سىجاڭ تەۋپىقنى قېشىدا ئولتۇرغۇزۇپ.

تەۋپىق كۈلۈپ قويۇپ باشقا تەرەپكە قارىدى ۋە ياندا يېرىم دائىرە بولۇپ تۇرغان ئەسكەرلەر ئىچىدىكى ئابدۇنىيازنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋالماقچى بولدى.

— كۆرۈشەلمەيۋاتقان بىر دوستۇمنى كۆرۈپ قالدىم، ئەيىبكە بۇيرىمىسىڭىز شۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلەيمىكىن، — دېدى ئۇ سىجاڭغا پەس ئاۋازدا.

— سىز- زە، تىنىم تاپمايدىغان ئادەم- دە. مەيلى، بېرىڭ، ئۇنىڭسىز سىزنى خۇشال قىلغىلى بولمايدۇ، ھەقچان، — سىجاڭ ئۇنىڭ كىم بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى دەرھال قىياس قىلدى.

تەۋپىق ئابدۇنىيازنىڭ قېشىغا باردى.

— مەن سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى ھېلىغىچە كۆرمەپتىمەن، — دېدى ئۇ ئابدۇنىيازنىڭ قولىنى سىقىپ.

— مەن سىزنى خېلى بۇرۇنلا كۆرگەنىدىم. ئەمما بىزەۋىتە قىلماي دېدىم. ھېلى سىجاڭنىڭ قېشىغا بېرىپ كۆرىشەي دەپ يەنە يالتىيىپ قالدىم. ئىككىڭلارنىڭ گېپى بولسا ئارىلىققا قىسىلىۋالماي دەپ ئويلىغانىدىم، — ئابدۇنىياز ئىككىيلەن سەل چەتكىرەك چىقىشتى، شۇ چاغدا ئابدۇنىياز سۆزىنى داۋام قىلىپ، — ئەمدى ھەر بىرىڭلارنىڭ دانا سۆھبەتلىرىدە بولالمايدىغان بولدۇم، ئوقۇشۇم تۈگىدى، يەنە يەكەنگە قايتىمەن، — دېدى.

— قاچان ماڭىسىز؟ — مەمتىلى ئەپەندى مەيداندىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ سورىدى.

— ئىشقىلىپ بىر ھەپتىدىن ئۆتۈپ كەتمەيدۇ، شۇنىڭ بېرىسىدە ماڭىمەن. بەلكىم مۇشۇ پېتى كۆرۈشەلمەسمىز...

— نېمىشقا ئۇنداق نائۈمىد بولىسىز؟ — دېدى تەۋپىق مەيدان تەرەپتىن كۆزىنى يۆتكەپ ئابدۇنىيازغا تىكىلىپ، — سىز شۇ كەتكەنچە كەلمەمتىڭىز؟ كېلىپ تۇرارسىز؟

— ئىختىيار مەندە ئەمەستە، ئەسكەر دېگەن كېلىمەن دەپ كېلىپ، كېتىمەن دەپ كېتەلمەيدۇ ـ دە...

— يا بولمىسا ئەمىلىڭىز ئۆسۈپ قايتىپ كېلەرسىز، يا بولمىسا خىزمىتىڭىز بۇياققا يۆتكىلەر... — تەۋپىق ئابدۇنىيازغا تەسەللى بولسۇن ئۈچۈن چاقچاق باشلىۋىدى، ئابدۇنىيازنىڭ مەيۈس ھالدا باش چايقاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى.

— كىم بىلىدۇ، بىز يەنە بىر كۆرۈشەلەمدۇق... ئاڭغىچە نېمە بولىدۇ، نېمە ئەمەس...

شۇ چاغدا تەۋپىقنى چاقىرغىلى بىر ئوقۇغۇچى كەلدى.

— بۇ يەردىن كەتكۈچە يەنە بىر كۆرۈشەرمىز، — دېدى ئۇ ئابدۇنىيازغا ۋە ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

3

مۇسابىقە ئاخىرلاشتى. ئەمدى خۇلاسە چىقىرىلىپ، مۇكاپات تارقىتىلاتتى. تەۋپىقنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ھەم كوللېكتىپ بىرىنچىلىككە ئېرىشتى، ھەم يەككە تۈرلەر بويىچىمۇ ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. مۇسابىقە ئاخىرىدىكى مۇكاپاتلاش يىغىنى تەنتەنىلىك بولدى. مۇكاپات تارقىتىش كومىسسىيىسىنىڭ باشلىقى مەھمۇد مۇھىتى ئىدى. تىزىملىكنى ئۇيغۇر ئۇيۇشما ئېلان قىلدى.

مۇكاپات تارقىتىش تەرتىۋى نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولغان ئورۇندىن باشلاندى. شۇڭا ئەڭ ئاۋۋال تەۋپىقنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نامى چاقىرىلىشقا باشلىدى.

— ئەكبەر ھۇدۇكھاجى! — بۇ ئىسىم ئېلان قىلىنىشى بىلەنلا مەيداندىكىلەرنىڭ ھەممىسى چاۋاك چېلىشتى. بۇ چاغدا خىجىل بولۇپ تۇرغان ئەكبەر قورۇنۇپقىنا ئوتتۇرىغا چىقتى. يىغىن رەئىسى مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ئوقۇشقا باشلىدى، — ئەكبەر ھۇدۇكھاجى تۆرت تۈردە بىرىنچىلىككە ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن تۆرت دانە كۈمۈش مېدال بېرىلدى. بىرسى قەشقەر گارنىزون نامىدىن، بىرى ۋالىي مەھكىمە نامىدىن، بىرى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى نامىدىن، بىرى پەيزىۋات ناھىيە نامىدىن بېرىلدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۈچ دانە بايراق، — بۇ چاغدا مەھمۇت مۇھىتى ئەكبەرنى كەڭ كۆكسى بىلەن قۇچاقلاپ، ئارقىدىن قولىنى قاتتىق قىسىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆكرىكىگە مېداللارنى تاقاپ قويدى. ئاندىن باشقىلار سۇنۇپ بەرگەن قىزىل ۋە كۆك دۇخاۋىدىن تىكىلگەن ئىككى بايراقنى، قىزىل تاۋاردىن تىكىلگەن بىر بايراقنى ئەكبەرنىڭ قولىغا بېرىۋاتاتتى. تارتىنىشتىن پۇت-قولى ئۇيۇشۇپلا قالغان ئەكبەر بۇ نەرسىلەرنى قولاشتۇرۇپ تۇتالمايلا قالغانىدى، تەۋپىق بۇنى بايقاپ دەرھال ئىزچىلاردىن ئىككىنى نەرسىلەرنى

ئېلىشىپ بېرىشكە چىقاردى.

رەئىس ئەكبەرگە بېرىلىدىغان نەرسىلەرنى ئېلان قىلىشنى داۋام قىلىۋاتاتتى:

— بىر جۈپ ئۆتۈك، بىر قۇر كاستيۇم، بۇرۇلكا، ئىككى جۈپ كۆمۈش ئىستاكان، بىر دانە ئۈستەل سائىتى، بىر دانە دوپپا، — بۇ چاغدا مەھمۇت مۇھتى كۆك دۇخاۋىدىن نەپىس قىلىپ تىكىلگەن دوپپىنى ئەكبەرگە ئۇزۇتىۋاتاتتى، — بىر دانە شىرە ياپقۇچ، — (بۇ كىلىيۇنكا ئىدى)، — بىر دۈژنە قەلەم، 50 دانە دەپتەر...[1].

بۇ نەرسىلەرنى ئەكبەر دوستلىرى بىلەن بىللە كۆتۈرۈشۈپ مەيداندىن چىقىپ كەتتى.

رەئىس ئەمدى ئىككىنچى كىشىنىڭ ئىسمىنى چاقىردى...

بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدە ئون مىڭ مېتىرلىق يۈگۈرۈش، يۈز مېتىرلىق يۈگۈرۈش قاتارلىقلاردىن باشقا چاقپىلەكتىن ئاتلاپ يۈگۈرۈش، ياغاچ ئاياغ بىلەن مېڭىش، بالا هاپاچ قىلىپ يۈگۈرۈش، چېلىششىش قاتارلىق تۈرلەردە ئاتۇش تەنھەرىكەتچىلىرى بىرىنچىلىكنى ئالغاندى. بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغۇچىلارنىڭ سانى جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا تۇرغاچقا يەنە كوللېكتىپ مۇكاپاتمۇ بېرىلدى.

كوللېكتىپ مۇكاپات بارلىق تەنتەربىيىچىلەرگە، ئەلاچى ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىلىدىغان كىيىم- كېچەك، ئوقۇش قوراللىرى،

---

[1] ئەكبەر هۇدۇكهاجىنىڭ مۇئەللىپكە سۆزلەپ بېرىشىچە ئۇ مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ئىشلىتىدىغانلىرىنى ئىشلىتىپ، ساقلايدىغانلىرىنى (كۆمۈش ئىستاكان، كۆمۈش مىدالالارنى) تاكى 1973 ـ يىلىغىچە ساقلىغان. «مال باهاسى مۇقىم، بازارلار ئاۋات، خەلق تۇرمۇشى كۈندىن ـ كۈنگە يۈكسەلمەكتە» دەپ جار سېلىنىۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئەينى يىللارنىڭ چېمپىيونى ياشاشقا ئامالسىز قېلىپ كۆمۈش بۇيۇملارنى قەشقەر بانكىسىغا ئېلىپ بېرىپ 33 سوم نەچچە تىيىنگە سېتىشقا مەجبۇر بولغان. شۇ سەۋەبتىن ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ: «1962ـ يىللاردىكى ئاچارچىلىق مەزگىلىدىمۇ بۇ تەۋەرۈكلەرنى جاندىن ئەزىز بىلىپ ساقلىغانىدىم، بىراق ئاخىر ساقلىيالمىدىم. هەر قېتىم بۇ ئىش يادىمغا يەتسە يۈرىكىم پىچاق بىلەن تىلغاندەك بولۇپ كېتىدۇ...» دەيدۇ — ئاپتور.

www.uyghurkitap.com

تەنتەربىيە سايمانلىرى قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلارنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئۆيۈشما بىر ماشىنا ھەل قىلىپ بېرىدىغان بولدى.

بۇنچە زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ تۇغۇت ئانىسى بولغان تەۋپىقكىمۇ مۇكاپات بېرىلدى. مەھمۇد مۇھتى ئۆز نامىدىن ئۇنىڭغا ئىنتايىن كېلىشكەن، ئىگىز ھەم سېمىز قارا ئاتنى ئەگەر جابدۇقلىرى توقۇلغان ھالدا يېتىلەپ كېلىپ تەقدىم قىلدى ۋە:

— سىزگە رەھمەت، ئەپەندىم، بۇ مېنىڭ شەخسىي مۇكاپاتىم، بۇنى سوۋغا دېسەممۇ بولىدۇ. كۆڭلىڭىز ئۇنىمىسا تورۇقىڭىزنى ئورنىغا قويۇپ كېتىڭ. تېگىشكەن بولايلى، — دېدى.

ئەتراپتا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى مەھمۇد مۇھتىنىڭ بۇ ئىشىدىن قاتتىق تەسىرلىنىشتى. مەھمۇد مۇھتىنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ بەزىلىرىدە نارازىلىق ئىپادىلىرىمۇ كۆرۈلدى. تەۋپىق ئۆزىگە خاس قىزغىن ھەم سالماقلىق بىلەن ئۇچۇق - يورۇق جاۋاب بەردى:

— سىز ھەمىشە ماڭا رەھمەت دەيسىز، گويا مەن سىز ئۈچۈن ئادەم تەربىيىلەپ بېرىۋاتقاندەك ياكى مەن باشقا ئەلدىن ياللاپ كېلىنگەندەك... ئەجەبا بۇ سىزنىڭلا مەسئۇلىيىتىڭىز بولۇپ، مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم ئەمەسمۇ؟

— شۇنداق، شۇنداق، ئەپەندىم، — دېدى مەھمۇد مۇھتى مېھرىبانلىق بىلەن، — مەن پەقەت نېمە دېيىشىمنى بىلمەي شۇنداق دېگىنىم، بۇ ئەلۋەتتە ھەربىر ۋىجدانلىق ئادەمنىڭ ئۆز ئىشى.

رەئىس كىشىلەرنى بىر قېتىم دىققەتكە چاقىرىپ مۇكاپاتلىنىدىغانلارنى ئوقۇشقا باشلىدى. مەھمۇد مۇھتى يەنە يەكەندىن، يېڭىساردىن، يوپۇرغىدىن، توققۇزاقتىن، پەيزىۋاتتىن كەلگەن ھەربىر تەنھەرىكەتچىنى ئاتىلارچە قۇچاقلاپ تۇرۇپ مۇكاپات تارقىتىشقا كىرىشتى. تەۋپىق ئۇنىڭ ھەرىكىتىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان ھېسسىياتنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى كۆرگەندەك بولۇپ، ئەتراپىدىكى شاگىرتلىرى ۋە شەبداشلىرىغا:

— خۇدا پەرزەنتلىرىمىزنىڭ بەختى ئۈچۈن بۇ ئادەمنى ئامان قىلغاي،

— دېدى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن.

مۇكاپاتلاش ئاياقلاشقاندىن كېيىن، تەنھەرىكەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار ئۆز سەپلىرى بويىچە مەيداندىن چىقىشتى. مەھمۇد مۇھىتى قىسىملىرىنىڭ بىر قىسمى ئالدىدا، بىر قىسمى ئوقۇغۇچىلار سېپىنىڭ ئارقىسىدا مېڭىشتى. ئەتراپتىن يىغىلغان تاماشىبىنلارمۇ ئاستا - ئاستا تارقاپ، بىرنەچچە كۈنلۈك قىزغىن ھايات شاۋقۇنىغا چۆمگەن ئەسكىسار تىمتاسلىققا چۆمدى. غەرىبكە قىيسايغان قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرىدا سازلىق مەيۈس ۋە غەمكىن كۆرۈنەتتى.

جايلاردىن كەلگەن تەنھەرىكەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار ئۆز تۇرالغۇلىرىغا تارقاشتى. قىزىل دۆۋىدىكى توختاجىنىڭ مەكتىپى، نۆۋبىشى مەكتەپ، دارىلمۇئەللىمىن ۋە بەزى مەرىپەتپەرۋەر بايلار ھەربىر ئورۇننىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ساھىپخان بولۇشقانىدى.

تەۋپىقمۇ مەھمۇد مۇھىتى بىلەن خوشلۇشۇپ، كېرەم باغقا — ئابدۇرېھىم بايۋەتچىنىڭ قورۇ- جايىغا قايتتى. ئۇ خوشلۇشىدىغان چاغدا ساۋۇت ئەپەندى ئۇنىڭغا:

— نەرسە- كېرەكلىرىڭلارنى ماشىنىغا بېسىپ تەييار قىلىپ قويىمىز، ئەتە ئەتىگەندە كېلىپ باشلاپ كەتسەڭلار بولىدۇ، — دېدى.

تەۋپىق ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ رەھمەت ئېيتتى.

ئۇلار ئاخىرقى ھەمراھلىرى بىلەنمۇ خوشلۇشۇپ، ئايرىلىشقاندىن كېيىن ھېيتگاھ ئالدى بىلەن كېتىۋاتقان مەھەللىدە گۈگۈم پەردىسى ئەتراپنى يېپىشقا باشلىغان بولۇپ، مۇڭغا پاتقان شەھەرنى زىل- زىلىگە سالغۇسى كەلگەن تەۋپىق قۇربان جاپپارنى ناخشا باشلاشقا بۇيرىدى. قۇربان جاپپار دەرھال ئۆزىنىڭ سەنئەتكارلارغا خاس يېقىملىق ئاۋازى بىلەن «قۇرتۇلۇش»[1]نى باشلىدى.

---

[1] قۇرتۇلۇش (تۈركچە — Kurtuluş ئازادلىق) بۇ سۆز «بۇلاق» مەجمۇئەسىگە بېرىلگەن «تەۋپىق شېئىرلىرى»دا «قۇتۇلۇش» دەپ «تۈزۈتۈلگەن» — ئا.

قۇرتۇلۇش يولىدا سۆدەك ئاقتى بىزنىڭ قانىمىز،
سەن ئۈچۈن ئەي يۇرتىمىز بولسۇن پىدا بۇ جانىمىز.

يارۇ ھەمدەم بولدى بىزنىڭ ھىممەتىمىز سەن ئۈچۈن،
دۇنيانى سورغان[1] ئىدى ھىممەت بىلەن ئەجدادىمىز.

ئاتىللا، چىڭگىز، تۆمۈر دۇنيانى تىترەتكەن ئىدى،
قان كېچىپ نام ئالىمىز، بىز ئۇنىڭ ئەۋلادىمىز.

بۇ يەرگە كەلگەندە ناخشىنىڭ ئاۋاز يۇكسەكلىكى ئەۋجىگە چىقىدىغان بولغاچقا، ھېچكىمنىڭ ئاۋازى يەتمەيتى، شۇڭلاشقا ھەممە ئوقۇشتىن توختايتى، پەقەت قۇربان جاپپار يېرىم مىسرانى ئۆزىنىڭ ھەيران قالارلىق يوقۇرى ئاۋازى بىلەن يالغۇز ئوقۇيتى(شۇڭلاشقىمۇ دوستلىرى ۋە ئىزچىلار ئۇنى چاخچاقلاشقان چاغلاردا «چىقتى جان» دېگەن لەقەم بىلەن ئاتىۋېلىشقانىدى):

چىقتى جان ھەم ئاقتى قان،
(كۆپچۈلۈك قوشۇلۇپ): دۈشمەندىن ئۈلدى ئەل ئامان،
ياشىسۇن، ھېچ ئۆلمىسۇن، پارلاپ ئىستىقبالىمىز!

بۇ جەڭگىۋار مارش ساداسى ئۇياق- بۇياقتىن — قۇببىلىرى گۈگۈم پەردىسى يايقان ئاسمانغا پاتقان مەسچىدلەر تەرەپتىن شام نامىزىغا ئېيتىلىۋاتقان ئەزان ئاۋازىغا قوشۇلۇپ، زۇلمەت پەردىلىرىنى يىرتىپ چىقىشقا يۇلقۇنۇۋاتقاندەك بىلىنەتتى ۋە ئەتراپتىكى مەۋجۇداتنى ئۆزىنىڭ كۈچلۈك دولقۇنلىرىغا غەرق قىلىۋەتكەندەك بولدى.

---

[1] سورغان - سورىغان، باشقۇرغان، ھۆكۈمرانلىق قىلغان. مەنىسىدىكى سۆز ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن شۇنداق قىسقارتىپ تەلەپپۇز قىلىنغان ــ ئا.

ئۇلار كېرەم باغقا بېرىپ ئابدۇرېھىم بايۋەتچىنىڭ ھوزۇرىدا مېھمان بولۇپ ئەتىسى تاڭ سەھەردە يەنە رەتلىك سەپكە تىزىلىپ ئۆيۈشمىغا كەلدى. ئۇ يەردە ئۇلارنى مۇكاپات بۇيۇملىرى بېسىلغان ماشىنا كۈتۈپ تۇراتتى. تەۋپىق كىچىك ۋە ئاجىز ئوقۇغۇچىلاردىن بىرنەچچىنى ماشىنىغا چىقىۋېلىشقا بۇيرىدى. ئەكبەرنىمۇ ئۇنىمىغىنىغا قويماي ماشىنىغا چىقاردى. ئاندىن شەھەردىن چىققۇچە ماشىنا بىلەن تەڭ مېڭىشتى. ئۇلار يەنە جەڭگىۋار مارشلار بىلەن ئەسىرلىك غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان تۇپراقنى ئويغۇتۇپ مېڭىشتى.

ھەزرەت يولىغا چىققاندا شوپۇرغا ئالدىدا مېڭىۋېرىپ، قۇمالتاغ داۋىنىدا كۈتۈپ تۇرۇشنى بۇيرۇپ، ماشىنىنى يولغا سېلىۋېتىشتى. ئۇلار قازرىقتا قادىر ھاجىنىڭ مەكتىپىدە قىسقا ۋاقىت دەم ئالغاندىن كېيىن سەپىرىنى داۋام قىلىشتى.

قۇمالتاغ داۋىنىدا ماشىنا ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغانىدى. ئۇلار ئەمدى ئۆزلىرىنى بىر قۇر تۈزەشتۈرۈپ، ماشىنا بىلەن بىللە تەنتەنىلىك يۈرۈشتە ئاتۇشقا كىرىپ كەلدى...

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

ئىككىنچى باب

يىلاندىن خاتىرجەم ئۆلتۈرگىنىم يوق،
ئۇنىڭ خىسلىتىنى بىلگەندىن بۇيان،
كىشىلەر كۆزىدە دوستتەك كۆرۈنگەن
دۈشمەننىڭ چىش زەخمى ھەممىدىن يامان.
— سەئدى «گۈلىستان»دىن

1

ئۆلكىدىن بىر تەپتىش ئۆمىكى كېلىدىغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر ھايت- ھۇيت دېگۈچىلا پۈتۈن قەشقەر رايونىغا پۇر كەتتى. ئەمەلدارلار، زىيالىيلار ئىچىدە بۇ تەپتىش ئۆمىكىنىڭ قايسى ساھەنى تەپتىش قىلىشى مۇمكىنلىكى توغرىسىدا غۇلغۇلا باشلىنىپ كەتتى. بەزىلەر (خۇسۇسەن ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك ئەمەلدارلار) تەپتىش ئۆمىكى پارىخورلارنى تەكشۈرۈپ، تۇتۇدىكەن دېگەن سۆزلەرنى راستىمكىن دەپ ئويلاپ ۋەسۋەسىگە چۈشتى؛ يەنە بەزىلەر زالىم ئەمەلدارلارنى جازالايدىكەن، خەلقتىن پىكىر ئاڭلايمىش، دېگەن گەپلەرنى قىلىشتى.

بۇ ھەقتە مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە ئوقۇتقۇچىلارلا ئەمەس، مەھمۇد مۇھىتىمۇ ئېنىق بىر نەرسە بىلمەيتتى. بۇ ھەقتە قەشقەر بويىچە ئەڭ ئاۋۋال خەۋەر تاپقان كىشى مەخسۇم ئىدى. ئۇ مۇشۇ ھەقتە سۆزلىشىش ئۈچۈن قادىر ھاجىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

— سىلىگە موھىم يولىيورۇق بار، — دېدى ئۇ سالامدىن كېيىنلا، ئۇنىڭ ئاۋاق ئۆچكە يۈزىدىكى ساقىلى ئۇنىڭدىكى رىتسارلارچە

مەغرۇرلۇقنى يوشۇرۇپ، ھېچ بولمىسا چوڭلارغا خاس سالاپەتكە ئايلاندۇرۇپ تۇراتتى.

— تايىنلىق، تەپتىش ئۆمىكى توغرىسىدا بولسا كېرەك؟ — دېدى قادىر ھاجى ئاشكارە كۆرەڭلىك ۋە ئۆزىگە خاس ۋەھشىيانە كۆرۈنۈشى بىلەن.

— نەدىن ئاڭلىلا سىلى؟ — دېدى مەخسۇمنىڭ بىر ئاز ئولتۇرۇشقان كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئۇنىڭدا جاسۇسلارغا خاس گۇمانخورلۇق ئويغانغانىدى.

— پۈتۈن قەشقەردە كەڭرى ئېقىپ يۈرگەن گەپقۇ بۇ!؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن دېگەن ساقچى، ئۆزەمگە خاس ئۇچۇر قاناللىرىم بار.

— ھە، مۇنداق گەپ دېسىلە، — دېدى مەخسۇم ئەمدىلا خاتىرجەملىنىپ، ئۇ ئەمدىلا قادىرھاجىنىڭ بىلىدىغانلىرى كوچىدىكى پاراڭدىن نېرىغا ئۆتمەيدىغانلىقىنى بىلگەنىدى، — خوجايىنىم بىلەن كۆرۈشۈپ كەلدىم. ئۇلار ئۆلكىدىن كەلگەن تېلېگراممىنى ئۇقتۇردى، تەپتىش ئۆمىكىنىڭ كېلىشى راست، ئاللىقاچان يولغا چىقىپ بوپتۇ.

— ئۇلار نېمىنى تەپتىش قىلغۇدەك؟ — قادىر ھاجى ئەندىشىسىنى يوشۇرۇپ سورىدى.

— ...، — مەخسۇم قادىر ھاجىنىڭ مۇرىسىدىن تارتىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ تەپتىش ئۆمىكىنىڭ كېلىش مەقسىدى، قادىر ھاجىنىڭ نېمىلەر قىلىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىپ بەردى.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۇقىرىقى سۆھبەت بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي تەپتىش ئۆمىكى قەشقەرگە يېتىپ كەلدى. بۇ ماي ئېيىنىڭ باشلىرى ئىدى. تەپتىش ئۆمىكى مەنسۇر ئەپەندى[1] رىياسەتچىلىكىدە بولۇپ، ئۇلار

---

① مەنسۇر ئەپەندى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن شىڭ شىسەي ئۈچۈن ياردەمگە ئەۋەتىلگەن مۇتەخەسسىسلەردىن بىرى – شەرق ئىشلىرى مۇتەخەسسىسى. ئۇ شىڭ دۇبەن كۇرسىدا كوممۇنىزىمدىن دەرس ئۆتكەن. ئۇنىڭ رەسمىي ئىسمى مەشۇر روزىيېۋ بولۇپ، 30- يىللاردا

www.uyghurkitap.com

دەسلەپكى كۈنلەردە بىرقانچە كۈن دەم ئېلىۋاتقاندەك جىم- جىت يۈرۈۋىشتى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار پۈتۈن قەشقەر ۋەزىيىتى ئۈستىدە چۈشەنچە ھاسىل قىلىپ، بەزى زۆرۈر تەييارلىقلارنى قىلىۋاتاتتى. كۆپ ئۆتمەي ئۇلار رەسمىي تەكشۈرۈشلىرىنىمۇ باشلىۋېتىشتى.

قەشقەر شەھرى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلارنى تەكشۈرۈپ بولۇپلا مەنسۇر ئەپەندى شەخسەن ئۆزى ئىككى نەپەر ھەمراھىنى باشلاپ ئاتۇشقا چىقتى. تەۋپىق رۇشتى مەكتەپتىكى ئىشلىرىنى تۈگىتىپ بويامەتتىكى ئوقۇغۇچىلار ئەترىتىنىڭ قېشىغا جابدۇنۇپ تۇراتتى، ئىسلام ئاخۇن خەلپىتىم مۇھەممەد قارى زەكىنى ئەۋەتىپ ئۇيۇشمىغا چاقىرتىپ قالدى. بۇنداق مەزگىلسىز چاقىرىشقا ھەيران بولغان تەۋپىق، قانداق زۆرۈر ئىش باردۇر دەپ سورىغانىدى، زەكى ئۇنىڭغا ئۆلكىدىن كەلگەن ئادەملەرنىڭ كۆرۈشمەكچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

تەۋپىق ئانچە خوش كۆرمىگەن ھالدا ئۇيۇشمىغا كەلدى. مەنسۇر ئەپەندىلەر ئۇيۇشمىدىكى خادىملار بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. مەنسۇر ئەپەندى تەۋپىقنىڭ كىرىپ كەلگىنىنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇردى ۋە چوڭ- چوڭ قەدەملەر بىلەن ئالدىغا بېرىپ، گويا ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن سەبداشلاردەك قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇزاققىچە قولىنى قويۇۋەتمەستىن:

— مەن سىزنى قەيەردىدۇر كۆرگەندەكلا، بىرقاراشتىلا تونۇدۇم. بەلكىم باغرىم تونىغاندۇر. شۇنداق ئەمەسمۇ، بىز ھەممىمىز خەلقنىڭ غېمىنى دەپ ياشاۋاتقان يولداشلار- دە، — مەنسۇر ئەپەندى ئىنتايىن يېقىملىق سۆزلەيتتى. مىجەزىدىن چىقىشقاق، چىرايى ئوچۇق كىشى ئىدى، — ئەڭ ئاۋۋال شەخسىي نامىمدىن سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن، ئاندىن ھۆكۈمەت نامىدىن رەھمەت ئېيتىمەن. بۇنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى چۈشەنگەنسىز؟

مەنسۇر ئەپەندى بولۇپ كەلگەن، 40- يىللاردا ئۆز ئىسمى بىلەن كەلگەن ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدە چۆچەككە ۋالى بولغان. — ئا.

— چۈشەنگەندەكمۇ قىلىمەن، — دېدى تەۋپىق ئانچە ئىچىلماستىن. ئۇ بىرىنچىدىن بويامەتكە ئالدىراپ تۇرغاندا چاقىرىلغىنى ئۈچۈن ئۆزىنى ئازادە ھېس قىلالمىغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ مەنسۇر ئەپەندىنىڭ يوقلاپ كېلىشى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ دېگەننى ئويلاپ قالغانىدى. چۈنكى ئۇ مەنسۇر ئەپەندىنى كۆرۈپ باقمىغىنى بىلەن خېلى ئوبدان بىلەتتى.

— چۈشەنگەندەك قىلدىڭىزمۇ؟ شۇنداق. سىز مەدەنىي ئاقارتىش جەھەتتە مۆجىزە ياراتتىڭىز. ئىشىنەمسىز، مەن سىز ۋە سىز ياراتقان مۆجىزە ھەققىدە ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىمدىلا ئاڭلىغانىدىم ھەم سىز بىلەن بىر كۆرۈشۈپ، مۆجىزە ياراتقان قوللىرىڭىزنى قاتتىق قىسقىم كەلگەنىدى. شۇڭا قەشقەرگە كېلىپلا سىزنى ئىزدەپ چىقتىم. قانداق، قارشى ئالامسىز؟

— ئەلۋەتتە قارشى ئالىمىز، نېمىشقا قارشى ئالمايتۇق، — دېدى تەۋپىق زورىغا كۈلۈمسىرەپ. ئەمما ئۇ چىرايىدىن ھېچقانداق ناخۇشلۇقنى بىلىندۈرمىدى.

— پەقەت سىزگە رەھمەت ئېيتىشقىلا كەلمىدىم، يەنە تېخى سىزنىڭ شەخسىي ئىستىقبالىڭىزغا كۆڭۈل بۆلۈدىغان مەسئۇلىيەتمۇ مېنى بۇ يەرگە كېلىشكە ئۈندىدى.

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى تەۋپىق تەئەججۈپ بىلەن كۈلۈمسىرەپ.

— شۇنداق بولماي ئەمىسە، — مەنسۇر ئەپەندى ئىنتايىن ئۇچۇق - يورۇق، ناھايىتى چىقىشقاقلىق بىلەن گويا كونا دوستلار جەم بولۇپ تۇرغاندەكلا سۆزلەيتتى، — سىز شۇنداق ئىمتىياز بېرىشكە ئەرزىيسىزكى، سىز تاللىق باغقا كىرگەندەك خالىغىنىڭىزغا ئېرىشىسىز، بۇنىڭغا مەن كېپىل...

— كەچۈرسىز، — تەۋپىق ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — ھەربىرلىرىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشى قانچىلىك بولاركىن؟

— قانداق دەيسىز؟ ئاتۇشتا تۇرىشىمىزنى دەمسىز، يا...، ھە، بۇ

www.uyghurkitap.com

يەردىن ئەتە كېتىمىز، خىزمەت ئالدىراش...

— شۇنداقمۇ؟ مەن تېخى بۇنىڭدىنمۇ ئالدىراشمىكىن دەپ سورىۋىدىم. ئۇنداق بولسا، — تەۋپىق زەكىگە بۇرۇلدى، — سىز مېھمانلارنىڭ ياتاق ۋە تاماق ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشىڭ. خوش، — ئۇ يەنە مەنسۇر ئەپەندىگە بۇرۇلدى، — سۆزلەۋېرىڭ، ئەڭ ياخشىسى خىزمەت ھەققىدە سۆزلۈشەيلى، مېنىڭ يەنە ئىشلىرىم بار.

— ئىش دەمسىز، دوستۇم؟ مەن سىزنى ھەممىدىن بىر يولى ئازاد قىلىشىمىزمۇ مۇمكىن. بارلىق جاپا- مۇشەققەتتىن، ئالدىراشتىن دېمەكچىمەن- دە ...

— شۇنداقمۇ؟ قانداق قىلىپ؟ قاماپ قويمايدىغانسىز؟ — تەۋپىق سوغۇققىنا كۈلۈمسىرەپ سورىدى.

— ياق! ياق! بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ قانداقلا بولمىسۇن ھازىر ئۆلكىدە ئادالەت ئورنۇتۇلدى، جاپا چەككەنلەرنىڭ قەدرىگە يېتىمىز، ئۇلارغا لايىقىدا رەھمەت ئېيتىمىز - دە.

تەۋپىق ئەمدى سوئال سوراشقىمۇ رەغدى بولمىغان ھالدا جىم- جىت قۇلاق سالدى.

— ئىسلامئاخۇن مۇدىر، مەمتىلى ئەپەندىنى بىزگە بېرىسىز- دە، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى چاچچاق ئارىلاش رەسمىي ئاھاڭدا خەلپىتىمگە قاراپ.

— ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم، ئەپەندىم، ئوچۇقراق ئېيتىپ باقمامسىز، — دېدى ئىسلامئاخۇن.

— چۈشىنىپ قالىسىز، چۈشىنىپ قالىسىز، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى پائالىيەتچان ئادەملەرگە خاس بىتىنىم ھەرىكەتلەر بىلەن. ئۇنىڭ سۆزلىرىدە قانداقتۇر مەسخىرە يوشۇرۇنغاندەك قىلاتتى، — مەمتىلى ئەپەندى بىلەن بىر يەرگە كەلسەكلا ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولۇدۇ.

— قېنى ئېيتمامسىز، — دېدى تەۋپىق ئىچى پۇشقاندەك ئەلپازدا،

— قانداق سودا ئۇ؟ بۇيرۇقمۇ؟ تەكلىپمۇ؟

— مېنىڭچە، مۇنداق قىلساق، بۇ ئىككى يولدىشىمنىڭ ئالاھىدە ئىشى يوق، ئۇلار پەقەت سىزنى ۋە مەكتەپلىرىڭىزنى كۆرۈپ بېقىشقىلا كەلگەن. مەنمۇ سىزگە بولغان ئىخلاسىم، مۇھەببىتىم تۈپەيلى كۆرۈشكەچ بەزى تەكلىپلەرنى بېرىشكە كەلگەنىدىم. بۇ ھۆكۈمەت ئىشى تەرىقىسىدە ئالاھىدە، رەسمىي يوسۇندا دېيىشىدىغان گەپمۇ ئەمەس، بۇ يولداشلار ئۆز ئىشلىرىنى قىلىۋەرسە، ئىككىمىز مەكتەپلەرنى ئارىلىغاچ پاراڭلاشساقمۇ بولاتتى.

— شۇنداقمۇ؟ مەيلى، ئۇمۇ بولىدۇ، — تەۋپىق كەسكىن ئىپادە بىلدۈردى. ئاندىن ئېلاخۇننى چاقىرتىپ ئاتلارنى تەييارلاشنى بۇيرىدى.

— مېنى ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىڭىز بىرىنچى قېتىم ئىش باشلىغان مەكتەپكە باشلاڭ، دوستۇم، ئاۋۋال شۇ يەرنى كۆرەيلى، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى.

تەۋپىق مەھمۇت مۇھىتى سوۋغا قىلغان شاش قارا ئېتىغا ئەپچىلگىنە ئولتۇرۇپ، مېھماننى تېجەن سېيى تەرەپ بىلەن باشلاپ كەتتى. ئۇلار تاكى مەشھەدتىن چىقىپ سايغا چۈشكىچە ئاساسىي گەپكە يېقىنلاشماي يېزا مەنزىرىسى، دېھقانچىلىق ئىشلىرى قاتارلىق قالدى- قاقتى پاراڭلارنى قىلىپ مېڭىشتى. پاراڭ تېمىسى ئاستا- ئاستا يۆتكىلىپ، مەكتەپ، مەدەنىي ئاقارتىش ئىشلىرىغا كۆچتى. شۇ چاغدا مەنسۇر ئەپەندى يەنە ئىشخاندىكىدەك دىپلوماتلارچە تەلەپپۇزدا تەۋپىقنى ماختاشقا كىرىشتى.

— مەن سىزنىڭ تالانتىڭىزغا ھەۋەسلىنىمەن، غەيرىتىڭىزمۇ ئاجايىپ! — مەنسۇر ئەپەندى قىران دەريا بوغۇزى تەرەپكە قاراپ قويدى ۋە تەۋپىقنى ئۆز سۆزلىرىنىڭ ئورامى ھەققىدە ئويلىنىۋېلىشقا پۇرسەت بەرمەستىن گەپنى قاچۇرۇپ، — يا پەناھ، ئەجەپ ھەيۋەت تاغكەن بۇ، ئالدى تەرەپ پىچاق بىلەن كەسكەندەك تىك... — دېدى.

تەۋپىق خالار- خالىماس غەرب تەرەپكە قاراپ قويدى. مەنسۇر ئەپەندى سەلدىن كېيىن يەنە داۋام قىلدى:

— ئەگەر سىز سوۋېت ئىتتىپاقىدەك ئازادە ئەلدە بولۇپ قالىدىغان بولسىڭىز گەپ يوق بىرەر ئاكادېمىيىدە ياكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا، خىزمەت قىلاتتىڭىز، بۇ يەردە، ئۆزىڭىزمۇ كۆرۈپ تۇرۇپسىز، شارائىت تېخى ناچار، ئادەملەر تېخى،... بۇلارنى ئۆزگەرتىپ ئادەمگە ئوخشىتىش ئۈچۈن ئۆمۈرمۇ زايە كېتىدۇ ...

— ئەيىبكە بۇيرىمايسىز ئەپەندىم، سىز ئۇيغۇرمۇ؟ — تەۋپىق ئىمكان قەدەر چىرايىغا ۋەزمىن تۈس بېرىپ سورىدى.

— شۇنداق، ئۇيغۇرمەن، نېمە، سىز مېنى نېمە دەپ ئويلىغانىدىڭىز؟ تېگى-تەكتىم تۇرپاندىن.

— ھېچ... مۇنداقلا سوراپ قويدۇم.

مەنسۇر ئەپەندى بىردەم جىم ماڭغاندىن كېيىن ئالدى تەرەپتىكى يېزىنىڭ نامىنى سورىدى. بۇ چاغدا ئۇلار تېجەنگە كېلىپ قېلىشقانىدى. ئۇ تېجەن ھەققىدە ئۇنى-بۇنى سوراپ، ئارىلىقتىكى سىزىلمەس ئوڭايسىزلىق پەردىسىنى قايرىپ ئېچىپ، يەنە ئەسلىدىكى سۆزلىرى ئۈچۈن يول ئاچتى.

— ئەگەر سىزلا خالىسىڭىز، مەن سىزگە ھۆددە قىلىمەنكى، سوۋېت ئىتتىپاقىدا خالىغان خىزمەتكە ئورۇنلىشالايسىز، مەن ھەتتا تونۇشتۇرۇپ خەت يېزىپ بېرىشىممۇ مۇمكىن.

— رەھمەت سىزگە، ئەپەندىم.

— چاقچاق ئەمەس، ھۆددىگە! سىز ئەلۋەتتە ئۆزىڭىزگە مۇناسىپ ئورۇندا ئىشلىشىڭىز كېرەك-دە. سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىز كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدۇ.

— ئەپسۇس، — دېدى تەۋپىق سوغۇق كۈلۈمسىرەپ، — مېنىڭچە ھەرقانچە سەلتەنەتلىك تاجۇ-تەخت، ئاجايىپ شۆھرەتلىك پادىشا بولغاندىمۇ ئۇنىڭ پۇقراسى بولمىسا ئۇ ھېچقانداق ھوزۇر سۈرەلمەيدۇ. چۈنكى شانۇ-شۆھرەتنى، سەلتەنەتنى ھېس قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈنمۇ پادىشاھ يەنە نامرات، قالاق خەلققە مۇھتاجدۇر. مەن خەلقىمدىن

ئايرىلغان ھالدا ئېرىشكەن كاتتا ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇنداق.

— بىراق مەن دەيمەنكى، سىز بۇنداق مۇھەتتا زايا كېتىسىز، سىزنىڭ تالانتىڭىزغا ئىچىم كۆيىدۇ...

— بۇمۇ ئاشۇنداق، تالانت دېگەن ئىنسانغا شۇ پېتى ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كېتىش ياكى كۆتۈرۈۋېلىپ ماختىنىش ئۈچۈن بېرەلمەيدۇ. ئەگەر ئۇ خەلق ئۈچۈن ئىشلىتىلمىسە تالانتىنىڭ بار يوقلۇقىمۇ كىشىلەر تەرىپىدىن ھېس قىلىنمايدۇ. ئەگەر مەندە راستتىنلا تالانت بولسا ئۇنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ئەنە شۇنداق. ئاللاھ بەرگەن ھەر نېمەتنىڭ زاكىتى بولۇدۇ، ئىلىممۇ بىر نېمەت دېيىلگەندە، مەن شۇئان ئىلىمنىڭ — ئاللاھ بەرگەن نېمەتنىڭ زاكىتىنى بېرىۋاتىمەن. بۇنى بەرمىسەم گۇناھكار بولۇمەن.

— قويۇڭە، ئاللا-پاللاڭىزنى! توغرا، ھەممىمىز خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغانلارمىز، لېكىن، سىز ئىلگىرىكى ئەمگەكلىرىڭىز بەدىلىگە بولسىمۇ راھەتتە ياشاشقا ھەقلىقسىز، بۇ بىرى؛ يەنە بىر تەرەپتىن نەدە بولسىمۇ خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان گەپ.

— بىلەمسىز مەن نەچچە مىليون ئامېرىكا دوللىرى قىممىتىدىكى مال- مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش پۇرسىتىدىن ۋاز كېچىپ، مانا شۇ سىز ياراتمىغان، «ئادەمگە ئوخشىمايدىغان»لارنىڭ ئارىسىغا قايتىپ كەلگەنمەن. (سىزنىڭ مىللىتىڭىزنى سوراشقا مەجبۇر بولغۇنۇممۇ شۇ سۆزلىرىڭىز ئۈچۈنىدى). تۈركىيىدە قالغان بولسام بىر مىليونېرنىڭ كۈيئوغلى، كېيىنچە بولسا بىر مىليونېر بولۇپ قالغان بولاتتىم، بۇ بىرى؛ ئىككىنچى نەدە بولسىمۇ خەلق ئۈچۈن ئىشلەش بەك يوغان گەپ، ھەيۋەتلىك ۋە چىرايلىق شۇئار، ئەمما مېنىڭ پەقەت مۇشۇ بىچارە خەلقىمگىلا خىزمەت قىلغۇم بار. چۈنكى بۇلارنى ھەممە ئادەم تاشلاپ كېتىۋېرىپ، (مەسىلەن، سىزدەك) بۇلارغا ئىشلەيدىغانلار بەك ئاز قېلىغلىق. ئاندىن ئاللاھ مەندىن ھېساپ ئالىدىغان بولسىمۇ ئۇيغۇرلار ھەققىدە ھېساپ سورىسا كېرەك، چۈنكى ھەدىستە: «ھەركىم ئۆز

www.uyghurkitap.com

پادىشىدىن مەسئۇل» دېيىلگەن. مەن بولسام مۇشۇ خەلقنىڭ ئوغلى، مۇشۇ خەلقتىن مەسئۇلىيەتكە تارتىلىمەن. باشقا خەلقنىڭمۇ ئۆز ئوغۇللىرى بار، ئەمما مېنىڭ خەلقىمنىڭ ھېچكىمى يوق، ئۇنىڭ غېمىنى ماڭا ئوخشاش قىممىتىنى بىلمەيدىغانلار قىلمىسا كىم قىلىدۇ؟ مەسىلەن، سىز قىلامسىز؟ «قىلچىمۇ ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلىمەي، باشقىلارنىڭلا مەنپەئەتىنى كۆزلەيدىغان» كوممۇنىستقۇ سىز؟

ئۇلار تېجەن بىلەن بويامەت ئارىسىدىكى سايدىن ئۆتكىچە مەنسۇر ئەپەندى يەنە ئەتراپتىكى نەرسىلەر ھەققىدە، سايىنىڭ سۇ مىقدارى، بۇ ئەتراپنىڭ ھۆل- يېغىن مىقدارى، تېجەننىڭ دېھقانچىلىقى، بويامەتنىڭ ئاھالىسىدىكى دېگەندەكلەر ئۈستىدە سوئال سوراپ ماڭدى. تەۋپىق قىسقا-قىسقا جاۋاب بەرگەندىن باشقا «بۇ ئادەم زادى نېمە دېمەكچىدۇر؟» دېگەننى ئويلاپ ماڭدى.

ئۇلار بويامەت مەكتەپكە ئەنە شۇ يوسۇندىكى پاراڭلار بىلەن كېلىپ قېلىشتى. تەۋپىق ئاتىنىڭ بېشىنى مەكتەپكە بۇراۋېتىپ دېدى:

— بۇ بىز بارماقچى بولغان مەكتەپ ئەمەس، بايا سىز چاقىرتقاندا مەن مۇشۇ يەرگە كېلىشكە تەييارلىنىپ تۇراتتىم، بۇ يەردە مېنىڭ ئازراق ئىشىم بار، ئەگەر قىزىقمىسىڭىز سەل كۈتۈپ تۇرسىڭىزمۇ بولىدۇ. مەن دەرھال قايتىپ چىقىمەن.

— ياق، نېمىشقا قىزىقمايتتىم، قايتارمىزدا كۆرسەكمۇ بولاتتى، بىراق، سىز كىرگەندىكىن، بەرىبىر ساقلاپ تۇرىدىكەنمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە كۆرۈپ چىقاي.

تەۋپىق مەكتەپ ھويلىسىغا كىرىپلا ئاتتىن چۈشتى. بىرنەچچە ئوقۇغۇچى ئاتنىڭ تىزگىنىنى تالىشىپ ئالدى. ئۇ ئىشخانىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن مەنسۇر ئەپەندى مەكتەپ مەيدانىدا ئارىلاپ يۈرۈپ قاتتىق مەشىق قىلىۋاتقان نەچچە يۈز تەنھەرىكەتچىنى كۆرۈپ ھەيرانە بولۇپ تۇرۇپ قالدى. تەۋپىق ئۆزى ئېيتقاندەك ئانچە ھايال بولمايلا

قايتىپ چىقتى. ئۇلار يولنى داۋام قىلدى.

— ئاۋۇلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇغۇچىمۇ؟ — دېدى مەنسۇر، — ئەپەندى يولغا چىقا - چىقمايلا.

— ئەلۋەتتە، ھەممىسى.

— ئۇلارنىڭ تەربىيىلىنىشى ئوقۇغۇچىدىن كۆرە ھەربىيگە بەكرەك ئوخشايدىكەن...

— بولماپتىمۇ؟

— ياق بولىدۇ، ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، دېگىنىم، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى. ئەمدى ئۇ بويامەت يېزىسى ھەققىدە، تەۋپىقنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى ھەققىدە بىرمۇنچە ئەپقاچتى سوئاللارنى بېرىپ ئارقا - ئارقىدىن يەنە ئۇنىڭ تالانتىغا ھەۋىسى كېلىدىغانلىقى ھەققىدە گەپ ئاچتى. ئەپقاچتى سوئاللار بىلەن دىققەتنى چالغىتىتىم دەپ ئويلىدىمۇ، ئانچە جىددىيىتى يوقتەك ئاھاڭدا، — ماھمۇد مۇھتى بايىقى تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ تەربىيىلىنىشىگە كۆڭۈل بۆلۈپ تۇرۇدىغاندۇ؟ — دەپ سورىدى.

بۇ سوئال تەۋپىقنى ئەندىكتۈرىۋەتتى. گەپنىڭ تېگىدە گەپ باردى. ئۇ بۇ مېھماننى بۇ يەرلەرگە ئېلىپ كېلىپ بەك چوڭ خاتا قىلغانلىقىنى ھېس قىلىپ پۇشايمان قىلىپ قالدى. شۇنداقتىمۇ چىرايىغا ھېچ ئىپادە چىقارماستىن تەبىئىي ھالدا ئاددىيلاشتۇرۇپ:

— تەبىئىيكى مەھمۇد مۇھتى ئوقۇغۇچىلارغا بەك كۆڭۈل بۆلىدۇ، مىللەتنى سۆيىدىغان ھەر ئۇيغۇر، مىللەتنىڭ يۈكسىلىشىلىرىگە كۆڭۈل بۆلىدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى.

مەنسۇر ئەپەندىمۇ ئۇستۇلۇقنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن سوئالنى كوچىلاپ سوراشتىن توختاپ، باشقا تېمىغا كۆچتى.

— قەشقەر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ياكى مىللەت مەجلىسىدىكىلەر كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىگىزگە قانداق جاۋاب بېرىشىۋاتىدۇ؟ قارىغاندا ئۇلار سىزگە بەك ئېتىبارسىز قارىغاندەكقۇ؟ ھېچ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بولمىسا مەھمۇد سىجاڭ بولسىمۇ سىزگە كۆڭۈل بۆلمەپتۇ.

— قانداق دەيسىز؟

— سىزنى نېمىشقا ئۆستۈرۈشمىدى؟! مەن بۇنىڭغا زادىلا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمەن، سىزنى چوقۇم چوڭراق بىر يەرگە يۆتكەپ، مۇھىم خىزمەت بەرمىسە ئادىللىق بولمايدۇ، مەن جەزمەن بۇ ئىشنى بىر ياقلىق قىلماي قويمايمەن! ھېچ بولمىغاندا مەن بىلەن ئۈرۈمچىگە كېتىڭ. ئورۇنلاشتۇرۇش مەندىن، — ئۇ ساختا سەمىمىيلىك بىلەن قىزىشىپ سۆزلىدى.

— بۇ دېگەنلىرىڭىز بۇيرۇقمۇ؟ شۇنداق چۈشەنسەك بولامدۇ؟

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسىز؟ مەن سىزنىڭ خىزمەتلىرىڭىزگە كۆز يۇمۇپ تۇرالمايمەن...!

— ئەگەر بۇ ھۆكۈمەت نامىدىن بېرىلگەن بۇيرۇق بولمىسىلا، مېنى «ئۆستۈرۈش» توغرىسىدا سوغۇققانراق بولسىڭىزمۇ بولىدۇ. چۈنكى، مەن بىرىنچىدىن، ئەمەل ئۈچۈن ئىشلەۋاتقىنىم يوق؛ ئىككىنچىدىن مەن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن خىزمەتكە قويۇلغان خادىم ئەمەس، بەلكى، ئۆز ئىختىيارلىقىم، ئۆزۈم ئۆزۈمگە يۈكلىگەن بۇرچۇم بولغاچقىلا بۇ ئىشلارنى قىلىۋاتىمەن. شۇڭلاشقا مەن ئۆسمەكچى ئەمەس.

مەنسۇر ئەپەندى ئىنتايىن خۇشخۇيلۇق بىلەن باش لىڭشىتىپ ماقۇللىدى ۋە قاقاقلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سىزنىڭ ياخشى كۆڭلىڭىزنى باشقىلار چۈشەنمىگەندىمۇ مەن چۈشىنىمەن، سىزنىڭ پەزىلىتىڭىزنى ھېچكىم دورىيالمايدۇ. ئىشلىگەندىكىن ئەنە شۇنداق ئىشلەش كېرەك. بىراق، ھازىر بەزى يۇقىرى ئورۇنلاردىكى مۇھىم خىزمەتلەرگە سىزدەك ئادەملەر كېرەك. شۇڭا ھەم خىزمەت ئېھتىياجى، ھەم سىزنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىڭىزگە رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدىن سىزنى ئۆستۈرمەي بولمايدۇ.

— ئەگەر مەن قوشۇلمىسامچۇ؟ — تەۋپىق ئەمدى چىرايىدىن نارازىلىقىنى ئالاھىدە بىلىندۇردى. مەنسۇر ئەپەندى ۋەزىيەتنى

قاتماللاشتۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن جاۋاب ئورنىغا قاقاقلاپ كۈلۈش بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتى ۋە ئاچياردىن ئۆتكىچە بۇ ھەقتە گەپ قىلمىدى. ئاچيارنىڭ يانباغرى ۋە قىرغاقلاردىكى كۆك يانتاقلارغا قاراپ يەنە بىرمۇنچە مۇناسىۋەتسىز سوئاللارنى سوراپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى.

ئاچياردىن چىققاندىن كېيىن ئۇ يەنە ھەم چاقچاقچى، ھەم رەسمىي مۇلاھىزىگە ئوخشاپ كېتىدىغان تەلەپپۇزدا:

— ئۈرۈمچىگە كەتكىنىمىز بولمىسا قەشقەرگە بولسىمۇ يۆتكىلىپ ئىشلەڭ. قەشقەردىكى ئۆيۈشمىدىكىلەرنىڭ نەرى سىزدىن ئارتۇق، — دېدى يەنە دەي - دېيگە سىلىشقا تىرىشىپ.

— مېنىڭ ئەڭ سۆيگەن يېرىم مەكتەپ.

— ياخشى گەپ، ھۆكۈمەت مەكتەپلىرىگىمۇ بىلىملىك ئادەملەر كېرەك، مەسىلەن....

تەۋپىق ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىمايۋاتقاندەك يىراقلارغا قاراپ ئۈن-تىنسىز كېلەتتى. بۇنى سەزگەن مەنسۇر ئەپەندى سۆزىنى توختۇتۇپ بىردەم جىم بولدى. ئەمما جىملىق ئۇزۇنغا بارمىدى:

— ئەگەر مەن سىزنىڭ ئورنىڭىزدا بولغان بولسام ھەرگىزمۇ بۇ يەردە قالمايتتىم. ئەگەر مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ھوقۇقدارلاردىن بولسام...

— شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىز مەمتىلى ئەمەس، — دېدى تەۋپىق ئۇنىڭ تەلەپپۇزىنى دوراپ، — مېنىڭچە، — دېدى ئۇ جىددىيلىك بىلەن، — ئۆزۈمگە مۇناسىپ بىردىن- بىر ئورۇن مەكتەپ، مائارىپنىڭ ئالدىنقى سېپى. چۈنكى ئىقتىدارنى جارى قىلدۇرىدىغان جاي ئاساسىي قاتلام!

مەنسۇر ئەپەندى بۇ ھەقتە ئىككىنچىلەپ ئېغىز ئاچمىدى. ئوڭۇرۇققا بېرىپ مەدرىسكە كىرگەندىن كېيىن تەۋپىق مەنسۇر ئەپەندىنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىدىن ئۇنىڭ قانداقتۇر مەكتەپلەر ۋە ئاقارتىش يولىدىكى نەتىجىلەرگە ئەمەس، باشقا بىر نەرسىگە قىزىقىدىغانلىقىنى، يولدا كەلگۈچە بولۇنغان سۆھبەتلەردە ئۇ ئاساسىي مەقسەتنى ئۇقتۇشۇپ، بىلىپ، بىر خۇلاسىگە كېلىپ بولغانلىقىنى سېزىپ قالدى. شۇنىڭ

بىلەن «ئۈنىڭ مەقسىدى مېنى جەڭگاھتىن ئايرىۋېتىش ئىكەن. دە. ــ يولۋاسنى تاغدىن ئايرىۋېتىش ھىلىسى!» دەپ ئويلىدى.

ئۇلار قايتىش سەپىرىدە مەنسۇر ئەپەندى، تەۋپىقنىڭ ئىستىقبالى ھەققىدە قايغۇرۇشلىرىنى ئوچۇق ئىزھار قىلىشلىرىنى تەكرارلىمىغان بىلەن، بۇ ھەقتە يەنە ئويلۇشىدىغانلىقىنى، قەشقەردىكى رەھبەرلەر بىلەن بىر مەسىلىھەتكە كېلىدىغانلىقىنى ناھايىتى سىلىق دېگەنىدەك قىلدىيۇ، بۇ گەپنىڭ تېگىدىن مەجبۇرلاشنىمۇ چەتكە قاقمايدىغان بىر بىشارەت بىلىنىپ تۇراتتى.

ئاندىن، ئوچۇق- يورۇقلۇق بىلەن ھازىرقى خەلقئارا ۋەزىيەت، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى يېڭىلىقلار، ئۆلكە ۋەزىيىتى، شىڭ شىسەيىنىڭ ئىلغارلىقى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دوستلۇق، شۇڭا مائارىپنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقى ھەققىدە قىزغىن پاراڭ قىلىپ ماڭدى. بويامەت، تېجەن مەكتەپلىرىنى ئىنچىكىراق كۆزدىن كەچۈرۈشكە قىزىقمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ سەپىرى يېرىم يولدىلا ئاخىرلىشىپ، چاپسانلا مەشھەتكە قايتىپ كەلدى.

2

مەنسۇر ئەپەندى «ئارىلاپ تەكشۈرۈش» نەتىجىسىدە بىرىنچى قول ماتېرىيالغا ئېرىشتى. ھەمدە تەپتىش قىلىش خۇلاسىسىدىن دوكلات تەييارلىدى. ئەمدى قول سالىدىغان ساھەلەر، يۆتكەشكە تېگىشلىك ئادەملەر ھەققىدە يىغىن ئېچىپ مەسلىھەتلىشىش كېرەك ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ يىغىنى ۋالى مەھكىمىسىدە مەخپىي ئېچىلدى .

يىغىنغا ۋالى ۋاڭ باۋچيەن، گارنىزون قوماندانى ليۇ بىڭ، ساقچى باشلىقى قادىر ھاجى، مۇشاۋۇر ئىبىرخوف ۋە ئۈنىڭ تەرجىمانى (قاسىمبەگ؟)، مەخسۇم، مەنسۇر ئەپەندىنىڭ تەپتىش ئۆمىكى بارلىق

ئەزالىرى بىلەن تولۇق قاتناشتى. ۋاڭ باۋ چيەن ئورنىدىن تۇرۇپ:
— يىغىن مەخپىي! كىمكى بۇ يىغىن مۇزاكىرە قىلغان ئىشلار ھەققىدىكى مەخپىيەتلىكنى سىرتقا ئاشكارىلاپ قويسا، جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. ھازىر تەپتىش ئۆمىكىنىڭ ئۆمەك باشلىقى مەنسۇر ئەپەندى دوكلات بېرىدۇ، — دەپ ئېلان قىلدى.

مەنسۇر ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ، رۇس تىلىدا سۆزلەشكە باشلىدى:
— بىزنىڭ ئۆمىكىمىزنىڭ بىر مەزگىللىك تەكشۈرۈشلىرى ئاخىرلاشتى. نەتىجە بىزنىڭ ئويلىغىنىمىزدەك بولۇپ چىقتى. مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ئەسلىدە بىر ئاممىۋى تەشكىلات بولسىمۇ، بارا-بارا نوپۇزى ئېشىپ، ھوقۇقلۇق ئورگانغا ئايلىنىپ قالغىلى تۇرۇپتۇ. ھۆكۈمەت بۇنىڭغا يول قويماسلىقى كېرەك ئىدى. بىراق، ئالدىنقى مەزگىل ئىنجىتىش، ۋەزىيەتنى يۇمشۇتۇش دەۋرى بولغاچقا بۇنىڭغا يول قويۇلغان. شۇڭا ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىدىن مۇستەسنا بىر ئورگان بولۇپ كەلدى، — مەنسۇر ئەپەندى ناھايىتى ئۇستا ناتىق ئىدى. سۆزلىرى راۋان، قىسقا ئەمما ۋەزىنلىك ئىدى، — ئۇنى ھۆكۈمەتكە تەشكىلىي جەھەتتىن بېقىندۇرمەن دېيىش ئاسان ئىشقا ئاشمايدۇ. بۇنى ئۇلار قوبۇل قىلمايدۇ. ھۆكۈمەت تەرەپتىن بەلگىلەپ بېرىلگەن باشلىقلارنى ئۇلار ئېتىراپ قىلمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭ بىلەن بۇ نوپۇزى يوق كىشى يېتىم قالىدۇ ۋە ھېچ قانداق ئىشنى دەستىگە ئالالمايدۇ. ئۇلار يەنە ئىلگىرىكىدەكلا ئۆز ئىشىنى قىلىپ كېتىۋېرىدۇ. قايسى جەھەتتىن كونترول قىلىش كېرەك؟ ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتىن كونترول قىلىش كېرەك! ئىقتىسادىي جەھەتتىن مۇستەقىللىقى بولمىغان ھەرقانداق ئورگان، تەشكىلات، دۆلەت ۋە باشقىلار ماھىيەتتە بېقىندى بولىدۇ. بۇنداق بېقىندىلىق مەجبۇرىي ئىشقا ئاشۇرۇلماستىن كاپىتالىنىڭ تەبىئىي قۇدرىتى تەسىرىدە يۈز بېرىدۇ.

يىغىن ئەھلى بىر-بىرىگە قارىشىپ باش لىڭشىتىپ تەستىقلاشتى. مەنسۇر ئەپەندى ئاۋۋالقىدەك ۋەزمىن، ئېنىق قىلىپ

www.uyghurkitap.com

سۆزلەيتتى.

— ئىقتىسادىي جەھەتتىن بېقىندى قىلىۋېلىنغاندىن كېيىن ئۇلارغا باغلىق ھوقۇقلارنى بېرىك، بەربىر «ئېتى بار، سىپىي يوق» بولۇپ قالىۋېرىدۇ. ئۇلاردا تۇرمۇش، ئۆز جېنىنى جان ئېتىش، ئۆزىنىڭلا غېمىنى يېيىش خاھىشى كۈچىيىۋېرىشكە باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن باشقا مەقسەتلەر ئۆز- ئۆزىدىن ئىشقا ئاشىدۇ، مائارىپ شەكلەن نەرسىگە ئايلىنىدۇ، پالەچ ھالغا چۈشىدۇ. ئىقتىساد ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى چەكلەيدۇ. مەجبۇرىي چارىلەر قوپال ۋە ئاسانلا قارشىلىق پەيدا قىلغىنى بىلەن، بۇنداق ئۇسۇلدا كۆرۈنۈشكە ئۇرغان، مۇئەسسەلەر ساقلاپ قېلىنغان، ئەمەلىيەتتە يوق ھېسابتا، قارشىلىق كۆرسىتىشكىمۇ سەۋەب تاپالمايدۇ.

ئاڭلىغۇچىلار ئۇنىڭ تالانتىغا يەنە بىر قېتىم ئاپىرىن ئېيتىشتى. ئۇنى شەرق ئىشلىرى بويىچە مۇتەخەسسىس دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن دېيىشتى.

— ئەمدى ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىغا كەلسەك، ئەمەلىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغانلارنىڭ خىيالىدا ئۇلارنىڭ ئۆشرە - زاكات، ۋەخپە يەرلەرنىڭ ھوسۇلى بىلەن نېمە ئىقتىسادى بولاتتى، دېگەن ئوي بولۇشى مۇمكىن. شۇنى سەمىڭلارغا سېلىپ قويايكى، پەقەت ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ۋەخپىسىدىن ئېلىنىدىغان ھوسۇلنىڭ ئۆزىلا مىليون جىڭدىن ئاشىدۇ، بۇنى پۇلغا سۇندۇرۇپ كۆرۈڭلار! بۇ ئەلدە مەسچىد، جامە، مەدرىس، مازار دېگەنلەر شۇنچە كۆپ، ئۇلارنىڭ چوڭراقلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ مىليون جىڭ ياكى شۇنىڭغا يېقىنلىشىدىغان ۋەخپە ھوسۇلى بار. ئەمدى بۇنىڭغا ئۆشرە- زاكات، ئىئانە پۇللارنى قوشساق پەقەت قەشقەر ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مالىيىسىگە كىرىم بولىدىغان پۇل - مال قانچىلىك بولىدۇ؟ ھەر يىلى مىليون رۇبلىغا بارىدۇ!

— ئەپەندىلەر! ماركس كاپىتالنىڭ قۇدرىتى ھەققىدە توختالغاندا «سەددىچىن سېپىلىنىمۇ بۇزۇۋېتەلەيدۇ»[1] دېگەنىدى. مۇشۇنداق

[1] «كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ خىتابنامىسى» — ئاپتور.

قۇدرەتلىك قورالنى ئۇلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويغۇنىمىزنىڭ قانچىلىك خەتەرلىك بولغانلىقىنى چۈشەنگەنسىلەر؟ ياخشىكى، تەلىيىمىزگە ئۇلارنىڭ ئېڭى كۆپ تۆۋەن، زىيالىي مەن دېگەنلەرنىڭمۇ ئويلايدىغانلىرى تولىمۇ ئاددىي، بولمىسا ئۇلار بىر تەرەپتىن مائارىپنى گۆللەندۈرۈپ، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ پۇللارنى «تۇغدۇرۇپ» كۆپەيتىپ ئىشلەتسە — يەنى مىللىي سانائەتنى قۇرۇشقا باشلىسا ۋە چەت ئەللەرگە ئەۋەتىپ مىللىي سانائەت كارخانىلىرى ئۈچۈن كارخانىچىلارنى تەربىيىلەشكە باشلىسا (چۈنكى ئۇلاردا ھازىر ئىقتىسادىي مۇستەقىللىق بولغاچقا بۇنداق ئىمكانىيەتمۇ بار)، ئۇ چاغدا نېمە بولىدۇ؟ ھازىرقى بۇ ئاممىۋى خاراكتېر ئالغان يېڭى مەدەنىيەت قىزغىنلىقىدىن قارىغاندا، ئىقتىسادنىڭ راۋاجلىنىشى بىلەن بۇ ئىككىسى قوشۇلسا، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ناھايىتى ئاجىز ھالەتتە تۇرغان ھۆكۈمەتنى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويامدۇ؟ كىمدە كاپىتال كۆپ بولسا شۇ قۇدرەتلىك بولىدۇ.

— ئامېرىكىدا يەھۇدى بايلىرى ئامېرىكىدىكى بارلىق مىليونېرلار ئىچىدە زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار ئۆز كاپىتالى بىلەن ئامېرىكا ئىقتىسادىنى كىرزىسقا ئۇچرىتالايدۇ، خالىسا گۆللەندۈرەلەيدۇ. شۇڭا ئۇلار كاپىتال قورالى بىلەن ئامېرىكا ھۆكۈمىتىگە بېسىم ئىشلىتىپ، تەرك ئەتكىلى ئىككى مىڭ يىل بولغان ۋەتىنى پەلەستىندە قايتىدىن دۆلەت قۇرۇشنى قوللاشقا مەجبۇر قىلماقتا. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى يەھۇدى مىليونېرلىرىنىڭ ئىقتىسادىي بېسىمى، يەھۇدى ئالىملىرىنىڭ خەلقئارالىق تەسىرى ئاستىدا يەھۇدىيلارنىڭ دۆلىتىنى تىرىلدۈرۈش ھەرىكىتىنى قوللاش ئېھتىمالى زور. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەسكى، ئۇيغۇر ئۆيۈشمىلىرىنىڭ ئىقتىسادى جەھەتتىكى مۇستەقىللىقى، ھازىرقى ئەسەبىي مەدەنىيەت قىزغىنلىقى، بايلارنىڭ قولىدىكى ھېسابسىز ئالتۇن ـ كۈمۈش، شۇنداقلا مائارىپنىڭ راۋاجلىنىپ، بۇ ئەلدىن خەلقئارا تەسىرگە ئىگە ئىلىم ـ پەن خادىملىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشى تولىمۇ خەتەرلىك. بۇ خەتەرلىك بۇرنىمىزنىڭ ئاستىغىلا

كېلىپ قالغان بولسىمۇ، بىخۇت يۈرۈپتىمىز!
— خەيرىيەت، ئۇلار بۇنىڭغا ئەمدى ئۇلگۈرەلمەيدۇ!
— مامۇتچۇ؟ بۇ خەتەرلىككە مامۇت قوشۇلسا نېمە بولىدۇ؟ — گەپ قىستۇردى ۋاڭ باۋچيەنمۇ رۇس تىلىدا (بۇ يەردىكىلەردىن لىيۇ بىڭنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەممىسى دېگۈدەك رۇس تىلىنى بىلەتتى).
ئېبىرخوف مەسخىرىلىك كۈلۈمسىرەپ مۇرىسىنى كۆتۈرۈپ قويدى ۋە رەسمىي پىكىر شەكلىدە ئەمەس، ئۆزىگە دەۋاتقاندەك قىلىپ:
— مامۇتنىڭ قولىدىن ھېچنېمە كەلمەيدۇ، ئۇ دېگەن ئەسىر! — دېدى.
مەنسۇر ئەپەندى ئۇنىڭ مەسخىرىسىنى چۈشۈنۈپ:
— ھۆكۈمەت كۆرۈنمەي كېلىۋاتقان خەتەرنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئاساسىي دىققىتىنى مامۇتقا قاراتقاچقا، ئۇ تەرەپتىن بولۇۋاتقان خەتەرنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن ئالدى ئېلىنىپ بولدى. بىراق، بىزنىڭ ھازىر نەزەردە تۇتۇۋاتقىنىمىز يوشۇرۇن خەۋپ، بىلىنمەيلا يېتىپ كېلىۋاتقان بالا - قازا! يەنە تېخى بۇ يەردە گېزىتمۇ ھۆكۈمەت ئىختىيارىدا ئەمەسكەن!
— گېزىتنى پىچەتلەش كېرەك! — دېدى قادىر ھاجى لۈكچەكلەرچە تەلەپپۇزدا.
— ياق، پېچەتلەشكە بولمايدۇ. ئۇ بىزنىڭ سىياسىي خاھىشىمىزنى كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە قۇيۇۋاتقان ۋاستە بولۇشى لازىم. ئۇ ئىنتايىن زۆرۈر نەرسە. خۇلاسە كالام، ئالدىمىزدا ئۇيۇشمىلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنىڭ بىرنەچچە يىللىق ئىقتىسادىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ۋە بۇنىڭدىن كېيىن مالىيىنى ھۆكۈمەت قارمىقىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش، گېزىتنى ئۆتكۈزۈۋېلىش ۋەزىپىسى تۇرۇپتۇ.
— قىيىنچىلىق بولسا ساقچى ئىدارىسى بىلەن گارنىزون قىسىملىرى يارەملىشىدۇ، — دېدى ۋاڭ باۋچيەن .
— خىزمىتىڭىزگە بىز تەييار، — دېدى لىيۇ بىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى

مەنسۇرغا سەل ئېگىلىپ، خۇشامەتچىلىك بىلەن كۈلۈمسىرەپ.

قادىر ھاجى غىڭ قىلماي، توڭلۇق بىلەن ئۈلتۈرۈۋەردى.

— قانداق قىيىنچىلىقلار بولۇشى مۇمكىن دەپ ئويلايسىز؟ — دەپ سورىدى مەنسۇر ئەپەندى ۋالىدىن.

— 6 - دىۋىزىيە كاشىلا قىلىشى مۇمكىن.

ئىبىرخوف يەنە مەسخىرىلىك ھىجىيىپ، ئۆزىنىڭ بىكار ياتمىغانلىقىنى بىلدۈردى.

— سىلەر يەنىلا ماۋتتىن قورقۇش كېسىلىڭلاردىن ساقايماپسىلەر، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى ئۆزىنى كىبىرلىك تۇتۇپ مەسخىرە بىلەن، — ئەگەر خەتەرنى دېسىڭىز 6 - دىۋىزىيەدىنمۇ خەتەرلىك كۈچلەر بار. ساقچى ئىدارىسى بۇنى بىلەمدۇ يوق؟

ھەممە قادىر ھاجىغا قارىۋىدى، قادىر ھاجى بايىقى كاتتىلىقىدىن بىراقلاپ چۈشۈپ، ئالاقزادىلىك بىلەن بىچارە قىياپەتتە مەخسۇمغا قارىدى.

— مەندىن ئەمەس، سىلەردىن سوراۋاتىدۇ، — دېدى مەخسۇم مەسخىرىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ.

مەنسۇر ئەپەندى بىردەم كۈتۈپ، ساقچى باشلىقىدىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن:

— مەن بارغان مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئوقۇغۇچىغا ئانچە ئوخشىمايدىغان، مۇنتىزىم ھەربىي تەلىم كۆرگەندەك نەچچە يۈزلەپ ئادەمگە ئىگە ئەترەتلەر بار ئىكەن. پەرىزىمچە زىيالىيلار ئىچىدە ھۆكۈمەتكە قارشى پارتىيە بولۇشى مۇمكىن، ھېلىقىلار مۇشۇ پارتىيىنىڭ قوراللىق كۈرەش ئۈچۈن تەييارلىنىۋاتقان قوشۇنى بولۇشى چوقۇم!

— ساقچى ئىدارىسى مەسئۇل بولۇپ، بۇنىڭدىكى سىرنى يېقىن ئارىدا ئاچسۇن! — ۋاڭ باۋچيەن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا شۇنداق دېدى.

— ئۇنداق بولسا خەتەرلىك ئۇنسۇرلارنى قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭغا ساقچى ئىدارىسى، ۋالىي مەھكىمىسى قانداق قارايدۇ؟ نېمە ئوي-

تەسەۋۋۇرلىرى بار؟ ــ سورىدى مەنسۇر.

ــ ئەلۋەتتە «يولۋاسنى تاغدىن ئايرىۋېتىش» چارىسىنى قىلىمىز-دە،ــ دېدى ۋالى هارامزادىلىك بىلەن كۈلۈپ.

ــ توغرا، ئۇلارنى خىزمەت ئالماشتۇرۇش، يۆتكەش، ئۆستۈرۈش چارىلىرى بىلەن نوپۇز دائىرىسىدىن ئېلىپ چىقىپ كېتىش كېرەك! ئەمما بۇمۇ پەقەت ۋاقىتلىق، ئۇلارنىڭ ئىشى بۇنىڭ بىلەنلا ھەل بولغان بولمايدۇ.

ئەمدى ئۇلار كونكرېت ئىشلار ھەققىدە پىكىرلىشىپ، نۆۋەتتىكى نىشاننى قانداق ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈستىدە كونكرېت پىلان ۋە چارىلەرنى تۈزۈپ چىقىشقا كىرىشتى.

ئۈچىنچى باب

1

ماي ئېيىنىڭ 10ـ كۈنلىرى، تەۋپىق مەنسۇر ئەپەندىنىڭ كېلىش مۇددىئاسىدىن خاتىرجەم بولالماي، ئاخىرى كاتتايلاقچا بىرىپ مۇھەممەت داموللا بىلەن پىكىرلىشىشكە ۋە ئۇنى «ئۈستۈرۈش» ھىيلىسىگە ئالدىنىپ قالماسلىققا ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش نىيىتىگە كەلدى.

ھاۋانىڭ تىنجىق ئىسسىق بولۇدىغان مەزگىللىرى باشلانغان بولۇپ، بۇنداق تىنجىقتا بۇغدايلارغا ئاسماندىن تۆكۈلگەندەك كۆك پىت چۈشۈپ كېتەتتى. ئۇ ھاۋا سەل سالقىندىغاندا ــ كەچقۇرۇندىراق ماڭاي دېدى. يۇ، ئاڭغىچە باشقا بىر مۇھىم ئىش چىقىپ قېلىپ، بۇ ئىش يەنە قالمىسۇن دەپ قەتئىي ھالدا ئورنىدىن تۇردى.

ــ تالا ھوۋۇلداپ كېتىۋاتقاندا سالقىنغىنا ئۆيدە بىردەم كۆزلىرىنى يۇمۇۋالماي نەگە بارىلا؟ ــ دەپ سورىدى مەلىكىزاد. ئۇ باياتىن بېرى ئۆيدە بىر ئىش ئۈستىدە جىددىي پىكىر يۈرگۈزۈۋاتقاندەك ئىختىيارسىز مېڭىپ يۈرگەن، ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا ئۇنى- بۇنى تۇتۇپ، بەزىدە ئولتۇرۇپ، خاراموش بولۇپ قالغاندەك كۆرۈنگەن ئېرىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغانىدى. ئاخىرى تەۋپىقنىڭ ئەسلىدىكى جۇشقۇن ھالىتىگە قايتىپ دەس تۇرۇپلا شىلەپىسىنى كىيىشى ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىك بولدى. «باياتىن ئويلىغانلىرى ئۈستىدە ئاخىرقى قارارغا كەپتۇ- دە، ئەمدى ئۇ يەنە بىر ياققا ماڭىدۇ...» دېگەنلەرنى ئويلاپ كۆيۈنگەن ھالدا سوئال سورىغانىدى.

ــ كاتتايلاققا، ــ دېدى تەۋپىق يېقىملىق كۈلكىسى بىلەن

ئايالىغا مەپتۇنلۇق نەزەرىدە قاراپ.
— ۋاي ئانامەي ي! ھاۋا سالقىنلىغاندا بارسا كاتتا يىلاق قېچىپ كېتەمدىكەن؟ نېمە شۇنچە زۆرۈر كەلدى.
— ئىشقىلىپ، ئالدىراش كېرەك، مەلىكەم! ھايات جىددى، ئۆزگۈرۈشلەرگە يېتىشىپ ئۆلگۈرگىلى بولمايدۇ، ئالدىراش كېرەك.
— ئالدىرىسىلا، ئەپەندىم، جاپاكەش بولغاندىكىن... ، — مەلىكىزاد ئۇنىڭغا كۆيۈنگەن ھالدا قىيىدىغان بولدى.
— بۇنداق قىلمايتتىڭىز، بۇ يېڭى قىلىقمۇ؟
— ھېلىمۇ مەيلى دەيمەن، بىراق، يول ئۇزۇن، چۆلدىن بارسىز، ھاۋا شۇنداق ئىسسىق تۇرسا...
تەۋپىق ئۇنى چۈشىنەتتى. سېزىكلىك مەلىكىزادنى تېخىمۇ يېقىن قىلىۋەتكەن، شۇڭا ئۇ تەۋپىق تالاغا ماڭسىلا رەڭگى ئۆڭگىدىغان بولۇپ قالغانىدى.
— كېچىلەپ بولسىمۇ قايتىپ كېلىپ بۇيرۇقىڭىزدا بولاي، كەلگەندىن كېيىن ھەممە ئىشلارنى سۆزلەپ بېرەي بولامدۇ؟ — تەۋپىق ئەركىلىتىش تەلەپپۇزى بىلەن شۇنداق دېۋىدى، مەلىكىزاد ئۆز ئۆزىدىن ئۈيۈلۈپ «بارغانچە ئۇنىڭغا چۈشەك بولۇپ قېلىۋاتىمەن جۇمۇ، بۇنداق قىلسام ئۇنىڭ نەپرىتىنى قوزغاپ قويىماي» دېگەنلەرنى ئويلۇنۇپ:
— ئانچىكى دېدىم، مېڭىۋەرسىلە، خوشلاشقىنىمىز مۇشۇمۇ؟ — دېدى.
— ياق، تېخى، مەن ئېلاخۇنغا ئاتنى ھازىرلا دەپ قويۇپ يەنە كىرىمەن، سومكىلىرىمنىمۇ ئالغىنىم يوققۇ؟
— ماقۇل ئەمىسە.
تەۋپىق ئىشىكتىن چىقىپلا زەكىگە دۈچ كېلىپ قالدى.
— خەلپىتىم سىزنى چاقىرىپ كەلگىن دېگەنتى، — دېدى ئۇ ئالدىراپ.
— خوش، نېمە گەپ؟ — تەۋپىق ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈۋېتىپ سورىدى.

— گېپى بولسا كېرەك... — زەكىمۇ ئېنىق بىلمەيتتى.

ئىسلام ئاخۇن خەلپىتىم ئىشخانا ئالدىدا كۈتۈپ تۇراتتى.

— ئالدىراش ئەمەسمىدىڭىز، ئەپەندىم؟ — دېدى ئۇ تەۋپىقتىن ئەپۇ سورىغاندەك تەلەپپۇزدا.

— كاتتايلاقتا جابدۇپ تۇراتتىم، نېمە گەپ بار ئىدى؟

— قەشقەردە ئۇيۇشما مۇدىرلىرىغا مەجلىس بار ئوخشايدۇ، چاقىرتىپ ئالاقە كەپتىكەن.

— ئالاقە كەلگەن بولسا بېرىپ كېلەي. مەنمۇ يولۇمغا ماڭاي، ئىشلارغا قۇتلۇقئاخۇن، نۇرۇللا، زەكىلەر بولغاندىكىن خاتىرجەم بېرىۋەرمەمسىز.

— سىزنى چاقىرتقىنىم، بۇ يىغىن ھېلىقى تەپتىش ئۆمىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ قانداق، بۇنىڭدا ئالدىن تەييارلىنىۋېلىشقا توغرا كېلەمدۇ يوق، مەسلىھەتلىشىپ باقاي دېگەن غەرەز بار ئىدى. قايسى كۈنى مەنسۇر ئەپەندى بىلەن خېلى كۆپ پاراڭلاشتىڭىز، بەلكى ماڭا بىرەر مەسلىھەت بېرەلەرسىز...

— ھە، بۇنى توغرا ئويلاپسىز. ئەنە شۇنداق بىرەر پالاكەت يىغىن بولۇپ قالسا تۇيۇقسىز بېرىپ قېلىش ئانچە ياخشى ئەمەس. مېنىڭ سىزگە دەيدىغىنىم ئەگەر سىز بارىدىغان يىغىن تەپتىش ئۆمىكىنىڭ قىلىقى بولۇپ قالسا جەزمەن بىزنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتىمىزگە خىلاپ گەپلەر بولۇشى چوقۇم. ھەزەر ئەيلەڭ، مەنسۇر ئەپەندى مېنى «ئۆستۈرۈش»نىڭ گېپىنى قىلدى. بىراق، مەن ئۆسۈشنى خالىمايدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. بۇ قارىشىمدىن پايدىلانسىڭىز بولىدۇ، مۇشۇنداق گەپلەر يەنە بولۇپ قالسا، سىزمۇ مېنى ھېچ يەرگە ئەۋەتمەيدىغانلىقىڭىزنى قەتئىي قىلىپ جاكارلىسىڭىزلا بولىدۇ. ھازىرلا يولغا چىقامسىز؟

— شۇنداق قىلساممىكىن ...

— ماقۇل، ئاقىول تىلەيمەن، بەردەم بولۇڭ! — تەۋپىق خۇشخۇيلۇق

بىلەن ئىسلام ئاخۇننىڭ قولىنى قىستى.
— يەنە باشقا تاپىلاشلىرىڭىز يوقمۇ؟
— شۇ يەردىكى دوستلار بىلەن ھەم پىكىر بولۇڭ، ئۇلارنىڭ نىمە ئويۇن ئوينىشىنى بىلگىلى بولمىغاچقا بىر نېمە دېيەلمەيۋاتىمەن. خوش، ئىككىلەنمەڭ، قەتئىي بولۇڭ!
ئۇ تېخى ئېلاخۇننى ئاتنى تەييارلاشقا بۇيرۇپ، ئات تەييار بولمايلا نىمەتۇللا ئاتلىق كىرىپ كەلدى ۋە ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ ئاۋۋال ھەربىيچە چاس بەردى، ئاندىن تەۋپىق بىلەن قەدىناسلارچە قۇچاقلاشتى.
— سىزنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى، ئىنىم؟ — دېدى تەۋپىق ئۇنى مۈرىسىدىن سىلىكىپ تۇرۇپ، — بالىلارنىڭ تەربىيە ئىشىغا قاراشقىلى كەلدىڭىزمۇ يا؟
— ياق، ئەپەندىم، ئۇنىڭغا يېقىندا مەڭلىك كېلىدۇ، كېيىن مەڭلىك بىلەن مەن ئالمىشىپ قېلىشىم مۇمكىن. بۈگۈن سىزگە سىجاڭنىڭ خېتىنى ئېلىپ كەلدىم، — نىمەتۇللا خەتنى چىقىرىپ تەۋپىق ئەپەندىگە سۇندى.
خەتتە ئۇيۇشما مۇدىرى بىلەن بىللىلا كېلىش ئېيتىلغان بولۇپ، كەلگەندىن كېيىن ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈش ئەسكەرتىلگەنىدى.
— ھازىرلا ئاتلىنىمىزمۇ ئىنىم؟ سىز ئۇسسۇلۇق ئىچىپ تۇرۇڭ، ئاشخىچە بىزنىڭ ئاتلىرىمىز تەييار بولۇدۇ. مەنمۇ ئۆيگە بىرىپلا كېلەي، — دېدى تەۋپىق ھەم ئىشخانىدىن تەييارلىنىپ چىققان ئىسلام ئاخۇنغا،
— ئالدىرىماڭ خەلپىتىم، مەنمۇ سىز بىلەن ماڭىدىغان بولدۇم. ماۋۇ يىگىتكە ئۇسسۇلۇق بېرىپ تۇرۇڭ. مەن ھازىرلا... — دېدى.
ئۇلار تېزلا يولغا چىقىشتى.
ئۇلار قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا كۈن غەربكە قىيسايغانىدى. تەۋپىق گۆزەردىن كىرىۋاتقىچە ئويلاپ كۆرۈپ ئىسلام ئاخۇنغا:
— سىزنى ئۇيۇشمىدىن چاقىرتقاندىكىن، سىز ئۇيۇشمىغا بېرىپ ئۆزىڭىزنى مەلۇم قىلىڭ. مەن سىجاڭ چاقىرتقاندىكىن شۇيان باراي. ئەتە

كۆرۈشەيلى، — دېدى.

— بولىدۇ، — قوشۇلدى ئىسلام ئاخۇن خەلپىتىم، — بەلكىم ئەتە يىغىنغا قاتنىشارسىز.

— بەلكىم... خەير، ئەمىسە، خەلپىتىم.

ئۇلار خوشلاشقاندىن كېيىن تەۋپىق دېۋىزىيە شتابىغا كەلدى. ئۇ ئۇدۇللا مەھمۇد مۇھىتىنىڭ كابىنىتىغا كىردى. بۇ چاغدا مەھمۇت مۇھىتى بىر نەرسە يېزىپ ئولتۇراتتى. ئۇ تەۋپىقنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇردى:

— كەلدىڭىزمۇ؟ بەك ئوبدان بولدى. مەن سىزنى يىراق بىر يەرگە كەتكەنمىدۇ دەپ بەك ئەنسىرىگەنىدىم، ياخشى بار ئىكەنسىز؟

— بار ئىدىم، ئەمما كاتتايلىققا جابدۇنۇپ تۇراتتىم.

— خۇداغا شۈكرى، — مەھمۇد مۇھىتى كالتە سېرىق ساقىلىنى سىلاپ قويدى. ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدە دائىم غەمكىنلىك ۋە جىددىيلىك يوشۇرۇنۇپ ياتاتتى، — مۇنداق قىلايلى، سىز يولدىن كەلدىڭىز، ئازراق ئېسىڭىزنى ئېلىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن سۆزلىشەيلى. ئەتىگىچە پۇرسەت بىزنىڭ قولىمىزدا.

— خالىغىنىڭىزدەك بولسۇن، ... بىراق، — دېدى تەۋپىق تېنىمسىز قانلىرى تەخىرسىزلىكتىن مەڭزىگە تېپىپ، — مەن بۇ ئىشنىڭ ئازراقمۇ ئۇچۇرىنى بىلمىگەچكە جىددىيلىشىپ كېتىۋاتىمەن.

— سىزنىڭ قېنىڭىز شۇنداق، — دېدى مەھمۇد مۇھىتى كۈلۈمسىرەپ، — سۆزلۈشۈدىغىنىمىز ئەتە ئۆيۈشمىدا ئېچىلىدىغان يىغىن توغرىسىدا، يەنى تەپتىش ئۆمىكى دېگەن لومودىلار ئاچىدىغان يىغىن توغرىسىدا. ئەمىسە ھازىر سىز چىقىپ ئازراق ئارام ئالغاچ، تاماق يەڭ، ئاندىن مېنىڭ خانەمگە كىرىڭ، — مەھمۇد مۇھىتى شۇنداق دەپ بولۇپ ئادىيۇتانتىغا تەۋپىقنى كۆتۈشنى تاپىلاپ قويۇپ، ئۆزى يەنە شىرە ئالدىدا ئولتۇردى.

ئۇلار كەچتە مەھمۇد مۇھىتىنىڭ ياتىقىدا خالى ئولتۇرۇشتى. مەھمۇد

www.uyghurkitap.com

مۇھەتتى ئاۋۋال تەۋپىقتىن مەنسۇر ئەپەندىنىڭ ئاتۇشقا بىرىپ نىمىلەرنى قىلغانلىقىنى سورىدى. تەۋپىق مەنسۇر ئەپەندى بىلەن قىلىنغان سۆھبەتلەرنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بەردى. مەھمۇد مۇھەتتى ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كىيىن:

— خۇداغا شۈكرى، ئۇ سىزنى ئالدىيالماپتۇ. ئۇنىڭ مەقسىدىمۇ سىز ئويلىغاندەك، مائارىپنى تەكشۈرۈش، غەمخورلۇق قىلىش ئەمەس، بەلكى پالەچ قىلىشتىش. ئۇ بۇ سەپتە كۆچ كۆرسۈتۈۋاتقان مۇنەۋۋەر ئەپەندىلەرنى «ئۆستۈرۈش» نامى بىلەن ئىتتى بار، سىپى يوق خىزمەتلەرگە يۆتكەپ يوقاتماقچىدى. ئۇ بۇ مەقسىتىگە مەلۇم دەرىجىدە يەتتى. بىلەمسىز، بىرمۇنچە مۇئەللىملەر ئۇنىڭ پوچەك ياڭاقلىرىغا ئالدىنىپ يۆتكىلىشكە رازى بولۇپ، رەسمىيەتلىرىگە قول قويۇپ بولۇپتۇ. بەزىلەر سوۋىتكە، بەزىلەر ئۈرۈمچىگە باردىغان بوپتۇ... — مەھمۇت مۇھەتتى ئىنتايىن غەزەپلەنگەن ھەم ئىچىنغاندى، شۇڭا ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەڭگۈ چىقاتتى، — مىللىي مائارىپنىڭ زاۋالى بۇرنىمىزنىڭ تۈۋىگىلا كىلىپ قالغان ئوخشايدۇ. سىزدەكلەر كۆپ قالمىدى... ئۇلار يەنە نوۋىشى مەكتەپكە تىكىلىپلا قالدى. ھەرخىل مۇئەللىملەر توپلانغان بۇ جاي ئۇلارنىڭ بىرىنچى ھۇجۇم نىشانى بولۇپ قالدىغاندەك... ئەتە بارلىق تارماق ئويۇشمىلارنىڭ مۇدىرلىرى بىلەن يىغىن ئاچماقچى بولغانىكەن، بۇنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ يەنە بىر ئويۇن ئويناىدىغانلىقىنى قىياس قىلدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنىمۇ مۇشۇ يىغىنغا قاتناشسۇن دەپ چاقىرتقاندىم. ئۇ ئەبلەخنى بەك سۆزمەن دەيدۇ، سىزنى قارچۇغا قىلىپ سالماي بولمىدى...

— ئۇ بىردەمدىلا شۇنچە كۆپ ئىشلارنى قىلىپ بوپتىمۇ؟

— ئۆلگۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ باشلاپ كەلگەن ئادەملىرىنىڭ ھەممىسى پۇل ئۈچۈن، ئەمەل ئۈچۈن ھەممىنى ساتىدىغان نىمىلەر تۇرسا، مىللەتنىڭ ئىستىقبالىنى سىتىپ پۇل قىلىشقا، خوجايىنلىرىنى رازى قىلىپ ماختاش ئاڭلاشقا ئالدىرىماي قالاتتىمۇ؟...

— سىز ئۇنىڭ نىمە مەزمۇندا يىغىن ئاچىدىغانلىقىنى

ئۇقمىدىڭىزمۇ؟

— ئۇقالمىدىم، بۇنى ئالاھىدە مەخپىي تۇتقان بولسا كېرەك، ھېچكىم ئۇقمايدىكەن، ئېھتىمال تەييارلىقسىز تۇرغاندا بىرلا ھۇجۇم بىلەن مەغلۇپ قىلىشنى ئويلاپ ئالدىن ئۇقتۇرمىغان بولسا كېرەك. ئاخىرقى ئىمكانىيەتلەردىنمۇ ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن، مەنمۇ يىغىنغا قاتناشماقچىمەن، سىزمۇ شۇنداق قىلىسىز، ئىشەنچلىك ئادەملەر كۆپرەك بولغىنى ياخشى، ھازىر مەن يېتىم قېلىشتىن قورقۇدىغان بولۇپ قالدىم، ... بۇ خەقنىڭ ئۇسۇللىرى ھەقىقەتەن زەھەرلىك! «ھارۋىدا توشقان ئالدىغان»لار...!

— ئەلۋەتتە سىز دېگەندەك قىلىمىز، ئاخىرقى ئىمكانىيەتلەرنى قولدىن بەرمەسلىككە تىرىشىمىز! — تەۋپىق قاتتىق ھاياجانلانغانىدى. ئۇنىڭ قانلىرى دېڭىز دولقۇنلىرىدەك مەۋج ئۇراتتى. ئۇنىڭ ئاللاكىم بىلەن راسا ئېلىشقۇسى كېلىپ تۇراتتى، — بۇ مىللەتنىڭ تارىخى يوسۇندا يېتىپ كەلگەن ئويغۇنۇش دەۋرى مۇشۇ، ئەگەر بۇ پۇرسەت قولدىن بېرىپ قويۇلسا، بۇنداق تارىخىي شارائىتنىڭ يەنە بىر قېتىم پىشىپ يېتىلىشى ئۈچۈن يەنە نەچچە ئون يىل كېتىشى... بەلكىم، بۇنداق پۇرسەتكە ئېرىشەلمەسلىكىمۇ مۇمكىن...

— سىز نوۋېشىغا بارامسىز؟ شۇنداق قىلىڭ، بۈگۈن يا نوۋېشىدا يا بولمىسا چاپان بازىرىدا يۈسۈپ ئەپەندى بىللە بولۇڭ، ئۇلاردىن بىرەرسى بىلەن بولسىمۇ ئوبدانراق سۆزلۈشۈپ قويۇڭ. ئەخمەد ئەپەندىگىمۇ تاپىلاڭ، دارىلمۇئەللىمىدىكىلەر بىلەن پىكىرلىشىپ، ئازراق ھەرىكەت قىلسۇن. گەرچە ھۇجۇمنىڭ قايسى تەقلىدە بولۇشىنى بىلمىسەكمۇ، ھەر ھالدا تەييار تۇرغىنىمىز ياخشى، — مەھمۇد مۇھىتى ئورنىدىن تۇردى. ئۇ تەۋپىقنىڭ رايىنى سوراپ ئولتۇرمايلا كەسكىن ھالدا،

— تېزراق بىر يەرگە كېلىڭ، سىزنى ئاپىرىپ قويسۇن، — دېدى.

— نېمىشقا ئاپىرىپ قويىدۇ، ئۆزۈم كېتىۋېرىمەن.

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ، ئەپەندى؟ بۇ دېگەن قەشقەر! ئىنتايىن

مۇرەككەپ مۇھىت. سىز ياشلىقىڭىزغا ئالغان بىلەن، مەن قورقىمەن، — دېدى.

— نوۋېشىغا باراي، مەكتەپتە ھېچ بولمىسا بىرنەچچەيلەن بىلەن پىكىر ئالماشتۇرالايمەن، — دېدى تەۋپىق ئاخىرى.

مەھمۇت مۇھىتى شۇئان جەڭ ئالدىدا تۇرغاندەك كەسكىن ئاۋازدا مۇلازىم ئەسكەرنى چاقىردى ۋە ئۇنىڭ چەبدەسلىك بىلەن ھازىر بولۇپ، چاس بېرىشىدىن رازى بولغان ھالدا:

— ئەپەندىنى باشلاپ چىقىپ، نىمىتۇللا بىلەن مەڭلىككە قوشۇپ قوي! ئۇلار ئەپەندىنى مۇھاپىزەت قىلىپ نوۋېشىغا ئاپىرىپ قويسۇن، — دېدى، ئاندىن تەۋپىققا قاراپ، — ئۆزىڭىزنىڭ كونا دوستلىرى بىللە بارسۇن ۋە ئەتىگىچە خىزمىتىڭىزدە بولسۇن، خەير! — دېدى.

تەۋپىق مۇلازىم ئەسكەر بىلەن بىللە چىقتى، ئەسكەر مەڭلىك ئاخۇن بىلەن نىمىتۇللانى ياتاقلىرىدىن چاقىرىپ، سىجاڭنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى. جەڭچىلەر دەرھال بەلتاسمىلىرىنى باغلاپ، تاپانچىلىرىنى ئېسىپ، بىر- ئىككى مىنۇت ئىچىدىلا تەۋپىققە راپورت بەردى:

— ئەسكەر مەڭلىك بىلەن نىمىتۇللا بۇيرۇقىڭىزنى كۈتىدۇ!

— ماڭايلى، يىگىتلەر، — دېدى تەۋپىق ھەم تەسىرلەنگەن، ھەم زوقى كەلگەن ھالدا.

ئۇلار چاپسانلا قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى.

2

يىغىن جىددىي كەيپىياتتا باشلاندى. مەنسۇر ئەپەندىنىڭ تەپتىش ئۆمىكىدىكىلەر قاپاقلىرىدىن قار ياغدۇرۇپ، سۈر كۆرسىتىپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بىر تەرىپىدە مەھمۇت مۇھىتى، ساۋۇت ئەپەندى، ئابدۇغوپۇر

داموللا، تۇرغۇن ئەپەندى، توختاجى قاتارلىق ئۇيۇشما خادىملىرى، نۇقتىلىق مەكتەپلەرنىڭ مەسئۇللىرى ئولتۇراتتى. مەھمۇد مۇھىتىنىڭ ئارقىسىدا مۇھاپىزەتچىلەر باشلىق ئېلىياس ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ئون نەپەر تولۇق قوراللانغان مۇھاپىزەتچى تىك تۇرۇشاتتى. تۆۋەندە ئولتۇرغان ناھىيە ۋە بەگلىكلەردىن كەلگەن ئۇيۇشما مۇدىرلىرى ھەم ئاشۇنداق سۆرۈن چىراي كۆرۈنەتتى.

ئالدى بىلەن مەنسۇر ئەپەندى نۇتۇق سۆزلەپ، ھازىرقى ئۆلكە ۋەزىيىتى، شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ ئادالەتلىك سىياسىتى، ھاكىمىيەتنىڭ مىسلىسىز مۇستەھكەملەنگەنلىكى قاتارلىق سۆزلەر بىلەن تەھدىت تەلەپپۇزىدا كېيىنكى سۆزلىرى ئۈچۈن زېمىن تەييارلىدى. ئاندىن «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋالىدىغانلىقى، گېزىت توغرىدىن- توغرا ئۈستىقۇرۇلما ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان نەرسە بولغاچقا ئۇنىڭ ھۆكۈمەت ئىختىيارىدا بولماسلىقى توغرا بولمايدىغانلىقىنى سۆزلەپ ئۆتتى. ھەمدە بۇنىڭغا قارشى پىكىرلەرگە ئورۇن قالدۇرماسلىق ئۈچۈن تەھدىت خاراكتېرلىك جۈملىلەرنى قوشۇپ قويدى. بۇنى شىڭ دوبەنىنىڭ بۇيرۇقى دەپ قوشۇپ قويدى. ئۇ قىسقا مۇددەتكە سۆزدىن توختىسا پۈتكۈل زال قەۋرىستان جىمجىتلىقىغا چۆكەتتى. بۇنداق سۈرلۈك جىمجىتلىقنى بۇزۇپ ھېچكىم سوئال سوراشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. بۇ يەردە ئولتۇرغانلار مەنسۇر ئەپەندىنىڭ سۆزلەرنى ئاجايىپ قاملاشتۇرۇپ، تولىمۇ جانلىق سۆزلىگىنىگە ھەم زوقلىناتتى، ھەم غەزىپى كېلەتتى. ساۋات چىقىرىش مەكتەپلىرىدە، ئەڭ قالتىس دېگەنلىرىمۇ ئاران رۇشتى مەكتەپتە ئوقۇغان كۆپچۈلۈك بۇنداق پىشقان ناتىققا گەپتە تەڭ كېلەلمەسلىكىدىنمۇ ئۈن چىقارمايتتى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇزۇن يىل قۇللۇق مۇھىتىدا يۈركى مۇجۇلۇپ ھەممە نەرسىدىن قورقۇپ ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ خەلقتە قارشىلىق ئوتى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆچكەنىدى.

مەنسۇر ئەپەندى مەتبۇئاتنىڭ ھۆكۈمەت قارمىقىدا بولۇدىغانلىقىنى

توسقۇنسىز جاكارلىغاندىن كېيىن مائارىپ ئۇيۇشمىسىنىڭ خىزمەتلىرىگە گەپنى يۆتكىدى.

— ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بىرنەچچە يىللىق خىزمەتلەردىن تەپسىلىي دوكلات بېرىش بىلەن بىللە، نەچچە يىللىق كىرىم-چىقىم ئەھۋالىدىن ھېساب بېرىشى كېرەك، — دېدى ئۇ قاپاقلىرىنى تۈرگەن، جىددىي، سۈرلۈك كۆرۈنۈشتە (تەۋپىق ئۆزى بىلەن بىللە سۆزلەشكەن چاغدىكى خۇشخۇي ئادەمنىڭ مۇشۇ ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلمەي قالدى)، — تۆۋەندىكى بارلىق تارماق ئۇيۇشمىلار ۋىلايەتلىك ئۇيۇشمىغا ھېسابات ئۆتكۈزىدۇ، ۋىلايەتلىك ئۇيۇشما ھەممىسىگە جاۋابكار بولۇپ، ھېساب بېرىدۇ. ھېساباتلار ئېنىقلىنىپ بولغاندىن كېيىن مالىيىنى ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزىۋالىدۇ...

ئەمدى يىغىنىنىڭ سۈرلۈك جىمجىتلىقى بۇزۇلۇپ، تۆۋەندىن نارازىلىقنى ئىپادىلىگۈچى پىچىرلاشلار، دىمىقنى قېقىشلار، پەس ئاۋازدا تىللاشلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

— دىققەت قىلايلى! دىققەت! كىمنىڭ گېپى بولسا ئوچۇق ئېيتسۇن! — دېدى مەنسۇر ئەپەندى يەنىلا سۈرلۈك ئەلپازدا، تەھدىت تەلەپپۇزىدا.

كەيپىيات تۆۋەنلەپ، يەنە بىردىنلا جىملىق باشلىنىدىغاندەك قىلىۋىدى، كۆپچۈلۈكنىڭ روھى جەھەتتە تەسلىم بولۇش ھالىتىگە چۈشۈپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تەۋپىق ئورنىدىن تۇردى.

— سۆزلىشىمگە رۇخسەتمۇ؟ — دېدى ئەدەپ يۈزىسىدىن.

— خوش، ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟ — دېدى مەنسۇر ئەپەندى گويا تەۋپىقنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈپ تۇرغاندەك، — قايسى ناھىيىدىن؟ پەيزاۋات ئاتۇشتىن؟ مۇئەللىم؟ مۇئەللىملەرگە كىم ئۇقتۇرۇش قىپتىكەن؟ — دېدى ئۇ بىردىنلا غەزەپلىنىپ.

— مەن ئۆزۈم خالاپ كەلدىم! — دېدى تەۋپىقمۇ غەزەپلىك ئاۋازدا.

— ئۆزىڭىزمۇ؟ بوپتۇ، سۆزلەپ بېقىڭ! سىزدەكلەرنى كۆرۈپ

قويغىنىمىزنىڭ زىيىنى يوق! ــ مەنسۇر ئەپەندى يەنە سۆزلەيدىغانلار چىقمىسۇن دېگەندەك تەھدىت سالدى.
ــ ئەجەبا، زۇلمەتتە ياتقان خەلقنىڭ قەلبىنى ئىلىم بىلەن يورۇتۇش ئۈچۈن ئىككى سەر پۇل ئاجرىتىشقا كۆزى قىيماي، ئورۇق ئىنەكنى سېغىۋەرگەندەك، سېغىپ ئىچىشنىلا بىلگەن ھۆكۈمەت، ــ ئەمدى ئۆيۈشمىغا ئىگە بولۇدىغان بولۇپ قاپتىغۇ؟ قېنى جار سېلىپ يۈرگەن ئازادلىق؟ قېنى ئۇ ماختاۋاتقان ئادالەت؟
بىردىنلا بۇنداق غەزەپلىك قارشىلىقنىڭ كېلىپ چىقىشىنى كۈرگەن مەنسۇر ئەپەندى غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتتى.
ــ سۆزىڭىز تۈگىدىمۇ؟
ــ ياق! تۈگىمىدى! ئەسىرلەپ نادانلىق ئىسكەنجىسىدە ئىڭراپ ياتقان خەلقنى ئازراق بولسىمۇ ئاق ـ قارىنى پەرق قىلىدىغان قىلىش ئۈچۈن، بۇ بەخسىز ئەلنىڭ بىرنەچچىلىگەن زىيالىيلىرى بەل باغلاپ چىقمىغان بولسا، بۇ ئادالەتچى ھۆكۈمەتنىڭ يادىغا مەكتەپ سېلىپ بۇلارنى ئوقۇتۇش كېلەرمىدى؟ ئۇلار ئۈچۈن خەلقنىڭ نادانراق بولغىنى خوپ ئەلۋەتتە. خەلق يىمەي ـ ئىچمەي، ئۆزى يېرىم ئاچ، يېرىم يالىڭاچ بولسىمۇ قىسىنىپ ئىئانە بېرىپ ئازىراق راسخود جۇغلاپ، ئۆزلىرىنىڭ بەختى ئۈچۈن جاپاغا بەل باغلىشىپ مەكتەپ ئاچسا، ئەمدى، تەييار بولغان پۇلغا ئىگە بولماقچى، ھەتتا خەقنىڭ پۇلىنىڭ ھېسابىنى ئالماقچى بولۇش قانداق ئادالەتچىنلىك ئىشى؟
ــ دۆلەتتىكى بارلىق نەرسە، جۈملىدىن يەر، سۇ، ئورمان، كان بايلىقى، شۇنداقلا پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەتكە تەئەللۇق! مەيلى ئىئانە بولسۇن، مەيلى قانداق يول بىلەن جۇغلانغان پۇل بولسۇن، بايلىق، دۆلەت ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىختىيارىدىكى نەرسە. ئۇنداقكەن، ھۆكۈمەتنىڭ ھېساب ئېلىشىغا نېمىشقا ھوقۇقى بولمايدىكەن؟!
ــ بەلكىم بۇ خەلقنىڭ ئەركىن سايلىمى ئارقىلىق، يەنى خەلق ئۆزى سۆيۈپ سايلىغان كىشىلەردىن بارلىققا كەلگەن ھۆكۈمەتلەردە

شۇنداق بولسا مەنتىقىلىق بولۇدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما...

— دېمەك، ھۆكۈمەتنى سۆيمەيدىغانلارمۇ بارىكەن ـ دە؟!

— ئۇنداق بولسا، — تەۋپىق سۆزلەي دەپ تۇرۇشىغا ساۋۇت ئەپەندى سۆزگە ئارىلاشتى، — ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان خەلقنىڭ ھال. ئەھۋالىغا، بەخت. سائادىتى، قايغۇ نادامەتلىگىمۇ ئىگە بولماي، پەقەت ئامەتلىكە شېرىك بولۇپ ئاپەتنى تونىمىغان ھۆكۈمەتنى نېمە دەپ چۈشىنىش كېرەك؟

مەنسۇر ئەپەندى قايىل قىلارلىق جاۋاب تاپالماي مەڭدەپ قالدى. ئەمما ئۇ تەھدىت سېلىش ئارقىلىق ھەقنى بېسىۋېتىشكە ئۇرۇندى. ئەمەلىي ئەھۋال پىكىر بەرگۈچىلەرنىڭ ئېيقىنىدەك تۇرغاندا قايىل قىلارلىق جاۋابنىڭ بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتتە. شۇڭا ئۇ مۇتىھەملىك بىلەن ۋارقىرىدى:

— سىز... سىلەر نېمە دېمەكچى؟ ھۆكۈمەتكە قارشى چىقماقچىمۇ؟!

— ئۇ ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. ئەتراپىغا ئالاق. جالاق قارايتتى. پۈتۈن يىغىن ئەھلى ئەمدى خېلى جانلىنىپ قالغاندەك شاۋۇر. شاۋۇر قىلىشاتتى.

مەھمۇد مۇھىتى گويا ھېچ ئىشقا دىققەت قىلمايدىغاندەك سالماقلىق بىلەن، خاتىرجەملىك بىلەن بىر خىلدا قولاق سېلىپ ئولتۇراتتى.

— بىز ھۆكۈمەتكە قارشى چىقماقچى ئەمەس، — دېدى تەۋپىق جاۋاب بېرىپ، — بىز پەقەت شۇنىڭغا چۈشەنمەيمىزكى، ئۆزىمىز ئويغۇنۇپ، ئۆز غېمىمىزنى ئۆزىمىز قىلىشتىن ئىلگىرى ئۆلۈش. تىرىلىشىمىز بىلەن كارى بولمىغان ھۆكۈمەت قانداق بولۇپ ئەمدىلىكتە يەمەي. ئىچمەي جۇغلىغان پۇلىمىزنى باشقۇرۇپ بەرمەكچى بولۇپ قالدى؟ ھېچ بولمىسا راسخودنىڭ يېرىمىنى ھۆكۈمەت بەرگەن بولسا، يېرىمىنى خەلق توپلىغان بولسىمىغۇ، بىز بەرگەن پۇلنى خىيانەت قىلىۋېتىپ بارامدىكىن دەپ ئەنسىرەپ ھېساب ئالسا بولاتتى. خەلقنىڭ

هالال تەرىدىن كەلگەن پۇل، ئۇلار ئۆزلىرى يەپ ئىچىۋەتكەن بولسىمۇ كېتەتتى، ناۋادا شۇنداق بولۇپ قالسا ھۆكۈمەت سۈرۈشتۈرگۈدەك ھېسابىمۇ قالمايتتى. لېكىن ئۇلار كېيىنكى ئەۋلادلارنى، مىللەتنىڭ ئىستىقبالىنى ئويلاپ، بۇ پۇلنى مائارىپقا ئاتىدى. ئەجىبا بۇنى ئەمدى ھۆكۈمەت باشقۇرۇپ بېرىدىغان بولۇپ قاپتىغۇ؟

— ئۇنداقتا ھەممە ئادەم ئۆزۈمنىڭ پۇلى، ئۆزۈمنىڭ مېلى دەپ بىلگىنىنى قىلىۋەرسە، ھۆكۈمەتنىڭ نېمە رولى، نېمە ئەھمىيىتى؟! سىلەر زادى نېمە قىلماقچى؟!

تۆۋەندىكىلەرمۇ شاۋقۇن- سۈرەن سېلىپ تەپتىش ئۆمىكىدىكىلەرنى مەسخىرە قىلىشقا، بەزىلەر غەزەپ بىلەن ھۆكۈمەتنى قوشۇپ تىللاشقا باشلىدى.

— مېنىڭ ئۆيۈمدىكى كىرىم- چىقىمنى باشقۇرۇشقا مەنسۇر ئەپەندى بىر ئادەم ئىلتىپات قىلارمۇ قانداق؟ — دەيتتى بىرلىرى ئاڭلىتىپ تۇرۇپ.

— شۇنداق، مېنىڭ مۇئاشىمنى باشقۇرۇشقىمۇ بىر بوغالتىر كېتىدۇ...

«تەپتىش ئۆمىكى» دېسە، مەن تېخى بۇلارنى خىيانەتچى ئەمەلدارلار، پارىخورلارنى تەپتىش قىلامدىكىن دەپتىكەنمەن....

— ئۇلار ئوغرىنى قويۇپ، توغرىنى تەپتىش قىلىدىكەن دېسىلە ...

— ئۆزلىرىمۇ ئوغرىغا شېرىك تۇرسا توغرىنى تۇتماي، ئوغرىنى تۇتامتى؟

....

بۇنداق زەھەرلىك تەنىلەر، نارازىلىقلار مەنسۇر ئەپەندىنىڭ راسا ئوغىسىنى قايناتتى. ئۇ ئورنىدا زادىلا ئولتۇرالماي قالدى. دەممۇدەم شىرەنى تاقىلدىتىپ، كىشىلەرنى تەرتىپكە چاقىراتتى.

— دىققەت قىلايلى، دىققەت! مېنى ساقچى چاقىرىپ تەرتىپ ساقلىسۇن دەمسىلەر؟ مېنى ئامالسىز قىلىپ قويساڭلار...

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى

— مەيلى، كىمنى چاقىرساڭ چاقىر!
— ئۆزۈڭنى كىم چاقىرىپ كەلگەن دېسەڭلارچۇ؟
...
ئاخىرى تەرتىپ سەل ئەسلىگە كەلدى. بۇ چاغدا تېخىچە ئورنىدا ئولتۇرمىغان تەۋپىق سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— بىز بۇنداق «ئاتىدارچىلىق»نىڭ يىراق مەقسىدىنى ئەلۋەتتە چۈشىنىمىز. ھۆكۈمەتكە ئاڭلىق خەلق ئەمەس، نادان ۋە يۇۋاش قۇللار كېرەك! ئەجەبا سىز خەلقىمىزنىڭ مۇشۇنداق زۇلمەتكە قاراپ مېڭىشىغا چىداپ تۇرسىڭىز؟ سىز ئۇيغۇرمۇ؟

— نېمە، سىز ئۇيغۇر، يۇيغۇر دەپ نېمە دېمەكچى؟ بىلىمىز، تۈركىيىدە ئوقۇپ كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى مانا شۇنداق، ئەسەبىي مىللەتچىلەر! پانتۈركىستلار! خائىنلار! — مەنسۇر ئەپەندى گويا نېرۋا كېسىلى بار ئادەمدەك مۇشتۇملىرىنى تۈگۈپ، ھەر ئىككى قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، دەممۇدەم چېكىسىگە مۇشت تەڭلەپ، قايناپ سۆزلەپ كەتتى.

— سىز ئاشۇ دېگەنلىرىڭىزنىڭ ھېچبىرىگە پاكىت تېپىپ بېرەلمەيسىز! ئەمما مەن سىزنىڭ خائىن ئىكەنلىكىڭىزگە ھازىرقى مەيداننىڭ ئۆزىدىلا پاكىت تېپىپ بېرەلەيمەن! خائىن دېگەن نېمە؟ ئۆز خەلقىنىڭ دۈشمىنىگە خىزمەت قىلغۇچىلار! سىز ئۆزىڭىز كىم؟ كىم ئۈچۈن ئىشلەۋاتىسىز؟ سىزنىڭ بۇ «بۈيۈك خىزمىتىڭىز» نەتىجىسىدە كىم پايدا ئالىدۇ؟ كىم زىيان تارتىدۇ؟ بۇ خورلانغان ئەل زىيان تارتىدۇ! ئۇنداقكەن پايدا ئالغۇچى ئەلۋەتتە دۈشمەندۇر! سىز بۇ دۈشمەن ئۈچۈن ئىشلىگەن ئىكەنسىز، شۈبھىسىزكى خائىن بولۇپ چىقىسىز!

يىغىن كەيپىياتى ئىنتايىن جىددىيلىشىپ كەتتى. كىشىلەر تەۋپىقنىڭ سۆزلىرىدىن گويا دەردى چىقىپ، قورسىقى بوشىغاندەك ھوزۇرلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىدىن ئەنسىرىمەيمۇ تۇرالمىدى. ئۇنى قىزىشىپ كەتمىسە بولاتتى دەپ ئويلاشتى. بۇ ئىشنىڭ

ئاخىرى قانداق ئاياقلىشىشقا كۆزى يەتمەيلا قالدى. بىرمۇنچە ئادەملەر قورقۇشقا باشلىدى. مەنسۇر ئەپەندى بولسا تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى:

— سىز بىلەن كېيىنچە ھېساب. كىتاب قىلىشىۋالىمىز! لېكىن، ھازىرقى مەسىلە ئۇ ئەمەس، سىزدەكلەرنىڭ ئىشى ئانچە چوڭ ئىش ئەمەس! — ئۇ مەنستمەسلىك بىلەن قولىنى شىلتىدى، — ھازىر بىزنىڭ كۆنتەرتىپكە قويغىنىمىز ئۇيۇشمىنىڭ ئىقتىسادى ھېساباتىنى كۆرۈش ۋە ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش! بارلىق ئۇيۇشما مۇدىرلىرى ئەتىدىن قالماي مۇشۇ ئىشقا كىرىشسۇن ۋە ھېساب بېرىشكە تەييارلانسۇن! — دېدى ئۇ قەھرى بىلەن شىرەگە مۇشتلاپ.

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشىگىلا مەھمۇد مۇھىتى ھەربىيلەرگە خاس چەبدەس ھەرىكەتلەر بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە ئوقلۇق تاسمىغا قىستۇرۇۋالغان قوش ماۋزۇرنى ناھايىتى چاققانلىق بىلەن سۇغۇرۇپ ئېلىپ شىرەگە «تاق»قىدە قويدى.

— ھېساب بېرىشكە قىستىسىڭىز بىز مانا بۇنىڭدىن «ھېساب» بېرىمىز! — ئۇنىڭ قوماندانغا خاس سۈرلۈك ۋە بوم ئاۋازى زالدا ياڭراپ كەتتى.

مەھمۇد مۇھىتى ئورنىدىن تۇرۇۋاتقاندىلا ھەممە ئادەمنىڭ دىققىتى ئۇنىڭغا مەركەزلەشكەندى. ئۇنىڭ ئاجايىپ چاققان ھەرىكەتلەر بىلەن تاپانچا ئېلىشىنى ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. پەقەت شىرە ئۈستىدە «تاق» قىلغان سادا بىلەن قوش تاپانچا پەيدا بولغاندىلا ئۇنىڭ تاپانچا ئالغانلىقىنى بىلىشتى.

ئىنتايىن قورقۇپ كەتكەن تەپتىش ئۆمىكى ئەزالىرى، خۇسۇسەن مەنسۇر ئەپەندى «بۇ باقاندەك ئادەم بىزنى جايلىۋېتەرمۇ؟» دېگەندەك ئەندىشە ۋە بىرئاز بىچارىلىك بىلەن ئۇنىڭ قولىغا، كۆزىگە قاراپ قېلىشتى.

— مەمتىلى ئەپەندى بايا سىزدىن ھەقلىق سوئاللارنى سورىدى. مەنمۇ سىزدىن سوراپ باقاي، سىز ئۇيغۇرمۇ؟ سىز قىلىۋاتقان مۇشۇ

ئىشىڭىزدا كىمنىڭ پايدا ئېلىپ، كىمنىڭ زىيان تارتىشىنى ئويلاپ كۆردۈڭۈزمۇ؟ ئەگەر بۇنىڭدا زىيان تارتقۇچى خەلق بولۇدىغان بولسا، سىز كىمگە ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىڭىزنى ئويلاپ كۆردۈڭۈزمۇ؟ ئەلۋەتتە خەلقنىڭ دۈشمىنىگە ئايلىنىپ قالىسىز! ئىپلاس ئادەملەر ئۈچۈن پۇل ۋە ئەمەل بولسىلا بولۇۋېرىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ قەۋمىنى ئەرزانلا سېتىۋېرىدۇ!

ئىنتايىن قورقۇپ كەتكەن مەنسۇر ئەپەندى بۇ قېتىم ئەھۋالدىن قۇتۇلۇپ قېلىش ئۈچۈن يۇمشاقلىق قىلماي بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى ھايات قېلىش ئىدى. باشقىلىرى ئاندىن ھەل بولاتتى.

— كۆپچۈلۈكنىڭ ئېيتقىنى توغرا، بەزى ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدىغانلىقى ماڭىمۇ ئايان. لېكىن، كۆپچۈلۈكمۇ چۈشىنىدۇ، مەن دېگەن پەقەت ئەلچى، «ئەلچىگە ئۆلۈم يوق» دەيدىغۇ، مەن پەقەت ئۆلكىنىڭ گېپىنى يەتكۈزدۈم. ماقۇل دېسەڭلا، مانا، بولمىسا ئەنە... — مەنسۇر ئەپەندى چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، بەك قورقۇپ كەتكەچكە ئانچە قاملاشتۇرالمىدى.

مەھمۇد مۇھىتى تاپانچىسىنى شىرە ئۈستىدىن ئالدىرىماي ئالغاندا مەنسۇر ئەپەندىنىڭ ئەمدىلا ئازراق تۈزۈلۈشكە باشلىغان ئۆڭسىلى يەنە ئۆچۈپ، يۈرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالايلا دېدى. لېكىن، مەھمۇد مۇھىتى ئۇنى ئېتىپ تاشلاش ئۈچۈن ئەمەس، يېنىغا قىستۇرىلىش ئۈچۈن تاپانچىلارنى ئالغانىدى. بىراق، ئۇنى ئېتىنى ئاتقاندەك ئېتىپ تاشلاشتىن ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇپ تۇراتتى. چۈنكى ھازىرقى شارائىتتا ئۇنىڭ بىردىنبىر ئۈمىدى ۋە خۇشاللىقى مائارىپ ئىدى. بۇ سەپنى پالەچ قىلماقچى بولغان ئادەمنى ئېتىۋېتىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ خادىملىرىنى مۇئەللىملەرنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

ئارقىدىن باشقىلارمۇ گويا يىغىن تۈگىگەندەك ئالدىراپ چىقىپ

كېتىشتى. مەنسۇر ئەپەندى ئۆزىنىڭ تەپتىش ئۆمىكى بىلەنلا قېلىپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى ۋە ئۇلۇغ مۇشتى بىلەن سول قولىنىڭ ئالقىنىغا ئۇرۇپ، رۇسلاردەك مۇرىسىنى قىسىپ قويدى.
بۇ يىغىن ئەنە شۇنداق ئاياغلاشتى.

3

تەپتىش ئۆمىكى بىلەن ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ يىغىنى تېزلا باشلاندى. مەنسۇر ئەپەندى سەل سولغاندەك كۆرۈنەتتى. ۋاڭ باۋچيەن بولسا ئاۋۋالقىدەك سالماق، ئېغىر- بېسىقلىنى ساقلاپ ئولتۇراتتى. ليۇ بىڭ بىرئاز كۆرەڭلەپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. چۈنكى، ئۇ 6- دېۋىزىيىدىن خەۋپسىرىگەندە باشقىلار مامۇت ئاللىقاچان ئەسىرگە ئايلانغان دەپ كۆرەڭلەشكەنىدى. ئىشنىڭ نەتىجىسى شۇ بولدىكى، بۇ «ئەسىر» تېخى خېلى زور قامال قىلىش كۈچىگە ئىگە ئىكەن. قادىر ھاجى بۇ نەتىجىدىن بىرئاز خۇشال بولغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا مۇشۇ ئىش تۈپەيلى ھۆكۈمەت مەھمۇت مۇھىتىغا دىققەت ئېتىبارىنى ئاغدۇرۇپ، ئۇنى يوقۇتۇشنىڭ چارىسىنى قىلسا ئۇنىڭ ئىشلىرى يۈرۈشۈپ كېتەتتى.
مەخسۇم بىلەن ئېبىرخوف بىرنېمىلەر دەپ پىچىرلاشماقتا ئىدى.
ۋاڭ باۋچيەن سۆزىنى باشلىۋەتتى:
— تەپتىش ئۆمىكى خىزمەتلىرىنى ئاخىرلاشتۇردى، ئاساسىي جەھەتتىن كۆزلىگەن نىشانىغا يەتتى. گەرچە ئازراق توسالغۇلۇق بولغان بولسىمۇ، نەتىجىسى ئاساسىي ئورۇنىدا تۇرىدۇ. بۇ نەتىجىلەرنى پات ئارىدا كۆرۈپ قالىسىلەر. ئەمدى مۇشۇ خىزمەت جەريانىدا تەپتىش ئۆمىكى ھېس قىلغان ئىشلار ھەققىدە مەنسۇر ئەپەندى تەسىراتلىرىنى سۆزلەپ ئۆتىدۇ. شۇنىڭغا قاراپ كونكرېت تەدبىرلەر ھەققىدە ئويلىشىمىز.
مەنسۇر ئەپەندى بىرئاز روھسىزراق ئورنىدىن تۇردى.

www.uyghurkitap.com

ھەمسۆھبەتلىرىگە بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئۇلتۇرۇپ سۆزلەشنى توغرا تاپقاندەك كرىسلودا سەل ئالدىغا ئېڭىشىپ ئولتۇرۇۋېلىپ گەپ باشلىدى:

— ئۇيۇشما مالىيىسىنى ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش ئىشى ئومۇميۈزلۈك قارشىلىققا ئۇچرىدى. بۇ تەبىئىي ئەھۋال. ئۆلكە بويىچە شۇنداق. بۇ ئوڭۇشسىزلىق بىرىنچى قېتىملىقى ئەمەس. قارشىلىق بىلدۈرگۈچىلەرنىڭ سۆزلىرى ئادەم چىداپ تۇرغۇسىز، ئۇلارنىڭچە بولغاندا ھۆكۈمەت مائارىپقا مەبلەغ سېلىشى، ئاندىن باشقا يوللار بىلەن جۇغلانغان پۇلنىمۇ بىرلىكتە باشقۇرۇشى كېرەك، — ئۇ مەسخىرىلىك ئاھاڭدا شۇنداق دېگەندىن كېيىن، يەنە ئەستايىدىل تۈس ئېلىپ، — بۇنىڭ بىر پايدىلىق تەرتىپى بار. ھۆكۈمەت بىرقانچە مەكتەپنى ئۆز تەمىناتى بىلەن قامداپ، تەدرىجىي كونترول قىلىش ئۇسۇلىنى قوللانسا بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئازراق قۇربان بەرمىسە بولمايدۇ. خەتەرلىك ئۇنسۇرلار ۋە خەتەرلىك ۋەزىيەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنچىلىك چىقىم بىر ھاكىمىيەتكە نىسبەتەن ھېچگەپ ئەمەس. ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەردە بىر مەھەل تەمىنات، مائاش، ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلاش ئارقىلىق، ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەردىن مۇئەللىملەرنى جەلپ قىلىشقا بولىدۇ. بۇ رىقابەت تاكى ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر پالەچ ھالەتكە چۈشكىچە داۋاملىشىدۇ، چۈشىنىشلىكمۇ؟

— ئەگەر ئۇلار زىرىكمەي ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسىچۇ؟ — سورىدى قادىر ھاجى نېمىگىدۇر ئالدىراپ.

— مۇمكىن ئەمەس،- دېدى ۋاڭ باۋچيەن ئىشەنچ بىلەن، — بۇ خەلقنىڭ خاراكتېرى بىزگە مەلۇم، ئۇلاردا سەۋر- تاقەت، ئۇزاققا سوزۇلۇدىغان چىدام يېتەرلىك ئەمەس، بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرۈدىغان نادانلار. ئۇلار جەزمەن يەمچۈككە ئالدىنىدۇ.

— ئۇنىڭ ئۇستىگە، — دەپ تولۇقلىدى مەخسۇم مەسخىرىنى

تىخىمۇ كۆچەيتىپ، — ئۇيۇشمىدا نەق پۇل ئاز بولۇدۇ، بىرىنچى دەرىجىلىك مۇئەللىمگە مۇنچە چارەك بۇغداي، مۇنچىلىك تىرىق... دىگەندەك تەرەپلەر كۆپ ئۆتمەي ئۇلارنىڭ جىنىغا تىگىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھۆكۈمەتنىڭ ھەرخىل خادىملىرى خەلققە «مائارىپ دىگەنگە ھۆكۈمەت مەبلەغ سېلىشى كىرەك، خەلقنىڭ قىنىنى شوراپ مەكتەپ ئىچىش نە ھاجەت؟ دىگەندەك تەشۋىقاتنى قىلىپ تۇرغاندا ئۇلار ئىئانە بىرىشتىن جەزمەن يالتىيىدۇ. چۈنكى ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن ئېچىلغان مەكتەپلەر پاكىت ـ دە! يەنە بىر تەرەپتىن دىنىي كۈچلەرنى ۋەخپىلەرنى ئۇيۇشما ئىختىيارىغا قويماسلىق، ئۆزىنىڭ تارىختىن كېلىۋاتقان مەنپەئەتلىرىنى قوغداشقا ناھايىتى ئاسان ھەرىكەتلەندۇرۇش مۇمكىن.

— توغرا، بۇ ئىش ساقچى سىستىمىسى ئارقىلىق ئىلىپ بىرىلسا بولىدۇ، — دىدى ۋاڭ باۋچيەن، قولىنى ئەمەلدارلارغا خاس بىر خىل پۇلاڭلىتىپ قادىر ھاجىغا ئىما قىلىپ، — ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي مەنبەسى قالايمىقانلاشقاندىن كىيىن، «بىزنىڭ مەكتەپلىرىمىز»گە تەلپۈنمەي قالمايدۇ. ئاندىن كىيىن...

— ئۇنىڭدىن كىيىن ئۇلار بىزنىڭ ئىختىيارىمىزدىكى قورچاقلارغا ئايلىنىدۇ، ئەلۋەتتە، — دىدى مەنسۇر ئەپەندى.

— ماموت ھەققىدە نىمىلەرنى دەيسىز؟ — سورىدى ۋاڭ باۋچيەن.

— ماموتقا ھىلىھەم سەل قاراشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىم ئادەملەردىن بىر تۈركۈمى ئوقۇغۇشقا ئەۋەتىلىپ، بىز تەرەپكە تارتىلغان بولسىمۇ لىكىن ئۇلار يەنىلا ئاجىزراق، ماموتنىڭ نوپۇزى بىزنىڭ مۆلچەرىمىزدىكىدىنمۇ يۇقىرىراق ئىكەن. «ئوقۇغۇشقا ئەۋەتىش»نى يەنە داۋاملاشتۇرۇش، بۇنى تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسىرلارغىچە ئىلىپ بىرىش كىرەك. بۇ قىتىم مەن ئابدۇغوپۇر داموللىنى بىللە ئىلىپ كىتىمەن. شۇنداقلا بۇ يەردىكى ئەھۋاللارنى ئۆلكىگە مەلۇم قىلىپ، يىقىن ئارىدا بىر قىسىم پولكوۋنىكلارنى «ئوقۇش»قا چاقىرتىشنى تەلەپ قىلىمەن. بۇ ئىشلار ئۆز ئۇنۇمىنى كۆرسەتكىچە يەنىلا تەڭپۇڭلۇق

ساقلاشقا دىققەت قىلىش كېرەك. ئەگەر ھازىر قايتا قورغۇلۇش بولۇپ قالسا يېڭى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆزىمۇ زور كۆچ بولۇپ، ماھۇتنىڭ سېپىنى تولۇقلايدۇ ...مەنچە ماھۇت ھەممە خاپىلىقنىڭ بېشى! بالا - قازانىڭ ھامىسى!

ئارقىدىن ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھەرىكەت ئىستىراتىگىيىسى مۇزاكىرە قىلىندى. كونكرېت پىلان، تەدبىرلەر تۈزۈپ چىقىلىپ، يازما نۇسخىسى ئۆلكىگە يوللىنىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ بەختسىز مىللەتنىڭ ئاق ئويغىنىش دەۋرى ئۆچۈن زاۋاللىق دەرۋازىسى ئېچىلدى.

تۆرتىنچى باب

1

ماي ئېيى ئىچىدە بۇندىن باشقىمۇ بىر قانچە موھىم ئىش بولۇپ ئۆتتى. بۇلاردىن بىرىنچىسى، تەپتىش ئۆمىكىنىڭ ئابدىغوپۇر داموللىنى ئۈرۈمچىگە بىللە ئېلىپ كېتىدىغانلىقى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى قىزىقارلىق چۈشۈش بىلەن، تارىختىكى موھىم بىر ۋاقە بولۇپ قالدى.

ئابدىغوپۇر داموللىنىڭ كۇفرى گەپلىرى ئۈچۈن ئۇنى جازالاشنى ئۇزاقتىن كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن مەھمۇد مۇھىتى، جاھان مالىمان بولۇدىغان بىر ئەپلىك پۇرسەت كۈتۈپ يۈرەتتى. ئەمما بۇنداق پۇرسەت شۇئانغا قەدەر بولمىدى ۋە ئەھۋال بۇنداق پۇرسەتنىڭ ئەمدى بولمايدىغانلىقىدىن بىشارەت بەرمەكتىدى. بۇ قېتىم بۇ مۇناپىقنى قولدىن چىقىرىپ قويغاندا، ئۇنىڭ داۋاملىق زەھەر چېچىپ يۈرۈشى كاپالەتكە ئېرىشىدىغاندەك قىلاتتى. كىم بىلىدۇ ئۇ قانچىلىك ئاخبارات بىلەن شىڭ شىسەينى مەمنۇن قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ؟ ئۇ يەنە قايتىپ كەلگەندە يەنە بەكرەك زەھەر تارقىتىشى جەزمەن. ئەمما ئىلغار كۈچلەرنىڭ ئۇنى جازالاش ئىمكانلىرى تامامەن يوقۇلۇشى كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرماقتىدى.

بۇنداق بىر مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ئۇزاق ئويلىغان مەھمۇد مۇھىتى ئۇنى ماڭدۇرماستىن يوقۇتۇش — تەۋەككۈلىسىگە بىر ئىش قىلىش قارارىغا كەلدى ۋە بۇنىڭ كونكرىت چارىسىنى ئويلاشقا باشلىدى.

13- ماي كۈنى ئەسىر نامىزىدىن كېيىن ئابدىغوپۇر داموللىغا ئادەم ئەۋەتىپ، ئۈرۈمچىگە ماڭىدىكەن دەپ ئاڭلىدىم، بۈگۈن مەن بىلەن

كۆرۈشۈپ ماڭسۇن، دەپ گەپ ئېيتىپ بەردى.

داموللا ھايال بولمايلا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ بۇنداق تېز يېتىپ كېلىشىنى تەخمىن ئەتمىگەن مەھمۇد مۇھىتى، ئۇنىڭ بالدۇر كېلىشىنى ئويلىغان ئويلىرىغا ئۇيغۇن كۆرمىدى. شۇڭا ئۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى ئارقىغا تارتىش قارارىغا كەلدى. كاتىبى ئابدۇللاھ داموللىغا ئۇنى گەپكە تۇتۇپ، ساقلىتىشنى تاپىلىدى. مېنىڭ موھىم ئىشىم بار، ھازىر كۆرۈشەلمەيمەن، دېدى.

بىرەر سائەتچە ئۆتكەندە ئابدۇللاھ داموللا كىرىپ:

— داموللا ئالدىراۋاتىدۇ، سىجاڭ قاتىلاڭ بولسا ئەتە ئەتىگەندە كېلەي دەۋاتىدۇ، — دېدى.

— مەن ھازىرلا بوشايمەن، يەنە ئازراق كۈتۈپ تۇرسۇن، — دېدى سىجاڭ يەنە، — بولمىسا سىز ئۇ كىشى بىلەن شامنى بىللە ئوقۇپ كىرىڭ، مەن مۇشۇ يەردىلا ئوقۇيمەن. سىلەر كەلگىچە مەنمۇ بىكار بولارمەن.

ئارىدىن يەنە بىرەر سائەتچە ئۆتكەندە كاتىپ يەنە كىردى. بۇ قېتىم مەھمۇد مۇھىتى ئۇنى ئېغىز ئاچۇرمايلا:

— ئۆزەم ئالدىغا چىقىپ باشلاپ كىرىمەن، بەك سەت بولدى، چىقىۋاتىدۇ، دەڭ، — دېدى.

سىجاڭ دېرىزىدىن تالاغا قارىدى ۋە ئەمدى بولار دېگەندەك ئۆزىنى ۋەزمىن تۇتۇپ، ئالدىرىماي تاشقىرى بۆلۈمگە چىقتى:

— بەك سەت ئىش بولدى، داموللامنى ئۇزاق ساقلىتىپ قويدۇم. مەن ئۆزلىرىنى كەچتە كېلىدىغۇ دەپ ئويلاپ بىتۈيۈق تۇرۇپتىكەنمەن. بالدۇرلا كېلىۋاپلا. مەن ئىشىمنى تۈگىتەلمەي سىلىنى تازىمۇ...

— ھېچقىسى يوق، سىجاڭنىڭ ئىشى تولىلىقىنى بىلىمىز، كۆپىنىڭ ئىشى ئەمەسمۇ... — دېدى ئابدىغوپۇر داموللامۇ رەڭۋازلىق بىلەن تەكەللۇپ قىلىپ. ئۇنىڭ ھەددى- ھەرىكەتلىرىدە خوشامەتمۇ روشەن بىلىنىپ تۇراتتى. چۈنكى ئۇ بۇ سۆرلۈك سېرىق ساقال ئادەمدىن

خېلى خوپ قورقاتتى.

— كەلسىلە، ئىچكىرى كىرسىلە، — سىجاڭ ئۇنىڭغا ھۆرمەت كۆرسىتىپ، ئۇنى خېلى مەمنۇن قىلدى.

ئۇلار يېڭىۋاشتىن رەسمىيەتچىلىك تۇسىدىكى ھال- ئەھۋال سوراشلاردىن كېيىن، ئابدىغوپۇر داموللا پېتىنمايراق سورىدى:

— سىجاڭنىڭ كەمىنىلىرىنى چاقىرتىشىدا...؟

— بەك موھىم دېگىدەك ئىشىمۇ يوق، باشقا بىر زاماندا سۆزلەشسەكمۇ بولاتتى. ئۆزلەنى ئۇرۇمچىگە جابدۇۋاتىدۇ، دەپ ئاڭلىدىم، شۇڭا سىلى بىلەن خوشلاشقاچ شۇ باھانىدە سورۇۋالىدىغان بەزى دىنىي مەسىلىلەر باردى، سورۇۋالاي دېدىم. قاچانراق يولغا چىقاي دەۋاتىلا؟

— ھەرھالدا كېلەر ھەپتە ئىچى نېسىپ بولسا،... ھۆكۈمەت ئىشىكەن، كېچىكتۈرۈشكە ھەددىمىز ئەمەس، ئۆزلىرى بىلىلا...

— راست دەيلا، ھۆكۈمەت ئىشى ئەمەسمۇ، ھايال بولمىسىلا،... ھە، دۇبەن جاناپلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قالىلا ھەقچان؟

— ئاللاھ نېسىپ قىلسا...

— بىزلەردىن ھەم سالام دەيلا - دە.

— ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە، — داموللا دەرىزىدىن تالاغا قارىغاندەك قىلدى، ھەرىكەتلىرىدىن ئالدىراۋاتقىنى بىلىنەتتى.

— ئالدىراش ئىشلىرى يوق بولغىيدى، تەخسىر؟

— ئىشىمغۇ يوق،... سىجاڭنى مەشغۇل قىلماي دەيمىنا، سورايدىغاننى سورىغان بولسىلا...

— ماڭا دېگىلى بولمايدىغان موھىم بىر ئىشلىرى باردەك تۇرامدۇ قانداق؟ — دېدى سىجاڭ قەستەن گەپنى ئۇزارتىپ.

— يوغسۇ، يوغسۇ، ... — دېدى داموللا ھودۇقۇپ، — نېمە ئىشىمىز بولۇدۇ، سىلىدىن سىر تۇتقىدەك؟

— تازا ئارامىڭىزدا ئولتۇرالماي قېلىۋاتىسىز، شۇڭا دەيمىنا.

— دېمەكچى بولغۇنۇم،... سىلى سورىماقچى بولغان گەپ...؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

دەلىگىدەك گەپ بولسا دېسەم، بولمىسا سىلىمۇ دەم ئالسىلا، ۋەقتىمۇ...
ــ بولمىسا خۇپتەنگە ئالدىراۋاتامىلا؟
ــ يوغسـۇ، خۇپتەننىـڭ ۋەختـى ئـۇزۇن، ئەتە بامـداتقىچە ئوقۇلسـا بولاۋېرىدىغۇ...
مەھمۇد مۇھىتى ئۇنى ئەنە شۇنداق ئـۇزاق گەپكە تـۇتتى. خۇپتەنـدىنمۇ ئۆتۈپ كەتكەندى. شۇ چاغدا ئاندىن ئۇ دامولىلىدىن:
ــ ئاللاھ نامىدىن كـۇفرىنى ئاقلاشـتا پايدىلانماقچى بولغـان ئـادەمگە نـېمە جـازا بېرىلىـدۇ، تەقسىـر؟ ھەركىـم ھەر نـېمە دەيدىكەن، سىلىنىڭ بىلىملىرى ھەممىدىن يوقۇرى، سىلىدىن بىر پەتىۋا ئاڭلاپ باقاي دېدىم،
ــ دەپ سورىدى.
دامـــوللا بايـــاتىن بېرىكـــى ئەھمىيەتســـىز گەپلـــەر بىلـــەن كېچىكتۇرۇلۇشـتىن كېيىن، بـۇ سـوئالنى ئـاڭلاپ، نېمىشـكىدۇر يـۈرىكى جىـغ قىلىـپ كەتتـى. شـۇنداق بولسـىمۇ چاندۇرماسـلىققا تىرىشـىپ تومتاقراق قىلىپ جاۋاپ بەردى.
ــ خـوش، مۇناپىقنىـڭ جازاسـى نـېمەدۇر، تەخسىـر؟ ــ دەپ سـورىدى مەھمۇد مۇھىتى يەنە.
دامولىلا لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. ئەمما چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ:
ــ ئۆلۈم! بوغۇزىنى كەسمەك! ــ دېدى ئالاق - جالاق.
بـۇ تەقلىتتىكـى سـوئاللارمۇ خېلـى داۋام قىلـدى. دامـوللا تەردىـن دۇمبىسـى چاپلىشـىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن تېخىمـۇ بىئارام بولماقتىدى. شـۇ گەپلەردىـن كېيىـن مەھمـۇد مـۇھىتى ئۇنىـڭ بىلـەن خوشلاشتى. بـۇ چاغدا يېرىم كېچىدىن سەل ئاشقانىدى.

*****

ئەتىسـى ئەتىگەنـدە قەشـقەردە بىـر خەۋەر تارقالـدى: كـېچە تـۇمەن كۆۋرىكىدە ئابدىغوپۇر دامولىلا قەتلى قىلىنىپتۇ!
بـۇ ھەقتىكـى مۇلاھىزىلەرمـۇ كېزەتتـى. ئازسـاندىكىلەرنى ھېسـاپقا

ئالمىغاندا زور كۆپچۈلۈك:

— ئاللاھنىڭ جازاسى! ئاللاھ ھەرنەرسىگە قادىر! زالىمنى زالىمنىڭ قولى بىلەن جازالاشقىمۇ قادىر! — دېيىشەتتى.

شەھەردە ھەربىي ھەلەتكە ئوخشاپ كېتىدىغان جىددىي ھالەتمۇ بارىدى. ھەممە يەردە مەھمۇد مۇھىتىنىڭ قاتىلنى ئىزدەشكە چىقارغان ئاتلىق ئەسكەرلىرى كوچىمۇ كوچا چېپىپ يۈرەتتى.

2

ئابدىغوپۇر داموللىنىڭ ئۈرۈمچىگە جابدۇۋاتقاندا ئۆلتۈرۈلۈشى، ھۆكۈمەت خادىملىرى ئۈچۈن چەكتىن ئاشقان ھاقارەت بولۇپ تۇيۇلدى. تەپتىش ئۆمىكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن يەنە بىر قېتىم يەرلىك ھۆكۈمەت بىلەن ئورتاق مۇزاكىرىگە ئىشتراك قىلىش بىلەن، بۇ خىل مەسخىرىگە قانداق جاۋاپ بېرىش مەسىلىسىدە يېڭى بىر پىلان ئوتتۇرىغا قويىدى.

پىلان تەپتىش ئۆمىكى تەرەپتىن قويۇلدى. قارىغاندا بۇ ئەسلىدە تاسادىپىيلىكتىن تۇغۇلغان پىلاندەك ئەمەس، ئىلگىرىدىن تەييارلانغان، ئەپلىك پۇرسەتتە ئوتتۇرىغا چىقىرىش كۈتۈلۈۋاتقان پىلاندەك ئىدى.

— ھۆكۈمەتنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئالغان بىرىنچى باسقۇچلۇق قەرزىنىڭ قايتۇرۇش مۇددىتى كېلىپ قالدى، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى، — ئەمما ھۆكۈمەت ھالا بۇ قەرزنى تۆلىگىدەك ماغدۇرغا كېلىپ بولالمىدى. ئۇيۇشمىلارنىڭ ئىقتىسادىنى ئۆتكۈزۈۋېلىشنىڭ مەغلۇبىيىتى تۇيۇقسىز بۇ ئىش تەسلەشتى. داموللىنىڭ ئۆلىمى بىر ياخشى ئىشنىڭ مۇقەددىمىسى بولۇپ قالسۇن! بۇنى مەھمۇدنىڭ قىلغىنى ئېنىق بولسىمۇ، ئالدى بىلەن بۇنىڭدىن بۇنداق پايدىلىنىش توغرىدەك تۇرىدۇ: بۇ بىر سىياسىي باھانە، مائارىپقا ئەڭ كۆپ ئىئانە قىلىدىغان غوللۇق بايلارنى جىنايەتكە ئالاقىدار دېگەن باھانە بىلەن قولغا ئېلىپ، بارلىق بايلىقىنى مۇسادىرە قىلىش كېرەك. بۇنىڭ بىلەن،

ھەم قەرز تۆلەيدىغان مەنبە ھەل بولىدۇ؛ ھەم مائارىپنىڭ ئاساسىنى يىلتىزىغا پالتا چېپىلغان بولىدۇ.

— بەللى، بەللى! «ئۆز يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇش» دېگەن مانا شۇ-دە! — دەپ ماختاشتى باشقىلار.

ۋاڭ باۋچىيەن بۇ ئۇسۇلنىڭ شۇ كۈنلەردە سوۋېت ئىتتىپاقىدا مۇخالىپ ئىدىيىدىكىلەرنى تازىلاشتا قوللىنىلۇۋاتقان «ساختا دىلو» ئەندىزىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى.

— ساقچى ئىدارىسىدا مۇشۇنداق بىر تىزىملىك ھازىر ھالەتتە بولغىيدى؟ — دەپ سورىدى مەنسۇر ئەپەندى.

— بار، سىنىپقا ئايرىلغان بىر يۈرۈش تىزىملىك بار، — دېدى قادىر ھاجى مەغرۇرلۇق بىلەن، — ئەگەر بىرىنچى سىنىپتىكىلەر بىلەن ئىش پۈتمىسە ئىككىنچىسى تېخىمۇ كۆپ، ئۈچىنچى قاتاردا تۇرىدىغانلىرىمۇ بار...

— ئەنە شۇ بىرىنچى سىنىپ دېگەنلىرىڭىز دەل بىزنىڭ سىنىپىي ھېساپ ئېلىش ئوبيېكتىمىز ئەمەسمۇ؟

بۇ مۇزاكىرىدىن كېيىن تەپتىش ئۆمىكى ئۈرۈمچىگە قايتتى. مايىنىڭ 20-لىرىدىن باشلاپ ھەرقايسى يۇرتلاردىكى كاتتا بايلار كېچىلىرى غىمىسسىدا غايىپ بولۇشقا باشلىدى. كىشىلەرنىڭ يۈرىكىگە بىر قورقۇنۇچ چاڭگال سالماقتىدى.

مايىنىڭ ئاخىرىغا يېقىن ئاتۇشتىن ئابدۇراھمانھاجىم بىر كېچىسى تۇتۇپ كېتىلگەنلىكى ئۇقۇلدى. بۇنى پەقەت ئەتىسى كۈندۈزدە ئۇنىڭ ئىككى ئايلىنىڭ ھازىرسىدىن ئۇقۇشتى. ئەمدى كېلەر نۆۋەت كىمگە كېلەر؟ دېگەن بىر ۋەھىمە بايلارنىڭ بېشىدا ئايلىنىپ تۇرۇۋاتقان ھوقۇشتەك، قولىقىدا ھۇشتەك چالاتتى.

كىشىلەردىكى قىزغىنلىق كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىگەندەك بىلىندى.

3

ئابدىراھمان ھاجىمنىڭ قولغا ئېلىنىشى مەمتىلى ئەپەندىگە مىسلىسىز ئېغىر كەلدى. ئۇ دەسلەپ بۇ ئىشنى يېڭىلىش بىر ئىشمىكىن دەپمۇ ئويلىغانىدى. ئۇ ھاجىمنىڭ ئاياللىرى گۈلجامال بىلەن بۇۋىسارىنى يوقلىغاچ كىرىپ، يىپ ئۇچى ئىگەللەپ كۆرۈپ، بۇنى رەسمىي ھۆكۈمەت ساقچىلىرى قىلغان ئىش ئىكەنلىكىنى ئۇقتى.

بۇ ھەقتە ئېنىقراق بىر چۈشەنچە ھاسىل قىلىش ئۈچۈن دەرھال قەشقەرگە بېرىپ، سىجاڭ بىلەن ۋە دوستلىرى بىلەن كۆرۈشتى.

مەلۇم بولدىكى بۇ كېيىنكى ئون كۈن ئىچىدە پۈتۈن ئۆلكىنى ئۆز ئىسكەنجىسىگە ئالغان تېرورلۇق ھەركەت ئىكەن! ھەتتا بۇنىڭ ئابدىغوپۇر داموللىنىڭ ئۆلۈمىگە باغلاپ چۈشەندۈرۈلىشى كۈلكىلىك ئىدى. سىجاڭمۇ بۇ ھەقتە ھېچقانداق چارىسىز ئىكەنلىكىنى بىلىندۈردى. پەقەت ئېھتىيات قىلىش كېرەك ئىدى!

ئۇ قەشقەردىن قايتىپ كېلىپلا ھابۇلھاجىمنىڭ قاتتىق ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئۇقتى. بۇمۇ ئاتۇش ئۈچۈن موھىم بىر ۋاقە ئىدى. بۇ مەغرۇر ئادەمنى كېسەل تۇيۇقسىزلا يىقىتقانىدى. مەمتىلى ئەپەندى سۈرۈشتۈرۈپ، ھابۇلھاجىمنىڭ بىر ھەپتىدىن بېرى ياتقانلىقىنى ئۇقتى ۋە ئەتراپىدىكىلەرگە سەل خاپا بولدى.

— بۇنى ماڭا نېمىشكە بالدۇرراق ئۇختۇرمىدىڭلار؟ بەك سەت بوپتۇ ئەمەسمۇ؟ نېمىلا دېگەن بىلەن بىز قوشنا ھېساپلىنىمىز ئەمەسمۇ؟ قوشنا ھەققىنىڭ دىنىمىزدا قانچىلىك يوقۇرى ئورنى بارلىقىنى بىلمەمتىڭلار؟

— سىز بۇ ئارىدا بەك ئالدىراشتىڭىز، بۇنداق پۇرسەتمۇ بولمىدى،...يەنە كېلىپ ئۇ ئادەم سىز بىلەن...

— بولماپتۇ، بولماپتۇ، مەن دەرھال كىرەي، ھە، ئاۋال دورا سومكامنى ئېلىۋالاي، — دېدى ئۇ ئالدىراپ.

تەۋپىق دەرھاللا ئۆيىدىن دورا سومكىسىنى ئېلىپ چىقىپ، مويسىپىتلەردىن قۇتلۇقاخۇن ۋە ئىسلىماخۇنلارنىڭ ھەمراھلىقىدا ھابۇلھاجىمنىڭ ئۆيىگە كىردى.

ئەپەندىنى بۇ ئۆينىڭ ھويلىسىدا كۆرگەن ساھىپخانلار مەڭدەپ كەتتى. ھەم كۆزلىرىگە ئىشىنەلمىگەن، ھەم خىجىل بولغان ھالدا ئىچكىرى تەكلىپ قىلىشىقىمۇ ئاغزى قولاشماي تۇرغان ئارىدا تارتىنمايدىغان تەۋپىق ئاللىقاچان كېسەلنىڭ كارىۋىتى بېشىغا بېرىپ بولغانىدى.

ئاغرىق دەستىدىن كۆزىنى ئاچالماي ياتقان ھابۇلھاجىم قۇلىقى تۈۋىدىلا تەۋپىقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغىنىدا دەسلەپ چۈشۈم دەپ ئويلىدى. ئەمما بۇنىڭ راستلىقىنى بىلگىنىدە ھەم ئوساللىق ھېس قىلدى؛ ھەم ئاچچىقى كەلدى. چۈنكى، ئۇ تەۋپىق مېنىڭ ئۆلەر ھالەتتە ياتقىنىمنى ئۇقۇپ مەسخىرە قىلىپ، ئۆچىنى ئالغىلى كىرىپتۇ، دەپ ئويلىغانىدى.

— نېمىلەر قىلىدىڭلار؟ مۇشۇنداق قارىدىڭلارمۇ؟ دورا بېرىپ بېرەمىدىڭلارمۇ؟ — تەۋپىق دەممۇ دەم سورايتى. ئۇ روزىمۇھەممەدكە كايىدى، — ئوغلۇم سەن مېنىڭ تەلەبەم تۇرۇپ، دادام ئاغرىپ قالدى دېمىگىنىڭ نېمىسى؟ مۇشۇنداقمۇ بەغەرەزلىك بولامدۇ؟ بۇنداق كېسەل باققان قانداق گەپ؟ پاكىز كىرلىك، پاكىز يوتقان ئەپچىقىڭ، — كۆرسەتمە بېرەتتى، بىر ياقتىن ئۆزى قول سېلىپ كېسەلنىڭ ياتقان يېرىنى ئالماشتۇرۇپ، بىردەمدىلا ئۇنىڭغا راھەت بېغىشلىدى: ئاغرىق توختىدىغان دورا بەردى. كېسەل سەل ئارامغا چۈشكەندىن كېيىن تەپسىلىي ئەھۋاللاشتى. ئاندىن روزىمۇھەممەدكە دورىلارنى بېرىپ، بىر بىرلەپ چۈشەندۈرۈپ، قانداق ئىچۈرۈش، قايسى ۋاقىتتا ئىچكۈزۈش كېرەكلىكىنى يېزىپ بىلىشقا ئۈندىدى.

— كېسەلدە ئۆزگىرىش بولسا دەرھال خەۋەر بېرىڭلار، ھېلىقىدەك بەغەرەزلىكنى ئەمدى ھېچ قىلماڭلار، — دېدى ئۇ خوشلۇشۇۋېتىپ.

ھابۇلھاجىمنىڭ بالا - چاقىلىرى تەسىرلىنىپ يىغلاپ كېتىشتى.

ئاغرىقتىن ئارام تاپقان ھابۇلھاجىم خىجىللىق ئارىلاش گۇمان بىلەن كۆڭلى تۇمانلىنىپ تۇرغاچقا، ئوڭايسىزلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ زادىلا ئاچمىدى.

*****

تەۋپىق ۋاقىت چىقىرىپ ھەرقاچان ھابۇلھاجىمنى يوقلاپ تۇردى. دورا بەردى، ئۆگىلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئارام ئالدۇردى. يېتىۋېرىش بىلەن تالغان كېسەل تەۋپىقنىڭ قېتىرقىنىپ تۇتۇپ ئۇۋۇلاشلىرى بىلەن بىرئاز يېنىكلەپ ئۇخلاپ قالاتتى. تەۋپىقنىڭ ئالدىدا خىجىل بولۇپ ھېسسىياتىنى يوشۇرغان بىلەن، ئۇ چىقىپ كەتكەندە ئۆيدىكىلەرگە تەۋپىق ھەققىدىكى يېڭى باھالىرىنى ئېلان قىلىشتىن توختىمايتى؛ ئوغلى روزىمۇھەممەدكە كۆپ نەرسىلەرنى تاپىلايتى؛ ئەپەندىمنىڭ پېشىگە مەھكەم ئېسىلىشنى ھاۋالە قىلاتتى.

— پەرىشتىدەك بىر ئادەمگە كۆپ نامەرتلىكلەرنى قىپتۇق، ئاللاھ گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلسا... — دەپ كۆزلىرىگە ياش ئالاتتى.

ئۇ تەۋپىققە بولۇدۇغان دۈشمەنلىك مەنبەلىرى ھەققىدە بىلگەن ئۈچۈرلىرىنى، ئەڭ موھىمى تېخى تەۋپىق بىلمەيدىغان يوشۇرۇن دۈشمەن — ناسىراخۇن ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇشنى ئويلىدى، ئەمما دەسلەپكى چاغلاردا بىردىنلا دوستقا ئايلىنىۋېلىش ئۆزىگە بەك غەلىتە تۇيۇلۇپ، مۇتەكەببىرلىكى، يېڭىلىشنى تەن ئېلىشتەك تۇيغۇ بېرىپ تىلى بارماي يۈردى، ھەتتا تەۋپىقنى ھارامزادىلىك قىلىپ مېنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنۇۋاتامدىكىن دەپمۇ گۇمان قىلدى. بىراق بۇ خىل زېرىكمەي يوقلاش 7- ئايغىچە داۋاملاشقاندا ئۇنىڭ قەلبىدىكى بارلىق دۈشمەنلىك تاپ- تازا تازىلىنىپ پۈتتى ۋە تەۋپىققە تامامەن قەلب تاپتۇرۇش نىيىتىگە كەلدى. بۇ ئارىدا يازلىق تەتىل ئۈچۈن بولۇدىغان ئالدىراش خىزمەتلەر بىلەن بىر ھەپتە تەۋپىق يوقلاپ كىرەلمىدى.

ھابۇلھاجىم ئۇنى بالدۇرراق قاپقاندىن ئاگاھلاندۇرۇپ قويمىغىنىغا ئۆزىگە لەنەتلەر ئېيتىپ، ئوغلىنى تەۋپىقنى چاقىرىشقا كۆپ قېتىم ئەۋەتكەن بولسىمۇ، يا تەۋپىق يىراق يېزىلارغا كەتكەن بولۇپ چىقتى؛ يا تەۋپىقنىڭ ئالدىراشلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئۇنى چاقىرىش روزىمۇھەممەدكە ئېغىر كېلىپ، يوقكەن دەپ كىردى. بۇ جەرياندا ئۇ روزىمۇھەممەدكە دەۋىرەي، ئۇ دىسۇن دەپمۇ ئويلىدى - يۇ، يەنە ھاياتقا بولغان ئۈمىد ئۆلۈمنىڭ يېقىنلىقىدىن ئۇنى غەپلەتتە قويدى.

نىھايەت تەۋپىق كىرىپ كېلىۋىدى، ئالدىراپ كەتكەن ھابۇلھاجىم كارۋىتىدىن چاچراپ قوپىدىغاندەك ئالدىراش كۈچۈنۈپ مىدىرلىۋىدى، پۈتۈن ئەزايى زىڭىلداپ كەتتى. كارۋىتى تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇرغان تەۋپىقنىڭ قوللىرىنى تۇتىۋېلىش ئۈچۈن قولىنى يوتقاندىن چىقارماقچى بولۇۋىدى، قادىر بولالمىدى. يۈرىكىدىكى گەپلىرىنى دېيىش ئۈچۈن ئېغىز ئۆمەللىۋىدى، ئاۋازى چىقمىدى، ئۇ تىلدىن قالغانىدى! بۇ ھالنى بىلگىنىدە كۆزلىرىدىن ياشلىرى لىغىرلاپ مەڭزىنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى.

تەۋپىق ئۇنى ئاغرىق ئازابى بەك قىيناپ كېتىۋاتسا كېرەك دەپ، ئۆزى لازىم دەپ بىلگەن ھەركەتلەرنى قىلغىلى تۇرۇۋىدى، كېسەل ئاجىز ھالدا باش ئىغاڭلىتىپ، زورۇرىيىتى يوقلىقىنى بىلدۈردى....

مانا شۇنداق قىلىپ تومۇزنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ھابۇلھاجىم دۇنيادىن كەتتى.

بەشىنچى باب

ئاۋغۇستنىڭ كىرىشى بىلەنلا ھاۋا تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ، زېمىنىنىڭ يېرىمى تاشلىق بولغان ئاتۇشتا بۇ مەزگىلدىكى پارغا ئايلىنىش ناھايىتى كۈچلۈك بولغاچقا توپا ئۆرلەپ تۇرغان يوللار، قاغجىرىغان سايلار ئۈستىدە ئالۋۇنلا ھوۋۇلداپ تۇراتتى.

يازلىق تەتىل باشلانغان بولۇپ، ھايات قاينايدىغان مەكتەپلەر گويا جەزىرىمە ئىسسىقتىن قورقۇپ پائالىيىتىنى توختاتقاندەك جىمىپ قالغانىدى. پەقەت رۇشتى مەكتەپتە ئىزچىلار ئۆزلىرىنىڭ مەشىقىنى توختاتمىغان، بويامەتتە «ئەلەمدارلار» (ئاۋانگارتلار گۇرۇپپىسى) مەشىقىنى توختاتمىغانىدى. قاتتىق ئىسسىق ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى تەۋرىتەلمىگەندەك قىلاتتى. كۈندە كۆيگەن چىرايىدىن، بورتۇپ چىققان مۇسكۇللىرىدىن كۈچ- قۇۋۋەت تېمىپ تۇراتتى. ئىزچىلار ھېلىمۇ ئاتۇشنىڭ پۈتكۈل جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاپ، يامانلارنى تۇتۇپ، ياخشىلارغا يار-يۆلەك بولۇپ يۈرەتتى. يۇرت خەلقى بۇ چېچەن، شوخ، چاققان يىگىتلەرنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى.

مەمتىلى ئەپەندى بۇ مەزگىلدە يەنىلا ئالدىراشچىلىقتىن قۇتۇلالمايتتى. ئۇ ئىزچىلارغا زۆرۈر تاپشۇرۇقلارنى بېرەتتى. بويامەتكە بېرىپ ئاۋانگارتلارنى كۆزدىن كەچۈرەتتى. ئاندىن ئاتىلار ھەيئىتى بىلەن يېڭى ئوقۇش يىلىدىكى ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى سۆزلۈشەتتى. مەكتەپنىڭ ئىقتىسادىي ھىماتى بولغان ئابدۇراخمان ھاجى قاتارلىقلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى بۇ ئىشلارنى قىيىنلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. مەكتەپلەر تاقىلىپ قېلىش خەۋپىگە دۇچ كەلمەكتە ئىدى. ئىلاج قىلىپ بۇ كىرىزىستىن ئامان- ئېسەن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن ئۇ بايلار

بىلەن، ھاللىقراق دېھقانلار بىلەن كۆپ سۆزلىشەتتى. ئۇلارنى قايىل قىلىشقا تىرىشاتتى.
مەلىكىزاد ئىككى قات بولۇپ، قورسىقى بىلىنگىدەك بولۇپ قالغان، ئۆينىڭ ئېغىر. يېنىك ئىشلىرىغا قاراشمىسا بولمايدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭغا يەنە بىر ئىش قوشۇلغانىدى. بۇ ئىش تولۇپەيلى ئۇ ئەمدى سىرتتا قونۇپ قالالمايدىغان بولدى. قەشقەرگە بارسىمۇ كەچ قالغىنىغا قارىماي قايتىپ كېلەتتى.
مەھمۇد مۇھتى ئۇنى كېلىپ كەتسۇن دەپ گەپ ئېيتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، قەشقەرگە بارىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ مەلىكىزادقا بۇ ئىشنى ئېيتىشتىن ئاۋۋال كۆڭلى ناھايىتى بىئارام بولدى. چۈنكى ئۇ مەلىكىزاد بىلەن توي قىلغاندىن كېيىن ھامان مانا شۇ يوسۇن ئۆيدە بىردەم بىللە ھال. مۇڭ بولۇپ ئولتۇرالماي ئۆياق.بۇياققا چېپىلا يۈرۈۋاتاتتى. بۇ ھال ئايال بولغۇچىغا ئېغىر كېلەمدۇ قانداق؟ ئۇ ھەر قېتىم مەلىكىزادتىن ئايرىلىش ئالدىدا ئەنە شۇ سوئالنى قوياتتى. باشقا چاغدا بولسا بۇ ھەقتە ئويلىنىپ ئولتۇرۇشقا چولىسىمۇ تەگمەيتتى.
ئېيتمايلا كېتىشكە بولمىغاچقا ئۇ يەنىلا ئايالىنىڭ كۆڭلىگە بىرەر ئامال قىلىپ تەسەللىي بېرىش قارارىغا كەلدى. ئۇ ئۆيگە كىرىپ، كىر قاتلاۋاتقان مەلىكىزادنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ، ئۇنىڭ كۆزىنى ئېتىۋالدى. ئۇلارنىڭ بۇ يوسۇن كۆڭۈللۈك چاقچاقلارغا ۋاقتى تولىمۇ ئاز ئىدى.
— قويىۋەتسىلە، ئەمدى تازا ياراشمايدۇ، — دېدى مەلىكىزاد. تەۋپىقنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلدى. دە، مەلىكىزادنىڭ ئوماق رۇخسارىغا تىكىلىپ تۇرۇپ سورىدى:
— نېمىشكە ياراشمايدىكەن؟
— قېرىدۇق . تە.
— بەك بالدۇر ئەمەسمۇ، مەلىكەم؟ بالا. چاقىلىق بولمايلا قېرىلاردەك بولۇۋالساقمۇ بولماس؟

— بالا- چاقىلىق بولۇشىمىزغىمۇ ئۇزۇن ۋاقىت قالمىدىغۇ؟ — دېدى مەلىكىزاد قىزىرىپ تۇرۇپ.

— بىز مەڭگۈ ياشايمىز، مەلىكەم، بىز قېرىمايمىز! — مەمتىلى ئەپەندى ئايالىنىڭ قىزارغان مەڭزىگە ۋە ئىسسىق لەۋلىرىگە سۆيۈپ تۇرۇپ قىزغىنلىق بىلەن داۋام قىلدى، — بىز ئۇنداق ئاسان قېرىمايمىز، سىز ماڭا قىز تۇغۇپ بېرىسىز، ئۇ چاغدا مەنسىز قالغان چاغلاردا بالا سىزگە ھەمراھ بولىدۇ. ئۇ چاغدا مېنىڭ ئۆيدە ئولتۇرمايدىغان ئادەملىكىمدىن ئاغرىنىشىڭىزمۇ سەل ئازلايدۇ...

— ئۆيدە ئولتۇرمايدىكەن، دەپ كىم سىلىدىن ئاغرىنىپتۇ؟ بەلكىم مۇشۇنداق بولغىنى ياخشىدۇ...

رەشىققە ئوخشىغان بىر نەرسە تەۋپىقنىڭ ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ ئۆتتى، ئۇ ئەندىكىپ سورىدى:

— قانداق بولغىنى دەيسىز؟

— ئازراق بىللە بولغىنىمىزنى دەيمەن، ھەر ھالدا...

— ۋىسالىنىڭ تاتلىق بولۇشى ئۈچۈن جۇدالىقنىڭ يۈرەكنى چىمداپ تۇرۇشىمۇ ياكى ...؟

— ئىلاجىنىڭ يوقىدىن بۇمۇ ئوبدان- دە، بولسىغۇ سىز بىلەن بىللىلا بولسام دەيتتىم، — بولىدىلا، خۇشامەت قىلىۋاتقانلىرىغا قارىغاندا، يەنە بىر ئىشلىرى باردەك قىلىدۇ، بولسا بېرىۋەرسىلە، مەن سىلىدىن ئاغرىنمايمەن، نېمىشكە ئاغرىناتتىم؟ نانىنىڭ ئوڭ- تەتۈرىنى بىلگەن ئادەم چۈشىنىدىغۇ؟....

— رەھمەت، سىزگە مەلىكەم! — مەمتىلى ئەپەندى ئايالىنى قاتتىق قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭ ئىپار ھىدلىق چاچلىرىنى پۇرىغاچ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، — قەشقەرگە بېرىپ كەلمەكچىمەن، بىلمەيمەن بۈگۈن كېلەلەمدىم يوق.

— مەيلى، بارسىلا... — بۈگۈنلا قايتمىسام بولمايتى دەپ، كېچىلەردە يول مېڭىپ يۈرمىگەيلا، ئادەمنى ئەنسىرىتىپ، — دېدى ئۇ

كۆيۈنۈپ تۇرۇپ، ئاندىن چاخچاق ئارىلاش قوشۇپ قويدى، — ھەقچان مېنىڭ يالغۇزلۇقۇم باقى بولغاندىكىن، تاڭاتقاندا، ئەتە كەلسىلىمۇ بولۇدۇ، — مەلىكزادىمۇ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىقى تۈۋىدە شىۋىرلىدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ ئۆزىدىن نېرى ئىتتىرىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى ۋە:

— بىلەمسىز، مەلىكەم، ھەر قېتىم سىرتقا مېڭىش ئالدىدا سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ، سىزدىن ئەنسىرەيمەن، بولۇپمۇ سىز ئىككى قات بولۇپ قالغاندىن كېيىن تېخىمۇ شۇنداق. بىراق، ئىلاج يوق. بۇنى سىزمۇ بىلىسىز...

— چۈشلۈك بىر نەرسە يېۋېلىپ ماڭسىلا، ئەمىسە.

— ياق، جېنىم، بەك كېچىكىپ قالماي، ھازىرلا ماڭاي، — مەمتىلى ئەپەندى خوشلۇشۇش بەلگىسى سۈپىتىدە ئۇنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ قويدى، — ئۆزىڭىزنى كۆپرەك ئاسراڭ، قاسىم ھەممە ئىشنى بىلىدۇ، مەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى ئۇنىڭغا تاپىلاپ قويغان، ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ.

— مەنغۇ ئۆيدە، — دېدى مەلىكزاد ئېرىنى ئۇزۇتۇپ، ھويلىغا چىقىپ كېتىۋېتىپ، — ھېچنېمە بولماسمەن، سىلى مۇشۇنداق ھاۋانىڭ قىزىق كۈنىدە ئاچ- توق يۈرۈپ ئاغرىق تېپىۋالمىسىلا بولاتتى.

— مەندىن ئەنسىرىمەڭ، خۇداغا ئامانەت!

— ئاقىۋول بولسۇن.

ئۇلار گويا نەچچە يىللىق ئايرىلىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغاندەك ھەمىشە ئەنە شۇنداق خوشلۇشاتتى.

مەمتىلى ئەپەندى ئاچىياردىن چىقىپ، قۇمالتاغ باغرىغا كەلگىچە ئەتراپقا قاراپ كۆڭلىگە تەسكىن بولۇدۇغان نەرسە ئىزلىگەندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ھامان بىر بوشلۇق ساقلىنىپ كېلەتتى. ئۇنىڭ ھېسسىياتچان يۈرىكىدە نۇرغۇنلىغان ئارزۇ- ھەۋەسلەر باردى. ئۇ ھەمىشە

كۆڭلىنىڭ ئىچكىرىسىدە مەلىكىزاد بىلەن بىللە بولاتتى. ئاجايىپ كۆڭۈللۈك تەسەۋۋۇرلارنى قىلاتتى. لېكىن ھېچقاچان مۇھەببەت خۇمارى قانماستىن ئايلار ئۆتەتتى. قۇمالتاغ باغرىدىكى«گىيا ئۇنمەس» — خۇددى خۇمدانىنىڭ چىقىرىندىلىرىدەك كۆيۈك تۇپراقتا ھاۋانىڭ تەپتى تېخىمۇ بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ تاغنىڭ يانباغرىدا بىر نەرسىنىڭ پارقىرىشىغا قاراپ، دىققىتى قوزغالدى، - دە، ئاتتىن چۈشۈپ، ئەينەككە ئوخشاش سىلىق ۋە نۇر ئۆتكۈزىدىغان سۈزۈك كىرىستالنى قولىغا ئېلىپ سىنچىلاپ قارىدى.

«بىزنىڭ قاقاس تاغلىرىمىزمۇ گۆھەرگە تولغان - دە! بۇ بەلكىم بىر قىممەتلىك مەدەندۇر. لېكىن، بىز ئۆزىمىزنىڭ تۇپرىقىدا قانداق نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئۆزىمىز بىلمەيمىز. ئەجنەبىلەر، ھۆكۈمرانلار بىزنىڭ بۇلارنى بىلىشىمىزنى خالىمايدۇ. ئۇلار ئۇچۇن بىزنىڭ مۇشۇ ھالىتىمىزدە قالغىنىمىز پايدىلىق. مانا مەكتەپلەرنى داۋاملىق ئېچىشنىڭ مۇمكىنچىلىكى بارغانسېرى ئازىيىپ كېتىۋاتىدۇ. ئاھ، بەختسىز مىللەت! قاچانغىچە مۇشۇنداق ئۆتەركىن!» مەمتىلى ئەپەندى ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەچ سۈزۈك كىرىستالنىڭ يۈزىنى پاكىز ئادالاپ، تاشلىۋېتىشكە قىيماي يانچۇقىغا سالدى.

ئۇ قۇمالتاغدىن ئۆتكىچىمۇ تاغلارغا مۇھەببەت بىلەن قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ بۇ قارىشىدا بۇ دىياردىن ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان كىشىنىڭ قىيالماسلىقى باردى. تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە بەشكىرەم يېزىسى يوغان بىر باغدەك بىر تۇتاش كۆرۈندى، ئۇمۇ بۇ يېزىنى ئەنە شۇنداق چارباغ قىياس قىلدى، خىيالىدا ئۇ ئەنە شۇ چارباغقا كېتىۋاتقاندەك كەيپىياتتا ئىدى.

«بىزنىڭ ۋەتىمىز ئاجايىپ باي زېمىن. بۇ يەر مەدەنىيەتنىڭمۇ بۆشۈكى بولغان. بىز قاچان بولمىسۇن ئۆزىمىزگە-ئۆزىمىز خوجا بولغاندا بايلىقلارنى ئاچىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ پاراۋانلىقى ئۇچۇن پايدىلىنىمىز. بىزنىڭ ئاساسىي قىينچىلىقىمىز سۇنىڭ قىسلىقى بىز تەرەققىي قىلىپ، ئېلىمىزنى ماشىنىلاشتۇرساق، بۇ قاقاس تاغلارنى تەڭرى

www.uyghurkitap.com

تېغىنىڭ قوينىغا ئوخشاش بوك- باراقسانلىقتا، بۇ دۇنيانىڭ جەننىتىگە ئايلاندۇرۇش تەس ئەمەس...»

ئۇ ئەنە شۇنداق روھلۇق كەيپىياتتا ئاشۇ چارباققا قاراپ ئىتىنى يورغىسىغا سېلىپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا گويا چارباغدىن كۆڭلى سۆيگەن كىشىسى چىقىپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى.

2

يۈسۈپ ئەپەندى ئىشخانىسىدا توختاجى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراشاتتى. ئۇلار مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ھايال بولماي كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتى، ئۇلارنىمۇ مەھمۇد مۇھىتى كۆرۈشۈشكە تەكلىپ قىلغانىدى. بۇ ئىشنىڭ ئىچكى ۋەزىيەتنىڭ جىددىيلىشىشى، مائارىپ سېپىدە بىرەر ھەرىكەت بولۇشى قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى ئۇلارمۇ پەرەز قىلىشتى. چۈنكى، مەھمۇد مۇھىتى دېۋىزىيىسىنىڭ تەمىناتى، مۇئاشى ھەر قاچان ۋاقتىدا بېرىلمەيتتى. بۇ ھال بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، ئەسكەرلەردە زېرىكىش، بىزار بولۇش كەيپىياتىنى پەيدا قىلماقتا ئىدى. ئۇلار ئوفىتسېرلار ھەققىمىزگە خىيانەت قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ نارازى بولۇشاتتى. مەھمۇد مۇھىتى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي مۈلۈكلىرىنى سېتىپ تەمىنات ئۈچۈن خىراجەت قىلىشقا، گۆرۈكەش، جازانىخورلاردىن ئۆتنە ئېلىشقا مەجبۇر بولاتتى. بۇ ھال ئۆزلىرىنى تاغدەك تىرەككە ئىگە دەپ ئىشەنچ بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقان مائارىپچىلارغىمۇ زەربە بولماقتا ئىدى.

يۈسۈپ ئەپەندى بىلەن توختاجى مۇشۇ ئىشلار ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولتۇرغاندا مەمتىلى ئەپەندىمۇ كىرىپ كەلدى. ئۇ توختاجىنىڭ بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قالغىنىدىن بەك خۇشال بولدى.

— سىزمۇ بۇ يەردىكەنسىز دە، دوستۇم، قانداق ئەھۋالىڭىز؟ —

دېدى ئۇ قىزغىنلىق بىلەن.

— بىز سىلىنىلا كۈتۈپ تۇراتتۇق، سىجاڭنىڭ ئالدىغا بىللە كىرەرمىز، — دېدى توختاجى.

— بۇ كىشى ھازىر سانايى نەپىسەنىڭ مۇدىرى بولۇپ قالدى، خەۋەرلىرى بارمۇ؟ ئوبۇلقاسىمنىڭ ئورنىغا دەسسىدى.

— ئوبۇلقاسىمچۇ؟

— ئۇ سالاچىلارنىڭ گېپى بويىچە «مىللەت باغچىسى»غا مۇدىر بولدى. مەھمۇد مۇھىتىنىڭ ئويىچە بولغاندا ئۇنى بىراقلا خىزمەتتىن ھەيدەيتتى، قارىسىلا، ئۇ ئادەمنىڭ ئىشەنچىسىزلىكىنى ئابدىنىياز ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ راستىنلا بەڭگى ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپ، بۇنداق ئادەمنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئورۇنلىرىدا ئىشلىشى بۇ ئورۇننىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ دەپ قاراپ، ئۇنى ئېلىپ تاشلىدى.

— ئۇ ئادەمنىڭ يالغۇزلا نەشىكەش ئىكەنلىكى لەنەتلىك ئەلۋەتتە. ئۇنىڭدا سىياسىي قارانىيەت بارمۇ- يوق؟ سىلەر ئۇ ئادەمدىن گۇمان قىلامسىلەر؟

— بۇنداق گۇمانلار بار. بەزى ئايرىم سورۇنلاردىكى ئىپادىلىرىمۇ شۇنداقراق،— يۈسۈپ ئەپەندى شۇنداق دېگەچ ئورنىدىن تۇرۇپ،— چىقايلىمۇ؟ بازاردىن بىر نېمە يەۋالغاچ دېۋىزىيىگە بارمامدۇق،— دېدى.

—بەك كېچىكمەسمىزمۇ؟

—ياق، كەچرەك كىرگىنىمىز ياخشى، سىجاڭنىڭ كۆز- قۇلاقلىرىمۇ ناھايىتى كۆپۈيۈپ كەتتى. ئۇ ھازىر ئىلياسقىمۇ تازا ئىشەنچ قىلالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ.

— مەمتىلى ئەپەندى ئالدىرىغاندەك قىلغىنى بىلەن رەڭگىنىڭ قېنى قېچىپ تاتىرىپلا كېتىپتىغۇ، چېغىمدا ئۇ ئەتىگەنكى ناشتا بىلەن يۇرۇۋاتىدىغۇ، دەيمەن، ئۆزلىرى راستىنى ئېيتىپ باقسىلا قېنى.

— راست، دوستۇم، ئۆزۈمنىڭ بوشۇشۇپ كېتىۋاتقىنىمنى سېزىپ تۇردۇم. ئەمما نېمىشكە بۇنداق بولۇدۇغاندىمەن، دەپ ئويلاۋېرىپتىمەن،

يادىمغا يەتكۈزۈپ ياخشى قىلدىڭلار، يۇرۇڭلار، ئەمىسە. ئۇلار كوچىغا چىققاندىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى داۋام قىلىپ، — «يېڭى هايات»نىڭ يېڭى سانلىرىنى ئېلىپ قويدىڭىزمۇ — دەپ سورىدى يۇسۇپ ئەپەندىدىن.

— ھەممىسى بار، بىراق، گېزىت ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئۆتكەندىن كېيىن بۇرۇنقىدەك جانلىق ئەمەس، ھەممە ئىشىمىز كاژ تۇرغىلى باشلىدى.

— نېمىلا بولمىسۇن گېزىت- تە، بىزنىڭكىدەك بۇرۇختۇم مۇھىتتا مۇشۇنچىلىك بىر گېزىتنىڭ بولغىنىمۇ چوڭ ئىش.

ئۇلار كوچىغا چىقىپ بىر ئاشخانىدا تاماق يېيىشتى. ئۇ يەردىن چىقىپ، ئۆستەڭ بويى كوچىسى بىلەن دېڭىزبويى ئىشتابىغا قاراپ كېتىشتى. ئۇلار كېتىۋېتىپ، قارشى تەرەپتىن ئاتلىقلارنىڭ ئالدىدا سۇخەنچىلەردىن بىرى قامچا شىلتىپ:

— پوش! پوش! لىيۇدارىن كېلىۋاتىدۇ، پوش!— دەپ يول ئېچىپ كېلەتتى. ئارقىدىن يوغان كۆرەڭ ئاتقا مىنگەن، ھەزىلكەشلەرگە ئوخشاش كۆزلىرى يۇمۇلۇپ تۇرىدىغان لىيۇبىڭ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ھەر قاچانقى «مېھرىبان»لىقى بىلەن بودكىلاردا ئولتۇرغان ئاقساقاللارغا، يولدا ئۇچرىغان مويسىپىتلەرگە ئۇيغۇر ئادىتى بويىچە قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ سالام قىلىپ، چىرايىدىن كۈلكە ياغدۇرۇپ كېلەتتى. دۇكاندارلار، ئۆتكۈنچىلەر ئۇنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن شۇنچىلىق ئالدىراپ قېلىشاتتىكى، بەزىلىرى قوللىرىدىكى نەرسىلىرىنى چۈشۈرۈۋېتەتتى.

— بىزنىڭ ساددا خەلقىمىز،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى ھەمراھلىرىغا قاراپ،— «يولۋاسنىڭ چىش چىقارغىنى كۈلگىنى ئەمەس» ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي يېڭىلىشىپلا كېلىۋاتىدۇ.

— نېمە دەۋاتىسىلا، ئەپەندى، — دېدى يۇسۇپ ئەپەندى،— قەشقەرلىكلەر لىيۇبىڭنى خېلى ئوبدان خىتاي، بىز خەقنى ياخشى

كۆرۈدۈغــان خىتــاي دەپ تەرىپلىنىشــىدۇ، تېخــى. كۆرمەيۋاتــاملا، ئۇنىــڭ سـالىمىنى ئىلىـك ئېلىنىشـقا ئالـدىراپ، قوللىرىـدىكى نەرسـىلەرنىمۇ تاشلىۋېتىدۇ.

ــ ئۇنىــڭ بــۇ ئادىمىگەرچىلىــك چۈمپەردىســى پــات ئارىــدا يىرتىلىشى مۇمكىن! ــ توختاجىمۇ سۆزگە قوشۇلدى.

ــ بىــراق، بىزنىــڭ ساددا، يۇمشــاق كۆڭــۈل خەلقىمىــز ئۇنىــڭ ئەسلىدە چىش چىڭگايتىـپ تۇرغـان يىرتقـۇچ ئىكەنلىكىنـى كۆرگەنـدىن كېيىنمــۇ ســاۋاق ئالمايــدۇ. يەنە بىــر دۈشــمەنىنىمۇ ئەنە شــۇنداق ئادىمگەرچىلىك بىلەن قارشى ئالىدۇ.

ــ شۇنداق، بۇ مىللەتنىڭ خاراكتېرى، قانغا سىڭگەن ئادەت.

لىيۇبېڭنىــڭ ئارقىســىدىن تولــۇق قورالالنغــان يــۈزدىن ئــارتۇق مۇھـاپىزەتچى سـۈر- ھەيـۋە بىـلەن ئۆتـۈپ كەتكەنـدىن كېيىـن ئەپەنـدىلەر يولىنى داۋام قىلىشتى.

ئـۇالر گۈلباغقـا يېتىـپ كەلگەنـدە ئابدۇلال دامـولال نەئىمـى ئـۇالرنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. ئۇالر مەھمۇد مۇھىتىنىڭ ھوزۇرىغا باشالپ كىردى.

ــ ســالام، تەۋپىــق ئەپەنــدى، زىيــا ئەپەنــدى، ــ دېــدى ســىجاڭ ئۇالرنىـڭ قـولىنى بىـر- بىـرلەپ سـىقىپ، ــ ھـاجىم ياخشـى تۇرغانسـىز؟

ــ سىجاڭنىڭ چىرايىـدا ھەم ھەربىـيلەرگە خـاس سـاالپەت، ھەم ئـاتىالرچە مېھرىبــانلىق، دوســتانە شــاتلىق ھەم چوڭقــۇر ئويالىــدىغانالرغا خــاس ئويچانلىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ئـۇالر سـالام سـائەتتىن كېيىـن ئورۇنـدۇقالردا ئولتۇرۇشـتى. مەھمـۇد مۇھىتى ھەممىدىن كېيىن ئولتۇرۇپ، بىردەم سۈكۈت قىلغانـدىن كېيىـن ئالدىرماي گەپ باشلىدى:

ــ ۋەزىــيەت جىــددى، ئەپەنــدىلەر، ــ دېــدى ئــۇ ئۇلــۇغ كىچىــك تىنىــپ، ــ سـىلەرنى بـۇ يەرگە چاقىرتىـپ ئـاۋارە قىلىشـىمدىكى سـەۋەب ئەنە شۇ.

ئۇنىڭ سۆھبەتداشلىرى ئۇنىڭ داۋاملىق سۆزلىشىنى كۈتۈپ جىم

www.uyghurkitap.com

تۇرۇۋېرىشتى. سۈكۈت ئۇزاققا سوزۇلمىدى، مەھمۇد مۇھىتى خاس كاتىۋى ئابدۇللا داموللا نەئىمىگە قاراپ:

— سىزنىڭ باشقا ئىشلىرىڭىز بولسا قىلىۋېرىڭ، ھازىرچە سىزگە ئىش يوق، بولۇپ قالسا چاقىرىمەن، — دېدى.

ئابدۇللا داموللا نەئىمى سىجاڭغا بىردەم ئۈنسىز بېقىپ، ئاندىن باشقىلارغىمۇ بىر قۇر قاراپ قويدى- دە، چىقىپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مەھمۇد مۇھىتى بۇنىڭ ئۈچۈن ئىزاھات بېرىپ:

— مېنىڭ ئەتراپىمدىكىلەرنىڭ ئىشەنچىلىكلىرى ئاز قالدى. بۇنداق دېگىنىم دامولالامدىن گۇمانلانغىنىم ئەمەس، ھەر ھالدا تۈنۈگۈنكى دوستلار بۈگۈن دۈشمەنگە ئايلىنىپ كېتىدىغان ئىشلار كۆپ بولۇۋاتىدۇ، — ئۇ بۇ سۆزلەرنى بوش ئاۋازدا دېگەندىن كېيىن، ئاخىرىنى رەسمى تەلەپپۇزدا داۋاملاشتۇردى، — مېنىڭ ۋەزىيەت جىددى دېگىنىم ئەنە شۇ. خەۋەرچىلەر بار، بىر قىسىم گۇماندارلىرىم سوۋېتتە، ئۈرۈمچىدە ئوقۇپ كەلگەندى، ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ماڭا تۇتقان پوزىتسىيىسى تۈپتىن ئۆزگىرىپ كەتتى. ماڭا كۆز- قۇلاق بولۇدىغان بولۇشتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قورغاننى ئىچىدىن بۇزۇشتىكى باشلىنىش ئىدى. يېقىندا يەنە شىڭ دوبەندىن تېلېگرامما كەلدى. ئىككى پولكوۋنىك، تۆرت كومروتا ئەۋەتىشنى تەلەپ قىپتۇ. مانا بۇ بۆلگۈنچىلۈك، پارچىلاپ يوقۇتۇشنىڭ جىددىيلەشكەنلىكى، ئۇلار سۆزسىز ئۆزگىرىپ كېلىدۇ ھەم شىڭ دۇبەننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىشلەيدۇ. ئۇنداق قىلمىسا ئۇلارغا كۈن يوق!

— ئەۋەتمىسىڭىز بولماسمۇ؟— سورىدى توختاجى ئاردىكى سۈكۈتنى بۇزۇپ.

— ئەۋەتمىسەم؟!— مەھمۇد مۇھىتى يوغان ۋە جىددي كۆزلىرىنى توختاجىغا تىكتى،— ياق ھاجىم، بۇ مۇمكىن ئەمەس! ئومۇمي ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتقاندا بۇ مۇمكىن ئەمەس. شىڭ شىسەي مېنى مەجبۇر قىلالايدۇ. ئۇھازىرچە تېخى مەندىن قورقىدۇ، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ئۇ

مېنى مەجبۇر قىلالايدۇ. چۈشۈنۈشلۈكتۇ؟ ئۇنىڭ كۈچلۈك ئىتتىپاقچىسى بار! ھازىرقى شارائىتتا مەن ئۇچۇن ئەۋەتىشمۇ، ئەۋەتمەسلىكمۇ ئوخشاشلا پايدىسىز. ئەۋەتمىسەم مېنى باشقىچە نىيىتى بار، ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىمىدى، دەيدۇ. دە، يوقۇتۇش ئۇچۇن ئاساس تېپىلىدۇ. بۇنداق بولغاندا يوقۇلۇشۇم تېخىمۇ تېزراق بولىدۇ. ئىككى يولنى سېلىشتۇرغاندا ئەۋەتىش پايدىلىقراق، ئەلۋەتتە. بۇنىڭدا ھېچ بولمىسا ئەجىلىمنى ئۇزارتالايمەن!

باشقىلار ئېھتىيات بىلەن چوڭ بىرتىنىشتى. ئەمما ھېچكىم گەپ قىلمىدى. مەھمۇد مۇھىتى سۆزىنى داۋام قىلدى:

— مېنىڭ يوقۇلۇشۇم ئانچە مۇھىم ئەمەس، بىراق، مەنسىز مائارىپنىڭ ھازىرقىدەك بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن. چۈنكى بىز ئەمەلىيەت جەريانىدا شۇنى كۆردۇقكى، ھۆكۈمەتنىڭ بۇ ئىشقا قىزغىنلىقى تايىنلىق، دىنىي زاتلاردىن ئۈمىد بولۇدۇغان بولسا بۇرۇنلا قەد كۆتەرگەن بولاتتۇق. ئەنە شۇ سەۋەبلەردىن ئەنسىرەيمەن.

— بىز سىلىنىڭ ئەقىدىلىرىنى ھەرگىز يەردە قويمايمىز، ھاياتلا بولساق بوشاشماي ئىشلەيمىز،— دېدى يۈسۈپ زىيا.

— شۇنداق،— دېدى سىجاڭ ئۇنى ماقۇللاپ،— مەن بۇنىڭدىن گۇمانلانمايمەن. بىراق، گەپ سىزنىڭ «ھاياتلا» بولۇشىڭىزدا!

— نېمە!...؟— زىيا سۆزنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالماي تۇرۇپ قالدى. بۇنداق سوئال مەمتىلى تەۋپىقنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرىدە ۋە توختاجىنىڭ لەۋلىرىدىمۇ قېتىپ قالغانىدى.

— بايا ئېيتقان تېلېگراممىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىمنى بىلمەي تۇرغىنىمدا ئىككىنچىسىمۇ يېتىپ كەلدى. بۇ قېتىم ئابدۇللا داموللا نەئىمىنى ئۇرۇمچىگە «ئوقۇش»قا تەكلىپ قىپتۇ. بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ، ئەپەندىلەر؟ مېنىڭ جىمىكى مەخپىيەتىمنىڭ تىرىك شاھىدى بولغان كاتىپىمنى ئۇرۇمچىگە چاقىرتىش، جاللات قىلىچىنىڭ قانسىرىغانلىقى ئەمەسمۇ؟ بۇ بولسا ئاۋۋالقى پارچىلاش، ئاجىزلاشتۇرۇش

چارلىدىن بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ، بىراقلا يۇتۇۋېتىشنىڭ مۇقەددىسىمىسى ئەلۋەتتە.

— سىز ئۇ كىشىنىمۇ ئەۋەتىش تەرەپدارىمۇ؟— توختاجى ھولۇقۇپ سورىدى.

— بۇ ھەقتە بىر قارارغا كېلىشتىن تېنىم ئەيمىنىدۇ. ئەپەندىلەر، بۇ ھەقتىكى گەپنى قويۇڭلار، مېنىڭ نۆۋەتتە ھەممىدىن قىزىقىدىغانلىرىم ئۈستىدە سۆزلەشكە ئىجازەت بېرىڭلار، — ئۇ ئورنىدىن كۆتۈرۈلۈپ ئاللىنىمىنى ئويلاپ، يەنە ئولتۇردى،— مېنىڭمۇ، سىلەرنىڭمۇ، شۇنداقلا بارلىق ياخشى ئادەملەرنىڭ بېشىدا ئەجەل قۇشى ئەگىپ يۈرۈپتۇ، ئەپەندىلەر! ئۆلۈمگە تەييارلىنايلى!ـ ئۇ ئەمدى قەئئىي قارارغا كەلگەندەك ئورنىدىن تۇردى،— ئۆلۈم ئالدىدا نېمىلەرنى قىلىش كېرەك؟ بىر ياخشى جەڭچى ئۆلۈم ئالدىدا قورال ۋە ئوق دورىلىرىنى دۈشمەنگە قالدۇرماسلىق ئۈچۈن يا ئۇنى يوشۇرۇپ قويۇدۇ ياكى ئۆزىنى قوشۇپ پارتىلىتىۋېتىدۇ. بىر ياخشى ئاتا، ئۆلۈم ئالدىدا پەرزەنتلىرىنىڭ مىراس دەۋاسىغا قالماسلىقى ئۈچۈن روزغارىنى بۆلۈپ، ياخشى بىر تەرەپ قىلىۋېتىدۇ، بىر ياخشى موللا دىيانەتلىك كىشى ئۆلۈم ئالدىدا قەرزلىرىنى قايتۇرۇپ، گۇناھىنى تىلەپ، پاكلىنىشقا تىرىشىدۇ، ھەتتا ئالدىن يەرلىك كولىتىپ قويىدۇ؛ ... مانا بۇ ئۆلۈمنىڭ تەييارلىقى! — مەھمۇد مۇھتى بۆلۈمنىڭ ئىچىدە بىر ئايلىنىۋېتىپ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن داۋام قىلدى، — بىز قانداق تەييارلىنىمىز، ئەپەندىلەر؟ سىلەر ئاقارتقۇچىلار قانداق تەييارلىق قىلىسىلەر؟ مېنىڭ بىلمەكچى بولغۇنۇم مانا شۇ. سىلەرگە مانا شۇ جەھەتتىن گەپ تاپىلاشنى زۆرۈر ھېسابلاپ، سىلەرنى چاقىرتقان ئىدىم.

ئارىلىقنى سۈكۈت باستى. ھېچكىم بۇنداق بولۇشىنى كۈتمىگەنىدى. بايىلا خوشال- خورام ھالدا بۇ يەرگە كىرىپ كەلگەن ئەپەندىلەرنىڭ چىرايىدا زەپىرەڭلىك، كۆزلىرىدە مەيۇس نۇر چاقنايتى. دېرىزىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ گىزىلداۋاتقان چىۋىننىڭ ئاۋازى شۇنچە روشەن

www.uyghurkitap.com

ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مەمتىلى ئەپەندى چىرايى گاھ تاتىرىپ دائىمى قىزىللىق تارىسا، گاھ بۇ قىزىللىق بۇرۇنلىرىغىچە يۇگۈرەتتى. ئاخىرى ئۇ جىددى تۇستە سۆكۈتنى بۇزدى:

ـــ قىلىچ جاھالەتنىڭ قولىدا بولغاندا يورۇقلۇققا ھايات يوق! يورۇقلۇق ئالەمنى قاپلىغاندا ئۇنى زۇلمەتنىڭ ئېتىكى توسالمايدۇ! بىز زۇلمەت ئىچىدىكى چاقماقلارمىز، باياۋاندىكى ئىگىسىز گۈلخانمىز. بىزنىڭ ئۆچۈشىمىز مۇقەررەر. لېكىن، بىز خەلق قەلبىدە يورۇقلۇقنىڭ ھامان زۇلمەتتىن ياخشى ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ياخشى تەسىراتنى قالدۇرۇپ، كېتىمىز. مانا بۇ بىز ئۈچۈن ئاخىرقى تەسەللىي! قانچە كۆپ ئادەمدە يورۇقلۇق سۆيگۈسى ئويغىتالىساق بۇ تەسەللىي شۇنچە كۈچىيىدۇ! بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، بىزنىڭ ئۆلۈم تەييارلىقىمىز تېخىمۇ يورۇقراق چاقناش بولىدۇ!...

يۈسۈپ زىيانىڭ ۋۇجۇدى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى. توختاجىنىڭ كۆز چاناقلىرى ۋە بۇرنى ئېچىشقاندەك بولدى. مەھمۇد مۇھىتىنىڭ چىرايى جىددى ئۆزگۈرۈشلەرنى ناھايىتى چاپسان ئۆتكۈزۈپ ئاخىرى ئۇ ھېلىلا يىغلىۋېتىدىغاندەك تىترەك ئاۋازدا:

ـــ ئەڭ ياخشى جاۋابنى سىلەردىن ئاللايدىغانلىقىمغا ئىشىنەتتىم، دوستلۇرۇم! .... ـــ دېدى- دە، گېلى بوغۇلغاندەك توختاپ قالدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ سۆھبەتداشلىرىنىڭ قولىنى بىر-بىرلەپ سىقتى. ئاندىن نەپەسىنى راسلىۋېلىپ، ـــ ئەمەلىيراق پىلانلارنى ئېيتىپ باقمامسىلەر؟ ـــ دېدى.

ـــ سىجاڭ ئاتىمىز بىزنى بۇ يەرگە چاقىرىشتىن ئىلگىرىلا جەزمەن بىرەر ئۇينى كۆڭلىگە پۈككەن بولسا كېرەك، شۇنى ئاڭلاپ باقساق ئوبدان بولاتتى. نېمىلا دېگەن بىلەن سىلى بۇ ئىشلارنى بىزدىن بۇرۇنراق ئەقىللىرىگە كەلتۈرۈپلا، بىز بولساق ئەمدىلا ئاڭلاپ ئولتۇرۇپتىمىز.

ـــ بولىدۇ، ـــ دېدى مەھمۇد مۇھىتى كۈچلۈك ئاۋازدا، ـــ بىز

ئۆلۈم ئالدىدا ئەڭ زۆرۈر ئىشلىرىمىزنى پۈتتۈرۈۋالايلى، ھېچ بولمىسا تەۋپىق ئېيتقاندەك تېخىمۇ يورۇقراق چاقنايلى، خۇددى ساقىغان يۇلتۇزدەك، — ئۇ ھاياجان بىلەن شۇنداق دېگەندىن كېيىن، شائىرانە ئاھاڭنى قوماندانلارنىڭ ئاھاڭىغا ئارگەرتىپ داۋام قىلدى، — بىزنىڭ كۆز تىككىنىمىز، كۆزلىگىنىمىز ھەم سۆزلىگىنىمىز، شۇنداقلا ئۈمىد باغلىغىنىمىز مەدەنىي ئاقارتىش، ئۇنداقكەن، بۇ مۇھىم ئىشىمىزنى ئەڭ ئاخىرقى ئىمكانىيەتلىرىمىز بىلەن كۆپرەك قىلىۋېلىشقا تىرىشايلى. مېنىڭچە مائارىپ تەشۋىقاتىنى چېڭ تۇتساق قانداق؟ — ئۇ سۆھبەتداشلىرىغا لەپپىدە قاراپ قويىدىيۇ، ئۇلارنىڭ جاۋاب بېرىشىنى كۈتمەستىن داۋام قىلدى، — كىشىلەرگە يېڭىچە مەكتەپتە ئوقۇغانلارنىڭ كۆزى ئوچۇق، دىلى يورۇق، ئۆزى شوخ بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويايلى، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ئۆچمەس ئىز قالسۇن. ئادەم ئايىقى تەگمىگەن يېزىلارغىچە مەرىپەت مەشئىلىنىڭ نۇرى چۈشسۇن!

— بۇ ئەلۋەتتە بىزنىڭ بۇرچىمىز، ۋىجدان قارارىمىز! — دېدى تەۋپىق.

— بۇنىڭغا بەزى يولمۇ بار، دۈشمەنىنىڭ قۇترىتقۇلىقىدىن ساقلىنىشنىڭ ياخشى باھانىسى. سىلەردە يازلىق تەتىلدە بولۇپ تۇرىدىغان «باللار جەمئىيىتى» پائالىيىتى بۇنىڭ ئەڭ ياخشى باھانىسى.

— راست، يازلىق تەتىلمۇ كېلىپ قالدى، بىز بۇ ئىشقا دەرھال كىرىشەلەيدىكەنمىز، — دېدى زىيا جانلىنىپ.

— مەن بۇنى ئاۋۋال ئۆزىڭىز باشلىسىڭىزمىكىن دەپ مەسلىھەت بېرىمەن، زىيا، — دېدى ھەممۇد مۇھىتى يۈسۈپ ئەپەندىگە قاراپ، — سىزنىڭ مەكتىپىڭىز ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى مەكتەپ بولغاچقا بۇنىڭ ئۈچۈن قولايلىقراق. ئارقىدىنلا تەۋپىق ھەرىكەتكە كەلسۇن؛ ئاندىن سىز يېڭى بىر سەپەرنى باشلاڭ. بۇنى دوستانە باردى - كەلدى دېمەك ئۈچۈن ئاۋۋال ئاتۇشقا بېرىڭ، ئۇ يەردە ئويۇن قويۇپ بېرىڭلار. تەۋپىق بۇ

ھەرىكەتكە ئەمەلىي جاۋاب قايتۇرماقچى بولسۇن ـ دە ئىزچىلىرىنى ئېلىپ ۋىلايەتنى ئارىلاپ چىقسۇن.
— سىزنىڭ ئۆيلىگەنلىرىڭىز دەل بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكى ئىشلار، سىجاڭ، سىز بىزنىڭ تۇۋرۇكىمىز، بولمىسا... — دېدى تەۋپىق ھاياجان بىلەن.
— سىلەرگىمۇ رەخمەت!— سىجاڭ ئۇلارنىڭ قولىنى يەنە بىر قېتىم سىقتى،— سىلەرنىڭ ۋاقتىڭلارنى ئېلىپ قويدۇم. يەنە بەزى ئۆيلىرىممۇ بار ئەلۋەتتە. چۈنكى مۇشۇنداقلا قىلىپ ئولتۇرغىلى بولمايدۇ. ئەمما بۇنى ھازىرچە دېمەي تۇرۇشنى ئويلاپ قالدىم. ئاۋال بۇيۇك بىر گۇلخاننىڭ ھازىرلىقى ئۈچۈن ئوتۇن تەييارلاشقا ئوخشاش، خەلق قەلبىدە ئۆزەڭلار ۋە ئۆزەڭلار قىلىۋاتقان ئىشقا مۇھەببەت، قىزىقىش ئويغۇتۇڭلار. ئاندىن كېيىنكى ئىشلار كۆڭۈلدىكىدەك بولۇشىغا ئىشىنىمەن.
— ئۇنىسى...؟
— ياق، ھازىرچە كاللاڭلارنى ئېغىرلاشتۇرماڭلار، بۇگۇن پەقەت شۇ. ئاشنى ئېچىدىغان ۋاقىتتا تۇۋاقنى ئاچساق ئىسسىقراق تۇرىدۇغۇ، بالدۇر ئېچىپ قويساق ياخشى ئەمەس. قەدىمىڭلارغا رازى بولۇڭلار، ئەپەندىلەر.
— ھېچقىسى يوق، ئامان بولسىلا،— دېدى يۇسۇپ زىيا. باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا خەيرلىك كەچ تىلىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئالتىنچى باب

1

يۈسۈپ ئەپەندى باشچىلىقىدىكى قەشقەر ئىزچىلىرىنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىزچىلىرى ئاچىيار بويىدا كۈتۈۋالدى. ئىككى تەرەپ ئىزچىلىرى بىردىن بايراق، بىردىن ئىزچىلار كالتىكى كۆتۈرگەن بولۇپ، ھەيۋەتلىك دۇمباق، بارابان ساداسى ئىچىدە ئۇچراشتى، قەشقەر ئىزچىلىرى قارشى ئالغۇچىلار سېپىگە يېقىنلاشقاندا:

بىز قەشقەردىن كەلدۇق ئېشىپ تاغۇ- تاش،
دوست بولۇرمىز، ئىزچى ـ ئىزچى قېرىنداش.
نەسلىمىز بىر، ئەسلىمىز بىر، ھەم يۇرتداش،
بۈيۈك مەقسەت يولىدا بىز چىڭ يولداش.

دەپ ناخشا باشلىۋىدى، مەمتىلى ئەپەندى ئىزچىلىرى ئارقىدىن ئۇلاپلا، شۇ ئاھاڭدا ناخشىغا قوشۇلدى:

بىز ئاتۇشنىڭ ئىزچىلىرى، ساھىپخان،
خۇش كېلىپسىز كۈتۈۋالاي مېھرىبان.
ئايرىلمايمىز سەپتە بىللە ماڭىمىز،
ھەم يولداشمىز، ھەم قېرىنداش، جانىجان.

ئۇلار شۇ تەقلىدتە ئۇچراشقاندىن كېيىن يۈسۈپ ئەپەندى ئىزچىلىرى تۆرت قاتارنى ئىككى قاتارغا ئۆزگەرتتى. مەمتىلى ئەپەندى

ئىزچىلىرى بولسا ئۇلارنىڭ ئىككى تەرىپىدە بىردىن قاتار بولۇپ، ھۆرمەت كۆرسىتىپ ماڭدى. ئالدىدا ھەر ئىككى ئىزچىلار قوشۇنىنىڭ بارابان، سۇنايچىلىرى چېلىپ ماڭدى. ئۇلار ئۆز- ئارا شۇنداق ماسلاشتىكى، ئەزەلدىن بىللە يۈرگەندەك سىڭىشىپ كەتتى. مانا شۇنداق قاتارلىشىپ، ئىككى سايدىن ئۆتۈپ مەشھەدكە — رەۋشتى مەكتەپكە كېلىشتى، بۇ چاغدا ۋاقىت پېشىندىن ئۆتكەنىدى. بالىلار دەم ئېلىشقا ئازاد قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن يۈسۈپ ئەپەندى بىلەن مەمتىلى ئەپەندى قەدىردانلارچە قول ئېلىشتى.

— قەدەم تەشرىپ قىلغىنىڭىز ئۈچۈن رەھمەت، بۇرادەر، بىساتىمىزدىكى بارىمىز بىلەن مېھمان قىلىشقا تەييارمىز،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى خۇشخۇيلۇق بىلەن.

— رەخمەت، ئەپەندى، سىلىگىمۇ رەھمەت،— دېدى يۈسۈپ زىيامۇ سەممىي كۈلۈپ،— مېھماندارچىلىقلىرىدىن ھەقچان قۇتۇلغىلى بولمايدىغۇ، ئېيتسىلا قېنى، بىزنى قەيەرگە باشلاپ بارماقچى بولۇۋاتىلا؟

— بۈگۈنچە سىزنىڭ توختىغان يېرىڭىز مۇشۇلا، ئەتە ئەتتىگەننىڭ گېپىنى قىلىدىغان بولسىڭىز مەن سىزنى تەڭگە تار تەرەپكە باشلاپ چىقماقچىمەن، بىلەمسىز، ئۇ دېگەن ئاتۇشنىڭ سۈيى كېلىدىغان بۇلاق جايلاشقان تاغ،— ئۇلار بالىلارنىڭ ئورۇنلۇشۇش ئەھۋالىنى كۆرگەچ پاراڭلىشىشتى.

— تەڭگە تارغا بارىمىز دېسىلە؟ ئۇ يەر يىراقمۇ؟

— ئانچە ئەمەس، ھەر ھالدا كەچكە بارىمىز. ئەمما مېنىڭ مەقسىتىم تەڭگە تارنىڭ ئۆزىگىلا بېرىش ئەمەس، ئۇنىڭ سول تەرىپىدىكى بىر جىلغىدا بەزى كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان نەرسىلەر بار دېگەننى كۆپ ئاڭلايتتىم، ئەمما مەنمۇ بارمىغان. بەلكىم سىزمۇ ئاڭلىغان بولغىيتىڭىز، ئۇ يەرنى «جاي پەچچەم» دەپ ئاتايدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا سۇلتان ساتۇق ئۇ يەرنى جاي تۇتقان ئىكەنمىش. ئۇ بىر مەزگىل ئاشۇ جىلغىدا پاناھلانغان، كېيىن ئوغۇلچاق ئۇنى قوغلاپ كېلىپ قاپتۇ.

بۇ چاغدا ساتۇق بىر تاۋۋۇرنى ئىككى قىلىپ، ئەمدىلا يېمەكچى بولۇپ تۇرغانىكەن. نېمەتلەرنى دۈشمەنگە قالدۇرغىسى كەلمەپتۇ ـ دە، ئايەت ئوقۇپ، تاۋۋۇزلارنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن بۇ تاۋۇز ھېلىمۇ بارمىش. قانداق، قىزىقمىكەن؟

ــ خېلى قىزىق. مەنمۇ ئاڭلىغان. يەنە ئۇ يەردە سۇلتان ساتۇقلار تەرىپىدىن تاشقا ئايلاندۇرىۋەتكەن ئاشمۇ بار دەپ ئاڭلىغانىدىم. ئەسلىدە ساتۇق تاۋۇز پىچىۋاتقاندا بىرى ئاش كېسىۋاتقانىكەنمىش، ئۇلار قاچىدىغان چاغدا ئاشنىمۇ تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپتىكەن.

ــ دېمەك، سىز بۇ سەپەردىن خوشالكەنسىز ـ دە؟

ــ بەكمۇ مەمنۇنمەن. سىلى باشلىغان يەر ئەلۋەتتە يامان بولمايدۇ ـ دە.

ئۇلار قەشقەر ئىزچىلىرىنى ياتاقلارغا ئورۇنلاشتۇردى. ئاندىن ئۇلار دەم ئالغىچە كەچلىك تاماق تەييارلىقىغا كىرىشىش ئۈچۈن ئويۇشمىدىن نۇرۇللا بىلەن مەھەممەت قارىنى بۇ يەردە قالدۇرۇپ، ئاندىن مەمتىلى ئەپەندى يۈسۈپ ئەپەندىنى باشلاپ، سۇلتان ساتۇق قەۋرىسىنى ۋە «بۇغرام»[①]نى زىيارەت قىلدۇرۇش، بازار ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ كەتتى.

كەچتە مائارىپ ئويۇشمىسى قەشقەر ئىزچىلىرىنى قوي سويۇپ كۈتۈۋالدى. تاماقتىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى يۈسۈپ ئەپەندىنى ئۆيىگە باشلاپ كەتتى. يۈسۈپ ئەپەندى ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن بىللە بولماقچى بولغانىدى، مەمتىلى ئەپەندى چىڭ تۇرىۋالغاچقا ئىلاجسىز ئۇنىڭ

[①] «بۇغرام» ــ بۇغرا قاراخانلارنىڭ خان جەمەتى قەۋرىستانلىقى بولۇپ، 1976 ـ يىلى 2 ـ ئايدا زورلۇق بىلەن بۇزۇپ تۈزلىنىپ، ئۈستىگە خەۋەرلىشىش روتىسىنىڭ گازارمىسى سېلىنغان. قەبرىنى قوغداش يۈزىسىدىن خەلق قەبرە ئۈستىدە يېتىۋېلىشقان، بىرمۇنچە ئادەم قولغا ئېلىنغان. قەبرىلەرنىڭ بەزىلىرى چوڭ ياغاچلاردىن ئىككى قات، ئۈچ قات تىزىپ قېلىن تام قىلىنغان ئۆي شەكلىدە بولۇپ، بىرلا قەبرىدىن بىر ماشىنىدىن ئارتۇقراق ياغاچ چىققان. يەنە نېمىلەرنىڭ چىققانلىقى خەلققە قاراڭغۇ، چۈنكى بۇ ئىشلار ئەسكەرلەرنىڭ قورشاۋ ھالقىسى ئىچىدە قىلىنغان، ــ ئا.

بىلەن بىرىشقا مەجبۇر بولدى.

— مەلىكەم، — دېدى ئۇ ئۆيگە كىلىپلا ئايالىغا، — بۈگۈن دوستۇم كىلىپ قالدى، شۇڭا ئۇنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى ئۈچۈن ھەممە ئىشىمنى قويىمەن، بۈگۈن مەمتىلى سىلەرگە ساز چېلىپ ناخشا ئېيتىپ بېرىدۇ.

مەلىكىزاد بىلەن يۈسۈپ ئەپەندى يەڭگىل باش لىڭشىتىپ سالاملاشقاندىن كىيىن، مەلىكىزاد داستىخان سېلىش ئۈچۈن تۇتۇش قىلماق بولۇۋىدى، مەمتىلى ئەپەندى ئۇنى توسۇپ:

— بىزنىڭ مېھمىنىمىز ئۆز ئادەم، ئاكا - ئۇكىلاردەكلا ئۆتۈشىمىز، شۇڭا تەكەللۇپ ئىشلىمەيدۇ. بايا مەكتەپتە قورساقنى تويغۇزۇۋالدۇق. ئەمدى بىزگە دورا - دەرمەكلەر بىلەن چاي دەملەپ بەرسىڭىزلا بولۇدۇ.

— شۇنداق بولسىمۇ... ۋىيەي، سىلىمۇ- زە، مىھمانىنىڭ كۆڭلىگە كىلەر دېمەي،... — دېدى مەلىكىزاد قەشقەر ئاياللىرىغا خاس قويۇق تەكەللۇپ بىلەن.

— زىيا ئەپەندىنى مىھمان دەپ ئويلىمىسىڭىزمۇ بولۇدۇ، مەن دىگەنىدەك قىلىشۇرىڭ. مىھمان قىلغۇڭىز بولسا كارامىتىڭىزنى ئەتە ئەتىگەندە كۆرسەتسىڭىز بولۇدۇ، — مەمتىلى ئەپەندى ئايالىغا شۇنداق دىگەنىدىن كىيىن يۈسۈپ ئەپەندىگە، — قىنى ئېيتىڭ، تەمبۇر ئاڭلامسىز، پىئانىنومۇ؟

— ئاۋۋال پىئانىنو چېلىپ بەرسىلە، «خىيال كۈيى»[1] نى چالامسىز، ئىشقىلىپ مۇزىكا ئۈستىلىرىنىڭكىدىن، ئاندىن تەمبۇر چېلىپ بەرسىلە. ئۇزۇن جاھان بوپتۇ، پىئانىنو ئاڭلاپ باقماپتىمەن، بۈگۈن بىر مۆرىتى كەپتۇ.

مەلىكىزاد چاينى دەملەپ ئېلىپ كەلدى. پەتنۇس ئۈستىگە قويۇلغان پىيالىلەرگە چاي قۇيۇپ، پەتنۇس بىلەن سۇندى. ھەممەيلەن

---

[1] «خىيال كۈيى» — شۇمانىنىڭ — ئا.

چايدىن بىر يۇتۇمدىن ئوتلىۋالغاندىن كېيىن، مەمتىلى ئەپەندى چاي ھەققىدە بىر ئىغىز چاقچاق قىلىپ قويۇپ پىئانىنونىڭ ئالدىغا ئۆتتى ۋە پىئانىنو تۇگمىلىرىنى باشتىن ئاياق بېسىپ، ھەممە ئاۋازنى بىر نۆۋەت ئاڭلاپ باققاندىن كېيىن:

— ئەمىسە ئىسمىنى ئاتىغىنىڭىز ئۈچۈن «خىيال كۆيى»نى چېلىپ بېرەي، ئىككىنچى قېتىملىقىنى ئويلىغاچ تۇرۇڭلار،— دېدى ۋە خىيالغا ئوخشاش ئەللەيلىگۈچى سادالارنى چىقىرىپ چېلىشقا باشلىدى.

«خىيال كۆيى» راستىنلا ئۇلارنى خىيالىي دۇنياغا باشلاپ كەتكەندەك بولدى. بەزىلىرى باللىق دەۋرىنى ئەسلىسە، بەزىلىرى ئۆتكەن ھاياتىدىكى ئەڭ خوشاللىق كۈنلىرىنى ياكى ئەڭ قايغۇلۇق كەچمىشىنى ئەسلەشكە باشلىدى. ئۇلار مەقسەتلىك ھالدا ئەمەس، ئىختىيارسىز ھالدا ئەنە شۇنداق خىيالىي مۇھىتلارغا كېتىشكەندى. يۈسۈپ ئەپەندىنىڭ خىيالىدىن ۋەتەندىن ئايرىلغان چاغلىرى، يات ئەللەردە سەرسان- سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلىرى،... بىر- بىرلەپ كېچىشكە باشلىدى. مەلىكىزادىنىڭ خىيالىغا مەمتىلى ئەپەندى بىلەن توي قىلغان چاغلىرى كەچكەندى. ئارقىدىن ئۇ بالا تۇغىدىغانلىقىنى شۇندىن كېيىن ئائىلىسىنىڭ تېخىمۇ بەختلىك بولۇدىغانلىقىنى ئويلاپ كەتتى... ئۇلار مۇزىكىنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى سەزمىگەندى، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ سۆزى بىلەن چۆچۈپ كېتىشتى:

— ئەمدى نېمىنى ئاڭلاشنى خالايسىلەر، دوستلۇرۇم! نېمە، سىلەر ئۇخلاپ قالدىڭلارمۇ قانداق؟

— ئۇخلاپقۇ قالمىدۇق،— دېدى زىيا غەمكىن كۈلۈمسىرەپ، — لېكىن مۇزىكىنىڭ تۈگىگەنلىكىنى تۇيماپتۇق. مەن خىيالىمدا داۋامىنى چېلىشقا باشلىۋېدىمىكىن...

شۇندىن كېيىن يۈسۈپ ئەپەندىنىڭ تەكلىپى بىلەن بىر نەچچە ياۋروپا مۇزىكىسى ئورۇنلانغاندىن كېيىن، پىئانىنو چېلىش توختىتىلدى.

— ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ كىلاسسىكلىرىدىن بىرنەچچە پەدە

ئورۇنلاپ بەرسىلە بولىدى، تەمبۇرنى قوللىرىغا ئالسىلا، ــ دېدى يۈسۈپ زىيا.

ــ ئۆزىڭىز دۇتار بىلەن تەڭكەش قىلامسىز، قانداق؟

ــ مەيلى بولمىسا، ئورۇنۇپ كۆرەي،ــ يۈسۈپ ئەپەندى دۇتارنى قولىغا ئالدى. ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ تەمبۇرىنى چېكىشكە قۇلاق سېلىپ، دۇتارنى تۈزدى،ــ نېمىنى باشلايمىز؟

ــ سىز دەڭ، ئۆزىڭىزگە ئەڭ ياخشى تويلىدىغىنىنى دەڭ، شۇنىڭغا چالىمىز.

ــ ماڭا قالسا ئەجەمنىلا چالساق بولىدۇ.

ــ ئەلۋەتتە، خاتا تاللىمايسىز، دوستۇم.

ئۇلار شۇنچىلىك ئىخلاس بىلەن چېلىشقا كىرىشتىكى، قېشىدا مەلىكىزادىنىڭ بارلىقىنى، قاسىمنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. ئۇلارنىڭ تەڭكەش قىلىپ مۇقام ئورۇنلۇشى ئەل ئايىقى جىمىققىچە داۋام قىلدى. شۇندىمۇ تېخى مېھمانىنى چارچىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن مەلىكىزاد ئاگاھلاندۇرغانلىقى ئۈچۈنلا توختاشتى.

ــ كەچۈرۈڭ، مەلىكەم، نېمە ئامال، تومۇرلىرىمىزدا ناۋائىي بىلەن قىدىرىنىڭ قېنى تۇرسا قىزىپ كەتمەي قالاتتۇقمۇ ئەمىسە، بىزنىڭ ئەتە سەھەردە سەپەرگە چىقىدىغانلىقىمىزنى ئۇنۇتماڭ،ــ دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئايالىغا.

مەلىكىزاد ئېرىنىڭ ياش بالىدەك مىجەزىگە كۈلۈمسىرىدى. ئۇ ئورۇن سېلىپ بېرىپ، باشقا ئۆيگە چىقىپ كەتتى.

2

ئۇلار تاڭ سەھەردە مەلىكىزادىنىڭ ھالۋا چېيىنى ئىچىپلا مەكتەپكە چىقتى. ئوقۇغۇچىلار تېخى غىزالىنىپ بولمىغانىكەن. مەمتىلى ئەپەندى

ئۆزىگە خاس چاققان، ھەرىكەتچانلىقى بىلەن ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇردى. ئۇيۇشمىسىنىڭ زاپخوزلىرىغا ئاشپەزلەرگە كايىپمۇ قويدى.

ئىزچىلارنىڭ غىزالىنىشى كۆپ كېچىكمىدى. قەشقەر، ئاتۇش ئىزچىلىرى بىر سائەتتىن كېيىن تەقمۇ- تەق بولۇپ، رۇشتى مەكتەپ ھويلىسىدىن چىقىپ كېتىشتى. ئۇ يەردە باشقا ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بىللە ئىسلىماخۇن خەلپىتىم، قۇتلۇقاخۇن خەلپىتىم، نۇرۇللا، زەكى قاتارلىقلار ئۇزۇتۇپ قويۇشتى. بازار كوچىلىرى تېخى جىمجىت ۋە بوش ئىدى. سەھەرنىڭ ھاۋاسى ئىنتايىن ئىللىق، راھەتبەخش ئىدى. ئۇلار ساي ئىچى بىلەنلا قىران دەريا بوغۇزىغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. بوغۇز تەرەپتىن بىر خىل مەيىن سالقىن ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. بۇنداق سالقىن بوغۇزنىڭ ئۇدۇلىدا ھەر قاچان بولاتتى.

قۇياش شەرق تەرەپتىكى چەكسىز كەتكەن شورلۇق تۈزلەڭلىكنىڭ ئاسمان گۈمبىزى بىلەن سۆيۈشۈپ تۇرغان يېرىدىن قىزغۇچ بۇرجىكىنى چىقارغاندا ئىزچىلار ئاللىقاچان بوغۇزدىن كىرىپ كەتكەندى. بوغۇزدىن كىرگەندىن كېيىن دەريا ئېقىنى ئىككىگە ئايرىلاتتى. ئوتتۇرىدا ئارال ياكى يېرىم ئارالدەك دەريانىڭ قوشۇلغان يېرىگىچە قىستاپ كەلگەن بىر دۆڭلۈك، تەدرىجىي ئىگىزلەپ ئاخىرىدا بىر تاغ چوقچىيىپ تۇراتتى. ئۇلار ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلدى. شۇنداقلا ئىككى ئۇستاز ياشلارنىڭ قاتاردىن ئازاد بولۇپ، ئىختىيارى مېڭىشىغا رۇخسەت قىلدى.

بوغۇزنىڭ ئىچىدە ئىككىگە ئايرىلغان دەريا ئېقىنى ئىككى تەرەپتىكى تىك قىيالىق تاغلارنى ياقىلاپ بىرى غەرپ تەرەپتىن، بىرى شىمالدىن كېلەتتى. غەرب تەرەپكە كەتكەن ئېقىنىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى بىر نەچچە يۈز مېتىر ئىگىزلىكتىكى تىك تاغ بولۇپ، ئېقىن يۈزىدىن تاكى تاغ چوققىسىغا قەدەر پىچاق بىلەن كەسكەندەك تۈز ئىدى. ئۇنىڭ چوققىسى ياكى قاق بېلىدە قاغا ۋە سا قاتارلىقلار ئەگىپ يۈرگىنىدە قاقىلدىسا ئەكس ساداسى ھەيۋەت بىلەن ئاڭلىناتتى. شىمالغا كەتكەن ئېقىنىنىڭ شەرقىي قىرغىقىمۇ گاھى تىك، گاھى يانتۇ گىرۋەكلىك تاغلار

بىلەن چېگرىلىنەتتى. ئىككى ئېقىننىڭ شىمال ۋە غەرپ قىرغاقلىرى ئوتتۇرىسىدا ھاسىل بولغان ئۈچ بۇلۇڭ ئانچە ئېگىز بولمىغان ئېگىزلىك ئىدى. ئېگىزلىكنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدە ئاقۇش تاغلار قەد كۆتۈرگەن بولۇپ، بۇ «ئۈچ بۇلۇڭ»نىڭ تۈۋى تەرىپىنى شەكىللەندۈرگەن: «ئۈچ بۇلۇڭ»نىڭ ئۈچى بولسا بوغۇزنىڭ ئوتتۇرىسىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

— قاراڭلار، بالىلار، پاپا تۇشۇك![1] — ئاتۇش ئىزچىلىرىدىن بىرى چۇقان سالدى ۋە ئارقىدىن شەرق تەرەپتىكى تاغقا قاراپ چاقىرىشقا باشلىدى،— پاپا ئانا! پاپا ئانا!...

ئاتۇش ئىزچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇلارمۇ قوشۇلۇپ چۇقان سالدى. مەمتىلى ئەپەندى ھەيران بولغان قەشقەر ئىزچىلىرى ۋە يۈسۈپ زىياغا قاراپ چۈشەندۈردى:

— ئاشۇ تەرەپتە بىر غار بار، شۇنى «پاپا تۆشۈك» دېيىشىدۇ. كونىلاردا شۇ تەرەپكە قاراپ «پائا ئانا!" دەپ ۋارقىرىسا «"ھە!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ دەيدىغان قاراش بارىكەن. يەنە بەزىلىرىنىڭ ئېيتىشىچە بۇ تۆشۈكنىڭ يەنە بىر ئاغزى تەختىھون تەرەپتىمىش— تەختىھون تەرەپ دېگىنىمىز مۇشۇ تاغنىڭ شەرقىي جەنۇب ئېتىگى.

— بېرىپ كۆرۈپ باقساق بوپتىكەن،— دېدى يۈسۈپ زىيا قىزىقىپ.

— مەيلى، كۆرۈپ باقايلى، مەنمۇ يېقىن بېرىپ باقمىغان،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى رازى بولۇپ، ئۇ شۇئان ئىزچىلارغا «پاپا تۆشۈك»

[1] «پاپا تۆشۈك» — قىران دەريا بوغۇزىنىڭ ئىچىدىكى شىمالغا بۇرۇلغان تارماق ئېقىننىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى تاغ يۈزىدە بىر غار بار. بۇ غارنىڭ چوڭقۇرلىقى 7-8 مېتىر. 1980- يىلى بىر قانچە دوستۇم بىلەن بۇ غارنى تەكشۈرۈشكە چىققانىدىم. غار ئىچىدىكى تاشلارنىڭ ھالىتى، تىك قىرغاقلاردىكى قەدىمكى سۇ ئىزلىرىدىن قارىغاندا ئىلگىرى غار ئاغزى ئېقىن يۈزى بىلەن تەڭ بولغان، ھەمدە بۇ غار تەختىھوننىڭ يۇقىرى تەرەپلىرىگە سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئادەملەر تەرىپىدىن قېزىلغان ئىكەن دەپ خۇلاسە چىقارغانىدۇق. تاشقا ئايلانغان «ئاتۇش ئادىمى» تېپىلغان جاي غەربىي ئېقىننىڭ شىمالغا بۇرۇلغان ئۇچىدا، بۇ غار بىلەن ئارىلىقى 4-5 كىلومېتىر كېلىدۇ، — ئا.

تەرەپكە مېڭىشنى بۇيرىدى.

ئىزچىلار خۇشال هالدا سازلىقلارنى ئارىلاپ، كىچىك ئېقىنلارنى كېچىپ ئۆتۈپ، يولدىن يۈز مېتىرچە يىراقتىكى تاغ ئالدىغا كەلدى. «پاپا تۆشۈك» ئېقىن يۈزىدىن 3-4 مېتىر ئېگىزدە بولۇپ، تىك ۋە ئۇيۇل قىيا تاش ئىدى. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئاتۇش ئىزچىلىرىدىن بىر نەچچىسى «توسالغۇلاردىن ئۆتۈش» مەشىقىدە ئۆگەنگەنلىرى بويىچە ئۈچى زوڭزىيىپ ئولتۇردى. ئىككىسى ئۇلارنىڭ يەلكىسىگە چىققاندىن كېيىن ئۇلار ئورنىدىن تۇردى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار «ئادەم شوتا» هاسىل قىلدى. ئارقىدىن قەشقەر ئىزچىلىرىدىن ئىككىسى، ئاتۇش ئىزچىلىرىدىن ئىككىسى غارغا چىقىپ، ئۆملەپ كىرىپ كەتتى.

ئۇلار بىر هازادىن كېيىن قايتىپ چىقتى. ئەكبەر بىلەن قۇربان جاپپار غار ئاغزىدا تۇرۇپلا كۆرگەنلىرىنى نۆۋەت بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى.

— غار بارغانسېرى پەسلەپ ئاخىرى يوقۇلۇپ كېتىدىكەن. ئۇزۇنلىقى 7-8 مېتىردەك ئىكەن، — دېدى قۇربان.

— مانا بۇ غارنىڭ ئاستىدىكى شېغىل- تاش، — دېدى ئەكبەر بىر جاڭگال شېغىلنى پەسكە تاشلاپ، — مانا بۇ مۇشۇ يەرگە ئۇۋا سالغان ئۇچار جانىۋارلارنىڭ سۆڭەك پەيلىرى، — ئۇ يەنە تاشلىدى.

ئۇلار قايتىپ چۇشۇشكە باشلىدى. بۇ چاغدا مەمتىلى ئەپەندىمگە:

— قارىسىلا، بۇ شېغىل، سۇ ئاققان جاينىڭ شېغىلىدەككەن، — دېدى يۈسۈپ ئەپەندى.

— شۇنى دېمەمسىز، غارنىڭ ئۆزى ئۇيۇل قىياغا قېزىلغان تۇرسا، ئۇنىڭ ئاستىدا شېغىل نېمە قىلسۇن؟ يەنە كېلىپ غارنىڭ تۆرت تېمىدىكى قىيا قىرغۇچ، پوررەڭلىك، بۇ شېغىل بولسا ئادەتتىكى ساي شېغىلى.

ئۇلار تىك قىرغاقلارغا بىردەم زەڭ سېلىشتى.

— بۇ يەرگە سۇ ئېقىتىپ كىرگەن شېغىلمىكىن دېسە ئېقىن يۈزىدىن كۆپ ئېگىز...

— قاراڭ ئەپەندىم، دېدى ئەكبەر قىرغاقلاردىكى سۇ ئىزلىرىنى كۆرسىتىپ،— ئىلگىرى ئېقىننىڭ يۈزى غار بىلەن تەڭ بولسا كېرەك...

— دۇرۇس، ئىلگىرى، مۇمكىن، ئېقىن يۈزى غار بىلەن تەڭ بولغان، كېيىن سۇنىڭ يالىشى بىلەن، تۇپراقنى ئېقىتىپ، ئېقىن يۈزى پەسلەپ كەتكەن، شۇنىڭ بىلەن غار ئاغزى ئېگىزدە قالغان بولۇشى مۇمكىن،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى.

يۈسۈپ زىيا ئۇنىڭ قارىشىنى تەستىقلاپ باش لىڭشىتتى.

— بەلكىم بۇ ئاتا- بوۋىلىرىمىزنىڭ تاغنى تېشىپ سۇ ئۆتكۈزدىغان قۇرۇلۇشىدۇر. يا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن قۇرۇلۇش توختاپ قالغان، يا بولمىسا پۈتكەن بولسىمۇ، كېيىن لاتقا تىنىپ، ئاياغ قىسمى توسۇلۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر شۇنداق بولۇدىغان بولسا بۇمۇ مىسىر پىرامىدالىرىدەك ئاجايىپ مۆجىزە بولغان بولاتتى،— يۈسۈپ زىيا زوقلىنىپ تۇرۇپ دېدى.

— ئەلۋەتتە، شۇنداق بولاتتى. چۈنكى ئۇ قەدىم زاماندا بۇنداق بىر سۇ قۇرۇلۇشىغا ئەقىل يۈگۈرتۈش ئەلۋەتتە مۆجىزە بولىدۇ- دە! ماڭىمىزمۇ، ئەپەندىم؟

— ماڭىلى،— يۈسۈپ ئەپەندىنىڭ سۆزى بىلەنلا ئىزچىلار دەرھال يولغا چۈشتى.

— ئۇلار شۇ تەرىقە يول بېسىپ ئاغۇ يېزىسىنىڭ لەڭگەر كەنتىگە كەلگەندە تار ئېقىندىن كەڭ ئوچۇقچۇلۇققا چىقىشتى. ئالدى تەرەپتە ھەيۋەتلىك، قاغجىراپ ياتقان قارا تاغ غەرپ تەرەپتىن شەرققە سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇلار ئاشۇ قارا تاغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈشى كېرەك ئىدى. لەڭگەردىن قارا تاغ بوغۇزى (جىلغا)[1] غا قەدەر قاقاس سايلىق بولۇپ تەدرىجىي ئېگىزلەپ باراتتى. ئاغۇ يېزىسىمۇ ئاتۇشقا ئوخشاش غەربتىن شەرققە سوزۇلغان پاراللېل ئىككى تاغ تىزمىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى

[1] بۇ بوغۇز نېمىشقىدۇر «جىلغا» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. ھازىر بۇ يەرگە بىر سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇپ، ئايىغىغا «يېڭى ئاۋات» سۇ ئېلېكتىر ئىستانسى قۇرۇلدى. —ئا.

قىيپاش تۈزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، شەرق ۋە غەرب تەرەپلەرنىڭ ئۈپۈق سىزىقىدا ــ ناھايىتى يىراقتا تۇتۇق كۆك رەڭلىك تاغلار گىرىمسەن كۆرۈنەتتى. بۇ سوزۇنچاق تۈزلەڭلىكنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ئاغۇ بوستانلىقى ياپ- يېشىل كۆرۈنەتتى. ئىككى تەرىپى ۋە شىمالدىكى قارا تاغ ئېتەكلىرى تاقىر سايغا تۇتۇشاتتى.

قارا تاغ ئېتىگىدىكى ــ لەڭگەر ۋە ئاچچىق كەنتلىرىنىڭ شىمالىدىكى سايدا كېتىۋاتقاندا مەمتىلى ئەپەندى يۇسۇپ ئەپەندىگە ئالدى تەرەپتىكى تاغنى ئىشارە قىلىپ:

ــ قاراتاغدا يەنە «مىڭ پاتلا» دەپ ئاتىلىدىغان بىر غار بار دېيىشىدۇ. غارنىڭ تورىسىدىن سۇ تامچىلاپ تۇرىدىكەن، ــ دېدى، ئاندىن ئاڭلىغانلىرىنى تولۇق سۆزلەپ بەردى، ــ مەلۇم ھاجەتلىرى بىلەن خۇداغا ئىلتىجا قىلغۇچىلار ئاشۇ غارغا بېرىپ تىۋىنىدىكەن. مال ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلىدىكەن. غارغا كىرىپ ئاھ ئۇرۇپ، پەرياد چېكىپ يىغلىسا تامچىلاۋاتقان سۇ «شار- شۇر» قىلىپ چۈشىدىكەن. خۇدا ياخشى كۆرۈدىغان بەندىلىرى بولسا غار ئۇنى قوبۇل قىلىدىكەن، قوبۇل قىلمايدىغانلىرىغا غار تېمىدىن تاش ئېتىلىدىكەن...[1] قانداق، بۇ تېخىمۇ قىزىقىمكەن؟

ــ بۇ ئەزىم تاغلارنىڭ قوينىدا بىز بىلمەيدىغان نى- نى سىرلارنىڭ بولۇشى چوقۇم، ئەپەندىم، ئەگەر ئۆلگۈرەلىسەم جىمىنى كۆرۈپ چىقىشنى خالايتتىم،... دېدى يۇسۇپ ئەپەندى شائىرانە ئاھاڭدا، غەمكىن قىياپەتتە، ــ ئەمما بۇنداق جايلار ھەققىدە تارالغان خۇراپاتلار، مەسىلەن، دەرتكە داۋا، ئاغرىققا شىپا بولۇشلارغا ئىشىنىش مۇشرىكلىك بولسىمۇ، باشقا ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ قىزىقتۇچىلىقى بار.

ــ ئۆلگۈرگەنلىرىمىزنى قىلماي قويمايمىز، ئەپەندى.

ئۇلار غەيرەت بىلەن يول بېسىپ، جاڭ ئېغىزىدىن ئۆتۈپ، دەم

---

[1] «مىڭ پاتلا» دېگەن غارنىڭ بارلىقى راست. ئۇنىڭ ھەققىدىكى بەزى تەسۋىرلەرنىڭ راست- يالغانلىقىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشنىڭ پۇرسىتى بولمىدى، ــ ئا.

ئالدى ھەم تاماق يېيىشتى. تەڭگە تار تەرەپتىن كېلىۋاتقان سۈپ-سۈزۈك مۇزدەك سۇنى قېنىپ ئىچىشتى. ئىزچىلار سۇ بويلىرىدىكى يوغان تاشلاردا ئولتۇرۇپ، كۈلكە- چاقچاقلار بىلەن نان يېيىشىۋاتقاندا مەمتىلى ئەپەندى يۈسۈپ ئەپەندىنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاپ يەنە بىر گەپنى ئېيتىپ بەردى:

— قارا تاغنىڭ ئارقىسىدىكى بىر ئېقىندىن كىچىككىنە بىر ئېرىق تاغ سۈيى ئېقىپ چىقىدىكەن، بۇ سۇ ھەم سۈزۈك، ھەم مۇزدەك ئىكەن. بىراق، ئىچىدىغان بولسىڭىز راسا تاۋلىق تۇزنىڭ ئۆزىلىكەن. ئاشۇ تۇز سۈيى مۇشۇ سۇغا كېلىپ قوشۇلىدۇ. لېكىن، بۇ تۇزلۇق سۇنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلاپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ. ئۇ ئاشتۇزىمۇ ياكى باشقا خىل تۇزمۇ؟ ياكى بولمىسا تۇز تەملىك باشقا ماددىمۇ؟[1]

— ئەپەندى، مېنى گاڭگىرىتىپلا قويدىلىغۇ؟ سىلىنىڭ ئاڭلىمىغان نەرسىلىرىمۇ ئاز ئوخشايدۇ، چېغىمدا، — دېدى يۈسۈپ ئەپەندى.

— تېخى يەنە بار، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى كۈلۈپ،— قاراڭ ئاۋۇ ئاسمانغا تاقاشقان چوققىغا، ھېلى بىز شۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتىمىز، شۇ چاغدا شۇ چوققا ھەققىدە سۆزلەپ بېرىمەن. ئۇنى «تۆگە تاغ» دەيدۇ.

يۈسۈپ ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ يەر شارائىتىنى كۈزۈتۈشكە باشلىدى.

جىلغىدىن كىرگەندىن كېيىن ئېقىن ئورنى بىر ئاز كېڭەيدى. غەربىي شىمال تەرەپتە ساغۇچ ۋە قىزغۇچ تاغلار، بۇ تاغلارنىڭ باغرىدا كۆكتام يېزىسى قارىيىپ كۆرۈنەتتى. كۆكتامنىڭ قارشىسىدا-

---

[1] 1976- يىلى خىتاي ئارمىيىسىنىڭ توپوگرافىيە قىسىملىرىغا تەرجىمانلىق قىلىش سەۋەبى بىلەن مۇئەللىپ بۇ تاغلارنىڭ نۇرغۇن جايلىرىنى كېزىشكە مۇشەررەپ بولغانىدى، شۇ چاغدا قارا تاغنىڭ شىمالىي ئېتىكى، «تۆگە تاغ»نىڭ جەنۇبىي ئېتىكى ئارىلىقىدىكى ئېقىندا ئاشۇنداق ھەرخىل ئېقىنلارنى بايقىغانىدى. مانا شۇ تۇز سۈيى ياكى تۇز تەملىك ئالىقاندىاق ماددا ئاتۇشلۇقلارنىڭ خاراكتېر- ئالاھىدىلىكىنى شەكىللەندۈرگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن، — ئا.

www.uyghurkitap.com

ئېقىننىڭ شەرقىي قىرغىقىدا بولسا كۆكۈش رەڭلىك بىر چوققا بۇلۇتلار قاتلىمىغا ئۆسۈپ كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ باغرىدا ئاق پاختىدەك بۇلۇتلار لەيلەپ يۈرەتتى. بۇلۇت ئۈستىدىكى بىر پارچە ئۇچۇقچىلىقتا تاغنىڭ ئۇچى كۆرۈنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ مەنزىرە ئەقىلنى لال قىلىدىغان دەرىجىدە ساماۋى تۇيۇلاتتى. ئەنە شۇ چوققا ۋە ئۇنىڭ بىلەن باشلانغان تاغ تىزمىسى «تۆگە تاغ» دەپ ئاتىلاتتى. تۆگە تاغنىڭ بۇ تەرىپىدە پاراللېل ياتقان بىر نەچچە تاغ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۆگە تاغنىڭ قاپ بېلىگىمۇ كەلمەيتتى.

تاماقتىن كېيىن ئۇلار يەنە سەپىرىنى داۋام قىلدى. يولنىڭ بۇ قىسمى بىر ئاز كۆڭۈللۈك — سالقىن تاغ ھاۋاسى، سۈزۈك ۋە مۇزدەك سۇ بولسىمۇ، لېكىن زادىلا يولى ئاۋۇمايتتى. بارغانسېرى ئېگىزلەپ باراتتى، ھەم تەڭگە تارنىڭ سۈيى كەڭ دەريا قېنىدا ئىلاندەك سويلاپ، گاھ شەرقىي قىرغاققا گاھ غەربىي قىرغاققا بۇرۇلۇپ سانسىز ئەگرى سىزىق ھاسىل قىلىپ ئاقىدىغان بولغاچقا ئۇلارغا يۈز مېتىر، ئىككى يۈز مېتىر، ئەڭ كۆپ بولغاندا تۆرت يۈز مېتىر ئارىلىقتا بىر قېتىم سۇدىن كېچىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. شۇنداق بولغاچقا ئۇلار كۆكتامغا كەلگەندە قۇياش غەرىپتىكى تاغلارنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈپ بولغانىدى. ئۇلار كۆك تام يېزىسىدا قونۇشنى قارار قىلدى.

ئۇلار بىر دېھقاننىڭ ئۆيى ئالدىدا — ئايدالادا ياتماقچى بولۇشتى، ئۇلار كۆپ بولغاچقا بەربىر بىر ئادەمنىڭ ئۆيىگە پاتمايتتى. ئۇلار دېھقاننىڭ قازان قومۇشلىرىنى ئارىيەت ئېلىپ تاماق قىلىشقا تۇتۇش قىلىۋاتقان پۇرسەتتە، مەمتىلى ئەپەندى يۈسۈپ ئەپەندىنى «تۆگە تاغ» نى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن باشلاپ كەتتى.

ئۇلار يېزىنىڭ شەرق چېتىدىكى تەڭگە تار تەرەپكە كەتكەن يولغا بېرىشتى. يولنىڭ شەرق لېۋىدىن چوڭقۇر ۋە كەڭ ئېقىن باشلىناتتى. ئېنىققنىڭ ئۇ قېتىدا تۆگە تاغ چوقچىيىپ تۇراتتى. تۆگە تاغ مۇشۇ ئېقىننىڭ قىرغىقىدىن باشلىناتتى. بۇ ئۆزگىچە بىر تاغ بولۇپ، ئەڭ

ئېگىز چوققىسى گويا سانسىز قوشۇن ئالدىدىكى ئاتلىق سەركەردىگە ئوخشاش ئېقىن لىۋىدە بىردىنلا كۆككە تىرەلگەن، ھەتتا ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇچۇپ چىقالمايدىغان دەرىجىدە تىك، ئۇيۇل ۋە سىدام بولسا، شەرق تەرەپكە سوزۇلغان داۋامى ئۇنىڭغا ئەگەشكەن پىيادىلەردەك تەدرىجىي پەسىيىپ كېتەتتى.

ئىككى ئەپەندى گەرچە تاغ تۈۋىدىن نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرغان بولسىمۇ، تاغنىڭ پەۋقۇلئادە ئېگىز ۋە تىكلىكىدىن گويا تاغنىڭ تۈۋىدىلا تۇرغاندەك، تاغ بولسا ئۇلارنىڭ پېشانىسىدىنلا ئېگىزگە سوزۇلۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى ھەم ئۇلار بېشىنى ئارقىسىغا قاڭقايتىپ چوققىغا قارايتتى. چوققىنىڭ ئۇچىغا يېقىن جايدىكى سىلىق ۋە سىدام يۈزىدە پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى جىلۋە قىلاتتى. ھازىر زېمىن ئۈستىدە قۇياش نۇرى چۈشۈپ تۇرغان بىردىن- بىر يەر شۇ ئىدى.

ــ يا، پەناھ!ــ دېدى يۈسۈپ زىيا بېشىنى چايقاپ،ــ مۇنداقمۇ قورقۇنچلۇق تاغ بولۇدىكەنا؟ مەن ئۆزۈمنى ئاۋۇ چوققىغا يېقىنراق جايدىكى رەندىلەپ قويغاندەك سىلىق يېرىگە چىقىپ قېلىپ، چۈشەلمەيۋاتقاندەك تەسەۋۋۇر قىلىپ تېنىم شۈركۈنۈپ كەتتى. قېنى، ئەمدى سىلى مۇشۇ تاغ ھەققىدە ئېيتىپ بېرىدىغانلىرىنى ئېيتىپ بەرسىلە.

ــ بۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتىم، دېگەن ئادەمنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئەڭ چىۋەر ئوۋچىلارمۇ بۇ تاغ ئۈستىگە چىقالىغان ئەمەس. ئەمما، ئىلگىرىكىلەردىن قالغان بۇنداق بىر ئەپسانە بار، ئېيتىشلىرىچە بۇ تاغنىڭ ئۈستى خېلى تۈز ئىكەن ھەم چىمەنزار ئىكەن. ئۇ يەردە ياۋايى ئادەملەر بارىمىش. بەزى ئادەملەرنىڭ دېيىشىچە ئۇ يەردە خېلى ئۇزۇن زاماندىن بېرى ياشاپ كېلىۋاتقان ھازىرقى ئاڭلىق ئادەملەر بار، ئۇلار تەركى جاھان بولۇپ شۇ يەرگە چىقىپ كەتكەنىكەن. تاغقا چىققىلى بولۇدۇغان، ئەمما ئىنتايىن خەتەرلىك بولغان بىرلا يول بولۇپ، ئۇلار شۇ يول بىلەن تاغدىن چۈشۈپ، ھەتتا بازارلىق قىلىپ كېتىدىكەن. ئەمما

ھېلىقى يولنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. مەن ئاغۇ يېزىسىدا نۇرغۇن مويسىپىتلەرنىڭ سۆھبىتىدە بولدۇم. بۇ تاغ ھەققىدىكى گەپلەر ئومۇمەن بىر خىل. ئۇ يەردە ئادەم بارلىقى ھەققىدە ئەقىلگە مۇۋاپىق گۇمانلار بار. ئەمما كۆپ ئادەم ئۇ يەرگە چىقىپ بېقىشقا ئۈرۈنغان بولسىمۇ، ئەمەلگە ئاشمىغان.[①]

ــ بۇ تاغنىڭ ئارقىسى، ئىككى يېنى مانداق تىك ئەمەستۇر، ھەر قانچە بولسىمۇ؟

ــ ياق، ئارقىسى تۆگە كارۋىنىدەك ئېگىز. پەس ۋە ئەگرى-بۈگرى ھالدا نەچچە ئون كىلومېتىر يىراققا سوزۇلۇپ كېتىدىكەن، بۇ تاغ تىزمىسىنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرى مانا مۇشۇ باشلىنىشى. ئۇ خۇددى تىرىك دىنوزاۋېردەك، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بېشىنى تىك كۆتىرىۋالغان. دە، بېلى ۋە ئاندىن قۇيرۇق تەرىپى تەدرىجىي تۆۋەنلەپ يەر بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن. شۇنداق، ئىككى يېنىمۇ مۇنداق تىك ئەمەس ئوخشايدۇ. ئەمما يەنىلا چىققىلى بولغۇدەك ئەمەس!

ــ باش ئۇستۇمگىلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك كەتكىملا كېلىۋاتىدۇ. يۇرسىلە، ئەپەندىم، بالىلار بىزنى ساقلاپ قالدى، ــ دېدى يۈسۈپ زىيا.

*

**

ئەتىسى تاڭ سەھەردە ساياھەتچىلەر سەپىرىنى داۋام قىلدى. كۆكتامدىن چىققاندىن كېيىن سۇ كېلىدىغان ئېقىن ئىككى تارماققا بۆلۈندى. بۇنىڭ ئوڭ تەرەپتىكىسى تەڭگە تارغا ۋە ئۇ يەر ئارقىلىق

[①] 1981 - يىلى ئىيۇلدا بىر نەچچە دوستۇم بىلەن جايپەچچەمگە قىلغان سەپىرىمدە بۇ تاغنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كۆرگەنىدىم ھەم كېيىن بۇ ھەقتىكى رىۋايەتلەرنى ئاڭلىغانىدىم. بۇلارنىڭ ئىچىدە قىدىرىپ تەكشۈرۈش ئايرۇپىلانىدىكىلەر (1958- يىل) بۇ تاغ ئۈستىدىن ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، تاغ ئۈستىدە ئۆيلەر بارلىقىنى كۆرگەنىكەن. دېگەن يېڭى ئەپسانىمۇ بار، ــ ئا.

تۆگۈرمىنىگە ئېلىپ باراتتى. سول تەرەپتىكىسى جايپەچچەمگە ئېلىپ باراتتى.

— ئەپەندىم، تەڭگە تارغا بارمايلا، جايپەچچەمگە بارساق قانداق؟ ئىككىسى ئىككى تەرەپتە بولغاچقا يولغا تەتۈر، ئەگەر جايپەچچەمگە بارىدىغان بولساق مۇشۇ يەردىنلا بۇرۇلىمىز، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى.

— ئازراق ئاۋارە بولساق ھېچقىسى يوق، تەڭگە تارغا بېرىپ، تار قاپچىغاي بىلەن بۇلاقنى كۆرۈپ ئاندىن ئارقىمىزغا يېنىپ بۇ يولغا ماڭساق نېمىمىز كېتەتتى. — دېدى يۈسۈپ ئەپەندى، — خوجانىياز ھاجىنىڭ تەڭگە تارغا قاپساپ ماجۇڭيىڭ جاللاتلىرىغا ئەجەللىك زەربە بەرگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدۇق. ئۇ جاينىڭ قانداق جاي ئىكەنلىكىنى بىر كۆرۈپ باققىم بار.

— ئۇ تەرەپلىرىنى مەن ئويلىماپتىمەن، ئۇنداق بولسا بارايلى، ئون كىلومېتىرچە ئارتۇق يول ماڭىمىز شۇ، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى رازى بولۇپ، ئىزچىلار ئوڭ تەرەپتىكى ئېقىننى بويلاپ، تاغ قاپتىلىدىكى يول بىلەن مېڭىشقا باشلىغاندا، مەمتىلى ئەپەندى بايىقى سۆھبەتنى داۋام قىلىپ دېدى، — ئاڭلىمىغانمىدىڭىز، زىيا، خوجانىياز ھاجى ئاشۇ قېتىم (1934- يىلى فېۋرال) ئاز ئادەم بىلەن تۇڭگانلارنىڭ كۆپ ئادىمىنى مەغلۇپ قىلغان، ھەتتا ئاساسەن قىرىپ تاشلىغاندىن كېيىن، چېكىنگەن قالدۇق تۇڭگانلار ئاغۇ يېزىسىغا كېلىپ يېرىم كۈنلۈك قەتلىئام جاكالىغان. شۇ مۇددەت ئىچىدە تالادا يۈرگەن ئادەم، مال- ۋاران، ئىت- مۈشۈكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېتىپ تاشلىغاندىن كېيىن ئاتۇشقا قايتىپ كەتكەن...

— مەنمۇ ئاڭلىغان... نېمە ئامال، دوستۇم، خەلقىمىز ئىگىسىز پادىدەك ھەممە ئىتنىڭ تالىشىغا ئۇچراپلا تۇرىدۇ. تېخى بۇندىن كېيىن نېمىلەر بولۇدۇ نېمە ئەمەس...

ئۇلار بەزەن تاغ قاپتىلىدىكى تار يول بىلەن سۇنى ياقىلاپ ماڭسا، بەزىدە سۇ كېچىپ ئېقىن ئىچى بىلەن مېڭىشاتتى. ئۇلار ئىككى

سائەتتىن كېيىن تەڭگە تار ئالدىغا يېتىپ كەلدى. «تەڭگە تار» دەپ ئاتالغان تار قاپچىغاي بەزى يەرلىرى 2ـ3 مېتىر كەڭلىكتىكى تار ئېقىن ئىدى. ئۇ گويا ئەپسانىۋى قەھرىمانلار تەرىپىدىن ئېگىز تاغنى كېسىپ ئاچقان يولدەك، شۇ تەقلىدتە تاغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كېتەتتى. تارنىڭ سول تەرىپىدە بىر تۈپ قېرى ئاق تېرەك بولۇپ، يالغۇز دەرەخنى «مازار» دەپ چوقۇنۇدۇغان چارۋىچىلار بۇ توغراقتا رەڭگارەڭ لاتا شوينىلارنى باغلىۋەتكەنىدى. تاغنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئويۇل تاشنىڭ يېرىقىدىن ئىككى تاشلىق سۇ ئېتىلىپ چىقاتتى. مانا بۇ ئاتۇشقا بارىدىغان سۇنىڭ باشلىنىش نوقتىسى، — قىران دەرياسىنىڭ بىرىنچى مەنبەسى ئىدى.

ئىزچىلارنىڭ بۇ ئەتراپنى كۆرۈۋېلىشى ئۈچۈن بىر سائەتلىك مۆھلەت بېرىلدى. بۇ جەرياندا يۈسۈپ زىيا بىلەن مەمتىلى تەۋپىق ئىككىسى ئوڭ تەرەپتىكى چوڭ بۇلاقنى، ئۇنىڭمۇ ئوڭ تەرىپىدىكى كىچىك ئېقىنلارنىڭ باش تەرىپىدىكى ئۇششاق بۇلاقلارنى، بۇ يەرنى قاپلاپ تۇرغان كىچىككىنە توغراقلىقنى ئايلىنىپ چىقتى. ئاندىن يەنە چوڭ بۇلاق تۈۋىگە قايتىپ كېلىپ سۇپا شەكلىدىكى قىيا تاش ئۈستىدە باللارنىڭ يىغىلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئۇزۇنچاق يېرىق جايدىن شارىلداپ سۇ چىقىپ، «سۇپا» ئۈستىدىن سايغا سەكرەپ چۈشەتتى.

بۇلاقنىڭ ئۈست تەرىپىدە — ئاساسەن تىك دېگۈدەك قىيانىڭ ئۇ مېتىرچە ئېگىز يېرىدىكى كىچىككىنە سۇپا شەكىللىك تۈزلۈكتە كېسەكتىن ئېتىلگەن تامغا ئوخشاش بىر قۇرۇلۇش ئاران ـ ئاران بىلىنەتتى.

— ئاۋۇنى قاراڭ، — دېدى تەۋپىق ئۇ يەرنى زىياغا كۆرسىتىپ، — ئۇ ياقۇپبەگدىن قالغان قاراۋۇلخانا خارابىسى.

شۇ چاغدا تار تەرەپتىن بىر نەچچە ئاتلىق قىرغىز چىقىپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئالدىغا بالا ئېلىۋالغان ئاياللارمۇ باردى. ئۇلار مەمتىلى ئەپەندى بىلەن يۈسۈپ ئەپەندىنى ئاندىن قاپتاللاردا يامراپ يۈرگەن

www.uyghurkitap.com

بالىلارنى كۆرۈپ، ئىككى ئەپەندىگە سالام قىلدى. ئۇلارنىڭ سالىمىدا تاغلىقلارغا خاس ساددىلىق، ئاقكۆڭۈللۈك ئاھاڭى باردى.

مەمتىلى بىلەن يۈسۈپلەر ئولتۇرغان جايدىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى. مەمتىلى ئەپەندى قىرغىزچىنى خېلى قاملاشتۇراتتى. شۇڭا ئۇ:

— نەگە كېتىۋاتىسىلەر؟ — دەپ قىرغىزچە سورىدى.

— جايتېرەككە بارىمىز، — دېدى ئۇلار.

— قەيەردىن كەلدىڭلار؟

— تۆگۈرمىتىدىن.

— بىزمۇ جايتېرەككە باراتتۇق، باشلاپ بارساڭلارچۇ، بىز ئۇ يەرگە بېرىپ باقمىغان، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى.

— بولىدۇ، بىزنىڭ ئاياللىرىمىز كېتىۋەرسۇن، بىز سىلەر بىلەن بىللە ماڭايلى، — دېدى قىرغىزلاردىن بىرى.

— رەھمەت، سىزگە. ئەمىسە جىددەك تەخىر قىلماڭ، بالىلارنى يىغايلى، — مەمتىلى ئەپەندى شۇنداق دەپلا ئىزچىلار باشلىقى يار مۇھەممەدكە دەرھال باشقىلارنى يىغىشنى تاپشۇردى. ئىزچىلار يىغىلغىچە مەمتىلى ئەپەندى قىرغىزلار بىلەن دوستلۇشۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ سۆھبىتى داۋاملاشتى.

— جايتېرەكتە كىمىڭلار بار؟

— تۇققانلىرىمىز بار.

— ئۇ خېلى چوڭ يېزىمۇ؟

— ياق ئىككى ئائىلىك كىشى بار. كۆرۈپ كەلمەكچى.

— بىز شۇ يەرنى زىيارەت قىلماقچى، بىزنى باشلاپ بېرىشقا بىرسى تېپىلارمۇ؟

— بىزنىڭ شۇ يەردىكى توققىنىمىزنىڭ بىر ئوغلى بار، شۇنىڭغا ئېيتايلى، ئۇ سىلەرنى ھەممە يەرگە باشلاپ بارىدۇ.

— رەھمەت سىزگە...

بۇ چاغدا ئىزچىلار تەقمۇ-تەق بولۇشقاندى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى ئۇرغۇتۇپ قويۇش ئۈچۈن، قۇربان جاپپارنى ناخشا باشلاشقا بۇيرىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر زامانلاردا ئۇق ئاۋازلىرى ۋە ئۆلۈم ئالدىدىكى ئىنسانلارنىڭ نالە-پەريادى بىلەن زىلزىلىگە كەلگەن بۇ جىلغا، تاغۇ-تاشلار، ئىزچىلارنىڭ جەڭگىۋار ناخشىسى بىلەن تىترەپ كەتتى. قىرغىزلار بۇ بالىلارنىڭ يېڭىچە ناخشىسى ۋە ھەۋەس كەلگۈدەك تەرتىپىدىن زوقلۇنۇپ بىللە مېڭىشاتتى.

3

جايتېرەك (جايپەچچىم) گە بارغاندىن كېيىن بۇ يەرلىك قىرغىزنىڭ ئۆيى ئالدىدا توختاپ، ئۇسسۇزلۇق ئىچىشتى. بۇ تەرەپنىڭ ئېقىنى سۇسىز ئىدى. باش تەرەپتىن كېلىدىغان سۇ ئاھالە جايلاشقان يەرگىچە كېلىپ شېغىل ئاستىغا سىڭىپ كېتەتتى. ئۇلار بۇ يەردە چۈشلۈك تاماق يەپلا كۆرمەكچى بولغان جايغا قاراپ ئاتلاندى. قىرغىزلار ئىزچى بالىلار بىلەن تەڭتۇش كېلىدىغان بىر يىگىتنى قوشۇپ قويدى. ساياھەتچىلەر ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئېقىننىڭ يۇقۇرىسىغا قاراپ كېتىشتى.

ئېقىن «تۆگە تاغ»نىڭ يۇقىرىسىدا تەڭگە تار تەرەپكە ۋە بۇ تەرەپكە ئايرىلغاندىن كېيىن، ئاۋۋال شىمالغا، ئاندىن غەربكە بۇرۇلۇپ ئاھالە جايلاشقان يەرگىچە كېلەتتى. بۇ يەردىن بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن بولسا يەنە شىمالغا بۇرۇلاتتى. جايپەچچىم جىلغىسىغا بارغۇچىلار شىمالغا بۇرۇلغان قىسمىنى ياقىلاپ ماڭاتتى. جايپەچچىم ئىچىدە كېڭەيگەن ئېقىن بىلەن شەرق تەرەپتىكى تاغ ئارىسىدا خېلى كەڭ ۋە سوزۇنچاق قىيپاش تۈزلەڭلىك باردى. بۇ يەردە بولۇق چىغلىقلار، پىچەنلىكلەر، ئاندا-ساندا ئېتىزلارمۇ ئۇچرايتتى، قىسقىسى بۇ يەر بۇ قاقاس ئۆيۈلتاشلار

ئارىسىدا يېشىل مەرۋايىتتەك بىر يەر ئىدى. بۇ يەردىمۇ يالغۇز قېرى ئاق تېرەكلەر ئۆچرايتتى. ئۇلارغىمۇ رەڭگارەڭ لىنتىلار، ئەسكى لاتىلار، يىپلار باغلىنىپ كەتكەنىدى. بۇ يەردە يەنە بىر ئائىلىلىك بارىدى. ھەم ئۇنىڭ قېرى ئۈرۈكلەر بىلەن باراقسانلاشقان باغلىرى بارىدى. چىغلىقلاردا ئۇششاق چارۋىلار ئوتلاپ يۈرەتتى.

يول باشلىغۇچى قىرغىز يىگىت ئۇلارنى باشلاپ بۇ يېشىل چىمەنلىكتىن ئۆتتى. ئەمدى ئېقىن بىردىنلا ئاغزى بوغۇلغاندەك تارلىشىپ، شەرقىي شىمال تەرەپكە بۇرۇلدى. بۇ يەردە ئىككى تاشلىقچە سۇ بارىدى. ئۇلار سۇدىن كېچىپ غەربىي قىرغاققا ئۆتۈشتى. سۇلتان سۇتۇق جاي تۇتقان يەر جىلغىنىڭ بۇرۇلىشىدا ــ غەربىي قىرغاقتىكى كىچىككىنە تۈزلەڭلىكتىدى. بۇ يەردە ياۋايى ئاق تېرەكلەر، نەچچە يۈز يىللىق قېرى سۆگەتلەر ئارىسىدا بىر ئاددىيغىنە سېلىنغان مەسچىد بارىدى.

قېرى سۆگەتلەرنىڭ تۈۋلىرى پورلىشىپ ۋە پورلىرى بارا- بارا توپىغا ئايلىنىپ، سۆگەت تېنى ياپىلاق- تاختاي ھالىتىگە كەلگەن بولۇپ، ئەگەر ئۇنىڭ كۆكلۈرۈپ تۇرغان يېڭى شاخلىرىنى كۆرمىگەندە ئۇنى ئاللىقاچان قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالغان دەپ ئويلاش مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭ غول ۋە شاخلىرىغىمۇ رەڭگارەڭ لېنتىلار ئېسىۋېتىلگەنىدى. قېرى سۆگەت ئارىسىدا ۋاقتىلىق ئوچاقلار قارىيىپ ياتاتتى. ئۇ يەردە ئىشلىتىش ئۈچۈن بىر داش قازانمۇ قويۇلغانىدى.[1] ھېلىقى «تاشقا ئايلانغان تاۋۇز» ۋە «تاشقا ئايلانغان ئۈگرە ئاش»لارمۇ شۇ يەردە ئىدى. «تاشقا ئايلانغان» تاۋۇزلار ھەقىقەتەنمۇ تاۋۇزغا ئوخشايتتى. ھەتتا بىر «تاۋۇر» گويا كاسسا قىلىنغاندەك ئۈچكە بۆلۈنگەن بولۇپ، كىچىكرەك بىر پارچە يېرى كەمتۈك ئىدى.

«تاۋۇز»نىڭ ئىچكىي قۇرۇلمىسى ئۇ قەدەر چىنلىق تۈيغۇسى

[1] بۇ يەردىكى مەسچىد مەدەنىيەت ئىنقىلابىيدا چېقىۋېتىلىپ، ياغاچلىرى تۆگۈرمىتىگە ئېلىپ كېتىلگەن، داش قازاننىمۇ شۇ چاغدا ئېلىپ كەتكەن.

بېرەتتىكى، رىۋايەتنىڭ ئۇ قەدەر ئىشەندۈرۈش رولىغا ئىگە بولىشى بىكار ئەمەس ئىدى: «تاۋۇز»نىڭ شاپاق قىسمى ئەينەن تاۋۇز شاپىقى قىلىنىلىقىدا، ئاقۇش رەڭدە؛ ئىچى قىزىلغا مايىل پور رەڭدە بولۇپ، ئۈرۈقچە ھېسابىدا قارا توچكىلارمۇ باردى. «تاشقا ئايلانغان ئۈگرە»مۇ شۈنداق چىنلىق تۈيغۇسى بېرەتتى.

— يىگىت، يەنە كۆرۈدىغان نېمىلەر بار؟ — دەپ سورىدى مەمتىلى ئەپەندى قىرغىز يىگىتتىن.

— كۆرىدىغان نەرسىلەر يۇقۇرىدا بار، — دېدى يىگىت، «بۆشۈك ئانام» دېگەن تاش بار، ئەڭ ئاخىردا «قىرىق مىچىت» دېگەن قەبرە بار.

— ئەمىسە بىزنى باشلا، قاياققا ماڭىمىز؟

— ئەسسۇلتان مۇشۇ يەردە ھاردۇق ئېلىپ، تاماق يېمەك بولۇپ، توختاپتىكەن. شۇ چاغدا كاپىرلار كېلىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پىچىۋاتقان تاۋۇز، ئېتىۋاتقان ئاشلىرىنىڭ جىمىسىنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىپ، مۇشۇ جىلغىنىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ قېچىپ، «قىرىق مىچىت» كە بارغاندا توسۇپ تۇرۇپ كاپىرلارنى قىرىپ تاشلىغانىكەن. «قىرىق مىچىت»تىكى قەبرە شۇ جەڭدىن قاپتىكەن. ھازىر بىز ئەسسۇلتان قېچىپ ماڭغان يول بىلەن ماڭىمىز.

— ئەمىسە ماڭايلى، ئىنىم.

قىرغىز يىگىت ئالدىدا يول باشلاپ كېتىۋېتىپ دېدى:

— بۇ يەر ئاتۇشتىكى ئەسسۇلتان مازىرىدىنمۇ ئۇلۇغ دېيىشىدىكەن، ئۇ كىشىنىڭ بىر نېمە دېگەن بىر كىتابىنىڭ ئاخىردا «مېنىڭ روھىمنى ئىزلىگەن ئىممەتلىرىم ‹جايپەچچەم›دىن تاپقاي» دەپ يېزىقلىقمىش. شۇڭا دىنىي ئالىملار ئۇزاق مۇساپىلەرنى بېسىپ كېلىپ مۇشۇ يەرنى تاۋاپ قىلىپ كېتىدۇ. بۇ يىل كىرگەندىن بېرى بۇ يېنى خوتەندىن، ئۇ يېنى تۇرپاندىن بولۇپ نەچچە يۈز ئادەم كېلىپ كەتتى. يىگىرمە تۇياق مال نەزىر قىلىندى.

تەۋپىق خەلقىنىڭ بۇ خىل بىدئەت، خۇراپى ئەقىدىلىرى ھەققىدە

قىرغىز يىگىتكە تۇزۇتۇش بېرىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، بىردەمدىلا قايىل قىلغىلى بولمايدىغىنى ئېنىق ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئىشەنچلىرىگە ھاقارەت تۇيۇلمىسۇن ئۈچۈن گەپ قىلىشتىن يالتايدى.

جىلغا يەنە سولغا بۇرۇلۇپ، كۆپ ماڭماستىنلا بىر ئۆينىڭ چوڭلۇقىدىكى بىر قىيا تاشنىڭ ئېقىننىڭ ئوتتۇرسىدا چوقچىيىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈشتى. قىيا تاشنىڭ ئوتتۇرسىدا بولسا خۇددى ھەرىلەپ كەسكەندەك ئىشىكسىمان ئويۇق باردى.

— بۇنى «ئوقۇر»دەيدۇ، — دېدى قىرغىز يىگىت، — ئەسۇلتاننىڭ ئېتىنىڭ ئوقۇرى.

ئەمما قىيا تاشتىكى بۇ ئوچۇق يەر ئوقۇرغا قارىغاندا ئىشىككە، دەرۋازىغا بەكرەك ئوخشايتتى.

— ئەگەر بۇنى «قىرىق مىچىتنىڭ ئىشىكى» دەپ ئاتىغان بولسا بەكمۇ قاملىشىدىكەن، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى.

قىيا تاشنىڭ ئوڭ تەرىپىدە 20 كۋادرات مېتىر چامىسىدا بىر كۆلچەك بار ئىدى، بۇ كۆلچەكنى چوڭ- كىچىك قىيا تاشلار قورشاپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ ئېقىن يولىدا بولغاچقا كەلكۈننىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ تۇراتتى. شۇنداق بولسىمۇ زامانلاردىن بېرى بۇ كۆل لاتقا بىلەن تىنىپ يوقۇلۇپ كەتمىگەچكە كىشىلەر ئۇنىڭدىمۇ مەلۇم ئىلاھى سىر بار دەپ ئويلاپ، بۇ كۆلنىمۇ مۇقەددەس ھېسابلايتتى.

— بۇنى كۆك كۆل دەيدۇ، — دېدى يول باشلىغۇچى.

كۆك كۆلدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئېقىن تارلىشىپ، ئېگىز تاغلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كېتەتتى. ئەنە شۇ تار كوچىغا ئوخشاپ قالغان جىلغىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئۇيۇل تاشلىق تاغنى ئويۇپ شارقىراتما ھاسىل قىلىپ چۈشكەن يەردىن ئادەم بويى ئېگىزلىكتىكى قۇرۇق ئېقىننىڭ ئېغىزىدا ئۈچ كۈپ مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى بىر تاش قاپلىشىپ قالغانىدى. بۇ تاش ئادەم بېشىدەك، قوغۇن- تاۋۇزلاردەك يۇمىلاق، سوقچاق ھەرخىل چوڭلۇقتىكى تاشلاردىن ئويۇشقان تاش بولۇپ،

www.uyghurkitap.com

نېرىدىن بىر ساپاق ئۆزۈمگە ئوخشاش كۆرۈنەتتى.

— بۇنىڭغا بىر ئىسىم قويىمامسىلەر، باللار، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئۇياقنى كۆرسىتىپ، بۇ چاغدا ھەممەيلەن ئاشۇ تاش ئالدىدا توختاشقانىدى.

— بۇنى «ئۈزۈم تاش» دېسە قاملاشقۇدەك،— دېدى قەشقەر ئىزچىلىرىدىن بىرى.

— مەنمۇ شۇنى دەي تۇراتتىم،— دېدى ئەكبەر.

— ئىككىڭلارنىڭ ئويلىغىنىڭلار بىر يەردىن چىققاندىكىن، بۇنىڭ نامى «ئۈزۈم تاش» بولسا بولىدىكەن،— دەپ قوشۇلدى يۈسۈپ ئەپەندى.

«ئۈزۈم تاش» قاتتىق يەر تەۋرەش نەتىجىسىدە تاغ ئۈستىدىن يۇمىلاپ چۈشۈپ، مۇشۇ يەرگە قاپلىشىپ قالغانىدى. سەل خىيالپەرەس ئادەم ئۈچۈن ئۇ يەنە قانداقتۇر بىر ئەپسانىۋى پەھلىۋان تەرىپىدىن ئەتەي شۇ يەرگە قىستۇرۇپ قويۇلغاندەك بىلىنەتتى. كىشى ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىنى رىۋايەتلەردىكى تىلسىمات ئىچىگە ياكى گۈزەل ۋە بەھەيۋەت، ئادەملەر تاشقا ئايلىنىپ كېتىدىغان، ھۆر قىزلار بەنت قىلىۋېلىنىغان دىۋىلەر ماكانىغا — چۆچەكلەردىكى ئاجايىپ-غارايىپ ماكانغا بېرىپ قالغاندەك ياكى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ھېس قىلىپ قالاتتى.

بۇ يەردىن ئۆتكەندىن كېيىن جىلغا سولغا بۇرۇلۇپ، كەڭرەك بىر دائىرە پەيدا بولىدى. ئوڭ تەرەپتىكى قىرغاق تىك ۋە سىلىق ھالدا تاكى تاغ چوققىسىغىچە سوزۇلغان، ھەمدە ئېقىننىڭ شۇ تەرىپىدە خىلى ئۇزۇنغىچە بىر تۈز تام ھاسىل قىلغانىدى. سول قىرغاق ياي شەكلىدە ئېگىلىپ، جىلغا سەل كېڭەيگەن. مۇشۇ كەڭلىكتە، ياي شەكلىدە ئويۇلۇپ كىرىپ كەتكەن قىرغاق بويلاپ بىر مۇنچە كىچىك بۇلاقلار بار ئىدى. بۇلاقلار تاغنىڭ بىتونىدەك ئويۇل تېنىدىكى كىچىك تۆشۈكلەر ۋە يېرىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلاقلارنىڭ ئالدىدا يانتۇراق تۈزلەڭلىكلەرنى ھاسىل قىلغان، بۇ تۈزلەڭلىكلەر ئۈستىدىن بۇلاق سۈيى تەكشى يامراپ

چۈشۈپ تۇرغاچقا ئۇنىڭ ئۈستى تاغ گۈللىرى بىلەن قاپلانغان چىمەنزار ئىدى.

— قېنى، ئەزىمەتلەر، بۇ بۇلاقتا ئىسىم قويۇڭلار،— دېدى يۈسۈپ ئەپەندى ھېلىقى كىچىككىنە چىمەنلىككىنىڭ تاغ بىلەن تۇتاشقان جايىدىكى بۇلاقتا قاراپ.

ئىزچىلار نۇرغۇن ئىسىملارنى ئوتتۇرىغا تۆكۈشتى. غەيرى ۋە ئىنتايىن لېرىك ئىسىملارمۇ، ئەپسانىۋى تۈس ئالغان ئىسىملارمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئەڭ ئاخىرىدا بۇ يەرگە «چىمەن بۇلاق» دېگەن نام بېرىلدى. شۇندا مەمتىلى ئەپەندى ئۆز ئىزچىلىرىغا:

— ئەي، تەلەبىلەر، سىلەرگە بىر تاپشۇرۇق بولسۇن بۇ جايلارنى ئوبدان كۆرۈۋېلىڭلار ھەم «يۇرت بەلگىسى» مەشىقى ئىشلەڭلار، سىزغان «يۇرت بەلگە» ڭلاردا مۇشۇ يېڭى ئىسىملارنى ئىشلىتىڭلار ئىلگىرى ئىسمى بار جايلارنىڭ ئىسمىنى ئۆز ئەينى ئېلىڭلار،— دېدى.

— سىلەرگىمۇ مۇشۇ تاپشۇرۇق بولسۇن،— دېدى يۈسۈپ ئەپەندىمۇ ئۆز شاگىرتلىرىغا قاراپ.

— قاراڭلار، بالىلار!— دېدى ئىزچىلاردىن بىرى چىمەن بۇلاق ئالدىدىكى چىمەنلىكتە يۆلىنىپ تۇرغان قىيا تاشنى كۆرسىتىپ، بۇ نېمىگە ئوخشايدۇ؟

— چۆكتۈرۈپ قويغان تۆگىگە!— ھەممەيلەن تەڭلا ۋارقىرىدى. دېمىسىمۇ قىيا تاشنىڭ ئۈستىدە تۆگە ئۆركىشىدەك دولقۇنسىمان يېرى بارئىدى.

— ھەممىڭلارنىڭ دېگىنى بىر يەردىن چىققىنىدىن قارىغاندا بۇ تاشنىڭ تۆگىگە ئوخشايدىغانلىقى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىكەن، — دېدى يۈسۈپ ئەپەندى،— بۇنىڭ ئىسمىمۇ ئېنىق بولدى - دە، شۇنداقمۇ؟ ھەممىڭلار «تۆگە تاش» دەيمىز دەۋاتىسىلەرغۇ- ھە؟

شۇنداق قىلىپ بۇ قىيا تاشقىمۇ نام بېرىلدى. يول باشلىغۇچى قىرغىز يىگىتمۇ ئۆزىنى ئاشۇلارنىڭ ئارىسىدا بىللە كەلگەندەك ھېس

www.uyghurkitap.com

قىلىپ، تەڭ چۇقان سالاتتى. ئۇ بۇ بىر توپ شوخ يىگىتلەر ئارىسىدا ئۆزىنى تامامەن ئۇنتۇپ ئۇلارنىڭ بىر ئەزاسىدەكلا ھېس قىلماقتا ئىدى.

ئۇلار داۋاملىق يۇقىرىغا قاراپ ماڭدى. ئىككى تەرەپتىكى تاغ ئېگىز ۋە تىك بولۇپ، گويا كۆپ قەۋەتلىك بىنادەك، جىلغا بولسا كوچىدەك بىلىنەتتى. بەزى يەرلىرى بىر غۇلاچ كەڭلىكتە بولۇپ، باش كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارىسا كۆك ئاسمان گويا تار بىر ئېرىق سۈزۈك سۇدەكلا كۆرۈنەتتى. ئەمما تاغ ئۇچىنى كۆرگىلى بولمايتتى.

يول باشلىغۇچى يىگىت ئالدىنراق كېتىپ سول تەرەپتىكى «تام» نىڭ تۈۋىدە تۇرۇپ ئىزچىلارغا بىر مۆجىزە كۆرسىتىدىغاندەك توۋلىدى:

ــ مانى قاراڭلار، «دەرتمەن قىز بۇلىقى»!

ئىزچىلار ئۇ تۇرغان يەرگە كېلىپ كۆردىكى، ئادەمنىڭ كۆزىچىلىك ئىككى تۆشۈكتىن سىرغىپ سۇ چۈشۈپ تۇراتتى.بۇ ئىككى تۆشۈك كۆزگە ئوخشاش بىر- بىرىگە يانداش تۇراتتى.

ــ بۇنى نېمىشكە «دەرتمەن قىز بۇلىقى» دەيدىغاندۇ؟ــ دەپ سوراشتى ئىزچىلار.

ــ مەن بۇنى ئاڭلىغان،ــ دېدى بىر ئىزچى ئاۋۋال جاۋاب بېرىپ،ــ بۇرۇن بىر دەرتمەن قىز مازا- ماشايىخلاردىن مەدەت تىلەش ئۈچۈن «قىرىق مىچىت» كە چىققانىكەن ئۇ ئىشىق سەۋداسىدىن يىغلاپلا تۇرۇدىكەن. كېيىن ئۇنىڭ دەردى تاشقا كۆچۈپ مۇشۇ بۇلاق ھاسىل بوپتۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ كۆزىمىش، ھەمىشە ياش تۆكۈپ تۇرىدىكەن.

ــ بەللى، بۇنى ھازىرلا توقۇدۇڭمۇ قانداق؟ــ دېدى ئۇنىڭ دوستلىرى ئىشەنمەي.

ــ نېمە قىلسام قىلدىم - دە، ئىشقىلىپ قاملاشقان يالغانمۇ بىرگە ھېساب.

ئىزچىلار كۈلۈپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ ئۇستازلىرىمۇ كۈلۈپ كەتتى. مەمتىلى ئەپەندى سۆز قىستۇرۇپ:

ــ راست، گەپ، ئۇ نېمىلا قىلمىسۇن خېلى قاملاشتۇردى. بۇ

چۆچەك ئاشۇ بۇلاققا خاس بولۇپ قالسۇن، ئەمما بۇ بەك چولتا بولۇپ قالدى، بىرئاز تەپسىلات بېرىپ، تەسىرلىك بايانلار بىلەن ئۇزارتىپ، ئېچىنىشلىق بىر كەيپىيات يارىتىپ، ئاخىرىدا قىزنىڭ بۇ يەرگە چىققانلىقىنى، ئاندىن بايىقى بايانلارنى دېسەڭلار، ھەتتا قىزنى مۇشۇ قىياغا بەنت بولۇپ كېتىپتىكەن، بۇ كۆزلەر شۇنىڭ كۆزىمىش، دەپ تۈگەتسەڭلار تېخىمۇ قىزىق بولۇدۇ. بۇنى كىم قاملاشتۇرۇپ يازسا شۇنىڭكىنى ئاساس قىلايلى، بولامدۇ؟ — دېدى.

ئۇلار يولىنى داۋام قىلدى. بەزى كەڭرەك جايلاردا ئېقىن يولىدا قىيا تاشلار چوقچىيىپ تۇراتتى. بۇ جىلغىدا راستىنلا بىر ئەپسانىۋى ھېكمەت يوشۇرۇنۇپ ياتقاندەك بىلىنەتتى. بۇ يەر ھەم كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان، ھەم ھەيۋىتىدىن كىشىنى قورقۇتۇدۇغان جاي ئىدى.

— قاراڭلار، ئەسسۇلتاننىڭ ئېتىنىڭ تۇياق ئىزى! — دەپ تۇۋلىدى قىرغىز يىگىت ئېقىن ئوتتۇرىسىدىكى بىر قىيا ئۈستىدە تۇرۇپ. ئىزچىلارنىڭ كۆپلىرى ئۇيۇلتاشقا چىقىپ قالغان «تۇياق ئىزى» ھەققىدە ئاڭلىغان، ھەم بەكمۇ ھەيران قېلىشقانىدى. مەمتىلى ئەپەندى بىلەن يۈسۈپ ئەپەندىمۇ بۇ ھەقتە ئاڭلاشقانىدى. شۇڭا ھەممەيلەن ئالدىراپ تېنەپ قىيا ئۈستىگە چىقىشتى. مەمتىلى ئەپەندى شۇندىلا ئەپسانە بىلەن ئەمەلىيەتنىڭ بەكمۇ يىراقلىقىنى چۈشەندى. ئىزچىلارنىڭ ھەممىسى بۇ «تۇياق ئىزلىرى»غا ھەيران بولۇپ قاراپ كېتىشكەندى، مەمتىلى ئەپەندى ئىككى تەرەپتىكى تام شەكىللىك تىك قىرغاقتا، ئېگىز جايلاردا ئالدى تەرەپكە ئۆسۈپ چىققان پىشايۋانسىمان جايلارنىڭ «تۇرۇس» لىرىغا زەڭ سېلىشقا باشلىدى.

«تۇياق ئىزلىرى» قارامتۇل كەلگەن ئۇيۇل تاشلارنىڭ ئۈستىدە ئاقۇش بولۇپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ تاشقا ئويۇلۇپ كىرگەن ئىزلار بولماستىن، قارامتۇل ئويۇلتاش تەركىبىدىكى قىسمەن ئاق تاشلارنىڭ تاقا شەكلىدە جايلىشىشىدىن ھاسىل بولغانىدى. ئۇنىڭ ئات تاقىسىغا ئوخشايدىغانلىقىدىن تولا، ئېشەك تاقىسىغا ئوخشايدىغانلىقى

www.uyghurkitap.com

ئەمەلىيراق ئىدى. ئۇندىن باشقا جەرەن ئىزى ۋە يەنە ئاللىقانداق ئىزنالار ئىنتايىن كۆپ ئىدى. بۇ ئىزنالارنىڭ كۆپلىكىدىن قىيا يۈزى ئىمىر-چىمىر كۆرۈنەتتى. بىرلا قىيا ئۈستىدە بۇنچە كۆپ «ئات تۇيىقىنىڭ ئىزى» بولۇشى ئەقىلگە سىغمايتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيۇل تاشقا تۇياقنىڭ ئىزى چىقمايلا قالماي، قارامتۇل تاش ئۈستىگە ئاق ئىزلارنىڭ چىقىپ قېلىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئىزچىلار چوڭقۇر يىلتىزغا ئىگە ئېتىقادنىڭ كۈچى بىلەن بۇ ئىزلاردىن گۇمانلىنىشمىدى. ئەكسىچە قاتتىق تاشقا ئىز چىقارغانىكەن، ھەقىقەتەنمۇ سىرلىق قۇدرەتكە ئىگە ئادەم ئىكەن دەپ مۇلاھىزە ۋە مۇنازىرە قىلىشىپ كەتتى. بۇ چاغدا بۇ ئىزلار ھەققىدە يۈسۈپ ئەپەندى بىلەن پىكىرلىشىپ بولغان ئەپەندى ئىزچىلارغا قاراپ سورىدى:

— ئەي، تەلەبىلەر، بۇ ئىزنالارنى راستىنلا قايسى بىر ئۇلۇغ زاتنىڭ ئېتىنىڭ ئىزى دەپ ئويلامسىلەر؟ ئاشۇ ئەپسانىگە ئىشىنەمسىلەر؟

— ئەمسىچۇ؟ ئۇلۇغ ئادەملەردە خۇدا ئاتا قىلغان كارامەت بار- دە!- ئىزچىلار شۇ مەزمۇندا چوقان سالدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارغا «تام»نى كۆرسىتىپ دېدى:

— ئاشۇلارمۇ ئاتنىڭ ئىزىمۇ؟ قانداق ئات ئۇ مۇشۇنداق يەردە ماڭالىغان؟ ئاسمانغا قاراڭلار، — مەمتىلى ئەپەندى قىرغاقنىڭ يۈكسەك بىنادەك تىك كەتكەن چوققىسىنى كۆرسەتتى،— ئاشۇنداق يەرگىمۇ ئات دەسسەمدۇ؟ — پىشايۋانسىمان ئۈسۈكلەرنىڭ «تورۇس»نى كۆرسەتتى، — ئۇ يەرگە ئوڭدا يېتىپ تىپچەكلىگەندىمۇ؟ ئوڭدا يېتىۋېلىپ تىپچەكلىسىمۇ تىپچەكلىگەندۇ، ئەمما، ئون يىگىرمە مېتىر ئېگىزگە قانداق پۇتى يەتكەندۇ؟ — مەمتىلى ئەپەندى كۆرسەتكەن جايلارنىڭ ھەممىسىدە ھېلىقىدەك ئىزلار ئىمىر- چىمىر كۆرۈنەتتى،— ئەمدى ياخشىراق ئويلاپ كۆرۈڭلار،— مەمتىلى ئەپەندى سوئال نەزىرىدە شاگىرتلىرىغا قارىدى.

ئىزچىلار بىردە «تۇياق ئىزلىرى»غا يېڭىۋاشتىن قارىسا، بىردە

ئۇستازىغا قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەپسانىلەرنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئەقىلگە سىغمايدىغان دەرىجىدە ئىكەنلىكىگە ئىشىنىشكەن بولسىمۇ، بەزىلەر چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ كەتكەن ئەنئەنىۋى قاراشلارنى بىردىنلا يىمىرىۋېتەلمەي، ئىككىلىنىپ قېلىشتى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارنى چۈشىنەتتى، شۇڭا ئۆز قارىشىنى قوبۇل قىلىشقا زورلىماي، ئالغا قاراپ مېڭىشقا بۇيرىدى.

ئوڭ تەرەپتىكى قىرغاقنىڭ تۈۋىدە ئۆڭكۈرسىمان قولتۇق ئىچىدە بىر كۆلچەك ھاسىل قىلغانىدى. يۇقىرى تەرىپىدە بىر تۆشۈك بولۇپ، ھازىر قۇياش غەرب تەرەپكە ئۆتكەچكە دەل شۇ تۆشۈكتىن قۇياش نۇرى نەيزىدەك ئېتىلىپ كىرىپ، ئۆڭكۈردىكى سۇ يۈزىگە چۈشۈپ تۇراتتى. بىلىنەر- بىلىنمەس داۋالغۇپ تۇرغان سۇ يۈزىدىكى بۇ نۇر چەمبىرىكى ئۆڭگۈر تورىسىغا ئەكس نۇر قايتۇرۇپ، ھەشەمەتلىك قاۋاقخانىلاردىكى چىراغلاردەك جىمىرلاپ تۇراتتى. كىشىگە بىرخىل سالقىنلىق بەخش ئېتىپ، ھاردۇق چىققاندەك تۇيۇلاتتى.

قەلبىدە ياشلىقنىڭ يېشىل ئاھاڭى بىلەن، گۈزەل نەرسىلەرگە بولغان ئۆزگىچە ھېس تۇيغۇلار ئويغۇنۇپ كېلىۋاتقان ئىزچىلارغا ئۆڭكۈر ئىچىدىكى بۇ كۆلچەك ۋە ئۇنىڭ «رۇجەك»ىدىن چۈشۈپ تۇرغان نۇر بەكمۇ شېرىن ۋە گۈزەل تۇيغۇلارنى بەخش ئەتتى. شۇڭا ئۇلار بۇ كۆلچەككە ئەڭ چىرايلىق ئىسىملارنى قويۇشقا باشلىدى. ئاخىرى كۆپچۈلۈك تەرىپىدىن «جانان كۆلچىكى» دېگەن ئىسىم قوبۇل قىلىندى.

كۆلچەكتىن بىر نەچچە قەدەم يۇقىرىدا خۇددى بېلىق دۈمبىسىدەك سىلىق ئۇيۇلتاش ئېقىننى توسۇپ تۇراتتى. بۇ يەر كىشىنى تېخىمۇ مەپتۇن قىلاتتى. ئېقىندىكى سۇ ئاشۇ يايسىمان، سىلىققىنە پەسلەپ چۈشكەن، بېلىق دۈمبىسىدەك سىلىق تاشنىڭ ئۈستىدىن ئېقىن چۈشەتتى. ياپىر! پەرھاد سۈپەت پەھلىۋاننىڭ ئىشىمۇ ياكى نەچچە مىڭ يىل مابەينىدە ئۈزۈلمەي ئېقىپ تۇرغان سۇنىڭ كارامىتىمۇ، ئىشقىلىپ شۇنداق بىر چىرايلىق ئېرىق ھاسىل بولغانىكى، ئۇ گاھ

www.uyghurkitap.com

سويلاپ كېتىۋاتقان ئەجدىھارغا ئوخشىسا، گاھ خىيالىي سىزىلغان رەسىمگە ئوخشايدۇ. سۇ ئۈيۈلتاش ئۈستىدىن ئۆز ھەجىمىگە لايىقلا بىر ئېرىقچە ئېچىۋالغانىدى. شۇنچە مەزمۇت قىيا تاش ئۈستىدە بۇنداق بىر ئېرىقنىڭ پەيدا بولۇشى كۆرمىگىچە ئىشەنگىسى كەلمەيدىغان مۆجىزە ئىدى. چۈنكى ئۇ قەدەر قاتتىق قىياغا ئىنسان ئۆزىدە بار مەدەنىي قوراللاردىن پايدىلىنىپمۇ مۇنداق چىرايلىق ئېرىقنى ئاچالىشى ناتايىن ئىدى. بۇ يەردىن يۇقىرىراقتا سۇ بىر نەچچە پەلەمپەي شەكىللىك شاقىراتما ھاسىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭمۇ يۇقىرىسىدا سۇنىڭ ئاساسىي كېلىش مەنبەسى بولغان بۇلاقلار، ئۇنىڭ نېرىسىدا ئوك تەرەپتە توغراقلار ئۆسكەن كىچىككىنە تۈزلەڭلىك بار ئىدى.

بۇنىڭ يۇقىرىسىدا تار كارىدورنىڭ باشلىنىدىغان يېرىدە «غۇسلىخانا» دەپ ئاتالغان «ئاسما بۇلاق» بارىدى. بۇ جاي قىرغاقنىڭ ئېقىن ئېچىگە قاراپ 4.5 مېتىر ئۆسۈپ چىقىپ، «پىشايۋان» ھاسىل قىلغان يېرى بولۇپ، «پىشايۋاننىڭ تورۇسى»دىن سۇ تامچىلاپ تۇراتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ھەزرەت سۇلتان مۇشۇ يەردە غۇسلى تاھارەت ئېلىپ ناماز ئوقۇغانىكەنمىش، شۇندىن كېيىن بۇ يەر «غۇسلىخانا» دەپ ئاتالغانىكەن. ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان يېقىن ئەتراپتىكى خەلقتە غۇسلىخانىدىكى تامچىلۋاتقان سۇغا باشنى تۇتسا باش ئاغرىقى ساقىيىدۇ، دېگەن چوڭقۇر ئېتىقاد ساقلىنىپ كەلگەنىدى. شۇڭا كونا باش ئاغرىقى بار كىشىلەر يىراقلاردىن شىپا ئىزلەپ بۇ يەرگە كېلىشەتتى.

— باللار، غۇسلىخانىنىڭ سۈيى باش ئاغرىقنى ئالىدۇ، ھەممىڭلار بېشىڭلارنى تۇتۇڭلار،— دېدى يول باشلىغۇچى يىگىت، ئارقىدىن قوشۇپ قويدى،— مېنىڭمۇ باش ئاغرىقىم بار ئىدى، مۇشۇ سۇغا بېشىمنى تۇتقاندىن كېيىن ساقايدى.

— راست دەيدۇ، مەنمۇ ئاڭلىغان، ئاناممۇ بۇ يەرگە چىقىپ بېشىنى مۇشۇ سۇغا تۇتۇپتىكەن. ھېچ يەردە داۋا تاپالمىغان كېسىلى شۇنىڭ بىلەن ساقىيىپتىكەن،— دېدى ئىزچىلاردىن بىرى.

شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن بالىلارمۇ بېشىنى تامچىلاۋاتقان سۇغا تۇتۇشتى.

— سىلى بۇنىڭغا نېمە دەپ قارايلا، ئەپەندىم؟— دەپ سورىدى يۈسۈپ زىيا، ئۇلار يولنى داۋام قىلىپ، تار كارىدورغا كىرگەندە، — ئۇنىڭدا باش ئاغرىقىنىڭ راستىنلا ساقايغانلىقىغا مىسال تېپىلدى، بۇنىڭ سىرىنى نېمە دەپ چۈشىنىلا؟

— راستىنى ئېيتسام، بۇنىڭدىكى سىرغا چۈشەنمەيمەن، بەلكى ھەممە ئادەم چۈشەنمەس،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئويلۇنۇپ تۇرۇپ،— بۇ سۇدا كېسەللەر ساقىيىدىغان بولسا بەلكىم ساقىيىدىغاندۇر. ئەمما بۇنىڭ سەۋەبى، ھەرگىزمۇ ئاللىقانداق بىرھەزرەتنىڭ ھاجىتىگە يارىغان سۇ بولغان شەرەپتىن ئەمەس، بەلكى سۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبىدە پايدىلىق مىنىراللارنىڭ بولغانلىقىدىن بولۇشى مۇمكىن. قانداق مىنىراللار؟ بۇنىڭغا مەن جاۋاب بېرەلمەيمەن، بۇ تەتقىقاتچىلارنىڭ ئىشى.

يۈسۈپ ئەپەندى باش لىڭشىتىپ قويدى. ئەمدى جىلغىنىڭ يۇقىرى قىسمى سۈسىز ئىدى. جىلغا بارغانسېرى تارلىشىپ ئىككى ياندىكى «تام» مۇ ئېگىز بىلىنىپ، خۇددى غاردا كېتىۋاتقاندەك تويۇلاتتى.

مۇشۇ تار كارىدور ئاخىرلاشقاندا ئۇلار ئۆزلىرىنى تاغنىڭ ئارقىسىدا كۆرۈشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا كەڭرى ساي ياتاتتى. جىلغىدىن چىققاندىن كېيىنكى ئوڭ تەرەپ دوقمۇشىدا بىر تۆپىلىك بولۇپ، تۆپىلىكنىڭ يان باغرى ئۈششاق توغراقلار بىلەن قاپلانغانىدى. تۆپىلىكنىڭ ئۈستى خېلى كەڭ تەكشىلىك بولۇپ، مانا شۇ يەردە «قىرىق مىچىت» دەپ ئاتالغان يالغۇز قەبرە بار ئىدى. مانا مۇشۇ يەر تاۋاپچى، ساياھەتچىلەرنىڭ مەنزىلگاھى، كۆڭۈللۈك سەيلىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نۇقتىسى ئىدى. قەبرە ئۈستىدە ھەشەمەتلىك گۈمبەزمۇ يوق، پەقەت ھەر خىل لاتىلاردىن ئىشلەنگەن رەڭگى ئۆڭگەن، يىرتىلغان بايراقچىلار، كىيىك مۈڭگۈزى...

قاتارلىق نەرسىلەر قويۇلغان تاش دۆۋىسى، تۆرت چاسا پاكار تاش تام بىلەن قورشاپ قويۇلغانىدى. قەبرە ئەتراپىدىكى كەڭرى كەتكەن قاقاس سايلىقتا، تاغ قاپتاللىرىدا سانسىزلىغان ئۇششاق تاش دۆۋىلىرى بولۇپ، قىرغىز يىگىتىنىڭ ئېيتىشىچە، مۇشۇ تاش دۆۋىلىرى تاۋاپ قىلغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ كېلىپ- كەتكەنلىكىنىڭ نىشانىسى سۈپىتىدە دۆۋىلەپ قويغان بەلگىلەر ئىكەن. ھەر بىر ئادەم بىرنەچچە تاشنى دۆۋىلەپ قويۇپ كېتىدىكەن. بۇنى ئاڭلاپ، بەزى ئىزچىلار ئۆزلىرىنىڭ كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە تاش دۆۋىلەشكە كىرىشتى.

قىرغىز يىگىت بولسا ئەينى ۋاقىتتىكى سۇلتان ساتۇقنىڭ جەڭلىرىدە بولغاندەكلا ئەتراپىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، قەيەردە قانداق جەڭ بولغانلىقىنى، كاپىرلارنىڭ قانداق قىرىلىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەشكە كىرىشتى. ئاخىرىدا ھېلىقى يالغۇز قەبرىنىڭ شۇ جەڭدىن قالغانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى.

— ماڭا غەلىتە تۇيۇلغىنى — دېدى قەشقەر ئىزچىلىرىدىن بىرى، — پەستىكى مەسچىد بار يەرنى «مازار»، بۇ يەردە قەبرە تۇرسا «قىرىق مىچىت» دەپ ئاتىغىنى بولدى. بۇ بىر ئاز تەتۈرمۇ قانداق؟

يۈسۈپ زىيا مەمتىلى ئەپەندىنى نېمە دەيدىكىن دېگەندەك قاراپ قويدى. مەمتىلى ئەپەندى تەمكىنلىك بىلەن:

— بۇنداق نەرسىلەرگە يەڭگىللىك بىلەن بىر نېمە دەپ قويغىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ يا تارىخى سەۋەبى باردۇر، يا بولمىسا بىرەر ئەپسانىگە باغلىقتۇر، ئىشقىلىپ تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار، — دېدى.

4

ئىزچىلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، قەشقەر ئىزچىلىرى ئاتۇش ئىزچىلىرىغا بىركۈن مېھمان بولدى. بىر قونۇپ ئەتىسى قايتىش ئۈچۈن

يولغا چىقىشتى. ئاتۇش ئىزچىلىرى ئۇلارنى بويامەتكىچە ئۇزۇتۇپ كەلدى
ھەم شۇ يەردە ئۇزۇتۇش چېيى بەردى. بۇ سورۇنغا مەمتىلى ئەپەندى يېقىن
شاگىرتلىرىدىن ئابدۇراخمان، سابىت، ئابدوغوپۇر، ئەمەت مەخسۇم،
لىۋاھىددىنلارنىمۇ ئېلىپ كەلگەندى.

مېھمانلارغا تارتىلغان بىرىنچى پىيالە چايغا مەمتىلى ئەپەندى تۇز
قۇيۇۋېتىشنى بۇيرۇغاندى، كۇتكۈچىلىك قىلىۋاتقان ئىزچىلار ھەيران
بولۇشتى، ئەمما ئۇستازنىڭ دېگىنىنى قىلىشتى.

— خوش، قېنى — دېدى مەمتىلى ئەپەندى ھەممەيلەننىڭ
ئالدىغا چاي تارتىلىپ بولغاندا ئىككى قولىنى يېيىپ داستىخانغا
ئىشارە قىلغان ھالدا، — ئەڭ قەدىرلىك مېھمانلىرىمىز، ئەڭ
قىممەتلىك دوستلىرىمىز، داستىخانغا بېقىشسىلا،...

تۆردە ئولتۇرغان يۈسۈپ زىيا پىيالىنى قولىغا ئېلىپ بىر
ئوتلىۋىدى، شاكراپ تېتىپ كەتتى. ئۇ شۇئان چاينى داستىخاندا قويدى -
يۇ، چاندۇرمىدى. ئۇ ساھىپخاننى خىجالەت قىلماسلىق ئۈچۈن بۇ ئىشنى
ئۇلارنىڭ يۈزىگە سالماسلىق قارارىغا كەلگەندى. ئۇنىڭ خىيالىغا
كەلگىنى، كۈتكۈچىلەردىن بىرى ئېھتىياتسىزلىقتىن تۇز تۆكۈۋەتكەن
ياكى ئازراق تۇز بار پىيالىغا چاي قۇيۇۋەتكەن ئىدى، بۇ ھالدا بۇنى ئېيتسام
ئۇستازى ئالدىدا خىجالەتكە قالىدۇ دېگەندەك پىكىرلەر ئىدى.

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ پىيالىلەرنى قولىغا ئالغان قەشقەر ئىزچىلىرى
بىر- بىرلەپ پىيالىنى لەۋلىرىگە تەككۈزۈپ، بىر يۇتۇمدىن ئىچىپلا
ئىختىيارسىز ھالدا بىر- بىرىگە قاراپ قويۇپ، چاندۇرماستىن داستىخانغا
قويۇشتى ۋە باشقا نېمەتلەرگە ئېغىز تېگىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ ھەر
بىرى يۈسۈپ ئەپەندى ئويلىغاننى- ئويلىغان بولۇپ، ھەممىسى پەقەت
ئۆزىنىڭلا چېيىنى شۇنداق دەپ ئويلىغانىدى. ئۇلارنىڭ بۇنداق تۈزۈتلۈك
پوزىتسىيىسى تېخىمۇ كۆلكۆلۈك تۇيۇلغاچقا مەمتىلى ئەپەندى قاقاقلاپ
كۈلۈۋەتتى، ھەم يەنە سىرنى ئاشكارىلىغۇسى كەلمەي:

— زىيا، نېمىشقا چايغا باقمايسىلەر؟ ھەممىڭلار چاينى

www.uyghurkitap.com

قولۇڭلارغا ئالمايلا قويدۇڭلارغۇ؟ ھاۋا ئىسسىق، قىزىق چاي ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ، قېنىق- قېنىق ئىچىڭلار. سەھرانىڭ چېيى شەھەرنىڭكىدەك تەملىك بولمامدىكەن -يە؟— دېدى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، چاي ياخشى دەملىنىپتۇ،— دېيىشتى مېھمانلار، ھەم بۇ سۆزنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن پىيالىنى قوللىرىغا ئېلىشىپ، ئاز- ئازدىن زورلاپ بىر يۇتۇمدىن ئىچمەك بولۇشۇدى، تەۋپىق چاقچاق قىلىپ:

— چاي تاتلىقراق، تىلىڭلارنى يېرىۋېتىپ قالمىسۇن يەنە،— دېدى ۋە يەنە ئېچىلىپ- يېيىلىپ كۈلۈپ تۇرۇپ، زىيانىڭ قولىدىكى پىيالىنى ئېلىۋالدى،— بولدى، بولدى، ئەپەندىم، بەك تۈزۈتلۈك بولۇپ كېتىپسىلەر، نېمىشكە كۆڭلۈڭلارغا كەلگىنىنى ئېيتمايسىلەر؟ چاي تۈزلۈقكەن دېسەڭلار بولمامدۇ؟— دېدى ئۇنىڭ سۆزى بىلەن مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ئۆز- ئارا قارىشىۋېلىپ، كۈلۈشكە باشلىدى.

— ھە، ئەسلىدە تەۋپىق ئەپەندى بىزنى مەسخىرە قىلىپ ئويناپتىكەن- دە،— دېدى زىيا كۈلۈپ تۇرۇپ،— بىز زە...ھەي،...

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىشارىسى بىلەن كۈتكۈچىلەر دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ چاينى ئالماشتۇرۇشقا كىرىشتى، مەمتىلى ئەپەندى زىيانىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرىپ:

— ئادەم دېگەن ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى، تاڭسۇق، غەلىتە، كۈلكۈلۈك ئىشلارنى ئەستىن چىقارمايدۇ. بىزنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرىمىزغا قىلغان بۇ چاقچىقىمىز ئۆزىنىڭ غەلىتىلىكى بىلەن خاتىرىسىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ. مانا مۇشۇ ئىش ۋەجىدىن ئاتۇشقا كەلگىنىڭلار مەڭگۈ ئېسىڭلاردا تۇرىدۇ،— دېدى.

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شۇ قەدەر ئوچۇق- يورۇق، ياش يىگىتلەردەك شوخ ۋە چاقچاقچى ئادەملىكى مېھمانلارنىڭ كۆڭلىدە خېلىدىن بېرى ياخشى سېزىم ئويغۇتۇپ كەلگەندى، ئەمدىلىكتە بۇ كەڭ كۆلەملىك

چاقچاق بىلەن ئۆلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ خاراكتېرى تېخىمۇ ئېچىلغانىدى. شۇڭا مېھمانلار ئۆزلىرىنى ساھىپخانىنىڭ ھوزۇرىدا ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغاندەك ھېس قىلىپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ھەزىلە چاقچاقلار باشلىنىپ كەتتى. ئابدىراخمان، ئابدىغوپۇر، سابىت، لىۋاھىددىن، ئەمەت مەخسۇملارمۇ ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا چاقچاقا كىرىشىپ كەتتى.

چايدىن كېيىن شورپا تارتىلدى. ئەمدى تۇرۇت پۇتۇنلەي تۈگەپ سورۇننى ئادەتتىن تاشقىرى يېقىنلىق ئىگىلىگەنىدى. يۇسۇپ زىيا شورپىدىن بىر ئوتلاپ بېقىپ:

— ئەپەندىم، چېيىڭلار تۇزلۇق، شورپاڭلار لاۋزىغۇ؟ بۇ نېمە ئىش ئەمدى؟— دېۋىدى، مەمتىلى ئەپەندى جاۋاب بېرىپ:

— سىز تورلۇق چايىنى ئىچىپ كۆنۈپ قالغاچقا شۇنداق تۇيۇلۇدۇ، مانا بىز تۇزلۇق چاي ئىچمىگەن ناھايىتى تېتىشلىك بىلىنىۋاتىدىغۇ؟— دېدى. شۇنىڭ بىلەن داستىخاندا ئومۇمىي كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن قەشقەرلىك ئەزىز مېھمانلار يولغا چىقتى. ئاتۇش ئىزچىلىرى ئاچىيار بويىغىچە بىللە كەلدى ۋە شۇ يەردە قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى. بۇلار بۇندىن ئىلگىرى مۇسابىقىلەردە ئۇچرۇشۇپ تۇرغان بولسىمۇ، بۇ قېتىمقىدەك تاماقتىمۇ، يېتىپ-قوپۇشتىمۇ بىللە بولۇش پۇرسىتى بولمىغانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇلار بىر نەچچە كۈن بىللە بولۇش بىلەن قەدىناسلاردەك بولۇپ كېتىشكەنىدى. ئەمدى ئۇلار ئايرىلىدىغان چاغدا كۆڭۈل سۆزلىرى تۈگىمەيلا قالدى.

ئاتۇش ئىزچىلىرى قىرغاقتا تۇرۇپ، چوڭقۇر ئاچىيار ئىچىگە چۈشۈپ بولغان دوستلىرىغا قاراپ تۇراتتى. يار ئىچىدىكىلەر گۈلدۈرمامىدەك ئاۋازى بىلەن يار ئىچىنى چاڭ كەلتۈرۈپ ناخشا باشلىغانىدى:

بىز ئىزچىلارمىز، پۇت-قوللارىمىز،
كۆز دىماغىمىز، ھەر يېرىمىز ساغلام.
ئۇشبۇ مىللەتنىڭ خىزمەتكارىمىز،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

دۈشمەنگە دىللار ساقلار ئىنتىقام!

ئارقىغا قايتقان ئاتۇش ئىزچىلىرى ناخشىغا جۆر بولۇشتى:

هايدى[1] ئىشلەشكە ياش ئىزچى باللار،
دىن ۋە مىللەت يولىدا قاينار ۋىجدانلار.
. . . .

[1] هايدى — (تۈركچە) — چاقىرىق مەنىسىدىكى ئىملىق بولۇپ، (قېنى ئەمسە، باشلا، دېگەندەك) مېنى ماتىيال بىلەن تەمىنلىگەن پىشقەدەم ئىزچىلار ماڭا ئۇنى «هايداڭ» شەكلىدە ئېيتىپ بەرگەندى، ئەمما ئەسلىسىنى تۈركچىدىن تاپتىم، — ئا.

يەتتىنچى باب

1

ئەمدى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىزچىللىرى ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش تەشۋىقاتىنى ئاساس قىلغان سەپىرىنى باشلايدىغان بولدى. ئىزچىللار يۈك- تاقىلىرىنى سەرەمجانلاپ يولغا چىقىشقا تەق بولدى. ئۇزۇق- تۈلۈكنى ئۇيۇشمىنىڭ ئاتلىرىدىن ئىككىسىگە ئارتىشتى. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قارا ئىتىنىمۇ ئېھتىيات ئۈچۈن ئېلىپ ماڭىدىغان بولدى.

ھارپا كۈنى كەچتە مەمتىلى ئەپەندى مەلىكزادنى يېقىملىق ئەركىلىتىپ تۇرۇپ ئەپۇ سورىدى:

— يەنە سىزدىن كەچۈرۈم سوراشقا توغرا كەلدى، خىزمىتىڭىزدە بولالمايدىغان بولدۇم... — دېدى ئۇ.

— ۋايىيەي، ئەپلەشمىگەن خۇشامەتنى قويسىلا ئەمدى، «خىزمىتىمنى قىلالماپتىمىش»، مەن سىلىنىڭ خىزمەتلىرىنى قىلالىسامۇ مەيلىدى، مېنىمۇ خىزمەت قىلدۇرمايلا يۈگرۈپ يۈرگەنلىرى، يۈرگەن، سايىدەك تۇتۇق بەرمەي. تېخى خىزمىتىمنى قىلارمىشلا، — دېدى مەلىكزاد يالغان قېيداپ، تاتلىق خۇلق بىلەن. ئاندىن سەمىمىي ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن قوشۇپ قويدى، — مەندىن ئەنسىرىمىسىلە، ئۆزلىرىنى ئوبدان ئاسراپ، سالامەت قايتىپ كەلسىلە، ماڭا كېرىكىمۇ شۇ...

— شۇغۇنىسى قاسىمىمۇ بارىدىغان يېرى سىزگە تازا چاتاق بولدى، مەيلى، زەرەرى يوق، باشقا تەلەبىلەر قارىشىپ بېرىدۇ. مەن مەھەممەت

قارىغا تاپىلاپ قويدۇم. ئۇ ھەر قاچان زۆرۈر نەرسىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. ئايىمگۈل سىزگە ھەمراھ بولۇپ بىللە تۇرىدىغان بولدى. ئەگەر زېرىكسىڭىز قەشقەرگە كىرىپ تۇرۇپ چىقارسىز.

— خاتىرجەم بولسىلا، مەندىن ئەنسىرىمىسىلە...

مەمتىلى ئەپەندى مەلىكىزادىنىڭ سۈزۈك مەڭزىگە تۇمشۇقىنى پاتۇرۇپ سۆيدى، ئارقىدىن گىلاستەك لەۋلىرىگىمۇ ئەنە شۇنداق ئۈتتۈر چىشلىرى ئاغرىغۇدەك بېسىپ سۆيدى. ئاندىن تەييارلىقلىرىغا كىرىشتى.

ئەتىسى ئۇلارنىڭ سېپىي يولغا چىقىدىغان چاغدا يۇرت ئاقساقاللىرى، ئۇيۇشما ھەيئەتلىرى، ھەر قايسى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئۇزاتقىلى كەلدى. ئابدىراخمان شائىر، ئابدىغوپۇر، ئەمەت مەخسۇم، لىۋاھىدىن قاتارلىقلار ئەنە شۇ ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدە بار ئىدى. گۈلزادىمۇ ئۇزاتقۇچىلار سېپىدە مۆلدۈرلەپ ئېرىنى بۇ ئۇزاق سەپەرگە ئۇزۇتۇش ئۈچۈن تۇراتتى. ئۇ ئەپەندىنىڭ نېمە ئۈچۈن بىرگىنە ئۇنىڭ ئېرىنى سەپەرگە بىللە ئېلىپ بارىدىغان بولۇپ قالغىنىنى چۈشەنمەيتى ۋە بىر ئاز نارىزىلىقىمۇ بارىدى.

ئۇلار مەشھەتتىن ئەنە شۇنداق ئۇزاپ چىقىپ، سۇنتاغ، توكۇللەر بىلەن ئارىلاپ، قۇمسىغى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

توكۇلدىن ئۆتكەندىن كېيىن بىر زامانلاردا تولۇپ ئاققان، ئەمدىلىكتە سىزىندا سۇلار ئۇيەر بۇ يەردە ئايلىنىپ ئاقىدىغان ئاچيار ئېقىنىغا يېتىپ كېلىشتى. بۇ يەر، ئاچيار — قىران دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى، چاقماق دەرياسىنىڭ مول ئاققان مەزگىلىدىكى قوشۇلۇش تۈگۈنى ئىدى. يارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى توپىلىق قىرغاقتا سۇنىڭ يالىشى بىلەن گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن جايلار ھەر خىل شەكىلگە كەلگەن بولۇپ، بەزىلىرى كونا ئۆيلەرنىڭ تاملىرىغا، قەلئەلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى. كىچىك بويىدا ئۇششاق باللار بېلىق تۇتۇپ ئوينىشىۋاتاتتى. بەزىلەر يېيىلىپ ئېقىۋاتقان تېيىز سۇدا چېپىپ يۈرەتتى. يىلانلىق

(شەرق)تەرەپتىكى قىرغاقنىڭ لىۋىدە ساللاتلا خوجامنىڭ قەبرىسى كۆرۈنەتتى. قۇمسېغى تەرەپكە مېڭىش ئۈچۈن جەنۇبىي قىرغاقتا يىلان باغرى يول بىلەن كۆتۈرۈلۈشتى.

يار ئۈستىدىن تۈزلەڭلىك باشلىناتتى. يىراقلاشقانسېرى ئارقىدا قالغان ئاچيار بىلىنمەي، قۇمسېغى شورلۇقى، ئاتۇش تۈزلەڭلىكى، يېلانلىق، مېيى، تېتىر تەرەپلەر بىر پۈتۈن تۈزلەڭلىكتەك كۆرۈنەتتى. قۇمسېغى شورلۇقى ئۈستىدە شالاڭ قارا قومۇش ئۆسكەن بولۇپ، يىراقتىن قويۇق ۋە ياپ- يېشىل كۆرۈنەتتى. ئالدى تەرەپتىكى قۇمالتاغ تەدرىجىي تۆۋەنلەپ گويا قۇمسېغىغا چۆكۈپ غايىپ بولغاندەك بىر ئۇچى شالاڭ يېزا ئورمىنى ئىچىگە شۇڭغىغانىدى. ئۈستىدىكى ئاق زۇمچەك توپا دۆۋىلىرى قەبرىلەردەك كۆرۈنەتتى.

قۇمسېغىغا يېقىنلاشقانسېرى شورلۇق تۇپراق تەدرىجىي ياخشىلىنىپ باراتتى، ھەم قومۇشلار ئورنىغا كۆكيانتاق ئۆسكەن. بۇ يەردە تۇرۇپ ئارقىغا- ئاتۇش تەرەپكە قارىغاندا بوزتاغ مەجرۇھ بولغان ئەجدىھادەك سۇس تۇمان ئىچىدە سۇنايلىنىپ ياتاتتى.

ئىزچىلار قۇمسېغى يېزىسىغا بارابان، دۇمباق ساداسى ئىچىدە جەڭگىۋار مارشلار توۋلاپ كىرىپ كەلدى. بۇ يوچۇن سادا غېرىپ-غۇرۋالارچە مۆگدەپ ياتقان نامرات يېزىسىنى زىلزىلىگە سالدى ۋە ئادەملەرنى ئۆي - ئۆيلەردىن كوچىغا ئۈندەپ چىقتى.

ئىزچىلار روزى شەيخ ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ چۈشتى. روزى شەيخ ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋالدى، ھەم دەرھال قوي سويۇشقا بۇيرىدى، روزى شەيخ قۇمسېغىنىڭ ئەڭ كاتتا بېيى، شۇنداقلا بىردىن- بىر بېيى ئىدى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارنىڭ داستىخىنىغا داخىل بولماستىن ماڭغىلى بولماسلىقىغا كۆزى يېتىپ، تاماق پىشقىچە ئىشىك ئالدىغا توپلانغان كىشىلەرگە ئويۇن قويۇپ بېرىش قارارىغا كەلدى.

بۇ يېزىنىڭ ئىنتايىن ئاز ساندىكى بىرقىسىم كىشىلىرى قەشقەرگە ۋە ئاتۇشقا بارغاندا ئويۇن كۆرگىنى بولمىسا، كۆپچىلىكى، ئاياللار

www.uyghurkitap.com

ۋە بالىلارنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن بۇ خۇددى تەھتى ئەسرادىن بىردىنلا ئەرش ئەلاغا چىققاندەك ئىش ئىدى. ئۇلار بىلىمسىزلىك نادانلىق، خۇراپاتلىق پاش قىلىنغان ئاددىي ۋە قىسقا كومېدىيىنى كۆرۈپ، ناخشىلارنى ئاڭلاپ بەكمۇ تەسىرلەندى. كىچىك بالىلار ئىزچىلار بىلەن دوستلىشىشقا تىرىشىپ ئارىلىشىپلا ئالدى. خالايىق ساھىپخان مېھمانلارنى تاماققا تەكلىپ قىلغاندىلا قىيمىغان ھالدا تارقاشتى. ئەمما ئۈششاق بالىلار ئىزچىلارنىڭ قايتىپ چىقىشىنى كۈتۈپ ئىشىك تۈۋىدە قالدى.

ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق ئىدى. كىشى دەممۇ- دەم ئۇسساپ تۇراتتى. نەم يەردە يالىڭاچ بولۇپ يېتىۋالغۇسى كېلەتتى.

شورپا تارتىلغاندا چوڭ ۋە ئازادە مېھمانخانا تونۇردەك قايناپ كەتكەنىدى. روزى شەيخ ھۆرمەت كۆرسىتىپ ئۇلارنى داستىخانغا تەكلىپ قىلدى.

— ھۆرمەتلىك مېھمانلارنى ئاۋارە قىلىپ تۇتۇپ قالغانغا چۇشلۇق ئىش بولمىدى، شۇنداق بولسىمۇ... — دېدى ئۇ تەكەللۇپ بىلەن.

ئىزچىلار چۆپ- چۆپ تەرلەپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شورپا بەك مايلىق بولغاچقا كۆڭۈلگە ئۇراتتى. ئەگەر بۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىسسىقا پايلىماي سوغۇق سۇ ئىچكەندە ئاسانلا ئىچ سۈرۈشنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. مەمتىلى ئەپەندى شورپىنى ئىچەلمەي تۇرغان ئىزچىلارغا:

— شورپىغا قېتىق سېلىپ ئىچىڭلار،— دېدى سەممىيلىك بىلەن،— بۇنىڭدا ئىككى پايدىغا ئېرىشىسىلەر، بىرى، مايلىق شورپا كۆڭۈلگە ئۇرمايدۇ، يەنە بىرى ئىچ سۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

ئىزچىلاردىن بىر قانچىسى بۇ گەپ بىلەن بايا ئۇسسۇزلۇق ئۈچۈن ئېلىپ كىرىلىپ ئىچىپ بولالمىغان قېتىقنى قوشۇۋالاپ ئېلىپ شورپىغا سېلىشتى. بۇ ئۇسۇل سىناپ كۆرۈلگەندىن كېيىن، باشقىلارمۇ شۇنداق قىلدى.

روزى شەيخ داستىخانغا قارىشىپ بىرىۋاتقانلارنى بۇيرۇپ قېتىق ئەكەلدۈرۈپ تۇردى.

— ئەپەندى دېگەندەك، قېتىقنى كۆپرەك ئىچىۋېلىڭلار، قېتىق دېگەن تەشنالىقنى باسىدۇ، قۇمسېغىدىن چىقساڭلار ئاققاشقىچە تامچە سۇ تاپىقىلى بولمايدۇ، ھاۋا شۇنداق قايناپ كېتىۋاتقاندا... ھەرگىز تارتىنماڭلار، — دەپ تۇراتتى روزى شەيخ.

ئۇلار روزى شەيخ ئۆيىدىن ئۇزاپ چىققاندا ھاۋانىڭ قىزىقى يۇقىرى پەللىگە چىقىدىغان سائەت 12-13 لەر ئەتراپى ئىدى.

— سەل ھاۋا يانغاندا ماڭساڭلارمۇ بولاتتى، بولمىسا، — دەپ نەسىھەت قىلدى روزى شەيخ.

— ئىزچى دېگەن ئىسسىقتا، چىلىلىنىڭ سوغىدا پىشمىسا قانداق بولىدۇ، شەيخ ئاخۇنۇم؟ غەم قىلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، شەيخ ئاخۇنۇم؟ بۇلار ئۈنچىلىك جاپاغا چىدايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تولۇملىرىمىزدا قېتىق يېتەرلىك، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

قۇمسېغى ئاھالىسى ئۇلارنى قانداق قىزىقىش بىلەن كۈتۈۋالغان بولسا شۇنداق قىزىقىش بىلەن ئۇزۇتۇپ قالدى. بالىلار ئۇلارغا ئەگىشىپ قۇمالتاغقىچە كەلدى.

قۇمالتاغنىڭ قۇيرىقى قۇمسېغىدا ئاخىرلىشىپ ئاتۇش - قەشقەر تۈزلەڭلىكلىرى بىرلىشىپ كېتەتتى. ئاققاشقا ئۆتىدىغان يول تۈزلەڭلىككە «چۆكۈپ كېتىۋاتقان» تاغنىڭ ئاخىرقى تۆپىلىكىدىن ئۆتەتتى. بالىلار ئەنە شۇ تۆپىلىك ئۈستىدە تۇرۇپ قالدى ھەم تۆۋەنگە چۆشۈپ كېتىۋاتقان ئىزچىلارغا قاراپ قول پۇلاڭشىتىپ چۇقان سېلىشتى.

بۇ ئانچە ياخشى ياسالمىغان ھارۋا يولى تۆپىلىكتىن بىر «پەلەمپەي» تۆۋەنلىگەندىن كېيىن بىر ھازا تۈزلەڭ ساي ئۈستىدە باراتتى. ئارقىدىن ئىككىنچى «پەلەمپەي»دىن تۆۋەنلەپ چۈشەتتى. شۇ يەردە يول ئىككىگە بۆلۈنەتتى. بىرى تاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى بويلاپ

غەربىي جەنۇپ يۆنىلىشىدە بەشكىرەم تەرەپكە؛ بىرى جەنۇبقا ئاققاش تەرەپكە كۆز يەتكۈسىز چۆللۈكنى كېسىپ ئۆتەتتى.

بەشېكرەم تەرەپكە كەتكەن يولنىڭ يېنىدا (ئاچالدىن 500 مېتىرچە يىراقتا) قەدىمىي بەلگە مۇنارىسى— مۇرتۇم (مورا - تام) ۋە ئۇنىڭ يېنىدا قاراۋۇل سۇپىسى (تۇر) چوقچىيىپ، ئېگىز- پەس ئىدىر- دۆڭلۈكلەر ئارقىسىدىن باش چىقىرىپ تۇراتتى.

«ئۈچىنچى پەلەمپەي» دىن چۈشكەندىن كېيىن شېغىللىق ساي تۈگەپ، شور تۇپراقلىق تۈزلەڭلىك باشلىناتتى. هارۋا يولىنىڭ ئۇچىدا- يىراق ئۇپۇقتا بىردانە جىگمومىدەك «تىم» كۆرۈنەتتى.

ئەتراپقا قارىسىڭىز قۇمسېغى يېزىسى ۋە بەشكېرەم يېزىسىنىڭ دەل- دەرەخلىرى ئۇپۇقتا يېشىل بەلۋاغدەك كۆرۈنىدۇ. قۇمالتاغ (ئۇ ئەمدى ئارقىدا قالغان) مەغرۇر هالدا كەينىگە دارىيىپ تۇرىدۇ. شەرق تەرەپ ئۇپۇقىدا تاشلاندۇق مەهەللىلەردەك ئەسكى تاملىقلار، ئامبار توسمىسىدەك بولۇپ قالغان قەدىمىي سېپىل ئىزلىرى گاه ئاشكارە، گاه تۇتۇق كۆرۈنىدۇ.

مەمتىلى ئەپەندى ئاشۇ ياقنى كۆرسىتىپ:

— بۇ قەدىمىي پايتەختنىڭ خارابىلىرى،— دېدى ۋە قوشۇپ قويدى،— «خانۆي» دېگەن شۇ.

— كۆرگەچ ماڭساق بوپتىكەن،— دېدى ئەكبەر شوخلۇق بىلەن.

— هازىر بۇنىڭغا ئۈلگۈرەلمەيمىز، ئوغلۇم، كەلگۈسىدە بىز ئۇ يەرنى ئاچىمىز! — دېدى تەۋپىق

تۈزلەڭلىكتە بېسىلغاق، ئىشەككۇمۇچى قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر پىرغىرىم ئىسسىقتا شۈمشىيىپ تۇراتتى. بۇلار يىراقتىن يېشىل مەخمەلدەك كۆرۈنسىمۇ يېقىن كەلگەندە يەككە- يەككە، شۇنچىلىك شالاڭ ئىدى. تەكشى جايلار گىيا ئۈنمەيدىغان تاقىر شورۇلۇق؛ ئېگىزرەك جايلىرى بوز تۇپۇلۇق، بېسىلغاق، ئىشەككۇمۇچى قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر مۇشۇنداق جايلاردا ئۆسەتتى؛ ئويمانراق جايلىرىدا قويۇق سېرىق قومۇش

ئۆسكەنىدى. بۇ يەرنىڭ تۇپرىقى پوستەك توپا ياكى شور توپا بولغاچقا ئادەم دەسسەپ ئوشۇقلچە، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇرراق پېتىپ كېتەتتى. شۇڭا چۆلنى كېسىپ ئاققاشقا بارىدىغان يول ئۇزۇن يىللار جەريانىدا بېسىلىپ، چىڭدالغاچقا ئىككى تەرەپكە قارىغاندا خېلى چوڭقۇر ئويۇلۇپ چۈشكەن، يولدىن كۆرە ئېرىققا بەكرەك ئوخشايتى. ئىزچىلار خۇددى ئېرىق ئىچىدە كېتىۋاتقاندەك تەكشى قەدەملەر بىلەن كېلەتتى. ئۇلار تەردىن چىلىق- چىلىق بولۇپ كېتىشكەن بولسىمۇ، ئۇستازى بىلەن ئەڭ گۈزەل تەسەۋۋۇرلىرىنى ئورتاقلىشىپ ماڭاتتى، بۇ چۆللەرنىڭ كەلگۈسىدىكى مەنزىرىسىنى سۈرەتلىشەتتى.

ئۇلار ئاققاشقا يېقىنلاشقاندا قوياش غەرب تەرەپكە قىيسىيىپ، ھاۋامۇ سەل سالقىنلىشىپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ شور تۇپراقتىن يۈزلەرگە گۈپۈلدەپ ئىسسىق ئۇرۇلۇۋاتاتتى. يول ئاققاشنىڭ تاختاق مەھەللىسىگە تۇتۇشاتتى. دەسلەپكى ئىتىزلاردىكى كېۋەزلەرمۇ ئىسسىقتىن قورۇلۇپ قالغاندەك بىلىنەتتى.

شۇ ئەتراپتا مال بېقىپ، تېزەك تېرىپ يۈرگەن بىر نەچچە بالا دەرھال يول بويىغا يېتىپ كەلدى ۋە كىرلىشىپ كەتكەن يۈزلىرىدە ئەڭ روشەن چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى يولۇچىلارغا تىكىپ بىر- بىرىنى نوقۇشقان ھالدا قىزىقىپ قارىشاتتى. تەۋپىق ئۇلاردىن سورىدى:

— ئوغۇللىرىم، ئالدىمىزدىكى يۇرتنىڭ ئىسمى نېمە؟

— تاختاق! — ئۇلار چاقىلداق ئاۋاز بىلەن جاۋاب بەردى.

— سىلەر شۇ يەرلىكمۇ؟

— ھەئە.

— مەھەللەڭلاردا مەكتەپ بارمۇ؟

— مەكتەپ؟! —ئۇلار چۈشەنمىگەندەك بىر-بىرىگە قاراشتى.

— مەكتەپ، سىلەردەك بالىلارنى يىغىۋېلىپ خەت ئوقۇتۇدىغان يەر.

— بازا مەھەللىدە با، ماموتھاجىم ئۆزىنىڭ ئۆيىنى مەكتەپكە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بېرىپ، تاختاققا كۆچۈپ كەلدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئىزچىلارغا بۇرۇلدى.

— تەلەبىلەر، يۇرتقا ئاز قالدۇق، جەڭگىۋار بولۇڭلار، ئۇستى- بېشىڭلارنى ئوڭشاڭلار، سەپنى تۈزەڭلار، قۇربان جاپپار، ناخشا،...

ئىزچىلار ئۆزلىرىنى تۈزەشتۈرۈشتى. ئاندىن ئاۋۋالقى قاتارنى ئەسلىگە كەلتۈردى. ناغرا - سۇنايلار چېلىنىپ، ناخشا باشلاندى. بۇ ناخشا تاڭ ئەلچىسى بولغان خورازدەك يەنە بىر خىلۋەت يېزىنى ئويغۇتۇۋەتتى.

*

**

ئۇلارنى مامۇتهاجىم، ئۇرايىمهاجى، باي مۇھەممەدلەرنىڭ كۈتۈۋېلىشى بىلەن ئاقڧاشتا بىر كۈن قونۇپ قالدىغان بولدى. بازار مەھەللىسىدە ئويۇن قويدى. مەمتىلى ئەپەندى يېڭى مائارىپنىڭ ئەۋزەللىكى، يات مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىنىڭ بىرىنچى سەۋەبى — نادانلىق ۋە خۇراپات پاتقىقىغا پېتىپ قالغانلىق ئىكەنلىكى ھەققىدە نۇتۇق سۆزلىدى.

2

ئىككىنچى كۈنى ئۇلار ئاقڧاشتىن يولغا چىقىپ، شاپتۇلغا قاراپ مېڭىشتى. تاكى ئاقڧاش يېزىسىنىڭ ئاخىرقى ئۆيلىرىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ چىققۇچە ناغرا- بارابانلارنى چېلىپ جەڭگىۋار ناخشىلارنى توۋلاپ چىقىشتى.

قىزىل دەرياسىنىڭ چەكسىز بوز يەرلىرىنى كېسىپ ئۆتكەن ئېقىننى گاھ كەڭ يېيىلىپ، سايازلىرىدا ياپ- يېشىل سازلىق ئۆسۈملۈكلىرى بىلەن قاپلىنىپ ياتسا، گاھى يەرلىرى تار ۋە تىك يارلىق ئىدى. دەريانىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تۈزلەڭلىك سىبرىق قومۇشلۇق

بىلەن قاپلانغان. بەزى يەرلىرى قويۇق، بەزى جايلىرى شالاڭ ۋە قاتتىق شورلۇق ئىدى.

ئۇلار دەريادىن ئۆتۈپ، گويا باش تارتقان بوغدايلىقتەك قويۇق سېرىق قومۇشلۇقنىڭ ئارىسىدىكى ئوپۇق بىلەن سۈيۈشۈپ تۇرغان تۈزلەڭلىكنى كۆرۈشتى.

قومۇشلۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قېرى ھەم بىقىش تاپمىغان ئورۇق ئېشەك سېرىق قومۇشلۇقنىڭ شالاڭراق جايلىرىدا قارا قومۇش تېرىپ يەپ يۈرەتتى. ئېشەكتىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا بىر قېرى دېھقان قومۇش ئورۇۋاتاتتى. ئۇ ئېشەككە قارىغاندا تېخىمۇ جۈدەڭ كۆرۈنەتتى، چۈنكى ئۇنىڭدا مەسئۇلىيەت غېمى ئارتۇقراق ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ قورۇلۇپ كەتكەن يۈز ۋە بويۇنلىرى يۇلغۇن كۆتىكىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئۈچىسىدا خام كۆينەك ۋە سىدام بويالغان ئىشتانلا بولۇپ، يالاڭغىداق پۇتلىرى ئۆزى دەسسەپ تۇرغان شورلۇقتەك قوتۇر ۋە قارا ئىدى. ئۇنىڭ ھازىر ئوڭدا يېتىپ باللىرىنىڭ راھىتىنى كۆرۈدىغان مەزگىلى بولسىمۇ، بىراق تىرىكچىلىك غېمى ئۇنى ئارامدىن جۇدا قىلغان، ئۇ بولسا قاقشال بولۇپ كېلىۋاتقان ئۆمۈر دەرىخىگە بىر تامچە بولسىمۇ ھاياتلىق يامغۇرى پەيدا قىلىش ئۈمىدىدە سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ جاڭگالغا كەلگەنىدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئۈنلۈك سالام قىلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ھارمىغايسىز، تاغا، — دېدى ئۇ ھەم كىچىك ئېرىقتەك ئويۇلۇپ كەتكەن چىغىر يولدىن چىقىپ، قومۇشلۇقنى ئارىلاپ بوۋايغا قاراپ ماڭدى.

بوۋاي بىر قولىدا ئوغاق، بىر قولىدا بىر تۇتام قومۇش بىلەن ئۆرە بولدى، ئەمما ئۇنىڭ بەللىرى ئۇزۇن زامان مۈكچىيىپ ئەمگەك قىلىش نەتىجىسىدە ئاشۇنداق كۆنۈپ قالغاندەك، راۋۇرۇس تۈزلەنمىدى. ئۇ شۇنچە سەھەردە جاڭگالدىن چىقىپ كەلگەن تەرتىپلىك كىيىنگەن، شۇ زامان كىشىلىرىگە ئانچە ئوخشىمايدىغان بۇ كىشىگە ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ياش يىگىتلەرگە ھاڭۋېقىپ قارىدى...

— ۋە ئەلەيكۇم... — دېگىنىچە يىگىتلەرگە قاراپ كەتتى. بەلكىم ئۇنىڭمۇ ئاشۇ يىگىتلەر قورامىدا بالىسى ياكى نەۋرىسى بولسا شۇ يادىغا يېتىۋاتقاندۇر.

— قەيەردىن سىز؟— مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭغا قول ئۇزاتقاندا ئۇ قايىسى قولىدىكىنى تاشلىۋېتىش ئەپلىكرەك ئىكەنلىكىنى ئويلىنىۋاتقاندەك تېڭىرقاپ قالدى. نەتىجىدە مەڭدەپ قېلىپ ھەر ئىككى قولىدىكى نەرسىنى تاشلىۋېتىپ، قېتىپ تاشتەك بولۇپ كەتكەن قوللىرىنى بۇ چىرايلىق ئەپەندىگە ئۇزاتتى ھەم ئېسەنكىرىگەندەك:

— كاما تېرەكتىن... شاپتۇلنىڭ كاما تېرەك،... — دېدى.

ئارقىدىن ئىزچىلارنىڭ ھەممىسىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىر- بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

مەمتىلى ئەپەندى دېھقان ئۇچۇن شۇ تاپ تىرىكچىلىكنىڭ ھەرىكىتىنى قىلىش مۇھىملىقىنى، ئۇنىڭ بىر مۇنچە ۋاقتىنى ئېلىپ، قۇرۇقتىن- قۇرۇق ھال سوراپ قويۇشنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ، دەرھال يەردىكى ئوغاقنى ئالدى.

— مەن ئورالارمەنمۇ؟ — دېدى ئۇ ئوغاقنى دەڭسەپ كۆرۈپ، بوۋايغا كۈلۈپ قاراپ.

— سىلى،...قوللىرى...— بوۋاي خىجىل ھالدا قول تەڭلەپ، ئوغاقنى ئېلىۋالاي دېگىچە، مەمتىلى ئەپەندى بىر توپ قومۇشنى سول قولى بىلەن قامالлاپ تۇرۇپ، ئاستىغا ئوغاقنى ئۇردى...

ئۇنىڭ ھەرىكىتى بۇيرۇق بولغاندەك، ئىزچىلار شۇئان قولى بىلەن قومۇش يۇلۇشقا باشلىدى ھەم بىردەمدىلا ئىككى ئۇلاغچە قومۇشنى ئورۇپ دۆۋىلىۋەتتى.

— ئارتىپ بېرەيلى، بوۋاي قىينىلىپ قالمىسۇن، — دېدى تەۋپىق، بۇ گەپ بىلەنلا ئىزچىلاردىن بىرى ئېشەكنى ھەيدەپ كەلدى. يەنە بىرى ئارتىق ئېتىپ، ئېشەككە ئارتتى. باشقا جۇپ- جۇپ قوللار ئۇزىسىگە قۇچاق- قۇچاق قومۇشنى قويۇپ، يەنە باشقىلىرى ئېشەكنىڭ

تۆشىنى تارتىپ مەھكەم باغلىۋەتتى.

بوۋاي تېخىچە نېمە ئىشلار بولۇۋاتقىنىنى ئاڭقىرالماي تۇراتتى. ئۇلارنىڭ راستىنلا بىر ناتونۇش بوۋاي ئۈچۈن ئىشلەپ بېرىۋاتقانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى.

— بوۋا، ئەمىسە بىز ماڭغاچ تۇرايلى، خۇدا نېسىپ قىلسا يەنە كۆرۈشەرمىز. بۇنى تاشلىۋېتىپ، ئۆزىڭىز كېلەلمىسىڭىز، باللارنى ئەۋەتىپ، قالغىنىنى ئېلىپ كېتىڭ. ھەممىنى ئارتىپ بېرەيلى دېسەك، ئېشەك ئاجىزراق كۆرۈنۇدۇ، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى.

— ھەشقاللا، ھەشقاللا.... — بوۋاينىڭ بۇندىن باشقا سۆزگە تىلى كەلمىدى. ئىزچىلار مېڭىش ئۈچۈن چىغىر يولغا چىققاندىن كېيىنلا، — بالام ئىسلى، ئىسلىنى قەيەدىن سورايمىز؟... — دېگىنىچە قالدى. بۇ چاغدا ئىزچىلار ئۇنىڭ خىرىلداپ قالغان ئۇنى ئاڭلانمايدىغان يىراقلىققا كېتىشكەنىدى. يىراقتىن يېشىل قومۇشلار ئارىسىدىن ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى گەۋدىسى كۆرۈنۈپ، بارا- بارا خىرە كۆزلەردىن ئۆچتى.

ئۇلار قومۇشلار ئارىسىدا گاڭگىرىغان بوۋاينى قالدۇرۇپ، تېز يول يۈرۈپ، كاما تېرەككە كېلىشتى. كەنتكە كىرىش ئالدىدا جاڭگالغا تۇتۇشىدىغان جايدا بىر نەچچە تۈپ پاخماق قاغا جىگدىگە بىر نەچچە بالا چىقىۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۈستىبېشى جۇلجۇل، رەڭگى-روھىدىن توپا ئۆرلەپ تۇراتتى. ئۇلار ھەدەپ قاغا جىگدە پۇتايتتى. پەستە ئۇلارنىڭ بىر توپ شېرىكى ئەپسانە سۆزلەر بىلەن ئۈستىدىكىلەرنى تىللايتى ۋە قوشاق ئېيتاتتى:

قاغا جىگدىنى يېمەڭ،
مەيدەم ئاغرىيدۇ دېمەڭ.
ئېرىڭىز ئەنجانغا كەتسە،
كىمگە تېگەمەن دېمەڭ.
....

www.uyghurkitap.com

بۇلار يۈز مىڭلىغان ئۇيغۇر باللىرىنىڭ ئىخچام ئەۋرىشكىسى ئىدى. بۇ هاياتلىقتا كەلتۈرۈپلا تەربىيىسىز تاشلىۋېتىلگەن، ھەم ئادەمگە، ھەم ھايۋانغا ئورتاق تەرەپلىرى بولغان مەخلۇقلارغا ئايلىنىپ قېلىۋاتقان باللارنىڭ تىپى ئىدى. بۇنداق باللارنى خالىغان يېزىدىن تېپىشقا بولاتتى. مەمتىلى ئەپەندى جىگدە تۈۋىدە تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكىنى نېمىدۇر تاتىلىغاندەك بولدى. كۆز چاناقلىرىمۇ ئېچىشقاندەك بولدى.

— ھازىر ئول! — دېدى ئۇ ئىزچىلارغا. ئىزچىلار نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىشمىسىمۇ بۇيرۇقنى دەرھال ئىجرا قىلىپ، سەپكە تىزىلدى، — قۇربان، ناخشا باشلا ئوغلۇم.

قۇربان جاپپار ناخشا باشلىدى. ئۇلار ئۇنچە كەپسىز بالا ئالدىدا دىققەتتە تۇرۇپ، ئىخلاس بىلەن ناخشا ئوقۇشتى.

نۇرلاندۇردى يۇرتلارىمىزنى قۇمۇلدىن كۈن تۇغۇپ،
مۇستەبىت زالىملار ئۆلسا مەھۇ ئولدى ئۇرۇلۇپ (نەقرات: ئۇرۇلۇپ).
ئەي، غازى غوجامنىياز ئاتامىز مىڭ ياشا،
ھىممىتىڭ بىرلە ئاچىلغان ئەسرى[1] مەكتەپ كەڭ تاشا
ئەسرى مەكتەپتە ئوقۇيمىز قىز ئوغۇللار بىر بولۇپ(نەقرات: بىر بولۇپ).

.....

باللار بۇلارغا بەكمۇ قىزىقىپ قالغانىدى. جىگدە ئۈستىدىكىلەرمۇ چۈشتى. ئۇلار ئىزچىلارنىڭ بىر خىل كىيىمگە، رەتلىك تۇرىقىغا، يېڭىچە ناخشىسىغا قىزىقىپ قېلىشتى. ناخشىدىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى باللارنىڭ بېشىنى بىر- بىرلەپ سىلاپ چىقتى ۋە يېنىدىن ئايرىمايدىغان خوروم سومكىسىدىن مەنپەسە چىقىرىپ، باللارغا ئىككى تالدىن بەردى.

— باللىرىم، بۇ ئاكىلىرىڭلار ناخشىنى ئوبدان ئوقۇمدىكەن؟

---

[1] زامانىۋى، يېڭىچە مەنىسىدە — (تۈركچە، ئەسلى ئەرەپچىدىن) — ئا.

سىلەرمۇ مۇشۇلاردەك بولۇشنى خالامسىلەر؟ ــ دېدى.
بالىلار ئۇنىڭسىزمۇ ئىزچىلارغا ھەۋەس قىلىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇلار، شۇنداق بولۇش ئاسانلا دەپ ئويلاپ، دەرھال رازىلىق بەردى:
ــ ھەئە!
ــ ئەمما، بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر بايىقىدەك بىمەنە قوشاقلارنى ئىيتماسلىقىڭلار كېرەك. سىلەر تېخى كىچىك، ئۆگەنسەڭلار بۇ ئاكاڭلاردەك ياخشى نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالالايسىلەر، بۇنىڭ ئۈچۈن مەكتەپتە ئوقۇش كېرەك. ئەگەر ئاتا- ئاناڭلار ئەۋەتسە پەيزىۋاتقا بېرىپ ئوقۇڭلار، قەشقەرگە ياكى ئاتۇشقا بارساڭلارمۇ بولىدۇ... ــ دېدى. ئۇنىڭ كۆپ سۆزلىگۈسى باردى، ئەمما بالىلارنىڭ بەربىر چۈشەنمەيدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئوبيېكتىپ شارائىتى ئوقۇشقا يار بەرمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئېچىنىش ئىلكىدە ئۇلار بىلەن خوشلاشتى.
بالىلار ئۆزاققىچە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئوقۇش قىزغىنلىقىنى ھايال بولمايلا مۇھىتنىڭ توپانى يۇيۇپ ئۆچۈرىۋەتكەن بولسىمۇ، ئۇلاردا يەنە مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان بىر تەسىراتمۇ قالغانىدى.
مەمتىلى ئەپەندى يۈرىكىنى غايەت زور بىر تاش بېسىۋالغاندەك كەيپىياتقا كېلىپ قالدى. ئۇ بۇ تاشنى ئېلىپ يىراققا چۆرۈۋېتىشنى خالىسىمۇ بىراق كۈچى يەتمەيتتى. يۇلقۇناتتى. ئۇنىڭدا يەنە ساماۋى چۆچەكلەردىكى پالۋانلاردەك كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە مۆجىزە يارىتىش ئىستىكى (خام خىيال) پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ خالايدىغىنى بۇ بەختسىز ئەلنى بىر كېچىدىلا ئاڭلىق قىلىۋېتىش ئارزۇسى ئىدى. ئۇنىڭدىكى بۇ خىل جان قىينىغۇچى خىيال تاكى كاما تېرەك كەنتىنىڭ مەركىزىگىرەك بېرىپ، بىر كۆلنىڭ بويىدا دەم ئېلىشقا توختىغانغا قەدەر داۋام قىلدى.
كۆل بويىدا بىر ھازا دەم ئالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ يۈرىكىدە «ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرىدە تىرىشىش! ۋە يەنە تىرىشىش» دېگەن

قارار ئۈستۈنلۈككە چىقىپ، دەم ئېلىشنىڭ تۈگىگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. يارمۇھەممەدكە ئىزچىلارنى سەپكە تىزىپ، جەڭگىۋار ھالەتتە شاپتۇلغا كىرىشكە تەييارلىنىش بۇيرۇقى بەردى.

ئاشۇنداق سۈر- ھەيۋە بىلەن، يەرنى تىترەتكۈدەك قەدەم بېسىپ، ناخشا ياڭرىتىپ شاپتۇل بازىرىغا كىرىشتى. بۇ ئەتراپتىكى ھەر بىر يېزىدا ھەپتىنىڭ ئوخشىمىغان كۈنلىرىدە بازار بولاتتى. شاپتۇلدا سەيشەنبە كۈنى بازار بولاتتى. شۇڭا بۇ يەرنى «سەيشەنبە بازار»، «كالتە بازار»مۇ دەپ ئاتايتتى. بۈگۈن شاپتۇلنىڭ بازىرى بولغاچقا كوچىلار تارلىشىپ، يار- يار ھارۋىلار بىر- بىرىگە كىرىشىپ كەتكەن، ساتارمەنلەرنىڭ ئۆز مېلىنى ماختاپ چۇقان سېلىشى ئەۋجىگە چىققانىدى. شۇنداق بولۇشقا قارىماي، ئىزچىلارنىڭ ھەيۋەتلىك قەدىمى ۋە جاراڭلىق ناخشىسى ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتتى. شۇڭا كوچىدا قىستىلىشىپ يۈرگەن ئادەملەر بار كۈچى بىلەن چەتكە قىستىلىپ، ئوتتۇرىدىن ئۇلارغا يول بوشۇتۇپ بەردى.

— نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەملەردۇ بۇ؟

— نەدىن كەلگەندۇ؟

— كىمنىڭ ئەسكەرلىرىدۇ بۇ؟

— ....

بازاردا غۇلغۇلا باشلىنىپ كەتتى. بەزى ئىشى يوق بىكار لاغايلاپ يۈرۈدىغانلار ئىزچىلارنىڭ كىملىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىشتى. ئۇلار ئۆز مۇلاھىزىلىرىنى ، قاراشلىرىنى داۋام قىلىپ كېلەتتى.

— يېڭى تۇتقان ئەسكەرلەر ئوخشىمامدۇ؟

— ياقەي، كۆرمەيۋاتامسەن، ئەسكەرلەرنىڭ بۇندىغىنى بۇ ئىقلىمدىن تاپالمايسەن.

— ئىشقىلىپ، ھۆكۈمەتنىڭ بىر نېمىلىرى، بىزگە پايدىسى يوق!

— قېنى، ئۇلار نەگە باردۇ، كۆرۈپ باقمامدۇق...

ئىزچىلار ئاۋۋال چوڭراق بىر ئاشخانىغا كىلىپ، توختىدى ۋە غىزالانماقچى بولدى. ۋاقت چۈشتىن ئۆتۈپ پىشىمگە تەۋە بولۇپ قالغاچقا ئۇلارنىڭ قورسىقىمۇ ئاچقانىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشخانىغا پاتمىغاچقا تەرتىپ بىلەن غىزالىنىشتى.

— ھۆكۈمەت ئادەملىرىگە ھېچ ئوخشىمايدۇ، — دەپ مۇلاھىزىلىرىنى داۋام قىلدى، نىبرىدا ئۇلارنى كۆزۈتۈپ تۇرغان قىزىققۇچىلار، — ئۇ خەقتىن ئىككىسىلا بازارغا كىلىپ قالسا پاتامدىغان، ئۇرۇدىغاننى ئۇرۇپ، تىللايدىغاننى تىللاپ، گۈلدۈر-غالاپقا تۇرۇپ بولمايتتى.

— بۇلار تالىپلار ئوخشايدۇ....

— شۇ، شۇنداق بىر يىرى بار، ئىمانى كامىل، قارىساڭلام باش لىڭشىتىپ سالام قىلىپ تۇرىدۇ، تىخى.

«ھىچنىمە كۆرمىگەندەك» ھەممىگە قىزىققۇچى ئۇيغۇر پۇقرالىرى، چۇۋالشىپ بۇ ئەتراپقا يىغىلىشىۋالدى. ئۇلارنىڭ ئىشى بار-يوقلىرىمۇ، ئىشى ئالدىراشلىرىمۇ، قزىقشىلىرىغا بەس كىلەلمىگەندەك قىلاتتى. مەمتىلى ئەپەندى بىر توپ ئىزچى تاماق يىيىشكە كىرىپ كەتكەن پۇرسەتتە تالادا كۈتۈپ بىكار تۇرغىچە يىغىلغان خاللايىققا بىر نەچچە ئىغىز گەپ قىلىشنى لايىق كۆردى. ئۇ يارمۇھەممەدكە پىچىرلاپ، خالايىق سەل تەرتىپكە كەلسە ئازراق گەپ قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئىيتتى. يارمۇھەممەد دەرھال بىر يار- يار ھارۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ:

— خالايىق، سەل جىم بولايلى، بىزنىڭ ئۇستازىمىز مەمتىلى ئەپەندىنىڭ سىلەرگە گىپى بارىكەن، — دىۋىدى قىزىقشىلىرىنىڭ قانائەت تىپىشىغا كۆزى يەتكەن خالايىق يارمۇھەممەدنىڭ ئورنىغا مەمتىلى ئەپەندى چىقىپ راۋۇرۇس تۇرۇۋالغىچە تىخىمۇ جىددىي ۋە ئالدىراش پىچىلاشلار بىلەن مەيداننى خۇددى مىڭلىغان ئۇچار قاناتلار ئوتلاپ يۈرگەن ئورمانلىقتەك شاۋ- شاۋغا تولدۇرۇۋەتتى.

مەمتىلى ئەپەندى ھارۋا ئۈستىگە چىقىپ جايلىشىۋالغاندىن

كېيىن ئەتراپنى ئوراپ تۇرغان، ھاياتنىڭ لەززىتىنى سۈرەلمەستىن، دۇنياغا نېمىشقا كېلىپ، نېمىشقا كېتىۋاتقانلىقنى چۈشەنمەستىن ياشايدىغان ساددا، ئاقكۆڭۈل ۋە گول چىرايلارغا — ئۇيغۇر چىرايىغا بىر پەس قارىۋېلىپ:

— ۋەتەنداشلار، — دەپ خىتاپ قىلدى. ئۇنىڭ سۆز باشلىشى بىلەنلا ئەتراپ جىمجىت بولۇپ كەتتى. پەقەت نېرىدا سېتىقچىلارنىڭ ۋاقىرىشى يات ۋە بىچارە ئاڭلىنىپ تۇراتتى، — بىلكىم، سىلەر بىزنى كىمدۇر؟ نېمە قىلىدىغانلاردۇر؟ دەپ قىزىقىدىغانسىزلەر. شۇنداقمۇ؟ بىز، ئاتۇشتىن كەلدۇق. مەن مۇئەللىم، بۇلار بولسا مېنىڭ تەلەبىلىرىم. بىز بۇ سەپىرىمىزدە مەدەنىي- ئاقارتىش تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىشنى مەخسەت قىلىپ كېتىۋاتىمىز، — كىشىلەر ئارىسىدا پەس ئاۋازدا بىر پەسكە شاۋ- شاۋ بولۇپ، نېمىنىدۇر مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك بولۇشتى، مەمتىلى ئەپەندى سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ قانداق مەخسەت؟ كىشىلەرنى مەدەنىيەتلىك بولۇشقا ئۈندەش، ئاقارتىش دېگەنچۇ؟ ئاددىي تىل بىلەن ئېيتقاندا «قارا تۈرك»لۈكتىن ئاقارتىش تەرغىباتى! خوش، بۇ نېمىگە كېرەك بولۇپ قالدى؟ بىزنىڭ كىشىلىرىمىزنىڭ ئادەملىكىنى تونۇپ، چۈشىنىپ ياشىشى ئۈچۈن! چۈنكى، مەدەنىيەت، ئىنسانلارنى خۇدانىڭ مۇددىئاسىدىكى «ھەممىدىن ئېزىز مەخلۇق»قا ئوخشىتىدۇ. ئەزىزلىقىمىزنىڭ بەلگىسى بىزگە كۆپرەك ئەقىل بەردى. ئۆز- ئارا سۆزلۈشۈشكە تىل بەردى. مۇشۇنداق تۇرۇپ بىز ھايۋانلاردەك خار ۋە زەبۇن ياشىساق، خۇدانىڭ مۇددىئاسىغا مۇخالىپ كەلمەسمۇ؟ بىر ئاز بولسىمۇ قىممىتىمىزنى چۈشىنىپ ئادەمدەك ياشاش ئۈچۈن، خۇدانىڭ ئىرادىسىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك! ئوقۇش كېرەك، ۋەتەنداشلار! «قۇئانى كەرىم»مۇ «ئوقۇ!» دېگەن خىتاپ، بۇيرۇق بىلەن باشلانغان ئەمەسمۇ؟ مانا مۇشۇنىڭ ئۆزى «ئاقارغانلىق» بولىدۇ. ئوقۇغان ئادەملا ھاياتنى ياخشىلاش ئۈچۈن كۆرەش قىلىدۇ، تىرىشىدۇ، چۈنكى، ئۇلار ھاياتنىڭ قىممىتىنى بىلىدۇ!

مەمتىلىنىڭ ئاۋازىدا، ئاھاڭدا بىر خىل كىشىنى جەلىپ قىلىدىغان جەزىبە باردى. كىشىلەر سېھىرلەنگەندەك ئېغىزلىرىنى ئېچىپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بۇ سۆزلەرنىڭ تېگىدىن ئاللىقانداق نۇرنى- يورۇقلۇقنى كۆرگەندەك بولۇپ، ۋۇجۇدى تىترەپ، يېنىدىكەلەرگە «راست دەيدۇ، دېمىسىمۇ شۇ ـ دە!» دېيىشسە، بەزىلىرى بۇ سۆزلەرنى مەسچىتتە ھەمىشە ئوقۇلۇپ تۇرۇدۇغان ۋەزگە ئوخشىمايدىغان بىر نېمىلەرنى دەۋاتىدۇ، دەپلا چۈشۈنەتتى؛ «نېمە دەيدۇ، بۇ ئادەم؟» دەپ سورىدى بىرى يېنىدىكىدىن. يەنە بەزىلەر بولسا ئاۋازنى ئاڭلاپ تۇرسىمۇ دىققىتى بۈگۈنكى بازار سودىسى، ئەتىكى دېھقانلىچىلىق ياكى ئۆتۈنغا بېرىش ئىشلىرى ئۈستىدە — ئۆز تىرىكچىلىكى دائىرىسىدە ئايلىنىپ يۈرەتتى.

غىزالىنىپ چىققان ئىزچىلار ئاستىلا توپقا قوشۇلۇپ تۇرۇشتى. باشقا بىر توپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. مەمتىلى ئەپەندى ئەمدى دېھقانلارنىڭ شەخسىي تۇرمۇشىدىن ئەمەلىي مىساللارنى ئېلىپ، ئۇلار چۈشۈنەلەيدىغان تىل بىلەن ئوقۇشنىڭ پايدىسىنى شەرھىيلىمەكتىدى. بۇنىسى دېھقانلارغا ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئوبدانىراق ياقتى. چۈنكى ئۇلارغا ئەمدى مەسىلە چۈشۈنۈشلۈكرەك بولۇۋاتاتتى.

— شۇنداق، ۋەتەنداشلار، ئەگەر ئائىلە شارائىتىڭلار بالاڭلارنى مەكتەپكە بېرىشكە يار بەرسىلا ئوقۇتۇڭلار، ئۆزىمىزنىڭ ئورنىمىزنى، ئادەملىك قەدىر- قىممىتىمىزنى بىلىپ ياشايدىغان بولايلى. مېنىڭ سىلەرنى مالال قىلىپ دېمەكچى بولغانلىرىم شۇلار..

بەزىلەر ئۆز قىزىقىشلىرىنى قانائەتلەندۈرۈگەندىن كېيىن بۇ يەردىن كېتىشكە ئالدىراشتى. بەزىلەرنىڭ قىزىقىشى ئەمدى يېڭىۋاشتىن ئويغۇنۇپ، ئىزچىلارغا قارىغىنىچە قېلىشتى. ئىزچىلار غىزالىنىپ بولۇشقاندىن كېيىن يەنە ئاۋۋالقىدەك سەپ تۈزۈپ، شاپتۇل بازىرىدىن چىقىپ كېتىشتى.

*

**

ئۇلار تىگىرىق يىزىسىغا يېقىنلاشقاندا سەپىرىنى تۈزەپ مارشلىرىنى باشلاشتى. پەيزاۋات ناھىيە بازىرىغىمۇ ئەنە شۇ تەقلىدتە كىرىپ كېلىشتى. بارلىق شەرق بازارلىرىدەك تۈزۈلگەن بۇ بازار ئۆزى كىچىك، قىستاڭ كۆرۈنەتتى. ساتارمەنلەر ئىچىدە قوغۇنچى باققاللار كۆپرەك ئۇچرايتتى. بازاردىكى سودىگەرلەر، شەھەر ئاھالىسى ۋە يېزىلاردىن كىرگەن سەھرالىقلارنىڭ ھەممىسى ئىزچىلارغا قاراپ قېلىشتى. ئىزچىلار توپا- چاڭ ئۆرلەپ تۇرغان، تار ۋە ئەگرى- بۈگرى كوچىلارنى بېسىپ، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا بېرىشتى.

ئۇيۇشمىدا سەيپىددىن قاتارلىق ئۇيۇشما خادىملىرى ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. مېھمانلارنىڭ كېلىشىدىن خەۋەردار ئىدى. مەھمۇد مۇھىتى جايلاردىكى قىسىملارغا ۋە ئۇيۇشمىلارغا خەۋەر قىلىۋەتكەنىدى.

— ھېرىشمىغايلا، قەدىرلىك مېھمانلار، — دېدى سەيپىددىن مەخسۇم مەتنىلى ئەپەندىنىڭ ئالدىغا كېتىۋېتىپ.

— ھەر قايسىڭىزلارنى جۇۋېتىپ قويۇدىغان بولدۇق،.... — دەپ تەكەللۇپ قىلدى مەتنىلى ئەپەندىمۇ پەيزاۋاتلىق سەبداشلار بىلەن بىر- بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈۋېتىپ.

مېھمانلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاقلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇ كۈنى ساھىپخانلارنىڭ كۈتۈۋېلىشى، ياتاقلارغا جايلىشىش بىلەن كەچ كىردى. ئۇيۇشما ئۇلارغا ئاتاپ مال سويدى.

3

ئەتىسى سەيپىددىن مەخسۇم ئادەم ئەۋەتىپ بارلىق مائارىپ ھەيئەتلىرىنى، ئاتىلار ھەيئەتلىرىنى، تەسىرى كۈچلۈك بايلارنى چاقىرتىپ كەلدى. مائارىپ ئۇيۇشمىسىدا مائارىپنى تەرەققىي

قىلدۇرۇش، مەكتەپلەرنى كېڭەيتىش، ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، كەچ كۇرۇسلىرىنى ئېچىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە پىكىر ئالماشتۇردى.

— كېتىدىغان ئىقتىسادنى شۆھرەتلىك بايلىرىمىز تۇرغان يەردە قەيەردىن تاپىمىزكىن دەپ ئەنسىرىمىسەكمۇ بولار، مۇئەللىم يېتىشمىسە، كىچىك بولساقمۇ ئاتۇش مائارىپ ئويۇشمىسىدىن ياردەم قىلالايمىز،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا. ئاندىن باياتىن بېرىلا چىقىشىپ قالغان مەھەممەتخانبەگكە قاراپ،— شۇنداقمۇ، ئاغا؟ سىلەر تۇرغان يەردە بالىلىرىمىزنىڭ ئوقۇشسىز قېلىشى بەك سەت گەپقۇ؟— دەپ چاقچاق ئارىلاش قوشۇپ قويدى.

مەھەممەتخانبەگ ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— ئەلۋەتتە توغرا دەيلا، ئەپەندىم، — دېدى ۋە كىشىنى سۆيۈندۈرۈدىغان ۋەدىلەرنى قىلدى.

ئارقىدىن سانايى نەپىسە ئويۇنخانىسىدا كومىدىيە ۋە مەدەنيي ئاقارتىش تەشۋىقاتىنى مەزمۇن قىلغان لەپەر، ناخشا قاتارلىق كونسىرتلارنى قويدى. ئويۇندىن كېيىن ئۇلارنى پەيزاۋاتتا تۇرۇشلۇق گارنىزون قىسىملىرىنىڭ گازارمىسىغا چاقىرىپ كۈتۈۋالدى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلار يەنە ئەسكەر لاگېرىدا مېھمان بولدى. ئۇ يەردىن ئۇزاپ چىققاندىن كېيىن بازاردا سەييارە ئويۇن قويۇشتى ھەم نۇتۇق سۆزلەش سورۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، جانلىق كونسىرتلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ مەدەنيي- ئاقارتىش تەشۋىقاتى ئېلىپ باردى.

ئۇلار مائارىپ ئۇيۇشمىسىغا قايتىپ كەلگەندە ئۇ يەردە مەھەممەتخانبەگ ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن.

— پېقىرنىڭ غېرىبخانىسىغا قەدەم تەشرىپ قىلىشلىرىنى ئىلتىماس قىلاي دەپ كۈتۈپ تۇردۇم، ۋاقىتلىرى يار بېرەرمىكىن، ئەپەندىم،— دېدى ئۇ تۆۋەنچىلىك بىلەن قول باغلاپ.

— بىز پەيزاۋاتتىن كەتكىچە ئىختىيارىمىزنى سەيپىددىن

مەخسۇمغا تاپشۇرغانتۇق، مۇشۇ كىشى رۇخسەت بەرسە،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى كۈلۈپ.

— مەخسۇمنى مەن ئۈچۈن سالا قىلىدۇ دەپ ئىشىنىپ تۇراتتىم، تېخى.

— ئەپەندى سىزنىڭ لەۋزىڭىزنى رەت قىلمايدۇ،— دېدى سەيپىددىن مەخسۇم كۈلۈمسىرەپ.

— مەخسۇم، قارىغاندا ئاللىقاچان ھەمەمەتخانبەگنىڭ دامىغا چۈشۈپ بولغان ئىكەنسىز دە، بوپتۇ، سىز بولىدۇ دېسىڭىز، پېقىرنىڭ رەت قىلىشقا ھەددىمۇ؟— دېدى مەمتىلى ئەپەندى چاقچاق قىلىپ، ئۆزىڭىزمۇ بىللە بولارسىز؟

— بىللە بولۇدۇ، ئەلۋەتتە،— دېدى مەھەمەتخانبەگ، — ئەمىسە ھازىرلا مېڭىپ كېتىمىزمۇ؟

ئۇلار ئۈچىنچى كۈنى كەچقۇرۇن مەھەمەتخانبەگنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەشەمەتلىك قورا- جايلىرىدا قونۇپ قالدى.

ئەتىسى مەھەمەتخانبەگ يەنە كاتتا داستىخان راستلاپ، ئۆزىنىڭ يېقىن بۇرادەرلىرى بىلەن مېھمانلارنى ئۇچراشتۇردى. سورۇندىن كېيىن بىر نەچچەيلەن تەڭلا مەمتىلى ئەپەندىنى بارلىق ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن مېھمانغا چاقىرىپ تۇرۇۋېلىشتى. ئەمما مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارغا ئۆزىنىڭ خىزمەت بىلەن چىققانلىقىنى، كۈندۈزى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى تۈگىتىپ، سەپەرنى داۋام قىلدىغانلىقىنى ئېيتىپ، رەت قىلدى.

ئۇ كۈنى بىر ئىككى مەيدان ئويۇن قويغاندىن كېيىن، سەپەرنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشتى. كەچتە ئۇلار ئويۇشمىغا قايتىپ بېرىشقاندى، ئۇ يەردە ئاتلار ھەيئەتلىرىدىن بىر نەچچەيلەن مەمتىلى ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ ئىزچىلىرىنى چىللاپ كېلىشكەندى.

— ھەممىڭلارنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى. چۈنكى ئۇلار ئەتە ئەتىگەندە سەپەرگە چىقماقچى ئىدى. بۇ

ئـاخىرقى ئاخشـامنى مېھمانـدارچىلىقتا ئەمەس، ئويۇشـمىدا ئۆتكـۈزۈش ئۇلارغـا قـولايلىقراق ئـىدى. يەنە بىـر تەرەپـتىن بىـر ئاخشـامدا بىـر نەچچە ئادەمنىـڭ ئۆيىـدە مېھمـان بولغىلىمـۇ بولمـايتتى. بىـرىنىڭكىگە بېرىـپ، يەنە بىرىنى رەنجىتىپ قويۇش تېخىمۇ بولمايتتى، ـــ بىـز ئەتە سـەھەردە بـۇ يەردىـــن يـــۈرۈپ كـەتمەكچىمىـــز، ھەر بىرىڭىزلارنىـــڭ داســـتىخىنىدا ئولتۇرغاندەكلا بولدۇق، بىزگە ئىجازەت بەرسىڭىزلار.

كەلگەنـلەر سـەيپىددىن مەخسـۇمغا قاراشـتى. سـەيپىددىن مەخسـۇم بولسا ئۇلارنىڭ كـۆڭلىنى ئېلىشـنى يـاكى مەمتىلـى ئەپەنـدىنىڭ تەرىپىنـى تۇتۇشـــنى بىلـــمەي، گـــاڭگىراپ، ســـاھىپخانلىق ســـالاھىيىتى بىـــلەن سەبدىشىنى تۇتتى:

ـــ بولمىسا بىر نەچچە كۈن ئارتۇقراق تـۇرۇپ ماڭسـاڭلار بولماسـمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ھەممىڭـــلار، زامانىنـــىڭ ئالـــدىنقى قاتارىـــدىكى ئـــادەملەر، ھەممىڭلار ئاق ـ قارىنى چۈشىنىدىغان خەلقنى ئاقـارتىش يولـىدا خىـزمەت قىلىۋاتقـان ئـادەملەر، قېنـى ئېيتىـپ بېقىڭلار، ئەگەر بىـز مىللەتنىـڭ مەنپەئەتىگە باغلىنىشلىق ئىشنى، مىللىي پايدا ـ زىيانىنى، شەخسىي ئـادىمگەرچىلىككە تېگىشىۋەتسـەك تـوغرا بولارمـۇ؟ ھەممىڭـلار مېنىـڭ مائارىـپ تەرغىبـاتى بىـلەن سـەپەردە يۈرگۈنـۈمنى بىلىسـىلەر، بـۇ ئـىش قانچىلىـك زۆرۈر، بۇنىمـۇ بىلىسـىلەر. ئەگەر مەن شـۇ تاپتـا بـۇ ئىشـىمنى تاشـلاپ، سـىلەرنىڭ ئـادىمگەرچىلىكىڭلارنى قوبـۇل قىلىـپ، «ھـۆرمەتكە ئىززەت» قايتۇرۇشـقا باشـلاپ كەتسـەم دۇرۇس بولۇرمـۇ؟ يـاكى مىـڭ يىلـلاپ خۇراپاتقا پېتىپ ياتقان مىللەت يەنە بىر نەچچە كـۈن ئاشـۇ سېسىـق ئۇۋىـدا ئارتۇق ياتسا ھېچقىسى يوقمۇ؟

سـەيپىددىن مەخسـۇم خىجىـل كۈلۈمسـىرىدى. باشـقىلارمۇ ئـارتۇق گەپـكە ئـورۇن قالمىغـانلىقىنى چۈشىنىشـتى. شـۇنىڭ بىـلەن ئـۇلار بىـر ئېغىزدىن:

ـــ ئۆزرلۈكمىز، ئەپەندى، بىز رازى، سىلىمۇ رازى بولىسـىلا ئەمىسـە،

— دېيىشتى.

— بىزنى پەيزىۋات خەلقىگە ۋاكالىتەن ئۇيۇشما كۈتۈۋالدى. مۆتىۋەر كىشىلەردىن مەھەممەتخانبەگ كۈتۈۋالدى. بۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك بولدىغۇ؟ ھەممىسى پەيزىۋاتنىڭ ئاش، تۇزى، بىز سىلەردىن رازى، ئاۋارە قىلغان بولساق ئەيىبكە بۇيرىماسسىلەر.

چىللاپ كەلگەنلەر خوشلۇشۇپ كەتتى. ئەمما ئۇلار ئەتىسى ئىزچىلار ئورنىدىن تۇرۇشتىن ئىلگىرى، ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئىزھار قىلىپ، پىششىق گۆش، بىر نەچچە چاناچ قېتىق ئەۋەتىپ، يوللۇق تۇتۇشتى.

4

ئاتۇش ئىزچىلىرى ئەتىسى پەيزاۋاتتىن يولغا چىقتى. بۇ چاغ ئاۋغۇست قۇياشى ئۈپۈقنى قىزارتقان، بۇ قىزىللىق شەرق تەرەپتىكى يېزا-كەنتلەرنىڭ پاكار ئۆيلىرى، شالاڭ ئورمانلىرى ئارىسىدىن كۆك سەتھىگە تارام- تارام سېپىلگەندى. پاكار كىسەك ئۆيلەر، چالما ئۆيلەرنىڭ مورىلىرىدىن كۆكۈش تۈتۈن ئىرىنگەندەك ئاستا چىقاتتى. ھەم كۆككە چىقىشقا قوربى يەتمىگەندەك ئۆگزىلەردە، دەرەخ باشلىرىدا تۇمان بولۇپ يېيىلىپ يۈرەتتى. بۇ تۈتۈندە تېزەكنىڭ پۇرىقى ئالاھىدە بىلىنىپ تۇراتتى. ئىزچىلار ئەنە شۇ يېزىنىڭ ئۆزىگە خاس پۇراقلىرى ئارىلاشقان سەھەر ھاۋاسىدا قۇمئېرىق يېزىسىدىن ئارىلاپ ئۆتتى.

ھەگە تېرەككە بارغاندا قۇياش ساغۇچ قىزىل جامالىنى دەرەخلەر ئارىسىدا جىلۋە بىلەن كۆرسەتتى. ئاندىن ھاۋانىڭ ئىللىقلىقىنى ئاللىقاياققا قوغلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا دىمىق تەپ ھاۋاغا تاراشقا باشلىدى. ئۇلار ئاق- ئاق تورلارنى ئارىلاپ جامبازغا بارغىچە ھاۋا پۈتۈنلەي دىمىققا ئايلىنىپ كەتتى.

يولدىكى يۇمشاق، «سويۇقلۇشۇپ» كەتكەن قۇمساڭغۇ تۇپراق

يالىڭاچ پۇتلارنى كۆيدۈرگۈدەك قىزىپ كەتكەنىدى. ئازراقمۇ سالقىندىن ئەسەر بولمىغاچقا ھەر دەم شاراقلاپ تۇرىدىغان قوناقلىقلارمۇ جىمجىت سۈكۈتتە تۇراتتى.

ئىزچىلار ھەر قاچان مەھەللىلەردىن ئۆتكەندە جەڭگىۋار سېپىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، مارشلارنى ياڭرىتىپ ماڭاتتى، دېھقان بالىلىرى يالىڭاچ پۇتلىرى بىلەن توپا توزۇتۇپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن خېلى يىراققىچە كېلىشەتتى. دېھقانلار بۇ تەرتىپلىك قوشۇنغا قىزىقسىنغان ھالدا قارىشاتتى.

جامبازدىن چىققاندىن كېيىن قويۇق يۇلغۇنلۇق ۋە ئاندا-ساندا توغراقلار ئۆسكەن دالىدىن ئۆتۈشتى. بۇ يېشىل دالىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، قارا قومۇشلار ئۆسكەن قارا شورلۇق دالىغا، ئاندىن ھېچنىمە ئۈنمەيدىغان شورلۇققا چىقىشتى. بۇ چەكسىز كەتكەن شورلۇق دالىنىڭ جەنۇب ۋە شەرقىي جەنۇب تەرەپلىرى بەكمۇ ئۇزۇنغا سوزۇلغانىدى. غەربىي جەنۇپ، غەرب تەرەپلىرىدە يىراقتىن يېزىنىڭ دەل- دەرەخلىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى. ھاۋانىڭ ئىسسىقى مانا مۇشۇنداق جەزىرىلەردە ئۆزىنى كۆرسىتەتتى. كىشى دەممۇ- دەم ئۇسساپ تۇراتتى. پەيزىۋاتلىق قېرىنداشلار يوللۇق تۇتقان قېتىق ئۇلارغا بۇ يەردە راسا ئەسقاتتى. ئۇلار پىششىق گۆش يەپ، قېتىق ئىچىشتى.

— ھاردىڭلارمۇ، ئەزىمەتلەر؟ — دەپ روھلۇق ۋارقىرىدى مەمتىلى ئەپەندى.

— ھېرىشنى ھارمىدۇق، ئەمما بۇ ئىسسىق تازىمۇ ئەزدى، — دېدى ئەكبەر.

— قېتىقنى ئايىماي ئىچىڭلار، ئىسسىققا شۇ بەۋا كېلىدۇ.

شورلۇق دالادىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقىنى قىزىلويغا تەۋە يېزىلار ئىدى. ئۇلار راسا چارچىغان، ئەمما ئىسسىقتا شورلۇق دالىدا ئولتۇرۇپ، دەم ئېلىشقا بولمىغاچقا ئىلاجىسىز ماڭغانىدى. قوغانغا كېلىپ، دەسلەپكى دەل- دەرەخلەر سايىسىدا دەم

ئېلىشتى. بۇ چاغ پىشىم ئۆتكەن مەزگىل ئىدى. دەم ئالماستىن ئۇزاق يول بېسىشقاچقا بۇ يەردە كۆپرەك دەم ئېلىپ، ئاندىن ماڭماقچى بولۇشتى. قوغان، ئارۇن كەنتلىرىدە شەمبە كۈنى بازار بولاتتى، ئۇلار بازارنىڭ راسا قىزىغان مەزگىلىدە بازارغا كىرىشتى.

بۇ يەردە خەۋەردار كىشىلەردىن ئۇرايىم كاۋاپ قاتارلىق كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىغا چىقتى. ئىزچىلار ئۇرايىم كاۋاپنىڭ قورا- جايىدا يۈك تاقىلىرىنى تاشلاپ بىردەم ئېسىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن دەرھال ئويۇن قويۇش ئۈچۈن بازارغا چىقىشتى.

ئوغرى، قىمارۋاز، نەشىكەش بەڭگىلەرنى مەسخىرە قىلىدىغان كومېدىيىنى ئوينىدى. ئىزچىلار بۇ كومېدىيىنى ئويناۋاتقاندا قاما تۇماق كىيگەن، ئېپەك رەختتىن ئۇزۇن تون كىيگەن بىر كىشى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قېشىغا ئاستا سىغدىلىپ، ھېجىيىپ تۇرۇپ باش ئىغاتتى، ئاندىن:

- ئەپەندىم، ئۇرايىم كاۋاپنىڭ ئېيىسا بەگ دېگەن ئوغلىنى بىلەملا؟

— دەپ سورىدى خۇدكىسىرىگەندەك ئەتراپقا قاراپ.

— ياق، بىلمەيمەن، ئۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىمۇ بۈگۈن كۆرۈشۇم، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى مۇلايىم تەلەپپۇزدا.

— ئۇرايىم كاۋاپنىڭ شۇ ئوغلى قىزىلوي تەۋەسىدىكى جىمى لۈكچەك، نەشىكەشلەرنىڭ كاتتىسى! سىلىنىڭ باللىرىنىڭ ئويناۋاتقان ئويۇنىغا قاراپ، ئېيىسا بەگنى كۆرۈپ قاپتىمىكىن دەپتىمەن، — دېدى.

— ھە، مۇنداق دەڭ، ئۇنى كۆرگىنىمىز يوق، ئەمما شۇنداقلارنى تولا كۆرگەن، ئۇلارنىڭ قىلىقلىرى ئوخشايدۇ- دە، — دېدى ئۇ. مەمتىلى ئەپەندى ئېيىسا بەگنى سۈرۈشتۈرۈش ھەم ئۇنىڭغا قاتتىق تەنبىھ بېرىش نىيىتىگە كەلدى.

ئۇ مېھمانلارنى كۈتۈش تەييارلىقى بىلەن ئالدىراپ يۈرگەن ئۇرايىم كاۋاپنى چاقىرتىپ سورىدى:

— ئەيىبكە بۇيرىمايسىز، ئاغا سىزنىڭ ئېيسا بەگ دېگەن ئوغۇللىرى بارمۇ؟

— بار، بار، ئەپەندىم، بىرسى سىلىگە دەپتۇ- دە، ئادەم دېگەننىڭ دوستىدىن دۈشمىنى تولا نېمە، سىلى كەپ بولغىچىلا ئۇ بالامنىڭ گېپىنى قۇلاقلىرىغا قويۇپتۇ - دە، — دېدى ئۇرايىم كاۋاپ يۈزلىرى ئېسلىپ تۇرۇپ.

— بۇ گەپنى دېگەن ئادەم دۈشمىنىڭىز بولۇشىمۇ ناتايىن، ھەر ھالدا سىزنىڭ مۇشۇنداق بىر ئوغلىڭىز بارلىقىنى ئۇقۇپ قالغىنىمىز ئوبدان بولدى. ئەگەر تاپقىلى بولسا، مالال كۆرمىسىڭىز، ئوغلىڭىزنى چاقىرىپ كەلسەك، ئۇمۇ ئويۇننى كۆرۈپ باقسا ئوبدان بولاتتى.

— مەن بىرسىنى ئەۋەتىپ باقاي، ئەمما تېپىلىشىغا ئىشەنچ يوق. ھەي، بۇ بالىنىڭ دەردىدە ئىگەكىم با، ساراڭ بولايلا دېدىم، دوست- دۈشمەننىڭ ئالدىدا يۈزۈمنىمۇ قويمىدى، زادىلا گەپ ئاڭلىتالمىدىم، دېسىلە،... — ئۇرايىم كاۋاپ كېتىۋېتىپ دېدى.

ئۇنىڭ دېگىنى توغرا بولۇپ چىقتى. ئېيسا بەگ كەچ بولغىچە تېپىلمىدى.

ئىزچىلار قىسقا كومېدىيىدىن بىر نەچچىنى ئوينىدى. مەمتىلى ئەپەندى نوتۇق سۆزلىدى. كەچتە ئۇرايىم كاۋاپنىڭ ئۆيىگە كىرىشتى. ئۇ قوي سويۇپ، شورپىغا ئاش سېلىپ چۆپ ئەتكەنىدى. تاماق تەييار بولاي دېگەندە ئېيسا بەگ كەيىپ ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ كىملىكىنى بىلگىچە ئوڭ- تەتۈر سۆزلەپ، ھەر كۈندىكىدەك ھويلىنى بېشىغا كىيگىلى تۇرۇۋېدى، مەمتىلى ئەپەندى ئۇنى توسۇۋالدى. ھەمدە ئۇنى قېشىدا ئولتۇرغۇزۇپ، بىللە غىزالاندى. تاماقتىن كېيىن ئىزچىلارغا نەشكەش، لۈكچەكلەر مەسخىرە قىلىنغان كومېدىيىنى قايتا ئويناشنى بۇيرىدى.

داستىخانغا داخىل بولغان يۇرت ئاقساقاللىرى، بايلارمۇ باردى.

— ئېيسا بەگ، ئىنىم، ئويۇننى دىققەت بىلەن كۆرۈڭ،

www.uyghurkitap.com

كېسىلىڭىزگە شىپا بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس. بۇمۇ پەقەت سىزدە ساقايغىدەك ئىمكان بولسا كار قىلىدۇ، ئادەمگە خاس ئاخىرقى بىر زەررە ۋىجدان بار بولسا كار قىلىدۇ. كۆرۈپ بېقىڭ، ئاللاھ قۇرئانى كەرىمدە كۆپ قېتىم «بىز ھىدايەت ئاتا قىلمىساق ھېچكىم ھىدايەت تاپمايدۇ، ئى مۇھەممەد، سەن پەقەت ئەلچىسەن، يەتكۈزۈشلا ۋەزىپەڭ بار،...» دەيدۇ ئەمەسمۇ. ھىدايەت ئاللاھ تەرىپىدىن بولىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ، بىلگەنلەرنىڭ دەۋەت قىلىش، ھەقنى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسى بولغىنى ئۈچۈن، بىزمۇ ئۆز بۇرچىمىزنىلا ئورۇندايمىز، قارىسىلا، — دېدى ئۇ ئېيسا بەگنى مەجبۇرى ھالدا يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ.

ئۆيۈننى كۈندۈزى بۇ يەردە ھازىر بولۇپ تۇرغان مۆرتىۋەلەرنىڭمۇ بىر مۇنچىسى كۆرمىگەنىدى. ئويۇن قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى ئېيسا بەگكە:

— ئەمدى، ۋىجدانىڭىز بۇيرىغاننى قىلىڭ، ئەگەر ھەر كۈنى كەچتە بىرىپ تۇرىدىغان چىلىمخانىلارغا جۆنەيمەن دېسىڭىزمۇ مەيلى، — دېدى-دە، ئىزچىلارنىڭ ئورۇنلۇشۇش ئەھۋالىنى كۆزۈتۈپ تۇرۇش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى.

ئىزچىلار كەڭ ھويلا سەيناسىدا ۋە پىشايۋاندا جايلىشىپ يېتىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىمۇ ئارام ئېلىشقا ساراي ئۆيگە قايتىپ كىردى. شۇ چاغدا ساھىپخان ئۇنىڭغا دەرت ئېيتىپ:

— بۇ بالىنى ئىزا تارتقۇزماق ئاسان ئەمەس، بۇگۈنغۇ ھېچ يەرگە چىقماي بالىدۇرراق ياتتى، ئەمما لېكىن، بۇ بالىنىڭ تۈزۈلۈشىگە ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ... مۇشۇ بالىنىڭ دەردىدە ئون يىل بۇرۇن تۈگۈشۈپ كېتىدىغان بولدۇم... — دېدى.

— ئادەمنىڭ گەپ ئاڭلىمىغىنى ھەقىقەتەنمۇ كىشىنى زەردە گۆش قىلىۋېتىدۇ... سىزمۇ بۇنى دەرت قىلىپ كۆتۈرۈۋالماي، قارنى-كۆكسىڭىزنى كەڭرەك تۇتۇپ، خۇشال- خۇرام بولۇشنى قولدىن بەرمەڭ، — دەپ تەسەللىي ئېيتتى مەمتىلى ئەپەندى.

ئۇ ئۇخلاش ئالدىدىن سەپەر تەسىراتلىرىنى، كۆرگەن ئاڭلىغانلىرى، ھېس قىلغانلىرى ۋە ھەر يەردە قىلىنغان پائالىيەتلەرنىڭ مەزمۇنىنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئورۇن ئۈستىگە سوزۇلدى. سەپەرگە چىققاندىن بېرى ئۇ ھەركۈنلۈك سەپەر خاتىرىسىنى شۇ كۈنى ئاخشامدا ئىزچىل يېزىپ كېلىۋاتاتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكىتى ئادرېسى

سەككىزىنچى باب

1

تاڭ سەھەردە قۇربان جاپپارنىڭ ياڭراق ئەزىنى بىلەنلا ئورنىدىن تۇرۇشقان ئىزچىلار، نامازدىن كېيىن ھازىرلىقلىرىنى تېز پۈتتۈرۈپ، قىزىلوينىڭ يىراق شەرق تەرىپىدىكى شورلۇق دالىنىڭ ئۇپۇق سىزىقى بىلەن تۇتاشقان يېرى ئاقىرىشقا باشلىغاندا بازاردىن قوزغۇلۇپ كەتتى. ئۇرايىم كاۋاپ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قايتا- قايتا رەت قىلىشىغا قارىماي قارا ئاتنى ئۆزى يېتىلەپ، ئۇزۇتۇپ قىزىلكەنگە كەلگىچە بىللە كېلىپ خوشلاشتى.

— بايلىقىم ئۈزۈمگە يەتكەن، ناندىن غېمىم بولمىغىنى بىلەن، كۆڭلۈمنىڭ بىر يەرلىرى پۇچۇلۇپلا تۇراتتى، سىلى بىلەن كۆرۈشۈپ، يارامىمۇ مەلھەم تاپقاندەك بولۇۋىدى، ئەمدى يەنە ئاتىسىدىن ئايرىلىۋاتقان يېتىم بالىدەك بولۇپ قېلىۋاتىمەن، — دېدى ئۇ ئەپەندىنىڭ قولىنى ئۇزاق قىسىپ تۇرۇپ.

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، دۇنيا ياخشىلار ئۈچۈن يارىتىلىدۇ، — دەپ كۆڭۈل ياسىدى مەمتىلى ئەپەندى.

ئۇرايىم كاۋاپ شۇ يەردە بىر ھازا تۇرۇپ، ئىزچىلار ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئارقىسىغا ياندى. بۇ چاغدا ئىزچىلار قىزىلكەننىڭ قۇمساڭغۇ تۇپرىقىنى دەسسەپ، ناخشا ئوقۇپ كېتىۋاتاتتى.

قىزىلكەن يېزىسىدىن چىققاندىن كېيىن يەنە شورلۇق دالا باشلاندى. دالا ئۈستىدە ئوت كۆيۈۋاتقاندەك ئالاۋۇن لەپىلداپ تۇراتتى. جەنۇب تەرەپتە كۆك قۇم دۆۋىلىرى كۆرۈنەتتى. قۇم دۆۋىلىرى بىلەن بىر

قاتاردا تاغارچى يېزىسىنىڭ ئورمانلىرىمۇ كۆرۈنەتتى. قۇم دۆۋىلىرى سىمونت گۈمبەزلەردەك چوقچۇيۇپ تۇرسا، شالاڭ يېزا ئورمىنى پاخپىيىپ كەتكەن توغراقلىق جاڭگالدەك تۇيۇلاتتى. كەڭ كەتكەن شورلۇق بولسا مەڭگۈلۈك غېرىبسىنىش تۇپەيلى، ئىچ پۇشۇقىدىن ئۈنسىز يىغلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئومۇمەن بۇ ئەتراپتا كۆرۈنگەن جىمىكى كۆرۈنۈشلەردىن بىر خىل غېرىبلىق، بىچارىلىك، ياتسىراش چىقىپ تۇراتتى. ئارقىدا قېلىۋاتقان بارلىقىقا ئىچى ئاغرىيتتى. گويا سۇسىز چۆلدە سەبى بىر بوۋاقنى ئىلاجسىزلىقتىن تاشلاپ كېتىۋاتقان كىشىلەردە قانداق تۇيغۇ بولسا بۇ يەردە ئەنە شۇنداق تۇيغۇلاردىن يۈرەك سىقىلاتتى.

— بۇ چۆللەرنى ئاۋات قىلىش ئۈچۈن نېمە كەمدۇ، ـ هە؟ — دېدى بىر ئېغىزلا قىلىپ، قۇربان جاپپار.

— سۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى يەنە بىرى.

— سۇنى بىر يەردىن باشلىسىچۇ؟

— كىم باشلايدۇ؟ هۆكۈمەتمۇ؟ خەلقمۇ؟

— ...

مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارنىڭ پارىڭىغا قىزىقىپ قالدى. ئۇ بىر خىل ئۈمىدكە تولغان ئاهاڭدا شاگىرتلىرىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى.

— يەنە ئوتتۇز يىلدىن كېيىن كېلىپ بۇ يەرنى كۆرۈپ كېتىڭلار، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، — ئەنە شۇ چاغدا كۆرۈسىلەركى بۇ يەر ئاۋات زېمىنغا ئايلىنىدۇ، بەلكىم زاۋۇتلار قۇرۇلۇپ، شەهەر بەرپا قىلىنار، ئىشقىلىپ، چۆلدىن ئەسەر قالمايدۇ[1].

— ئوتتۇز يىل دەمسىز؟ ۋاي- ۋۇي! .... ئوتتۇز يىلغىچە كىم بار، كىم يوق....

---

[1] ئوتتۇز يىل ئەمەس، ئەللىك يىل ئۆتكەندە — 1985 ـ يىلى مەن بۇ رومانىدىكى مۇشۇ باپلار ئۈچۈن ئىزچىلار ماڭغان جايلارنىڭ جۇغراپىيىسى بىلەن تونۇشۇش ئۈچۈن پىيادە ۋە ۋېلىسىپىتلىك ئايلانغىنىمدا كۆرگەنلىرىمنىڭ ئۆزىلا مانا شۇ تەسۋىرلەردىكى كۆرۈنۈش ئىدى... — ئا.

— بۇنداق نا ئۈمىد بولما، ئوغلۇم! شۇ چاغدىمۇ يەنە سەن بىلەن بىز بار! ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردىكى شەھەرنى بىرلىكتە قۇرۇپ چىقىمىز! سىلەرنىڭ ئەجرىڭلار كۆپرەك سىڭىدۇ، ئەلۋەتتە.

شۇنىڭ ئۈچۈن ياشلارنىڭ تەسەۋۋۇرلىرى غىدىقلىنىپ، كەلگۈسى دۇنياغا ئۇچۇپ كەتتى. ئۇلار ئەنە شۇ چاغدىكى پاراۋان تۇرمۇشنى، مەنزىرىلەرنى، مەدەنىيەتنى زوق بىلەن تەسۋىرلەشكە كىرىشتى.

— ئۇ چاغدا يوللار رەتلىنىپ، تاش ياتقۇزۇلىدۇ، يا بولمىسا پىششىق خىش ياتقۇزۇلىدۇ، دېدى بىرسى.

— يوللارنىڭ بويىدا ئۆيلەرمۇ ئوخشاش سېلىنىدۇ. ھەممىسى قوش پېشايۋان، ۋاسا جۈپ...

مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرنى بېيىتىش ئۈچۈن قوشۇمچە قىلدى:

— يوللارغا تاش ياتقۇزۇشنىڭ، خىش ياتقۇزۇشنىڭ ھاجىتى يوق. يولغا ئاسفالت ياتقۇزۇلىدۇ. بىلەمسىلەر، ئاسفالت شېغىل بىلەن مايىنىڭ ئارىلاشمىسى، بۇنداق يول سىلىق ھەم قاتتىق بولىدۇ. چەتئەلدىكى شەھەرلەرنىڭ يول بويلىرىدا قوش پېشايۋانلىق ئۆيلەر ئەمەس ، 50-60قەۋەتلىك بىنالار بار، كېيىن بىزنىڭ يۇرتىمىزدىمۇ بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

— ۋاي- ۋوي، 60 قەۋەتكە چىققۇچە ھېرىپ قالمامدىغاندۇ؟

سۆھبەت چەتئەللەرنىڭ تەرەققىياتى، كىشىنىڭ ئەقلىي يەتمەيدىغان مۆجىزىلەر تەرەپكە كۆچكەندى.

ئۇلار پاراڭ بىلەن تاغارچى يېزىسىغىمۇ كېلىپ قېلىشتى. يېزا ئاھالىسى ئۇلارنى ئەيمىنىش، قىزىقىش، ھەۋەسلىنىش ئارىلىشىپ كەتكەن ھېسسيات بىلەن كۈتۈۋالدى. ئىزچىلار ئۇلارغا ئۆيۈن قويۇپ بەردى.

مەمتىلى ئەپەندى ئىزچىلارغا:

— تەلەبىلەر، بۈگۈن تاغارچىدا قونايلى، بالدۇرراق بولسىمۇ زەرەرى يوق سىلەر دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنى، ئىش ئۇقىتىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن

كۆرۈڭلار، ھەم ھەر جاينىڭ ئۆرپ- ئادەتلىرىنى چۈشىنىش زىيانلىق ئەمەس، ئۆزۈڭلارغا قىزىق ۋە مۇھىم تۇيۇلغان نەرسىلەرنى يېزىۋېلىڭلار، — دېدى، — بۇندىن كېيىن يولدا بىز مۇھىت بىلەن چوڭقۇراق تونۇشۇپ مېڭىشقا تىرىشىمىز.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار تاغارچىدا بىر كۈن مېھمان بولدى.

2

سەپەر قىلغۇچىلار ياز كۈنلىرى ھامان سەھەردە — ھاۋانىڭ ئىللىق مەزگىلىدە مېڭىشنى ئەۋزەل كۆرۈشىدۇ. ئاتۇش ئىزچىلىرى بۇنىڭغا ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتتى. چۈنكى بۇ زېمىننىڭ ھەممە يېرىدىكى ئورتاقلىق بىر بوستانلىق بىلەن يەنە بىر بوستانلىق ئارىسىنى چۆللەر، شورلۇق داللار ئۈزۈپ تۇراتتى، شۇنداق شارائىتتا چۈش پېشىملەردە يول يۈرۈش نەقلا دوزاخ ئازابىدۇر.

ئۇلار دۈشەنبە كۈنىنىڭ تاڭ سەھىرىدە تاغارچىدىن چىقىپ سەھەرنىڭ ئىللىقى يوقالماستىنلا خانئېرىققا تەۋە تەسەكتىن ئۆتۈپ كەتتى. بۇ يەر ھەم شەرق تەرەپ كەڭ-كەڭ كەتكەن شورلۇق دالا بىلەن ئۈزۈلۈپ تۇراتتى. غەربىي تەرەپتە تەسەك بىلەن يېڭىتامنىڭ ئېكىنزارلىرى بىر- بىرىگە تۇتۇشۇپ تۇراتتى.

ئۇلار تەسەكتىن چىقىپ شورلۇق دالىنىڭ بىر بۇرجىكىنى قىيپاش كېسىپ ئۆتۈپ يېڭىتامغا چىقتى. ئۇلار يېڭىتامنىڭ كوچىلىرىدا ئالدىراشقان ھالدا خانئېرىق تەرەپكە كېتىۋاتقان دېھقانلارنى كۆرۈشتى.

— بۈگۈن خانئېرىقنىڭ بازىرى، ئەزىمەتلەر، بالدۇراق بارساق ئىشلىرىمىز كۆڭۈلدىكىدەك بولاتتى، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى شاگىرتلىرىغا، — دەم ئېلىشنى كېيىنگە قالدۇرۇپ، غەيرەت بىلەن

ماڭايلى.

ئۇلار ھارغىنلىغا باقماي ناخشا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ناخشىسى بىلەنلا كوچىنى بىر ئالغان بازارچىلار ئۇلارغا يول بېرىپ چەتكە سۈرۈلۈشتى.

خانئېرىقتا دۈشەنبە كۈندە بازار بولغاچقا «دۈشەنبە بازار» دەپمۇ ئاتىلاتتى. خانئېرىق بازىرى بارلىق يېزا بازارلىرى ئىچىدە ئەڭ چوڭى ئىدى. بەزى ناھىيە بازارلىرىدىنمۇ ئاۋاتراق ئىدى. ئىزچىلار بازارغا يېتىپ كەلگەندە بازار راسا قىزىپ كەتكەنىدى .

يېڭىتام تەرەپتىن كېلىدىغان يولنىڭ بازارغا كىرىدىغان دوقمۇشىدا ئۇلارنى خانئېرىقنىڭ ساھىپخانى تۆمۈراخۇنباي كۈتۈۋالدى.

«پەرىشتىدەك قېرىغان» بۇ ئادەم ئىنتايىن پاكىز ۋە رەتلىك ئۈستىباش كىيگەن، رەڭگى- روھىدىنمۇ بىر خىل ئوچۇق- يورۇقلۇق چىقىپ تۇرغان كىشى ئىدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئەپەندىم،— دېدى ئۇ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، — ھەر بىرلىرىنى تېنەپ قالمىسۇن دەپ يولدا ساقلاپ تۇرغاندىم. — ئۇ شۇنداق دەپ ئىزاھات بەرگەندىن كېيىن، سۆزلەپلا كەتتى،— سىجاڭ ئاتىمىز تەرەپتىن سىلىنىڭ مۇشۇنداق خاسىيەتلىك سەپەرگە چىقىدىغانلىقلىرىنى ئاڭلاپ بەكمۇ ئىنتىزار بولدۇم. سەۋەبىنى سورىسىلىرى، سىلىنىڭ نام- شەرىپلىرىنى ئاڭلىغىلى ھەلەم بولدى، مۇلاقات بولغىلى نېسىپ بولماي تازىمۇ بىتاقەت بولغاندىم، ئۇچۇرلىرىنى ئاڭلىغان ۋاقتىمدا ئەلۋەتتە خوشال بولىمەن- دە! — تۆمۈراخۇنباي بەكمۇ مېھماندوست، پاراڭچى ئادەم كۆرۈنەتتى، ئۇ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەستىن ياندىشىپ ماڭغاچ سۆزىنى داۋام قىلدى،— شۇنداق قىلىپ ئۇچۇرلىرىنى تاڭ- تىڭلاپ تۇردۇم. ئۈلۈشكۈنى شەنبە بازارغا بارغانلار كارامەت ئويۇن كۆردۇق، ئاتۇشتىن كەلگەن تالىپ باللاركەن دەپ كېلىشكەن، شۇنىڭغا قاراپ سىلىنى شەنبىدىغۇ، دەپ ئويلاپ، تۈنۈگۈن يولغا چىقىپ تۇردۇم، ئۆزۈم

www.uyghurkitap.com

كىرىپ كەتكەندىمۇ ئادەم ئۈزۈلمىدى. سىلىنى تېنەتمەيمەن دەپ، شۇ. قارىغاندا ـ زە، سىلى تۈنۈگۈن تاغارچىدا قونۇپ قاپلا ـ دە؟

تۆمۈراخۇنباي ئىزچىلارنىڭ ئالدىدا، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىنى تۇتقانچە يول باشلاپ ماڭدى.

ئىزچىلار تۆمۈراخۇنباينىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كېلىپلا بىر خىل ئازادىلىك ھېس قىلدى. ئۇزۇن پېشايۋاننىڭ ئالدىدىكى باراڭ قويۇق ئۈزۈم بارىڭى بىلەن چۈمكۈلۈپ تۇرغاچقا كۈن نۇرى چۈشمەيتتى. ئىنتايىن سۆرۈن، ھوزۇر بەخش ئىدى. ئىسسىقتا يول يۈرۈپ كەلگەن يولۇچىلار بۇ يەردە جەننەت ھوزۇرىنى كۆرۈشتى.

— ئاۋۋال ئۇسسۇزلۇق ئىچىڭلار، ئاندىن گاچچىدا ھاردۇق ئېشى تەييار بولۇدۇ، — دېدى ساھىپخان، خىزمەتكارلارنى مېھمانلارنى كۈتۈشكە، ئۆيدىكى باشقىلارنى تاماققا تۇتۇش قىلىشقا ئالدىرىتىپ.

— رەھمەت ئاغا، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئۇنى توسۇپ، — ئۆزىڭىزگە مەلۇم بىز بۇ يەرگە خىزمەت بىلەن كەلدۇق، ئاۋۋال ئىش قىلايلى، ئاندىن ھەققىمىزنى ئالامدۇق. بىزگە ھازىر ئۇسسۇزلۇق بولسىلا بولدى. بىز بازارنىڭ ئاۋات ۋاقتىدا تەرغىباتىمىزنى قىلىۋالايلى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھەر بىر جايغا بازارنى قارارلاپ چۈشۈۋاتىمىز ـ دە! ئۇندىن كېيىن سىزگە يېتىپ ئاشقىچە مېھمان بولىمىز.

— بۇ، قانداق بولۇدۇ، بۇ؟ بەك سەت بولۇدۇغۇ،... — دەپ ئالدىراپ قالدى بوۋاي، لېكىن ئۇمۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ يۈرگەن، ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەردىن بولغاچقا، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ دېگىنىگە دەرھال كۆندى.

خىزمەتكارلار مۇز سېلىنغان دوغ ئېلىپ كەلدى. ئىزچىلار يۈرەكلىرى مۇزلاپ كەتكۈدەك دوغ ئىچىپ قېنىۋالغاندىن كېيىن، ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ، يۈك ـ تاقلىرىنى جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئويۇن قويۇش ئۈچۈن نوتۇق سۆزلەش ئۈچۈن بازارغا چىقىپ كېتىشتى.

كەچتە بايلارنى يىغىپ مائارىپقا ئىئانە بېرىش ھەققىدە

www.uyghurkitap.com

سۆھبەتلەرنى قىلدى.

*

**

ئىزچىلار خانئېرىقتا تۆمۈراخۇنباينىڭ ئۆيىدە ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن چارشەنبە كۈنى سەھەردە سەپىرىنى داۋام قىلىشتى.

— بۈگۈن ئارالدا تۈنەيمىز، — دېدى مەتىلى ئەپەندى، — چارشەنبىدە ئارالنىڭ بازىرى بولىدۇ.

دۈشەنبە بازار (خانئېرىق)تىن چىققاندىن كېيىن كەنتلەر ئارىسىدا قۇملۇقلار ئۇچراپ تۇراتتى. يوللارمۇ كۆك يىرىك قۇم بىلەن تولۇپ تۇرغاچقا يول مېڭىشمۇ قىيىن ئىدى. بۇنداق جايلاردا بوراننىڭ چىقىشىنى خۇدا كۆرسەتمىسۇن! بۇ يېزىلاردىكى بىر چوڭ ئاپەت قۇم ئاپىتى ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. بۇنداق قۇملۇق تاغارچىدىن باشلاپلا ئۇچراپ تۇرسىمۇ، بۇ يەردە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە كۆپ ئىدى. بەزى ئېرىقلار قۇم بىلەن تولۇپ تۇراتتى. خۇددى قۇم بىلەن ئېلىشىپ دەرمانى قۇرىغاندەك ئادەملىرى سۇلغۇن، توپا چىراي، روھسىز كۆرۈنەتتى. بۇ روھسىزلىق پەقەت تۇرمۇشنىڭ مەئىشتى جەھەتتىكى قانائەتسىزلىكلا بولۇپ، ئۇلاردىمۇ بارلىق ئۇيغۇرلارغا ئورتاق بولغان ياۋايى قىزغىنلىق، ساددا مۇلايىملىق بار ئىدى.

خەلقنىڭ نامرات ۋە مەدەنىيەتسىزلىكتە ئوتتۇرا ئەسىر زۇلمىتىدىن ئانچە كۆپ ياخشىلانمىغانلىقى ئۇلارنىڭ شۇدىگەرلىكىنىڭ چالمىسىدىلا سالغان ئۆيلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئۆيلەردە نە تاۋادانلىق[1] ئىشىك، نە دېرىزە ۋە نە كىچىككىنە رۇجەك بولسۇن!

گۆردەك قاراڭغۇ، ئوردەك زەي بۇ ئۆيلەر نېمىشقىدۇر سىرتتىكى يەر يۈزىدىن پەسرەك بولاتتى. شۇڭا زەي پۇراپ تۇراتتى. ئۈستى بولسا پاكار

[1] تاۋادان — ئۈستىدە بىرقاتار رۇجەك(ئەينەكلىك پەنجىرە) بولغان ئىشىك، — ئا.

يېپىلاتتى. باش تېگەي- تېگەي دەپلا قالاتتى. بەزى ئېگىز ئادەملەرگە ئېگىشىپ تۇرۇشقا توغرا كېلەتتى.

ئەگەر ئەگرى- بۈگرى، چېپىلمىغان، ھەتتا چاتالمىغان ياغاچلار سېلىنىپ، ھىكەن ۋە قۇمۇشلارنى بېسىپلا يېپىلغان تۇرۇسنىڭ بىر يېرىگە باش تېگىپ كەتكەن ھامان «شار» قىلىپلا توپا- توزان تۆكۈلەتتى. دالان ئۆي ئوتتۇرىدىكى ئىشىكتىن يورۇقلۇق ئالاتتى. چۈنكى، ئادەتتە دالان ئىشىكى ئوچۇق تۇرىدىغان بولغاچقا بۇ ئۆيگە باشقا يورۇقلۇق مەنبەسىنىڭ ھاجىتى يوق دەپ قارىلاتتى. ئىچكىرىكى ئۆيلەردە بولسا تورۇسنىڭ ئوتتۇرىسىدىن يېرىم كۋادرات مېتىر چوڭلۇقتا تۆكلۈك قويۇلغان بولاتتى. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئۆيلەر قاپ- قاراڭغۇ، ئىس پۇراپ تۇرىدىغان، ياغاچ، ۋاسا ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ھىكەن- قومۇشلار قارىداپ، چاڭ- توزانلار قونۇپ، خۇددى تۆگمەننىڭ تورىسىدەك بولۇپ كېتەتتى. يازدىغۇ ھەممە يەر ئوچۇق بولغاچقا ھەر ھالدا يورۇق دېيىشكە بولاتتى، قىشتا تۆكلۈك مەھكەم ئېتىۋېتىلگەندىن كېيىن بۇ ئۆيلەردە كۈندۈزمۇ چىراغ يېقىپ ئولتۇرامدىغاندۇ؟

— ئەي تەلەبىلەر،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى گويا ئاللىقانداق بىر نەرسىدىن يۈرىكى زېدىلەنگەندەك، ئىزچىلار ياقىشلاق يېزىسىدا بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدىن ئۇسسۇزلۇق ئىچىپ چىققاندىن كېيىن،— كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، بىزنىڭ بۇ بەختسىز مىللىتىمىز ئەنە شۇنداق كاتەكلەردە، زىندانىدەك زەي پۇراپ تۇرىدىغان قاراڭغۇ گەمىلەردە ئولتۇرۇۋاتىدۇ. يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ ئوتتۇزىنچى يىللىرىدىكى ئۇلارنىڭ ھالى ئەنە شۇ! مانا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىۋىش، ھەر بىر كىشى ئىككى كىشىلىك تىرىشىشى كېرەككى، بىز بۇ بەختسىزلەرنى يورۇق ئۆيلەرگە ئىگە قىلىشىمىز، ئۇلارنى توپىغا بۇلۇنۇپلا يۈرۈش تەقدىرىدىن قۇتۇلدۇرۇشىمىز كېرەك! تەلەبىلەر، ئىشەنچىلار كامىل بولسۇنكى، بىزنىڭ بۇ غايىمىزمۇ ئاۋۇ كۈنى دېيىشكەندەك كەلگۈسى ئوتتۇز يىلدا ئەمەلگە ئاشىدۇ ياكى ئاساسەن ئەمەلگە ئاشىدۇ!

سابىت غەمكىن كۆزلىرىنى ئۇستازىغا تىكتى. ئاندىن غىرىبچىلىق چىقىپ تۇرغان يىزىلارغا قارىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ مۇشۇ خەلقنى، بەختسىز مىللەتنى تىرىكلەر قەبرىستانلىقىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئىرادىسى بايراق كۆتەردى. ئۇ يۈرىكىنىڭ قېتىدا ۋىجدانىنى گۇۋا قىلىپ «تىرىكلا بولسام... » دەپ قەسەم ئىچتى.

ياقىشلاقتىن، قۇمۇشئىرىقتىن ئۆتكىچە ئىزچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇستازى ئوتتۇرىغا قويغان تېمىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئۆزلىرىنىڭ غايە ئىستەكلىرىنى، كەلگۈسى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرلىرىنى سۆزلەپ مېڭىشتى. ھەممىنىڭ قەلبىدە گۈزەل ئىستەكلەر ئويغانغانىدى. مەمتىلى ئەپەندى سابىتقا قاراپ پەس ئاۋازدا:

— سەن، ئوغلۇم بۇ ئىزنى بويلاپ يەنە بىر قېتىم ماڭ، ئوتتۇز يىلدىن كېيىن ماڭ، شائىر ئۈچۈن يول كېزىش پايدىلىق. مەن سەندىن كۆپ ئۈمىدلەرنى، ھەتتا ئۆزۈمدىنمۇ كۈتەلمەيدىغان ئۈمىدلەرنى كۈتىمەن،— دېدى.

سابىت غەمكىن كۆزلىرىنى يەرگە قارىتىش بىلەن كۈپايىلەندى. ئۇ ئۆڭلۈقراق سۆز تېپىشقىمۇ قولاشماي قالغانىدى.

قارا دۆڭنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە كەڭ سازلىق يېيىلىپ ياتاتتى. سازلىقنىڭ غەرب، غەربىي جەنۇب گىرۋەكلىرى يېزا ئورمىنى بىلەن تۇتۇشۇپ تۇراتتى. شەرقىي جەنۇپ تەرىپى بولسا چەكسىز سوزۇلۇپ كەتكەنىدى. سازلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن قارا سۇ دەرياسى (گەز دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى— بىرتارمىقى) ئېقىپ ئۆتەتتى. دەريا سۈيى يۇمشاق قۇم تۈپراقنى ئۈزلۈكسىز ئېقىتىپ ماڭغاچقا قاپ- قارا، قورقۇنچلۇق ھالدا يۈگۈشۈپ ئاقاتتى. بىرقاراشتىنلا ئۇنىڭ ناھايىتى قويۇقلۇقى، ئىنتايىن كۆپ مىقداردا لاتقا ئېقىتىپ ماڭغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ سۇ باشلانغان ئېتىز- ئېرىقلار شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ چاپسانلا قۇم بىلەن تىنىپ كېتەتتى.

ئۇلار كېچىكتىن قول تۇتۇشۇپ كېچىپ ئۆتۈۋاتقاندا، ئېھتىياتسىزلىقتىن ئىزچىلاردىن بىرىنىڭ قولى ئاجراپ كېتىپ ئېقىپ كەتتى، ھايت- ھۇت، دېگۈچىلا ئۇنى لاي سۇ بىر نەچچە دومىلىتىپ، 50-60 مېتىر يىراققا ئېقىتىپ كەتتى. بۇ ياقتىكىلەرمۇ قىرغاق بويلاپ يۈگۈرەشتى. مەمتىلى ئەپەندى ئەڭ ئاۋۋال يول باشلاپ سۇدىن ئۆتكەچكە ئۇ قاشقا چىقىپ بولغانىدى. ئۇ پەۋقۇلئاددە تېز، جان- جەھلى بىلەن يۈگرەپ كېتىۋاتاتتى. يۈگرەش ماھىرى بولغان ئەكبەر تېزلا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئېقىپ كېتىۋاتقان ئىزچىنىڭ تۆۋىنىگە ئون نەچچە مېتىر ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى تەرەپتىن بىر قانچەيلەن تەڭلا سۇغا ئۆزىنى ئاتتى، ھەممە بىر- بىرىگە ئېسىلغان ھالدا ھادىسىگە ئۇچرىغۇچىنى تۇتۇۋالدى ھەممە ئۆزلىرىمۇ دەلدۈگۈنگەنچە قىيپاش تۆۋەنگە ئېقىپ خېلى ئاياغ تەرەپتىن قىرغاققا چىقىشتى.

مەمتىلى ئەپەندى دەرھال ئىزچىنىڭ نەپەس ئېلىشىغا يارەملىشىش ھەرىكىتىنى باشلىدى. ئىزچى ئىككى چىنە لاي سۇ قوسقاندىن كېيىن خېلى ئۇزۇندا ئېسىگە كېلىپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ مەمتىلى ئەپەندى ئۇنى ئاتقا مىندۈردى. پۈتۈن ئۈستىۋېشى چىلىق-چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن ئىزچىلار دالدىلارغا بېرىپ كىيىملىرىنى سىقىپ كىيىۋالغاندىن كېيىن يولنى داۋام قىلدى.

قارا سۇنىڭ جەنۇبىي ساھىلىدا سونلۇق يېزىسى غەربتىن تاكى شەرقىي جەنۇپ تەرەپكە دائىرە ھاسىل قىلغان ھالدا يېيىلىپ ياتاتتى. پاخپاق جىدگىدىلىكلەر، قېرى سۆگەتلەر قاراڭغۇلاشقان سايىسىغا سازلىقنىڭ جەزىرىمە ئىسسىقىدا مېڭىپ كەلگۈچىلەرنى جەلپ قىلاتتى. دەريانىڭ سازلىق دېلتىسى ئۆزىگە خاس تىنجىق پۇراق تارقىتىپ، كىشىنى تېخىمۇ ئىسسىپ كەتكەندەك ھېس قىلدۇراتتى.

سۇنلۇقنىڭ جەنۇبىي تەرىپى يەنە شورلۇق دالا ئىدى. ئىزچىلار كۆز ئالدىدىكى جاڭگاللىغا كىرىشتىن ئاۋۋال سۇنلۇقتا دەم ئېلىۋېلىشنى توغرا تاپتى. ئۇلار كۆك قوم بىلەن تولۇپ كەتكەن بىر ئېرىقنىڭ بويىدا بىر

سائەتچە دەم ئېلىشتى، بىر سائەت دەم ئېلىشتا سوۇنلۇق بالىلىرى ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. ئىزچىلار بولسا ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ناخشىلىرىنى ئۆگەتتى. نەتىجىدە ئۇلار بىلەن دوستلۇشۇپ كېتىشتى. شۇڭلاشقا ئۇلار يولغا چىققان چاغدا بۇ بالىلار چۆۋق ئاتلىرىنى چاپقىنچە ئۇلارغا ئەگىشىپ يېزىدىن چىقىدىغان يەرگىچە كېلىشتى.

شورلۇق دالىنىڭ ئۇ يەر- بۇ يېرى سىبسىق سۇلۇق سازلىق بولۇپ، بەزى سۈيى سۇغۇلۇپ كەتكەن بۇلاقلارنىڭ ئەتراپى، لەش باسقان كۆزى ۋە ئېپلاسلاشقان سۇلىرى ئىچىدە ئاققۇناقلىقتەك قىلىن ۋە ئېگىز قومۇشلۇقلار، ھىكەنزارلار ھاسىل بولغانىدى. يولغا يېقىنراق جايلاردىكى بۇنداق قومۇشلۇقلاردىن كۆڭۈلنى ئايىنىتقۇدەك سىبسىق پۇراق- قارا لاي ۋە چىرىگەن نەرسىلەرنىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. سازلىق ئۈستىدە، قومۇشلار ئارىسىدا بەزگەك تارقاتقۇچى پاشىلار ۋە بىزەڭ چىۋىنلەر ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي «خور»لىرى گاڭ- گۇڭ قىلىپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇنىدىن باشقا يېقىن يىراقتا ھېچقانداق تىرىكلىكنىڭ نىشانىسى يوق ئىدى.

جاڭگالدىن قىيپاش (غەربىي جەنۇپ تەرەپكە) كېسىپ چىققاندىن كېيىن كۇسەنبوي يېزىسىغا چىقىشتى. كۇسەنبوي قۇم ئاپتىگە تېخىمۇ قاتتىق ئۇچرايدىغانلىقى مانا مەن دەپ تۇراتتى. يوللارنىڭ ئۇيەر- بۇيېرىنى قېلىن قۇم بېسىپ كەتكەچكە، كىشىنى چاپسانلا چارچىتىپ قوياتتى. يېزىنىڭ جەنۇپ، شەرق، شىمال ئۈچ تەرىپى شورلۇق دالىغا تۇتۇشاتتى.

ئىزچىلار كۇسەنبوينىڭ ئەڭ شەرق تەرىپىدىكى ئورمانلىرى شالاڭ، ئېتىزلىرىنى قۇم باسقان بۇرجىكىدىن كېسىپ ئۆتۈپ، قارىيىپ ياتقان شورلۇققا چىقىپ كەتتى. شورلۇقنىڭ ئۇ يەر- بۇ يېرىدە ئېگىز- ئېگىز قۇم بارخانلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى. ئاندا- ساندا پادىچىلارنىڭ قورالىرىمۇ ئۇچرايتتى. بۇنداق يوللار كىشىنىڭ دەرمانىنى قۇرۇتاتتى. بىردەم شورلۇق تۈزلەڭلىكتە داق بولۇپ كەتكەن ھارۋا يولى، يەنە بىردەم

قۇم دۆۋىسى كۆرۈنگەندىن كېيىن، ئۈنىسىگىزمۇ ھاردۇق يەتكەن جانلاردا بىر خىل روھى ھالسىزلىقنى-باش قېتىنچىلىقنى تۇغدۇراتتى. ئۇلار ئارالنىڭ دەرەخلىرى كۆرۈنۈۋاتامدىكىن دېگەن ئۈمىدتە ئالقانلىرىنى قېشى ئۈستىگە سايىۋەن قىلىپ تۇتۇپ تەلمۈرۈپ قارايتتى. يىراقتا گويا سۈۋادان تېرەكلەرنىڭ ئۇچىدەك بولۇپ قۇم دۆۋىلىرى ئارقىسىدىن قارىيىپ كۆرۈنگەن نەرسىلەر، دۆۋىگە يېتىپ بارغاندا يا بازاردىن يانغان دېھقانلار، يا بولمىسا جاڭگالدا ئوتلاپ يۈرگەن قويلار بولۇپ چىقاتتى.

نىھايەت، ئىزچىلار ھەم ئۈسساپ لەۋلىرى قۇرىغان، ھەم قەدەم ئالغۇدەك ماجالى قالمىغان چاغدا ئارالنىڭ دەرەخلىرى يېقىنلا جايدا كۆرۈندى (قۇم دۆۋىلىرى توسۇۋالغاچقا يىراقتىن كۆرۈنمەيتتى). ئارالنىڭ يېقىنلا جايدا پەيدا بولۇشى ماغدۇرسىزلانغان ئاياقلارغا دەرمان ئاتا قىلغاندەك بولدى. ئىزچىلار يەنە شوخ چاقچاقلىرىنى باشلاپ، بۇ جاڭگالغا قانداق گۈزەل شەھەرلەرنى قۇرۇش توغرىسىدا غايىلىرىنى سۆزلىشىپ كېتىشتى.

قۇياش ئەرمۇدۇن تەرەپتە بولۇپ، ئارالنىڭ بازىرى سەل سېلىككەندى. بۇ يەردە ئۇلارنى ئارالنىڭ ئەڭ كاتتا بېيى، شۇنداقلا بىردىن- بىر بېيى XXXئەلىماخۇنۇم كۈتۈۋالدى. رېھىممۇ شۇ يەردە تۇرغانىكەن.

مەمتىلى ئەپەندى بىلەن مەھكەم قول سىقىشىپ تۇرۇپ، ئاغزى- ئاغزىغا تەگمەي ئەھۋال سوراپلا كەتتى. ئۇنىڭ بۇنداق روھى ھالىتى قاتتىق ھاياجانلانغانلىقىنى، بەك خۇش بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئىپادىلەيتتى. ئۇ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ:

— قايتىپ كەلگەندىن كېيىن نېمىلەرنى قىلدىڭىز؟— دېگەن سوئالغا:

— نېمە قىلىتتۇق دەيلا، مەكتەپ ئاچاي دېسەم پۇلۇم بولمىسا، خەق مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمىسا، سۆزلەپ- سۆزلەپ، ھاردىم، شۇ... — دەپ جاۋاب بەردى، كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا.

رىھىم سابىت بىلەنمۇ ئۇزاق ئەھۋاللاشتى. سابىت ئۇنىڭ دەممۇ-دەم سورىغان سوئاللىرىغا قىسقا، ئۇزۇك جاۋابلارنى بېرىش بىلەن كۇپايىلەندى. ئىزچىلار ئەلىماخۇننىڭ ئۆيىگە چۈشۈپ بىردەم ھاردۇق ئالغاچ، ئۇسسۇزلۇق ئىچىشكەندىن كېيىن، نەرسە-كېرەكلىرىنى شۇ يەرگە جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، دەرھال بازارغا چىقتى. ۋە مەدەنىي- ئاقارتىش ھەققىدىكى تەشۋىقاتىنى باشلىۋەتتى.

كەچقۇرۇن، مەمتىلى ئەپەندى ئەلىماخۇنغا يۇرت كاتتىلىرىنى يىغىشنى تاپشۇردى. ئىزچىلار يۇرت كاتتىلىرى بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ، ساھىپخانىنىڭ تاماقىنى يېگەچ، مائارىپ، مەكتەپ ھەققىدە سۆھبىتىنى باشلىدى. سۆھبەت ۋە زىياپەتلەرگە رىھىممۇ باشتىن- ئاخىر قاتناشتى.

— بۇرۇن بايلار مەسچىت سېلىش، كۆۋرۈك سېلىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىپ بايلىقىنىڭ ئۆشرە- زاكاتىغا ھېساپ قىلاتتى، ھەم ئۆزىنىڭ بايلىقىنى نامايەن قىلاتتى،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى، يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە، — بىزدە بۇنداق قىلىشنى ناھايىتى چوڭ ساۋاب دېگەن تونۇش بار ئىدى. ساۋاب دېگەن — دېھقانچىسىغا ئېيتساق ئەلگە پايدىلىق ئىش قىلىش، خۇدانىڭ ئىرادىسىگە مۇۋاپىق ئىش قىلىش دېگەنلىكتۇر،— شۇنداقمۇ؟

— بەرھەق، بەرھەق! راست ئېيتىلا، تەقسىر، — دېيىشتى ئاقساقاللار.

— خەلققە پايدىلىق ئىشنىڭ خۇدانىڭ ئىدارىسىگە مۇخالىپ كېلىشى مۇمكىنمۇ؟

— مېنىڭ مەرتە ياق، تەقسىر مۇخالىپ كېلەمدىغان، تازا مۇۋاپىق كېلىدۇ، دېسىلە.

— ئۇنداق بولسا ھازىر خەلققە ئەڭ پايدىلىق ئىش قايسى؟ كۆۋرۈك سېلىشتىنمۇ پايدىلىقراقى قايسى؟ خەلقنىڭ كېيىنكى بەختىيار كۈنلەرگە ئۆتۈدۇغان كۆۋرۈكىنى سېلىش، شۇنداقمۇ؟ بۇ كۆۋرۈك

قايسى؟

—...— مەتىلى ئەپەندىنىڭ سوئالىغا ئاقساقاللار جاۋاب بەرمەستىن پۇشۇلداپ تىنىپ، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ جىم ئولتۇرۇشتى.

— بۇ كۆۋرۈك — مەكتەپ، ئاغىلار، — مەتىلى ئەپەندى خۇددى دەرس سۆزلەۋاتقاندەك ئاھاڭدا سۆزلەيتتى، — نېمە ئۈچۈن، كېيىنكى بەختىمىز ئۈچۈن بۇنداق كۆۋرۈك لازىم بولۇپ قالدى؟ خەلقىمىزنىڭ ئىنتايىن نادان ساۋاتسىز بولغىنى ئۈچۈن باشقىلار بىزنى بالىنى ئالدىغاندەك ئالدىدى، شىلىلىمىزگە مىندى. ھەتتا مىنىپ تۇرۇپ سېنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتىمەن، دېسە ئىشەندۇق. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇقمىغانلىقىمىزدىن بولدى. ئەمدى يېتەر، ئاغىلار، بىزمۇ ئادەم بولايلى، بىزمۇ باشقىلاردەك ئۆز يۇرتىمىزنىڭ خوجايىنلىرى بولايلى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇش كېرەك! ئوقۇش ئۈچۈن بولسا مەكتەپ كېرەك! مەكتەپنى ھېچقاچان بىزنى ئېزىۋاتقان، يىلىكىمىزنى شوراۋاتقان ھۆكۈمەت سېلىپ بەرمەيدۇ. چۈنكى، ھۆكۈمەت ئۈچۈن بىزنىڭ نادان، ئەخمەق بولمىقىمىز خوپراقتۇر. نادان ئادەم بىر پادىكى، پادىنىڭ ھەر قوراسىغا بىردىن پادىچى بولسىلا باشقۇرغۇلى بولىدۇ. ئاڭلىق، ئىلىملىك بولۇپ كەتسەك ھۆكۈمەتكە ئالدىماق تەس چۈشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھۆكۈمەت بىزگە مەكتەپ سېلىپ بەرمەيدۇ. مەكتەپ سېلىش، بالىلارنى ئوقۇتۇشتا ھەر قايسىڭىزلاردەك يۇرت كاتتىلىرىغا يۆلەنمەي ئىلاجىمىز يوق، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— بەرھەق...

— بۇ ساۋابلىق ئىشقا ھەر قايسىڭىزلارنىڭ رەغدى قانداق؟

— ھە، بۇ، سىلى دېگەندەك جىق مۇھىم ئىشكەن، بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلمىكىمىز لازىم ئىكەن...

— قانداق كۆڭۈل بۆلىسىز؟ بۇ كۆڭۈل بۆلۈشنىڭ ئەمەلىي مەزمۇنى قانداق؟

— بۇنى، ئىشقىلىپ...— مۆتىۋەرلەر بىر- بىرىنى بىقىنلاشتى، ئۇنلىرى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.
— بۇنداق بىر ئىشنىڭ ساۋابلىق ئىكەنلىكىنى ئويلاپ كۆرگەنمىدىڭىزلار؟
— هە بۇنى ئويلاپمۇ كۆرگەن، خۇدالىق ئالەم، راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشنى بىزنىڭ سەممىزگە سالىدىغان ئادەممۇ بولمىدى- دە، بىزنىڭ بۇ ئارال دېگەن كىچىك يەر، سىلىدەك ئەپەندىلەرمۇ يوق...
— مانا بۇ كىشىنى تونۇمسىلەر؟— مەمتىلى ئەپەندى رىھىمنى كۆرسەتتى.
— بۇ بالا، ئۆزىمىزنىڭ بالىسى،...
— بۇ ئۆزۈڭلارنىڭ بالىسى مەكتەپ توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىغانمىدى؟
— خۇدالىق ئالەم، راستىنى ئېيتمىسا بولمايدۇ، بۇ بالا شۇنداق بىر گەپلەرنى قىلغاندەك قىلغان، ئەمما- زە، بىز بۇ نېمە قىلالار، دەپ كۆڭۈلشىمەپتىمىز، شۇ بىز بىلىدىغان رىھىم - دە؟ ئالدىمىزدا چوڭ بولغان...
— دېمەك، ئۇنى ئالدىمىزدا چوڭ بولغان ھېلىقى رىھىم شۇ دەپ ئىشەنچ قىلماپسىلەر- دە؟ شۇنداقمۇ، ئاڭلاپ قويۇڭلار، ئۇنىڭ جىسمى ھېلىقى سىلەر كۆرگەن رىھىم شۇ، ئەمما روھى، پۈتۈنلەي باشقا رىھىم ، ئۇ قەشقەردە دارىلمۇئەللىمىندە تەلىم ئالدى، ئەمدى باشقىلارغا تەلىم بىرەلەيدۇ،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى.
سۆھبەت يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى. نەتىجە شۇ بولدىكى، ئەلىماخۇنۇم دەرھال بىر سىنىپلىق مەكتەپ سېلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى.

3

ئەتىسى ئارالدىن يېڭىسارغا قاراپ بولغا چىقىشتى. ئۇلار قۇياشنىڭ ئۇپۇق سىزىقىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىشىنى ئارالدىن ئۆتكەندىن كېيىنكى ياپ-يېشىل قومۇشلۇق دالىدا كۈتۈۋالدى. ئوڭ قول تەرەپتە ئەرمۇدۇن يېزىسىنىڭ، سەل جەنۇبتا سوغۇلۇق يېزىسىنىڭ دەل-دەرەخلىرى كۆرۈنەتتى.

ئۇلار قەشقەردىن يېڭىسارغا بارىدىغان ھارۋا يولىغا چىقىش ئالدىدا يېزىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى بىر قەبرىستانلىقتىن ئۆتۈشتى. قەبرىستانلىقتا ئىت كاتىكىدەك بىر نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. «كاتەك»نىڭ «ئىشىكى» كېسەك بىلەن توسۇپ قويۇلغانىدى. ئىزچىلارنىڭ ھەممىسى بۇنىڭغا قىزىقىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر بالىدىن سورىدى.

— بۇنىڭ جىمىسى كولاپ قويغان بىكار گو(گۆر)، ئىت كىرىپ يېتىۋالىدۇ دەپ ئاشۇنداق يېپىپ قويىدۇ،— دېدى بالا.

— بۇنچىۋالا گۆرنى كولاپ تەييارلاپ قويۇپ نېمە قىلىدۇ؟— دېدى ئىزچىلار ھەيران بولۇپ.

— تويۇقسىز بىر ئادەم ئۆلۈپ كەتسە، ئاغزىنى ئېچىۋېتىپلا كۆمسە بولىدۇ-دە، — دېدى بالا بۇ ئىشنىڭ ئىنتايىن ئەقىللىق چارە ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنىۋاتقاندەك.

بۇ ھال خىيالچان سابىتنىڭ يۈرىكىدە غەلىتە بىر تۇمان ھاسىل قىلىپ، ئۇنى يىغا تۇتقاندەك بىر ھېس قىيناشقا باشلىدى. «ئەجەبا، بۇ ئادەملەر بۇنچىۋالا گۆرنى ئالدىن كولاپ قويۇپ نېمە قىلىدۇ؟ ئۇلار ئۆلۈش ئۈچۈنلا ياشامدىغاندۇ؟ باشقا ئىشلار ئۈچۈن شۇنچىلىك ئالدىدىن غېمىنى يېسە قانداق ياخشى بولاتتى... » دەپ ئويلىدى ئۇ. يۈرىكىنىڭ سىقىلىشىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەتىلى ئەپەندىگە:

— تېخى ئۆلمىگەن ئادەملەر ئۈچۈن بىر مۇنچە گۆرنى تەييارلاپ

قويغىنىدىن بەك كۆڭلۇم بىر قىسما بولۇپ كەتتى،ــ دېدى.

ــ هاياتنىڭ غېمىنى، تىرىكلەرنىڭ غېمىنى، بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەرنىڭ غېمىنى ئالدىن قىلىشنى ئەقلىگە شۇنچىلىك كەلتۈرسە تولىمۇ ياخشى بولاتتى،ــ دېدى مەمتىلى ئەپەندىمۇ غەمكىن هالدا.

ئۇلار هاۋا تازا قىزىغان مەزگىلدە سىتلىگە كېلىشتى. سىتلىنىڭ ئەتراپىدا قۇم بارخانلىرى چوقچۇيۇپ تۇراتتى. يېزىنىڭ ئىچىدىمۇ قۇم بارخانلىرى بار ئىدى. بەزى باغ، هويلىلارنىمۇ قۇم بېسىپ كەتكەنىدى. قۇمنىڭ كۆپلىكى كىشىگە قۇرغاقچىلىق تەسىراتى بېرەتتى. هاۋانىڭ ئىسسىقى قۇملۇقتا تېخىمۇ بىلىنگەنىدەك، بۇ يەردە كىشىنى بىردىنلا ئۇسسۇزلۇق قىيناىتتى. سىتلىنىڭ قۇم ئاپتىگە هەمىشە ئۇچراپ تۇرۇدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

سىتلىدىن چىققاندىن كېيىن تۇپ- تۈز كەتكەن سازلىق، شورلۇق دالا يېيىلىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ جەنۇبى چېكىسىدە يېگىسارنىڭ دەسلەپكى يېزىلىرى ماڭشىن، غوجا ئېرىقلارنىڭ دەل- دەرەخلىرى كۆرۈنەتتى. يولنىڭ ئۇ يەر- بۇ يېرىنى قۇم بېسىپ كەتكەنىدى. هەمىشە بىر بوستانلىقتىن كېيىن ئۇچراپ تۇرىدىغان بۇنداق قاقاس دالا تولىمۇ زېرىكەرلىك ئىدى.

هارغىنلىقنى ئۇنتۇش ۋە زېرىكەرلىك روهى هالەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىزچىلارغا مەمتىلى ئەپەندى نۆۋەت بىلەن لەتىپە ئېيتىش تەكلىپى بەردى.

ــ كىم كۈلكۈلۈك لەتىپە ئېيتالمىسا شۇ يۇگرەپ ماڭسۇن،ــ دېدى ئۇ بالىلارنىڭ روهىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، شۇنداق قىلىپ لەتىپە ئېيتىش باشلىنىپ كەتتى. ئەڭ ئاۋۋال مەمتىلى ئەپەندى باشلاپ بەردى.

ئۇلار ماڭشىنگە كەلگەندە ئۇلارنى كىچىكخۇن، ساهتاخۇنلار ئۈز ئەسكەرلىرى بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەسكەرلەر يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە قاتار تىزىلىپ، ناغرا- سۇنايلىرىنى چېلىپ تۇرۇشاتتى. ئىزچىلار ئۇلارنىڭ سېپى ئىچىگە كىرگەن هامان، شەهەرگە قاراپ يۈرۈپ كېتىشتى.

ئەنە شۇندىلا مەمتىلى ئەپەندى كىچىكاخۇن قاتارلىق ئوفىستېرلار بىلەن كۆرۈشۈپ ھال- ئەھۋال سوراشتى. كىچىكاخۇن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەستىن يۇرتىنىڭ ئەھۋالىنى، يېڭىلىقلارنى سوراپ ماڭدى. پاكار بويلۇق، دىقماق كەلگەن ۋە بىر ئاز ئاقسايدىغان بۇ ئادەمنىڭ كۆز ھەم چىرايىدىن شۇ تاپتا چوڭقۇر سېغىنىشنىڭ، مۇھەببەتنىڭ ئىزناسى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ جانلىق روھى ھالەت ئاستىدا بولسا جانسىز قېتىپ قالغان ھالەتتىكى قاراملىق، ھېيىقماسلىق ھەم دەخلىسىز ياۋۇزلۇقنىڭ بەلگىلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەركەتلىرىدىمۇ ھەربىيلەرگە خاس جەسۇرلۇق، ئادەم ئۆلتۈرۈشكە يۈرىكى پىشىپ كەتكەن، ھېچقانداق ئەھۋالدا ئىككىلەنمەيدىغان خاركتېر بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئىمكانقەدەر پۈتىنىڭ ئەيىنبى بىلىندۈرمەسلىككە تىرىشاتتى.

— ئەپەندى ھوزۇرىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلغانىكەن، ئىلاجى بار ئۇزۇنراق تۇرۇپ بىزنى خۇشال قىلىدىغۇ دەپ ئىشىنىمىز، — دېدى ساھتاخۇن تەكەللۇپ بىلەن.

مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ ساياھەتكە كەلمىگەنلىكىنى ئەسكەرتىشكە ئۈلگۈرمەيلا كىچىكاخۇن:

— ھە، ئەلۋەتتە،— دېدى كەسكىن قارار قىلىپ، ئۇ گويا بۇ ئىشتا مۇنازىرىگە ئورۇن يوقتەكلا تەلەپپۇزدا دېدى. ئۇنىڭ دەسلەپ كۆرۈشكەن چاغدىكى قىزغىن، مۇھەببەت ۋە سېغىنىش ئۇرغۇپ تۇرغان ئاھاڭى ھەم تۇرۇقىنى ئۆزىگە خاس سۈرۈنلۈك ئىگىلەللىگەن بولۇپ، كۆزلىرىدىن دەھشەت يېغىپ تۇراتتى.

ئۇلار ھەربىيلەرنىڭ گازارمىسىغا كېلىپ ئارام ئېلىشتى. پەيشەنبە كۈنىنىڭ كەچقۇرۇنى ھېچقانداق پائالىيەتسىز ئۆتتى. ئىزچىلار ئىختىيارى ھەركەتتىكە قويۇۋېتىلدى. مەمتىلى ئەپەندى، سابىتلار ئوفىتسېرلارنىڭ سۆھبىتىدە بولدى.

ئەتىسى (جۈمە) بازاردىن پايلىنىپ ئىزچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئاساسي

تەشۋىقات- تەرغىبات ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىدى. ئويۇن قويدى. پىشىم بىلەن بازاردىكى پائالىيەتلىرىنى تاماملاپ گازارمىغا قايتىپ كىرىشتى. بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن تەلەپكە بىنائەن ھەربىيلەرگە ئويۇن قويۇپ بەردى.

كەچتە يىغىنساردا تۇرۇشلۇق پولك ئىزچىلار شەرىپىگە كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزدى. زىياپەت ئىنتايىن كۆڭۈللۈك ئۆتتى. ئىزچىلار ئۆزلىرىنىڭ بۇرچىنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق تونۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. زىياپەت تارقايدىغان چاغدا كىچىكاخۇن مەمتىلى ئەپەندىگە:

— خۇداغا ئامانەت، ئاللاھ سالامەت قويۇشقا نېسىپ قىلسا ئەتە يىڭىسارنىڭ ئەڭ كاتتا باغلىرىدا بولىمىز. سىز بايلار بىلەن قىلىدىغان سۆھبىتىڭىزنى شۇ يەردە قىلىسىز، — دېدى كەچلىك دەم ئېلىش ئۈچۈن ئايرىلىدىغان چاغدا.

— ئۇلار خەۋەردارمۇ؟ — سورىدى مەمتىلى ئەپەندى ئۆز سالاپىتىگە خاس ئاھاڭدا.

— خەۋىرى بار، — كىچىكاخۇن مەمتىلى ئەپەندىگە ھەمرا بولۇپ ياتاق تەرەپكە كېتىۋېتىپ، بىردىنلا ئادەتلەنگەن سوغۇقلۇقىنى ئۆزگەرتىپ، دوستانە شۇنداقلا كۆيۈمچانلىق بىلەن سورىدى، — ھارغۇزۇپ قويمىغاندۇق، ئەپەندى؟ مېنىڭ مۇرادىم سىزگە ئاز- تولا ياردەمدە بولۇش. نىيىتىمنىڭ تەتۈرسىچە ئاۋارە قىلىپ قويمىسام بولۇدۇغۇ.... — كىچىكاخۇن بىردەم شۈك بولۇپ كېتىپ، — غۇپۇراخۇن ئۇرۇمچىدىمۇ دەككە- دۈككە پەيدا بولدى، دەيدۇ. خۇدا ساقلىسۇن، لىچىنىنى كۆرگەن قۇشقاچتەك تۇزۇپلا كېتىدىغان ئەلپازى بار....

مەمتىلى ئەپەندى كىچىكاخۇننىڭ بۇنداق خۇرسىنىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىمىغانىدى. ئۇنىڭغا تۇسۇۋۋالغىلى بولمايدىغان بىر خىل قىزغىنلىق، سۆزلەش، يۈرەك- باغرىدىكىنىڭ جىمىسىنى تۆكۈۋېتىش قىزغىنلىقى ئۇرغۇپ كەتتى. بۇ قارام قەھرىمانغا، ساۋاتسىز ھەربىيگە سىياسىي تېمىلاردا لېكسىيە سۆزلەپ كەتكۈسى كەلدى. بىراق، ئۇ گۇگۇم

قوينىغا پېتىۋاتقان بارلىققا بىردەم قاراپ تۇرۇپ، قىزغىنلىقى ئۇرنىنى ئېغىر غەمكىنلىك ئىگەللىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن زادىلا سۆزلىگۈسى كەلمەي قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە ئاللىقاچان تەلپۈنۈش، سېغىنىش، ياتسىراش، مۇساپىرلىق يېتىمسىكە ئوخشىغان تۆۋەن كەيپىياتقا تالىق نەرسىلەر پەيدا بولۇپ، شائىرغا خاس غەمكىن ئىلھام پۈتۈن ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى. ئۇ قېشىدىكى كىچىكاخۇننى ئۇنۇتقان هالدا ئاشۇ غەمكىن تۇيغۇغا، مۇڭلۇق ناخشىغا قۇلاق سېلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ شائىرلارغا خاس بولغان تەپەككۇرى جىددىيلىك بىلەن ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەن بولۇپ، بىر كۈي، بىر ناخشا، بىر لېرىكا دۇنياغا تۇغۇلماقتىدى. بۇ ناخشىدا ئۇنىڭ غايىسى جاراڭلاپ تۇراتتى. شۇنداقلا ناخشىدا يىراقتا قالغان يارى كۈيلىنەتتى. سېغىنىش، مۇهەببەت ئىزهار ئېتىلەتتى.

— ئەپەندىم،.... — بۇ چاقىرىش كىچىكاخۇننىڭ گۈلدۈرمامىدەك ئاۋازى ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قېشىدا سابىت تۇراتتى. ئۇ گويا راسا سايراش مەزگىلى — ماي ئېيىدىكى بۇلبۇلدەك ئىجاد ئىلھامىدىن مەست بولۇپ كەتكەچكە كىچىكاخۇننىڭ قانداق كېتىپ قالغانلىقىنى تۇيمىغانىدى، — كىچىكاخۇنكام سىزنى كەچتە باشلىقلارنىڭ سۆهبىتىگە مەيلى بارمۇ- يوق دەپ سورىغانىدى.

ئادەتتە بۇ بۇلبۇل (شائىر) بۇنداق «مەستىلىك»تىن كېيىن يېزىشنى ئەۋزەل كۆرەتتى. بۇنداق چاغدا ئۇنىڭغا كېرىكى جىمجىتلىق، ئازادىلىك ئىدى.

— ئۆزرىلىكمەن، ئوغلۇم، ئۇلارغا ئېيتىپ قوي— دېدى ئۇ ئاۋۋالقى غەمكىنلىكى بىلەن، — بۈگۈن كەچ ئىشىم بار.

— سابىت كەتتى. تەۋپىقمۇ ياتىقىغا كىرىپ كەتتى ۋە خىروم سومكىسىدىن دەپتەرلىرىنى چىقاردى. ئۇچۇق ئىشىكتىن گازارمىنىڭ ئەتراپىدىكى سېپىل تېمى غايەت توم قارا سىزىقتەك گۈگۈم پەردىسى ئارقىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ يەردە ئۇ 1934- يىل باهاردىكى

قورشاۋنى ئەسلىدى. مەمتىلى ئەپەندى شۇ تەرەپكە قاراپ بىردەم تۇرۇۋالدى،- دە، ئىلھام يىپلىرىنىڭ باش- ئۇچىنى تېپىۋېلىپ خاتىرىسىنىڭ سەھىپىسىگە ئېغىشتى. ئۇنىڭ سۆھبەتدىشى — قەلىمى قەغەز ئۈستىدە شىرتىلداپ چېپىپ كەتتى.

*

**

ئەتىسى باغ سەيلىسى قىلغاچ بايلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى. ئۇلارنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا قارىتا مۇھەببىتىنى قوزغاشقا تىرىشتى ۋە ئۇلاردىن تۈرلۈك ۋەدىلەرنى ئالدى.

يەكشەنبە كۈنى ئىزچىلار شەرىپىگە يېغىنساردا تۇرۇشلۇق پولك مەخسۇس كىچىك مانېۋىر ئۆتكۈزۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەربىي ماھارەتلىرىدىن ياش يىگىتلەرنى ھوزۇرلاندۇردى. بۇ ھەممىدىن كۆڭۈللۈك كۆرەك تۇيۇلغاچقا ئىزچىلار بىر كۈنىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى تۇيمايلا قېلىشتى.

كەچتە مەمتىلى ئەپەندى ئوفىتسېرلارنىڭ سۆھبىتىدە بولدى. جۇمە كۈنى سۆزلىمەكچى بولۇپ، تۇيۇقسىز، سۆزلىمەس بولۇپ قالغان قىرغىنلىق ۋۇجۇدىدا قايتىدىن زاھىر بولۇپ، بىر كۈن ئىچىلىپ- يېيىلىپ پاراڭ سالدى. ئۇنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى بولۇشنى ھېچكىم خالىمايتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن بەزى ئوفىتسېرلار ئۆزلىرى قارىغۇلاردەك تىمىسقىلاپ تاپالماي يۈرگەن، ئەمما تاپماقچى بولغان بىر نەرسىنى — سىياسىي نىشاننى تاپقاندەك بولسا، بەزىلەر ئۇنىڭغا خەيرىچىلەرگە، مەدداھلارغا قارىغاندەك نەپرەتلىنىش، ئىچ ئاغرىتىش نەزىرىدە قاراپ، ئىچىدە كۈلۈشەتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ كاللىسىغا ئورناپ كەتكەن نەرسە شەخسىنىڭ پايدىسى، بايلىق ۋە باياشادلىق، مانا بۇ ھاياتنىڭ مەقسىتى ۋە مەنىسى ئىدى.

گويا مەمتىلى ئەپەندى ئەنە شۇنداق مەسخىرىۋازلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ تۇرغاندەك، بۇنداق ئادەملەرنىڭ ياشاش

لوگىكىسى، تۇرمۇش پەلسەپىسى، شەخسىيەتچىلىكى، بۇنىڭ بولسا ئېيتقۇسىز رەزىللىكى ھەققىدە ئۇزاق سۆزلىدى. ھەربىر سۆزىنى جانلىق مىساللار، قىسقا ھېكايە، لەتىپىلەر بىلەن جانلاندۇرۇپ چۈشەندۈرەتتى. ئۇنىڭ بۇنداق ناتىقلىقى ئوفىتسېرلارنىڭ قەلبىدە تېخىمۇ زور ھۆرمەت تۇيغۇسى ئويغاتتى. ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك نەزىرىدە قارىغۇچىلاردىمۇ قايىللىق تۇيغۇسى پەيدا بولدى. ئۇلاردىكى بۇنداق قايىللىق ئەمەلىيەتتە ھەسەت ۋە قورقۇش بولۇپ، ئۆز - ئارا كېلىشەلمەيدىغانلار ئارىسىدا بولۇدۇغان ھۆرمەت تۇيغۇسىنىڭ ئىپادىسى ئەنە شۇنداق بولاتتى. بۈگۈنكى سۆھبەت ھەربىيلەر ئارىسىدا مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىخلاسمەنلىرىنى ئىككى ھەسسە كۆپەيتىۋەتتى. ھەم بۇ ئىخلاس ماددىي تەنگە ئىگە بولدى.

دۈشەنبە كۈنى ئەتتىگەندىن باشلاپ، ئىزچىلار ھەربىيلەرنىڭ مەشىق مەيدانىغا بېرىپ قارىغا ئاتتى. بۇنداق بىر پائالىيەتنى ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە، ئالدىنقى كۈنى ئاخشامدا كىچىكاخۇن ئالدىن بېشارەت بەرگەن، شۇ چاغدا ئۇ:

— بۇ مەھمۇد سىجاڭنىڭ ئۈمىدى، ئەپەندى، باللار ھەممىنى قىلالايدىغان بولسۇن، بۇنى سىجاڭنىڭ كۆرسەتمىسى دېسەم ئىشىنەمسىز، — دېگەنىدى. مەمتىلى ئەپەندى:

— ئىشىنىمەن، مەنمۇ باللارنىڭ ھەممىگە قادىر بولۇشىنى تىلەيتتىم، بۇلار نەزەرىيە جەھەتتىن بەزى ھەربىي بىلىملەرنى ئۆگەنگەن. خۇدا خالاپ، بۈگۈن بۇ يەردە ئەمەلىي سىناقتىن ئۆتۈدۇغان بولدى.

بۇ كۈندىكى پائالىيەت ئىزچىلارنى پۈتۈنلەي ئەسىر قىلىۋالدى. راستىنى ئېيتقاندا پۈتۈن سەپەر جەريانىدا ئۇلارنى ئەڭ جەلپ قىلغىنى ۋە ئەڭ خۇشال قىلغىنى مۇشۇ پائالىيەت بولدى. قورالنىڭ ئۆزىگە خاس ئىشقى، قورالنى سۆيگۈچىلەر نەزىرىدە ھۆر پەرىلەردىنمۇ جەلپكار بولۇدۇغان بولغاچقا، غايىلىك ئۆسۈۋاتقان بۇ يىگىتلەر خۇددى ۋىسالغا ئېرىشكەن ئاشىقتەك شادلاندى. بۇ پائالىيەت ئۇلارنىڭ قانلىرىنى

ئۇرغۇتتى. ئۇلارنىڭ ئەركەك تۈكلىرى ھۆرپىيىپ، قان تۆكۈش قىزغىنلىقىنى قوزغىدى. بۆلەكچە جەڭگىۋارلىشىپ كېتىشتى. كەچتە بولسا ياتاق- ياتاقلاردا مۇشۇ تېمىدىلا سۆھبەت بولدى. بەزىلەر ئۆزلىرىنى ھەقىقىي ھەربىيدەك تەسەۋۋۇر قىلىپ، ھەل قىلغۇچ ئۇرۇشلارغا ئىشتىراك قىلىپ، قان كېچىپ جەڭ قىلغۇسى كېلىدىغانلىقىنى سۆزلەشتى.

توققۇزىنچى باب

1

سەيشەنبە كۈنى سەھەردە ئىزچىلار يولغا چىقتى. كىچىكاخۇن بىر بۆلۈك ئەسكەر بىلەن ھاڭگىتلىققىچە ئۇزۇتۇپ كەلدى. ھاڭگىتلىقنىڭ شىمالىي ۋە غەربىي شىمالىدا كەڭ بىر ئوتلاق يېشىل مەخمەلدەك سەھەرنىڭ ئىللىق ھاۋاسىدا تېخىمۇ كۆركەم، راھەتبەخش كۆرۈنەتتى.

ئىزچىلار ئوتلاقنى كېسىپ سايلىق تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا، مەمتىلى ئەپەندى بىلەن سابىت ئارقىدا قېلىپ كىچىكاخۇن ۋە ئەسكەرلەر بىلەن خوشلاشتى.

— سىزگە مېنىڭ ئىخلاسىم چوڭ، ئەپەندى،— دېدى كىچىكاخۇن ئۆزىگە خاس سۇردىن قىلچە ئەسەر قالمىغان بىر خىل روھى ھالەتتە،— قاچانكى سىزگە مېنىڭ ياردىمىم كېرەك بولۇپ قالسا ھايت دەڭ، مەن تەييار.

— بۇنىسىدا گەپ يوق،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئۇچۇق-يورۇقلۇق بىلەن،— سىز بىلەن بىز يات بولمىغاندىكىن، ھاجىتىمىز چۈشسە تارتىنىپ ئولتۇرامتۇق.

— خەير، ئاق يول بولسۇن! — كىچىكاخۇن باشقا گەپلەر بىلەن ۋاقىتنى سوزماي، پىشقان قولىنى تەڭلىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئىپادىدىن پەملەشكە بولاتتىكى، ئەمما كۆڭۈل ئىزھار قىلىشلارنى قاملاشتۇرالمايدىغان بۇ ئادەم ئۇشۇق ھېچنەرسە دېمەستىن خوشلاشتى.

مەمتىلى ئەپەندى بولسا ھەر قاچان خوشلۇشۇش مەزگىلىدىكى غەيرى رەسمىي تەكەللۇپلارنىڭ ئۇزۇن بولۇپ كېتىشىنى خالىمايتتى.

شۇڭا كىچىكاخۇننىڭ گەپنى ئۇزارتمىغانلىقى ئۇنىڭغا يېقىپ چۈشتى.

كىچىكاخۇننىڭ قول قىسىشىمۇ زىيالىيلارنىڭ ياكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قول قىسىشىدەك ھاياجانلىق، ھېسسىياتلىق بولماي، ئاددىيلا، پەقەت ئالاھىدە كۈچلۈك ئىدى.

مەمتىلى ئەپەندى بىلەن سابىت تېزدىنلا ئىزچىلارغا يېتىشىۋالدى، ئىزچىلار ئەمدىلا ئوتلاقنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەنىدى. ئوتلاقنىڭ ئەتراپىدىكى يېزا كەنتلەرنىڭ دەل- دەرەخلىرى قارامتۇل يېشىل چەمبەردەك، ياكى يېشىل قاشادەك ئوتلاق ئەتراپىنى ئوراپ تۇراتتى. پەقەت شەرقىي شىمال تەرىپى- ماڭىشىن بىلەن سىتلە ئارىلىقىدا «قاشا» نىڭ ئوچۇق يېرى بار ئىدى. بۇ ئوچۇق جاي ئوتلاقنى شەرققە چەكسىز سوزۇلۇپ كەتكەن شورلۇق دالاغا تۇتاشتۇراتتى. غەربىي جەنۇپ تەرەپتىكى «قاشا» قوشمەنىڭ دەل-دەرخلىرى، غەربىي شىمال تەرەپتىكىسى سايلىقنىڭ، شىمال تەرەپتىكىسى سىتلىنىڭ، غەرپ تەرەپتىكىسى چولپانئېرىقنىڭ دەرەخلىرى ئىدى.

ئوتلاقتا قوي پادىلىرى، ئېشەك ۋە موزايلىق كالىلار ئوتلاۋاتاتتى. ئاتقا مىنىۋالغان پادىچى ئۆزۈن تاياق تۇتۇۋېلىپ ھايقىرلاپ يۈرەتتى. ئۇ چىچىلىپ كەتكەن قويلارغا ھايقىرلاپ قويۇپ، ئارقىدىن خېلىدىن بېرى ئوقۇۋاتقان ناخشىنىڭ داۋامىنى ئوقۇشقا كىرىشەتتى. ئۇ خالىغان يېرىدە ناخشىنى توختىتىپ ئەتراپقا قارايتتى ياكى پادىسىغا ۋارقىرايتتى. ئۇ ئىزچىلار تەرەپكە قارىغاندىمۇ ناخشىسىنى قاپ ئوتتۇرىدا توختىتىپ قويۇپ، قىزىقسىنىپ قاراپ قالدى.

ئىزچىلار سەھەرنىڭ ئىللىق ھاۋاسىدا ناھايىتى تېزلا ئوتلاقنى بېسىپ ئۆتۈپ سايلىققا يېتىپ كەلدى. ئۇلار يېڭىسارىدا ئوبدان ھاردۇق ئېلىپ ياخشى كۆتۈلۈپ ئۆزۈن تۇرغاندىن كېيىن ئەمدىلا سەپەرنى داۋاملاشتۇرغاچقا تولىمۇ روھلۇق ئىدى. شۇڭلاشقا سايلىقنىڭ كۆك قومۇلۇق تۈپرىقىنى گۈرسۈلدىتىپ دەسسەپ، مارشلارنى ياڭرىتىپ ئۆتۈپ كېتىشتى.

www.uyghurkitap.com

*

**

ئۇلار چۈش پىشىملەر بىلەن ئۈزۈمگە يېتىپ كېلىپ قونۇشقا مەسئۇت داموللىنىڭ تېرەكلىك ھويلىسىغا چۈشتى. ھويلىدا يۈز يىللىق قېرى قاپاق تېرەكلەردىن ئۈچ تۈپ بولۇپ، ئۇنىڭ يوغان ۋە باراقسان شاخلىرى پۈتۈن ھويلىنى بىر ئالغانىدى. بۇ يەردىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىر نەچچە تۈپ تېرەك كولاپ چىقىرىۋېتىلگەن بولسا كېرەك، يىلتىزىدىن چىققان تېرەكلەر ناھايىتى زىچ ۋە بىر خىل تەكشى ئۆسكەنىدى، ئادەتتە يىلتىزىدىن چىققان تېرەكلەر تېز ئۆسىدىغان بولغاچقا، بۇ تېرەكلەرنىڭ ھەممىسىمۇ كېسىمگە يارىغۇدەك بولۇپ قالغانىدى. ئاقتۇ تەۋەسىنىڭ تۈپرىقى قۇمساڭغۇ بولغاچقا تېرەك ئاجايىپ ياخشى ئاينىيتى.

ھاردۇق ئالغاندىن كېيىن ئويۇن قويدى. مەسچىتتە نامازدىن كېيىن تەشۋىقات ئېلىپ باردى. بۇ مەزگىل ئاقتۇدا كۆممە قوناقنىڭ راسا چۈرۈچ بولغان ۋاقتى بولغاچقا ئىزچىلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ساھىپخان كۆكۋاشتا كۆجە ئېتىپ بەردى. بۇ تاماق ئىزچىلار ئۈچۈن بىر يېڭىلىق بولۇپ، ئۇلار نامىنى ئاڭلىغان، ئەمما كۆرۈپ باقمىغانىدى. كۆجە پىشقىچە كۆكۋاش پىشۇرۇپ بەردى.

چارشەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن ئىزچىلار بارىنغا قاراپ يولغا چىقتى. يول ئاقۇش يىرىك قۇم ئارىلاش تۈپىلاڭ ئىدى. ھەر قانچە ئېھتىيات بىلەن ماڭغاندىمۇ تۇزۇپ تۇراتتى. چاپسانلا پۇتنى تالدۇرۇۋېتەتتى. ھاۋا بەكلا قىزىق بولغاچقا پات- پات سايداپ ئولتۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. شۇڭلاشقا ئۇلار قوياش غەربكە قىيسايغاندا بارىنغا يېتىپ كەلدى.

بارىن بازىرى ئەتراپى قاتمۇ- قات بوستانلىقلار بىلەن قورشالغان، يەر- سۇلىرى ياخشى يېزىغا جايلاشقانىدى. بارىندا پەيشەنبە كۈنىدە بازار بولاتتى. ئىزچىلار ئەتىكى بازاردىن پايدىلىنىپ ئۆز ۋەزىپىلىرىنى

www.uyghurkitap.com

ئورۇنلاش ئۈچۈن بۇ يەردە قونۇپ قالدى.

ئەتىسى چۈشتىن بۇرۇن تەشۋىقات- تەرغىباتنى تۈگۈتۈپ تاشمىلىقتا قاراپ كېتىشتى. يەنە ئازراق كېچىككەندە بازارچىلارنىڭ ئالدى- ياناتتى. بۇ چاغدا يول قىستاڭچىلىق بولۇپ كېتەتتى.

بارىندىن چىققاندىن كېيىن يىراق جەنۇب تەرەپتە يېزىلارنىڭ دەل- دەرەخلىرى ئارقىسىدىن ئاقۇش گەۋدىسىنى چىقىرىپ تۇرغان تاغ تەرەپكە قاراپ، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ خىيالى 1934- يىلى باھاردىكى ۋەتەنگە قايتىش سەپىرىگە كەتتى. يېڭىساردا قورشاۋدا قالغانلىقى، مەھمۇد مۇھىتىنىڭ ئۇلارنى قورشاۋدىن چىقىرىپ يولغا سېلىپ قويغىنى، لومپا، ئاتۇشباغ يولى بىلەن كۆسەن دەرياسىدىن كېچىپ ئۆتكىنى بىر- بىرلەپ خىيالىدىن كەچتى. ئاشۇ چاغدا ئۇلار- مەمتىلى ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاشۇ تاغنى ياقىلاپ، تاشمىلىقتا بېرىپ تۈنىگەندى. بۇ خاتىرىلەر ئۇنىڭدا ئۆتمۈشكە تەلپۈنۈش، سېغىنىش ۋە ئۆز - ئۆزگە ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسى ئويغۇتۇپ قويدى. بۇ ئاخىرقىسى روھى ھالەتتىكى تۆۋەن كەيپىيات (پاسسىپ روھى ھالەت) ئىدى. بۇنداق كەيپىيات ئۇنى چاپسانلا مەرمەرە دېڭىزى ساھىللىرىغا ئېلىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئاللقانداق بىر ۋەسۋەسە ھوجۇم قىلىپ، ئۇنىڭ ئاشۇنداق بىر گۈزەل دۇنيانى تاشلاپ مانا شۇنداق قۇمساڭغۇ توپىلاڭغا كېلىۋالغانلىقىنى ئۈچىغا چىققان ئەخمەقلىق دەپ ئەيىبلەشكە باشلىدى.

مەمتىلى ئەپەندى ھارغىن ھالدا ئاياغلىرىنى قۇم توپىغا پاتۇرۇپ بېسىپ كېتىۋېتىپ خىيالىنى داۋام قىلدى. «راست، - دېدى ھېلىقى ۋەسۋەسىلىك خىيال بۇ قىلغىنىڭ ئەسەبىي رومانتىكنىڭ قىلىقى! رومانتىكلار پەقەت كىتابلاردىلا بولىدىغان غايىلار، ئاجايىپ - غارايىپ يوغان گەپلەردىن كاللىسى قىزىپ كېتىپ، ئەنە شۇلارنى ئەمەلدە ئورۇنلىماقچى بولىدۇ. لېكىن، ھايات دېگەن قايتىلانمايدىغان نەرسە تۇرسا ئۇنى باشقىلار ئۈچۈن نابۇت قىلىش ئەخمەقلىق بولماي نېمە!... »

بىر قارىسا بۇ راست ئىدى!

تەۋپىق بېشىنى شارتتىدە سىلكىدى. ئەتراپقا قارىدى. ئۇلار كېتىۋاتقان يولنىڭ بويلىرىدا چوڭقۇر يارلار بار ئىدى. يارنىڭ تىك قىرغاقلىرى ئۇزۇن يىللىق قەبرىلەرنىڭ ئۈستىدەك ئاقىرىپ كەتكەن ئوت- توپا ئىدى. بۇ قاغجىراپ ياتقان زېمىن، ئۆزىنىڭ ھەسرەتلىك تىنىشلىرى بىلەن مەمتىلىنىڭ يۈرىكىدىكى ئۆچەي دەۋاتقان يالقۇنىنى قايتىدىن تۇتاشتۇردى. بۇ خۇددى ياشلىقنىڭ ئېزىقتۇرغۇچى تىلەكلىرى ئارقىسىغا كىرىپ، ئۆيىنى، قېرى، ئاجىز ۋە تۇل ئانىسىنى تاشلاپ كېتىۋاتقان ئوغۇل، ئانىنىڭ سۈكۈت ئىچىدە ئېغىر تىنىشلىرىنى ئاڭلاپ، يەنە يۈرىكىدە مۇھەببەت، ھېسداشلىق، ئېچىنىش،... تۇيغۇلىرى بىراقلا قوزغۇلۇپ، ئارقىسىغا يانغانچە كېلىپ ئانىسىنى قۇچاقلىغىنىغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپ ئاشۇ ئاق بوز توپىلىق يارلارنى، دەل- دەرەخلەر ئارقىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بوز تاغنى قۇچاقلىۋالغۇسى كېلىپ كەتتى.

ئۇ تۇيغۇلار تەقەززاسىنى قاندۇرۇش، بۇ قەدىمىي دىيارنى ياشلىق ھاياتىي كۈچكە تولغان چۇقانلىرى بىلەن ئويغۇتۇۋېتىش ئۈچۈن روھلۇق ھالدا سەپ ئىچىدە كېتىۋاتقان قۇربان جاپپارغا ۋارقىرىدى:

— قۇربان، ئوغلۇم، ناخشا باشلا!

ئەقلىي بار ئولغان كۆرەر يۈرتىن ئەزىزجان ئۈستىدە،
مەرىپەت ئەھلى تۇتار مىللەتنى جانان ئۈستىدە.

ئىزچىلارنىڭ شاۋقۇنلۇق ئاۋازى قەدىمكى يارلارنى تىترىتىپ، يىراقتىكى تاغ تەرەپلەرگىچە كەتتى. مەمتىلى ئەپەندى ئېزىقتۇرغۇچى خىياللارغا يول بەرمەسلىك ئۈچۈن باشلامچىلىق بىلەن، پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ناخشىغا ئاۋاز قوشتى:

ئانا ئەل ئىنسان ئۈچۈن مىسلى ئانا قۇچاغىدۇر،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

يۇرتىنى سۆيگەن ياشار ئىززەتتۇ ـ ئىمان ئۈستىدە.
مىللىتىمىزنى سۆيەرمىز، كەتسىمۇ باشلارىمىز،
مىللىتىنى سۆيمىگەن ئۆلگەي پۇشايمان ئۈستىدە.

ھەر قاچانقىدەك ئۇلارنىڭ ھەيۋەتلىك ناخشىسى بۇنداق مارشلارنى ئاڭلاپ باقمىغان، ئوتتۇرا ئەسىر قالاقلىقى ئىتەك يايغان، گويا قەبرىستاندەك مۇڭلۇق ۋە خارابە يېزىلاردا دۇنيادىن بىخەۋەر ياشاۋاتقان ئۇيغۇر دېھقانلىرىنى ئۆيلىرىدىن چىللاپ چىقتى. ئۇلار ئۆزلىرىچە ھەر خىل مۇلاھىزىلەر قىلىشىپ، ئىشىك ئالدىلىرىدا ئۇلارنى ھەيرانلىق ۋە قىزىقىشقا تولغان كۆز نۇرى بىلەن ئۇزۇتۇپ قېلىشاتتى.

2

تاشمىلىق ئىزچىلارغا ئەزىم قوينىنى ئاچتى. بۇ يەردە ھاۋانىڭ كۆيدۈرگۈچ ئىسسىقىمۇ ئانچە بىلىنىپ كەتمەيتتى. غەرب تەرەپتە گەز دەرياسى بولغاچقا ئۇ تەرەپتىن سالقىن ھاۋا كېلەمدۇ قانداق، بۇ يەر ئىزچىلارغا ئىللىق بىلىندى، ھېرىپ كەتكەن جانلار ئارام تاپقاندەك بولدى. بولۇپمۇ ئۇلارنى كۈتۈۋالغان ساھىپخانىنىڭ مۇئامىلىسى تېخىمۇ ئىللىق، تاشمىلىق خەلقىنىڭ مۇھەببىتى تېخىمۇ قىممەتلىك ئىدى.

ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىغا قاسىمبەگ[1] چىقىپ كۈتۈۋالدى. بۇ ئادەم يېڭىلىقپەرۋەر، بالدۇر ئويغانغان كىشىلەر تىپىدىن بولۇپ، يېڭىلىق تارقاتقۇچىلارغا تۇتقان پوزىتسىيىسىمۇ ئۇنىڭ ئىلىم ـ مەرىپەتكە قانچىلىك مۇھەببىتى بارلىقىنى نامايەن قىلىپ تۇراتتى.

---

[1] قاسىمبەگ قەشقەر مىللىي ئىشلار كومىتېتىدا خىزمەت قىلغان ۋە شۇ يەردىن دەم ئېلىشقا چىققان. مەن مەزكۇر ئەسەر ماتېرىياللىرىنى قېزىپ يۈرگەن چاغلاردا(1985 ـ يىل) ھايات ئىدى.ــ ئا.

ئۇ مەمتىلى ئەپەندى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ھەم زور ئىززەت ئىكرام بىلەن ئۆيىگە باشلىدى.

— سىجاڭ ئاتىمىزنىڭ تاپشۇرۇقىنىمۇ ئالغىلى ئۇزۇن بولدى، شۇندىن بىرى مۇبارەك قەدەملىرىگە زارىقىپ كۈتۈپ، بۈگۈن مۇرادىمىز ھاسىل بولۇپ ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشۈشكە نېسىپ بوپتۇ، كۆپرەك تۇرۇپ بىزنى خوشال قىلارلا؟— دېدى ئۇ.

— خۇدا بۇيرىسا، خۇدا بۇيرىسا، — دەپ جاۋاب بەردى تەۋپىق.

ئۇلار قاسىمبەگنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. قاسىمبەگ ئۇلار كەلگەندە ئالدىراپ قالماسلىق ئۈچۈن ھەممە نەرسىنى تەق قىلىپ قويغانىدى. ئىزچىلار يۈز- كۆزلىرىنى يۇيۇپ سەپەر چاڭلىرىدىن خالاس بولغان ھامان، ئۇلارنى پېشايۋاننىڭ ئۇزۇن سۇپىسىغا سېلىنغان كۆرپە- يىكەندازلارغا تەكلىپ قىلدى.

داستىخاندىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى قاسىمبەگكە سەپەردىن مەقسەتلىرى نېمىلىكىنى، ھەر بىر جايدا نېمىلەر قىلىدىغانلىقىنى كونكرېت سۆزلەپ بەردى، ھەم قاسىمبەگنىڭ باشقا يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى چاقىرىشىنى ئىلتىماس قىلدى.

— بۈگۈن مائارىپ راسخوتى، مائارىپنى قوللاش ھەققىدە بايلار بىلەن سۆھبەتلەشسەم، ئەتە ئاممىغا قىلىدىغان تەرغىباتلىرىمىزنى تاماملاپ چۈشتىن كېيىن يۈرۈپ كەتسەكمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمەن،— دېدى ئۇ نۇرلۇق كۆزىنىڭ قۇيرىقىدىكى كىچىك تاتۇق كۆزىنى قىسقاندا پۈرۈكلەر ئارىسىدا غايىپ بولاتتى.

— مەيلى خاپا بولسىلىمۇ بولسىلا، ئەمما بۈگۈن سىلى ماڭا مېھمان، ھېچ ئىش قىلماي دەم ئالىلا، ئەتە يۇرت كاتتىلىرىنى تەكلىپ قىلىمەن، ئاندىن سۆھبەت قىلسىلا مەيلى. ئۆگۈنلۈككە تاشمىلىقنىڭ بازىرى، ھەممە يەردە بارازنى ئېلىپ كەپلا، تاشمىلىقنىڭ بازىرىغا تۇرماي كېتىمەن دېسىلە قويۇپ بېرەمتىم؟— دېدى قاسىمبەگ مېھماندوستلۇق بىلەن كايىپ،— تاشمىلىق دېگەن چوڭ يۇرت، بۇ يەردە

جىقراق تۇرۇدۇغان ھەققىلىرى بار.

قاسىمبەگ راستىنلا دېگىنىنى قىلدى. ئۇ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ چىرايىدىن چىقىپ تۇرغان ھارغىنلىقنى قاراپ، ئۇنى جەزمەن دەم ئالدۇرۇش قارارىغا كەلگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن خىزمەت ئەتىگە قالدۇرۇلدى. مەمتىلى ئەپەندى نېمىشقىدۇر بوشۇشۇپ قېلىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ قاسىمبەگنىڭ دوستانە كۆڭلىنى رەت قىلمىدى. يەنە كېلىپ تاشمىلىق بازىرىنى ئالماي كېتىشنى تازا مۇۋاپىق تاپمىدى. شۇڭا بەرىبىر بىر كۈن ئارتۇق تۇرىدىغان بولغاندىكىن سۆھبەتنى ئەتىگە قالدۇرۇشنىڭ زىيىنى يوق ئىدى.

شۇنداق بولسىمۇ مەمتىلى ئەپەندى كۆپ دەم ئېلىپ كەتمىدى. ئۇ قاسىمبەگ بىلەن خېلى ئۇزۇن پاراڭلىشىپ، تاشمىلىقنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، جۇغراپىيە ئەھۋالى، خەلقنىڭ ھال ئەھۋالى، مەدەنىي مائارىپ جەھەتتىكى ئاساسى ۋە ئەمەلىي كۆچى توغرىسىدا ئەقەللىي تونۇشقا ئىگە بولدى. ئۇ يېقىن بولسا گەز دەرياسى بويىغا بېرىپ كەچقۇرۇننىڭ سالقىن ھاۋاسىدا ھوزۇرلۇنۇپ كېلىشنى ئىختىيار قىلغانىدى، قاسىمبەگ دەريانىڭ بىر نەچچە كىلومېتىر يىراقتا ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۇنى توستى.

ئۇ قاسىمبەگ بىلەن خوشلۇشۇپ، ئۇخلاش ئالدىدا يەنە باياتىن بېرى قاسىمبەگدىن ئىگىلىگەن ئەھۋاللارنى ۋە بوگۈنكى بىر كۈنلۈك پائالىيەت ۋە سەپەر ھەققىدىكى كۈندۈلۈك خاتىرىسىنى يازدى. بۇ چاغدا ۋاقىت يېرىم كېچە بولغان، ئىزچىلار ئاللىقاچان شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇنىڭ يېنىدا پەقەت دائىمىي ئۇنچىقماس ھەمراھى شاگىرتى سابىتلا ھەممە نەرسىگە قىزىققۇچى كۆزلىرىنى ئىلمەستىن يۇرەتتى.

ئەتىسى قاسىمبەگ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ پىلانىنى ئورۇنلىشىغا ماسلىشىپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارغا ئاۋۋال تۈركىيىدە ۋە باشقا چەت مەملىكەتلەردە

www.uyghurkitap.com

كۆرگەنلىرىنى، پەيتىنىڭ ئاجايىپ يېڭىلىقلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئاندىن بىزنىڭ تارىختىن بىرى تارتقان زىيانلىرىمىزنىڭ تۈپ سەۋەبى نېمىلىكىنى بىرقانچە ئەمەلىي مىسال بىلەن چۈشەندۈردى. بىلىمسىزلىكنىڭ ئاخىرىدا ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى سۆھبەتداشلىرى چۈشىنەلىگۈدەك ئاددىي، چۈشۈنۈشلۈك تىل بىلەن، مەسىلە- مىساللارنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇزاق سۆزلىدى. ئاندىن ئۆزىنىڭ سەپەردىن مەقسىتى، سەپەرنىڭ ئالدىنقى ئۆتەڭلىرىدە قىلغانلىرى ھەققىدە سۆزلىدى. ئاندىن مۆتىۋەرلەرنىڭ مائارىپقا قانداق ئەمەلىي ياردەم بېرىدىغانلىقىنى سورىدى. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىدا مەھمۇد مۇھىتىنىڭ خېتى بولغاچقا بۇ يەردىمۇ ئۇلارغا تەسىرلىك نۇتۇققا قارىغاندا مەھمۇد مۇھىتىنىڭ خېتى، بەكرەك تەسىر قىلىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، خەتنى ھامى قىلىپ تەھدىت ئارىلاش سۆزلىدى. بۇنىڭ ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى بولاتتى، ئەلۋەتتە.

شەنبە كۈنى تاشمىلىق بازىرىدا ئويۇن قويۇشتى. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن سابىت كۆپچىلىككە نوتۇق سۆزلەپ، ئۇلارنى مەكتەپكە، مەدەنىيەتكە يۈزلىنىشكە چاقىردى. ئۇ شائىر بولغاچقا، تارتىنچاق بولغىنى بىلەن بىرلا قىزىشىپ كەتسە ۋە گەپنى باشلىۋالسا بەكمۇ تەسىرلىك سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇنجى قېتىملىق ئوچۇق تۇتقى ئۇستازىنى ھەيران قالدۇردى.

— ئەسلىدە سەن سۆزلىسەڭ بولىدىكەن جۇمۇ، ئوغلۇم، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى كۆزلىرىنى پۈرۈپ كۈلۈپ تۇرۇپ.

سابىت يەنە تارتىنچاق بالا قىياپىتىگە قايتىقاندەك قىزارغىنىچە كۈلۈمسىرەپ قويۇپ جاۋاب بەرمىدى.

— ئەمدى مەن سىزنى ئىشقا سالىمەن، ئىقتىدارىڭىزدىن تولۇق پايدىلانماي ئۆتكۈزىۋېتىپتىمىز ئەمەسمۇ، — دېدى تەۋپىق ھەم چاقچاق قىلىپ، ھەم رەسمىي تۇردە.

ئۇلار چۈشتىن كېيىنلا قارا كېچىككە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار

تاشمىلىق بازىرىدىن مارشلارنى ياڭرىتىپ چىقىپ كېتىۋاتقاندا مىڭلىغان بازارچى ئۇلارغا ئېغىزلىرىنى ئاچقان ھالدا قارىشىپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەۋەسلەنگەنلەرمۇ، ئاچچىقى كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى. خۇسۇسەن دىنى تونغا ئورۇنۇۋالغان قوساق باقار «ئۇلۇغ»لار بۇ جەڭگىۋار توپقا ئاللىقانداق يامان سۆپەتلەرنى بېرىپ، ئۇلارغا قاراشنىڭ قانداق گۇناھلىقى توغرىسىدا نۇرغۇن پەتىۋالارنى چىقىرىشقىنىچە، پولامپاي تونلىرىنىڭ ياقىسىنى چىشلىشىپ قېلىشتى.

*

**

كەچكە يېقىن بىردىنلا قويۇن كۆتۈرۈلۈپ، بوران توپا-چاڭلارنى ئۇچۇرتۇپ كۆز ئاچقۇزمىدى. چۈشتىن كېيىندىن باشلاپ ھاۋارايى تەدرىجىي ئۆزگىرىپ، ئاۋۋال مەيىن شامال چىقىشقا باشلىغان، كەچ كىرگەنسېرى بورانغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى. بۇنداق ھاۋارايى مۇشۇ پەسىل، مۇشۇ مەزگىلدە ناھايىتى ئاز ئۇچرايتتى. ئىزچىلار بۇ چاڭ توزاڭ ۋە بوران ئىچىدە يول يۈرۈشتىن تولىمۇ قىينالدى.

ئۇلار بارغانسېرى يولدىن چەتنەپ ئۈچ پوتەي يولنى ئارتۇق مېڭىپ، ئوپالنىڭ تېرەك كەنتىگە كەلگەندە ئاللىقاچان قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەنىدى. بۇ چاغدا بورانمۇ پەسلەپ، شەرقىي شىمال تەرەپتىن مەيىن سالقىن ئۆرۈپ تۇراتتى. سالقىن ئۇ تەرەپتىن گەز دەرياسىنىڭ شاۋقۇنىمۇ ئەيتاۋۇر بىر غۇۋۇلداشنى، ئاللىقانداق شاۋقۇن ئاۋازىنى ئېلىپ كېلەتتى. ئوپالدىكى سۇلايمان قازىھاجىمغا قاراشلىق دۆلەت بۇلىقى[1] تەرەپتىكى بىنامىدىن پىل- پىل يورۇق نۇر كۆرۈنەتتى، ئۇ يەرگە ئۇنىڭ قىرغىز ئوتاقچىسى مۇساق قارايتتى. بىنام تەرەپتىن يەنە چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان ئاللىقانداق كېچە ۋەھىمىسى سۆكۈناتىنىڭ سېزىلمەس ھوجۇمى كېلىپ تۇراتتى. ئۇزاق- ئۇزاقتا ئوتاقچى

[1] «دۆلەت بۇلىقى» — ھازىر قىزىلسۇ ئوبلاستىغا قاراشلىق نەسىللىك قوي فېرمىسىنىڭ فېرما باشقۇرۇش ئورنى جايلاشقان، — ئا.

ئىتلىرىنىڭ ئېرىنچەكلىك بىلەن قاۋىغان ئاۋازى چۈشتىكىدەك ئاڭلىناتتى.

ئىزچىلار تېرەك كەنتىگە كىرىپ كەلگىنىدە ئۇلارنى يېزىنىڭ ئىتلىرى قاۋاشلىرى بىلەن قارشى ئالدى. ئىزچىلار تۇنجى ئۇچراشقان بۇلاق تۈۋىدىكى ئۆي ئىگىسىدىن بۇ يەرنىڭ قەيەرلىكىنى، ئوپال بازىرىنىڭ ئارىلىقىنى، قايسى يول بىلەن ماڭىدىغانلىقىنى سورىۋالغاندىن كېيىن، بۇلاق سۈيىدىن قېنىپ ئىچىۋېلىپ، يولنى داۋام قىلىشتى.

ئۇلار گەرچە ناھايىتى ھېرىپ كەتكەن بولسىمۇ، بىراقلا مەنزىلگە بېرىپ دەم ئېلىش ئارزۇسى بىلەن ئۆزلىرىگە غەيرەت بېرىپ، يولنى داۋام قىلدى. تېرەكتىن ئوپال بازىرى ئون نەچچە چاقىرىم كېلەتتى. ئۇلارغا يەنە شۇتا، ئۆستەڭ، قۇمباغ قاتارلىق كەنتلەرنى كېسىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. بۇ كەنتلەر گەز دەرياسىنىڭ غەربىي ساھىلىدىكى پەلەمپەي شەكىللىك، تار ۋە ئۇزۇنچاق تۈزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، كەنتنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدە يەنە بىر پەللەمپەي- تۆپىلىك گويا سېپىل تېمىدەك قارىيىپ كۆرۈنەتتى. بۇ تۆپىلىككە ۋە تۆپىلىك باغرىغا قارا تاش مازا خوجام، ھەزرىتى موللام، بۇزرىكۋارلىرىم، خوجاقونداق قاتارلىق مازارلار جايلاشقاندى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەزرىتى موللام مازىرى يىراق-يېقىندىكىلەرگە مەلۇملۇق مەشھۇر مازار بولغاچقا، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ يەردىكى پائالىيەت كۆنتەرتىپىدە بۇ مازارغا زىيارەت قىلىش بار ئىدى، ئەلۋەتتە.

ئۇلار ئىككى سائەتكە يېقىن يول يۈرۈپ، ئوپال بازىرىغا يېتىپ كەلدى ۋە سۇلايمان قازىھاجىمنىڭ ئۆيىنى سوراپ تېپىپ، شۇ يەرگە كىرىشتى.

— كەچ بولغاندا بىزەۋتە قىلىدىغان بولدۇق قازىھاجىم، رەنجىمىگەيسىز،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى ھارغىنلىقىنى چاندۇرماي، خۇشچاقاچاق ئاۋازدا.

— ئۆزلىرىنىڭ يوللىرىغا ئىنتىزار بولۇپ تۇرغىلى نىكەم، نېمىشكە رەنجىگۈدەكمىز، قېنى مەرھەمەت، ئىستىقباللىرىغا چىقالمىغىنىم ئۈچۈن خىجىلمەن. بۇنداق چاغدا كېلىشلىرىنى بىلگەن بولسام... — دەپ تەكەللۇپ قىلدى قازىھاجىم.

مەمتىلى ئەپەندى يولدا كۆرگەن رىيازەتلىرىنى، يولدىن ئېزىپ كېتىپ كەچ قالغانلىقىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

— قېنى، ئورۇن ئېلىشسىلا، — ئۇ شۇنداق دەپ پىشايۋان سۇپىسىدىن ئورۇن كۆرسىتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن خىزمەتكارلارغا كۆرسەتمىلەرنى بېرىشكە باشلىدى.

خىزمەتكارلار ئالدىراش داستىخان سېلىپ، قوغۇنلارنى ئېلىپ كەلدى ۋە بىر قوغۇننى ئىككىلا كاسا قىلىپ، ئۇرۇقىنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىن بىردىن ئىزچىغا قويدى.

— مەرھەمەت، ئېزىز مېھمانلار، — دېدى سۇلايمان قازىھاجى، — «بىر ھارغانغا گەپ قىلما، بىر ئاچقانغا» دەپتىكەن، ئاۋۋال قورساقنى بىر نېمە قىلىلى، قالغان گەپنى ئاندىن قىلىشىمىز. كاسىلارنى قىرىپلا نان بىلەن يەپ تۇرۇشسىلا، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ. ئاشخىچە قازانمۇ تەييار بولىدۇ... — ئۇ پاي- پىتەك بولۇپ كەتتى.

ئىزچىلارنىڭ قورسقى ھەقىقەتەنمۇ ئاچقانىدى. شۇڭا ئۇلار پىچاق ۋە قەلەمتىراچلىرى بىلەن كاسىلارنى قىرىپ، ئالدىراش شالاپلىتىپ يېيىشكە باشلىدى. قىرىلغان قوغۇن تىلىپلىرىنىڭ شۇمۇرۇلۇشلىرىدىن چىققان ئاۋازلار قوشۇلۇپ، بىر پۈتۈن شاۋقۇنغا ئايلانغانىدا، مەمتىلى ئەپەندى ئۆيۈلۈشقا باشلىدى ۋە ساھىپخانلارنىڭ ئىچكىرى كىرىپ كەتكەن پەيتىنى پەملەپ تۇرۇپ، ئىزچىلارغا نەسىھەت قىلدى:

— ئەي، تەلەبىلەر، تاماق يېگەندە يېيىندىكى ئادەمگىمۇ شالاپلىغان ئاۋازنى ئاڭلاتماي يېمەك ئەدەپتۇر. ئەكسىچە بولغىنى بەتقىلىقتۇر. قارىسام ھازىر بۇ يەر شاۋ- شاۋغا تۇرۇپ بولماي قالدى. ئىزا تارتىش كېرەك، ئىزا! ھەممىڭلار چوڭ بولۇپ قالدىڭلار، يەنە كېلىپ

ئاۋامغا ئۈلگە بولغۇچىلار سىلەر.

شۇ گەپ بىلەنلا داستىخان ئۈستىنى جىملىق باستى. ئۇستازىنىڭ سۆزى ئۇلارغا شۇنداق تەسىر قىلىدىكى، ئۇلار ئاخىرقى ئۆمرىگىچىمۇ بۇ نەسىھەتنى قۇلاقلىرىدا تۇتۇشتى.

3

ھاردۇقى چىققان، روھلۇق ھالدا ئويقۇلىرىدىن تۇرغان ئىزچىلار بامدات نامىزىنى ئوقۇپ مەسچىتتىن قايتىپ كىرگەندە سەھەر قوياشىنىڭ كىشىنى روھلاندۇرغۇچى نۇرلىرى ۋاساجوپ پېشايۋاننىڭ گىرۋەكلىرىدە قىزغۇچ رەڭدە ئويناشقا باشلىغانىدى. يەنە پېشايۋاندىن ئورۇن ئېلىپ، ئەتىگەنلىك ناشتىغا ئولتۇرۇشتى. مەمتىلى ئەپەندى ھەممىدىن ئەتىگەنرەك تۇرۇپ ئادىتى بويىچە ئىسسىق سۇدا يۇيۇنۇپ، ئارقىدىن مۇزدەك سۇ بىلەن بەدىنىنى چايقاپ ئالغاچقا ئۆزىنى تېتىك ھېس قىلاتتى.

كېچە گۈل بەرگىلىرىگە چۈشكەن شەبنەم كۈننىڭ تاملار كەينىدىن نۇر شەمشەرلىرىنى تەڭلىشى بىلەنلا غايىپ بولدى. ئەمما بۇ نەملىكتىن يۇيۇلغان گۈل بەرگى ۋە گۈل كاسىسى قۇياش نۇرىدا جۇلالىنىپ تۇراتتى. سۇلايمان قازىھاجىم ئاجايىپ گۈلخۇمار كىشىدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدا بۇ دىياردا بولۇدىغان گۈللەرنىڭ ھەممە خىلى باريدى.

ئىزچىلار پېشايۋان سۇپىسىدا ئولتۇرۇپ گۈل تاماشاسى قىلىشتى.ئۇلار بۇ يەردە ياشناپ تۇرغان گۈللەرنىڭ نۇرغۇنلىرىنى كۆرۈش تۈگۈل، ھەتتا ئىسمىنى ئاڭلاپمۇ باقمىغانىدى. ئۇلار داستىخان سېلىنىپ چاي تارتىلغىچە مۇشۇ تېمىدا پاراڭ قىلىشتى.

سابىت ئۆزىگە خاس جىمغۇرلۇق ۋە خىيالچانلىق بىلەن پاراڭغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرۇپ، پېشايۋاننىڭ لىمىغا نەقىشلەپ ئويۇلغان

خەتلەرگە ۋە گۈل نەقىشلىرىگە زەڭ سالاتتى. ئۇنى گۈل ھەققىدىكى مۇھاكىمىگە ئارىلاشتۇرۇش ئۈچۈن بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇنۇپ، سۆھبەتكە تارتالمىغان ئەكبەر، ئۇنىڭ نېمىگە قاراۋاتقىنىغا دىققەت قىلماقچى بولۇپ، لىمغا كۆز يۈگۈرتۈپ، ئۇ يەرگە ئويۇلغان «سالامەتلىك ئىنسان، فىي ھىفزىللىسان» دېگەن ھۆسنىخەتكە كۆزى چۈشتى ۋە يېنىدىكى قۇربان جاپپارنى بېقىنلاپ كۆرسەتتى:

— «سالامەتلىك ئىنسان، فىي ھىفزىللىسان»، — دەپ ئوقىدى قۇربان جاپپار.

— ئەمدى ئۇنىڭ نېمە دېگەن گەپلىكىنى بىلمىسەڭ بىكار، — دەپ چېقىشتى دوستلىرى.

— ئەپەندىم، — دېدى ئۇلار سۇلايمان قازىھاجىم بىلەن ئاللىنېمە توغرىسىدا پاراڭلىشىۋاتقان تەۋپىقنىڭ دىققىتىنى تارتىش ئۈچۈن شوخلۇق بىلەن چاقىرىپ، — ئاۋۇ خەتتە نېمە دەپتۇ؟

مەمتىلى ئەپەندى لىمدىكى ھۆسنىخەتكە قاراپ چىقىپ:

— «ئىنساننىڭ سالامەت بولۇشى تىلنى ساقلىماقلىق بىلەن» دېگەن گەپكەن. شۇنداقمۇ، ھاجىم؟ — دېدى ئۇ سۇلايمان ھازىھاجىغا تەبەسسۇم بىلەن قاراپ.

— شۇنداق، ئەپەندىم، — دېدى ساھىپخان.

ئۇلار قازىھاجىمنىڭ ھويلىسىدىن چىققىدىغان چاغدا مەمتىلى ئەپەندى ئىزچىلارغا گۈل ئۇرۇقى ئېلىۋېلىشنى تەشەببۇس قىلدى.

— ئادەم ئۆزىگە گۈزەل مۇھىت يارىتىۋېلىشى كېرەك، ئادەمچە ياشاشقا تىرىشىش كېرەك. گۈل ئۇرۇقىنى ئېلىۋېلىڭلار، كېلەر يىلى باھاردا مەكتەپكە تېرىيمىز، ھويلاڭلارغىمۇ تېرىيسىلەر، — دېدى ئۇ ھەم ئۆزى باشلامچىلىق بىلەن پىشىپ قۇرىغان گۈللەرنى ئۈزۈپ، ياغلىقىغا تۈگۈشكە باشلىدى. گۈل ئۇرۇقلىرىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن سومكىسىغا پۇختىلىق بىلەن جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ساھىپخاننىڭ ھەمراھلىقىدا ئويۇشما رەئىسى ئۆمەر داموللام، سىدىق مۇسا،

ئىمىنھاجىملار بىلەن كۆرۈشۈشكە ماڭدى. ئۇلار ئىپتىدائىي مەكتەپتە بۇ كىشىلەر بىلەن ئۇچرۇشۇپ، سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن، يۇرت مۆتىۋەرلىرى بىلەن سۆھبەتلىشىشنى ئىمىنھاجىمنىڭ ئۆيىگە بەلگىلەشتى.

چۈشتە ئۇيۇشما نامىدىن ئىزچىلار كۈتۈۋېلىندى. مەكتەپ ھويلىسىدا ئويۇن قويۇلدى. نۇتۇق سۆزلەندى. ئاندىن ئىمىنھاجىمنىڭ يار بېشىغا جايلاشقان ئۆيىگە كېتىشتى. بۇ چاغدا ۋاقىتمۇ كەچكە تەۋە بولۇپ قالغانىدى.

ئىمىنھاجىم كاتتا داستىخان راستلاپ، مېھمانلارغا ئىززەت كۆرسەتتى. يۇرت كاتتىلىرىنىمۇ داستىخان ئۈستىدە ھەمرا بولۇشقا تەكلىپ قىلغاچقا، سۆھبەت ئۈچۈن ئۇزاق ۋاقىت كەتمىدى. ئۇلارغا مەھمۇد مۇھىتىنىڭ خېتىنى كۆرسۈتۈشلا كۇپايە ئىدى.

ئۇ كۈنى ئىزچىلار شۇ يەردە قونۇپ قېلىشتى.

ئەتىسى ئۇيپاللىق بۇرادەرلەرنىڭ ھەمرالىقىدا ھەزرىتى موللام قەبرىسىگە زىيارەت قىلىشتى. بۇ زىيارەتتىن قايتقاندىن كېيىن، بازارغا كېلىپ، ساھىپخان بىلەن مېھمانلار خوشلاشتى. ساھىپخانلار قەشقەردىكى ۋە توققۇزاقتىكى يولداشلارغا سالام ئېيتىشنى تاپىلاپ خەيرلىشىپ قالدى.

*

**

ئۇلار ئۇيپال بازىرىدىن چىقىپ چوڭقۇر يارلاردىن، قاغا جىگدىلىكلەردىن ۋە بوز يەرلەردىن ئۆتۈپ، توققۇزاققا قاراپ كېتىشتى. سول تەرەپتە تاغقا ئېلىپ بارىدىغان يانتۇ سايلىق، سايلىقنىڭ يىراق گىرۋىكى ئۈستىدە بىر نەچچە دانە كېسەكنى تىزىپ قويغاندەك دارىتاغ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ ساي تەدرىجىي پەسلەپ بوز توپىلىق جاڭگالغا

تۇتۇشاتتى. بۇ جاڭگالمۇ تەدرىجىي هالدا تاكى گەز دەرياسىغىچە پەسلەپ باراتتى. شەرقىي شىمال تەرەپتە توققۇزاقنىڭ دەسلەپكى يېزىسى لەڭگەرنىڭ دەرەخلىرى يوغان سايىدەك بىر تۇتاش بولۇپ كۆرۈنەتتى. لەڭگەردىنمۇ ئۆتكەندە سايۋاغ، ئاندىن توققۇزاق بازىرى ئىدى.

4

توققۇزاقتا ئۇلارنى ئابلا رازى ئىسمايىل «ھەققى» قاتارلىق مائارىپچىلار كۈتۈۋالدى. ئۇلار مەمتىلى ئەپەندى بىلەن كونا تونۇشلاردىن بولغاچقا خېلى ئۇزاق چاقچاقلاشتى. ئىزچىلارمۇ بۇ يەرگە ئىككىنچى قېتىم كېلىپ تۇرغاچقا بۇ يەرنىڭ ئىزچىلىرى بىلەن تونۇش ئىدى. بۇنداق مۇھىتتا ئۇلار ئۆزلىرىنى تېخىمۇ ئەركىن، ئازادە ھېس قىلىپ قىزغىن سۆھبەتلەرگە كىرىشىپلا كېتىشتى.

— مۇزايلار ئۆز ئوقۇرىنى تاپقاندەك، ئىزچىلىرى بۇ يەردە يايراپلا كەتتىغۇ، ئەپەندىم؟ — دەپ چاقچاق قىلدى ئابلا رازى.

— ھە، مۇزايلار بۇ يەردە ئاپىسىنى تېپىۋالغاندەك ئەركىلەپلا كەتتى، — دەپ جاۋاب بەردى تەۋپىق، ئۇلار ئۆيۈشمىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقىچە.

— بىزگە نەچچە كۈن مېھمان بولۇشۇڭلار، راست گەپنى قىلىشسىلا، — دېدى ئابلا رازى يېقىن دوستلار ئارىسىدىلا بولىدىغان سەممىيلىك بىلەن.

— ئەتە چۈشتىن كېيىن كېتىمىز. بۇ يەردە بىزگە ئارتۇق ئىش يوق. ھەممە ئىشلار جايىدا، پەقەت تەلەبىلەرنىڭ ئويۇنىنى تەقدىم قىلىمىز ـ دە، تامام.

— ئۇنداق بولسا ئويۇننى ئەتىگە قويايلى، بۈگۈنكى ئىش دەم ئېلىش، ئۆز ـ ئارا سۆھبەت بولسۇن، «مېھمان دېگەن قوينىڭ قوزىسى»

دېگەن گەپ بار، سىلى ئەمدى قوزىدەك بولۇپ، بىزنىڭ دېگىنىمىزگە بويسۇنسىلا، — دېدى ئابلا رازى. ئۇ ناھايىتى چاققان ھەرىكەتچان ئادەم ئىدى. ئۇ مېھمانلارنى كۈتۈش ئىشلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرغىچە مەمتىلى ئەپەندى، سابىتلار ئىسمايىل «ھەققى» ۋە باشقا ئەپەندىلەر زامان يېڭىلىقلىرىنى، مېھمانلارنىڭ سەپەر ئەھۋالى قاتارلىقلار ئۈستىدە ئېچىلىپ پاراڭلاشتى.

ئىزچىلار ئۇ كۈنى توققۇزاقتىكى مائارىپچىلار ۋە ئىزچىلارنىڭ ھەمراھلىقىدا مېھمان بولۇپ ۋە دەم ئالدى، ئەتىسى كومېدىيە ۋە كونسېرتلىرىنى قويدى. مەمتىلى ئەپەندى توققۇزاقتىكى يولداشلاردىن بىرىنى مەھمۇد سىجاڭغا خەۋەر بېرىۋېتىشكە ئەۋەتتى. چۈشتە ئۇيۇشما جاركوپ (قورداق) ۋە ئىسسىق نان بىلەن ئۇلارغا ئۇزۇتۇش چېيى بەردى.

ئۇلار يولغا چىقىدىغان چاغدا ئابلا رازى بارلىق مېھمانلار ۋە ساھىپخانلار ئالدىدا كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قايتىدىغان ۋاقتىڭلاردا مۇبارەك دىققىتىڭلارنى شۇنىڭغا جەلپ قىلىمەنكى، بايام يېگەن جاركوپنى يۇمران قاپاقتا قورىغان، سىلى ئۇنى بۇ نېمىدۇر؟ دەپ ئويلاپ باقمىدىڭلارمۇ؟ — دېۋىدى، ساھىپخانلارنىڭ ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ئىزچىلارنىڭ بەزىلىرى يامان بىر نەرسە يەۋالغاندەك كۆڭلى ئەسكى بولۇپ ھۆ دېگىلى تۇردى. بۇنىڭ بىلەن ساھىپخانلار تېخىمۇ كۈلۈشتى.

مەمتىلى ئەپەندى كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئەپەندى، سىزگە جاركوپ قىلغىلى باشقا ئوتياش تېپىلمىدىمۇ ياكى بىزنى مەسخىرە قىلغىنىڭىزمۇ بۇ؟ راسا يامان ساھىپخانىكەن- دە، بۇلار، — دېدى.

— ئاجايىپ- غارايىپ، تاڭسۇق ئىشلار ئادەمنىڭ خاتىرىسىدىن چىقمايدىغانلىقىنى نېمىشكە بىلمەيلا، ئەپەندى؟ چايغا تۇز قويۇپ بەرسىلا غەلىتە ئىش بولمايدۇ، بۇمۇ شۇنىڭ بىر خىلى — دېدى ئابلا رازى

www.uyghurkitap.com

كۆلۈپ.

بۇ گەپ بىلەن ئىزچىلارنىڭ ھەممىسى بويامەتتە يۈسۈپ ئەپەندى ئىزچىلىرىنى ئۈزۈتۈدۇغان چاغدىكى ئىشلارنى ئېسىگە ئېلىپ:

— يا ھەزرەت، ما ئادەمنى، شۇنىڭ ئۆچىنى ئاپتۇ. دە، تۈزلۈق چاينى سىزگە ئىچۈرمىگەن تۇرساق، — دېيىشتى.

— يۈسۈپ زىيا تۈزلۈق چاينى ئىچكەن بولسا، سىلەر قاپاق يېدىڭلار، ئۆتنە جاھان دېگەن شۇ، — دەپ كۈلدى ئابلا رازى.

— مەيلى دوستىمىزغا رەھمەت، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى — يۇمران قاپقاق مېڭىنى روشەنلەشتۈرىدۇ، ئەقلىي كۈچىنى ئۇرغۇتىدۇ، ئۇ بىزنىڭ پايدىمىزنى ئويلاپتۇ.

— بۇ پايدىسىنى بىلگەن بولسام ھەممە قاپاقنى ئۆيۈمگە ئېلىپ كېتەركەنمەن. ئىسىت، — دېدى ئابلا رازى.

باياتىن بېرى گەپكە ئارىلاشماي كۈلۈپ تۇرغان ئىسمائىل «ھەققى»:

— ئۆكۈنمىسىلىمۇ بولىدۇ، كېلەر يىلدىن باشلاپ ئۆزلىرى ئۈچۈن قاپاقلا تېرىسىلىمۇ ئوخشاشقۇ؟ مانا شۇ چاغدا ئىككىنچى خەققە بەرمىسىلە، — دېدى كۈلۈپ.

بىر ھازا چاقچاقتىن كېيىن، مېھمانلار بىلەن ساھىپخانلار قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى. ئىزچىلار مارشلىرىنى ياڭرىتىپ قەشقەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار پاختەكلىدىن ئۆتۈپ قىزىل دەرياسىغا يېقىنلاشقاندا مەھمۇد مۇھىتىغا خەۋەر قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن توقۇزاقلىق، ئوقۇتقۇچى ئۇچراشتى. ئۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، تەۋپىق بىلەن كۆرۈشۈپ:

— سىجاڭ، ئىزچىلار شەھەرگە كىرمەي ئۆتۈپ كەتسۇن دېدى — دەپ خەۋەر قىلدى.

— نېمىشكە ئۇنداق دېگەندۇ؟ — دەپ سورىدى تەۋپىق تەشۋىشلىنىپ.

— سەۋەبىنى دېمىدى. مەنمۇ كوچىلاپ سورىيالمىدىم، — دېدى توققۇزاقلىق مۇئەللىم.

— بوپتۇ، سىجاڭنىڭ دېگىنىدەك قىلىمىز. خەير، سىزنى ئاۋارە قىلدۇق.

— ھېچقىسى يوق،.... — ئۇلار خوشلاشتى. ئۇ ئېتىنى يورغۇلۇتۇپ توققۇزاق تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

دەريادىن ئۆتكەندىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى سابىتقا:

— سىجاڭ ئىزچىلار شەھەرگە كىرمەي ئۆتۈپ كەتسۇن دەپتۇ، بۇنىڭدىن كۆڭلۈم ئەنسىرەپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئوغلۇم، سەن ئىزچىلارنى ئېلىپ، چېنىۋاغ تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، قازىرىقتا — قادىر ھاجى مەكتىپىدە كۈتۈپ تۇرغىن، مەن ئۆزۈم سىجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ باقاي، — دېدى.

تەۋپىق شۇندىلا قارا ئاتنى مىنىپ، شەھەر تەرەپكە ئايرىلدى. سابىت بولسا ئىزچىلارنى ئېلىپ باشقا تەرەپكە كەتتى.

5

ئىزچىلار چىنىباغ تەرەپ بىلەن تۈمەن دەرياسىنى ياقىلاپ نەزەر باغقا، ئۇ يەردىن ھەزرەت يولىغا ئۆتۈپ، قازېرىقتىكى قادىر ھاجىم مەكتىپىگە يېتىپ كەلدى. ئىزچىلارنى بۇ يەردە قادىر ھاجىنىڭ ئۆزى كۈتۈۋالدى. ئۇ بۇلارنىڭ بۈگۈن بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەردار ئىدى.

— ئەپەندى ئۆزى يوقمۇ؟ — دېدى قادىر ھاجى گۇرۇڭلىغان ئاۋازدا سابىتتىن.

— شەھەردە ئازراق ئىشى بارىكەن، بىردەمگىچە چىقىدۇ.

— گۈلباغدا ئىشى بارمىكەن يا؟

www.uyghurkitap.com

— ئۇقمايمەن.

قادىر ھاجىم كەسپىي ئادىتىگە مۇۋاپىق گۇمانلىق نەزەردە سابىتقا قاراپ قويۇپ، بىردىنلا ئۆزىنىڭ بۇ يەردە ساھىپخان ئىكەنلىكىنى، دوستانىلىق ئىپادىلەش كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭ ئەپتىدىن سوغۇقلۇق چىقىپ تۇراتتى. قادىر ھاجى مەكتەپتىكى مۇئەللىملەرگە مېھمانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە توخلۇق بىلەن بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۆزىنىڭ دوستلۇقنى ئىپادىلەشكە يارىمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدى.

ئىزچىلار يۈك- تاقىلىرىنى قويۇپ، يۈز- كۆزىنى يۇيۇپ بولۇشىغىلا مەمتىلى ئەپەندىمۇ شەھەردىن قايتىپ چىقتى. ئۇنىڭ خۇشخۇي، مېھرىبان، ئىسسىق چىرايىدىن قانداقتۇر بىر خاپىلىق غىل- پال بىلىنىپ تۇراتتى. سابىت بۇنى دەرھال ھېس قىلغان بولسىمۇ، ئۇ سوئال سوراشقا تىلى قولاشمايۋاتقاندەك جىمجىتلا بېرىپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى ئالدى ۋە ئۇلاغلارغا قارىغۇچى بالىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئۇستازىنى ئۇلارغا راستلانغان ئىشخانىغا باشلاپ كىردى.

مەمتىلى ئەپەندى سېزىلمەس غەمكىنلىكى بىلەن ئۆزىنىڭ يۈك- تاقىلىرىنى جايلاشتۇرۇپ، ئاندىن يۇيۇندى. شۇ چاغدا قادىر ھاجى پەيدا بولۇپ، تەۋپىق بىلەن كۆرۈشتى. ئۇ خېلى تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ تۇغما خاراكتېرى قىزغىنلىقىنى ئىپادىلەشكە يارىمىدى.

— ئارقىدا قاپتىكەنلىغۇ، ئەپەندىم؟ — دېدى ئۇ رەڭگىدىن گۇمان ئالامىتىنى سىزدۇرۇپلا.

— ھە، ئىشىم بار ئىدى، — مەمتىلى ئەپەندى قادىر ھاجىنىڭ شۈبھىلىك چاقناپ تۇرۇۋدۇغان كۆزىگە تۇغرا قاراپ تۇرۇپ، قىسقىلا جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدا توخلۇق، غەزەپكە ياتىدىغان ئېلېمېنتلار بولمىسىمۇ، ھەممە ئادەمنى سۈر- ھەيۋىسى بىلەن قورقۇتۇپ كەلگەن

ساقچى باشلىقنى قايتا كوچىلاپ سورىمايدىغان قىلىپ قويدى.

ئەمما بۇ هال قادىر هاجىغا هار كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ هەيۋىسىنىڭ بىر ئادەتتىكى «ئەپەندى» تەرىپىدىن سۇندۇرۇۋېتىلىشىگە ئىشەنگۈسى كەلمەتتى. ئۇ ئىچىدە ئۇچمەنلىككە تولغان بىر ئىستەكنىڭ ئۆزىنى ئازابلاۋاتقىنىغا قاراپ، هەيۋىسىنىڭ سۇنغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن بۇ جاھىل ئادەم ئىچ-ئىچىدىن غەزەپلىنىپ، ئىچ قارىلىق بىلەن «سەن ئەپەندىچاق هامان قولۇمغا چۈشىسەنغۇ، شۇ چاغدا ئايىغىمنى سۆيمەسسەنمۇ.... » دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ مەنمەنلىكى سەل-پەل قانائەت تېپىپ تارتىشىپ كەتكەن موسكۇللىرى بوشاشتى. ئۇ يەنە بىر قېتىم يەر تېگىدىن تەۋپىقنىڭ قىزىللىق تەپكەن ئاق يۈزىگە تىكىلىپ، «بۇ ئادەم راستىنلا باشقىلار دېگەندەكلا يامان نەرسە ئوخشايدۇ..» دەپ ئويلىدى،. بۇ ئۇلارنىڭ تۇنجى قېتىم سۆهبەتلىشىشى ئىدى.

— مەن ئۆزلىرىنىڭ هاردۇقلىرىنى سوراي دەپ ئۆزۈم چىققانىدىم،... — دېدى ئۇ ياسىما دوستانىلىقنى ئانچۇلا قاملاشتۇرالماي، — ئەلنىڭ ئىشىنى دەپ چارچىدىلا، ... — شۇئان ئۇنىڭ مەنمەنلىكى، جاھىل خاراكتېرى بۇنداق سۆزلەرنى قىلىشقا يول قويمىدى.

— هېچقىسى يوق، ئەهۋال سوراپ كەلگىنىڭىز ئۈچۈن رەهمەت.

قادىر هاجى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ مۇئەللىملەر بىلەن قىلغان سۆهبىتىدىمۇ، ئاتىلار هەيئەتلىرى بىلەن قىلغان سۆهبىتىدىمۇ بىللە بولدى. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ كەيپىياتى سۆهبەتلەردىمۇ قىزغىن بولمىدى. سابىت ئۇنىڭ نېمىشقا ئۇنداق بولۇپ قالغانلىقىنى سورىغۇسى كەلسىمۇ تىلى بارمىدى.

ئەتىسى ئۇلار يولغا چىقىپ كوكاڭغا كەلگىچە مەمتىلى ئەپەندى ئۈنچىقارماي ماڭدى. شۇ يەرگە كەلگەندە ئاندىن سابىتقا يۈرىكىدىكىنى ئاشكارىلىدى:

www.uyghurkitap.com

— ساقچى ئىدارىلىرى بىزنىڭ ئارقىمىزدىن پايلاقچى ئەۋەتكەنلىكى مەلۇم، — دېدى ئۇ سوغۇق كۈلۈمسىرەپ، — ھازىر ھۆكۈمەت مەھمۇد سىجاڭنى يوقۇتۇۋېتىشنىڭ كويىدا. شۇڭا بۇنىڭغا كۆڭۈلدىكىدەك باھانە تېپىش ئۈچۈن ئۇرۇنۇشىۋاتىدۇ. بىزنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش تەشۋىقاتى ئېلىپ بارغانلىقىمىزنى، ئۇلار مەھمۇدنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى ئىسيانى ئۈچۈن مۇرت تويلاش ۋەزىيىسىنى ئىجرا قىلىش دېيىشىپتۇمىش. ئەنە قارا، تۇنۇگۈن قادىرھاجى ئالاھىدە بىزنى يوقلاشقا ئۆزى كەپتۇ ئەمەسمۇ...

— شۇنداق بولغاندا ئەھۋال بەك جىددىيمۇ؟ — سابىت جىددىيلىشىپ سورىدى.

— بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ. ھەر ھالدا ھۆكۈمەتنىڭ ھەرىكەت قىلىدىغان ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغان ئوخشايدۇ... — سابىت ئۈنچىقارمىدى. تەۋپىق سۆكۈتتىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— ئوغلۇم، تىرىشىپ ئۆگەن،... بىز ئۈمىدىمىزنىڭ سىلەرنىڭ قەلبىڭلارغا كۆچكەنلىكىگە ئىشىنىمىز. ئەمدى بىر ئىلمىي خادىم بول، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى خەلقىمىزگە ھەممىدىن زۆرۈرى مەنىۋى قورال. ئۇنىڭسىز تانكا، ئايروپىلانلار بىلەن قوراللانغانمۇ بىكار... — سابىت ئۇنىڭ جېكىلەشلىرىنى گەپ قىلماستىن ئاڭلاپ ماڭدى. ئۇلارنى ساپپىرىقتا ئوسمان قازاخۇنۇم كۈتۈپ تۇراتتى. بۇ ئادەم ئىزچىلارنى بىر كۈن قونۇپ كېتىشكە دەۋەت قىلىپ چىڭ تۇتۇۋالغاچقا، مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ رايىنى قايتۇرۇشنى لايىق كۆرمىدى. ئاتۇشنىڭ بوسۇغىسىغىلا كېلىپ قالغان چاغدىكى بۇ تۈنەش ئاتا-ئانىسى ۋە ئائىلىسىنى سېغىنغان ئىزچىلارغا خېلىلا ئېغىر كەلدى. سابىت تېخى بۈگۈن كەچ گۈلزادىنىڭ قۇچىقىدا بولۇمەن، ئۇ قارا قۇشقاچتەك ۋىچىرلاپ، تۈگمەس سوئاللار بىلەن كۆمۈۋېتىدۇ، دەپ چېكى يوق شېرىن خىياللارنى سۈرگەندى. ئەمدى بولسا قاش بىلەن كىرپىك ئارىسىغا كېلىپ قالغان ۋىسال شاتلىقىدىن قىزىپ كېتىۋاتقان ۋۇجۇدى ئاستا-ئاستا سوۋۇپ ئۆز

هالىغا كەلدى. تەۋپىقمۇ مەلىكىزادىنى سېغىنغانىدى، ئۇنىڭ سېغىنىشلىرىنى ئەڭ نازۇك سۆزلەر بىلەنمۇ تولۇق ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايتتى.

مەمتىلى ئەپەندى بۇ كۈنى كېچىسى ئىزچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇخلاپ قالغان چاغدا ھويلىدا ئاستا مېڭىپ يۈرۈپ، ئۇي- خىياللىرى بىلەن سىردىشىپ، سالقىنلاپ يۈردى. پېشايۋان ئالدىدىكى باراڭنىڭ ئاراشلىرىدىن زەيتۇنرەڭ ئاسماننىڭ ئۇ يەر- بۇ يېرى كۆك تاۋاننىڭ پارچىلىرىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ باراڭ ئاستىدىن چىقىپ كۆككە باقتى. ئۇلار كەتكەندە تومۇزىدى. ئەمدى كۈز كىرىپ قالغانىدى. تەۋپىق مانا مۇشۇنداق سېنتەبىر ئاخشىمىنى ياخشى كۆرەتتى. بۇنداق ئاخشاملىرى دېڭىز بويىدا سەيلە قىلىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئىدى. ئاسمان بىلەن دېڭىز بىر رەڭدە بولۇپ، يىراق چېتى بىر- بىرىگە تۇتۇشۇپ كەتكەن بولاتتى. ئۇ شۇتاپ يېنىدا ئەدىبە بارەكەللا ھېس قىلدى... ئاستا- ئاستا ئۇنىڭ خىيالى قاناتلىنىپ ئۆزىنىڭ ئۇتتەك قىزغىن غايىسىگە، كەتتى... ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى ھاياتى بىر- بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى. ئاخىر ئۇ يەنە بۈگۈنكى رېئاللىققا قايتىپ كەلدى. ئەتە ئاتۇشقا يېتىپ باراتتى. ئاتۇشقا قانداق يېڭىلىقنى ئېلىپ كىرىش ھەققىدە قىزغىن ئويلارغا غەرق بولدى. كېچىنىڭ ساپ ھاۋاسى ئۇنىڭ نېرۋىلىرىنى شۇنچىلىك سەگەكلەشتۈرۈۋەتكەن ئىدىكى، ئۇنىڭ ئەقلىي كۈچى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققانىدى.ئۇ كۆڭلىدە بۇ ساپ ھاۋالىق سېنتەبىر كېچىسى ھەققىدە لېرىكا توقۇشقا باشلىدى...

ئەتىسى ئىزچىلار يۇرتقا قايتىپ بېرىش قىزغىنلىقىدا ئىنتايىن روھلۇق تۇرۇشتى. ئىشتىلا، چۈگە كەنتلىرىنى ئارىلاپ بېغىرىقتا كەلدى. بەشكېرەم بازىرىدا ئاخىرقى بىر مەيدان ئويۇن قويۇپ، بەشكېرەم لەنگەرنى كېسىپ ئۆتۈپ، قۇمالتاغنى قاق ئىككىگە بۆلۈپ تۇرغان «ئىت يولى» بىلەن ئاتۇش لەڭگەرگە چىقىشتى. ئۇلار ئەمدى زادىلا ھارغىنلىق ھېس قىلىشمايتتى. ئاچيار بويىغا كەلگەندە تەۋپىق ئىزچىلارنى توختاشقا

www.uyghurkitap.com

بۇيرىدى.

ــ ئارام ئېلىڭلار، ئەزىمەتلەر، ــ دېدى ئۇ مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ.

ــ ھارمىدۇق، ئەمدى ئاز قالغاندا دەم ئېلىپ يۈرمەي مېڭىۋېرەيلى، ــ دېيىشتى، يۇرتنى سېغىنغان ياشلار. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۆيدىن ئايرىلغىنىغا بىر ئايچە بولۇپ قالغانىدى.

ــ يۇرتقا مۇشۇنداقلا قايتىپ كىرىمىزمۇ؟ ــ دېدى تەۋپىق ئىزچىلارغا سىناش نەزەرىدە قاراپ.

ــ ئەمىسە...؟

ــ ھېچ بولمىسا بىرەر يېڭى ناخشا ئېلىپ بارامدۇق؟ بىر نەرسە يازامسىلەر؟

ــ بىزگە قالسا ئىش ئارقىغا كېتىدۇ، ــ دېدى قۇربان جاپپار، ــ ئۆزىڭىزلا...

ــ شۇنداقمۇ؟ ــ مەمتىلى ئەپەندى يارنىڭ كۆك يانتاق بېسىپ كەتكەن قىرغاقلىرىدا ئۇيان-بۇيان مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ بېشىنى گاھ تىك كۆتۈرۈپ كۆككە باقسا، گاھ يەرگە سىلىپ ماڭاتتى. ئىزچىلار ئۇنى بىرەر ناخشا ئىجاد قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىنى قىلغاچ، ئۇستازىنىڭ يېڭى ناخشىسىنى كۈتۈشتى.

بىردەمدىن كېيىن تەۋپىق ئىزچىلارنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى.

ــ ھازىرول! ــ دېدى ئۇ خۇشال ھالدا بۇيرۇق قىلىپ. ئىزچىلار تېزدىنلا قاتار تىزىلدى، ــ ئۇنداق بولسا يۇرتىمىزغا ئوقۇغاچ كىرىدىغان يېڭى ناخشىنى ئۆگىنەيلى.

مەمتىلى ئەپەندى ئىزچىلارغا ناخشا ئۆگىتىشكە باشلىدى.

ئۇلار ناخشىنى ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن ئاچياردىن ئۆتۈپلا يېڭى ناخشىنى ياڭرىتىپ، بويامەتنى كېسىپ ئۆتۈشتى:

سەپەر قىلدۇق، تاغلار ئاشتۇق،

يېڭىلىقتىن نۇرلار چاچتۇق.
خەلقىمىزگە قۇچاق ئاچتۇق،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ.

بىھۇدە يولنى ماڭمىدۇق،
بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق.
ئىشسىز بىكار ھەم قالمىدۇق،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ.

پىيادە چۆللەردىن ئۆتۈپ،
ھەر يەردە ئەلنى ئويغۇتۇپ.
كونىلىقنى قورقۇتۇپ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ.

ــ مەمتىلى ئەپەندى قايتىپ كەپتۇ!....
ــ ئىزچىلار قايتىپ كېلىشۋاتىدۇ!

بويامەت خەلقى سېغىنىش ھېسياتى بىلەن كوچىلارغا چىقىپ، ئىزچىلارنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈۋالدى ھەم باغرى قانماسلىق تۇيغۇسىدا ئۇزۇتۇپ قالدى. نىزامىدىنمۇ زورىخان بىلەن خەلق توپىدا باردى. مەمتىلى ئەپەندى جەڭگىۋار سەپ بىلەن كېتىۋاتقاچقا يولدىكى خەلققە كۆلۈمسىرەپ قاراپ باش لىڭشىتىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى. نىزامىددىنىنىڭ بالىلىرى ــ غېنى، ئايىمگۈل، رەجەپلەر:

ــ موللىكا! موللىكا توختاڭ... ــ دەپ توۋلاشقىنىچە ساي بويىغىچە ئەگىشىپ ئىزچىلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگرەپ كەلدى.

ئۇلار تېجەنگە كەلگەندە بۇ يەردە ئابدۇقادىرھاجى ئۇلارنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى.

ــ سەپىرىڭلارنىڭ ئاخىرقى تۈنىنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈڭلار، ــ

دېدى ئۇ.

بۇ تۈنەش ئائىلىسىدىكىلەرگە چەكسىز ئىنتىزارلىق ئازابى ئېلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى پۈتۈن يۇرت ئاڭلاپ بولغانىدى. كۈتۈشتىن تاقىتى- تاق بولغان ئاتا- ئانىلارنىڭ بەزىلىرى تېجەنگە ئالدىرىدى. مەلىكىزاد بىلەن گۈلزادە بولسا بارلىق خۇشاللىقى يوقىغا چىققاندەك لەسسىدە بولۇپ قالدى.

ئونىنچى باب

1

سىنتەبىردىكى تەنتەربىيە مۇسابىقىسى تازا كۆڭۈلدىكىدەك ئۆتمىدى. بۇ مەزگىلدە لېۋبىڭنىڭ «مەھمۇد سىجاڭنى يوقلاش» باھانىسى بىلەن بۇ تەرەپكە قاتنىشى كۆرۈنەرلىك كۆپىيىپ قالغان، ساقچى ئىدارىلىرىنىڭ «كۆز- قۇلاقلىرى»نىڭ بەزى مۇھىم شەخسلەرنى پايلىشى كۈچىيىپ كەتكەنىدى. يىلنىڭ بۇ ئالتۇن پەسلى يېڭىلىق تەرەپدارىنىڭ قەلبىدە خۇشاللىق ئورنىغا، كۆڭۈللەرگە ئەنسىزچىلىك، چىرايلارغا غەمكىنلىك بەخش ئەتكەنىدى.

بۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى ئەفرىسسىف قەشقەرگە كەلگەنىدى. ئەفرىسسىف بىلەن مەھمۇد مۇھىتى 6-دېۋىزىيىنىڭ ئىشتابىدا كۆرۈشتى، كۆرۈشۈشكە ئابدۇللا داموللا نەئىمى، ئىبىرخوفلار قاتناشتى. ئۇلاردىن باشقىلار بىللە بولمىدى.

مەھمۇد مۇھىتىنىڭ قەلبىدە تەسەللىيسىز تەشۋىشلەر ھۆكۈم سۈرۈپ تۇرسىمۇ، ھەربىيلەرگە خاس قىياپىتىگە قىلچە تەسىر يەتكۈزەلمىگەنىدى. ئۇ ئەلچىنىڭ چىرايىدىن بىرەر نەرسىنى ئالدىن بىلىۋېلىشقا تىرىشىپ، بىلىندۈرمەي قاراپ قويدى. ئەمما ئەفرىسسىفنىڭ چىرايىدا دىپلوماتلارغا خاس ئىپادە باردى ياكى ھېچقانداق ئىپادە يوقىدى.

— مەن سىز بىلەن كۆرۈشكىلى كەلدىم،— دېدى ئەفرىسسىف يەنىلا ئىپادىسىز چىرايىنى مەھمۇد سىجاڭغا قارىتىپ، — كېلىشىمدىكى ئاساسىي مەخسەت شۇ. سىز بىلەن كۆرۈشۈشتىن مەخسەت بولسا، ئۆز- ئارا چۈشىنىش ھاسىل قىلىش.

www.uyghurkitap.com

مەھمۇد مۇھىتى يەنە ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ، ئۇنىڭ ھەقىقىي مەخسىتىنى ئۇقالمىدى. شۇڭلاشقا ئەفرىسىفكە نېمە دېيىش مەسىلىسىدە تازىمۇ قىيىن ئەھۋالدا قالدى. ئەمما گەپ قىلماي ئولتۇرۇۋېلىشمۇ توغرا بولمايتتى.

— چۈشىنىش ھاسىل قىلماقچى بولغان بولسىڭىز مېنى بەك خۇرسەن قىلىسىز، سىز بولۇپمۇ قايسى جەھەتلەرگە بەكرەك قىزىقىسىز؟

— سىز ھازىرقى ھۆكۈمەتكە نېمە دەپ قارايسىز؟ يەنى بۇ ھۆكۈمەت سىزنىڭ ئارزۇيىڭىزغا مۇۋاپىقمۇ؟ — ئەلچى شۇ قەدەر ئوچۇق ئوڭايسىز سوئاللارنى سوراۋاتقاندىمۇ چىرايىدا قىلچىلىك خىجىللىق ئىپادىسى بولمىدى.

مەھمۇد مۇھىتى ئاقسۇدا خوجانىيازھاجى بىلەن بولغان ئاخىرقى چاغلىرىنى ئەسلىدى. شۇ چاغدا خوجانىيازھاجى دەل مۇشۇ ئادەمنىڭ ۋاستە بولۇشى، سالا قىلىشى بىلەن رەئىس بولۇپ ئۇرۇمچىگە ماڭماقچى بولۇپ تۇراتتى. ئەنە شۇ چاغدا ئۇ خوجانىيازنىڭ بۇ تەكلىپنى قوبۇل كۆرۈشىنى ماقۇل كۆرمىگەنىدى. لېكىن خوجانىيازھاجى بەربىر رەئىسلىكنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قەلبىدە نارازىلىق قېلىۋەرگەنىدى. ئەمدى بۇ ئادەم ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ قانداق ئىشقا سايە قىلماقچىدۇ؟ ھەر ھالدا بۇلارنىڭ نەتىجىسى كۆڭۈللۈك بولمايدۇ! ئۇنىڭغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىش كېرەك؟ كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاش كېرەكمۇ ياكى يەنە ۋاقىتلىق يوشۇرۇش كېرەكمۇ؟ قورققانلىقىمدىن يوشۇرىمەنمۇ؟ ئاشكارىلاش كېيىنكى ئىشلار ئۈچۈن زىيان كەلتۈرمەسمۇ؟ ھەر ئىككىسىگە ياتمايدىغان مەجھۇل سۆزدىن بىرنى تېپىپ نۆۋەتنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرەي... مەھمۇد مۇھىتى ئىنتايىن چاپسان پىكىر قىلىپ، ئۆزىنىڭ بىر قەدەم ماڭسىلا ئۇرۇقىدىن بىرنى قارشى تەرەپ يېۋېتىدىغان ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى ئىزلىدى ۋە ئاخىر:

— سىزنىڭ قارىشىڭىزچۇ؟ مېنى قانداق دەپ چۈشىنىسىز؟ — دەپ سورىدى.

— پەمىمچە، — دېدى ئەلچى سىر بەرمەسلەرگە خاس ئۇستۇلۇق بىلەن، يەنە بىر قەدەم قىستاپ كېلىپ، — ھاجىنى رەئىسلىككە تەكلىپ قىلىپ، ئارىچى بولۇپ كەلگىنىمدە سىز ھاجىغا تەكلىپىمنى قوبۇل قىلماسلىق پىكرىنى بەرگەنىدىڭىز، ھازىرمۇ سىز شۇ ھېسىياتتىمۇ قانداق؟

مەھمۇد مۇھىتى بىرىنچى بولۇپ ئورۇقلىرىنى يەم قىلىۋەتكۈسى كەلمەي، زىيانسىز ھەم پايدىسىز يولدىن يەنە بىرنى تېپىپ مېڭىپ، نۆۋەتنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى بولدى.

— بۇ سىزدىكى گۈمانمۇ ياكى مېنىڭ مەيدانىم ھەققىدە بىرسىدىن ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

— بۇ سىر ئەمەس، ئەپەندى، سىز ھېلىمۇ ھۆكۈمەتتىن نارازى، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئەفرىسسىف يەنە قىستاپ كېلىپ، — ئەنسىرىمەڭ، مەن سىزنىڭ تەقدىرىڭىزدىن قايغۇرىمەن، سىزدەك ئېزىلگەن ئەلدىن چىققان كاتتا ئادەمنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن قولۇمدىن كەلگەننى ئايىمايمەن، ئەمما، سىز ئەقىل پاراستىڭىزنى بىرلىك يولىغا بېغىشلاڭ.

مەھمۇد مۇھىتىنىڭ غەزىپى ئۆرلەشكە باشلىدى. كالتە سېرىق ساقاللىرى دىرىلداپ، يوغان كۆزلىرى تېخىمۇ يوغۇناپ دۆگلەكلىشىپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئورۇقتىن بىرنى دادىل مېڭىپ، رەقىبىنىڭ قانداق يەيدىغانلىقىنى كۆرۈپ باقماقچى بولدى:

— ئەگەر، ھۆكۈمەت مېنى دۈشمەن دەپ قاراپ، يوقۇتۇۋېتىشنى ئويلاۋاتقان بولسىچۇ؟

— بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن ئەمەس، — ئەلچى خاتىرجەملىك، ئىشەنچ بىلەن باش چايقىدى، — بۇنداق بولۇدۇغان بولسا ھاجىنى رەئىسلىككە تەكلىپ قىلمايتتى، سىزنى قەشقەر گارنىزونىغا قوماندان قىلمايتتى.

— بۇ شۇ چاغدىكى ۋەزىيەتنى ئوڭشىۋېلىشنىڭ تەقەززاسى ئىدى.

ئەمما ھازىرچۇ؟

— ھازىرمۇ؟ ھازىرمۇ ئوخشاشلا ھۆكۈمەت سىزنى ئۆزىنىڭ خادىمى دەپ قاراۋاتىدۇ، سىز شۇ ھۆكۈمەت ئارمىيىسىنىڭ بىر گېنېرالىغۇ؟ — ئەلچى ئىلاجى قىلىپ مەھمۇد مۇھىتىنى ئۆزىنى ئاشكارىلاشقا قىستىماقتا ئىدى.

— ئەجەبا ھۆكۈمەت ئۆزىنىڭ خادىمىنى نېمىشقا يەكلەيدۇ؟

— مەسىلەن؟

— ھۆكۈمەت ئەينى ۋاقىتتا گەرچە ۋەزىيەتنىڭ ئالدىرىتىشى تۈپەيلى بىزنى 6- دىۋىزىيە قىلىپ، ھۆكۈمەت قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈۋالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۇ چاغدا قىلغىنى ئالدامچىلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقتا. بۈلتۈر كۈزدىن باشلاپ 6- دىۋىزىيىنىڭ تەمىناتى ۋاقتىدا بېرىلمەيدۇ ياكى تولۇق بېرىلمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈزى ئەسكەرلەر بىلەن كوماندىرلار ئارىسىغا ئىختىلاپ تېرىش، شۇبھە تۇغدۇرۇش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟

— ياق، ياق، سىز يېڭىلىشىۋاتىسىز، — دېدى ئەلچى بېشىنى چايقاپ، ئۇ يەنىلا ئاۋۋالقىدەك خاتىرجەم ئىدى. — بەش قولنى بىراقلا ئېغىزغا تىققىلى بولامدۇ؟ بەزىدە ھۆكۈمەتمۇ ھەممە ئىشقا تەڭ يېتىشىپ كېتەلمەيدۇ - دە، بۇنى قانداقمۇ دۈشمەنلىكنىڭ ئالامىتى دېگىلى بولسۇن؟

— يېڭىشەھەردىكىلەرگە ۋە باشقا قىسىملارغا ھەممە نەرسە ۋاقتىدا ۋە تولۇقى بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىلىدىغۇ؟ بۇنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

— بايا دېدىمغۇ، بەش قولنى تەڭلا ئېغىزغا تىققىلى بولمايدۇ. گاھىدا سىزگە بالدۇر بولۇدۇ. بۇنداق سېلىشتۇرۇش بالىلىققۇ.

— ياق، بۇ ھەمىشە شۇنداقلا بولۇۋەرگىنى نېمىسى؟ دىۋىزىيىمىز نۇرغۇن قەرزگە بوغۇلۇپ قالدى. چۈنكى ھەمىشە تەمىنات، مۇئاش يېرىم - ياتا.

— ھازىر ھۆكۈمەتتە قىيىنچىلىق بار، ئىقتىسادچىلىراق بولساڭلار

بولدى ئەمەسمۇ؟ بارنى يېتىشتۇرۇپ ئىشلەتسەڭلار، بولمامدۇ؟

— ئەجىبا بۇ قىيىنچىلىق پەقەت ئالتىنچى دېۋىزىيىنىڭ ئۈستىگىلا چۈشەمدۇ؟ بىز ھەتتا باشقا قىسىملارنىڭ تەمىناتى ئاشۇرۇپ بېرىلىۋاتقانلىقىنى، كۈچەيتىلىۋاتقانلىقىنى ھەم بىلىمىز.

— بۇمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئېھتىياجى، ئېھتىيات يۈزىسىدىن شۇنداق قىلماي بولمايدۇ. ئېيتايلۇق سىز، تەمىنات، مۇئاش يېرىم-ياتا دېگەننى باھانە قىلغىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە نىيىتىڭىز باشتىن- ئاخىر ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇش. مەن سىزگە سەمىمىي نەسىھەت قىلىمەن، ھەرگىز بۇنداق نىيەتتە بولماڭ. ئاستا- ئاستا دۆلىتىڭىزلارمۇ بىزنىڭ ئېلىمىزدەك بولۇدۇ. ئەمما سىزغۇ سوۋېتكىمۇ بەك قارشى. بولدى، بولدى، ئۆزىڭىزنى ئاقلىمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، بىلىمىز، ئىككى يىلدىن بېرى قەشقەردە بولۇنغان كوممۇنىزىمغا قارشى تەشۋىقاتلارنى كىم قىلىۋاتقىنىنى بىلمەيدۇ دەمسىز؟ پانتۈركستلەرنى، پانئىسلامچىلارنى، كوممۇنىزىمغا، سوۋېتكە قارشى جاھىللارنى قوللاپ، قۇۋۋەتلەپ كەلدىڭىز...

— مەن ھۆكۈمەتكە قارشى ئەمەس بولغاندىمۇ، ھۆكۈمەت مېنى قارشى چىقىشقا قىستاۋاتىدۇ.

— سىز ئەگەر قارشى ئەمەس بولسىڭىز، خەلقئارا جاھانگىرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈمىگەن بولاتتىڭىز!— ئەلچىنىڭ سۆزى دوققا ئايلانغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ چىرايىدا غەزەپلىك ئىپادە يوق ئىدى.

— نېمە؟!

— سىز باياتىن بېرى مەيدانىڭىزنى يوشۇرۇپ ھەر نېمە دېدىڭىز، لېكىن سىزنىڭ ھۆكۈمەتتىن نارازى ئىكەنلىكىڭىز پاكىت! سىز ياپون جاھانگىرلىكى بىلەن ئالاقە قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىككى ئادەمنىڭ بىرى — مۆمىناخۇن دېگىنى قايتىپ كېلىش سەپىرىدە قولغا چۈشتى. ئۇ ھەممىنى ئىقرار قىلدى!

مەھمۇد مۇھىتى بۇ كەم ئۇچرايدىغان تۆھمەتنىڭ بەكمۇ

قاملاشتۇرۇپ توقۇلغانلىقىدىن ھەيران قالدى. ئۇ شۇنى ھېس قىلدىكى، ھۆكۈمەت ئۆزىنى يوقۇتۇش ئۈچۈن ئاساس ھازىرلاپ بولۇپتۇ! ئۇ مۆمىناخۇنلارنى ياپۇنىيىگە ئەمەس، نەنجىڭغا ئەۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۆزىنى ئاقلاشنى ھار ئېلىپ، بىر خىل جاھىلانە ئىرادە بىلەن بېشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئەلچىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇردى.

— ئۇنداق قىلماي ھۆكۈمەت بىلەن بىرلىك ئىتتىپاق بولۇپ ئۆتۈڭ، مەن سىزنى ھىمايە قىلماقچىمەن.

— كۆيۈنگىنىڭىز ئۈچۈن رەھمەت!

— ئويلۇشۇپ باقارسىز، مەن كەتكىچە يەنە كۆرۈشىمەن.

مەھمۇد مۇھىتى ئۇنىڭ بىلەن قايتا كۆرۈشۈشنى خالىمىدى. ئەفرىسىف مۇشاۋۇر ئېبىبىرخوفنى ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ كەتتى. بۇمۇ ئالتىنچى دىۋىزىيىنىڭ يوقۇلۇش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

شۇندىن كېيىن دىۋىزىيىدىكى كادىرلار ئىچىدە ئارىسالدىلىق، كۆڭلى سوۋۇش خاھىشلىرى ئاشكارە پەيدا بولدى. مەھمۇد مۇھىتى ئۈچۈن ئىشەنچىلىك بولغان ئادەملەرنىڭ تايىنى قالمىدى. ئۇ ئۆزىنى يەككە-يېگانە ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. بەلكىم شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئۇ ھەر جۈمە كۈنى ئەڭ يېقىن مەھرەملىرىدىن 30 ـ 40 ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ، مەپە بىلەن ئوپال تەرەپكە كېتەتتى. شىكار قىلىمەن دەپ ماڭسىمۇ، ئۆزى مەپىلىك، سىپاھىلىرى پىيادە بولاتتى. بۇنىڭ شىكار ئۈچۈنمۇ ياكى ئىچ پۇشقىنى چىقىرىش ئۈچۈنمۇ بولۇۋاتقىنى بەلگىسىز ئىدى.

2

بۇ ۋەزىيەت 6- دىۋىزىيىنى باشپاناھ بىلىپ كۆڭلى توق يۈرۈشكەن

زىيالىلار ئىچىدىمۇ يامان تەسىر قوزغىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلەر ھەقىقىي بەشىرىلىرىنى ئاشكارىلاشقىمۇ ئۈلگۈرۈشتى. بەزىلەر ئۆزىنىڭ جان قايغۇسىدا تىپىرلاشتى. بۇ ۋەزىيەت ئىلگىرى پارقىراپ تۇرغان نەرسىلەرنىڭ ئالتۇن ياكى مىسلىقىنى ئايرىيدىغان بولدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئەفرىسىنى كېلىپ كەتكەندىن كېيىن قەشقەرگە بېرىپ ئەنە شۇ كۆڭۈلسىز مەنزىرىنى كۆردى. مەھمۇد مۇھىتى ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتى ۋە ئۇنىڭ بۇيامەتتىكى جەڭگىۋار ئەترىتىنى قۇراللاندۇرۇش ھەققىدىمۇ گەپ بولغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلىنىڭ پاراكەندىچىلىكىنى سەزدۈرمەستىن، كەسپداشلىرىغا ئۈمىد بېغىشلايدىغان سۆزلەرنى قىلىپ يۈرەتتى.

ئۇ بۈگۈن مەكتەپتىن يېنىپ ئابدىراخمان ھاجىمنىڭ ئۆيىگە كىردى. ئۇنىڭ تۇل قالغان ئاياللىرى بۇۋىسارە، گۈلجامالىلارنى ئۇ ھەر قاچان ۋاقت چىقىرىپ يوقلاپ تۇراتتى. بۇ ئاياللار، بولۇپمۇ بۇۋىسارە ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق جۈپتى ئۈچۈن ھەر قاچان ياش تۆكەتتى. بۈگۈنمۇ بۇۋىسارە كۆز ياشلىرىنى ئۈنسىز تۆكۈپ، مەمتىلى ئەپەندىن تەسەللىي تاما قىلغاندەك قارىدى.

تەۋپىق بۇ يەردىن قايتىپ چىقىپ ئۆيىگە كېتىۋېتىپ، ئابدىراخمانهاجىنىڭ پاجىئەسى، بالا- چاقىلىرىنىڭ نالە - زارىنى ئويلاپ بىردىنلا تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا ئۆزىنىڭ بېشىغا سايە تاشلاپ تۇرغان پاجىئەلىك تەقدىرنىڭ كۆرۈنۈشلىرى پەيدا بولغانىدى. تەۋپىق قولغا ئېلىنغان، مەلىكىزاد بىلەن تۇغۇلۇش ئالدىدا تۇرغان پەرزەنتى زار- زار يىغلاپ يۈرگەن بۇنداق تەسەۋۋۇر ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتىۋەتتى. ئۇنىڭدا ئاجىز، تۆۋەن كەيپىيات پەيدا بولۇپ، روھىي چۈشۈپ كەتتى. شۇئان ئايالىنى كۆرۈش، جاپسانىراق ئۆيگە قايتىش ئىستىكى پەيدا بولۇپ، قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى. ئۇ ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە يەنىلا ئاشۇ خىل ئىنتىزارلىق ئوتىدا يېنىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ ئۆيگە كىرىپلا:

— مەلىكەم، بارمۇسىز؟ ياخشى تۇرۇۋاتقانسىز؟ — دېدى

www.uyghurkitap.com

ئەنسىزلىك بىلەن.

ــ ياخشى. نېمە بولدىلا؟ نېمانداق ئەنسىزلىك قىلدىلا؟ــ دېدى ھەيران بولغان مەلىكىزاد. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ رەڭگىگە قان يۈگرەپ، گەپنى چاقچاققا بۇرىدى:

ــ سىزنى نەچچە يىل كۆرمىگەندەكلا سېغىنىپ كېتىپتىمەن. ئۆزگۈرۈش بولمايۋاتامدۇ؟ ئۇ ئايالىنىڭ ئاي- كۈنى يېقىنلاشقاندىن بېرى پات- پات شۇنداق سوراپ تۇرۇدۇغان بولغانىدى.

مەلىكىزاد جاۋاب بەرمىدى. ئۇ ئۆزگۈرۈش بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتسىلا ئۇنى قەشقەرگە ــ ئاتا- ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يۆتكەپ قوياتتى. ئۇ ھالدا ئۇ مەمتىلىدىن ئايرىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ خېلىدىن بېرى ئىككىلىنىپ يۈرەتتى. بىراق، تاساددىي مۇشۇ يەردە تۇغۇپ قويۇشتىنمۇ خىجىل بولاتتى. تۇنجى تۇغۇتنى ئەرنىڭ ئۆيىدە تۇغۇش ئاتۇشتا ئۆرپ- ئادەتكە توغرا كەلمەيتتى. ئۇ ئاخىر قەتئىي قارارغا كېلىپ:

ــ قەشقەرگە كەتسەممىكىن، ... ــ دېدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭدا ئۆزگۈرۈش بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ، مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدى.

ــ مېنىڭ ئاپىرىپ قويۇشۇمنى خالامسىز، ياكى...؟ــ دەپ سورىدى ئۇ.

ــ سىز ئالدىراش، ئاكامنىڭ بالىلىرىدىن بىرسى ئاپىرىپ قويسىمۇ بولىدۇ، ــ دېدى مەلىكىزاد.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ چىرايىدىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ، ئۇنىڭ تەنە قىلمايۋاتقانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن:

ــ بۈگۈنلىمۇ؟ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، بۈگۈنلا...

مەمتىلى ئەپەندى دەرھال بۇيامەتكە بېرىپ كەلمەكچى بولدى. ئۇ دەرھال ئېتىنى توقۇپ مىندى - دە بويامەتكە يۈرۈپ كەتتى.

ئەسلىدە ئۇ ئايىمگۈلنى ۋە غېنىنى قوشۇپ، كىرا پوچتىسى ياللاپ

يولغا سالماقچى بولغانىدى، زورىخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ قېيىن ئىنىسىنىڭ بۇ گېپىگە كۈلۈپ:

— ئۇنداقلا ئۆزىنى يولغا سېلىپ قويساق دوست- دۈشمەن ئالدىدا سەت تۇرىدۇ، قائىدە - يوسۇنغىمۇ توغرا كەلمەيدۇ. ئادەتتە تۇغۇدۇغان كېلىنىنى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يۆتكىگەندە بىر نەچچە ئايال بىرگە ئاپىرىپ قويىدۇ. تېخى داستىخان راستىلاش كېرەك، — دېدى.

— بۇنىسىنى مەن نەدىن بىلەي؟ ئەمىسە ئۆزىڭىز بىلىپ توغرىلىماسىز، بۈگۈن ماڭغىلى بولامدۇ؟ — دېدى.

زورىخان بۈگۈن مېڭىشقا بولىدۇ دەپ خاتىرجەم قىلدى. ئاندىن ئايىمگۈلنى ھەمرا بولۇپ بارىدىغان بىر نەچچە ئايالغا خەۋەر قىلىشقا بۇيرۇپ، ئۆزى دەرھال داستىخان ئۈچۈن قازانغا تۇتۇش قىلدى.

مەمتىلى ئەپەندى قايتىپ كېلىپ ئۆيدە كۈتۈپ تۇراتتى. ئىككى سائەتچە ۋاقىت ئۆتكەندە زورىخان باشلىق بىر نەچچە ئايال، ئايىمگۈل يېتىپ كەلدى. بۇلارغا مەشھەدتىكى قوشنا ئاياللاردىنمۇ بىر نەچچىسى قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ ئاخىر بۇ مېھماندارچىلىق قوشۇنى يولغا چىقىشقا تەييارلاندى.

مەلىكىزاد ئۆيدىن چىقىدىغان چاغدا مەمتىلى ئەپەندىگە مۆلدۈرلەپ تىكىلدى. بۇ تىكىلىشكە چەكسىز ئامراقلىق يوشۇرۇنغانىدى. مەمتىلى ئەپەندى ئاياللارنىڭ ھويلىغا چىقىپ كەتكەن پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مەلىكىزادنى يەڭگىل قۇچاقلاپ، قىزىل لەۋلىرىگە بىرنى سۆيدى ۋە:

— ئامان بولۇڭ، سۆيۈملۈكۈم، ئەگەر ئوغۇل تۇغسىڭىز ئىسمىنى ئىستىقلال قويۇڭ، قىز بولسا ئەدىبە قويۇڭ. خۇدا سالامەتچىلىكنى نېسىپ قىلار.

مەلىكىزاد بارلىق ئاياللارغا ئوخشاشلا كۆزىگە لىق ياش ئالدى ۋە ئۆمچۈيۈپ، گەپ قىلالماستىن ھويلىغا قاراپ ماڭدى. بىردەمدىلا ئاياللارنىڭ ۋاراڭ- چۇرۇڭى، ئۇنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ، كۆڭلىدە پەيدا

بولۇۋاتقان غېربىسىنىشنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتتى. مەمتىلى ئەپەندى تاكى ئايالىلار ھارۋىغا جايلىشىۋالغىچە، مەلىكىزادقا قاراپ تۇردى. ھارۋا قوزغىلىپ قۇمباغدىن چىقىپ كەتكىچىمۇ تۇرغان جايىدىن قوزغالمىدى.

*

**

ئەتىسى كەچقۇرۇندا ئايىمگۈللەر بىلەن باشقا ئايالىلار قايتىپ كېلىشتى. ئايىمگۈل مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قېشىغا كىرىپ:

— ئانامنى خانئاچام كەتكىلى قويماي تۇتۇپ قالدى. ئانام ئەتىگىچە كېلىمەن دەپ قالدى. — دەپ خەۋەر قىلدى.

— خانئاچاڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟ — دەپ ئاسماقچىلاپ سورىدى، مەمتىلى ئەپەندى.

— شۇنداق ئوخشايدۇ. لېكىن ئۆزى گەپ قىلمىدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ بۇگۈن ئەتىلا يەڭگىيىدىغانلىقىنى، ئەسلىدە ئۇنىڭ تولغىقى تۇنۇگۈن مۇشۇ يەردىلا باشلانغانلىقىنى پەملىدى. دېگەندەك ئەتىسى كەچقۇرۇن زورىخان قايتىپ كەلدى. ئۇ خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەنىكەن.

— مەلىكىزاد تېنچ- ئامان يەڭگىۋالدى. ئۆزى خېلى تېتىك، بوۋىقىمۇ بودىلاقتەك، — دېدى ئۇ خۇش خەۋەر قىلىپ، مەمتىلى ئەپەندى بولسا ئۇنىڭ ئايالىلارغا خاس ئۇششاق سۆزلۈك بىلەن گەپنى سوزۇپ، ئەڭ مۇھىم يېرىنى دېمەيۋاتقانلىقىغا ئىچى پۇشۇپ:

— بۆرىمۇ- تۈلكىمۇ؟ — دەپ سورىدى. بۇ بارلىق دادىلاردا بولۇدىغان قىزىقىش ئىدى.

— تۈلكە، — دېدى زورىخان. ھەم دەرھاللا مەمتىلى ئەپەندىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولمىسۇن دېگەندەك ئالدىراپ قوشۇپ قويدى، — تۈلكە بوغىنى بىلەن بۆرىگە بەگۈسىز...

— مەيلى، يەڭگە، تازا كۆڭلۈمدىكىدەك ئىش بوپتۇ، ئۆزى سالامەت بولسىلا بولدى. بۆرە تۈلكىسىنىڭ پەرقى يوق، ئاللاھنىڭ بەرگىنى.

ھەممىسى ئۈچۈن مەن خۇشال،ــ دىدى مەمتىلى ئەپەندى. ئۇ ئەمدى ئەدىبەنى ئۆز ئۆيىدە كۆرۈپ تۇرالايدىغان بولغىنىدىن خۇشال ئىدى.

ئۇ زورىخان كەتكەندىن كېيىنمۇ قىزىنىڭ قانداقراق جان ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىش بىلەن بولدى. نېمىدۇر بىر نەرسە پۈتۈن ۋۇجۇدىنى پات- پاتلا قىزىتىپ تۇراتتى. قولى ئىشقا بارمايلا قالدى. شۇ كېچىسى ئۇ زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇنىڭدا تۇنجى رەت پەرزەنت كۆرۈپ تۇرغان ئاتىلاردا بولۇدىغان خۇشاللىق، بەختىيارلىق تۇيغۇرسى ھۆكۈمران ئىدى. گەرچە ئىلگىرى تاتار ئايالى سەرۋەردىن ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەن بولسىمۇ، ئوغلى يىرىم ياشقا كىرگەندىلا ئايرىلىپ كەتكەچكە، بالا مېھرى، ئاتىلىق مۇھەببەت ئۇنىڭغا قايتاباشتىن يېڭىلىقتا ئايلانغان ئىدى. ئۇ كېچىچە ئۆتكەن ھايات مۇساپىسىنى قايتىدىن ۋاراقلاشقا باشلىدى. چۆچەكتە ئۆتكەن ھاياتى،... سەرۋەرگە ئۆيلەنگەنلىكى، سەۋەرنىڭ يەڭگىگەنلىكى،... ئوغلى ئابدۇسەمەت، ... كېيىن شەمەيگە چىقىپ كەتكەنلىكى، ئاندىن ئوغلىنى ۋە ئوقۇمۇشلۇق خوتۇننى قويۇپ تۈركىيىگە كەتكەنلىكى. تۈركىيىدىكى ھاياتى،.. دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇش، ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ ياردىمى، ئۇنىڭ قىزى ئەدىبەنىڭ مۇھەببەتلىك قارشىلىرى... تۈركىيە قىزى ئەدىبەنىڭ ئىسمىنى قىزىغا قويۇش بىلەن خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى. بىراق شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇنجى ئوغلى ۋە ئوقۇمۇشلۇق خوتۇنى سەرۋەرمۇ يادىغا يەتتى. «ھازىر ئابدۇرسەمەت سالامەتلا بولسا سەككىز ياشقا كىرىپ قالدى. ئۇ توشقان يىللىق ئۇ ئەگەر قېشىمدا بولسىلا، سىڭلىسى بىلەن بىر جۈپ قىزىل گۈلدەك ئۆتەتتى - دە،... ئۇلار چۆچەككە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن... ئۆگەي دادىنىڭ قولىدا نېمىلەرنى قىلىۋاتىدىكىن؟ ئۇلارنىڭ خەۋىرىنى ئېلىشنىڭ ئىلاجىسى بولمىدى. مەن تازىمۇ ۋاپاسىزلىق قىلدىم...» دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇ ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن كۆزلىرى ئېچىشىپ كېتىۋاتسىمۇ كۆزى ئېلىنمەستىن يېتىپ، تۈن يېرىم بولۇپ كەتتى. شۇ چاغدا ھويلىدا

بىر نېمىنىڭ ئاۋايلاپ ماڭغان ئاۋازى، تامغا سۈركەلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەمتىلى ئەپەندى دىك چۆچۈپ، ئورنىدا ئولتۇرۇپ، نەپسىنى تۈۋەنلىتىپ سىرتقا قۇلاق سالدى. جىمجىتلىق...

بۇ ئۆزۈمنىڭ خاتا سەزگۈسى ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ ياتاي دەپ تۇراتتى، دېرىزە تۈۋىدىن بىر سايە ئۆتۈپ كەتكەندەك بولدى، ئارقىدىن ھويلا تېمى تۈۋىدە بىر نېمە گۈپ قىلىپ سادا چىقاردى. شۇندىلا مەمتىلى ئەپەندى ئىشنىڭ تازا ئەپلەشمەيۋاتقانلىقىغا كۆزى يېتىپ ئاستا، ئېھتىيات بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، كەشىنى سايپتى ۋە تۆشۈك تەرەپتىن سىپاشتۇرۇپ كەكىنى تاپتى - دە، ئىشىكنىڭ تۈۋىگە بېرىپ بىردەم جىم تۇرۇپ تىڭشىدى ۋە شەپە چىقارغۇچى گۇمانلىق نەرسىنىڭ قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى ئوبدان قىياس قىلىۋالغاندىن كېيىن ئىشىكنى ناھايىتى تېز ئاچتى - دە، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ بولدى. بىرقارا نەرسە ھويلا تېمىدىن يېرىم گەۋدىسىنى چىقىرىپ، دېرىزىنىڭ ئۇدۇلىدا تۇراتتى. ئۇ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە بولغان كۆز - يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا مەمتىلى ئەپەندى كەكىنى قارا كالەڭگۈگە قارىتىپ قاتتىق ئاتتى. سايە ئىختىيارسىز «ۋاي!» دەپ ۋارقىرىدى - دە، چۈشۈپ كەتتى. ھويلا ئىشىكىنى ئېچىپ چىققاندا ئىگىز بويلۇق بىرسى خېلى يىراقتا قېچىپ كېتىۋاتاتتى. مەمتىلى ئەپەندى بايا نامەلۇم كىشى تۇرغان جايغا بېرىپ قاراپ باقتى. ئۇ بۇ يەردە بىر تۇپ دەرەخنىڭ ئاچىسىغا دەسسەپ، تامدىن يېرىم گەۋدىسىنى چىقىرىپ تۇرغانىكەن. مەمتىلى ئەپەندى ئېرىق ئىچىدىن كەكىنى ئىزلەپ تېپىپ، ھويلىغا قايتىپ كىردى.

ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن ئۆيگە قايتىپ كىرگۈسى كەلمەي كۆككە قاراپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى. «ئۇ كىم؟ ئوغرىمۇ؟ ياق، ياق. ئوغرى دېگەن باينىڭ ئۆيىگە كىرمەي، ھېچقانداق روزغارى بولمىغان ئادەمنىڭ ئۆيىدە نېمىش قىلار؟ ئۇ ئوغرى ئەمەس! ئەمىسە كىم؟ دۈشمەنمۇ؟ ئەلۋەتتە دۈشمەن! قانداق دۈشمەن؟ پايلاقچىمۇ؟

سۈيقەستچىمۇ؟ ھەر ئىككىلىسى بولۇشى مۇمكى... بۇ ئۆلارنىڭ تۈنجى قېتىم كېلىشىمۇ؟ ياكى مېنىڭ تۇيغىنىم تۈنجى قېتىممۇ؟...» ئۇ بىپايان دېڭىزدەك كۆك ئاسمانغا قاراپ، قارىيىپ كۆرۈنۈۋاتقان دەرەخلەرگە قاراپ ئۇزاق تۇردى. سېنتەبىرنىڭ ئاخىرىقى كۈنلىرى بولغاچقا كېچىسى تېمپېراتۇرا خېلى تۆۋەنلەيتتى. ئۇ توڭۇشقا باشلىغاندىلا ئۆيگە قايتىپ كىردى. ئەمما يەنىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇيقۇسىزلىق ئازابىدىن تاشقىرى ۋەھىمىلىك خىياللار زىڭىلدىتىۋەتكەن بېشىغا ئارام بەرمەي كېلىۋالغاچقا كىتابتىكى سۆزلەر زادىلا مېڭىسىگە كىرمىدى. شۇنداق قىلىپ تۈننى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى. باش توخۇ چىللىغاندىلا يۇيۇنۇپ، كىيىملىرىنى كېيىپ، ھويلىدا گىمناستىكا ئوينىدى. ئاندىن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ ئۇياق- بۇياققا مېڭىپ يۈردى. ئۇ تاكى ناماز بامداتقىچە ئەنە شۇنداق ھەرىكەتلەر بىلەن ۋاقت ئۆتكۈزدى.

ئۇنى ئەڭ ئاۋۋال ئۆي ئىگىسى نىزاخۇن كۆردى ۋە:

— ئارامسىزلاندىڭىزمۇ، ساقلىقىڭىز يوقمۇ؟ كېچىچە ئۇخلىماي چىقتىڭىزغۇ دەيمەن،— دېدى ئۇ.

— ھەئە، سەل ساقلىقىم يوق، كېچىسى تالاغا چىقىپ تۇردۇم،— ئۇ شۇنداق دەپ ئۆيگە قايتىپ كىرىپ تاھارەت ئالدى ۋە جامائەتكە قوشۇلۇپ ناماز بامداتنى ئوقۇغىلى مەستچىكە ماڭدى.

نامازدىن كېيىن كېسەللەرنى كۆرۈپ بولۇپلا مەكتەپكە قاراپ ماڭدى. ناشتا قىلىشنى تامامەن ئۇنۇتقانىدى. موھىمى ناشتىلىق تەييارلاپ، ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇدۇغان ئادەم بولمىغاچقا ئۇنىڭ تۇرمۇش تەرتىۋى ئىزدىن چىققاندەك قىلاتتى. ئۇ ئىزچىلارنى يىغىپ، بۈگۈندىن باشلاپ بازار ۋە ئەتراپتىكى يېزىلارنى ئوبدان چارلاشنى، گۇمانلىق ئادەملەر بارمۇ - يوق، دىققەت قىلىشنى بۇيرىدى. ھەمدە ئەسلىكىرەك ئىزچىلاردىن بىر نەچچىسىگە كېچىسى ئۆزى كۆرگەن ئىشلارنى قىسقا ۋە ئاددىي قىلىپ سۆزلەپ بەردى ۋە نامەلۇم ئادەمگە كەكە تەككەنلىكىنى، ئۇنىڭ يۈزى ياكى بېشىدا جاراھەت بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ئاشۇنداق ئادەملەر

ئۇچرىسا داۋراڭ قىلماستىن ئۆزىگە خەۋەر قىلىشنى تاپىلىدى.

ئىزچىلار كالتەك ۋە بايراقچاقلىرىنى ئېلىپ ھەر تەرەپكە تاراپ كەتكەندىن كېيىن، ئەتتىگەنلىك دەرسكە كىرىش ئۈچۈن سىنىپقا قاراپ ماڭدى.

مەمتىلى ئەپەندى دەرسنى ئىنتايىن تەستە تۈگەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق بىر ۋەھىمە كىرىۋالغان بولۇپ، ھەر قانچە قىلىپمۇ بۇ ۋەھىمىنى كۆڭلىدىن قوغلاپ چىقىرالمىدى. كۈن بويى قولى ئىشقا بارمىدى. شۇنداق سەراسىمىلىك ھالەتتە تۇرۇپمۇ تاشقى قىياپىتىنى ئۆزگەرتمىدى. مۇئەللىملەر ئارىسىدا ئۆزى كۆرگەن بۇ شەرمەندىچىلىكنى سۆزلەپمۇ يۈرمىدى. ئۇ باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سېلىشنى خالىمىغانىدى.

ئۇنىڭدىكى قىزغىن سىياسىي ئېتىقاد، گۈزەل غايىلەرنىڭ ئوتى ئۆچكەندەك، ئۇ قەھرىمانلىق داستانلىرىدىلا بولىدىغان ئاجايىپ پېرسوناژلاردىن بىراقلا رېئال شەخسكە ئايلانغاندەك ئەمدى ئۇنى ئاللىقانداق تەشۋىشلەر ئارىغا ئېلىپ قىسىشقا باشلىغانىدى. غايە ئۈچۈن قۇربان بولۇش ئىرادىسى ئورنىغا ياشاپ قېلىش خاھىشى مەزمۇت ئاياغلىرى بىلەن دەسسىۋالغاندەك قىلاتتى. ئەمدى ئۇنىڭدا ئۆي- مۈلۈككە تارتىنىش، خوتۇنىغا تارتىنىش،...تەك پاسسىپ جاھانسازلىق قەيسەر، قەھرىمانانە ئىرادىگە، قۇربان بولۇشتىن قورقماسلىق ئىرادىسى ئالدىغا توغرا تۇرۇۋېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ مەخلۇق (ھايۋان)لىق خۇسۇسىيىتى، يەنى ھايۋانلار تۈپى بىلەن ئوخشاش چاغدىكى ئادەم— يەنى، غايە، سىياسىي مەسىلىلەر ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇنتۇشتىن مۇستەسنا ھالدىكى ئادەمنىڭ — خۇسۇسىيىتى، ياشاش، پەرزەنت ۋە ئۈۋىسىنى قوغداش ئىستىكىلا قالغاندەك، باشقا تۇيغۇلاردىن خالاس بولۇپ كەتكەندەك ۋەسۋەسە ئۇنى قىيناشقا باشلىدى.

ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كېتىۋېتىپ، يولدا ئۇچرىغانلارنىڭ سالىمىنىمۇ ئاشۇنداق تۇمانلىق تۇيغۇلار قورشاۋىدا تۇرۇپ قوبۇل قىلدى. بۇ سالاملار

www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭ ئىسىگە ھايۋانلار تونۇشتۇرۇش بۆلۈنۈپ چىققان ئادەملەرنى كەلتۈردى. بۇ سەزگۈ بولسا ئۇنىڭدا غايىلەرنىڭ ئوتىنى پۈۋلەپ يالقۇنتىش رولىنى ئوينىدى. ئۇ شۇنداق خىتاپ قىلدى:

— بارلىق قەھرىمانلارنىڭ روھى، ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ۋەتەن مىللەت ئىشلىرىغا بەخش ئەتكەن قەھرىمانلارنىڭ روھى، ئۆي - مۈلۈك ۋە ئۆزىنىڭ جېنىنى توغرىسىدا ئويلىمىغان بۈيۈك قەھرىمانلارنىڭ روھلىرىنى مەندە مۇجەسسەم ئەيلە، يا رەببىم!... — دەپ خىتاپ قىلدى ئۇ.

ئۇنىڭدا مەلىكىزاد ياتقان ئۆي ئەتراپىدىمۇ ئەنە شۇنداق گۇمانلىق كۆلەڭگىلەر! ئەگەر يۈرگەن بولسىچۇ؟ دېگەن دەھشەتلىك پىكىر ئويغۇنىشى بىلەن، تۇتقاقلىقى بارداك تىترەپ كەتتى. ئارقىدىنلا ئۇ ئۆزىنى رەھىمسىز ئەيىبلىدى: «ئاۋازىڭ شۇنچىلىك ياڭراق ۋە كەسكىن چىقاتتى، بۇنىڭدىن خېلى قەھرىمانلىق قولۇڭدىن كېلىدىغاندەك قىلاتتىڭ ھالىڭ شۇمۇ؟ سىناق مەيدانىدا كىملىكىڭ ئاشكارە بولدىغۇ!...»، «بىراق، دۈشمەننىڭ دۈشمىنى مەنغۇ؟ ئاجىز مەزلۇمدا نىمە گۇناھ؟ دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان بوۋاقتا نىمە گۇناھ؟ ئۇمۇ رەڭگارەڭ شەيئىي بىلەن تولغان دۇنيانى كۆرۈشى كېرەكقۇ؟ ئۇ دۇنياغا كېلىپ ھېچنېمىنى كۆرمەي كەتسە بولاتتىمۇ؟ ئۇ ياشىشى كېرەك!...» بۇ ھېسسىيات ئۇنى يەنە لەسسىدە قىلىپ قويدى. دۈشمەننىڭ نېمىلىكىنى، ئاتا - ئانىسىنىڭ كىملىكىنىمۇ بىلمەيدىغان قىزى ئۈچۈن ئىچى سىرىلىپلا كەتتى. بوۋاقتا ھازىر چوغنى تەڭلىسىمۇ ئەمچەك دەپ ئاغزىنى ئىچچۇۋىرىدىغان دەرىجىدە ئاقكۆڭۈل ھەمساددا تۇرسا، ئۇمۇ جازاغا تارتىلىشى كېرەكمۇ؟ ئۇنىڭدا ھەممە جانلىقلاردا بولۇدۇغان پەرزەنت ۋە ئۆز جۆرىسىنى قوغداش تۇيغۇسى ئاخىرقى چەككە يەتتى. ئۇ ئەنسىرەپ زادىلا تۇرالماي، ئەتىسى ئەتىگەندىلا قەشقەرگە بېرىش قارارىغا كەلدى.

ئۇ شۇندىلا سەل يېنىكلەشكەندەك بولدى. ئەمدى ئۇ ئۇيۇشمىغا بېرىپ، قەشقەرگە كىرىدىغانلىقىنى ئىسلامئاخۇنغا ئېيتىپ قويۇش

كېرەك ئىدى. ئۇ ئۇيۇشمىغا كەلگەندە ئىسلامئاخۇن، قۇتلۇقئاخۇن، ئىبىسائاخۇنلار مەلىكىزادىنىڭ يەڭگىگەنلىكىنى ئوقۇپ، مەمتىلى ئەپەندىنى قەشقەرگە بېرىپ كېلىشكە دەۋەت قىلايلى دېيىشىپ تۇراتتى. چۈنكى ئۇلار مەمتىلى ئەپەندىنى خىزمەت قىزغىنلىقى بىلەن ئۆزى بىرىشنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ دەپ ئويلاشقان ئىدى. شۇڭا مەمتىلى ئەپەندى كىرىپ كەلگەندە ئۇلار بىرئېغىزدىن ئۇنى مۇبارەكلەشتى.

— ئەمدى، يېڭى مېھماننى كۆرگەچ قەشقەرگە بېرىپ كېلەسىز،— دېدى ئىسلامئاخۇن گەپ يومزاپ.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى سەلدىن كېيىن ئاڭقىرىپ، ئۆزىنى سەل تۇتۇۋالغاندىن كېيىن:

— شۇنداق قىلسام بولارمىكىن،... — دېدى.

— ئەلۋەتتە، شۇنداق قىلمامدىغان، ئەپەندىم،— دەپ ئۇن قاتتى قۇتلۇقئاخۇنمۇ،— بولسا ئەتىلا يولغا چىقىڭ، بۇمۇ بىر مۇھىم ئىش.

بۇ ئىش مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئېيتىپ ئولتۇرغىنىدىن ئاسانراق بولدى. ئۇ ئەتىلا يولغا چىقىدىغان بولۇپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى.

بۇ كېچىنىمۇ قارا بېسىپ تۇرۇك ئۇخلىيالمىدى.

ئەتىسى سەھەر نامازدىن كىرىپ ئۇ يولغا تەيارلىنىۋاتقاندا ئىزچىلاردىن ئىككىسى كىرىپ كەلدى. بۇلار ئابلىز ھوشۇر بىلەن قۇربان جاپپار ئىدى.

—نېمە بولدى، ئوغلۇم؟— دەپ سورىدى ئۇ ئابلىزغا قاراپ.

— سىز كەكە ئاتقان ئادەمنى تاپتۇق،— دېدى ئابلىز.

— نېمە؟ كىمكەن ئۇ؟

— مەمتىمىن ئىكەن.

— ھە، شۇنداقمۇ؟ بوپتۇ، ئوغلۇم، ھەر ھالدا «ئۆۋنىڭ ئۇۋچىنى تونۇپ قويغىنىنىڭ زىيىنى يوق» — دېدى ئۇستاز. ئۇ شاگىرتلىرىنىڭ شۇنچىلىك چاققانلىقىدىن بەكمۇ سۆيۈنگەنىدى، — بېرىڭلار، ئوغلۇم، ئۇگۇنۇشۇڭلارغا بېرىڭلار. بۇ ھەقتە ئەتە يەنە سۆزلىشىمىز.

ئىزچىلار كۆتۈرەڭگۈ كەيپىيات بىلەن چىقىپ كەتكەندە، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ كۆڭلىدە تامامەن خاتىرجەملىكنىڭ ئەسلىگە كەلگەندى. ئۇنىڭ خاتىرجەملىكنىڭ بىر سەۋەبى، ئەنە شۇنداق شاگىرتلىرىنىڭ بولغىنى بولسا، بۇ كىچىككىنە غەلىبە خەۋىرىنىڭ سەپەر ئالدىدا يېتىپ كەلگىنىنى ئۇ ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى دەپ تەبىر بەرگەندى. بۇ ھال ئۇنىڭ خېلى روھىنى كۆتۈرۈپ، ئىلاخۇن ئېلىپ كەلگەن قارا ئاتقا يىگىتلەرچە چەبدەسلىك بىلەن مىنىۋېلىپ، يورغىلاتقىنىچە مەشھەتتىن چىقىپ كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئون بىرىنچى باپ

1

مەھمۇد مۇھىتى دېكابىر ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ھەققىدە يىغىن چاقىردى.

بۇ يىغىننى چاقىرىش ئاخىر زۆرۈر تېپىلغانىدى. شىڭ شىسەينىڭ بېسىمى، 6- دىۋىزىيىنى پارچىلاش سۈيقەستى بۇلارنىڭ سەۋرىسىنى قوزۇتقانىدى. ئاللىقاچان قىش كېلىپ قالغان بولسىمۇ قىشلىق كىيىم - كېچەك تارقىتىلمىغانىدى. بۇھال ئەسكەرلەرنىڭ قوشۇندىن قېچىش، كومادىرلاردىن نارازى بولۇش كەيپىياتىنى ئەدتىۋەتكەنىدى. بۇنداق كېتىۋەرسە 6- دىۋىزىيە ئىچىدىن بۇزۇلۇپ، ئۆز - ئۆزىدىن يوقۇلۇپ كېتەتتى. شۇڭا مەھمۇد مۇھىتى «قولىمىزدا ئەسكەر، قورال تۇرۇپ نېمىشقا بوزەك بولۇپ تۇرىمىز؟ ‹يېتىپ قالغىچە ئېتىپ قال› دەپتىكەن بىر ئۇرۇنۇپ كۆرەيلى» دەپ ئويلاپ بۇ يىغىننى چاقىرغانىدى.

يىغىنغا يېقىن ئەسكەر باشلىقلىرىدىن ئىسمائىل بەگ، مەخەت پەيزى، ياقۇپ (مۇئاۋىن پولكوۋنىك)، سەمتىھاجىلارنى چاقىردى. يىغىننىڭ كەيپىياتى جىددىي ھەم سۈرلۈك ئىدى. مەھمۇد مۇھىتى ئارتۇق گەپلەرگە ئورۇن قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، يىغىن ئەھلىنى دەرھال مۇھاكىمىگە جەلپ قىلدى:

— قوزغىلاڭ كۆتۈرەمدۇق، ياكى ئاخىرىدا نېمە بولۇشىنى كۈتۈپ تۇرامدۇق؟ ئاۋۋال مۇشۇ ئىشتا بىر يەرگە كېلەيلى.

كۆپچۈلۈك جىددىي غۇلغۇلا قىلىشتى. قوزغىلاڭ كۆتۈرەيلى دېگۈچىلەرمۇ، تىنچلىق ئەۋزەل دېگۈچىلەرمۇ بولدى.

— قەئىي قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش كېرەك! ھەقچان بىر ئۆلۈم! — دېدى ياش ئوفېتسىرلاردىن بىرى.

— تەۋەككۈلچىلىك قىلغانىنىڭ پايدىسى يوق، خوجانىيازھاجى بار چاغدا شۇنچە كۈچ بىلەن ھېچنىمە قىلالمىدۇق، ئەمدى ماغدۇرسىزنىڭ تېگى تۈگۈگەندە قوزغىلاڭ قىلىمىز دېگەن تۇخۇمنى تاشقا ئۇرماق بىلەن باراۋەر،— يەنە بىر قۇماندان شۇنداق دېدى.

— خەلق شىڭ شىسەيدىن خىلى ئۈمىد كۈتكەنىدى، كۈتكەن ئۈمىدى يوققا چىقتى، شۇڭا خەلقتىمۇ نارازىلىق بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر نەچچە يىلدىن بېرى مائارىپ، مەكتەپلەر ئارقىلىق خېلى ئاڭلىق ئادەملەر مەيدانغا كەلدى. شۇڭا بۇ قېتىم قوزغالساق ئاۋۋالقىسىدىن ياخشىراق بولۇدۇ.

— شۇنداق، نېمىگە تارتىشىپ ئۇرۇشمايدىكەنمىز؟ قوزغالساق تۈگەپ كېتىمىز دەپ جىم ياتساق، يېنىمىزنى قۇرت يەپ تۈگۈتۈۋېتىدىغانلىقى مانا مەن دەپ تۇرامدۇ...

ئاخىرىقى نەتىجىدە قوزغىلاڭ قىلىمىز دېگۈچىلەرنىڭ سەۋەبلىرىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق دەپ قاراشتى. يەنە كېلىپ بۇلار كۆپ سانلىق ئىدى. شۇڭلاشقا قوزغىلاڭ قىلىش كېرەك. دېگەن قارارغا كېلىشتى.

— ئۇنداق بولسا، قوزغۇلاڭ قىلىدىغىنىمىز راست بولسا، قانداق ئىش باشلايمىز. شۇنى كېڭىشىپ باقايلى،— دېدى مەھمۇد مۇھىتى كۆپچۈلۈككە قاراپ.

كۆپچۈلۈك بۇ جەھەتتىمۇ ئۇزاق تالاش- تارتىش قىلىپ، ھەر خىل چارە- تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

ئاخىرىدا مەھمۇد مۇھىتى ئۆز پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

— قىشلىق ۋاقتتىن پايدىلىنىپ جىددىي تەييارلىق قىلىمىز. تەييارلىق پۈتكەندە يەكەندىكى قوشۇنلار ۋە يېڭىساردىكى قوشۇنلار مەخپىي ھالدا يولغا چىقىپ بۇياققا باستۇرۇپ كەلسە، سەمەتهاجى، قۇربان

نىيازلار بۇ تەرەپتىن ماسلىشىپ يېڭىشەھەرنى ۋە كونا شەھەرنى تىنجىتىمىز. ئاندىن چوڭ ياشتىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ۋە باشقا ياشلاردىن ئەسكەر ئېلىپ ئارقا سەپتە تەربىيىلەيمىز، بۇلار ئارقا سەپتە زاپاس تۇرۇدۇ. كونا ئەسكەرلەر دۋاملىق شىمالغا قاراپ يۈرۈش قىلىدۇ...

مەھمۇد مۇھىتىنىڭ پىلانى بىردەك ماقۇللاندى. قوزغىلاڭنىڭ ئېنىق ۋاقتى بېكىتىلمىدى. بۇنى تەييارلىق ئەھۋلىغا قاراپ بېكىتىدىغان بولۇشتى. تەخمىنەن ۋاقتى كېلەر يىلى باھار دەپ قارالدى.

يىغىندىن كېيىنلا تەييارلىق جىددىي باشلىنىپ كەتتى. يېڭى ئەسكەرلەرگە ئاتاپ، قىلىچ ـــ نەيزىلەر سوقتۇرۇلۇدۇغان بولدى. ھەربىي مەشقلەر قاتتىق تۇتۇپ ئىشلەندى.

شۇ كۈنلەردە كىچىكاخۇن يېڭىساردىن كېلىپ قالدى ۋە بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپ، قوزغىلاڭ قىلىشنى پايدىسىز ۋە ئىنتايىن زىيانلىق دەپ قارىدى، ئۇ:

ـــ بۇ تەرىقە ھۆكۈمەت بىلەن سوقۇشساق يوق بولۇپ كېتىمىز، ئازغىنە خاپىلىق ئۈچۈن سوقۇش ئېچىپ، ئۆزىمىزنى، ئەسكەرلىرىمىزنى ھالاك ئېتىپ، يۇرتنى ئۇلارغا ئىككى قوللاپ تاشلاپ بەرگەندىن نېمە پايدا چىقار؟ شىڭنىڭ يوغان تېرىكى بار، يەڭمەك ئاسان ئەمەس، بىر- ئىككى يىل مادارا قىلىپ تۇرساق، ئاخىرى بىر پۇرسىتى كېلىپ قالار... ـــ دېدى ئۇ.

ئۇنىڭ بۇ پىكرى ئۇتتەك قىزىغان كۆڭۈللەرنى سوۋۇتۇۋەتتى. تەرييارلىقمۇ سۇسلۇشۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن قايتىدىن كېڭىشىپ، مۇزاكىرىلەردىن كېيىن، كىچىكاخۇننىڭ پىكرى قوبۇل كۆرۈلدى. بۇرۇنقى پىلان ۋاقتلىق قالدۇرۇلدى.

2

www.uyghurkitap.com

يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنىڭ ياتاقلىرى جايلاشقان قاتارنىڭ بۇ يېقىدا ئوفىتسېرلار ئىشلىتىدىغان خالا بارىدى. بۇ يەردە ئاياللار بولمىغاچقا هەر ئىككى تەرىپىنى ئورتاق ئىشلىتىۋېرىشەتتى. مەھمۇد مۇھەتتى كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆز ئەتراپىدىكى ئىشەنچىلىك ئادەملەرنىڭ ئازىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ گاھ بۇ تەرەپتىكى خالاغا، گاھ ئۇ تەرەپكە كىرىدىغان بولغانىدى. چۈنكى بۇ دېۋىزىيە ئىشتاۋى بويىچە ئەڭ خالىي جايدىدى.

سوغۇق راسا كۈچەيگەن بىر ئەتتىگىنى ئىدى، ئۇ بامدات نامازدىن كېيىن ئالدىراپ خالاغا ماڭدى. چۈنكى بۈگۈن سەھەردىلا بىر روتا مۇھاپىزەتچىسىنى ئەگەشتۈرۈپ سەمەتھاجى كەلگەنىدى، مەھمۇد مۇھەتتى بىلەن بىر ئىش توغرىسىدا سۆزلەشمەكچىكەن.

سىجاڭنىڭ ئارقىسىدا مۇھاپىزەتچى روتىسىدىكى بىر ياش ئەسكەر بارىدى. ئۇ سىجاڭدىن بىر نەچچە قەدەم ئارقىدا بولۇپ، هوشيار كۆزلىرىنى ئۈچ تەرەپكە تىكىپ كېتىۋاتاتتى، مەھمۇد مۇھەتتى بىر ئۆينىڭ دوقمۇشىدىن ئۆتۈپ ئوچۇق جايغا چىققاندا ئۇنىڭ تەرەپتىكى خالادىن بىرسىنىڭ بېشى غىل- پال كۆرۈنۈپ، يەنە ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدەك بولدى. ئۇنىڭ كاللىسىدا سەمەتھاجى قانداق يامان خەۋەر بىلەن كەلدى؟ ئۇنىڭ بۇنچە سەھەردە، يەنە كېلىپ، بىرمۇنچە ئەسكەر بىلەن كېلىشىدىن قارىغاندا شەھەر تىنىچسىز ئوخشىمامدۇ؟ بۇ تېنچسىزلىق نېمە سەۋەبتىن، كىمنىڭ سەۋەبىدىن كېلىپ چىققاندۇ؟ دېگەندەك خىياللارنى سۈرۈپ كېتىۋاتقاچقا، خالادىن بېشى كۆرۈنگەن كۆلەڭگۈنىڭ كىملىكى ھەققىدە ئۇنىڭدا ھېچقانداق غەيرى ئىنكاس تۇغۇلمىدى، پەقەت ئۇنىڭدا مېخانىك هالدا «بۇ تەرەپتە ئادەم باركەن، بۇ ياققا كىرەي» دېگەن خىيال تۇغۇلدى.

مۇھاپىزەتچى سىرتتا قالدى. مەھمۇد مۇھەتتى خالانىڭ سول تەرىپىگە كىردى. ئۇ يەنىلا خىيالغا بەند ئىدى. بىراق، ئاۋۇ تەرەپتىن ئىككى ئادەمنىڭ ئېھتىيات بىلەن شىۋىرلىغىنى ۋە يەر سىيپاپ ماڭغىنى

www.uyghurkitap.com

ئاڭلىنىپ، ئۇنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ قويدى. ئۇلارنىڭ شۇنچە ئاۋايلاپ مېڭىشى بىر ئاز گۇمانلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇئۇرلىشىپ كېتىشكىمۇ هاجەت يوق ئىدى. شۇندىلا سىجاڭنىڭ خىيالىغا بايا ئۇڭ تەرەپتە بىرسىنىڭ بېشى كۆرۈنۈپ يوقاپ كەتكەنلىكى كېلىپ، غەلىتىلىك هىس قىلدى.

ئۇ خېلى ئۇزۇندىن كېيىن قايتىپ چىقىپ، مۇهاپىزەتچىدىن سورىدى:

ــ مایاقتىن ئادەم چىقتىمۇ؟

ــ ياق، چىقمىدى، سىجاڭ.

سىجاڭ ئويلىنىپ قالدى. «ئۇ كىم؟ شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت خالادا نېمە قىلىدۇ؟؟»

ــ كىرىپ باق، ــ دەپ بۇيرۇدى سىجاڭ مۇهاپىزەتچىگە، ئۇنىڭدا گۇمان تۇغۇلماقتا ئىدى.

مۇهاپىزەتچى ئۇ تەرەپكە ماڭغاندا، سىجاڭمۇ ئارقىدىنلا بىللە ماڭدى.

ــ ئادەم يوقتەك قىلىدىغۇ؟ ــ دېدى خالانىڭ ئىشىكىدە تۇرۇپ مۇهاپىزەتچى.

بۇ سىجاڭنى تېخىمۇ گۇمانلاندۇردى. بايا پىچىرلاش ۋە ئېهتىيات بىلەن سىپاپ دەسسەلگەن تىۋىشنى ئاڭلىغىنى ئېنىق ئىدى ـ دە.

ــ كىرىۋەر، ئادەم بار! ــ دېدى ئۇ كەسكىن هالدا، هەمدە ئۆزى دەرهال خالانىڭ ئارقىسى تەرەپكە ئۆتتى.

ــ كىمسەن؟ توختا! ــ مۇهاپىزەتچىنىڭ ئاۋازى خالا ئىچىدىن ئاڭلاندى. هەمدە تاپانچا زاتۋۇرىنىڭ شاراقلىغىنى ئىشتىلدى.

مەهمۇد مۇهتى شۇندىلا خالانىڭ گەندە چۇشىدىغان يېرىدە، تامغا چاپلىشىپ تۇرغان بىر ئادەمنى كۆرۈپ قالدى.

ــ بۇياققا چىق! ــ دېدى ئۇ قورۇقلا. ئۇنىڭ ئاۋازىدا بۇيرۇق، پوپوزا، تەهدىت ئاهاڭىمۇ يوق ئىدى.

نامەلۇم كىشى ئۇ يەردىن چىقتى. مەھمۇد مۇھتىنىنىڭ يېنىدا قورال يوقىدى. شۇنداق بولسىمۇ نامەلۇم ئادەم قولىدىكى تاپانچىنى ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلاپ، لاغىلداپ تىترىگىنىچە تىزلاندى.

— تۇر، چاپسان تۇر! — دېدى سىجاڭ ئۇنى شىلىلىسىدىن تارتقاچ يەردىكى تاپانچىنى ئېلىپ ئۇياق- بۇياققا قاراپ، — يۈر، — ئۇ ئۇنى باشلاپ خالانىڭ ئوڭ تەرەپ ئىشىكىگە ئېلىپ كەلگەندە، مۇھاپىزەتچى، ئۇ يەردىن يەنە بىر ئادەمنى ئېلىپ چىقىۋاتاتتى، — كىرە، ئىچكىرى كىرىڭلار، — دېدى ئۇ ۋە باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن ئۈچۈن خالانىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. مۇھاپىزەتچىنى ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇپ تۇرۇشقا بۇيرىدى.

— كىمسىلەر؟ بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىسىلەر؟

— بىز.... خۇدا ھەققى، كەچۈرسىلە، سىجاڭ، بىز ھېلىقى... — بۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى دۇدۇقلاپ ئاغزىغا گەپ كەلمەي قىينىلاتتى، نىھايەت ناھايىتى تەستە ئۇلارنىڭ ئوسمان ئەلى دېۋىزىيىسىدىن قالغان، ھازىرقى بىرىنچى پولكقا تەئەللۇق ئەسكەرلەر ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ئۇلار دېۋىزىيە ئىشتاۋىدا تۇرۇۋاتقان روتىدىن ئىكەن؟

— خالانىڭ ئاستىدا نېمە قىلماقچىدىڭلار؟

— خۇدا ھەققى، رەھىم قىلسىلا، سىجاڭ، بىزدە گۇناھ يوق، بىز پوق يەپتۇق، شەيتان ئازدۇرۇپتۇ...

— قايسى شەيتان ئازدۇردى سىلەرنى؟ نېمە قىلىشقا ئازدۇردى؟

— سەمەتھاجى،... ئاشۇ سەمەتھاجى بولمامدۇ. تىللا بەرگەن، كېيىن يەنە بېرىمەن دېسە،... ئازماس خۇدا، خام سۈت ئەمگەن بەندىدە بىز...

— نېمە قىل دەپ سېتىۋالدى سىلەرنى؟ چاپسان گەپ قىلىڭلار!

— بىرسىمىز ئىچىدە تۇرۇپ قايسى تەرەپكە كىردىغانلىقلىرىنى كۆزىتىپ، تۇرىدىغان، ناۋادا شۇ يەرگە كىرىپ قالسا شۇ قول سالىدىغان، سول تەرەپكە كىرسىلە ئاستىدا تۇرغىنىمىزغا خەۋەر قىلىدىغان بولغان،

ئاندىن ئۇ تېگى تەرەپ بىلەن ئۇياققا ئۆتۈپ...

— ئەمىسە بايا قولۇڭدا قورال تۇرۇپ نېمىشكە ئاتمىدىڭ؟

— قورقۇپ كەتتىم، سىجاڭ، پۇت- قولۇمدا جان قالمىدى...

— ياخشى ھەربىي ئەمەسكەنسىلەر! بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرنى جازالاش كېرەك ئىدى، خەير، ھازىرچە ئورنۇڭلارغا قايتىڭلار، ئەمما بۇ يەردە يېرىم سائەتچە تۇرۇپ ئاندىن كېتىڭلار، باشقا گەپنى كېيىن سۆزلۈشەيلى، — مەھمۇد مۇھىتى مۇھاپىزەتچىنى باشلاپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئەمدى سەمەتھاجىنىڭ شۇنچە سەھەردە كېلىشىنىڭ سەۋەبى ئاشكارا بولغانىدى.

بايىقى ئۆينىڭ دوقمۇشىغا بارغاندا ئۇ مۇھاپىزەتچىگە:

— سەن بېرىپ دەرھال سەمەتھاجىنى مېنىڭ ئىشخانامغا باشلا، «سىجاڭ خالاغا كەتتى، ھازىرلا كېلىدۇ، سىزنى ئىشخانامدا ئولتۇرۇپ تۇرسۇن، دېدى» دېگىن، قورالىڭ بەتلەگلىك بولسۇن، ئۇنىڭ قولىدىن كۆزۈڭنى ئۈزمەي قاراپ تۇر. ئېلىياسقا دەپ يۈرمە، پىچىرلىشىپ يۈرسەڭلار سەمەتھاجى گۇمانلىنىپ قالىدۇ. ئارقاڭدىنلا يېتىپ بارىمەن.

مۇھاپىزەتچى كەتتى. مەھمۇد مۇھىتى دوقمۇشتا بىردەم كۈتۈپ تۇردى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاۋۋالقىدەكلا سالماقلىق، تەمكىنلىك چىقىپ تۇراتتى. ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەن جىددىيلىك ئۇنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش پەيدا قىلمىغانىدى.

بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئىشخانىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ سەمەتھاجىغا ئاۋازىنى ئاڭلاتماسلىق ئۈچۈن كوماندىرلار بىلەن دوقۇرۇشماسلىققا تىرىشىپ ماڭدى. ئۇ بېرىپلا ئىشخانىسىغا كىردى. كۈتۈش بۆلۈمىدە ئابدۇللا داموللا ۋە ئىلياس ئولتۇراتتى. ئۇلار سىجاڭنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقانىدى، سىجاڭ ئۇلارغا گەپ قىلماسلىقنى ئىشارەت قىلىپ، ئىچكىرى كىردى.

سەمەتھاجى پۈتۈن دىققىتى بىلەن سىرتقا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغانىكەن، ئىشىكنىڭ ئېچىلىشى بىلەنلا چۆچۈپ كەتتى. رەڭگىمۇ

بىلىنەرلىك ئۆزگەردى. قولى ئىختىيارسىز ھالدا بەل تاسمىسىغا سوزۇلدىيۇ، يەنە دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

— بەندىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشقا بەربىر ئامال يوق، بۇرادەر، — دېدى مەھمۇد مۇھىتى تەئەددىگىمۇ، ئېچىنىشقىمۇ ئوخشىمايدىغان ئاھاڭدا، — خالا تەرەپتىن ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىشىنى كۈتۈپ، قولىڭىزنى دىڭ تۇتۇپ تۇرغان بولغىيتىڭىز؟ شۇنداق بولغاندىمۇ سىزنىڭ ئىشىڭىز ئويلىغىنىڭىزدەك بولمايتتى. قېنى ئېيتىپ بېقىڭ، بۇ يەردىن قانداق چىقىپ، ئادەملىرىڭىزنى كېيىنكى ئىشلارغا بۇيرۇيتىڭىز؟ — مەھمۇد مۇھىتى ياش ئەسكەرگە قاراپ قويدى. مۇھاپىزەتچى كۆزىنى ئۈزمەستىن سەمەتھاجىنىڭ قولى بەلۋېغى تەرەپكە كېتىۋاتامدىكىن دەپ قاراپ تۇراتتى.

— نېمە دەۋاتىسىز، سىجاڭ؟ يوچۇنلا گەپلەرنى قىلىسىزغۇ؟...

— ھۇ لومودى! — دېدى سىجاڭ ئۈنىڭغا قەھرى بىلەن ۋارقىراپ، — ئىلياس! — دەپ توۋلىدى تاشقارقى بۆلۈمگە قاراپ.

— خوش، خىزمەت، سىجاڭ، — دېدى ئىلياس شۇئان بوسۇغىدا پەيدا بولۇپ.

— سەمەتھاجىنى قولغا ئېلىڭ!

— سىجاڭ، بۇ نېمە گەپ؟ توختاڭ ئىلياس...

— مەن بۇيرۇقنى ئورۇنداشتىن باشقىنى ئۇقمايمەن، بۇرادەر.

— ئۇنىڭ ئورنىغا ياقۇپ بېرىپ تۇرىدۇ.

— شۇنداق بولسىمۇ... سىجاڭ! ئىلياس، بۇرادەر...

— ھازىرچە قاماپ قويۇڭ، بىكار بولۇپ سوراق قىلىمەن، — دېدى سىجاڭ.

ئابدۇللا داموللىمۇ ئارا ئىشكتە بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇراتتى، ئىلياس سەمەتھاجىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. مەھمۇد مۇھىتى كاتىپىنىڭ مەنىلىك قارىشىغا:

— ئەتىگىچە چۈشۈنۈپ قالىسىز، داموللام، — دېدى-دە، ياش

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگانە ئادرېسى

مۇھاپىزەتچىگە بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ كىيتىشىگە ئىجازەت بەردى.

*

**

ئەتىسى ئەسكەرلەر خالاسىدا مەھمۇد مۇھىتىغا قەست قىلماقچى بولۇپ تۇتۇلۇپ قالغان ئىككى ئەسكەرنىڭ جەسىتى بايقالدى. ئۇلار پىچاق بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن بولۇپ، خالانىڭ تۆشۈكىگە قاپلاپ قويۇلغانىدى. بۇ پاجىئەلىك نەق مەيداننى كۆرۈپ مەھمۇد مۇھىتىنىڭ تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى.

— ئۇلارنى قويۇپ بەرگىنىم ئەخمەقلىق بولغانىكەن. مەن بۇلارغا مەرتلىكىمنى كۆرسەتتىمەن دەپ، قاتىلنىڭ قولىغا تاشلاپ بېرىپتىكەنمەن. دە! — دەپ ئويلىدى سىجاڭ.

بۇ ۋەقە پۈتۈن دېۋىزىيە ئىشتابىنى زىلزىلىگە سېلىۋەتتى. شتاپ ئىچىدە بۇنداق بىر سۇيىقەستنى چوڭ يۈرەكلىك بىلەن قىلالىغانلىقى ئۆكتىچىلەرنىڭ خېلى چاڭ ئاساسى بارلىقىنى چۈشەندۈرەتتى. بۇ سۇيىقەستكە قاتناشقانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئىككى ئادەمنىڭ بىرلا ۋاقىتتا خالاغا بېرىشى نا تايىن ئىدى. ئۇنى ياتاقتىن ئېلىپ چىقىش، ئۆلتۈرۈپ تۆشۈككە قاپلاپ قويۇشلار ئۈچۈن ئاز ئادەم بولسا بولمايتتى. كېيىنكى سۇئىقەستنىڭ سەمىتاجى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى، بۇ سۇئىقەستتە باشلامچىلارمۇ بارلىقىنى ئىسپاتلايتى.

«مەن بۇ دۈشمەننى تېپىپ چىقىمەن! بۇ دۈشمەننى چوقۇم تاپىمەن!» دەپ جەزىم قىلدى، مەھمۇد مۇھىتى. ئاندىن سەمەتهاجىنى قاتتىق سوراق قىلىش ئۈچۈن قايتتى. تەجرىبىلىك رازۋېتچىكلاردىن بىر نەچچىنى ئىشتاپ ھويلىسىنى قاتتىق تەكشۈرۈپ چىقىشقا بۇيرۇپ، سەمەتهاجىنى سوراق قىلىش ئۈچۈن ئىشخانىغا ئەكەلدۈردى.

لېكىن سوراقنىڭ نەتىجىسى بولمىدى، سەمەتهاجى ئۆزىنىڭ كىمگە سېتىلغانلىقىنى، يەنە كىملەرنىڭ بۇ گۇرۇھتا بارلىقىنى ئىقرار قىلمىدى. ئۇلار پەقەت قولغا چۈشكەن تاپانچىلارنىڭ چەت ئەلدە ئەڭ يېقىندا ياسالغان قورال ئىكەنلىكىنىلا بىلدى. شۇنداق قىلىپ، سەمەتهاجىنى يەنە قاماپ قويۇشتى.

www.uyghurkitap.com

ئون ئىككىنچى باب

1

فېۋرالنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى، بۇ چاغدا مەھمۇت مۇھىتىنىڭ پات-ئارىدا يوقۇلۇدىغانلىقى، ھۆكۈمەتنىڭ دەھرى كالتە. چاپانلارنى يىغىشتۇرۇدىغانلىقى ھەققىدە پىتنە. ئىغۋالار ئەدەپ كەتتى. مەسچىتلەردە يەنە سوپىلارنىڭ، مۇئەسسىپلەرنىڭ ۋارقىراشلىرى كۈچىيىپ قالدى. ئۇلار بالىلىرى ئوقۇۋاتقان ئاتا-ئانىلارنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سېلىپ، پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرماقتىدى.

قەشقەردىكىلەرمۇ سىجاڭنىڭ ھازىر ھەر جۈمە كۈنى ئوپال تەرەپكە شىكار قىلىمەن دەپ ھارۋا بىلەن، مەھرەملىرى پىيادە بولۇشۇپ چىقىدىغان ئادەتنى ئىزچىل داۋام قىلىۋاتقانلىقىنى، نېمىشقىدۇر ھەممىدىن كۆڭلى قالغاندەك روھى ھالەتتە ئىكەنلىكىنى سۆزلىشەتتى.

يىلنىڭ مۇشۇ مەزگىلىدە بولۇپ قالىدىغان ئاللىقانداق بىر خىل پۇراقلىرى بىلەن باھارنى ئەسلىتىدىغا ئىزغىرىن شامال چىقىپ، بۇلۇڭ-پۇشقاقلاردىكى ئەخلەت-چاۋا، قۇرۇق غازاڭلارنى شىلدىرلىتىپ، يۈزلەرنى نەشتەردەك چېقىپ، ئۆتەتتى. كەچ كىرگەنسېرى شامال كۈچىيىشكە، سوغۇقمۇ كۈچىيىشكە باشلىدى، تەۋپىق بويامەتتىن جەڭگىۋار ئەترەت — «ئەلەمدارلار» قېشىدىن قايتىپ كېلىپلا «دىۋان» نىڭ تەرجىمىسىگە كىرىشىپ كەتتى. يېقىندا ئۇ شەۋقى بىلەن كۆرۈشۈپ، ۋەزىيەتنىڭ مۇقىم ئەمەسلىكى، ياخشى كۈنلەرنىڭ پات ئارىدا يوق بولۇدىغانلىقىنى سۆزلەشكەن ھەمدە «دىۋان»نى دەرھال قولدىن چىقىرىۋېتىش، باشقا ئىشلارنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇش ھەققىدە كېڭەشكەنىدى. «يېڭى

ھايات»نى ھۆكۈمەت قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن گېزىت خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن، شەۋقىنىڭ كۆڭلىمۇ سوۋۇغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئاساسىي ۋاقتىنى «دىۋان»نىڭ تەرجىمىسىگە قاراتقانىدى.

مەمتىلى ئەپەندىمۇ فولكلور توپلاش- رەتلەش، خەلق سەنەملىرىنى نوتىغا ئېلىش، ئۆزىنىڭ شېئىرلار دىۋانىنى تۈزۈش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ۋاقتىنچە توختاتتى. ئۇ فولكلور خۇسۇسىدا بىر مۇنچە خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە ئۈلگۈرگەنىدى. بىر چۆچەكلەر توپلامى، بىر قوشاق توپلامى تەييارلاپ بولغانىدى. خەلق سەنەملىرىنى نوتىغا ئېلىشتىمۇ ئۆزى ئاڭلىغان، ئىمكانىيىتى يار بەرگەن سەنەملەرنىڭ ھەممىسىنى نوتىلاشتۇرۇپ بولغان، ئىلى سەنىمى، كۇرچار سەنىمى، قۇمۇل سەنىمى قاتارلىقلارنى چالىدىغان ياكى مۇكەممەل چالالايدىغانلار بۇ تەرەپلەردە بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئامالسىز قالغانىدى. قىسقىسى ئۇ ھازىر جىددىي ياشىماقتىدى. ھايات ئالدىراتماقتىدى.

مەلىكىزاد بىرىنچى قېتىم ئەدىبەنى ئېمىتىش ئۈچۈن ئويغانغاندا، ئۆز مەمتىلىسىنىڭ چىكىسىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ، جىددى تەپەككۇر قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا بەكلا ئىچى ئاغرىدى. غۇۋا چىراق يورۇقىدا مەمتىلىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى. بىردەمدىن كېيىن ئۇنىڭدا ئۆز - ئۆزىگە ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسى ئويغۇتۇپ، ئۆزىنىڭ ئەر- خوتۇنچىلىق مېھرى- مۇھەببىتىگە قانماي ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى، ئىرىنىڭ ھامان ئەنە شۇنداق كېچىلەرگىچە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇشى ئوغىسىنى قايىنىتىپ قويدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىندىن بۇيانقى ۋەھىمىلەر ئۇنى ئەنسىرەتمەكتىدى...

مەلىكىزاد ئەدىبەنىڭ يىغىسىدىن ئويغانغاندا مەمتىلى ئەپەندى يەنىلا بىر خىلدا چىكىسىنى تۇتۇپ، بىر قولىدا قەلەمنى تۇتۇپ، كىچىك شىرەچاق ئۈستىگە قويۇۋالغان كىتابقا قارىغىنىچە ئولتۇراتتى. ئەمما بۇ قېتىم ئۇنىڭ كۆزلىرى ھارغىنلىقتىن يۇمۇلۇپ كېتەيلا دەپ قالغان، قانداق كۈچ مۇشۇنداق قىلىشقا ئۈندەۋاتقىنىغا چۈشەنمەستىن ھەيران

www.uyghurkitap.com

بولاتتى. ئۇ يەنە بىر هازا خىيال سۈرۈپ، ئۇيقىغا كېتەي دېگەندە، ئۆگزىگە ئېغىر بىرنەرسە «گۈپ» قىلىپ چۈشتى. ئارقىدىن تامنىڭ كەينىدە بىر كىملەر دۈپۈرلۈشۈپ مېڭىشتى. مەلىكىزادنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ مەمتىلى ئەپەندىگە قارىۋېدى. ئۇمۇ قەلەمنى قويۇپ، تالاغا قۇلاق سېلىپ جىم تۇردى.

بىردەمدىن كېيىن هويلىغىمۇ ئاللىقانداق بىر نەرسىلەر تاشلاندى. شۇندا مەمتىلى ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ، قولىغا كەكىنى ئالدى.

— نېمىش قىلىلا؟— ئەنسىز سورىدى مەلىكىزاد.

— چىقىپ باقاي، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئىشىك تەرەپكە مېڭىپ.

— ياق، چىقمىسىلا...

— گەپ قىلماڭ. نېمىشكە چىقمايمەن؟ ئۆي مېنىڭ...

— چىقمىسىلا، چاتاق بولمىسۇن...

— نېمە چاتاق؟ هەر قاچان ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، ئوغرى مىڭ بولسىمۇ، ئاجىز ئۆي ئىگىسىدىن ئەيمىنىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىدە هامان بىر دەككە- دۈككە، خاتىرجەمسىزلىك بولۇدۇ. خاتىرجەم بولۇڭ،— ئۇ شۇنداق دېدى - دە، چىقىپ كەتتى.

مەلىكىزاد ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقىدىغاندەك ئۆرە بولدى. لېكىن يەنە ئىككىلەنگەندەك تۇرۇپ قېلىپ، بىردە بوشۇكتىكى ئەدىبەنىڭ بىر خىل پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقىنىغا، بىردە دەرىزىگە قاراپ، يۈرىكى دۈپۈلدىگەن هالدا توختاپ قالدى. سىرت يەنە تىمتاسلىققا چۆككەن بولۇپ، ناهايىتى يىراق بىر جايدا ئىتنىڭ قاۋىغىنى ئاڭلىناتتى. ئۇنىڭدىن باشقا ئۆزىنىڭ يۈرىكىنىڭ سېلىشى ئېنىق بولۇپ ئاڭلىناتتى.

ئۇزاق جىمىلىقتىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى قايتىپ كىردى. ئىچىنى ۋەهىمە تاتىلاۋاتقان مەلىكىزاد ئېرىدىن گەپ سوراشقا پېتىنالمىدى. گويا هەممە خەۋپىنىڭ تۈگۈنى ئۇنىڭ گەپ سورىشىغا

باغلىقتەك، ئۇ گەپ سورىغان ھامان خەۋپىنىڭ توغىنى ئېچىلىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلغانىدى.

— ئەمدى ئۇخلىسىلا بولاتتى، — دېدى مەلىكىزاد ئۆتۈنۈش ئاھاڭىدا.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ ئۆتۈنۈشىنى رەد قىلمىدى. ئەمما ئۇ ئورنىغا كىرىپ ياتقاندىن كېيىنمۇ ئۇخلىمىدى، بەلكى ھەر ئىككىلىسى ئۇخلىيالمىدى.

ئەتىسى سەھەردە گىمناستىكا ئويناش ئۈچۈن ھويلىغا چىققان تەۋپىق، ھويلىغا كېچە تاشلانغان كېسەك پارچىلىرىنى ھەمدە بىر تال چالمىغا باغلاپ تاشلانغان قەغەزنى كۆردى. ئۇ قەغەزنى قولىغا ئېلىپ ئېچىۋىدى، بۇ بىر پارچە خەت ئىكەن.

«ھوشۇڭنى تاپ، دەھرى! كاللاڭغا ئاگاھ بول!» دەپ ماۋزۇ قويۇلغان بۇ خەتتە ئاساسەن مەمتىلى ئەپەندىگە تەھدىت سېلىنغانىدى. تەھدىت ئۈچۈن تاللىۋالغان سۆزلىرىنىڭ ھەممىسى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان ھاقارەتلەر ئىدى. قىسقىسى، مەمتىلى ئەپەندى ھازىرقى پائالىيەتلىرىنى توختۇتۇپ، بۇ يۇرتتىن يوقالمايدىغان بولسا، مۇبارەك ئىسلام دىنىمىزنىڭ شەۋكىتىنى قوغداش ئۈچۈن ئۇنداق قىلىمىز، بۇنداق قىلىمىز، ئۆيۈڭنى چاقىمىز، ئوت قويىمىز،... خوتۇنۇڭنى... دېگەندەك سۆزلەر ئىدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ بۇ نادان ئەلدە ئاخىرقى ھېسابتا پاتماي قىلىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، ئىچ-ئىچىدىن ئېچىندى. تەھدىت خېتىنى پۇرلاپ سىقىمدىۋېلىپ، گىمناستىكىنى تۈگەتتى. ئاندىن ئۆيگە كىرىپ، پۇرلانغان خەتنى بۆشۈكىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى.

— نېمە قىلىۋاتىلا؟ — دېدى مەلىكىزاد بۆشۈك كۆرپىسىنى قايرىپ يۈرگەن ئېرىگە قاراپ، ئۆي يىغىشتۇرىۋاتقان يېرىدە توختاپ.

— ئۇ يەرگە قەغەز قويۇپ قويدۇم، ئەسكى قەغەز، بالىنىڭ تەرىتىگە ئىشلىتىڭ، — دېدى تەۋپىق خاتىرجەملىك بىلەن.

تەۋپىق قۇمباغ مەسچىتتە نامازدىن كېيىن، ئىمامنىڭ ئورنىغا ئۆتتى.

— ئەپەندىمنىڭ گېپى بار ئوخشايدۇ، توختاڭلار، جامائەت، — دەپ توۋلىدى ئىمام.

كۆپچۈلۈك ئورۇنلىرىدا توختاشتى ۋە بۇ تەرەپكە قارىدى.

— ئەي، ۋەتەنداشلار، مەن سىلەرنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىڭلارنى ئېلىپ ئازراق سۆزلىمەكچى، سۆزلىرىم ئورۇنلۇقمۇ-ئەمەسمۇ، بۇنى ھەر كىم ئۆز ئەقلى بىلەن مۇلاھىزە قىلىپ باقار، — تەۋپىقنىڭ چىرايىدىن ياخشى ئىش قىلىمەن دەپ بالاغا قالغان ئادەمنىڭ ھەسرىتى، ئاچچىقى، جىلىچىلىكى چىقىپ تۇراتتى، — بۈگۈن ئەتىگەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ھويلىغا چىقسام بىر پارچە خەت تۇرۇپتۇ، بۇ خەتنى كېچىسى نامەلۇم ئادەملەر ئوغۇرلۇقچە كېلىپ ھويلامغا تاشلاپ كەتكەن ئوخشايدۇ. خەت ئىمزاسىز يېزىلغان، ئەلۋەتتە. بۇنىڭدىن خەت يازغۇچىنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنىڭ تۆۋەنلىكى، قورقۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ، كېچىدە يوشۇرۇن كېلىپ تاشلىغانلىقىمۇ ئۇنىڭ ناھايىتى پەسكەشلىكىنى، ھەتتا بۇ پەسكەشلىكنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ كۆڭلىدە سېزىپ تۇرۇدۇغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ شەرمەندە ئىش بولغاچقىلا، ئۇ ئەل-جامائەتنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇن قىلغان.

— خەتتە، — دەپ داۋام قىلدى تەۋپىق كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق ئاۋازدا، — ماڭا تەھدىت ساپتۇ. ئويلاپ تاپقان گەپلىرى شۇنچىلىك پاسكىنا گەپلەردىنكى، ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېلىشىدۇ. لېكىن، ئۇ بۇ تەھدىت ھەرىكىتىگە «دىنى ئىسلامنىڭ شەۋكىتىنى قوغداش ئۈچۈن...» دېگەن چىرايلىق تونىنى كىيدۈرۈپتۇ، قېنى كۆپچۈلۈك ئېيتىپ باقسۇن، بىزنىڭ دىنىمىز ئاشۇنداق ناشايان ئىشلارنى قىلىشقا، ئاشۇ نامەلۇم ئادەم مېنىڭ ئۈستۈمدە قىلماقچى بولۇپ تېرە تاراقشىتقان ئىشلارنى قىلىشقا يول قويامدۇ؟ بۇنداق بۇزۇق ئادەملەر قانداقمۇ دىنىنىڭ شەۋكىتىنى قوغدىيالىسۇن؟ شۇڭا مەن ئۇ پاسكىنا قەغەزنى بالامنىڭ تەرىتىگە

ئىشلەتتىم.

— خەتتە، — ئۇ مەسخىرىلىك كۈلۈمسىرەپ داۋام قىلدى، — مېنى دەھرى دەپتۇ، قىلىۋاتقانلىرىمنى دىنسىزلىق، دىنغا قارشى مۇقام دەپتۇ. قېنى كۆپچۈلۈك ئېيتىپ باقسۇن، قايسى ئىشىم، دىنىنىڭ قايسى مىزانىغا مۇخالىپ؟

كۆپچۈلۈك سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشاتتى. سوئالغا ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى. ھېچكىم ئەپەندىنىڭ سۆزىنى ئۈزۈۋېتىشنى خالىمايتتى.

— ئۇلارنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرىۋەتكەن نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى بىلىمەن، — دېدى ئۇ داۋام قىلىپ، — ئەسلىدىكى يوغان سەللە خام قاپاقلار، ھارام تاماقلار، يەپ كېلىۋاتقان نەپلەرنى مائارىپقا — خەلقنىڭ كۆزىنى ئېچىشقا قاراتتىم، مانا بۇ ئۇلارنىڭ چىچاڭشىپ كەتكەن يېرى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، ئۇلار دىنىنىڭ شەۋكىتىنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغدىماقچى! ئومۇم خەلق پايدىلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى يىغىشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ نەپسىگە تىقماقچى. بۇ بالاخور ئىتلارنى ھەر قاچان پەپىلەپ باقىدىغان خوجايىنمۇ تېپىلىدۇ. بۇ خوجايىن ئۇلار تەلەپ قىلغان ئۈستىخاننى بېرىش ھېساۋىغا، ئىتلارنى بىزگە سالىدۇ. لېكىن، مەن قورقۇپ قالمايمەن! بىز قورقۇپ قالمايمىز. مەن بۇ ئىشقا كىرىشىدىغان چاغدىمۇ دېگەن، مەن بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلىپ تۇرساممۇ يولۇمدىن قايتمايمەن. ئەگەر كىمكى مېنى خەلققە زىيانلىق، دىنغا قارشى ھەرىكەت قىلدىڭ دېيىشكە جۈرئەت قىلسا مەيدانغا چىقسۇن! ئاۋام ئالدىدا مۇنازىرە قىلىشىمىز! — شۇ سۆزلىرىدىن كېيىن ئۇ كۆپچۈلۈككە بىردەم قاراپ تۇردى - دە، — سۆزۈم تۈگىدى. كۆپچۈلۈكنى ئاۋارە قىلدىم، — دېدى.

جامائەت غۇلغۇلا قىلىشقان، تالىشىپ ۋارقىراشقان ھالدا مەسچىت ھويلىسىدىن تارقاشقا باشلىدى. مەمتىلى ئەپەندىمۇ ئۆيدە مۇشۇ سائەتتە قوبۇل قىلىدىغان كېسەللەرنى ئويلاپ، ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پېشقەدەم ئادرېسى

2

مەمتىلى ئەپەندى باشقا مائارىپچىلارغا تەھدىت بولۇپ تۇيۇلمىسۇن دەپ، پەقەت ئىمزاسىز خەت ھەققىدىلا گەپ قىلىپ، ئۆگزىدىكى تاراق-تۇرۇقلار، ھويلىغا تاشلانغان كېسەكلەر ھەققىدە ئېغىز ئاچمىغانىدى. ئەمما ئاللىقانداق يوللاردىن بۇ خەۋەر بەربىر كىشىلەرگە ئۇقۇلدى.

مائارىپ بۇيۇشمىسىدىكىلەر مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بىخەتەرلىكىدىن ئەندىشە قىلىپ، بىرەر تەدبىر قوللىنىش توغرىسىدا كۆپ باش قاتۇرۇشتى. ئىسلامئاخۇن، نۇرۇللا، مەھەممەت قارىلار ھەرخىل چارىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇنى بىر ياقتا كېتىشكە دەۋەت قىلماقچىمۇ بولدى. بەزىلەر ئۇنى يەنىلا چەتئەلگە چىقىپ كەتكىنى ياخشى دېيىشتى.

— مېنىڭچە، — دېدى مەھەممەت قارى زەكى، — ئەپەندىنىڭ ئۆيىنى كېچىسى ئىزچىلار قوغدىسۇن.

— ئەمما بۇنى ئەپەندى ماقۇل كۆرمەسلىكى چوقۇم، — دېدى ئىسلامئاخۇن.

— ئۆزى نېمە دەركىن، شۇنى ئاڭلاپ باقساقمىكىن، — دېدى نۇرۇللا.

ئۇلار شۇنداق باش قاتۇرۇپ ئولتۇرۇشقىنىدا مەمتىلى ئەپەندى ئۇيۇشمىغا كېلىپ قالدى.

— خوش، بۇرادەرلەر، نېمىنى كېڭەش قىلىۋاتىسىلەر؟ — دېدى ئۇ خوشخۇيلۇق بىلەن.

— ئەھۋالدىن قارىغاندا دۈشمەننىڭ پەيلى بۇزۇلغاندەك، — دېدى ئىسلامئاخۇن، تەستىرەك جاۋاب بېرىپ، — ھازىر كۆپچۈلۈك سىزنىڭ ئامانلىقىڭىزدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدى. بىز شۇ توغرۇلۇق باش قاتۇرۇۋاتاتتۇق.

— سىز ئۆزىڭىزنىڭ قانداق قىلماقچى ئىكەنلىكىڭىزنى ئېيتىپ

باقىسىڭىز، بولاتتى،— دېدى نۇرۇللا.

— بەللى، نۇرۇللا، مەن نېمىنى ئېيتىمەن؟ نېمە قىلماقچىمەن؟ شۇنىمۇ؟ مەن ئىلگىرى نېمە قىلىپ كېتىۋاتقان بولسام شۇنداق قىلماقچى، ھېلىمۇ، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق.

— بۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن،...

— ھەي مۇسۇلمانلار، دۈشمەن تارقاتقان پىتنىلەرنىڭ ھەممىسى يالغان! ھازىر مەھمۇد مۇھىتى تېخى ئورنىدا! ئۇ بار، بىزگە چېقىلىشقا ھېچكىم جۈرئەت قىلالمايدۇ. قاچامدىكىن دەپ ھۆركۈتۈپ باقسا قېچىپ كەتسەك، باغ ئۇنىڭغا ئوڭچە قالمامدۇ! — مەمتىلى ئەپەندى ئېچىلىپ كۈلدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ غەم- ئەندىشىلىرىمۇ تۈتەكتەك تارقاپ كەتتى. مەمتىلى ئەپەندى بولسا ئاۋۋالقىدەكلا مائارىپ ھەققىدىكى تېمىغا قايتىپ ئۇلار بىلەن يېقىن كەلگۈسىدىكى ئىشلار، نۆۋەتتىكى «توپلانتى» دا مۇزاكىرە قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەر، كەمبەغەل ئوقۇغۇچىلارنىڭ يازلىق كىيىم- كېچەكلىرىنى تەييارلاپ قويۇش مەسىلىسى... قاتارلىقلار ھەققىدە سۆھبەت باشلاپ كەتتى. ئۇلارمۇ بايىلا كۆڭۈللىرىنى چۇلغىۋالغان ۋەھىمىنى پۈتۈنلەي ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندەك، مەمتىلى ئەپەندى باشلىغان تېمىدا قىزغىن پىكىرلىشىپ كېتىشتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئون ئۈچىنچى باب

ھىجرىيە 1335- زۇلھەججەنىڭ 13- كۈنى ئىدى (1937- يىل 12- مارت) قۇربان ھېيتنى ئۆتكۈزۈپ بولۇپلا 6- دېۋىزىيىنىڭ بىر قىسىم ئوفىتسېرلىرى مەھمۇد مۇھىتىنىڭ كابىنىتىدا كېڭەش ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن يىغىلىشتى. يىغىن ناھايىتى مەخپىي ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىغىن قۇربان سەئىدى قاتارلىقلاردىنمۇ سىر تۇتۇلدى.

يىغىن جىددىي كەيپىياتتا ئۆتكۈزۈلدى. قارشىلىق قىلىش كېرەكمۇ- يوق دېگەندەك مەسىلىلەر غۇلغۇلىغا قويۇلمىدى. بەلكى قارشىلىقنىڭ شەكلى غۇلغۇلا قىلىندى.

— بارلىق قوشۇنلارنى قەشقەرگە توپلاش كېرەك! — دېدى ئىسمائىل بەگ.

— بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن يېڭىشەھەرنى تازىلىۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ، ئەلۋەتتە، — سۆز قىستۇردى ياقۇپ پودپولكوۋنىك، ئۇ ھازىر سەمەتھاجى پولكىنى باشقۇرۇۋاتاتتى.

— شۇنداق، يېڭىشەھەرنى تازىلىۋەتسەكلا قەشقەردىن يەكەنگىچە بولغان ئارىلىق بىزنىڭ ئارقا سېپىمىز بولىدۇ، — دېدى مەخەت پەيزى.

ئەسكەر باشلىقلىرىنىڭ ھەممىسى سىجاڭ نېمە دەيدىكىن دېگەندەك ئۇنىڭغا تىكىلىشتى. مەھمۇد مۇھىتى يوغان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە پىكىر قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ھازىر نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى پەرەز قىلىش قىيىن ئىدى.

سىجاڭنىڭ مۇنازىرىگە پىكىر قاتناشتۇرماي تۇرۇۋېلىشى كېڭەش ئەھلىگە يەنىمۇ ئويلۇشۇپ بېقىڭلار دېگەندەك مەنا بېرەتتى. بۇلار

ھەرخىل تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. بەزىلەر ھەتتا خوتەندىكى تۇڭگانلار بىلەن بىرلىشىپ، چارقىلىق تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ بېرىپ، ئۈرۈمچىگە بىۋاستە ھوجۇم قىلىش قاراشلىرىنىمۇ ئېيتتى.

— ئەڭ ياخشىسى، — دېدى قۇربان ھېيت سەۋەبى بىلەن قەشقەرگە كېلىپ قالغان ئابدۇنىياز، — تامام ئەسكەرنى يېڭىسارغا يۆتكەش، تۇڭگانلارغا ئەلچى ماڭدۇرۇپ، ئۇلار بىلەن كېڭىشىپ، ھەمكارلىششقا تىرىشىش، شۇ يەردە تۇرۇپ، شىڭ شىسەينىڭ ئەكسىل مۇئامىلىسى ھەققىدە دېيىشمەك كېرەك. بۇنىڭ بىر ياخشى تەرىپى شۇكى، قەشقەر ھامان بىزنىڭ ئارقا سېپىمىز، بۇ يەردە تەسىرىمىز چوڭقۇر، ھېچ بولمىسا ئون يىگىرمە مىڭ ئوقۇغۇچى بىزنى قوللايدۇ. كۈنگەي تەرىپىمىز يەكەن، ئۇ يەرمۇ بىزنىڭ قولىمىزدا. دېمەك يېڭىسار ھوجۇمغىمۇ، مۇداپىئەگىمۇ ئەپچىل.

بۇ پىلاننىڭ ياخشى تەرەپلىرى ۋە يامان تەرەپلىرى ھەققىدە بىر ھازا قىزغىن مۇنازىرىلەر بولدى. شۇندىلا خېلىدىن بېرى مۇنازىرىلەرگە قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغان سىجاڭنىڭ چېھرىسى نۇرلاندى. يوغان، غەمكىن كۆزلىرىدە شوخلۇقنى ئىپادە قىلغۇچى شولا كۆرۈندى.

— مەن ئابدۇنىيازنىڭ سۆزىگە قوشۇلىمەن. ئۇ ياخشى ئېيتتى: يېڭىسار ھوجۇمغىمۇ، مۇداپىئەگىمۇ ئەپچىل! بىراق ئۇ گەپنى ھەربىيچىسىگە ئەمەس، زىيالىچىسىغا ئېيتتى. مەن گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتسام يېڭىسار باشقا كۈن چۈشكەندە پۈتۈن قوشۇننى باشلاپ قېچىشقىمۇ ئەپلىك! — ئۇنىڭ چىرايىدا ئاجايىپ بىر خىل ئىستىھزا بىلىنىپ تۇراتتى، — ھۆكۈمەتنىڭ مەقسىتى بىزنى پىتىرىتىۋەتمەي جايىمىزدىلا يوقۇتۇش. شۇڭا ليۇبىڭ بىزدىن پات-پات ئەھۋال سوراپ كېلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلار بىزنى نازارەت قىلىۋاتىدۇ. ھۆكۈمەت رەسمىي قول سالغىچە بىزنى قاچۇرماستىن كاتەككە قاۋاپ تۇرماقچى. قەشقەر بىزنى قاۋاپ تۇرۇشقا تازا باب كېلىدىغان جىلغا، شۇڭا بىز دالىغا — يېڭىسارغا چىقىۋالغىنىمىز ئەقىلگە مۇۋاپىق.

يىغىن ئەھلى سىجاڭنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يەنە بىر ھازا ۋەزىيەتنى ھەربىي كۈچ سىلىشتۇرمىسى، قارشى تەرەپنىڭ ھەربىي نىشانلىرى، ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشتى. مەھمۇد مۇھتىنىڭ پىكرى بىلەن پىكرى بىر يەردىن چىققىنى ئۈچۈن جانلىنىپ كەتكەن ئابدۇنىياز ئەمدى ئۆز پىلانىنى ئىجرا قىلىشىنىڭ باسقۇچلىرى ۋە كونكېرت ئىشلار ھەققىدە مۇلاھىزىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇنىڭ ئەملى بۇ كېڭەشتە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىدىن تۆۋەن بولسىمۇ، ھەتتا بۇ كېڭەشكە قاتنىشىش سالاھىيىتى يوق بولسىمۇ ئۇنىڭ شۇنچە چىچەنلىكى سىجاڭغا ياراپ قالدى. ئۇ ئىلگىرىدىن ئابدۇنىيازغا دىققەت قىلىپ كېلىۋاتاتتى. پەقەت ئۇنى سالماق ئەمەس دەپلا ياراتمايتتى. بۇ كېڭەشكە بولسا يەكەن قىسىملىرىغا ۋاكالىتەن قاتناشتۇرغانىدى. باشقا ئوفىتسېرلارمۇ بۇ ئادەمگە ھەم قىزىقتى، ھەم ھەسەت قىلىشتى. لېكىن ھېچكىم ئۇ ئويلاپ يېتەلىگەن نەرسىلەرنى ئويلاپ يېتەلىگەن ئەمەس ئىدى، بۇ ئاجىزلىق ئۇلارنى ئۇنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر قىلغانىدى.

نەتىجىدە قارار قوبۇل قىلىنىش بىلەن كېڭەش ئاخىرلاشتى. بۇنىڭدا يەنە ئېنىق ۋاقت بېكىتىلمىدى.

مەھمۇد مۇھتى كېڭەشتىن كېيىن ئۆزاقىچە بۇ پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن يەنە نېمىلەر قىلىش كېرەكلىكى ئۈستىدە باش قاتۇردى. ئۇ بۇ ئىشلارنى قۇربان سەئىدىدىن سىر تۇتقىنىغا بىر ئاز خىجىل بولۇپمۇ قالدى. ئۇ قۇربان سەئىدى بۇ پىلانغا قارشى تۇرۇشى، ھەتتا ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ھەر قانداق ھەرىكەتنى قوللىماسلىقى ئېنىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئۆزىگە ساتقىنلىق قىلمايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

مەھمۇد مۇھتى ئۇيان- بۇيان ئويلاپ ئاخىرى بۇ پىلان ھەققىدە قۇربان سەئىدىنىڭ پىكرىنى ئېلىپ بېقىشنى ماقۇل تاپتى. ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندە ئۇ قۇربان سەئىدىنى كابىنىتىغا چاقىرتتى. ۋەزىيەت ھەققىدە قىسقا توختالغاندىن كېيىن:

— شۇنداق، بۇرادەر، ئەھۋال شۇنداق بولغاچقا، قوشۇنلارنى يېڭىسارغا يۆتكەپ، يا قارشىلىق قىلىش ياكى قېچىشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشمەكچى بولۇۋاتىمىز، ھەر ھالدا ھازىرقى ھالەتتە جىمجىتلا تۈگەپ كېتىدىغىنىمىز ئېنىق، بۇنىڭغا سىزنىڭ قارىشىڭىز قانداق؟

قۇربان سەئىدى كېڭەشنىڭ ئۆزىدىن يوشۇرۇن ئۆتكۈزۈلگىنىگە كۆڭلىدە قاتتىق رەنجىدى. بۇ رەنجىش ئۇنىڭ تاشقى ئىپادىسىدىنمۇ بىلىنىپ قالدى.

— ئەگەر مېنىڭ پىكرىمنى ئاڭلىماقنى زۆرۈر تاپقان بولسىڭىز، مەن بۇ پىلانغا قوشۇلمايمەن. ئەكسىچە، بۇنى ئىنتايىن زىيانلىق دەپ قارايمەن. ئالدىنقى نۆۋەتتە كىچىكاخۇن ئېيتقان پىكىرلەرنى قايتا تەكرارلاپ سەمىڭىزگە سېلىشنى ئورۇنلۇق ھېسابلىمايمەن. بىز ھۆكۈمەت بىلەن ئېچىشساق بېھۇدە قۇرۇپ كېتىمىز. ئۇندىن كۆرە پۇرسەت كۈتەيلى، بىر ئىككى يىل مادارا قىلىپ ئۆتەيلى، بۇنىڭغا ئۇنىمىسىڭىز ئەلۋەتتە ئەركىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ قولىدا.

سىجاڭ يەنە ئىككىلىنىپ قالدى. ئۇ بىر قارارغا كېلىشكە ئۈلگۈرمەيلا، بۇ پىلاننىڭ دۈشمەنگە ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقى مەلۇم بولدى. رازۋېتچىكلار ئېرىشكەن يىپ ئۇچلىرىدىن بۇسىر كىچىكاخۇن تەرىپىدىن ھۆكۈمەتكە يەتكۈزۈلگەنلىكى سېزىلدى. ئەمما پاكىت روشەن بولمىغاچقا كىچىكاخۇنغا چارە كۆرۈلمىدى.

*

**

بۇ مەزگىلدە بۇلتۇر سەككىزىنچى ئايدا ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن غوپۇر پولكوۋنىك، قوربان نىياز، ھېمىت مەخسۇملار قەشقەرگە قايتىپ كەلگەنىدى. مەھمۇد مۇھىتى بۇلارنىڭ ئىچىدە غوپۇر پولكوۋنىككە ھەممىدىن ئىشەنچ باغلاپ كەلگەنىدى. ئۇنى ئاخىرقى

كۆزىر ھېسابلاپ يۈرەتتى. شۇڭا ئۇ ئوقۇشقا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن قانداق ئۆزگۈرۈش بولغانلىقىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن غوپۇرنى كابىنىتىغا چاقىرىپ مەخپىي سۆھبەت ئۆتكۈزدى. سۆھبەتتە مەھمۇد مۇھىتى غوپۇرنىڭ ئاينىپ كەتكەنلىكىنى، ھەتتا ئۆزىگە تەپ تارتماستىن شىڭ شىسەينى ئۇلۇغلاپ بېرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، كۆڭلى پەرىشان بولدى. ئۇ ئەتراپىدىكى بارلىق ئادەملەرنى بىر- بىرلەپ تارازىغا سېلىپ ئۆزى ئۈچۈن سادىقلارنى ئىدىتلاپ باقتى. نەتىجىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار ئىچىدە ئۇنى ھىمايە قىلىدىغانلارنىڭ يوق دېيەرلىك بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ ئىلگىرى ۋەزىيەتنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك، ئۆز ئەھۋالىنىڭ ناھايىتى يامانلىقىنى بىلىدىغان بولسىمۇ، ئەھۋالىنىڭ بۇ قەدەر ناچارلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. ئۇ ئەڭ ئىشەنچىلىك دەپ ئويلاپ يۈرگەن كىشىلىرىنىڭ نېمىنى كۆزلەپ ئاينىپ كەتكەنلىكىگە چۈشىنەلمەيتتى. ئۇلار خەلقىنىڭ ئازادلىقىغا جان پىدا قىلىشقا بەل باغلاپ چىققان ئادەملەر ئىدى. ئەمدىلىكتە ئۇلار خەلققە قارشى مەيدانغا ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. بۇنىڭغا نېمە سەۋەبچى بولغاندۇ؟ نەپسى شەيتان، ئالتۇن- پۇل بۇلارنى ئېزىقتۇرغاندىمۇ؟ ياكى جان قايغۇسىمۇ؟ ياكى بولمىسا بۇلار بىر تېيىنلىق ئەمەلىي پايدىسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان قۇرۇق گەپلەرگە، دەبدەبىلىك مەسىلىلەرگە ئالدانغاندىمۇ؟

مەھمۇد مۇھىتى ئويلا- ئويلا كېيىنكى ئىشلاردىن تولۇق ئۈمىدسىزلەندى. ئۇلارنىڭ قايتا قوزغىلاڭ قىلىش پىلانىنىڭ بۇنداق ئەھۋالدا ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئەمدى قېچىپ كېتىشمۇ ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقى ئېنىق ئىدى...

ئابدۇللا داموللا نەئىمى كىرىپ كېلىپ ئۇنىڭ خىياللىرىنى بۆلۈۋەتتى:

— تېلېگرامما، سىجاڭ،— دېدى دامولla.

— قەيەردىن؟— مەھمۇد مۇھىتى خىيال سەھراسىدىن باش

كۆتۈرەلمىگەن هالدا سورىدى.

— ئۇرۇمچىدىن، شىنىڭ دوبەندىن كەپتۇ،— تېلېگراممىا ئادەتتە ئەلچىخانا ئارقىلىق كېلەتتى.

— مەزمۇنى؟ قىسقىراق دەڭ.

— ئاساسىي مەزمۇنى 6- دېۋىزىيىدىكى ھەربىي ئەمەلدارلاردىن 23 ئادەم ئوقۇشقا ئەۋەتىلىسۇن، دەپتۇ، ئىسىملىكىنى ئۇقۇپ باقامسىز؟

— كېرەك ئەمەس! شۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئۇقتۇرۇڭ، ئوقۇشقا بېرىشقا تەييارلانسۇن!

ئابدۇللا داموللا بىر سىكونتچە مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ سىجاڭنىڭ قارارىدىن ھەيران قالغانىدى. ئۇ چىقىپ كەتتى.

مەھمۇد مۇھىتنىڭ بۇنداق قارارغا كېلىشى تاسادىپىي ئەمەس ئىدى. ھازىر دېۋىزىيىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلايدىغانلار ئاز قالغان، ھۆكۈمەت بولسا ئىچكى تاشقى جەھەتتىن ئۇنى قىستىيالايتتى. ئەگەر ئۇ بۇ بۇيرۇقنى رەت قىلسا ئۆزىنىڭ قارشى مەيدانىنى ئىسپاتلاپ قويىاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قېتىم ئوقۇش نۆۋىتى كەلگەنلەر ئىلگىرىكىگە — ئالىلىقاچان ئايىنىپ كەتكەنلەرگە قارىغاندا مۇھىممۇ ئەمەس ئىدى. بۇ تەلەپ قىلىنغان پىچكلارنى ئالدىغا چىقىرىپ بېرىش ئارقىلىق قوغدىنىش ۋاقتىنى ئۇزارتىشقا بولاتتى.

ئۇ ئەمدى ھېچكىم بىلەن كېڭەشمەستىن ھەرىكەت قىلىش نىيىتىگە كەلدى. ھازىر ئىشەنگۈدەك ئادەممۇ قالمىغانىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىكى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

ئون تۆرتىنچى باب

1

مارت ئېيى ھاۋارايىدا ئىنتايىن تېز ئۆزگىرىش بولاتتى. 1937 ـ يىلىنىڭ مارتىدا بولسا سىياسىي ۋەزىيەتمۇ ناھايىتى تېز ئۆزگەردى. بۇ ئۆزگىرىشلەر شۇنچىلىك تېز ۋە بىر ـ بىرىدىن ۋەھىمىلىك ئىدى. ئالتىنچى دىۋىزىيىدىن 23 ھەربىي ئەمەلدار ئوقۇشقا كېتىشكىلا، كونسۇلخانىنىڭ خىزمەتچىسى يەنە بىر تېلېگراممىنى كۆتۈرۈپ كەلدى. بۇ تېلېگراممىدا مەھمۇد مۇھىتى ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلغانىكەن!

مەھمۇد مۇھىتى ھۆكۈمەتنى مۇنچە بالدۇر قول سالىدۇ دەپ ئويلىمىغانىدى. ئۈرۈمچىگە بېرىش ــ شۈبھىسىز ئۆز پۇتى بىلەن دار ئالدىغا بېرىشتى. بارماسلىق ــ ئەمىرگە خىلاپلىق قىلغانلىق بولاتتى، بۇنداقتا ھۆكۈمەتنىڭ قاتتىق تەدبىر قوللىنىشىغا باھانە تۇغۇلاتتى.

مەھمۇد مۇھىتىنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتقانلىق ھەققىدىكى خەۋەر ئاتۇشقا يېتىپ كەلگەندە مەمتىلى ئەپەندى قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. سىجاڭ ئۇنىڭغا بىر پارچە مەخپىي خەت چىقارغان بولۇپ، ئۇ سۈيقەستلىك ئويۇننىڭ ئالدىنى ئېلىش توغرىسىدا يوليورۇق بەرگەنىدى. ئۇ ئويۇشما ئەزالىرى ۋە ئىزچىلار بىلەن بىرلىكتە يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، مۇنداق دېدى:

ــ سىجاڭنىڭ ئۈرۈمچىگە بېرىشى ئىنتايىن خەتەرلىك! ئۇنىڭ تەقدىرى خوجىنىياز ھاجىنىڭكىدىن ياماناراق بولۇشى مۇمكىن. خوجانىياز ھاجىغۇ ھازىرچە ئەركىن، ئۆز ئۆيىدە مەھبۇس. لېكىن، مەھمۇد مۇھىتى ئۆز قوشۇنىدىن ئايرىلغان ھامان تۇتقۇن بولۇشى چوقۇم،ــ

مەمتىلى ئەپەندى ۋەھىمىلىك تۇس ئالغان چىرايلارغا بىر-بىرلەپ قاراپ چىقىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى. — ۋەتەنداشلار، بىز بۇ ئارقا تىرىكىمىزدىن ئايرىلساق نېمە كۈنگە قالارمىز؟ بىز مۇشۇنداقلا قاراپ تۇرۇپ، ئۇنى يولۋاس ئاغزىغا ئۇزۇتۇپ قويامدۇق؟

سۈكۈتنى بۇزۇپ ئىسلىماخۇن خەلپىتىم سوئال سورىدى:

— نېمە قىلماق كېرەك؟ ئەپەندى ئاقىلانىراق چارە ئويلىغان بولسا ئېيتىپ باقسا، كۆپچۈلۈك ئاڭلاپ باقسۇن.

— ۋەتەنداشلار، بىز ئۇنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن جامائەت پىكرى توپلايلى. ھەربىر مەكتەپ، ھەر بىر سىنىپ ئۆپچى خەت يېزىپ، مەھمۇد مۇھىتىنىڭ ئۈرۈمچىگە بېرىشىغا قارشى تۇرۇدۇغانلىقىمىزنى بىلدۈرەيلى.

— بۇ خەت ناھايىتى پات پۈرسەتتە كېرەكمۇ؟ — ئىسلىماخۇن سورىدى.

— شۇنداق، بولسا بۈگۈنلا تەييار بولسا، ئەتە مەن ئىزچىلارنى ئېلىپ قەشقەرگە ماڭسام ياخشى بولاتتى.

— بۇنداق بولسا ۋاقتنى سوزماي ئىشقا كىرىشەيلى.

— بولۇدۇ. مەكتەپلەرگە دەرھال ئۇقتۇرۇڭلار، ئىزچىلار مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ماڭسۇن. مەن رۇشتى مەكتەپ نامىدىن يېزىلىدىغان خەتنى تەييار قىلاي.

بۇ مەزگىلسىز كېڭەش تېزلا تارقىدى.

نارازىلىق خەتلىرى شۇ كۈنىلا تەييار قىلىندى. ئەتىسى سەھەردە ئىزچىلارنىڭ جەڭگىۋار سېپى «ئىت يولى» بىلەن قەشقەرگە قاراپ ئاتلاندى.

مەمتىلى ئەپەندى ئىزچىلىرى قەشقەرگە يېتىپ كېلىپ، ئاۋۋال نوۋبىشى مەكتەپكە كىرىشتى. يۇسۇپ ئەپەندى قاتارلىقلار مەمتىلى ئەپەندىنىڭ مەخسىدىنى ئۇققاندىن كېيىن، دەرھال ئاۋاز قوشۇدۇغانلىقىنى بىلدۈردى (ئەمما تەۋپىق سىجاڭنىڭ مەخپىي خېتى

www.uyghurkitap.com

ـــ يولىيورۇقى ھەققىدە ئېغىز ئاچمىدى). شۇنىڭ بىلەن نوۋبىشى مەكتەپمۇ جانلىنىپ كەتتى. بۇ ئىككى ئىزچىلار ئەترىتى ئۆز شۇئارلىرىنى توۋلاپ كوچىغا چىقىشتى ھەمدە ۋالى مەھكىمىسى ئالدىغا بېرىشتى.

بۇ ھەرىكەت ناھايىتى تېزلىكتە پۈتۈن قەشقەر شەھىرىگە يېيىلدى. گۈلباغ مەكتەپ، دارىلمۇئەللىمىن، قىزىل دۆۋە قاتارلىق شەھەر ئەتراپىدىكى مەكتەپلەرنىڭ بارلىق ئوقۇغۇچىلىرى نارازىلىق بىلدۈرۈش نامايىشىغا قاتناشتى ھەمدە نارازىلىق خەتلىرىنى ئۈرۈمچىگە يوللاشتى. بۇ ھەرىكەت ھۆكۈمەت ئۈچۈن تازا باش ئاغرىقى بولدى.

كەچتە مەمتىلى ئەپەندىنى مەھمۇد مۇھىتى قوبۇل قىلدى.

ئۇلار سىجاڭنىڭ كابىنىتىدا يالغۇز ئولتۇرۇشاتتى. سىجاڭ گەپنى باشلاش كېرەكلىكى ھەققىدە ئويلۇنۇۋاتقاندەك بىرھازا شۈك ئولتۇردى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ نارازىلىق ھەرىكىتى ھەققىدە توختىلۇدۇ، يا ماڭا ئاپىرىن ئېيتىدۇ ياكى تەنبىھ بېرىدۇ، دەپ ئويلاپ، بەكمۇ جىددىيلەشتى. بىراق، مەھمۇد مۇھىتى نامايىش ھەققىدە زادىلا ئېغىز ئاچمىدى، ھەتتا چىرايىدىكى ئىپادىلەرگە قاراپ ئۇنى بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپمىغان دەپ ئويلاپ قېلىشقا بولاتتى. ئۇ سىجاڭغا يولىيورۇقنىڭ ئورۇندۇلۇش ئەھۋالىدىن دوكلاد قىلىش كېرەكمۇ- يوق، دېگەن مەسىلىدىمۇ ئىككىلىنىپ قالدى.

ـــ ئەپەندىم، ئەھۋالىڭىز قانداقراق؟ ـــ دېدى، ئۇ ئەمدىلا ئېسىگە كەلگەندەك.

ـــ ياخشى، ئەلھەمدۇلىللاھ.

سىجاڭ باش چايقىدى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ يۈرىكىنى بىر نەرسە تاتىلاپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى. لېكىن ئۇ سىجاڭنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەنەلمىدى.

ـــ يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالىڭىز قانداق؟ بۇرۇنقىدەكلا ئەمەستۇر؟

مەمتىلى ئەپەندى نۇرلۇق كۆزلىرىنى بۇ ھامىسىغا لەپ قىلىپ

تىكىپ، ئۇنىڭ غەمكىن چىرايىدىن بۇ سوئالدا نېمىنى كۆزدە تۇتقانلىقىنى شۇندىلا چۈشەندى. ئەمدى ئۆز ئەھۋالىنى ئەينەن سۆزلەپ بېرىشى كېرەك ئىدى. مەھمۇد مۇھتىدىكى ھەربىي خاراكتېرمۇ، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ گەپ ياساشنى يامان كۆرۈدىغان خاراكتېرىمۇ ئەنە شۇنى تەلەپ قىلاتتى.

— ئەھۋال چاتاق، سىجاڭ، — دېدى ئۇ ۋە يەنە بىر قېتىم مەھمۇد مۇھتىنىڭ سېرىق ساقاللىق يۈزىگە قاراپ قويدى ھەم ئۇنىڭ خيالچان چوڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشتى. مەھمۇد مۇھتى ئۇنىڭ ئەمدىلا سوئالىنى چۈشەنگەنلىكىنى ھېس قىلىپ باش لىڭشىتتى.

— سۆزلەۋېرىڭ، — دېدى ئۇ.

— قىش كىرگەندىن باشلاپ جاسۇسلا ئۆيۈمنى نازارەت قىلىدىغان بولدى. تەھدىت خېتى تاشلاشتى... ھەر خىل شەپە بېرىپ تەھدىت سالدى، جەمىيەتكە بولسا، تەتۈر تەشۋىق تارقىتىپ، مەكتەپلەردىن ئوقۇغۇچىلارنى قاچۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىشماقتا. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئوقۇشتىن چېكىنگەنلەرمۇ بار. ئاساسەن ئاتا-ئانىلىرى ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ...

— سىز نېمىلەرنى قىلدىڭىز؟

— مەن بۇ پىتنە ئېغۋالارغا ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە رەددىيە بېرىپ كەلدىم.

— ئىمكانىيىتىڭىز قانچىلىك بولۇۋاتىدۇ؟

— گەپنىڭ راستى، ئىشلار ئىلگىرىكىدەك ئەمەس.

— نېمە ئۈچۈن؟

— بۇنىڭ سەۋەبى ھۆكۈمەتنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكىدىن، خەلققە بەرگەن دېموكراتىيىسىدىن ئەمدىلىكتە يېنىۋېلىپ بارغىنىدىن.

— ھە... سىزنى نېمە ئۈچۈن نازارەت قىلىۋاتىدۇ؟

— بەلكىم مېنى قېچىپ كېتىدۇ دەپ قارىسا كېرەك؟

— نېمىشقا؟

www.uyghurkitap.com

— ھۆكۈمەتنىڭ رەزىل بەشرىسى ئاشكارىلانغانسېرى بىزنىڭ يولىمىز تاقىلىدىغانلىقى، ئەڭ مۇھىمى بىزنىڭ ئىشەنچىلىك تېرىگىمىز بولغان ئالتىنچى پىرقىنىڭ ئاجىزلاپ بېرىۋاتقانلىقى.

— دېمەك، ئىلگىرى ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلمىغان دۈشمەن ئەمدى ئاشكارە ئوتتۇرىغا چىقىش دەرىجىسىگە بېرىپتۇ، بۇنى بىزنىڭ ھالىمىزنىڭ يامانلىشىپ قالغانلىقىدىن دەپ ئويلايدىكەنسىز-دە؟

مەتىنلى ئەمدى سىجاڭنىڭ ئاچچىقى كېلىۋاتامدىكىن دەپ ئىتتىك ئۇنىڭغا قارىدى. لېكىن، گەپنى ياساپ ئولتۇرماي، ئۆزىنىڭ تونۇشىنى ئېيتتى.

— شۇنداق. بۇنىڭ سەۋەبى ئالتىنچى پىرقىنىڭ ئاجىزلىشىپ قالغانلىقىدىن.

لېكىن سىجاڭ بۇنىڭغا ئاچچىقلىمىغانىدى. ئۇ دەرھال ئىسپاتلاندى:

— ئىنتايىن توغرا ئويلاپسىز! بىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمىز، دەل سىز چۈشەنگەندەك. خوش، شۇنداق ئىكەن، ئەمدى نېمە قىلماق كېرەك؟ قانداق مەسلىھەت بېرىسىز؟

— راستىنى ئېيتقاندا مەن بىرەر ئۇنۇملۇك مەسلىھەت بېرىشكە ئاجىزمەن. بىرىنچىدىن مەن سىياسىيون ئەمەسمەن، ئىككىنچىدىن، ھەربىي ئەمەسمەن، مەن پەقەت بىر مائارىپچى، ئاددىي مۇئەللىم، خالاس. لېكىن، ھەر قاچان تەسلىم بولغاندىن مەرتىلەرچە ئۆلۈش ئەۋزەل، قېچىشتىن ئۆزىنى ئۇرۇش ئەۋزەل، دېگەن ئەقىدىگە ئىشەنگىنىم ئۈچۈن، ئەگەر بىرەر ئاقىلانە چارە — ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ چارە تېپىلمىغان ئەھۋالدا ئاخىرقى قارشىلىقنى كۆرسىتىش ئەۋزەل دەپ قارايمەن.

— بۇنىڭ سەۋەبى بىلەن قانچىلىك قان ئاقىدىغانلىقىنى ئويلاپ كۆردىڭىزمۇ؟

— ئويلىدۇم. ئەڭ كىچىك راھەتكە ئېرىشىش ئۈچۈنمۇ بىر مۇنچە جاپا چېكىشكە توغرا كېلىدۇ. بىزنىڭ كۆزلەۋاتقىنىمىز ھۆرلۈك!

ئۈنداقكەن، قان تۆكۈلۈدۇ، ئەلۋەتتە. بۇنىڭغا چىداشقا توغرا كېلىدۇ.

— بىز ئەسلىدىمۇ ئانچە كۆپ ئەمەسمىز، دۈشمەن بۇنداق باھانىنى تاپسا، كەڭ كۆلەمدە قەتلىئام قىلىدۇ، بۇ ھەرگىز جەڭ مەيدانىدىكى چىقىمنىڭ گېپى ئەمەس!

— بۇنداق بولۇشى مۇمكىن. لېكىن جەزمەن ئۆلۈشكە توغرا كەلگەندە جىم- جىت ئۆلۈمنى كۈتۈپ تۇرغاندىن كۆرە، تىپىرلىغانمۇ ئەۋزەل، بۇنىڭدا ھېچ بولمىسا جاللاتنىڭ قولى تالىدۇ، چارچايدۇ. زو زوڭتاڭ قانداق قىلغان؟ ئۇرۇش توختىغان، پۈتۈن يۇرتنى ئىستىلا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قەتلىئام قىلىپ مىليونلارچە خەلقنى قىرىۋەتكەن. دۈشمەن ھامان بىزنى ئۆلتۈرۈشنى توختاتمايدۇ. قارشىلىق قىلماسلىق بىزنىڭ ئۆلۈمگە مەھكۇم قىسمىتىمىزنى ئۆزگەرتىسىدى، كاشكى!

مەھمۇد مۇھىتى كابىنىت ئىچىدە بۆياقتىن- بۇياقا مېڭىشقا باشلىدى. ئارىنى ئېغىر سۈكۈت باستى. مەمتىلى ئەپەندى يۈرىكىنى سىقىپ تۇرغان ئاللىقانداق نەرسىدىن ئەمدىلا قۇتۇلغاندەك ئۇزاق بىر تىندى.

ئۇزاقتا سوزۇلغان جىملىقتىن كېيىن مەھمۇد مۇھىتى جايىدا چىپپىدە توختىدى ۋە:

— مەنمۇ ئاخىرقى قارشىلىقنى كۆرسىتىش زۆرۈر دەپ قارايمەن. لېكىن، بۇ بۇيرۇق بىلەنلا ئەمەلگە ئاشىدىغان باسقۇچتىن ئۆتۈپ كەتتى. 6- دىۋىزىيە پۇر كۆتەك بولۇپ قالدى. ئۇ سىرتىدىنلا ھەيۋەتلىك ۋە زور. ئەمەلىيەتتە ئەسكەرلەرنىڭ قاچقىنى قاچتى، قايتقىنى قايتتى. ئەمەلدارلارنىڭ بولسا، كۆپچۈلۈكى ئاينىپ كەتتى. ئەمدى بىر بۇيرۇق بىلەن ئۇلارنى جەڭگە ئاتلاندۇرۇشنىڭ مۇمكىنچىلىكى قالمىدى.

ئەھۋالنىڭ بۇ دەرىجىدە يامانلىشىپ كەتكەنلىكىنى ئويلاپ، كۆرمىگەن مەمتىلى ئەپەندى چۆچۈپ كەتتى. سىجاڭ سۆزىنى داۋام قىلدى.

— يېڭىۋاشتىن قوزغۇلاڭ قىلىش ئۈچۈن يېڭى كۈچ بولۇشى

لازىم. ئاڭ پىكرى ساغلام ، غەزەپ- نەپرىتى ئۆتكۈر يېڭى كۈچلەر بىلەن ئىش باشلانسا، «پور كۆتەك» ئەنە شۇ يېڭى كۈچلەرنىڭ چوقانى بىلەن جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تاشلانغان تېنىچسىز مۇھىتتا ئاۋاز قوشۇشقا يارايدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما بۇ قىتماللىشىپ كەتكەن، تېنىچلىقتىن ۋە ئازغىنا كىرىم، مەئىشەتتىن قانائەتلىنىپ قالغان ئادەملەرنىڭ جىم-جىتلىقنى بۇزغىدەك رەغدى يوق.

— دېمەكچى بولىسىزكى، — دەپ گەپ ئارىلىدى تىت- تىت بولۇپ كەتكەن مەمتىلى ئەپەندى، — ئەمدى قايتىدىن ئىنقىلاپ تۇغىنى كۆتۈرۈپ چىقىش ئۈچۈن، يەنە بىر مۇھىت، شارائىت بولۇشى، شەرت-شارائىت پىشىپ يېتىلىپ، خەلق غەزەپتىن يانغىدەك هالغا كېلىشى كېرەك دېمەكچىمۇ؟

— شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ، ئادەتتە بىر قېتىم قان قىزىپ بىر مۇنچە تەلۋىلىكلەرنى قىلغاندىن كېيىن قان سوۋۇيدۇ، بۇ چاغدا ئادەم ياۋاشلىشىپ، قورقۇنچاقلىشىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر قېتىم سەكرىشى ئۈچۈن ئۇ يەنە غەزەپلىنىشى كېرەك. بىراق، بىزنىڭ هازىرقى ئەھۋالىمىز پۈتۈنلەي ئۇنداقمۇ ئەمەس، — ئۇ يەنە بىر نېمىنى ئويلۇنۇۋاتقاندەك جىم بولۇپ قالدى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇ ئۇچىنى چىقارغان ئاخىرقى ئىمكانىيەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلىشكە ئالدىراپ ئۇنىڭغا تىكىلدى. مەھمۇد مۇھىتى سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بىزنىڭ قولىمىزدا جەڭگىۋار ئىزچىلاردىن، ئاندىن سىزنىڭ ئالاهىدە تەربىيلىنىۋاتقان جەڭگىۋارلىرىڭىزدەك ئوقۇغۇچىلار بار. بىز بۇلار ئارقىلىق يەنە بىر قېتىم ئوت تۇتاشتۇرالايمىز. ئوت تۇتاشقاندىن كېيىن ھەممە نەرسىنى ئۇنىڭغا تاشلاپ ئوتنى ئۇلغايتىشقا بولىدۇ.

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ كۆزلىرى ھەم نۇرلىنىپ، ھەم ھەيران بولۇپ سىجاڭغا باقتى.

— مەن سىز بىلەن مانا شۇ ھەقتە سۆزلەشمەكچىدىم.

— بۇ مېنى ئىنتايىن قىزىقتۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئەپەندى راستىنى ئېيتىپ.

— سىزنىڭ ئىزچىلىرىڭىزدىن باشقا مەخسۇس ھەربىي تەلىم-تەربىيە ئېلىۋاتقان 500 تەلەبىڭىز بار، يەنە باشقا بەزى مەكتەپلەرمۇ مۇشۇ ئۆلگە بويىچە بىرقىسىم ئوقۇغۇچىنى تەييارلىغان ئىدى، مانا بۇ بىزنىڭ تۇتۇرۇقىمىز. سىلەرنىڭ مۇشۇنداق بىر قوشۇننى تەربىيىلىشىڭلارغا قىزىقىشىمنىڭ سەۋەبىمۇ مانا بۈگۈنكىدەك بىر ۋەزىيەتنى مۆلچەرلەپ، مۇشۇنداق چاغدا بىر ئىشقا ياراپ قالار دېگەن مەخسەت ئىدى، «ئىلغىدا گۆشۈڭ بولسا بىر كۈن مېھمانغا ياراپتۇ» دەيدۇ ئەمەسمۇ، — مەھمۇد مۇھىتنىڭ سۆزلىرىنى جىمجىت ئاڭلاپ ئولتۇرغان تەۋپىق سۆزنى بۆلمىدى. مەھمۇد مۇھىتى سۆزىنى داۋام قىلدى:

— پۈتۈن قەشقەر تەۋەسىدىكى مەكتەپلەردە بۇنداق ئوقۇغۇچىلار ئازدۇر- كۆپتۇر بار. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلسا زور بىر قوشۇنغا ئايلىنىدۇ. باشقا تەلەبىلەر، ئەسكەرلەر ۋە باشقا خەلق قوشۇلسىچۇ؟ بىز پەقەت ئوتنى ئوڭۇشلۇق تۇتاشتۇرالىساقلا بولغىنى، ئۇندىن كېيىنكى ئىش تەشكىللەشكە باغلىق بولۇپ قالۇدۇ.

— ئىنتايىن ئاقىلانە پىكىر، سىجاڭ، — دېدى چىراي ئېچىلىپ كەتكەن مەمتىلى ئەپەندى، — بۇنىڭ تەپسىلى پىلانىنىمۇ ئويلۇنۇپ كۆرگەنسىز؟ ئىشنى قانداق ئورۇنلاشتۇرماقچى؟

— بۇ مەخپىي پىلان، ئەپەندى، بۇنى تېخى ھېچكىمگە دېگىنىم يوق، تۇنجى قېتىم سىزگە ئېيتىۋاتىمەن. سىز ئاشۇ تەلەبىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى 12- ئاپرىل بايرىمىغا، تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنى باھانە قىلىپ ئېلىپ كېلىسىز. بۇ ھېچكىمدە گۇمان تۇغدۇرمايدۇ، چۈنكى بۇ ئىلگىرىمۇ شۇنداق بولۇپ كەلگەن. باشقا مەكتەپلەرمۇ كېلىدۇ. ئىشنى مۇسابىقە مەيدانىدا باشلايمىز. مۇسابىقىنى ئەسكىسادا ئۆتكۈزىمىز. بىزدە قورالمۇ بار، ئەنە شۇ چاغدا بىر تۈركۈم باللارنى قوراللاندۇرىمىز. ئىش مانا مۇشۇنداق باشلىنىدۇ. ئەمما بۇ سىر تاكى قورال تارقىتىلغانغا قەدەر

تەلەپلەرگىمۇ ئاشكارلانماسلىقى كېرەك. پەقەت ئۆزىڭىز ئىشەنگەن، ئىش بېشىدا بولۇدۇغان يېقىنلىرىڭىزدىن بىرنەچچىسىلا بىلىپ قالسا بولىدۇ.

— باش ئۇستىگە، سىجاڭ، — دېدى مەمتىلى ئەپەندى شوخلۇقى تۇتۇۋاتقاندەك، — ھەر بىر ۋىجدان ئىگىسىنىڭ مۇرادى ۋەتەن يولىدا ئۆلۈشتۇر.

— مەن بۈگۈن ئەتە ئىچىدە مەكتەپلەردىكى بۇرادەرلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بولىمەن. بۈنىڭ ئىچىدىكى تەييارلىقمۇ پىشىدۇ، سىز بىلەن قىلىدىغان مەسلىھەت شۇ. ھازىر روھى تەييارلىقتا بولۇش كېرەك، باشقا جەھەتتىكى تەييارلىقلار جايىدا ھەقاچان؟

— چىقىشقا ئىجازەت بېرىڭ.

— ئامان بولۇڭ.

ئۇلار شۇ تەرىقە خوشلاشتى. مەمتىلى ئەپەندى ئارتۇقچە ھاياجانلىنىپ كەتكەچكە، ئاتۇشقا قايتىشقا ئالدىرىدى، دوست بۇرادەرلەر نوۋبىشى مەكتەپتە كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ قونۇپ قېلىش ھەققىدىكى دالالەتلىرىنى سىلىقلىق بىلەن رەت قىلدى.

ئۇ قايتىپ كېلىپلا يېقىن شاگىرتلىرىنى يىغىپ بۇ ھەقتە يىغىن ئاچتى. يىغىنغا تۇنجى قېتىم ناسىراخۇنمۇ موھىم شاگىرتلار قاتارىدا قاتناشتۇرۇلدى. بۇ يىغىندا شاگىرتلارغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان بوران- چاپقۇن ھەققىدە، ئاپرېل بايرىمى بىر ئۇلۇغ ئىنقىلاپنىڭ باشلىنىش مەزگىلى بولۇپ قېلىش ئېھتىماللىقى ھەققىدە سۆزلىدى. ئەمما سىجاڭ بىلەن دېيىشكەن تەپسىلاتلارنى ئەينەن تەكرارلاشتىن ئۆزىنى تۇتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ھەممەيلەن بۇنى بىر قوزغىلاڭ ھەققىدىكى چاقىرىق دەپ چۈشەندى ۋە شۇنداق ھازىرلىقتا بولۇش ئۈچۈن تارقىلىشتى.

2

قەشقەر ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مەھمۇد مۇھىتىنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتىشقا قارشى ھەرىكىتى ئىنتايىن تېز ئارىدا پۈتۈن ۋىلايەتكە كېڭەيدى. يەكەن، پەيزىۋات، مەكىت، يېڭىسار خەلقى ئۆزى سۆيگەن بىر يېتەكچىسىنىڭ ئۈرۈمچىگە بېرىپ خەۋپكە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆز نارازىلىقلىرىنى ھۆكۈمەتكە تەلەپ مەكتۇپلىرى ئەۋەتىش يولى بىلەن بىلدۈرۈشتى.

بىراق، شىڭ شىسەي ئارقا- ئارقىدىن بېسىم ئىشلىتىپ تېلېگرام يوللاشنى توختاتمىدى. تېلېگراممىلار مۇئاۋىن «رەئىس» خوجانىياز نامىدىن يوللىناتتى. سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ خىزمەتچىلىرى تېلېگراممىنى ئېلىپ كېلىشەتتى. مەھمۇد مۇھىتى ئۈرۈمچىگە بېرىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان قىياپەتتە قوزغىلاڭغا تەييارلىناتتى. دېۋىزىيە ئىشتابىدا ساقلىنىۋاتقان قورال- ياراقلارنى تەكشۈرۈپ- ئىدىتلاپ، دەرھال ئىشلىتىشكە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. باشقا ناھىيەلەردىكى ئىشەنچىلىك ئادەملەرگە خەۋەر بېرىلىپ، شۇ جايدىكى مەكتەپ ۋە ھەربىيلەرنىڭ تەييارلىنىشىنى ئاگاھلاندۇرۇدى... بۇ ھەرىكەتنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىدىن ئۈمىد زور ئىدى. بۇ ھال روھى چۈشۈشكە باشلىغان سىجاڭنىڭ كەيپىنى كۆتۈرۈپ قويدى. ئۇ يەنە ئىلگىرىكىدەك ھەرىكەتچان، چاققان، تېتىك بولۇپ قالدى.

موھىم ئىرچى يېتەكچىلىرىنى توختاجىنىڭ ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىش كۆرۈنىشىدە توپلاپ، ئۇلار بىلەن قوزغۇلاڭنىڭ ئۇسۇلى، كونكرېت تەپسىلاتلىرى بېكىتىلىدىغان بولدى. پايلاقچىلارنىڭ گۇمانىنى قوزغىماسلىق ئۈچۈن سىجاڭ بۇ توپلانتىنى مېھماندارچىلىق سۈپىتىدە قىلىش، چاقىرغۇچى ساھىپخان توختاجى بولۇش ئۇسۇلىنى توغرا تاپقانىدى.

مەمتىلى ئەپەندى بۇ مېھماندارچىلىقتا ھېچقاندىق يېقىن

www.uyghurkitap.com

شاگىرتلىرىنىمۇ ئالماي كەلگەندى. ئۇسۇلى ھەققىدىكى مۇزاكىرىلەرنىڭ ئاخىرىدا شۇنداق بېكىتىلدى:

12- ئاپرېل كۈنى ئەسكىسار تۈزلىڭگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى ئەڭ كۆپ بولىدىغان، تاماشىبىن ئاممىنىڭ سانىمۇ ئەڭ كۆپ بولىدىغان بولغاچقا شۇ كۈنى قوزغىلاڭ ۋاقتى بولۇش ئەڭ مۇۋاپىق؛ ئالتىنچى دېۋىزىيىدە بار بولغان قوراللار بۇ كۈنى مۇسابىقە ئۈچۈن كېرەكلىك لاۋازىماتلار شەكلىدە نىقاپلىنىپ، بۇ مەيدانغا كەلتۈرۈلىدۇ؛ بۇ كۈنى ئىشەنچىسىز قىسىملار دەم ئېلىشقا قويۇۋېتىلىپ، قورالسىزلاندۇرۇلىدۇ، تاماشا كۆرۈشكە جەلپ قىلىنىدۇ، تەرتىپ ساقلاشقا ئىشەنچلىك قىسىملار بەلگىلىنىدۇ؛ ئاۋال ئەسكەرلەر ھەركەت باشلاپ، مەيداندا بولغان بارلىق ئەمەلدارلار، ساقچىلار، دۈشمەنگە ئىشلەيدىغانلىقى قىياس قىلىنىۋاتقان گۇمانلىق ئادەملەر تۇتقۇن قىلىنىدۇ؛ شۇ ئارىدا «لاۋازىمات» دېيىلگەن يۈك ماشىنىسى ۋە يا ھارۋىلاردىكى قوراللار ئىزچىلارغا تارقىتىلىدۇ؛ سورۇندا بولغان ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ بىرسىنىمۇ ساق چىقارماسلىققا دىققەت قىلىش شەرت! موھىمى ھالقىلىق پەيتتە ئارقىغا سىيىدىغان، قورقىقاقلىق قىلىدىغانلارنىڭ چىقىپ، سەپنىڭ پارچىلىنىشىغا، كەيپىياتنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولماسلىقى ئۈچۈن، مەپكۇرە ئەھۋالى توغرا ئىگىلىنىشى، مۇجمەل ئادەملەر زادىلا قاتناشتۇرۇلماسلىقى كېرەك.

ئىزچىلارغا ھەقىقىي ئەھۋال ئۇچۇق ئېيتىلمايدىغان بولدى؛ پەقەت، ئۇلارغا يېقىن ئارىدا ۋەتەن ئۈچۈن ھايات- ماماتلىق بىر ئېلىشىشقا تەييار تۇرۇش ھەققىدىلا سۆزلەش بىلەن چەكلىنىش بەلگىلەندى. بۇنداق بولمىغاندا قوزغىلاڭ ۋاقتى ۋە ئورنى پاش بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى تۇغۇلاتتى.

«مېھماندارچىلىق»تىن كېيىن مېھمانلار گويا ھەقىقىي جەڭگە تەييارلىنىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بىر بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى. ئەمدى ئۇلار 4- ئاينىڭ بېشىغىچە كۆرۈشمەيتى.

ئون بەشىنچى باب

1

مارتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنلىرى، باھار بۇ ئەزىم تۇپراقنى ھاياتبەخش رىڭى بىلەن قايتىدىن بوياپ چىقىشقا كىرىشكەنىدى. ھەزرەت سۇلتان ھويلىسىدىكى تېرەكلەر ۋە قېرى سۆگەتلەردىن باھار رۇخسارىنىڭ ئەكسى كۆرۈنۈشكە باشلىغانىدى. بىراق يۇرت ئۈستىدە ئەنسىزچىلىك ھۆكۈم سۈرەتتى. نۇرغۇن كۆڭۈللەرنى ئېغىر بىر نەرسە يەنچىپ ئۆتكەنىدەك، ئېغىر روھى ھارغىنلىقتىن سۆزلەشكە مادارى قالمىغانىدەك، جىم - جىتلىق، سۈكۈت، ۋەھىمە تۇمانى يۇرتنى كېزىپ يۈرەتتى.

خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن جامائەت بىلەن بىللە يانغان مەمتىلى ئەپەندى ئەنە شۇنداق ھېس قىلدى. گەرچە كىشىلەر يەنىلا ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرى، جاھاندارچىلىقنىڭ تۈرلۈك ساھەلىرى بويىچە پاراڭلىشىپ چىقىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئەتراپ قەۋرىستاندەك جىم- جىت بىلىنەتتى. قاراڭغۇلۇققا پېتىۋاتقان يۇرت، بارغانسېرى قارىيىپ بېرىۋاتقاندەك دەل- دەرەخلەر يېتىمسىرەپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى، كائىنات يىغلاۋاتقاندەك ھېس قىلدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە شۇئان ئايالىنى ۋە قىزى ئەدىبەنى كۆرۈش ئىستىكى ئوتتەك يېلىنجاپ كەتتى ۋە قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى.

ھويلىدا ئۇنىڭ ئۆيى ئالدىدا بەستلىك بىرسىنىڭ ئۆرە تۇرغان گەۋدىسى قارىيىپ كۆرۈنۈشى بىلەن ئۇ قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. ئۇ بۇ ھويلىغا پات- پات كىرىپ تۇرىدىغانلارغا — ئىزچىلار ۋە ئۇيۇشمىدىكىلەرنىڭ ھېچبىرىگە ئوخشىمايتتى. ئۇ ئېغىر بىر تىنىپ بوسۇغىدىن ئاتلىشى بىلەنلا قارا كۆلەڭگە زوۋانغا كەلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىلگى ئادرېسى

— سالام، ئەپەندى!
— ھوي، نىمتۇللامۇ سىز؟— دېدى ئۇ ۋە يۈرىكى ئورنىغا چۈشۈشتىن ئاللىقانداق يېنىكلىك ھېس قىلىپ ئېچىلىپلا كەتتى،— نېمىشكە بۇ يەردە تۇردىڭىز؟ ئۆيدە ئولتۇرۇپ تۇرسىڭىزچۇ؟
— سىز نامازغا چىقىپ كەتكەنىكەنسىز، شۇڭا مۇشۇ يەردىلا كۈتۈپ تۇردۇم.
— يۈرۈڭ.
ئۇلار ئۆيگە كىرىشتى.
— مەلىكەم، مېھمان،— دېدى مەمتىلى ئەپەندى دوستانىلىق بىلەن. مەلىكزاد داستىخان راستلاشقا كىرىشتى.
— مەن ئالدىرايمەن، ئەپەندىم، سىزگە سىجاڭدىن مەكتۇپ ئېلىپ كەلدىم. دەرھال ئوقۇڭ- دە، جاۋاب بېرىڭ، دەرھال كېتىمەن،— دېدى نىمىتۇللا. ئۇ مەكتۇپنى تەۋپىققە سۇندى.
— ئەمىسە مەن خەتنى ئوقۇي، سىز داستىخانغا قاراڭ،— دېدى تەۋپىق ۋە خەتنى ئاچتى. خەت ئابدۇللا داموللىنىڭ پوچۇركىسى ئىدى. خەت ئۇزۇن ئەمەس، ئەمما تولىمۇ يامان خەۋەر بىلەن تولغانىدى:
«ئەپەندىم، پىلان پۈتۈنلەي بۇزۇلۇپ كەتتى! ئەھۋالدىن قارىغاندا مائارىپچىلارنىڭ سېپىگە كىرىۋالغان ئىنتايىن يامان جاسۇس بار ئوخشايدۇ. ھەممە ئىش ھۆكۈمەتكە مەلۇم بولۇپ قالغاندەك تۇرۇدۇ. ھۆكۈمەت بىزدىن ئارتۇق قورال- ياراقنى تاپشۇرۇۋېتىشنى يالغان باھانىلار بىلەن تەلەپ قىلدى. (بۇ باھانىلارنى سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن). بۇنىڭدىنلا ھەممە ئىش بۇزۇلغانلىقى مەلۇم بولدى. مېنىڭ پايلاقچىلىرىمنىڭ يەتكۈزگەن مەلۇماتلىرىدىن قارىغاندا ھۆكۈمەت قوزغۇلاڭدىن بۇرۇنلا جايلاردىن كېلىدىغان ئىزچىلارنى يولدا توسماقچى، قولغا ئالماقچى، ئاتماقچى بولغان ئوخشايدۇ. ئەمدى بىزنىڭ بۇ دەرگاھتا تۇرمىقىمىز نۇرغۇن جانغا زامىن بولۇدۇغان يەرگە يەتتى. شۇڭا چەتكە چىقىپ كەتمەكچىمەن. مەن يالغۇز ئەمەس، سىزمۇ خالىسىڭىز قوشۇلۇڭ، خەۋەر

قىلىڭ، تەييارلىق قىلىپ، ئۆگۈنلۈككە ناماز بامداتقا قەشقەرگە كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشۈڭ، ئىشەنچلىك ئادەملىرىڭىزدىن كەتمەكنى ئىختىيار قىلىدىغانلار بولسا بىللە كەلسىڭىزمۇ بولىدۇ.

دەپ مەھمۇد مۇھىتى.

تارىخي ھىجرىيە، 1356- يىلى مۇھەررەمنىڭ 3-كۈنى (1937- يىلى 3 - ئاينىڭ 31 - كۈنى)»

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا يەر كۆمتۈرۈلۈۋاتقاندەك تۇيۇلدى. يۈرىكى سىقىلدى. بۇنىڭغا نېمە دېيىش كېرەك؟ ئەمدى قاچماسلىق مۇقەررەر ئۆلۈم! يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ ھامىسى قېچىپ كەتسە، ئىگىسىز قالغانلارنىڭ تەقدىرى نېمە بولماقچىدى؟ مۇقەررەر ئۆلۈم! جاھالەتنى ياقلىغۇچى، خەلقنىڭ قان ۋە يىلىكىنى شورىغۇچى ھۆكۈمەت ئىسيانكار قېنى تومۇرلىرىدا جۇش ئۇرۇپ تۇرغان يېڭىلىقپەرۋەر كۈچلەرنى مېھمان قىلاتتىمۇ؟ ئەمدى ئۇنىڭ ياۋۇز پەنجىسىدە بۇلارغا خۇۋلۇق يوق! ئۇلارنى كۈتۈۋاتقىنى خورلۇق! ئازاب! تۈرمە- زىندان، مۇقەررەر ئۆلۈم...

— سىجاڭ مېنىڭ يولۇمغا ئىنتىزار، ئەپەندىم،...

تەۋپىقنىڭ قۇلىقىغا نىمتۇللاھنىڭ ئاۋازى غۇۋا ئاڭلاندى. ئۇنىڭ كاللىسىدا كۆرەش قايناپ كەتكەندى.

«ياشاشنى خالىساڭ ‹قوشۇلىمەن› دېگىن ۋەسسالام! ئۆلمەكچى بولساڭ قېلىۋەر! بىراق، سېنىڭ سەۋەبىڭدىن پەرىشتىدەك ئايالىڭ ۋە تېخى دۇنياغا كېلىپ خۇۋلۇق ياكى خوشلۇق كۆرمىگەن پەرزەنتىڭمۇ ئۆلسۇنمۇ؟ ئۇلارنىمۇ ئۆلۈمگە ئىتتىرمەكچىمىدىڭ؟ يا ھەزرەت، خۇدا پاناھىڭدا ساقلا! بۇدرۇق يۈزلۈك پاقلىنىم، ئۇ مېنىڭ ئۆمۈر كۆچىتىم! ئۇنى پاناھىڭدا ساقلا! مەن تېخى مۇھەببەتكە قانغىنىم يوق، راھەت كۆرگىنىم يوق، مەنمۇ ئۆلۈشنى خالىمايمەنغۇ؟ خالىمىساڭ قاچ! يۇرتنى، ۋەتەننى تاشلاپ قاچ! لېكىن، مېنىڭ پەرۋىشىم بىلەن ئۆسۈۋاتقان مىڭلىغان كۆچەتلەرچۇ؟... ئۇلار نېمىلا بولمىسۇن خەق! مۆرتى كەلدى.

ئۇلاردىن ئايرىلدىڭ، بۇنىڭدا نېمە قىيالمايدىغان ئىش بار؟ قاچ!...»

— ئەپەندىم...

— سىجاڭغا ئېيتىڭ... — ئۇ ئۆزىنىڭ قېچىشقا تەييارلىنىدىغانلىقىنى ئېيتماقچى بولۇپ، يەنە مەلىكىزادىنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سالماسلىق ئۈچۈن، بۇ ئىشنى ئۈن- تۈنسىزلا پۈتتۈرۈش قارارىغا كېلىپ، ھېلىقى خەتنىڭ ئارقا تەرىپىنى ئۆرۈپ، يېزىشقا باشلىدى:

«ھۆرمەتلىك مەھمۇد سىجاڭ، قارارىڭىزدىن خەۋەر تاپتىم، مەنمۇ...» شۇئان ئۇنىڭ ۋۇجۇدى شۈركۈنۈپ كەتتى. «ياق، نېمىلەرنى يازماقچىمەن؟ بۇلارنى چوڭقۇرراق ئويلۇناي، بۇنداقلا جاۋاب بېرىۋەتسەم كېيىن پۇشايمانغا قالىدىغان ئىش بولمىسۇن... ئەگەر مەن كەتسەم، مېنىڭ شاگىرتلىرىم، تەلەبىلىرىم نېمە دەپ ئويلاپ قالار؟» بەلكىم مېنىڭ كاساپىتىمدىن ئۇلارنىڭ بىر مۇنچىسى قولغا ئېلىنار. ئەنە شۇ چاغدا نەپرەتلىك دۈشمەنلىرىم: «ئەنە قاراڭلار، كالتە چاپان دەھرىلەرنىڭ بۇ كاتتىۋېشى خەقنىڭ بالىلىرىنى گۇناھكار قىلىپ، ئوتقا تىقىپ قويۇپ، ئۆزى تىكىۋەتتى» دېمەسمۇ؟ شۇ چاغدا شاگىرتلىرىمۇ، ئەپەندىمۇ تازا ساختىپەزكەن، بىزگە جان پىدا قىلىش، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك... دەپ ئۆگۈتۈپ، ئاخىرىدا ئۆزى، ئۆز سۆزىگە ئەمەل قىلماي، بالاغا بىزنى قويۇپ قاچتى دېمەسمۇ؟ ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، مېنىڭ ۋەتەنگە قايتىپ قىلغان ـ ئەتكىنىمنىڭ ھەممىسى بىر تىيىن بولىدۇ خالاس!...

— ئەپەندىم!...

ئەمدى مەمتىلى ئەپەندى نىمتۇللانى يەنە ساقلىتىۋېرىشنى خالىماي، خەتنىڭ ئاخىرىنى ئۇلاپ يازدى، ئەمما يازماقچى بولغىنىنىڭ ئەكسىنى يازدى:

«... مەنمۇ بۇ قارارغا قوشۇلسام بولاتتى. بىراق ئويلاپ كۆرسەم مەن مىڭلاپ شاگىرت دىلىغا ۋەتەن، ئەركىنلىك يولىدا جان پىدا قىلىش توغرىسىدا ئوت يېقىپتىمەن، مەن ئۆزۈممۇ ئەنە شۇ ئەقىدە ئۈچۈنلا

ياشاۋاتاتتىم. بۇ ئەقىدىنى كۆچەتلىرىمگە مۇۋەپپىقىيەتلىك سىڭدۈرۈپ كەلدىم. ئەمدىلىكتە ئۆزۈم ئۇلارنى تاشلاپ كەتسەم، ئۇلارنىڭ قەلبىدە تىكلەنگەن ئەنە شۇ ئەقىدە تېخىمۇ ئۆزۈم ئۆرۈۋېتىپ كەتكۈدەك ئەمەس. ئېسىمدە قېلىشىچە سىز بىلەن ئاخىرقى قېتىم سۆھبەتلەشكىنىمىزدە بىر ۋەتەنپەرۋەرنىڭ ئارمىنى ۋەتەن يولىدا ئۆلۈش دېگەنىدىم. تەقدىر بۇ سۆزنىڭ چىن ياكى ساختىلىقىنى سىنايدىغان مومېنتلار ئالدىغا ئېلىپ كەلگەندە كەتسەم، ۋىجدانغا مۇخالىپ كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ. ھەققىي ئىنسان ئۇچۇن تۈرمە- زىندانلاردا چەككەن ئازاپتىن ئۆز ۋىجدانى ئالدىدا چەككەن ئازاپ يامانراق ئەلۋەتتە. سىز ماڭا ئوخشىمايسىز، ھەربىسىز، ھەربىيلەر شارائىت ئوڭ كەلمىگەندە چېكىنسە، كېيىن يەنە ھۇجۇم قىلسا بولىدۇ. ماڭا ئىجازەت بېرىڭ، شاگىرتلىرىم ئالدىدا تەرغىپ قىلغان بۈيۈك ئەقىدىلەر يولىدا بېشىمنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ قەلبىدە بۇ ئەقىدىلەرگە بولغان ئېتىقاتنى ئاشۇرۇشنىڭ پۇرسىتىدىن پايدىلىناي...

سىزگە ئاق يول.

— سىزنىڭ:

مەمتىلى ئەپەندى توختاجى (تەۋپىق).

1937- يىل 3- كانىڭ 31- كۈنى كەچ»

— ئاق يول تىلەيمەن ئىنىم، — دېدى تەۋپىق نىمتۇللانى ئۈزۈتۈپ چىقىپ.

ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىنى تەسۋىرلىگۈسىز بىر نەرسە قىسىپ تۇرغاچقا باشقا سۆز قىلىشمايلا خوشلاشتى، نىمتۇللاھ ئۆزىنى ئۈزۈتۈۋاتقان ئادەمنىڭ بىر مۇردا ئىكەنلىكىنى تۇيۇپ تۇراتتى؛ ئۇ ئەتە يا ئۆگۈن مۇردىغا ئايلىناتتى، بۇنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلەتتى. بىلىپ تۇرۇپ ئەنە شۇنداق خاتىرجەم كۆرۈنۈشتە ئۇنى ھاياتقا ئۈزۈتۈپ، ئۆزى ئۆلۈم بوسۇغىسىدا قېلىۋاتاتتى! ئۇلارنىڭ قانچە كۈن ۋە تۈنلىرى ئۇيقۇلۇق ۋە ئۇيقۇسىز بىللە ئۆتكەن، قانچە كۆلكە چاخچاقلار، لەتىپىلەر، كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەر بىلەن يۇرتتىن يۇرتقا، ئۆيدىن ئۆيگە تىنماي ماڭغان؛

ھەممىسى شۇ بۈگۈن ئۈچۈنمىدى؟ بىرى قاچاق ھاياتقا ئۇزۇتۇلۇدۇغان، بىرى كېلىشىنى بىلىدىغان ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئەجەل بوسۇغۇسىدا قالۇدۇغان قىسمەت ئۈچۈنمىدى؟ نىمىتۇللاھ ئىچ ـ ئىچىدىن كېلىۋاتقان كەلكۈندەك ھەيۋەتلىك يىغىنى توختۇتۇۋېلىش نىيىتىدە ئارقىسىغا قارىماسلىق ئۈچۈن تېز ـ تېز يۈرۈپ كەتتى. كەينىگە قارىغاننىڭمۇ ھېچ پايدىسى يوقىدى! چۈنكى ئۇ ئۆز ئەپەندىسىنى بىلمەيتىمۇ؟ بىر يىل ئۇنىڭ بىلەن بىللە يېتىپ، بىللە قوپقان مۇھاپىزەتچى ئەسكەر ئۆز ئەمىرىنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بىلمەي قالاتتىمۇ؟ پايدىسى يوقىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئارقىسىغا قارىماستىن كەتتى! ئەڭ سۆيگەن كىشىسىنى، ئەڭ ئىخلاس باغلىغان ئۇستازىنى، ئەڭ ھۆرمەت قىلىدىغان باشلىقىنى،... كۆرۈنۈپ كېلىۋاتقان ئۆلۈمگە تاشلاپ كەتتى!...

مەمتىلى ئەپەندى نىمىتۇللانىڭ ئات تۇيىقىنىڭ ئاۋازى يۈتكىچە تالادا تۇرۇپ قالدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭدا پۇشايمانغا ئوخشاش بىر ھېس پەيدا بولدى. ئاندىن كېيىن قايتىپ كىردى. مەلىكىزاد ئۇنىڭغا ئايانچلىق نەزەردە قارىدى. مەمتىلى ئەپەندى ئايالىغا بۇ يامان خەۋەرنى ۋە ئۆزىنىڭ خەتەرلىك قارارىنى سۆزلەپ بېرەلمەيتتى. مەلىكىزادمۇ ئادىتى بويىچە ئۇ دېمىگەن سۆزلەرنى كوچىلاپ سورىمايتتى.

2

1937ـ يىل 2ـ ئاپرېل (جۈمە)، ھېجرىيە 1356ـ يىلى ئەلمۇھەررەمنىڭ 5ـ كۈنى تاڭ سەھەردە مەھمۇد مۇھىتى شىكار قىلىش نامى بىلەن مەسلىھەتداشلىرىدىن مۇسۇلھاجىم(ئاكىسى)، باي ئېزىز(تىۋىبى)، ئابدۇللا دامۇللا نەئىمى(كاتىبى)، مۆيىدىناخۇن، شېرىپ ئاخۇن، ياسىن قارى ئابدۇلھىمىت، قەشقەردە تۇرۇۋاتقان يەكەندىكى 4ـ پولك پودپولكوۋنىكى بوساق نىياز قاتارلىق 35 ئادەمنى ئېلىپ

www.uyghurkitap.com

ھىندىستانغا سەپەر قىلدى. يەنە بۇلار ئىچىدە ئىلگىرى رۇس تىلى تەرجىمانلىقىنى قىلغان ۋە ئىشتاپ باشلىقى بولغان ئىدرىسمۇ باردى.

بۇ خەۋەر شۇ كۈنى كەچقۇرۇن مىش- مىش بولۇپ كىشىلەر ئارىسىدا تارقالدى. گەپ دېگەن سۆيىغى دېگەندەك، ئىنتايىن تېز يامراپ ئاتۇشقا يېتىپ كەلدى. مەمتىلى ئەپەندى بۇ ئەھۋالنى ئالدىن بىلىدىغان بولىسىمۇ چاندۇرماستىن يۈرەتتى. بۇ خەۋەر يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، 3- ئاپرېلدا مائارىپ ئويۇشمىسىغا كەلگەندە ئۇنى بۇ يەردە كۈتۈپ تۇرغان يولداشلىرى، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشقا دالالەت قىلماقچى بولۇشتى.

— سىجاڭ چەتكە قېچىپتۇ، خەۋىرىڭىز باردۇر، — دەپ سورىدى ئىسلىماخۇن خەلپىتىم، سىناش نەزىرىدە ئەپەندىگە قاراپ، ئۇنىڭ ھەم بۇ يەردىكى باشقا ئەپەندىلەرنىڭ رەڭگى- روھىدىن ۋەھىمە سىياقى بىلىنىپلا تۇراتتى. بەزىلەردە روشەن ئېغىش مانا مەن دەپلا بىلىنەتتى؛ بۇ ھالنى سەزگەن تەۋپىق كۆڭلىدە: «ۋاي، ئۇيغۇرلىقىمىزەي! شۇئانلا باشقا تۈرلۈك بولۇپ كېتىشىدۇ- دە!» دەپ ئويلىدى.

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئادىتى بويىچە، ئۇنىڭ چىرايىدىن بىلىنەر- بىلىنمەس قىزىللىق پەيدا بولۇپ، يەنە دەرھال يوقالدى، — خوش؟ شۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ؟

ئەپەندىلەر بىر- بىرىگە قاراشتى. ئەپەندىنىڭ سوئالى، پوزىتسىيىسى ئۇلارنى ئېغىر ئېچىش قىيىن بولغان بىر خىل ۋەزىيەتكە چۈشۈرۈپ قويغاندى. سۈكۈت ئۇزاققا سوزۇلدى، تەۋپىق ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە كۈلۈمسىرەپ قاراپ چىققاندىن كېيىن:

— مەھمۇد سىجاڭ قاچقان بولسا نېمە بوپتۇ؟ قورقۇۋاتامسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— بىز نېمىشقا قورقاتتۇق؟ گەپ... — دېدى نۇرۇللا، ئۇ قۇتلۇقاخۇنغا قاراپ قويدى.

— سۆزلەۋېرىڭ، نۇرۇللا، — دېدى تەۋپىق چاقچاق قىلىپ، — نېمىش بولدى؟

— ھەممىمىز سىزگە بىر گەپ قىلماقچى بولۇپ تۇرۇۋاتقان، راست گەپ... — دېدى زەكى.

— ئۇنداق بولسا قۇلىقىم سىلەردە، سۆزلەڭلار. سىز سۆزلەڭ خەلپىتىم، — دېدى تەۋپىق ئىسلىماخۇنغا قاراپ:

— راست گەپنى قىلساق، بايا بىز ئەپەندىلەر بىلەن بىر مەسلىھەتكە كېلىپ، مەھمۇد سىجاڭ قاچتى، ئەمدى ھۆكۈمەتنىڭ پەيلى ئۆزگۈردۇ، ۋەزىيەت چاتاقلىشىدۇ، تەۋپىق ئەپەندىگە خەۋپ يېتىپ قالارمۇ؟ ئۆزىنى دالىدىغا ئالسا بولارمىكىن، دېيىشىۋېدۇق. لېكىن، سىز... — دېدى ئىسلىماخۇن.

— ئەپەندىم، راست گەپ، ئەمدى ۋەزىيەت خەتەرلىكراق، بىر مەھەل ئۆزىڭىزنى دالىدىغا ئېلىپ تۇرسىڭىز ئوبدان بولاتتى،... — دەپ تولۇقلىدى زەكى.

— شۇنداقمۇ؟ بۇ خەۋپ پەقەت ماڭىلا كېلەمدىكەن؟ — مەتىلى ئەپەندىنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئىنتايىن قالايمىقانلىشىپ كەتكەن، يۈرىكىنى قاتتىق ۋەھىمە قاماللىۋالغان بولسىمۇ، ۋۇجۇدىنى شۈركەندۈرۈپ تۇرغان قورقۇنۇچنى چاقچاق بىلەن يېپىپ جاۋاب بېرەتتى. ئۇ ئۆزى باشلىغان ئىشنىڭ ھەقلىقىنى، توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلمىسا بولمايتتى. ئۇ ھەق يولدا قۇربان بولۇشنىڭ شەرەپلىكلىكىنى، ھەقىقەت يولىدا ئۆزىنى بېغىشلىغۇچى قورقماسلىقى لازىملىقىنى ئۇلارغا ئەمەلىي ھەركىتى ئارقىلىق ئىسپاتلىشى، ئۆزى ئۆلگە بولۇش ئۈچۈن ئىچكى دۇنياسىدىكى ساراسىمىلىك ھالەتنى، خەتەر ھاياتقا بېرىپ تاقالغاندا ھەر قانداق قەھرىماندىمۇ بولۇدۇغان قورقۇنۇچنى ئىمكان قەدەر يوشۇرۇپ، خاتىرجەم كۆرۈنۈشى كېرەكىدى.

— خەۋپ سىزگىلا كېلىدۇ دېگەنلىك ئەمەس، — دېدى ئىسلىماخۇن، — ھەر ھالدا سىزگە ئوخشاش يۈز- ئابرويى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسىگە خەۋپ كېلىشى مۇمكىن مائارىپچىلارنىڭ ھەممىسى

سىجاڭغا يېقىن ئۆتكەن...

ــ سىلەرمۇ مائارىپچىلارغۇ؟ سىلەر سىجاڭغا يىراقمىدىڭلار؟

ــ بىزمۇ مائارىپچى، لېكىن، بۇ ئىشلارنىڭ باشلامچىسى سىز...

ــ هاها... باشلامچىسى سىز؟ دېمەك، سىز ھەممە ئىشنى ماڭا ئىتتىرىپ قويۇدۇكەنسىز ـ دە، تېخى، ــ دەپ كۈلدى. مەمتىلى ئەپەندى يەنە خاتىرجەم هالدا چاقچاق قىلىپ، ئەمما ئۇنىڭ يۈرىكى چىدىغۇسىز، ئېچىشىپ كەتكەندى. دۇرۇست، ئۇ باشلامچى! ئۇنىڭ باشلامچىلىقىدا قىلغان ئىشلارنىڭ جىمىسى ئەمدى ۋەيرانچىلىققا ئۇچراش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئاھ قانداق دەھشەت!...

ــ ئەپەندىم، چاقچاق قىلماڭ، سىز ئۆزىڭىزنى دېمىسىڭىزمۇ بىز ئۈچۈن بولسىمۇ ئۆزىڭىزنى دالدىغا ئېلىڭ، بىز سىزدىن تەلەپ قىلىمىز... تىلەيمىز...

ــ شۇنداقمۇ؟ ۋەتەنداشلار، سۆزلىرىمنى چاقچاق دېگەن بولساڭلار، جىددى پوزىتسىيىدە سىلەرگە شۇنى تەۋسىيە قىلىمەن، قۇلاق سالغايسىلەر، ماڭا قېچىش، يوشۇرۇنۇۋېلىش ھەققىدە سۆزلىگۈچى بولماڭلار، بۇنى يەنە تىلغا ئالىدىغان بولساڭلار ماڭا هاقارەت قىلغانلىقىڭلار بولىدۇ. چۈنكى مەن قىلغان ئىشلىرىمنى جىنايەت دەپ قارىمايمەن، توغرا ئىش ئۈچۈنمۇ قورقۇش، يوشۇرۇنۇش لازىممىكەن؟ توغرا، بۇ ئىشلار جاھالەتنىڭ ھامىلىرىغا ياقمايدۇ. جازالىشى ھەم مۇقەررەر! لېكىن، بۇنىڭ بىلەن بىز خەلق ئالدىدا ئۆز ئەقىدىمىزنىڭ توغرىلىقىنى، ئۇنى دۈشمەن ئۆز مەنپەئەتلىرىگە زىت دەپ بىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايمىز. دۈشمەن بولسا، ئۆزىنىڭ ياۋۇزلۇق بەشرىسىنى ئاشكارىلاپ، خەلقنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىۋېلىشىغا ئىمكانىيەت بېرىدۇ... ــ ئۇ شۇنداق دەپ بولۇپ، ئۆز خاتىرجەملىكىنىڭ تەۋرەنمەسلىكىنىڭ ئىسپاتى سۈپىتىدە نۇرلۇق بىلەن زەكىگە قاراپ، ــ «12- ئاپرېل» بايرىمىغا كېتەرلىك نەرسىلەرنى تەييارلاشقا كىرىشىڭلار، ئوبدان قويىدىن ئىككىنى ئېلىپ قويۇڭلار. باشقا ئەپەندىلەر، ھازىردىن باشلاپ بايرام ئۈچۈن

باللارنى تەييارلىسۇن، ــ دېدى. ئاندىن ئۇلارغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ، ــ باشقا گەپ بولمىسا ھەممەيلەن ئۆز ئىشىمىزغا كىرىشسەك بولار؟ مېنىڭ بويامەتكە بارىدىغان ئىشىم بار،ــ دېدى ـ دە، ئەپەندىلەردىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئون ئالتىنچى باب

1

ئىزچىلار يەنىلا ئاۋالقىدەك قىزغىنلىقى بىلەن «12- ئاپرېل» بايرىمىغا كىرىشتى. ئۇلار ئادەتتە بىر نەچچە كۈن بۇرۇن قەشقەرگە يېتىپ باراتتى. بۇ قېتىممۇ 10- ئاپرېل كۈنى قەشقەرگە قاراپ ئاتلىنىشتى. ئەمما پىلان بويىچە بارىدىغان «ئەلەمدارلار» قالدۇرۇلۇپ، يۈزگە يەتمەيدىغان تەنتەربىيىچى، تەربىيىچى ۋە مۇئەللىملەردىن تەركىپ تاپقان كىچىك قوشۇن يولغا چىققانىدى.

قەشقەردىكى ئىجتىمائىي مۇھىت بىردەمدىلا ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. كوچىلاردا ئىنتايىن بىشەم ۋە زوراۋان ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى غادىيىپ يۈرۈشەتتى. نىمىشكىدۇر، ئۇلار لۆجىدەك كۆپ، پات- پاتلا ئۈچراپ تۇراتتى. پۇقرالار بۇرىدىن قاچقان پادىدەك ئۆزىنى چەتكە ئېلىشاتتى. ئەسكەرلەر ئازراقلا باھانە تاپسا پۇقرالارنى قامچىلايتتى.

بۇنى كۆرۈپ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ كۆز ئالدىغا 1934- يىلىنىڭ باھارى كەلدى. شۇ چاغدا قەشقەردە مانا مۇشۇنداق تەرتىپسىزلىك، نالە- زار، ئاتلىق ئەسكەرلەر گاھ- گاھ دۈرۈكلەپ چېپىپ ئۆتۈشەتتى. دېۋانىلارنىڭ مۇڭلۇق ھۆكمەتلىرى ۋە سازا قىلىشلىرى كىشىدە ئېغىر ئۈمىدسىزلىك تۇيغۇسى ئويغۇتاتتى.

ئىزچىلارنىڭ كەيپى كۆرۈنەرلىك ھالدا سۇسلاپ كەتتى. ئاتلىق ۋە پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ ئەدەپسىزلىك بىلەن غادىيىپ مېڭىشلىرى تۇپەيلى قاتىرىمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنىدى. شۇڭلاشقا ئۇلار شەھەر ئىچىدە تۇرۇشنى لايىق كۆرمەي، قىزىل دۆۋىگە چىقىپ كېتىشتى. مەمتىلى ئەپەندى

ئەكبەرنى نوۋېشىغا يۈسۈپ ئەپەندىگە خەۋەر قىلىشقا، ھەم شەۋقىگە خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتىۋەتتى.

قىزىل دۆۋە مەكتەپتە بىر نەچچىلا ئوقۇتقۇچى باردى. گەرچە ھەپتىنىڭ بىرى (ئۇ چاغلاردا جۈمە كۈنى دەم ئېلىش كۈنى ھەم بازار كۈنى بولغاچقا شەمبە كۈنى ھەپتىنىڭ بىرىنچى كۈنى بولاتتى). بولسىمۇ، ئوقۇغۇچىلار كۆرۈنمەيتتى. پەقەت يۇقىرى سىنىپتا ئوقۇيدىغان چوڭ ئوقۇغۇچىلاردىن بىر قانچىسى ۋە قىزىل دۆۋە ئىزچىلىرى باردى. مۇھەممەت ئىمىناخۇن مېھمانلارنى ئانچە قىزغىن كۈتۈۋالمىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاۋارىچىلىقتا قېلىۋاتقان كىشىنىڭ بىزارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ ھالمۇ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى سەراسىمىلىك ۋەزىيەتنى كۈچەيتىۋەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئۆزىگە خاس خۇشخۇيلۇقى بىلەن كۆڭلىدىكى خاتىرجەمسىزلىكنى يوشۇرۇپ، ئىزچىلارغا نەرسە كېرەكلىرىنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاقلىرىغا، قوينى مەكتەپنىڭ ئېغىلىغا جايلاشتۇرۇشنى بۇيرۇپ، ئۆزى مۇھەممەت ئىمىناخۇننىڭ تەكلىۋى بىلەن ئىشخانىغا كىردى.

— ئەھۋالىڭىز قانداق، ۋەتەنداش؟ مەكتەپنى تەتىل قويۇۋەتتىڭلارمۇ قانداق؟ نېمە ئانچە سۇسلۇق بۇ؟ — دەپ چېقىشتى مەمتىلى ئەپەندى.

— بالىلارنىڭ كۆپچۈلۈكىنى ئاتا- ئانىلىرى ئەۋەتكىلى ئۇنىمايدىغان بولۇۋالدى. ئەپەندىم.

ئۇلارنىڭ پارىڭى بەربىر تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى. نېمىدۇر بىرنەرسە خۇشال- خورام چاخچاقلىشىپ، ئىچىلىپ- يېيىلىپ ئولتۇرۇشقا كاشىلا قىلماقتا ئىدى. ئاخىرى مەمتىلى ئەپەندى توختاجىنىڭ قانداق بولۇپ چەتكە چىقىپ كېتىشكە قوشۇلغانلىقىنى سورۇشتۇردى.

— بىر شەنبە كۈنى كەچتە سىجاڭ بىر ئەسكەردىن خەت چىقارتىپتىكەن،— دېدى مۇھەممەت ئىمىناخۇن، — بىزمۇ ئۇ خەتنىڭ

مەزمۇننى بىلمىدۇق، توختاجى خەتتە نېمە دېيىلگەنلىكىنى دېمىدى. ئەسكەر كەتكەندىن كېيىن ئۇ توققۇزاققا بېرىپ كېلىدىغان زۆرۈر ئىشىم بار دەپ كەچقۇرۇندا ئاتلىق چىقىپ كەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا ئەتىسى مەھمۇد مۇھىتىغا شۇ يەردىن قوشۇلۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ. بىز خەۋەرنى جۈمە كۈنى كەچتە ئۇقتۇق. ئۇ چاغدا ئۇلار يېڭىسارغا بېرىپ بولغان، لېكىن چەتكە چىقىپ كېتىدىغان گەپ يوق، تۇڭگانلار بىلەن بىرلەشكىلى بارىدىكەن دېگەن گەپ چىققان. ئەمدى چەتكە چىقىپ كەتمەكچى بولغىنى بىلىنىۋاتىدۇ...

كەچ كىرىپ قالغانىدى. ئىزچىلار كەچلىك تاماققا تۇرغان مەھەلدە ئەكبەر شەھەردىن چىقتى. ئۇنىڭدا يۈسۈپ ئەپەندىدىن، قۇتلۇق ھاجىمدىن ئىككى پارچە مەكتۈپ باردى.

يۈسۈپ ئەپەندى مەكتۈبىدا:

«شەھەرگە ئىزچىلار بىلەن كىرمىسىلە، بۆلۈنۈپ- بۆلۈنۈپ كېتىڭلار، كېتىدىغان چاغدا مەن بىلەن كۆرۈشۈپ مېڭىڭلار. زىيا» دەپ يېزىلغانىدى. قۇتلۇق ھاجىم شەۋقىنىڭ مەكتۈپىمۇ ئاساسەن شۇنى تەشەببۇس قىلغانىدى:

«ئەتە ئەتىگەندە كۆرۈشكىلى بارىمەن، باشقا ئىشلار ھەققىدە شۇ چاغدا سۆزلىشەرمىز. ئىزچىلار توپلىشىپ يۈرمىسۇن (بولۇپمۇ شەھەردە)، ئىسيان قىلدى دېگەن باھانە بىلەن قولغا ئېلىش خەۋپى بار. ئەتىگىچە ئامان بولغايلا. شەۋقى»

شۇندىن كېيىن مەمتىلى ئەپەندى قايغۇسىنى يوشۇرالمايلا قالدى.

ئۇ تاماق ئۈستىدە ئىزچىلارغا گويا مېھرىبان ئاتا بالا قازاغا ياكى ئېغىر كېسەلگە مۇپتىلا بولغان بالىلىرىغا قارىغاندەك ئىچ ئاغرىتىش، ھېسداشلىق قىلىش تۇيغۇسىدا بىر- بىرلەپ قاراپ، گويا ئۇلارنى ئېغىر بىر ئىشقا بۇيرۇۋاتقاندەك قايغۇلۇق تەلەپپۇزدا:

— ناخشا ئوقۇماڭلار، يالغۇز يۈرمەڭلار، ھەم توپلىشىپ يۈرمەڭلا،

ئۆچ- تۆرتتىن بىللە يۈرۈڭلار. ئىلاج قىلىپ، بۈگۈن ئەمدى مەكتەپتىن سىرتقا چىقمىساڭلارمۇ بولىدۇ... — دېدى.

2

ئەتىسى ئىزچىلار ناشتىدىن كېيىنلا قويدىن بىرى يوقالغانلىقىنى بايقاشتى. ئۇلار ئادەتتە تەنتەربىيە مۇسابىقىسى باشلىنىش ئالدىدا بىر قېتىم، مۇسابىقىدىن كېيىن بىر قېتىم شورپا سېلىپ يەپ كېتەتتى. كەلگەن ئادەم سانىغا قاراپ ئىككى، تۆرت ياكى ئالتە قوي ئېلىپ كېلەتتى. بۇ قېتىم پەقەت ئىزچىلارلا كەلگەچكە، ئىككى قېتىملىق كۆتۈلۈشكە ئاتاپ ئىككى قوي ئېلىپ كەلگەنىدى. مەكتەپ قوروسى ئېگىز پەخشى تام بىلەن ئورالغان بولۇپ، قوينى تامدىن ئېلىپ چىقىپ كېتىش ئاسان ئەمەس ئىدى. ھېچ بولمىسا بۇنى بىر ئادەم يالغۇز قىلالمايتتى. دەرۋازىدا بولسا دەرۋازىۋەن بار ئىدى.

— ئەپەندىم، قويدىن بىرسى يوق، — مەلۇم قىلدى ئىزچىلار ئەنسىرىگەن ھالدا.

مەمتىلى ئەپەندىمۇ چۆچۈپ كەتتى. بۇ ئادەتتىلا قوي يۈتۈش مەسىلىسى ئەمەستەك ھەم بۇنى ئېلىپ كەتكۈچىلارمۇ «قوي ئوغرىسى» ئەمەستەك قىلاتتى. ئۇ بىرھازا تۇرۇپ كېتىپ، كۆڭلىدە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ۋەھىمىنى تەستە بېسىۋېلىپ، خاتىرجەم كۆرۈنۈشتە:

— شۇنداقمۇ؟ بوپتۇ ئوغلۇم، ئوغرىنىڭ رىسقى ئوخشايدۇ. ئوغرىغا بۇيرىغان بولسا نېمە ئامال؟— دېدى.

— ئىزلەپ باقايلىمىكىن؟— دېيىشتى باشقا ئىزچىلارمۇ.

— قەيەردىن؟ ئوغرى سىلەرنى تېپىۋالسۇن دەپ قاراپ تۇرامتى؟

— شامالباغ تەرەپكە بىر قىسمىمىز، ئەسكى سا تەرەپكە بىر قىسمىمىز بېرىپ باقايلىكىمىن؟ ئىشقىلىپ، كۆڭلىمىزدە غۇم

قالمىسۇن، دەيمەن،ـــ دېدي يارمۇھەممەت.

مەمتىلى ئەپەندى يەنىلا ماقۇللىمىغاندەك باش چايقاپ، خىيالچان ئولتۇرۇپ، ئويلۇنۇشقا باشلىدى. شۇ چاغدا شەۋقىنىڭ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىشتى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ ياتاقتا باشلاپ كىردى. ئىزچىلار ئۇلارنى خالىي قالدۇرۇپ چىقىپ كېتىشتى.

ـــ ئەھۋالىڭىز نىچۇك، ئۇستاز؟ـــ دېدى مەمتىلى ئەپەندى گويا ئۇزۇن يىل ئايرىلىپ كەتكەن قەدىردانىنى ئەمدىلا تېپىۋالغاندەك ھاياجان بىلەن. ئۇ ھېلىلا يىغلىۋېتىدىغاندەك قىلىپ تۇراتتى. ئۇ پۈتۈن ئۆلكىدە گۈللىنىشكە باشلىغان مائارىپ ئىشلىرىنىڭ ئەمدى بىردىنلا زاۋاللىققا يۈزلىنىۋاتقىنىغا يۈرىكى ئېچىشىپ، ھەسرەتلىنىپ تۇراتتى.

ـــ ياخشى، مەن ياخشى. سىلىچۇ، ئىنىم؟ سىلىدىن بەك ئەنسىرىدىم، سىلىنى ئاپرىلغا كەلمەيدۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن، بولمىسا ئادەم ئەۋەتىپ ئاگاھلاندۇراركەنمەن. نېمىشقا كەلدىلە؟ بەك قاراملىق قىپلا، ياشلىق قىپلا...

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ لەۋلىرى تۇتقاقلىقى باردەكلا تىترەپ كەتتى. ئۇ شەۋقىنىڭ قولىنى ئىككى قوللاپ مەھكەم تۇتۇۋېلىپ:

ـــ نېمىشكە كەلمەيمەن، ئۇستاز؟ مەن ئۆزۈم تىكلىگەن ئەقىدە مۇنارىنى ئۆزۈم ئۆرۈۋېتىمەنمۇ؟ مەرتلىكنى ئۆزۈم تەشۋىق قىلىپ، قورقۇنچاقلىقنىڭ ئۈلگۈسىنى كۆرسۈتۈمەنمۇ؟ نېمىشقا كەلمەيمەن؟ كەلمىسەم، دوست نېمە دەپ ئويلايدۇ؟ دۈشمەن نېمە دەپ ئويلايدۇ؟ مۇشۇنچىلىككەن دېمەسمۇ؟

ـــ بىراق، ئىنىم، سىلى بىر ئىلمىي خادىم، ۋەتەن سىلىدەك ئادەملەرگە مۇھتاج. ساقلىنىشنىڭ ئىلاجى بولسا ساقلىنىپ قالغانلىرى مۇشۇ مىللەتنىڭ بەختى.

ـــ ياق، ساقلاندىم دەپ ھېلىتىنلا تۆشۈككە كىرىۋالساق، بىزنىڭ سۆزىمىزگە كىم ئىشىنىدۇ؟ بىز سىلى بىلەن كۆچەت تىكتۇق، ئەمدى ئۇنى قان بىلەن سۇغۇرۇپ ئەھيا قىلىدىغان ۋاقت كەلدى. قان

بەرگىمىز كەلمىسىلا قىلغان ئەمگىكىمىز زايا بولىدۇ. شۇنىسى يامانكى قىنىمىز بەرىبىر ئاقىدۇ، ئەمما گۈلنى سۇغۇرۇشنى خالىمىساق، دۈشمەن ئۇنى ئادەم قۇشخانىلىرىنىڭ ژىن قىرىمچىسىغا ئىقىتىدۇ. قان بىھۇدە كەتمىسۇن ئۈچۈن، بۇنى ئۆزىمىزنىڭ كۆچەتلىرىنى ئەي قىلىش ئىشى ئۈچۈن ئىقتىساق بولمامدىكەن؟

ــ مەن سىلىگە گەپ تىپىپ بىرەلمەيمەن، ئىنىم، لېكىن ئىھتىيات ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ. خۇدا ماڭا شائىرلىق قەلبىنى ۋە قەلىمىنى بىرىپ، ناتىقلىق تىلىنى بەرمەپتىكەن، شۇڭا كۆڭلۈمدىكىنى ئىزھارلاپ بىرەلمىدىم.

ــ بۇ گەپلەرنى قويايلى، ئۇستاز، ماڭا ئاخىرىقى كۈنلەردىكى ئەھۋالىڭىزنى شۇنداقلا سىجاڭنىڭ ئاخىرىقى ئىشلىرىنى سۆزلەپ بەرسىڭىزچۇ؟

ــ مىنىڭ ئەھۋالىمنى سورىسىڭىز «دىۋان» نىڭ سىز ئەۋەتكەن قىسىملىرىنى تەھرىرلەش بىلەن بولدۇم. گىزىتتىن كۆڭلۈم سوۋۇپ كىتىپتىكەن، ئۇنىڭغا ئانچە ئىتىۋار قىلمايدىغان بولدۇم. سىجاڭنىڭ ئەھۋالىنى دىسىڭىز، ئۇ ئادەم كىيىنكى كۈنلەردە بەك جىددىي بولۇپ كەتتى. ھەر جۈمە بىرىپ ئەھۋاللىشىپ كىلەتتىم. ئۇ بولسا ئۇرۇمچىگە بىرىشقا تەييارلىق قىلىۋاتىمەن دىگەنىدى.

ــ ئاشۇ جۈمە كۈنى ئەتتىگەندە 1937 ـ يىل 2 ـ ئاپرىل كۈنى سىجاڭنى يوقلاپ بارسام قۇربان سەئىدى سىپىل ئۇستىگە چىقىۋىلىپ، پاختەكلى تەرەپلەرگە دۇربۇن قويۇپ قاراۋاتقانىكەن. ئۇ مىنى كۆرۈپ:

ــ سىجاڭنى ئىزلەپ كەلدىڭىزمۇ؟ ئۇ كىشى «ئوۋغا» چىقىپ كەتتى، مەن ئۇلارنىڭ بىر ساسلىقتا جەرەن قوغلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆردۈم،ــ دىدى. كىيىنكى كۈنلەردە سىجاڭ پات ـ پاتلا ئوۋغا چىقىپ تۇراتتى. لىكىن، قۇربان سەئىدىنىڭ سۆزلىرى سەل باشقىچىرەك ئىدى. شۇڭا مەن ئەنسىرەپ سورىدۇم:

ــ زادى نىمە بولدى؟ بىر ياققا كەتتىمۇ؟ ئۇرۇمچىگە مىڭىشقا

www.uyghurkitap.com

تەييارلىق قىلىۋاتىمەن دەپ يۈرەتتى. شۇياققا كەتتىمۇ ـ يا؟ ــ دەپ سورۇدۇم.

قۇربان سەئىدى ماڭا گۇمان ۋە تەئەددى بىلەن قاراپ، گويا سەن خۇپسەن بىلمەي قالامسەن، مېنى گەپكە سالما دېگەندەك قىلىۋاتاتتى. شۇڭا مەن بۇ ئادەم بىلەن نېمە ئىشىم، ئەتە كېلىپ ئۇۋنىڭ هاردۇقىنى سورارمەن دەپ ئويلىدىم ـ دە، ئىجازەت سوراپ دەرهال كەتتىم. ئەتىسى كەچرەك بارسام سىجاڭ يەنە يوق، قۇربان سەئىدى تۈنۈگۈنكىدىن تېخىمۇ غەزەپلىك بولۇپ قاپتۇ. ۋەقەنىڭ هەقىقىتىنى مانا شۇ ئەتىسى ئۇقتۇم.

قۇربان سەئىدى سەل خاپىخان هالدا:

ــ شىڭ دۇبەن ئۈرۈمچىگە چارقىرتقاندا ئۇ ئاكىمىز هەر قىسما ئويلاردا بولۇپ يۈردى. كېيىن مەن، «هۆكۈمەت چاقىرتقاندىكىن بېرىڭ، باشقا تەلەپلىرىڭىز بولسا كونسۇل ئارقىلىق كېلىشىمگە كەلگىلى بولىدۇ. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ئۈرۈمچىگە بېرىڭ» دەپ مەسلىهەت بەرگىنىدىم، ئۇ «ئوكام، سىنىڭ سۆزۈڭ توغرىكەن، ئوقۇغان ئادەمنىڭ زېهنى ئۆتكۈر كېلىدۇ. مەن ئەمدى ئۈرۈمچىگە مېڭىشقا تەييارلىق قىلىمەن» دېدى. لېكىن ئۇ شۇ كۈندىن باشلاپ قېچىشقا تەييارلىق قىلغانىكەن. ئەگەر بۇرۇنراق بىلگەن بولسام ئۆگزىگە پىلموت قۇرۇپ مىدىرلاتمىغان بولاتتىم.... دېگەندەك گەپلەرنى قىلدى.

ــ ئۇ كىشى قېچىپ كېتىپتىمۇ؟ قانداق قاچتى؟ ــ دەپ سورۇۋىدىم، قۇربان سەئىدى چېچىلىپ:

ــ ئەتىگەن سەهەردە ئۇلار ئوتتۇز نەچچىسى «ئوۋغا» چىقىمىز، دەپ راستلىنىشىپتىكەن، مەن كۆڭلۈمگە سەل گۇمان چۈشكەندەك بولۇپ تۇراتتىم، ئاكىمىز ماڭا: «ئەسكەرلەر سىزگە قالدى، مەن ئوۋغا چىقىپ كېرەي» دېۋىدى، يەنە قايمۇقۇپ قاپتىمەن. كېيىن ئۇلار مەپىلەرگە چۈشۈپ، قالغانلار پىيادە توققۇزاق تەرەپكە كېتىشتى. مەن ئۇلارنىڭ بۇ تەرەپكە ماڭغىنى قانداق دەپ ئويلاپ سۈرۈشتۈرسەم، ئەسلىدە ئۇ توققۇزاقتا بىر باينىڭ قوراسىغا ئاللىقاچان ئوتتۇز نەچچە ئاتنى تەييارلىتىپ

قويۇپتىكەن. دىققەتنى قوزغىماسلىق ئۈچۈن بۇ يەردىن پىيادە، مەپىلىك چىقىپتۇ - يۇ، توققۇزاقتا ئاتلارغا مىنىپ مېڭىپ كېتىپتۇ... — دېدى ۋە قوشۇپ قويدى، — «ئوۋ»غا چىقىدىغان بولغىنىغا ئۇزۇن بولغان، ھەر زامان چىقىپ كىرىۋېرىپ، گۇمانلانمايدىغانغا كۆندۈرگەن گەپكەن، قالتىس ئادەم جۇمۇ!...

— شۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈم لەسسىدە بولۇپ قايتىپ چىقتىم، — شەۋقى ئىنتايىن غەمكىن كۆرۈنەتتى. مەمتىلى ئەپەندى بۇ ئىشلارنىڭ تەپسىلاتىنى ئۇقۇشقا تىرىشىپ يەنە سورىدى:

— كېيىن يەنە قانداق يېڭىلىقلار بولدى؟ نېمىلەرنى ئۇقتىڭىز؟

— سىجاڭ بۆلۈم باشلىقى ئىدرىسنى زورمۇ زور ئېلىپ كەتكەنىكەن، توققۇزاقتىن ئۆتۈپلا ئۇنى قورالسىزلاندۇرۇپ، باغلاپ، ئالدىنىراق يېڭىسارغا ماڭدۇرۇپتۇ. كېيىن يېڭىسار قىزىلغا بارغاندا ئۇنى خائىنلىقى ئۈچۈن ئۆلۈمگە بۇيرۇپ ئاتقۇزۇۋېتىپ، تاشقا باستۇرۇپ قويۇپ كېتىپتۇ. بىلىشىمچە ئىدرىسنىڭ سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئالاقىسى بار ئىدى، روسچە بىلەتتى ئەمەسمۇ. لېكىن ئۇ سەپەرنىڭ مەقسىدى چېنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن سەمتاجىنى ئېلىپ كېتەلمەپتۇ. ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشماي قاپتۇ. ئۇ يەنە كېتىدىغان چاغدا مۇئاۋىن مىڭبېشى ياقۇپقا قۇربان نىيازنى ئېتىپ تاشلاپ، ئالاينى[1] باشلاپ ئارقىسىدىن كېلىشكە بۇيرۇق بېرىپ كەتكەنىكەن. ياقۇپ ئۇنىڭ پۇتىدىن يارىلاندۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بۇ پىلانىمۇ ئىشقا ئاشمىدى...

— ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋاللاچۇ؟ يېڭىسارنىڭ ئۇياغىدىكى ئەھۋال؟

— ئۇنىڭدىن خەۋەر تاپالمىدىم، ھازىر بۇ ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى چاندۇرۇپ قويۇشمۇ خەتەرلىك بولۇپ قالدى...

---

[1] ئالاي — پولك، مىڭلىق ئەسكىرى بىرلىك، — ئا.

www.uyghurkitap.com

بىر ھازا سۈكۈتتىن كېيىن شەۋقى جىددىي بىر ئىش يادىغا يەتكەندەك ھەسرەتلىك تىنىپ:

— ما كېلىشمەسلىكنى كۆرمەمسىز، كەچ بازاردا، — دېدى ئىچى تىت ـ تىت بولغاندەك، — ئەخمەد ئەپەندىنىڭ ئايالى ئوغلىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ قالدى، بۇ تازا «ئۆزەم پاتمىغان كامارغا، غەلۋىر باغلاي قوڭامغا» دېگەندەك ئىش بولدى دېسىلە.

— ئاپلا! سارماشىق كەلدىما؟ ئىستىقلال بىلەن؟

— ھەئە. تازا چاغدا كەلدى ـ دە، ئاخىرى نېمە بولاركىن؟...

باشقا ۋاقىت بولۇدۇغان بولسا تەۋپىقنىڭ دەرھال ئەخمەد ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە بارغىسى، سارماشىق بىلەن كۆرۈشۈپ تۈركىيەنىڭ ئەھۋاللىرىنى سوراپ ئەھۋاللىشىپ كەلگۈسى كېلىپ تۇرالمايتى، لېكىن شۇ تاپتا نە شارائىت، نە ھەپسىلە يار بەرسە!

شۇ تەرىقە پاراڭلىشىۋاتقاندا ئىزچىلار باشلىقى يارمۇھەممەت كىرىپ كەلدى:

— ئەپەندىم قوينى تاپتۇق، ئەسكى سار تەرەپتە بىرسىنىڭ ھويلىسىدىكەن، — دېدى.

— قانداق ئادەمكەن ئۇ؟ ئوغرىمۇ؟ توغرىمۇ؟

— مەمتىلى ئەپەندى شاگىرتى ئالدىدا خاتىرجەم كۆرۈنۈشكە تىرىشىپ چاخچاق ئارىلاش سورىدى.

— ئۆي ئىگىسى بىر موماي ۋە كىچىك نەۋرىسى بىلەنىكەن. بالىنى گەپكە سالساق ئۇنى ئىككى ئادەم ئەپكىرىپ قويغانىكەن. خەقتە ئېيتماي بېقىپ تۇرۇشنى، ئېيتىپ قويسا ياخشىلىق كۆرمەيدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرۇپ چىقىپ كېتىپتىكەن.

— دېمەك، ئۇ قوي ئوغرىسى ئەمەسكەن ـ دە، چىقىپ دەم ئال ئوغلۇم، — مەمتىلى ئەپەندى يارمۇھەممەد چىقىپ كەتكەندىن كېيىن «قوي يۈتۈش ۋەقەسى» نىڭ ئۆتمۈشىنى سۆزلەپ بەردى.

— دېمەك دىققەت قىلىش كېرەك، ئەپەندى، ئېھتىيات قىلىپ،

بالىلارنى ساق- سالامەت ئېلىپ كەتسىلە. ھازىر ئىشپىيونلارنىڭ ھەرىكىتى جىددىيلىشىپ كەتتى. بۇ يەردىن قوي ئوغۇرلىغىچە بولغىنىدىن قارىغاندا سىلەرگە ئاللىقاچان دىققەت قىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا سىز مەجىددىن ئەپەندى بىلەن يۈسۈپ ئەپەندىگە، ئەخمەت ئەپەندىلەرگە سالامىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ، يۈسۈپ ئەپەندى كۆرۈشسۇن دېگەن ئىكەن، مەن بالىلارنى سالامەت ئۆيلىرىگە يەتكۈزۈپ قويۇپ باشقا كېلەي.

مەمتىلى ئەپەندى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئىزچىلارنى ئېلىپ كېتىشكە راسلاندى. ئۇ قىزىل دۆۋە مەكتەپتىكى يولداشلار بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن، ئىزچىلارنى 4-5 تىن كىچىك گۇرۇپپىلارغا بۆلۈپ، ئايرىم- ئايرىم كەتتى.

ئۈچ ئىزچى بىلەن قىزىل دەرياسىنى ياقىلاپ شەھەرنى كۈن چىقىش تەرەپتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ بالىلار بىلەن ھەزرەتتە ئۇچرۇشۇش ئۈچۈن ماڭغان تەۋپىق ئەسكىسادىن ئۆتۈۋېتىپ غېرىپسىنىپ قالغان مەيداننى كۆرۈپ بەكمۇ يۈرىكى ئېچىشتى. بۇ يىلقى مۇسابىقە تېخىمۇ كەڭ كۆلەملىك بولىدۇ دەپ قارىغان قەشقەر ۋىلايەتلىك مائارىپ ئۇيۇشمىسى بۇ يەرگە ئالدىن ئالا سەھنىلەرنى ياسىغان، يەنە باشقا زۆرۈر تەييارلىقلارنىڭ ئېغىرلىرى قىلىنىپ بولۇنغانىدى. ئەمدىلىكتە ئىگىسىز باياۋاندەك ھوھۇلداپ تۇرۇشى كۆزدە بۇ يەردىكى قاينام- تاشقىنلىقنى باشتىن كەچۈرگەن ئۇستاز ۋە شاگىرتلارغا ئوخشاشلا ئېغىر كەلدى. تەۋپىقنىڭ يېنىدا كېتىۋاتقان ئەكبەر خۇددى باققۇچىسىغا سۇۋاشقان قوزىدەك تەۋپىققە مەھكەم چاپلىشىپ، ئىسەدەپ تۇرۇپ:

— ئەپەندىم، يىغلىغۇم كېلىۋاتىدۇ... — دېدى.

بۇ گەپ ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزىنى ئاران بېسىپ تۇرغان تەۋپىققە بەكمۇ ئېغىر كەلدى. ئۇ ئەكبەردىنمۇ بالدۇرراق يىغلىۋېتىدىغاندەك نەپسى ئىتتىكلەپ، بۇرۇن چاناقلىرى ئېچىشىپ، گېلىمۇ قۇرۇپ قالغاندەك ھېچ سۆزگە كەلمەي، ناھايىتى ئۇزاق ئىسەدەپ ھېچكىمگە قارىماستىن ماڭدى.

ئاندىن:

ــ بەردەم بول، ئوغلۇم، سەن ئىزچى سەن! ــ دېيىشكە كۈچ توپلىدى.

www.uyghurkitap.com

ئون يەتتىنچى باب

1

1937- يىلى ئاپرېلدىكى جەنۇب ۋەزىيىتى ناھايىتى چىگىشلىشىپ كەتتى.

مەھمۇد مۇھىتى قەشقەردىن چىقىپ كەچتە يېڭىسارغا كەلدى ۋە 3- پولك ئىشتابىغا چۈشتى. 3- پولكتا ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن ئىسمائىلاخۇن، سايىت ئاخۇنلار بار ئىدى. مەمھۇد مۇھىتى ئۈچىنچى پولكتىكى بارلىق ئەسكەرنى جەڭگىۋار ھالەتكە كەلتۈردى. ئۇ جەڭگىۋالىقى، تەدبىرلىكلىكى، سادىقلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ 1- روتا كوماندىرى ئابدۇنىيازنى ئۆز روتىسى بىلەن يېڭىشەردىن چىقىپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى توسۇش ئۈچۈن ياپچانغا ئەۋەتتى. بۇ چاغدا بۇنداق مالىمان ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ بىرەر ئەمەلگە ئېرىشىش ياكى ئۆز ئالدىغا باش كۆتۈرۈپ چىقىشنى خىيال قىلغان كىچىكاخۇن ئۆز روتىسى بىلەن چىقىپ كېتىپ، يېڭىسار ئەتراپىدىكى مەلۇم بىر يېزىغا يوشۇرۇنۇۋالغانىدى.

ئىشىنىڭ بۇ تەرىقە بۇرۇلۇشى مەھمۇد مۇھىتىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇردى. ئۇ ئىلگىرىلا كىچىكاخۇندىن شۈبھىلەنگەنىدى، بۇ دەسلەپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش پىلانىنى مۇزاكىرە قىلغان چاغدىن باشلىناتتى. مەھمۇد مۇھىتى بۇ ئىشنى ئۆز پىلانىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا خەۋپ دەپ قارايتتى. شۇڭا ئۇ ئۈچىنچى پولكنىڭ پودپولكوۋنىكى ئىسمائىل ئاخۇنغا كىچىكاخۇننى ۋە پولك بوغالتىرى ئابلىمىتنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇدى.

كىچىكاخۇن ھەر ئېھتىمالغا قارشى — مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش

ئېھتىياجى ۋە ئەمەلىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش تەقەززاسى سەۋەبىدىن لىيۇبىڭ بىلەن ئالاقە باغلاشنى زۆرۈر ھېسابلاپ، ئۆزىنىڭ مەھمۇد مۇھىتىدىن ئادا- جۇدا بولۇپ چىققانلىقىنى، ھۆكۈمەتكە كۈچ چىقىرىشنى خالايدىغانلىقىنى، ھازىر ئۆزىگە ياردەم كېرەكلىكىنى، ياردەم بېرىلسىلا مەھمۇدنى توسۇپ قالالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ خەت يازدى ۋە بىر ئەسكەردىن يېڭىشەرگە ئەۋەتتى. كىچىكاخۇن ئىلگىرىمۇ بىر قېتىم مەھمۇد مۇھىتىلارنىڭ مەخپىي كېڭىشى ھەققىدە لىيۇبىڭ بىلەن ئالاقىلاشقانىدى. شۇڭا ئۇ لىيۇبىڭدىن زور ئۈمىد كۈتەتتى.

خەت ئېلىپ ماڭغۇچى ياپچان ئەتراپىدا مۇداپىئەدە تۇرغان ئابدۇنىياز روتىسى تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنىپ، خەت قولغا چۈشۈپ قالدى. ئابدۇنىياز خەتنى ۋە تۇتۇۋېلىنغان خەت توشۇغۇچىنى يېڭىسارغا — مەھمۇد مۇھىتىغا ئەۋەتىپ بەردى. مەھمۇد مۇھىتى بولسا يېڭىسار باجخانىدىكى پۇلنى ئېلىپ يەنە يولغا چىقتى. ئۇ مېڭىش ئالدىدا لىيۇبىڭنىڭ دەرھال قوغلاپ كەلمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويۇدۇغان بىر پارچە ساختا مەكتۇپ يېزىپ يېڭىشەرگە ئەۋەتىۋەتتى. ئۇلار قىزىلغا يېتىپ كەلگەندە ئۆزلىرى بىلەن تۇتقۇن قىلىپ ئېلىپ ماڭغان ئىدرىسنى ئېتىپ، جەسىدىنى تاشقا باستۇرۇپ قويۇپ، ھىمىتنىڭ سېپىنى كېسىپ كۆكراۋاتقا قاراپ مېڭىشتى.

يەكەندە تۇرۇشلۇق 4- پولكنىڭ پولكوۋنىكى سايىم قاتارلىق كادىرلىرى مەھمۇد مۇھىتىنى گۇمان ۋە دۈشمەنلىك نەزىرىدە كۈتۈۋالدى. سايىم بۇ نەپرەت ئۇرۇقىنى ئۈرۈمچىدە شىڭ دۇبەن كۆرىسىدا ئۇقۇشتىن ئالغانىدى. مەھمۇد مۇھىتى بۇ ئادەملەرنىڭ ئۆزى يولغا چىققان ھامانلا دۈشمەنلىك ھەرىكەتلىرىنى باشلايدىغانلىقىنى بىلەتتى. سىجاڭ ئۆزى تۇرغاندا بۇنداق دۈشمەنلىك ھەرىكىتىنى قوزغاش ئاسان ئەمەس ئىدى. چۈنكى تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار ۋە ئەسكەرلەر ئالدىدا مەھمۇد مۇھىتىنىڭ نوپۇزى يەنىلا يۇقىرى ئىدى. ئۇ كىشىلەردىكى بۇنداق روھى ھالەتتىن پايدىلىنىپ سايىمنى ئاجىزلىتىدىغان بەزى

ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى قىلدى. ئۇنىڭ بىر قانچە مۇھىم پەرمان بەرادارلىرىنى ئۇنىڭدىن ئايرىۋېتىش ئۈچۈن، ئۆزى بىللە ئېلىپ كېتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى، ھەمدە 4- پولكىنىڭ پودپولكوۋنىكى بوساق نىيازغا سايىمنى، بوغالتىر ھېكىمجان، يەركەن ھاكىمى ئەخمەتجان قاتارلىقلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، بانكىدىكى پۇلنىڭ ھەممىنى ئېلىپ 4- پولكنى باشلاپ يەركەن دەريا ساھىلىدىكى كاچۇڭغا بېرىش ھەققىدە مەخپىي بۇيرۇق بەردى.

مەھمۇد مۇھىتى ماھىرلىق بىلەن تەدبىر قوللۇنۇپ، شارائىت ھازىرلاپ قويغاچقا بوساق نىياز بۇ بۇيرۇقنى ئوڭۇشلۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، پولكنى ئېلىپ كاچۇڭغا ئاتلاندى.

بۇ چاغدا ئابدۇنىياز يېڭىشەردىن كېلىدىغان خەۋپنى تۇسۇپ، ياپچاندا تۇرۇۋېرىشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يېڭىسارغا قايتىپ كەلدى ھەمدە خېلىدىن بېرى يېڭىساردا تۈرمىدە ياتقان پودپولكوۋنىك مۆيىدىننى تۈرمىدىن بوشاتتى. (بۇ كىشى ئىلگىرى قەشقەردە خاتالاشقانىكەن.) ئۆزى يەنە بىر بۆلۈك ئەسكەر بىلەن مەھمۇد مۇھىتىنىڭ كەينىدىن كاچۇڭغا ئالدىن كەتكەنلەرنىڭ ئارقا تەرىپىنى قورۇغداپ ماڭدى. چېچىلىپ كەتكەن ئالتىنچى دىۋىزىيە جەڭچىلىرىنىڭ قەشقەردە قالغانلىرىدىن باشقىلىرى كاچۇڭغا توپلۇناتتى.

بوساق نىياز پولكنى باشلاپ كاچۇڭغا بارغاندىلا مەھمۇد مۇھىتى بۇ يەردىن كېتىپ قالغانىدى. ئۇ ماخۇسەن قىسىملىرىنىڭ يولدا ئاۋارە قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ماخۇسەن بىلەن بىرلىشىش مەقسىتىدە سۆھبەتلەشكىلى كېتىۋاتقانلىقى توغرۇلۇق خەت يېزىپ ئالدىن ماڭدۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۆزى ھەمراھلىرى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇ تاغ بويلاپ مېڭىپ قاغىلىقنىڭ كۆكيارغا، كەلگەندە بىللە كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ قايتىپ كېتىشىگە ئىجازەت بەردى، ھەمدە قوشۇنىنى گۇمانلىق ئادەملەردىن تازىلاپ، 17 ئادەم بىلەنلا لاداخ يولى بىلەن ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتتى.

www.uyghurkitap.com

بۇ چاغدا بارلىق قالدۇق قىسىملار كاچۇڭغا يىغىلدى. ئۇ ئەسكەرلەرنىڭ كاتتىۋاشلىرى باش قوشۇپ، بىر كىشىنى دىۋىزىيىگە كوماندىر قىلىپ تىكلەش ھەققىدە مەسلىھەتلەشتى. مۆيىدىن پودپولكونىك ئۆزىگە قىلغان ياخشىلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئۆزىنىڭ چوڭلۇقى سايىسىدە ئابدۇنىيازنى كۆرسەتتى. باشقىلار ئۇنىڭ پىكرىگە تەتۈرلۈك قىلىپ كەچ بازاردا زىددىيەت تېرىشنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇنىياز دىۋىزىيە كوماندىرى قىلىپ سايلاندى. توپلانغان ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئىدىتلاندى. بۇلار ئاساسەن 3-، 4- پولكنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمى 1، 2- پولكنىڭ جەڭچىلىرى ئىدى. مىڭدىن ئوشۇق بۇ ئەسكەر يەنە تۆرت پولكقا بۆلۈنۈپ، شەھەرگە كىرىپ ئورۇنلاشتى. بۇ 1937- يىلى 12- ئاپرېل كۈنى ئىدى.

2

قادىر ھاجى ئىشخانىسىدا مەھمۇد مۇھىتى قاچقاندىن كېيىن، جەنۇبىي ۋەزىيەتنىڭ مۇقىم بولمايدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، يېقىندا ياردەمگە كەلگەن ئەسكەرلەرنىڭ قوماندانى ئىسھاقبەگ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئامانلىق، ئومۇمىي ۋەزىيەت ۋە بۇندىن كېيىنكى ئىشلار ئۈستىدە مەسلىھەت قىلىشتى. شۇ چاغدا تېلېفون جىرىڭلىدى.

— نېمە قىلىۋاتىلا، ھاجىم؟ — دېدى قارشى تەرەپ.

— بىكار، — دېدى قادىر ھاجى سوغۇققىنا.

— كەچقۇرۇن مېنى كۆتسىلە، سىلى بىلەن مۇڭداشقىم كېلىپ قاپتۇ.

— ھىم! — بۇ قادىرھاجىنىڭ ماقۇل دېگىنى ئىدى. ئۇ تېلېفون بەرگۈچىنى دەرھال تونۇغانىدى. شۇڭا ئۇنىڭ كەيپى ئۇچتى. راستىنى

ئىيتقانىدا ئۇ بۇ سەللىلىك مەخسۇمنى زادىلا ياراتمايتتى، لېكىن، قېرىشقاندەك ئۇنىڭ خوجايىنىدىن ئەيمىنىش تۇيغۇسى تۇپەيلى، بۇ ئادەمنىڭ قول ئاستىدىكى ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىۋاتاتتى. بۇ ھال ئۇنىڭ مەن- مەنچى، جاھىل ۋە ھاكاۋۇر تەبئىيىتىگە قاتتىق يامان تەسىر قىلاتتى.

ئۇ تورۇپكىنى قويغاندىن كېيىن «سۇرناي» دىن بىرنى تۇتاشتۇرۇۋېلىپ، ئىسھاقبەككىمۇ سوغۇق قاردى ۋە سوغۇق تەلەپپۇزدا:

ــ باشقا گەپ- سۆزلەر بولسا كېيىن سۆزلۇشەرمىز،ــ دېدى. بۇ ئۇنىڭ ئىشىڭ تۈگىدى، دېگىنى ئىدى. ئىسھاقبەگ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن قادىر ھاجى ئىچى يامان ئادەملەردە ھەمىشە بولۇپ تۇرۇدىغان خۇيى تۇتۇپ قېلىش سەۋەبىدىن بىر نەچچە تال «سۇرناي» چەكتى.

ئارقىدىن ئۇ ئەسلىدە «12- ئاپرېل»غا نىشانلىغان قوزغىلاڭنىڭ بولماي قالغانلىقى تۇپەيلى، ئۆزىنىڭ خىزمەت كۆرسىتىشىنىڭ ياخشى پۇرسىتىدىن مەھرۇم بولغانلىقى ئۈستىدە خىيالغا كەتتى. ئارقىدىن ئۇنىڭ ھەممە دەردىنى ئاخباراتچىلاردىن ئالغۇسى، ھېلىقى ئۇزۇن بۇرۇنى راسا تىللىغۇسى كەلدى. ئۇ مۇشۇ نەشىكەش ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ، پىلانغا تەسىر يەتكۈزۈپ قويدىمىكىن دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئەبلەخنىڭ تەۋەلىكىمۇ بەك مۇجىمەل ئىدى. ئۇ قادىرھاجى ئۇچۇنلا ئىشلەپ قالماي، ليۇبىڭغىمۇ ئىشلەيتتى. كىم بىلىدۇ، ئۇ بەلكىم پۇلنى دەپ مەھمۇد مۇھىتى ئۈچۈنمۇ ئىشلىگەندۇر. ئىشقىلىپ ئۇنى داۋاملىق نازۇك، مەخپىي ئىشلارغا قويغىلى بولمايدۇ! ئەمما ئۇنىڭ خوشاللىقىمۇ بارىدى. ئۇنىڭ يايغان تورى مانا شۇ ئىسيان ھەققىدە ئۇنىڭغا ئالدىن خەۋەر بەرگەن. گەرچە ئۇ بىردىن بىر ئاخبارات مەنبەسى بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ مۇۋەپپىقىيەتلىك ھالدا ئاتۇش ئىزچىلىرى ئارىسىدا بىر ئانتىنا ئاپىرىدە قىلالىغانلىقى ۋە ئۇ بەرگەن خەۋەرنىڭ باشقا مەنبەلەردىن كەلگەن يىپ ئۇچى بىلەن ئۇلۇنۇپ ئىسپات بولۇشى ئۇنى خېلى مەغرۇرلاندۇراتتى.

ئۇ مۇشۇنداق خىياللاردىن كېيىن ئاخباراتچى ھەققىدە شۇنداق

قارارغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزىنى سەل يېنىكلەشكەندەك ھېس قىلدى.

كەچقۇرۇن ئۇ ئۆزى ئەڭ بىزار بولۇدۇغان مەخسۇمنى كۈتتى.

مەخسۇم ئىلگىرىكىدەكلا ئۆزىگە خاس تەلەپپۇزدا چاخچاقچىمۇ، مەسخىرىگىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر خىل لاۋزىلىق بىلەن ئەھۋال سوراپ كىرىپ كەلدى.

ــ ياخشى تۇرغانلا، ھاجىم؟

ــ ھە، مۇشۇنچىلىك.

مەخسۇم تەكلىپنى كۈتۈپ تۇرمايلا كۆرپىگە كېلىپ ئولتۇردى. قادىر ھاجى خوش ياقمىغاندەك ئۇنىڭ قارشىسىغا كېلىپ جايلاشتى.

ــ خوش، ھازىرقى ۋەزىيەتتىن خەۋەرلىرى باردۇر؟ــ دەپ سورىدى مەخسۇم قادىرھاجىنى ياراتمىغاندەك. گويا ئۇنى پەقەت قوپاللىق، زورلۇقتىن باشقىسى قولىدىن كەلمەيدۇ، ئۇنىڭغا قارىغاندا نازۇك ئىشلارنى مەن كۆپ بىلىمەن دېگەندەك بىر خىل ئىپادە بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ بىلمەن،ــ دېدى قادىرھاجى مەڭىز گۆشىنى پۇرۇشتۇرۇپ، تەكەللۇپسىز تەلەپپۇزدا.

ــ سىلىنىڭچە ھازىرقى ۋەزىيەت قانداق؟ نېمە خەۋپ، نېمە يېڭىلىق بار؟ ئۇنىڭ كېلىش مەنبەسى قايان؟

قادىرھاجى غەزىۋى تازا ئۆرلەپ تۇرغان بولسىمۇ جاۋاب بېرىش قارارىغا كەلدى. «بۇ تازا كىشىنى بالا قاتارىدا كۆرگەنلىكقۇ؟! ئۇبىلگەننى مەن بىلمەيتتىممۇ؟!» دەپ ئويلىدى ئۇ.

ــ تەرتىپنىڭ بۇزۇلۇشى ماۋتىنىڭ قېچىشىدىن باشلاندى، ــ دېدى بىزارلىق بىلەن،ــ ھېلىقى سىلىنىڭ چوڭ «ئارقار»لىرى،ــ دەپ ئىزاھلىدى يەنە بىر ئىچى زەھەرلىك بىلەن،ــ ئۇ بىزگە مايىل بىر قىسىم ھەربىي ئەمەلدارلارنى ئۆلتۈرگۈزۈۋېتىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن سىلىنىڭ خوجايىنلىرىنىڭ ئىچىدىن بۇزمەن دەپ قىلغان جىمى ئىشى يوق بولۇپ، ئاخىرقى ھېسابتا ماۋتىنىڭ قوشۇنى ئابدۇنىيازنىڭ

قولىغا چۈشتى. ئۆتكەن دۈشەنبە كۈنى ئۇلار رەسمىي ھالدا يەركەن شەھىرىگە ئورۇنلاشتى. بىر ھەپتىدىن بېرى ئەسكەرلەرنى تەرتىپكە كەلتۈرۈۋاتىدۇ. ماخۇسەنگە ئەلچى ماڭدۇردى. ئۇلار يېقىن ئارىدا يا، قاغىلىقتا ياكى يەركەندە رەسمىي سۆھبەت ئۆتكۈزۈدۇ. سۆھبەتتە ئۇلار كېلىشىم ھاسىل قىلىشى مۇمكىن. ئۇلار بىرلەشكەندىن كېيىن قەشقەرگە ھوجۇم قىلىدۇ...

— ئۇنى ھازىر بالىلارمۇ بىلىدۇ، — دېدى مەخسۇم يەنىلا مەخسىرلىك تەلەپپۇزدا، — بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە قانداق ئەھۋال يۈز بېرىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقىلىمۇ؟

— ئۇلار ئىككى تەرەپ بىرلەشسە ھەربىي كۈچ جەھەتتە بىزدىن ئۈستۈن بولۇدۇ. قەشقەرنى گەپ يوق ئىگىلەيدۇ! يەنە نېمە بولاتتى.

— لېكىن، مېنىڭ خوجايىنىم بۇنى ئاساسىي خەۋپ دەپ قارىمايدۇ. چۈنكى ئۇ ياۋايىلارنىڭ توپىنى ئاسانلا پارچىلىۋەتكىلى بولىدۇ. لېكىن ئۇلار قەشقەرگە يېتىپ كەلسە ئۇلارغا بىر ئاڭلىق كۈچ قوشۇلۇپ كېتىدۇ. خاتىرىلىرىدە بارمىكىن، مامۇت بۇ كۈچنى پايدىلانماقچى بولغانىدى، ئۇلار «12-ئاپرېل»دا قوزغالماقچىدىغۇ؟ شۇڭا بۇ بالايى بەتتەرنىڭ ئالدىنى ئالماق كېرەك، ھاجىم، — مەخسۇم بىر تال «سۇرناي»نى تۇتاشتۇرۇۋېلىپ، رەسمىي تەلەپپۇزدا داۋام قىلدى، — خوجايىنىم مانا مۇشۇ يوشۇرۇن ياتقان يىلانلارنىڭ بېشىنى چانىۋېتىش زۆرۈر دەپ قارايدۇ، ھەم زۆرۈر تاپسىلا تەجرىبىلىك رازۋېتچىكلاردىن ئون-ئون بەشنى ياردەمگە بېرىدۇ. ئىسھاقبېك ئادەملىرى بىلەن بۇ ئىشنىڭ پېشىدە بولۇدۇ. سىلى بۇ ئىشقا ئىشەنچلىك ئادەملەرنى قويسىلا. بۇ ئىشقا دەرھال كىرىشمەك كېرەك.

— ئادەم بولمىسىمۇ يېتىشىمەن، بولسا ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ!— دېدى قادىرھاجى يەنە توڭلۇق بىلەن. ئەمما ئۇنىڭ چېھرىدە ئۆز رولىنى جارى قىلىش ئالدىدا تۇرغان جاللاتنىڭ، ئۇزۇن مەزگىللىك قان ئىچىش خۇمارى بېسىلىش ئالدىدىكى شاتلىقى سېزىلىپ تۇراتتى، — مەن بۇ

ئىشقا كىمنى بەلگىلەشنىمۇ ئويلاپ قويدۇم.

— كىمنى كۆزدە تۇتۇۋاتقانلىرىنى بىلدىم،— دېدى مەخسۇم دانالىق بىلەن، ئەمما بۇ سۆز قادىر ھاجىغا تازا ياقمىدى، — ئۇ سىېزىلىپ قالغان نىشاندەك قىلىدۇ، ئۇنى بۇ ئىشقا قويۇش ئارقىلىق، ئۇنى ئايىنىپ كېتىشتىن ساقلاش كېرەك. بۇنداق بولغاندا ئۇ ئايىنىپ كەتكەندىمۇ قارشى تەرەپ ئۇنى دوست ھېسابلىمايدۇ.

— ھىم...

— سىلى دېمىگەن بولسىلا مەن شۇنى دېمەكچى بولۇپ تۇراتتىم، مەندىن كېيىن ئۇ كىشى كەلمەكچىدى. خوجايىنىم ئۇنى بۇ يەرگە ئەۋەتمەكچىدى.

— ھە...؟— دېدى قادىرھاجىم ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭ پەرىزى توغرا چىققانىدى.

— بۇ موھىم ئىش، بىسىپ كېلىۋاتقان كەلكۈندىن ساقلىنىش ئۈچۈن توغان تۇتقاندەكلا. ھەممىسىنىڭ بىشى كېسىۋېتىلسە، قۇيرۇقلىرى كېرەككە كەلمەيدۇ.

مەخسۇم بۇ ھەرىكەتنىڭ ئىنتايىن جىددىي ۋە تېز، شۇنداقلا تويۇقسىز ئورۇندۇلۇشى كېرەكلىكى ھەققىدە تاپىلاشلىرىنى تۈگۈتۈپ، چىقىپ كەتتى. قادىر ھاجى مەخسۇم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھېلىقى رەزىل ئادەم ھەققىدە ئويلۇنۇپ، ئويلىغانسېرى گۆشلۈك يۈزى ئىسىلىپ، غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى.

ئون سەككىزىنچى باب

1

ئاپرېلنىڭ 20- كۈنلىرى ئەتراپىدا يۇرتنىڭ پۈتكۈل ئېتىكىنى باھار ئۆز قۇچىقىغا ئالغان، ۋادا باھارنىڭ ئىللىق ھاۋاسىدىن نەپەسلىنىپ، يېڭىلىقىدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ئەيتاۋۇر يىلنىڭ ھەر قانداق مەزگىلىدىن يېشىلراق بولغان تال يوپۇرماقلىرىنى باھارنىڭ غۇر- غۇر سالقىنى بىلىنەر- بىلىنمەس يەلپۈپ تۇراتتى. بۇ مەيىن شامال كەچ كىرىشكە باشلىغانسېرى گويا ھەممە بۇلۇڭ- پۇشقاقلاردىن ئەخلەتلەرنى يىققاندەك ھاۋا بوشلۇقىدىكى بۇلۇتلارنى قىران دەريا ۋادىسى ئۈستىگە توپلاشقا باشلىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كېچىسى شۇنچىلىك قاراڭغۇ بولدىكى، ئۇنىڭ قارىلىقى ياۋۇز نىيەت ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ئوخشايتتى. ھاۋا قارا نىيىتى كۈچىيىۋاتقان ئادەمنىڭ كۆڭلىدەك بارغانسېرى قارايماقتىدى. ھاۋانىڭ پۇرىقىدا كۆرۈنەرلىك نەملىك سېزىلەتتى، تەننى شۈركەندۈرگىدەك سوغۇقىدى.

تاڭ سۈبھىسى كۆتۈرۈلگەندىن باشلاپ، ئاۋۋال دانە- دانە يامغۇر تامچىلاشقا، كېيىن ئۇششاق سىم- سىم يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. تېمپېراتۇرا كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ، بىر خىل زېرىكىشلىك سىم- سىم يامغۇرنىڭ تۆكۈلۈپ تۇرۇشى كىشىگە ئېغىر مۇسىبەت تۇيغۇسى بەخش ئېتەتتى. يامغۇر كىشىلەرنى ئۆي- ئۆيلىرىگە قوغلىۋەتكەچكە كوچىلارمۇ

بوب- بوش، بۇ هال كىشىنىڭ ئىچىنى كەيپىنى بۇزۇپ تۇراتتى.

سۇلتان سۇتۇقنىڭ گۈمبىزى سىم- سىم يامغۇر بىلەن ھۆللىنىپ پارقىراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قۇببىسى تۇمانلاشقان ھاۋانىڭ قوينىدا ئىچىمۇ سۇرلۇك، ھەيۋەتلىك، شۇنداقلا باياۋان جىمجىتلىقتا بىر خىل سۈكۈت ئىچىدە تۇراتتى. ھەزرەت سۇلتان جامەسىنىڭ قوش پېشايۋانلىرىدا تىرىكچىلىك ھەرىكىتىدىن مەھرۇم بولغان كەپتەرلەر گۇ- گۇلىشاتتى. پاختەكلەر پالاقلاپ ئۇچاتتى. يامغۇر بىلەن يۇيۇلغان دەل- دەرەخلەرنىڭ يېشىل رەڭگى تېخىمۇ قويۇقلاشقان بولۇپ، بەكمۇ گۈزەل كۆرۈنەتتى. بىراق مۇسىبەت جىمجىتلىقىدىكى بۇ گۈزەللىك ئادەمسىز باغچىدەك بىچارە ۋە كۆڭۈلسىز ئىدى.

رۇشتى مەكتەپ ھويلىسىدا ئالدىراپ باشلىنىپ كېتىدىغان ھەرىكەتلەر، ياڭراپ تۇرىدىغان جەڭگىۋار مارشلار، قىسقىسى پۈتۈن يۇرتقا جان بېغىشلاپ تۇرغۇچى ھاياتلىق ھەرىكىتىمۇ ئالدىقانداق سېھىرگەر تەرىپىدىن جانلىقلىرى پۈتكۈل تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن تىلسىم ماكاندەك تۈس ئالغانىدى.

ئەمما سىنىپلاردا يەنىلا تىرىك ئادەملەر ھەرىكەت قىلىشماقتىدى. قوشنا قىزلار مەكتىپىدىمۇ، ئوغۇللار مەكتىپىدىمۇ ئوقۇغۇچىلار سىنىپلاردا جىم- جىت ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلىماقتىدى.

تەۋپىق دوسكىغا ئاتۇش يېزىلىرىنىڭ جايلىشىش خەرىتىسىنى[1] سىزىپ ئوقۇغۇچىلارغا ئاددىي خەرىتىلەرنى سىزىش، تەرەپلەرنى پەرق ئېتىش ھەققىدە دەرس سۆزلەۋاتاتتى. ئىشىك چېكىلدى. مەمتىلى ئەپەندى پەرۋا قىلماي جۇغراپىيە دەرسىنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە، ئاتا- بوۋىلىرىمىزنىڭ ئۆز يۇرتىنىڭ دائىرىسى ۋە ئۇنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى بىلمەي يۈرگەنلىكلىرى، جاھانگىرلار بولسا بىزنىڭ يۇرتىمىز ھەققىدە

[1] ئۇ چاغلاردا خەرىتە «يۇرت بەلگىسى» دەپ قوللىنىلغان. ــ ئا.

www.uyghurkitap.com

بىزدىن ئوبدانراق بىلىدىغانلىقلىرى... ھەققىدە تەسىرلىك سۆزلىمەكتىدى.

ئىشىك يەنە چېكىلدى. مەمتىلى ئەپەندى سەل كەيپسىزلەندى. چۈنكى ئۇ دەرس ۋاقتىدا ھەر قانداق زۆرۈر ئىش بولسىمۇ سىنىپقا كىرىشكە، ئىشىك چېكىشكە بولمايدىغانلىقىنى تۈزۈم قىلىپ بېكىتكەن، ئىككى يىلدىن بېرى ھەممە بۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ كەلمەكتىدى. تۈزۈم — بىرخىل مۇقەددەس نەرسە، ئۇمۇ ئېتىقادنىڭ كىچىك كاتېگورىيىسى. ئۇنىڭ بۇزۇلۇشى ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەسقۇ؟ ئۇنىڭ دەرس سۆزلەش بىلەن ھاياجانلىنىپ نۇرلۇنۇپ كەتكەن چېھرىسىگە بىر خىل نارازىلىق، غەزەپ ۋە بىلىپ بولمايدىغان خاپىلىق سايە سالدى. ئۇ ئىشىكنى ئېچىپلا:

— نېمە گەپ؟ قانداق ئىش بۇ؟ — دەپ سورىدى. ئۇ ھەتتا ئىشىك چەككۈچىنىڭ كىملىكىنى ئەقىل كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئايرىپ ئولتۇرمىدى. ئىشىكتە لىۋاھىددىن تۇراتتى.

— قەشقەردىن ئىككى ئادەم چىقىپتىكەن، كۆرۈشۈمىز دەيدۇ، بىرىسى ھېلىقى سانايى نەپىسەدە ئىشلەپ يۈرگەن ئوبۇلقاسىم، — دېدى لىۋاھىددىن نېمىشكىدۇر تىترەك ئاۋازدا.

— ئوبۇلقاسىم؟ دەرستىن چۈشكەندە كۆرۈشسە بولمامدىكەن؟ ئېيتمىدىڭىزمۇ؟

— ئېيتتىم...

— شۇنداق بولسۇن،... — مەمتىلى ئەپەندى سىنىپقا كىرىپ كەتمەك بولۇپ تەمشىلىۋىدى، كارىدور ئىشىكىدە «مېھمان»نىڭ ئۆزى كۆرۈندى. مەمتىلى ئەپەندى ئوبۇلقاسىمنى ساقچى فورمىسىدا كۆرۈپلا ئىشىنىڭ تېگىگە چۈشەندى. ئۇ ئۆزىنىڭ بولغۇسى قىسمىتىگە بالىلارنى شاھىت قىلىشنى خالىمايتتى. شۇڭا قولىنى دەرھال ئىشىك تۇتقۇچىدىن تارتىۋېلىپ، تالاغا قاراپ ماڭدى ھەم كېتىۋېتىپ

لىۋاھىددىنغا، ــ سىز سىنىپقا كىرىپ تۇرۇڭ، ئوغلۇم، «يۇرت بەلگىسى»نى چۈشەندۈرۈپ بېرىڭ، ــ دېدى ـ دە، ئوبۇلقاسىم تەرەپكە ماڭدى.

ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى روھىي ـ ھالىتىنى تەسۋىرلەش قىيىن ئىدى. ئۇنىڭ قاتتىق ھاياجان سەۋەبىدىن نېرۋىلىرى تورمۇزلۇنۇپ قالغان، سەزگۈرلۈكىنى يوقاتقان دېيىشكە بولاتتى.

كونا تونۇشلار كارىدور ئىشىكىدىكى پەللەمپەيدە ئۇچراشتى.

ــ كۈتمىگەن بولغىدىلە؟ ــ دېدى ئوبۇلقاسىم بىر خىل كۆرەڭلىك ھەم مەسخىرىلىك تەلەپپۇز بىلەن، ئۇ ساقچى فورمىسىدا باشقىچە كۆرەڭ، ئېگىز قاڭشىرى تېخىمۇ گەۋدىلىك كۆرۈنەتتى. بەلۋېغىدىكى تاسمىسىدا ماۋزېرمۇ ئېسىقلىق ئىدى. ناراقتا ئۇنىڭ بىر ھەمراھى يېنىچە تۇراتتى. ئوبۇلقاسىم سوئالدىن كېيىن، بۇرنىنىڭ ئۇچىنى چىمداپ قويىدى، چىرايىدا بولسا چۈشەندۈرۈپ بولمايدىغان بىر خىل كۈلۈمسىرەش باردى.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇ سوئالنى سوراپ بولغان ۋە قاڭشىرىغا قول ئۇزۇتۇۋاتقان پۇرسەتتىلا نۇرغۇن ئىشلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، تەسەۋۋۇر قىلدى، تەھلىل قىلدى، سىلىشتۇردى. ئاخىرىدا ئۇ ھەممە ئىشنىڭ تاسادىپى ئەمەسلىكىنى، بۇلارنىڭ ئاللىقاچان ئويلاپ قويۇلغانلىقىنى ھېس قىلىپ، نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ھەققىدە بىر قارارغا كېلىپ بولدى. بۇ ئىشنىڭ ھەل بولۇشىغا بەلكىم بىر سكونت كەتكەندۇر ياكى ئۇنىڭدىن ئازراق كەتكەندۇر. ئۇ ئوبولقاسىمغا قىلچىلىك يۈز ـ خاتىرە قىلماستىن جاۋاب بەردى:

ــ ئەجەپلەنگۈدەك نېمىسى بار، ئەپەندىم، بىر تاشنى كۆتۈرسىڭىز تېگىدە يا يىلان ياتقان بولىدۇ، يا بىر نەچچە ئېشەك قۇرۇتى. يىرتقۇچ نىقابلىنىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ مەڭگۈ ئادەمنىڭ سىياقىدا تۇرۇۋەرمەيدۇ. ـ دە!

ئوبۇلقاسىم تاتىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆرەڭلىكى ئەرش ئەلادىن بىراقلا

تەھتى ئەسراغا چۈشۈپ كەتكەندەك بولدى. بىراق ئۇ زەھرىنى سانجىپ ئۆچ ئېلىۋالماقچى بولدى.

— ھەر قايسىڭ تېخى ئۆزەڭلارچە ھەممە ئادەمدىن بىز ئەقىللىقمىز دەپ يۈرىشسەن، بىراق، ئاكاڭ قارىغاينىڭ يۈرىكىڭگە ئورنۇشۇۋالغانلىقىنى تويۇشمايسەن! كۆردۈڭمۇ؟

تەۋپىق ئۇنىڭغا ئۆزىگە خاس سوغۇق قارشى بىلەن، جالالاتنىمۇ تىترىتىۋېتىدىغان ئاجايىپ قارشى بىلەن لەپپىدە قاراپ قويدى ۋە مېڭىشتىن ئاۋۋال رەقىبىنىڭ سۆزىگە تىغمۇ- تىغ جاۋاب بېرىشنى زۆرۈر تاپتى.

— ھەر قانداق كاتتا سورۇندىمۇ، شۇنداقلا نىجاسەت ئازگىلىدىمۇ چىۋىندىن خالى بولغىلى بولمايدۇ. بۇ ئەسلا چىۋىننىڭ چىۋەرلىكى، ئاقىللىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئىپلاس، بىزەڭ تەبىئىتىدىندۇر!- شۇندىن كېيىنلا پەللەمپەيدىن چۈشتى.

— ماڭ! كۈچۈكلىرىڭ ئۈۋىسىدىن چىققۇچە ئامانى خۇدا يولغا چىقىپ كېتىلى، بولمىسا ساڭىمۇ، ئۇ نېمىلەرگىمۇ ياخشىلىق يوق! مەمتىلى ئەپەندىمۇ ئوقۇغۇچىلار سىنىپتىن چىققۇچە بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشنى خالىمايتى. ئەگەر يەنە ئازراق كېچىكىدىغان بولسا ئۇلار چىقاتتى- دە، تولىمۇ ئوڭايسىز ۋەزىيەت شەكىللىنەتتى. «ياق!ئۇ چاغدىكى ئىشلارنى خۇدا كۆرسەتمىسۇن! تەلەببىلەر ئازابلىنىدۇ ھەم تۇرالماي قاراملىق قىلىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە بىر مۇنچە مۇنەۋۋەرنىڭ بېشى كېتىدۇ! ئالدىراش كېرەك!»

مەمتىلى ئەپەندى مۇشۇ نۆۋەتتىكى دەرستىن چىقىپ شورۇق مەكتەپكە بارماقچى ئىدى. بۇ ئىشنى ئېلاخۇن بىلەتتى. شۇڭا ئۇ ئەپەندىنى كۈتكۈزمەستىن ئاتنى توقۇپ تەييار قىلىپ قوياتتى. ئۇ ئۈيۈشما تەرەپكە ماڭدى.

— نەگە؟ — دېدى ئوبۇلقاسىم قوپاللىق بىلەن.

— ئېتىم ئويۇشمىدا، — دېدى مەمتىلى ئەپەندىمۇ قەھرى بىلەن. ساقچىلارنىڭ ھەر ئىككىسى ئاتلىق ئىدى.

— توختا، سەن بارما، — دېدى ئوبۇلقاسىم ۋە ھەمراھىغا قاراپ: — سەن بېرىپ ئېلىپ كەل، گەپنى ئاۋۇتماسلىق ئۈچۈن «مەمتىلى ئەپەندى ئاتنى ئېلىپ كەل دەپ ئەۋەتتى» دېسەڭلا بولىدۇ!

ئۇلار شۇ يەردە ئون مىنۇتچە كۈتۈپ تۇرۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ سۆھبەتلەشكەچ تۇرۇش ئېھتىمالى بولمىغاچقا، مەمتىلى ئەپەندى خىيالغا كەتتى. ئۇ ھەر قېتىم ئات بىلەن بىر ياققا ماڭماقچى بولسا قاچان ماڭىدىغانلىقىنى ئىبلاخۇنغا ئېيتىپلا قويسا ئۇ ئاتنى توقۇپ ھازىر قىلىپ قوياتتى. مەمتىلى ئەپەندى ئادەتتە ئاتنى ئالغىلى ئۆزى ئاتخانىغىچە باراتتى.

— قاياققا، ئەپەندىم؟ — دەيتتى ئىبلاخۇن دېھقانلارغا خاس ساددا چىراي كۈلۈمسىرەپ.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭغا جىددىي پوزىتسىيىدە، گويا يېقىن پىكىردىشى بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك قاياققا بارىدىغانلىقىنى ئېيتاتتى ۋە:

— مالال قىلىپ قويدۇم، — دەيتتى.

— ھېچقىسى يوق، ئاقىۋل بولسۇن، ئەپەندىم، — دەيتتى، ئىبلاخۇن. مانا شۇنچىلىك سۆھبەت ئۇزۇندىن بېرى بىر خىلدا داۋام قىلىپ كېلىۋاتاتتى. مانا بۇ ئاخىرقى كۈندە ئۇلار ئامانلىشالمىدى. يوچۇن بىر ئادەم كىرىپ كېلىپ ئاتنى ئېلىپ ماڭماقچى بولسا ئىبلاخۇن نېمە دەپ قالار؟...

ئۇنىڭ بىردىنلا ئۆزى ئېلىپ چىقىشتا چىڭ تۇرۇۋالمىغىنىغا يۈرىگى ئېچىشىپ كەتتى. ئۆزى ئېلىپ چىققاچ، ئىككى يىل جەريانىدا ئۆزى ئۈچۈن ئات توقۇپ بەرگەن دېھقانغا رەھمەت ئېيتىپ، ئاخىرقى رەت ۋىدالىشىپ چىقالمىغانلىقىنى ئۆكۈندى. ۋىدالىشىش ھەققىدە

www.uyghurkitap.com

ئىنكاس قوزغۇلۇشى هامان يۈرىكى مۆزلاپ كەتتى...

«ئەمدى راستىنلا مەڭگۈلۈك قايتىپ كەلمەسمەنمۇ؟ ئىلاخۇن باشقا يولداشلارنى، سۆيۈملۈك تەلەبىلەرنى، ھەممىدىن مۇھىمى گۈزىلىم مەلىكىزادىنى، بىر تاللا پۇشتۇم ئەدىبەنى قايتا كۆرەلمەسمەنمۇ؟...» شۇنداقلا مەلىكىزاد بىلەن خوشلۇشۇش، ئەدىبەنى ئاخىرقى رەت سۆيۈپ قويۇش ئىستىكى ئۇنى ئىلىشتۇرۇپ قويغۇدەك قىلدى. بىرەر كىشىنىڭ بالىخانىسىغا كىرىپ يوشۇرۇنۇۋالغۇسى كېلىپ كەتتى.

ئۇنىڭ تاكى ھازىرغىچە بۇ ئىشلارنىڭ راستلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. بۇ جۇدالىق ئۇنى گاڭگىرىتىپ، ساراڭدەك قىلىپ قويغانىدى. ئەدىبەنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرى، ئاتىسىز ئۆسۈپ يېتىلىشى،... مەلىكزادىنىڭ مەيۈس كۈلۈمسىرىگەن چاغدىكى ئاجايىپ گۈزەل رۇخسارى.... «ئاھ خۇدا!...»

ئۇنىڭ ئۆيىگە بىر بېرىپ كەلگۈسى كېلىپ، خۇددى ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلگۈدەك بولغان ئادەمنىڭ كۆرۈنۈپلا تۇرغان جايدىكى سۇ تولدۇرۇلغان قاپاقتا قولى يەتمىگەن تىت- تىتلىقى بىلەن ئۆرتۈنۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىشى ئەمدى ھەرگىزمۇ ئۆمرىنى بەخش ئەتكەن ئىشلىرى ئۈچۈن ئەمەس ئىدى. نېمىشكىدۇر ئۇنىڭدا رومانتىك قەھرىمانلارنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدىكىدەك ئۆمۈرلۈك ئىشى ھەققىدىكى قالتىس ئوي ۋە ھەرىكەتلەر بولماي، پەقەت گۈزەل ئايالى ۋە قىزى ھەققىدىكى ئوي، ئازاپ يۈرىكىنى مۇجۇپ تۇراتتى. يېرىم ئۇيقۇلۇق بىر ھالەتتە تۇرغان تەۋپىق گاھ ئۆيىگە خوشلاشقىلى بارغاندەك، گاھ مەلىكزاد خەۋەر تېپىپ بۇ يەرگە كەلگەندەك، قان يىغلاپ، ئۇنىڭ پاچىقىغا ئېسىلغان ھالدا بىر نېمىلەرنى دەپ دۇشمەنگە يالۋۇرۇۋاتقاندەك... ئاللىقاچان چوڭ قىزغا ئايلىنىپ قالغان ئەدىبەمۇ يەردە يۇمۇلۇنۇپ يىغلاۋاتقاندەك بولاتتى...

ئۇنى ئوي- خىياللار قىيناپ شۇ دەرىجىگە ئېلىپ باردىكى، ئۇ ئوبۇلقاسىمنىڭ ئايىقىغا يىقىلىپ، «ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، ئۆيگە

بىرىپ كەلسەم...» دېيىش گىراداۋىغا بىرىپ قالدى. ئۇ شۇ تاپ تىبىندە جۇش ئۇرۇدۇغان قەھرىمانلىق، چىدام، جاسارىتىنىڭ ئۆزىنى بىردەمگە يوقلاپ كېلىشىنى تولىمۇ خالايتتى. ياكى بۇ كىشىنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۇرۇدۇغان ۋاقتىنىڭ چاپسانراق ئۆتۈپ، يولغا چىقىپ كېتىشىنى خالايتتى.

نىھايەت ئۇنى شۇنچە ئازابلىغان ۋاقت پەقەت 7ـ 8 مىنۇتلا ئىدى. ئوبۇلقاسىمنىڭ ھەمراھى ئاتنى ئېلىپ چىقتى. مانا شۇ چاغدا تەۋپىق ئۆيىگە بىرىپ كېلىش ئىستىگىدە قوقاستا پۇچۇلانغاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقىچىلىك ئارىلىقتا بۇ يەردىن قوزغۇلۇپ كېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇندىكى ھەممە نەرسە بەلكى بۇ يورۇق دۇنيا، قوياش ۋە ئاسمانىنىمۇ قايتا كۆرەلمەيتتى. ئەگەر ئۇ ئوبۇلقاسىمغا ئىلتىماس قىلسا ئۇ رەت قىلماسلىقى مۇمكىن ئىدى. پەقەت مەسخىرىلىك ھېجىيىپ، كۆرەڭلىك بىلەن بىر نەچچە ئېغىز زەھەرخەندە گەپنى قىلىۋالاتتى ـ دە، ئاجىزلار ئالدىدىكى غالىپتەك كۆرەڭلىك بىلەن، ئۆزىنىڭ كەڭ قوساقلىقىنى نامايىش قىلاتتى.

بىراق، بۇ تەۋپىق ئۈچۈن تەڭداشسىز يوقۇتۇش بولغان بولاتتى. بۇ شۇنداق يوقۇتۇش بولاتتىكى، يۈز يىللىق ئۆمرۈڭ بولسا ئۆمۈر بويى بىر مۇنارىنى ئېگىزلەپ ياسايسەن، ئاخىرىدا كىچىككىنە جاپاغا، ئېيتايلۇق، بىر قېتىملىق ئۆتكۈنچى، پەقەت بىر ئاز جان قىيىنغۇچى خۇمارنى دەپ، ئۆمۈر بويى ياساپ چىققان مۇنارەڭنى ئۆرۈۋەتكەندەكلا بىر ئىش بولاتتى.

ئېلىپ كېلىنگەن قارا يورغىنى ئوبۇلقاسىم ئالدى ۋە ئۆزىنىڭ قىرچاقغۇ ئېتىنى مەمتىلى ئەپەندىگە بىرىپ مىنىشكە بۇيرۇدى. مەمتىلى ئەپەندى «بىسمىللا دىمەستىن» باشلانغان بۇ ئەدەپسىزلىككە قاتتىق غەزىۋى كەلگەن بولسىمۇ ھېچنەرسە دىمىدى. ئەمدى ھەر قانداق گەپ بۇلارغا كار قىلمايتتى. ئۇلار ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنغان جىنايەتچىنى جازالاش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغان جاللاتقا ئوخشايتتى.

ئۇلار مەھبۇسنىڭ تىللىشى، يىلىنىشى، يولقۇنۇشى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي، قىلىدىغىنىنى قىلىۋېرەتتى. تەۋپىق ئاتىنىڭ تېزگىنىنى ئالغاندىن كېيىن بىر سكونتچە ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭدىكى ئۆيگە بېرىپ كېلىش ئارزۇسى ئۇنى يىغلىۋەتكۇدەكلا ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. ئەمدى بۇ ئىشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەنلىكىنى ھېس قىلغان تەۋپىق ئىختىيارسىز ھالدا خۇرسىنىشنى ئىپادە قىلغۇچى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشى بىلەن ئۆي تەرەپكە قاراپ قويدى. «كاشكى شۇتاپ مەلىكىزاد بۇ ياققا ئۆتۈپ قالسا...» لېكىن، شۇئان تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى. ئۆزىنىڭ تۇتقۇنلۇق ھالىتىنى گۈزەل ئايالىنىڭ كۆرۈپ تۇرۇشىنى خالىماسلىق تۇيغۇسى ھەممىدىن ئۈستۈن كەلدى.

— پۇشايمان قىلىۋاتامسەن؟ — دېدى ئوبۇلقاسىم مەتىلى ئەپەندىنىڭ خۇرسىنىشىنى ئاڭلاپ، — ئۇچۇشۇڭلارنى بىلىپ، چۇشۇشۇڭلارنى بىلمىگەنىدىكىن شۇنداق بولىدۇ! ئەمما تۆۋە قىلساڭ بولىدۇ، كېيىن، بارىدىغان يەرگە بېرىپ...

مەتىلى ئەپەندى جاۋابەن قەھرى بىلەن قاراپ قويدى- دە، ئاتقا سەكرەپ مىندى. ئوبۇلقاسىمنىڭ ئاشۇ گېپى بىلەن زەربىگە ئۇچرىغان غورۇرىدا شۇنداق قارشىلىق ئويغانىدىكى، «ئەمدى ئۇ مېنى ئۆيگە بېرىپ كەلگىن دېسىمۇ بارمايمەن!» دېگەن نىيەتكە كەلدى ۋە ئاتىنىڭ تېزگىنىنى يولغا توغرىلاپ تۇرۇپ:

— پەقەت گۇناھكارلارلا تۆۋە قىلىشى كېرەك. يەنە شۇمۇ بار، ئىت ئىتىلىقىنى قىلغان بولسا بۇنىڭغا تۆۋە كەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ئىت.

— سەنمۇ تېخى شۇ ئىتقا ئوخشاپ قالىسەن، كۆرىمىزغۇ تېخى، قېنى ماڭ!

ئۇلار دەرھال يۈرۈپ كېتىشتى.

نېمىدىندۇر كۆڭلى ئۆيگەندەك ئارقىدىن چىقىپ باققىسى كەلگەن ئېلاخۇننىڭ قارىسى ئەگىمىدە كۆرۈنگەندەك قىلدى...

يامغۇر يەنىلا بىر خىلدا، ئىچى كۈچلۈك ئادەملەرنىڭ ئۈنسىز يىغىسىدەك ئىنتايىن سۈس سىمىلداپ ياغاتتى...

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

2

يادىڭدىمۇ، ئېيتچۇ، سەن تۇغۇلغاندا،
ھەممە كۈلگەن ئىكەن، بىر سەن يىغلىغان.
شۇنداق ياشىغىنكى، كېتەر چېغىڭدا
ھەممەيلەن يىغلىسۇن، سەن ماڭغىن خەندان.
— خۇسراۋ دىھلەۋى

دەرىزە ئەينىكى يامغۇر سۈيى بىلەن ھۆللىنىپ سىرتتىكى شەكىللەر غەلىتە ئىمىر- چىمىر كۆرۈنەتتى. لىۋاھىددىن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن سىنىپقا كىرگەندىن كېيىن، «يۇرت بەلگىسى»نى چۈشەندۈرۈشكە زادىلا تىلى كەلمەي قالدى ۋە دەرىزە تۈۋىدە تۇرۇپ دەرۋازا تەرەپكە جىم- جىت قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئاللىقانداق ئۈنسىز يىغا ئۆرلەپ نەپسىنى سىقماقتا ئىدى. كۆز چاناقلىرى ئېچىشقاندەك بولۇۋاتقاچقا ئوقۇغۇچىلارغا قارىيالمىدى. ئوقۇغۇچىلار مەمتىلى ئەپەندىنىڭ تۇيۇقسىزلا چىقىپ كېتىپ، لىۋاھىددىننىڭ پەيدا بولغىنىغا ھەيران بولۇپ قاراپ قېلىشقانىدى. ئۇلار ئىلگىرى بىر نۆۋەتلىك دەرس تۈگىمەيلا ئوقۇتقۇچى ئالمىشىدىغان ئىشنى كۆرمىگەن ھەم بۇنداق ئىش تۈزۈمگىمۇ توغرا كەلمەيتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار لىۋاھىددىننىڭ جىم- جىتلا كىرىپ كېلىپ، دوسكا تەرەپكە بىرلا قاراپ قويۇپ دەرىزە تۈۋىگە بېرىپ تۇرۇۋالغىنىغا ھەيران بولۇشماقتا ئىدى. ئۇلارمۇ ۋەزىيەتنىڭ جىددىيلىكىنى، ئۇيۇشمىدىكىلەرنىڭ مەمتىلى ئەپەندىنى قېچىپ كېتىشكە دەۋەت قىلغانلىقىنى، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇنى رەت قىلغانلىقىنى بىلەتتى.

ئۇلار سۆيۈملۈك ئۇستازى سىڭدۈرگەن دەرسخانا ئىنتىزامىنى بۇزۇپ، لىۋاھىددىندىن بۇ ئىشنىڭ تېگى پېيىنى سۈرۈشتە قىلالمايتتى.

ئۇ، كىشىنى ئازاپلايدىغان جىم- جىتلىق، ئاخىرى دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى بىلەن بۇزۇپ تاشلاندى. لېكىن بۇ سىنىپتىكىلەر لىۋاھىددىننىڭ گەپ قىلىشىنى كۈتۈپ يەنىلا قوزغۇلۇشمىدى. شۇ چاغدىلا لىۋاھىددىن ئوقۇغۇچىلار تەرەپكە بۇرۇلۇپ، سەل- پەل ئاخساپ، ئوتتۇرىغىراق كەلدى. ئۇ ئايانچلىق كۆزلىرىنى مەسۇم چىرايلارغا تىككەن چاغدا ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ ئىككى كۆزىدە پارقىراپ كەتكەن ياشنى كۆرۈپ، سەۋرىسى قورىدى.

— تەلەبىلەر،... — لىۋاھىددىن دۇدۇقلۇپ كېتىپ توختاپ قالدى ۋە قاقىلىپ تۇرۇپ تۇيۇقسىز يۈتۈۋەتكەندىن كېيىن، — تەلەبىلەر، ئەپەندىنى ئېلىپ كەتتى!...

بۇ سۆز ئىنىقلىما بېرىشنى تەلەپ قىلىدىغان، مۇجمەل گەپ بولسىمۇ، ئوقۇغۇچىلار چۈشەندى - دە گۇر قىلىپ ئورنىدىن تۇرۇشتى ۋە تالاغا ئۆزلىرىنى ئېتىشتى.

لىۋاھىددىن ئۇلارنىڭ قەيەرگە بېرىشىدىن قەتئىي نەزەر، ئۇلارنى خىيالىغا كەلتۈرمەستىن، مەست ئادەمدەك دەلدەڭشىگەن ھالدا ئىشخانىغا كىردى. ئۇنىڭ بۇ ئۆمىسە ھالىتى ئەمدىلا دەرستىن چۈشكەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى.

— نېمە بولدى، لىۋاھىددىن؟ — دەپ سورىدى ئەمەت مەخسۇم ھەيرانلىق بىلەن.

لىۋاھىددىن نىزامىدىنغا قاراپ يىغلامسىرىغان ھالدا:

— ئەپەندىنى ئېلىپ كەتتى!... — دېدى - دە، بوغۇلۇپ توختاپ قالدى.

— نېمە دېدىڭ؟ نەگە؟

— كىم؟ كىم ئېلىپ كەتتى.

ھەممىنىڭ يۈرىكى بىر دەھشەتلىك شۇملۇقنى سەزگەندى، شۇڭا

www.uyghurkitap.com

تۇشمۇ- تۇشتىن سورۇشۇپ كەتتى.

ــ ئوبۇلقاسىم ئىلىپ كەتتى،... ساقچىدىن كەپتۇ...

ھەممەيلەن گويا ئۇنى قايتۇرۇپ كەلمەكچىدەك يۇگرۇشۇپ مەكتەپ قوراسىغا چىقىشتى. بۇ يەردە خەۋەردار ئوقۇغۇچىلار خەۋەرسىزلەرنى خەۋەرلەندۇرۇپ، گودۇڭلۇشۇپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ھېچبىرى بۇ ئىشنىڭ راستلىقىغا تازا ئىشەنمەيۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇلار ئوقۇتقۇچىلارغا قوشۇلۇپ دەرۋازا ئالدىغىچە چىقىشتى. لېكىن سىم- سىم يامغۇر بىلەن خىلى ئادالىنىپ قالغان كوچىلار جىم- جىت، ئاۋالقىدىنمۇ سۇرۇنرەك تۇراتتى. كوچىنىڭ ھېس تۇيغۇسىز جىسمىدىن ھېلىلا بىر زور جىنايەتلىك ۋەزىپە ئۆتىگەنلىكى بىلىنمەيتتى. ئۇ گويا قايغۇغا پاتقان كۆپچۈلۈككە ئۆزىنى ئاقلاپ: «نېمە ئامال، مېنىڭ كۆكسۈمدىن شاھ ئۆتۈشىمۇ مۇمكىن، گادايى ئۆتۈشىمۇ مۇمكىن، قاتىل مېڭىشىمۇ، مەھبۇس مېڭىشىمۇ مۇمكىن... ئۇلارنى توسالمايمەن، ھەممىنى ئۆز مەنزىللىرىگە ئۇزۇتۇش مېنىڭ بۇرچۇم!» دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

ــ نېمە توپ بۇ؟ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بالىلىرى دۈۋلۈشىۋاپتىغۇ؟

ــ دېدى يۇقىرى تەرەپتىن كەلگەن كىمدۇر بىرى.

ــ ئەپەندىنى ئېلىپ كەتتى، ــ دېدى ئېلاخۇن بايىقى تۇرغان يېرىدىن ئەمدىگىنە قوزغۇلۇپ، ئادەملەر توپىغا كېلىۋېتىپ.

ــ مەمتىلى ئەپەندىنى ھېلىلا تۇتۇپ كېتىپتۇ دېيىشىدۇ،... ــ جاۋاب بەردى يەنە بىرى. ئۇلار يېقىن ئەتراپتىكى دېھقانلاردەك قىلاتتى.

ــ نېمە دېدىڭ؟ ئاغزىڭغا قويايمۇ، تىلىڭگە كۆيدۈرگە چىققۇر! مېنىڭ بالامنىڭ بۇ دۇنيادا قېلىشى شۇ پەرىشتىدەك ئەپەندىنىڭ شىپالىق قولى بىلەن بوغان ئەمەسما، ئەمدى مەن دەردىمنى كىمگە ئېيتىمەن؟ ئۇنىڭدىن باشقا يېقىنىم باما، مېنىڭ؟! ــ بۇ ئىنتايىن قايغۇرغان دېھقان ئاۋازى ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئەپەندىلەرمۇ، ئوقۇغۇچىلارمۇ شۇ تەرەپكە بۇرۇلۇشتى.

گويا دېھقاننىڭ سۆزلىرىدىن كېيىنلا مەمتىلى ئەپەندىنىڭ تۇتۇپ

كېتىلگەنلىكى قىل سىغماس پاكىت سوپىتىدە ئىسپاتلانغانىدەك، پەقەت شۇ كىشىنىڭ سۆزلىرى بىلەنلا، ھەممە ئۇنىڭ بالىلارنىڭ مېھرىبان ئاتىسى، ئاتىلارنىڭ سىرداش دوستى ئىكەنلىكىنى يادىغا ئالغانىدەك يۈرەكلىرى ئېچىشىپ كەتتى. شۇ تەرەپتىن كىمدۇر بىرى ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ، ھەسرەتلىك يىغلىۋەتتى.

ئەمدىلىكتە بولسا بىرسىنىڭ باشلاپ بېرىشىنى كۈتۈپلا تۇرغانىدەك، مەكتەپ ئالدىنى ئۈنلۈك ۋە ئۈنسىز يىغا، خورسىنىشلار بىر ئالدى.

ئەڭ ئاۋۋال ئەمەت مەخسۇم قايغۇ ئىچىدىمۇ ئەقلىنى يوقاتماستىن، نىزامىدىننى بېقىندىدى:

— نىزامىدىنكا، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، بۇنداق تۇرساق ھايال بولماي مەلىكىزاد ئاڭلاپ قالىدۇ، تەسەللىي بەرمىكىمىز تەس بولىدۇ. تەلەبىلەرنى باشلاڭ، مەكتەپكە كىرىپ كېتەيلى، بولسا سىنىپقىلا كىرىپ كەتسەك تېخى ياخشى، — دېدى.

دېمىسىمۇ بۇ چاغدا يېقىن ئەتراپتىكى خەلق مەكتەپ ئالدىدىن ئاڭلىنىۋاتقان يىغا- زارنى ئاڭلاپ بۇ تەرەپكە كېلىشكە باشلىغانىدى.

نىزامىدىن مەكتەپكە كىرىپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلارمۇ ئەگەشتى. سەبى چىرايلار ئۆمچۈيۈپ، ياش بىلەن ھۆللىنىپ كەتكەنىدى. ئۇلارغا ئەگىشىۋالغان بىر قانچە دېھقانىنىڭ كۆزلىرىمۇ ياشلانغانىدى. ئەمەت مەخسۇم لىۋاھىددىننى تارتىپ:

— مەن ئۇيۇشمىدىكىلەرگە خەۋەر قىلاي، ئۇلار مۇشۇ يەرگە كەلسە نېمە قىلىشىمىزنى مەسلىھەت قىلىشىپ باقايلى، مەلىكىزادقا نېمە دەپ ئوقتۇرۇشتىن بەكلا بېشىم قېتىۋاتىدۇ، — دېدى.

— ماقۇل، خەۋەر قىلىپ قوي، مەن بۇلارنى سىنىپلارغا ئېلىپ كىرىپ كېتەي، ھەممە ئادەم ئۇقۇپ كەتكىچە بىر نەرسە دېيىشىۋالايلى، — دېدى لىۋاھىددىن ئۈنسىز يىغىدىن ئېسەدەپ تۇرۇپ.

ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ سىنىپلىرىغا كىرىپ كېتىشكە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بۇيرۇلدى. ئەپەندىلەر ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى. ھېچكىمنىڭ سۆزلىگۈسى كەلمەيتتى. نىزامىدىننىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلاتتى:

— كەتكىنى كەتكەن بولارمۇ؟ ئامال قىلغىلى بولماسمۇ؟... — دەپ ئىسەدەيتتى ئۇ.

— ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ نىزامىدىنكا، ئەپەندى تېخى ھاياتقۇ، شۇنىڭغا شۈكرى قىلايلى، ئويلاشساق بىر ئامال بولۇپ قالار.

كۆپ ئۆتمەيلا ئويۇشمىدىكىلەر يېتىپ كەلدى. ئۇلار بىلەن ئىبلاخۇنمۇ بار ئىدى.

— كۆڭلۈم تۇيغان، مىنىڭ، — دەيتتى ئىبلاخۇن كىچىك بالىدەك ئۆمچۈيۈپ تۇرۇپ، — كۆڭلۈم تۇيغان. ئۇ ئەتىگەن 2- سائەتلىك دەرستىن چىقىپ شورۇقتا بارىمەن دېگەندى، شۇنىڭغا يېقىن قارا يورغىنى توقۇپ قويدۇم، بىر چاغدا يوچۇن، سۆرۈن تەلەت بىر نېمە كەلدى، «ئەپەندى ئاتنى ئېلىپ كەل، دېدى» دەيدۇ. ئاندا-ساندا ئۇ ئۆزى كېلەلمىسە ئىزچىلىرىدىن بىرىنى ئەۋەتەتتى. بۈگۈن تونىمايدىغانلا بىر نېمە، بەرمەي دېدىم، يەنە تۇرۇپلا، ئەپەندى ئالدىراش بولغان بولسا مۇشۇنى ئەۋەتكەن ئوخشايدۇ، دەپتىكەنمەن، كىم بىلسۇن،... ئەمما كۆڭلەم قويماي ئارقىدىن چىقسام قارا ئاتنى ھېلىقى چىرىك مىنىۋاپتۇ، ئەپەندىمنى بوز قىرچاڭغۇغا مىندۈرۈپ ئېلىپ كېتىۋاتامدا! گاڭگىراپ كەتتىم... — ئىبلاخۇن ئەمگەكچىلەرگە خاس قاتاڭغۇر قوللىرى بىلەن كۆز چانىقىنى سۈرۈتتى. باشقىلار گويا پەقەت ئىبلاخۇننىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاشقا يىغىلغانلاردەك قاراپ تۇرۇشتى.

ئىسلىماخۇن خەلپىتىمنىڭ چىرايىدىن ئىسىنى يوقاتقان ئادەمدەك ئېلىشاڭغۇلۇق چىقىپ تۇراتتى. قۇتلۇقئاخۇن ساقىلىنى سىيپاپ، تۇتقاقلىقى باردەك لەۋلىرىنى غەلىتە قىمىرلىتاتتى، ئۇنىڭ قەلبىنى بىر زامانلاردا ئەپەندىگە باش ئاغرىقى تېپىپ بېرىدىغان تېتىقسىزلىقنى قىلىپ، ئىسلىماخۇن بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرغىنى، بۇ تۇيۇقسىز پەيلى كېلىپ چىققان كۆڭۈلسىزلىكنى ئەپەندىنىڭ ھېچ

بىلىنىدۇرمەيلا يۈيۈپ تاشلىغان چىۋەرلىكىنى يادىغا ئېلىپ يۈرىكى شۇنداق ئېچىشتىكى، ئاتا ـ ئانىسىنى خاپا قىلغان كەپسىز بالا ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالغاندىن كېيىن ئۇلارغا جان دىلى بىلەن خىزمەت قىلىپ دۇئاسىنى ئالمىغىنى ئۈچۈن پۇچۇلانغاندەك، بوغۇزىغا پاتقۇسىز بىر يىغا ئۇنى نەپەستىن توختاتقۇدەك بىر ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى. كۆزىدىن بولسا ئىختىيارسىز تۆكۈلۈۋاتقان ياشلار ساقاللىرىدا پارقىرايتتى، ئەمما ئۇ بۇنى تۇيۇۋاتقاندەك ئەمەس ئىدى. نۇرۇللا كۆزلىرىنى پىيالىدەك قىلىپ چەكچەيگىنىچە قېتىپ قالغانىدى. مەھەممەت قارى زەكى ئىشخانىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا قارىۋالغانىدى.

— ئىشىنىڭ بېشىدا كىم بار؟ كىم كۆردى؟ بەلكىم باشقا بىر ئىشقا چاقىرتقاندۇ؟.... — دېدى خېلىدىن كېيىن ئىسلىماخۇن، — تازا ئەپلەشمىگەن بىر تەسەللىي بىلەن.

ھەممەيلەن بىر ـ بىرىگە قاراشتى. لىۋاھىددىن بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىش بىلەن سەل نەپىسىنى راسلىۋېلىپ:

— مەن بار ئىدىم، ئىككى ساقچى كەلدى. بىرسى ھېلىقى قەشقەر سانائى نەپىسىدە ئىشلەپ يۈرگەن، كېيىن «مىللەت باغچىسىغا» مۇدىر بولغان ئوبۇلقاسىم، ئوبۇلقاسىم، ئۇ ساقچى كىيىمىدە.

— ساقچى كىيىمىدە؟ يا پاناھ! ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە دېگەن شۇ ـ دە! ما كىسپۇرۇچىنىڭ يامانلىقىنى! ... — نىزامىدىن خورسىنىپ قويدى.

— ئاشۇ ئوبۇلقاسىممۇ؟ — سوردى ئەمەت مەخسۇممۇ ئىشەنگۈسى كەلمەيۋاتقاندەك.

— شۇ، بىزنىڭ قەشقەردىكى بىر مۇنچە ئاپالىيەتلىرىمىزدە بىللە بولۇپ يۈرگەن ھېلىقى ئۆزۈن بۇرۇن.

— بۇنىڭ بىر ئامالى بولماسمۇ؟ ... — نىزامىدىن چوڭقۇر ھەسرەتلەنگەن ھالدا پەقەت شۇنداق دەيتتى.

— شۇنى بىر ئويلۇشۇپ باقايلى،... — دېدى ئەمەت مەخسۇم.

— بۇ مېنىڭچە ھازىرلا ھەل قىلغىلى بولۇدۇغان ئىش ئەمەس، ئەقىلغە مۇۋاپىقراق ئىشلار ھەققىدە ئويلۇشايلى، — دېدى ئىسلىماخۇن، — ئەپەندىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش ئۈچۈن قەشقەردە بىر ئادەم بولمىسا بولمايدۇ. كىيىم ئالماشتۇرۇدۇغان ئىش بولۇدۇ. تاماق ئاپىرىپ بېرىپ تۇرۇش كېرەك. ئاندىن بۇنى مەلىكىزادقا قانداق ئۇقتۇرىمىز، مۇشۇلارنى ئويلايلى.

— راست گەپ، ھازىرچە بىزنىڭ قولىمىزدىن كېلىدىغىنىمۇ شۇ، — دەپ قوشۇلدى لىۋاھىددىن.

— ھە، بۇ نەق گەپ بولدى.

— مۇشۇ يەردىن بىر ئادەم قەشقەرگە بېرىپ تۇرسا بولارمۇ؟ — سورىدى ئەمەت مەخسۇم.

— شۇنداق بولغىنى ياخشى.

— بىرسى بارىدىغان بولسا بىزنىڭ غېنى بارسۇن، — دېدى نىزامىددىن. ئۇنىڭ چىرايى بىردەمدىلا تونۇغۇسىز بولۇپ كەتەندى.

— ھە، بۇ ياخشى گەپ بولدى، غېنى كىچىك بولغاندىكىن بەك خەقنىڭ گۇمانىنى قوزغىمايدۇ، ئۇنى نەگە ئورۇنلاشتۇرساق بولار؟

— تۇخان كىچىك ئاپامنىڭ ئۆيىدە تۇرسا بولىدىغۇ؟ جانان كوچىسىدا، — دېدى لىۋاھىددىن. ئۇنىڭ بۇ كىچىك ئاپىسى دادىسى — تاشاخۇنۇمنىڭ توقىلى تۇ خېنىم ئىدى.

— ئۇنداق بولسا بۇ ئىش شۇنداق بولسۇن، — دېدى ئىسلىماخۇن، — مەلىكىزادنى قانداق قىلساق بولار؟

— بىزنىڭ ئۆيگە كېتىپ شۇ يەردە تۇرسۇن، — دېدى نىزامىددىن، ھېلىلا بىرسىنى بۇيرىساق، بۇ ئىشنى ئۇختۇرمايلا بويامەتكە ئېلىپ كەتسە ئوبدان بولاتتى.

— شۇنداق قىلىلى.

ئۇلار مەلىكىزادقا ئۇقتۇرماسلىقنى ئويلاشقان شۇ مەزگىلدە مەلىكىزاد بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ بولغانىدى. (ئوخشاش ۋاقىتتا باشقا

ئىككى ئەسكەر ئۆيىنى ئاختۇرۇپ كىتاپ قولىيازما ھەتتا پىيانىنولارنى ئېلىپ كەتكەن. بويامەتتە قويۇلغان بىر قىسىم كىتابلارنىمۇ ئېلىپ كەتكەن).

گەپ دېگەن سۆز يېغى دېگەندەك بىردەمدىلا پۈتۈن ئاتۇشقا يېيىلىپ بولدى. ھەر قايسى كەنت مەكتەپلىرىدىكى ئەپەندىلەر بىردەمدىلا مەشھەتكە، — رۇشتى مەكتەپكە يىغىلدى. بۇ يەردە ئابدۇراخمان شائىرنىڭ دانىخورەك باسقان چىرايىدىمۇ يىغا ئالامىتى پەيدا بولدى. كەنت مەكتەپلىرىدىن بىر مۇنچە ئوقۇغۇچىلارمۇ كېلىشكەنىدى. قىزلار مەكتىپى ھويلىسىدا قىز ئوقۇغۇچىلار يىغىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئايال جىنسىغا خاس ئاسان ھاياجانلىنىدىغان تەبىئىتى بۇ زەربىگە چىداپ تۇرالمىغانىدى.

قىسقىسى، بۇ مۇدھىش كۈن پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارغا، ئەپەندىلەرگە، دېھقانلارغا زور مۇسىبەتتەك تەسىر قىلغان، بىر قىسىم مۇتىئەسسىپلەرگە بولسا بايرام بولغانىدى. بۇ ئەھۋالدا ئۆي ئاختۇرۇلمىغان تەقدىردىمۇ مەلىكىزادىنىڭ بۇ خەۋەرنى ئۇقماي قېلىشى مۇمكىن ئەمەسىدى.

مەلىكىزادقا ئۇختۇرماي ئېلىپ كېتىش خىيالى بەرباد بولغاندىن كېيىن، ئۇنى قان يىغلىغان ھالەتتە ئىككى ئىزچىغا قوشۇپ بويامەتكە يولغا سالدى. ئۇ ئىشەك ئۈستىدىن يىقىلىپ كەتكۈدەكلا ھالغا كېلىپ قالغاچقا، ئەدىبەنى ئىزىچلاردىن بىرى كۆتۈرۈۋالغانىدى.

بۇ چاغدا سىم- سىم يامغۇر توختىغان بولسىمۇ ھاۋا ئىنتايىن قويۇقلۇشۇپ، قاتلام- قاتلام قارا بۇلۇتلار كۈندۈزنى ناماز شام ۋاقتىدىكىدەك گۈگۈملاشتۇرۇۋالغان بولۇپ، كېچىسى ياكى ئەتە ئەتىگەندە ئۇزاقتا سوزۇلۇدۇغان ئاق يېغىن باشلىنىدىغاندەك قىلاتتى.

3

1937- يىلى 22- ئاپرېل ئىدى. نىزامىددىن غېنىنى ئېلىپ قەشقەرگە قاراپ ماڭدى. بۈگۈن بازار كۈنى بولغاچقا، قەشقەرگە بارىدىغان بازارچىلارمۇ كۆپ ئىدى. ئۇ ئالدى بىلەن غېنىنى باشلاپ جانان كوچىسىغا تۇ خېنىمنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇ يەرگە غېنىنىڭ نەرسە- كېرەكلىرىنى تاشلاپ قويغاندىن كېيىن ياۋاغ تۈرمىسىگە كەلدى.

تۈرمە ساقلاۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قىرغىز ئەسكەر ئىدى. ئۇلار گەرچە گومىنداڭ ھەربىي فورمىسىنى كىيىۋالغان بولسىمۇ، تەرتىپسىز پادىدەك گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە ئوخشىمايتتى. نىزامىددىن تۈرمە باشلىقىنى تېپىپ سۆزلەشتى.

— مۇمكىن بولسا ئىنىم بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ قويسىڭىز، ئۇنىڭغا يەڭگۈشلەيدىغان كىيىم- كېچەك، ئازراق يەيدىغان نەرسە ئېلىپ كەلگەنىدىم، شۇنى بەرسەم،— دېدى نىزامىددىن.

— بولمايدۇ، سىياسىي مەھبۇسلار بىلەن كۆرۈشۈشكە بولمايدۇ، نەرسە- كېرەكنىمۇ قوبۇل قىلمايمىز،— دېدى، تۈرمە باشلىقى توڭلۇق بىلەن.

نىزامىددىن خېلى ئۇزاق ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى ماقۇلغا كەلتۈرەلمىدى. ئاخىر ئۇ ئەتەي روسچە ئۆز - ئۆزىگە خورسۇنۇپ:

— بىچارە ئىنىم، بىز ئامالسىز كەلدۇق، رەنجىمەسسەن،— دېۋىدى، تۈرمە باشلىقى ئۇنىڭغا يالت ئېتىپ قاراپ:

— Ах, вы знаете Русский язык?[1] - دەپ رۇسچە سورىدى.

— Знаю، — دېدى نىزامىددىن ۋە ئۆزىنىڭ بۇرۇن سوۋېت ئەلچىخانىسىدا تاغىسىنىڭ سودا ۋەكىلى بولۇپ تۇرغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

ئۇلار دەسلەپكى سوئال- جاۋابلاردىن كېيىنلا رۇسچە سۆزلۈشۈشتى. تۈرمە باشلىقى نىزامىددىندىن ئىنىسىنىڭ نېمە گۇناھ

---

[1] ھوي، سىز رۇسچە بىلەمسىز؟ — ئا.

ئۆتكۈزگەنلىكىنى سورىۋېدى نىزامىدىن:

— نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكى، ئاللاھ گۇۋاھ، ھېچكىم كۆرگەن ئىش ئەمەس، ئىنىم مۇئەللىم ئىدى. يېڭى مەكتەپ ئېچىپ، خەلقنىڭ كۆزىنى ئاچقان گۇناھى بار،— دېدى.

— ھە، بىلدىم، بۇنداق ئادەملەرنىڭ تۈركىيە جاسۇسى بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى بەك يامان،... — تۈرمە باشلىقى بېشىنى چايقاپ، گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتماي توختاپ قالدى، كېيىن ئۇ نىزامىدىنغا، — مەن سىزنىڭ رۇسچە بىلگىنىڭىزنىڭ يۈز- خاتىرىسى ئۈچۈن، ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىڭىزنى ئېلىپ قوياي، ئەمما كۆرۈشتۈرەلمەيمەن،— دېدى.

— Спасибо[1]!— دېدى نىزامىددىن ئىلاجىسىز. ئاندىن غېنىنى كۆرسۈتۈپ، بۇندىن كېيىن غېنىنىڭ تۈرمىگە نەرسە- كېرەك ئەپكىلىپ تۇرۇدۇغانلىقىنى، تۈرمە باشلىقىنىڭ ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويۇشىنى ئىلتىماس قىلدى.

تۈرمە باشلىقى رازى بولدى. ئۇلار تۈرمىدىن قايتىپ، شەھەردىكى سودا- سېتىقلىرىنى قىلىش ئۈچۈن ئۆستەڭبويى كوچىسىغا قاراپ مېڭىشتى.

نىزامىدىن غېنىنى يەنە جانان كوچىسىغا — تۇ خېنىمنىڭ ئۆيىگە ئەپكىرىپ قويۇپ قايتىپ چىققاندىن كېيىن ئۆستەڭبويى كوچىسىدا كېتىۋاتاتتى، ھېيتگاھ جامەسىنىڭ يان دەرۋازىسىغا يېقىن قالغاندا بىرسى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ: «جامەگە كىرسىلە، گەپ بار» دەپ پىچىرلاپ ئۆتۈپ كەتتى.

نىزامىدىن ئىنتايىن تاسادىپىيلىق ھېس قىلغان بولسىمۇ، ئۇ كىشىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ جامەگە كىردى. ئۇلار خىلۋەتراق بىر ياققا بېرىپ، گويا چەت ۋىلايەتلەردىن كېلىپ ھېتگاھ جامەسىنى تاماشا قىلىۋاتقان قىياپەتتە نەقىشلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەچ سۆزلەشتى. تېخى

---

[1] رەخمەت، — ئا.

جۇمە نامىزىنىڭ ۋاقتى بولمىغاچقا ئادەملەر كۆپ ئەمەس ئىدى.

— سىلى نىزامىددىنغۇ؟ — دەپ سورىدى ناتونۇش ئورۇق كىشى.

— مەن نوۋبىشى مەكتەپتە كۆرگەنتىم، مەمتىلى ئەپەندى بىلەن كەپتىكەنلا، خۇداغا شۈكرى، خاتالاشماپتىمەن. مەنمۇ ئىلگىرى نوۋبىشى مەكتەپتە مۇئەللىم ئىدىم. مەمتىلى ئەپەندى بىلەن بىللە بىر كېچىدىلا يوسۇپ ئەپەندى، ئەخمەت ئەپەندى ئايالى ھەم بەش ياشلىق بالىسى بىلەن... يەنە باشقا مۇئەللىملەر قولغا ئېلىندى. شۇ كۈنى مەجىددىن ئەپەندى بىلەن شەۋقى ھەزرەت توققۇزاقتىكەن، ئۇلار ئامان قاپتۇ. ئۇلار سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارنى ئۇقۇشۇپ بېقىشقا بەكمۇ ئىنتىزار. يەنە ھازىرقى ۋەزىيەتتە ئۆيدە، مەكتەپتە بولماي تۇرسۇن دەپ تاپىلاشقان. مەمتىلى ئەپەندى بىلەن كۆرۈشتۈردىمۇ قانداق؟ مەن شەۋقى ھەزرەتكە نېمە دەيمەن؟

— ئىنىم بىلەن كۆرۈشەلمىدىم، ئەمما نەرسە- كېرەكلەرنى مىنىڭ تەسلىكتە ئالغۇزدۇم، چوڭ ئوغلۇمنى بۇ يەردە تاغامنىڭ كىچىك خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇق، ئۇ پات- پات كېيىم-كېچەك، نان- پان يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرۇدۇغان بولدى.

— ئوبدان بوپتۇ. ئاۋۇ ئەپەندىلەر يەنە ئىلاج بولسا تۈرمىدىكىلەر بىلەن خەت ئالاقە قىلىشقىلى بولسا ئوبدان بولاتتى دېيىشكەنىدى، شەۋقى مەمتىلى ئەپەندىدە بەزى قىممەتلىك قوليازمىلار بارلىقىنى ئېيتقان، شۇلارنىڭ دېرىكىنى ئېلىشقا بەكلا تەشنا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

— قوليازما دەمسىز؟ ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاستىن- ئۈستۈن كەلتۈرۈپ قوليازما تۇگۇل ئۇنىڭ ھېلىقى پىيانىنو دەيدىغان چالغۇسىدىن تارتىپ ئەپكەتكەن تۇرسا... — نىزامىددىنىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى.

— ئاپلا!... — دېدى ناتونۇش كىشى چوڭقۇر ھەسرەت بىلەن، ئارقىدىن نىزامىددىنىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى ئېيتتى. ئاندىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىغىلىش ئۆتكۈزۈشى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى، ئەمما ئوقۇشنى توختاتماسلىق كېرەكلىكىنى يەنە بىر قېتىم تاپىلاپ، ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

بـلـەن خـوشـلاشـتـی.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئون توققۇزىنچى باب

1

مەمتىلى ئەپەندى قولغا ئېلىنىشى بىلەنلا ئۇنىڭ يوقلۇقى ھەممىدىن ئاۋۋال مەكتەپلەردە بىلىنىپ قالدى. ئۇزۇن يىللار زۇلمەت ئىچىدە ياشاپ كەلگەن، مىجەزىگە قۇللۇق، قورقۇنچاقلىق، ھەممىگە سۇكۇت قىلىپ تۇرۇش، شۈكرى قىلىش سىڭىپ قالغان خەلق، بۇنى پاجىئەنىڭ باشلىنىشى دەپ قاراپ ۋەھىمىگە چۈشۈشتى. بەزىلەر باللىرىنى مەكتەپكە ئەۋەتمىدى. ھەتتا بەزى مۇئەللىملەرمۇ مەكتەپنى تاشلاپ، كەلگۈسى بوران- چاپقۇندىن ئۆزىنى دالدىغا ئالدى.

بۇ ناچار كەيپىياتقا تۇرتكە بولۇپ خۇراپاتنىڭ جاھالەت تۇمانى يېيىلىشقا باشلىدى. ئەزەلدىنلا ھۆكۈمدارلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان مۇتەئەسسىپلەر گورۇھى يەنە ئۆز رولىنى جارى قىلىشقا باشلىدى. مەسچىت- جامەلەردە يىغىلىقا قارشى ۋەز- نەسىھەت، تەھدىتلەر باشلىنىپ كەتتى. بۇ مۇتەئەسسىپلەر ھەركىتىنىڭ مەدەتكارى يېقىندا توختى زۇنۇن، مۇتەئەسسىپ موللىلار بولسا، ئۇلارنىڭ ئارقىسى ھۆكۈمەت ئىدى. ئارىدا چاپارمەنلىك قىلىدىغىنى مەمتىمىن ئاق كىرپىككە ئوخشاشلار ئىدى. خېلىلىراخمانىنىڭ يەنە يۇرتتا پەيدا بولغانلىقىنى سۆزلۈشەتتى.

مەمتىلى ئەپەندىدىن دەككىسىنى يېگەن كەنجى قازاخۇنۇم، بويامەتتىكى مۇھەممەت ئىمامغا ئوخشاشلار قايتىدىن سەھنىگە

چىقىپ، ئۆز پائالىيەتلىرىنى باشلىۋەتكەنىدى. ئۇلار جاللاتنىڭ خىزمەتكارىغا ئوخشايتتى: جاللات ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەمنىڭ پۇت ـ قۇلىنى مويتۇڭزىغا ئەكىلىپ تۇتۇپ بىرەتتى ھەم ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغۇچىغا شۈكرى قىلىش، توۋا قىلىش ھەققىدە نەسىھەت قىلاتتى ۋە بۇ ئۆلۈمنى خۇدادىن كەلگەن دەپ ئىشەندۈرەتتى. ئۇلار قۇل بىدىكلىرىگە ئوخشايتى، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىمۇ قۇللار تەبىقىسىدىن ئىدى. خوجايىنلار قۇللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ تۇرۇپ، بۇ ئەقلى ئۈستىگە نەپسى مىنگەن، ئۆزىنى ئۆلتۈرگۈچىنىڭ قولىنى يالاپ قانىنى تازىلاپ ئاخىرىقى نەپەسىدىمۇ قۇللۇقنى بىجا كەلتۈرگۈچى يالاقچىلارغا ئىشارەت قىلىسىلا، ئۇلار ئۆز قەۋمىنى ئالداپ ئۇلارغا تۇتۇپ بېرەتتى. ئاللاھ نامىدىن يالغان توقۇپ، دىن يۈزىگە كۆپرى دېغى سۇۋاپ، بىدئەت ۋە خۇراپات بىلەن ئېتىقاد چىرىغىنى خىرەلەشتۈرۈپ، ئادەملەرنى ئوت ـ سۇنى بىلەلمەس گالۋاڭ قىلىۋېتىشەتتى.

كەنجى قازاخۇنۇم بوستان مەسچىتتە شۇنداق دېدىكى:

— مۇسۇلمان بالىلىرىنىڭ ناسارالارچە كىيىنمىكى، كالتە قۇيرۇق بولۇپ يۈرمىكى دىنغا ئاسىيلىق قىلىشنىڭ باشلىنىشىدۇر؛ ناسارالارنىڭ كۆپرى كىتاپلىرىنى ئوقىغىنى ئاسىيلىقنىڭ راۋاجىدۇر. بۇنداقلار بىلەن ئارىلاشماق كاپىرغا قىز بەرگەندىنمۇ يامانراقتۇر. كىمنىڭ ئۆيىدە مۇشۇنداق كالتە قۇيرۇقلار بولسا ئۇ خۇددى ناسارالار بىلەن بىر ئۆيدە تۇرغاندەك بولۇدۇ . كالتە چاپان بىلەن مەسچىتكە كىرىپ ئوقىغان ناماز مەقبۇل بولمايدۇ!

قايتىدىن نوپۇزى تىكلەنگەن كەنجى قازاخۇنۇمنىڭ بۇ تەھدىتى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ يۈرەكلىرىنى زىرىلدىتىۋەتتى. ئەمما ھېچكىم كىيىم بىلەن ئېتىقادنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى سۆزۈڭگە قۇرئاندىن ياكى ھەدىستىن دەلىل كەلتۈرۈپ باق، دېيىشكە پېتىنمايتى، ھېچ بولمىسا «بۇنداق بولۇدىغان بولسا ئەينى ۋاقىتتا سەن نېمىشكە بۇ قاراشلىرىڭنى

www.uyghurkitap.com

دەلىللەپ، ئەپەندىمنى ئوسال قىلمىغان؟ ئەكسىچە ئۇ سىينى ئوسال قىلغانتىغۇ؟» ياكى بولمىسا «ئەجەبا سەن توغرىدىن توغرا شۆتاڭغا بالا بەرسەڭ توغرا بولۇدىكەنۇ، ئەپەندىمنىڭ ئاچقان مەكتىپىدە ئوقۇش ئۈنىگىدىنمۇ يامانمۇ؟» دېگەنلەرنى يادىغىمۇ كەلتۈرۈشمەيتى. شۇنداقلا بىدئەت ۋە خۇراپاتلار بىلەن ئېتىقادىنىڭ پارلاقلىقىغا داغ سۈۋالغان ئادەملەردە بۇنچىلىك بىلىممۇ، جۈرئەتمۇ يوقىدى! بىلىمنىڭ كىمدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆگىنىشنىڭ دەل رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتى ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ئېيتالمايتى. ئۇلارغا ئۆگىتىلگىنى ئەنە شۇنداق نۇقسانغا تولغان، ياخشىلىققا بېخىل، ئادەملەرگە ھەشەم ۋە جاپا سېلىشتىن باشقا يارارى بولمىغان غەلىتە بىرنېمىدى. ئۇلار بولسا بۇنى «دىن» دەپ بىلىشەتتى!

بەزى قاتتىق قوللۇق ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى دەرھال «ئىمانغا قايتىش» قا بۇيرىدى ھەم مەقسەتلىرىگە يېتىشتى. باشقىلىرى بولسا بالىلىرىنى سۆزگە كىرگۈزەلمىدى ۋە ئۆيلىرىدە مۇنازىرىلەر داۋام ئەتتى.

پەقەت سابىتنىڭ ئائىلىسى غەۋغالاردىن تېنچ ئىدى. ئۇلارنىڭ «ئىمانغا دەۋەت قىلىدىغان» ئاتا ـ ئانىسى يوق ئىدى. بۇ مەھەللىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى سابىتنى ھۆرمەت قىلغاچقا ھېچكىم ئۇنى بىر نېمە دېمەيتى. ئۇ ئادەتتە تاھىر خەلپەتنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدىكى مەسچىتتە ناماز ئوقۇيتى. كۈندۈزدە مەكتەپنىڭ مەغرىب تەرىپىدىكى مەسچىتتە ئوقۇيتتى. ئۇلار مۇتىئەسسىپلەر باشلىغان ھوجۇمنى ئۇقۇپ تۇراتتى. لېكىن بۇ ئىككى كۈچ ھازىرچە تېخى ئاشكارا، يۈزمۇ ـ يۈز ئېلىشىدىغان باسقۇچقا كىرمىگەن بولۇپ، ھەر ئىككىسىنىڭ تەشۋىقاتى قارشى تەرەپ يوق يەردە كېتىۋاتاتتى.

لېكىن، تەۋپىقنىڭ قولغا ئېلىنىشى سابىتلارنىڭ ئائىلىسىگىمۇ يامان كەيپىيات ئېلىپ كەلدى. سابىتمۇ، گۈلزادىمۇ خۇددى ئانىسىدىن ئايرىلغان قوزىدەك بىچارە بولۇپ قېلىشتى.

سابىت مەكتەپتىن كەلسىلا گۈلزادىنىڭ بىرىنچى سوئالى:

— ئەپەندىنىڭ خەۋىرىنى ئالالىدىڭىزمۇ؟— دېگەندىن ئىبارەت بولاتتى.

— قانداق خەۋىرىنى ئالغىلى بولىدۇ، دەيسەن، ھېچ گەپ يوق، بازار كۈنى ئىزامىدىنكام بىلەن كۆرۈشۈپ ئوقۇشۇپ باقىمەن،— دەپ جاۋاب بېرەتتى سابىت.

بارا- بارا سابىت ئۆيگە كېلىش ئالدىدا بېشى قاتىدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇ گۈلزادىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللىي بولغۇدەك گەپ تاپالماي قالاتتى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ قانائەتلەنمەيدىغان جاۋابلىرىدىن كېيىن ئارىنى بىر كۆڭۈلسىزلىك قاپلىۋالاتتى. سابىتنىڭ يۈرىكى سىقىلىپ، گۈلزادىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ، كۆڭۈللۈكرەك ئولتۇرۇشنى شۇنچە ئىستىسىمۇ زادىلا قولۇشالمايتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گۈلزادە ئېغىر بوي بولغاچقا چۈشۈنۈپ بولمايدىغان بىر ئىشلار ئۈچۈن خۇيى تۇتۇپ قالاتتى. كېيىن، سابىتنىڭ ئۆزىنى نېمە دەپ پەپىلەشنى بىلمەي بىچارىلىك بىلەن بويۇن قىسىپ ئولتۇرۇپ كەتكىنىگە قاراپ يەنە ئىچى ئاغرىپ، شوخلۇق بىلەن بەستىلىك يولدىشىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتاتتى. شۇنىڭ بىلەن سابىت ئۇنى ئەركىلىتىپ سۆيۈشكە باشلايتى. ئاندىن گۈلزادە كىتاب ئوقۇشقا، سابىت يېزىشقا كىرىشەتتى.

ئۇ بىر قېتىم بويامەتكە بېرىپ مەلىكىزاد بىلەن ھەسرەتلىرىنى ئورتاقلىشىپمۇ كەلدى. شۇندىن كېيىن بولسا كۆڭلىگە مەلھەم تېپىش ئۈمىدىدە سابىتتىن سوئال سوراپ تۇراتتى.

ئۈلارنىڭ ئۇستازى ۋە غەمگۈزارى ھەققىدىكى غەملىرى يەتمىگەندەك، ئەمدى مۇتئەسسىپلەرنىڭ پىتنىسى، ھوجۇمى ئۈلارنىڭ كۆڭلۈللىرىگە سايە سېلىشقا باشلىدى. ئەمما، سابىتنىڭ چوڭقۇر يۈرەك قاتلىمىدا مەڭگۈ ئۇستازىنىڭ ئىزىدىن بېرىش، مەڭگۈ مەكتەپتىن ئايرىلماسلىق ئەقىدىسى كۈنسېرى مۇستەھكەملىنىپ باراتتى. ئۇ گاھىدا ئۆزىنىڭ بۇ

غايىسىنى گۈلزادىغا ھاياجان بىلەن سۆزلەپ بېرەتتى.

2

پۈتۈن يۇرتنى قاپلىغان مۇسىبەت پۈرىقى گويا مەلىكىزادىنىڭ قەلبىدىن تارىلىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ يوغان ھەم نۇرلۇق كۆزلىرىدىن تۆكۈلگەن ياش پار بولۇپ، يامغۇر بولۇتلىرىنى ھاسىل قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا تەۋپىقنىڭ تەبەسسۇم كەتمەيدىغان، قىزىللىق تېپىپ تۇرغان چىرايى، ئوتلۇق كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىكى بىلىنەر- بىلىنمەس تارتۇقىنىڭ، كۈلگەندە كۆزىنىڭ قىسىلىشى بىلەن تۇرۇلگەن جايدا غايىپ بولۇشى؛ ناھايىتى تېز ۋە سىلىق مېڭىشلىرى، خۇشاللىق بەخش ئەتكۈچى چاقچاقلىرى دەممۇ- دەم پەيدا بولغىنىدا چەكسىز ھەسرەت ئۇنىڭ يۈرىكىنى قۇچىقىغا ئالاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ لەززەتلىك ھاياتتىن، كۆڭۈللۈك تۇرمۇشتىن، مانا بۇلارنىڭ جىمىسىنى تەمىن ئەتكۈچى سۆيگەن كىشىسىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى ھەر بىر ئويلىغىنىدا، بەدىنىگە قوقاس ياققاندەك بولۇپ كېتەتتى. لېكىن، تۇرۇپلا بۇ مۇدھىش تەقدىرنىڭ راستلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەي قالاتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى بىردىن- بىر تەسەللىسى قىزى ئەدىبە بولۇپ، مەلىكىزاد ئەدىبەنىڭ چىرايىدىن تەۋپىقنىڭ نەسىل ئىزنالىرىنى تېپىشقا ئۇرۇنۇپ، ياشقا تولغان كۆزلىرىنى بوۋاققا تىكىپ، ئۇزاق- ئۇزاق ئولتۇراتتى. بوۋاقنىڭ چىرايىدىن دادىسىغا ئوخشايدىغان بىرەر ئالامەتنى سەزگەن ھامان ئەسەبىلىك بىلەن سۆيۈشكە باشلايتى- دە، تاكى بوۋاق قىرقىراپ يىغلىغاندىلا توختايتى. ئەسلىدە، بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا، تەسەۋۋۇردا بوۋاق ئەمەس، تەۋپىق بار بولۇپ، ئۇ كۆڭلىدە تەۋپىقنى سۆيۈۋاتقان بولاتتى. ھازىر نىزامىددىنىنىڭ ئۆيىدىكى

www.uyghurkitap.com

ھەممەيلەن كۆڭۈل بۆلۈدىغان بىردىن- بىر مۇھىم ئىش، مەلىكىزادىنىڭ سۆزى، كۈلۈمسىرىشى بولۇپ قالغانىدەك ئىدى، ھېچ بولمىسا كۆز يېشىنى توختۇتۇشىنى تىلەيتى. بۇ يۈرەكنى ئەزگۈچى بىتىنىم يىغا ۋە تۈگۈمەس كۆز يېشى ئۆيىدىكىلەرگە ھەتتا تەۋپىق ھەققىدىكى خىيالىنىمۇ ئىككىنچى ئورۇندا قويۇشقا مەجبۇر قىلغانىدى.

ئۆيدىكى چوڭ- كىچىكلەرنىڭ ھەممىسى مەلىكىزادىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشنى ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىش دەپ بىلىشەتتى. شۇڭلاشقا ھەممەيلەن گويا ئەتىۋار بالىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشۇۋاتقاندەك ئۇنىڭ ئەتراپىدا چۆگۈلەپلا يۈرۈشەتتى. زورىخان دەممۇ- دەم:

— ئاززاق چاي ئىچىپ باقامسىز؟

— كۆڭلىڭىز نېمە تارتىدۇ؟...— دەپ سوراپلا تۇراتتى.

ئايىمگۈلدىن تارتىپ نەبىگىچە بالىلارنىڭ ھەممىسى بىردەم ئەدىبەنى بېقىپ بەرمەكچى بولاتتى. بىردەم مەلىكىزادىقا ياقىدىغان باشقا بىرەر ئىش تېپىپ قىلماقچى بولۇشاتتى.

ۋاھالەنكى، بۇ چەكتىن ئاشقان مېھىر- مۇھەببەت مەلىكىزادىنى تېخىمۇ ئېزىپ تاشلايتى. بۇ مېھرىبانلىق ئۇنىڭ خاتىرىسىگە ھەممە نەرسىنى كەلتۈرەتتى؛ مېھرىبان ئېرى، ئۇنىڭ مۇھەببەتكە تولغان قاراشلىرى، پەپىلەشلىرى، چاقچاقلىرى... نىھايەت ئۇنىڭ تۈگۈمەس كۆز يېشى ئەدىبەنىڭ يۈزىنى ھۆللەيتى، ئۇنىڭ تۈگۈمەسلىكى كىشىلەرنى ھەيران قالدۇراتتى.

قىسقىسى، ئۇ سەل- پەل يالغۇز قالسىلا چەكسىز باياۋاندا يەككە- يىگانە تۇرغاندەك مۇڭ ۋە قورقۇنچ بېسىپ يىغلىسا، كىشىلەرنىڭ خەيرخاھلىق بىلەن پەپىلەشلىرىگە يولۇققاندا مېھرىبانلىق ئىلكىدە كۆڭلى ئېزىلىپ يىغلايتى. مەمتىلى ئەپەندى داۋالاپ ساقايتقان بالىلارنىڭ ئاتا- ئانىلىرى ۋە باشقا مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ياخشىلىقىغا ئېرىشكەن كىشىلەر بۇ ئۆيدىكىلەرگە تەسەللىي ئېيتىش ئۈچۈن يوقلاپ

www.uyghurkitap.com

كىرىپ تۇراتتى. ئۇلار ئىزامىددىننىڭ قايغۇلۇق چىرايى، مەلىكىزادىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرۈپ يۈرىكى ئېچىشقاندا بۇ ئۆيگە كىرگىنىگە ئۆكۈنەتتى، ئەمما يوقلاپ كىرمەسلىككە كۆڭلى ئۇنىمايتتى.

ئىزامىددىن مەلىكىزادىنى قەشقەرگە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇش بىلەن ئۇنى قايغۇدىن خالاس قىلماقچى بولدى. مەلىكىزادىنىڭ قاتتىق تۇرۇۋېلىشى بىلەن تۇرمىگە باشلاپ بېرىپ، كۆرۈشتۈرۈپ قويۇشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، يەنە ئىشقا ئاشمىدى. ئىزامىددىن مەلىكىزادىنى قەشقەردە قالدۇرۇپ قايتىپ چىققانىدى، ئەتىسىلا ماموتهاجىم ئۆزى مەلىكىزادىنى پوچتىغا سېلىپ ئاتۇشقا ئېلىپ چىقتى.

ــ خۇدايا خۇداۋەندە كېرىم، ماڭا نېمە كۆرگۈلۈك بۇ، ــ دېدى ماموتهاجىم، ــ كېچىچە بىرنى سورۇۋەتتى،...

مەلىكىزاد ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىدە ئۆزىنى تېخىمۇ غېرىپ ۋە بىچارە ھېس قىلىپ، ئاتۇشقا دەرھال قايتقۇسى كېلىپ، ھەسرەتلىنىپ يىغلىغانىدى. ئۇ مەمتىلى ئەپەندىنى ئەسلىتىپ تۇرىدىغان مۇھىتتىن ئايرىلىپ زادىلا چىدالمىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن دادىسى ئۇنى يەنە ئەپكېلىپ قويۇپ كەتتى.

ئۇ يەنە ئاۋۋالقىدەك كۆز يېشىنى يامغۇر قىلىپ، كۈندىن ـ كۈنگە سولغان ھالدا ئىزامىددىننىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ قالدى.

يىگىرمىنچى باب

1

ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەن ئارىسىدا كۆتۈلگەن سۆھبەت ئاخىرى ھەل بولدى. ماخۇسەن ئۆزىنىڭ خىل قوراللانغان 300 ئەسكىرىنى ئابدۇنىيازنىڭ ئىختىيارىغا بېرىدىغان، ئابدۇنىياز ئۇلارنى ئۆز ئەسكەرلىرىگە قوشۇپ قەشقەر كونىشەھەرگە ھوجۇم قىلىدىغان بولۇپ پۈتۈشتى.

بۇ خەۋەر قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن ھامان قەشقەر دائىرىلىرىنى جىددىيلەشتۈرۈۋەتتى. بۇ جىددىيلىك تۆرمىدىكى مەھبۇسلارنىڭ قىسمەتلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. سوراق ئىنتايىن ۋەھشىيانە تۈس ئالدى.

مەمتىلى ئەپەندى بايىلا سوراقتىن قايتىپ كىرگەنىدى. سىم قامچا تەككەن بويىنى ئۇزۇن بىر يول يېرىلىپ كەتكەن بولۇپ، قان چىقىپ تۇراتتى. يۈسۈپ زىيا قول ياغلىقىنى چىقىرىپ يارىنى تاڭماقچى بولدى. دورىلانمىغان يارىنى بۇ يوسۇندا تاڭغاندا ياغلىق چاپلىشىپ قېلىپ، سويسا يەنە يارا بولاتتى. شۇڭا ئۇ ياغلىق چاپلاشمايدىغان ئامالنى تېپىش ئۈچۈن ئويلۇنۇپ قالدى. پاختىلىق چاپان بولغان بولسا ئازراق پاختا سۇغۇرۇۋېلىپ، شۇنى بېسىپ ئاندىن تاڭسا بولاتتى. بىراق، پاختىلىق چاپان يوق. ئەمدى ئەڭ ئىپتىدائىي ۋە قارامىلارچە چارە پوستەك توپا بېسىش ئىدى. ئۇ يارا ئاغزىنى قۇرۇتۇپ، يىرىڭداپ كېتىشتىن ساقلاپ

قىلىش ئۈچۈن پوستەك توپىدىن چىمدىپ ئېلىپ، يارىغا باستى. تەۋپىق ئۈيقۇلۇق جويلىگەندەك، چۈشۈنۈكسىز ئېغىراپ قويدى ۋە مۇسكۇللىرىنى يىغىۋالدى. يۈسۈپ زىيا گويا ئۆزىنىڭ يارىسى ئېچىشىپ كەتكەندەك تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى. ئۇ يولدىشىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئۇنى ئاۋايلاپ ياتقۇزۇپ قويدى.

— ئەپەندىنىڭ هالى قانداقراق؟— دەپ سورىدى ياش كامىرداشلاردىن بىرى كۆڭۈل بۆلۈپ.

— ئۇخلاۋاتىدۇ،— دېدى يۈسۈپ ئەپەندى قىسقىلا. ئاندىن بۇ تار قەپەزدىكى زېرىكىشنى يېڭىشنىڭ بىردىن- بىر ئۇسۇلى كامېر تاملىرىدىكى هەر خىل خەتلەر، بەلگە- ئىزلارنى يۈزىنچى قېتىم كۆزىدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىزلارنى كۆرۈشى ئۈچۈن ياردەم بېرىدىغان بىردىن- بىر يورۇقلۇق مەنبەئەسى تەسكەي تەرەپكە قارايدىغان كىچىككىنە روجەك ئىدى.

ئاشۇ روجەكتىن چۈشۈپ تۇرغان غۇۋا يورۇقتا كامېر تاملىرىغا يۆلۈنۈپ ئولتۇرۇشقان روهسىز ۋە هالسىز مەهبۇسلار مۆكچەيگەن هالدا قورۇق ئوتۇن كۆتەكلىرىدەك كۆرۈنەتتى. بەزىلەر ئۇخلاۋاتقان بولسا، بەزىلەر غەمگە شېرىك مۆگدەشلىرى بىلەن كۆزىنى چالا يۇمۇۋالغانىدى. يەنە بەزىلىرى بىكارچىلىقتىن تۇغۇلۇدۇغان جىمىكى بىمەنە خىياللارغا ئەسىر بولۇپ كېتىشكەنىدى. ئۇلارنىڭ قىلىشىدىغان پاراڭلىرىمۇ تۈگەپ كەتكەنىدى. بىكارچىلىق ئۈچۈن پاراڭ توشامدۇ؟ ئۇلار ئاندا- ساندا بىر- ئىككى ئېغىز گەپلىشىپ قويۇشاتتى.ئۇلارنىڭ سۆزلۈشۈپ تۇرۇشى ئۈچۈن نە يېڭىلىق، نە سىرتتىكىلەرنىڭ خەۋىرى بولمايتتى.

يۈسۈپ ئەپەندى تاملاردىكى چالمىدا يېزىلغان سۇس خەتلەرنى ئوقۇشقا باشلىغانىدى. بۇلار ئەنە شۇ مۇهىتنىڭ مەهسۇلىدى.

روهىم ئەجەم قىسىلدى، سىرتتىن خەۋەر ئالالماي،

ھېچكىمگە بىر گەپ قىلالماي ياكى بىر گەپ ئاڭلىيالماي.
يېشىم ئوتتۇز ئالتە ياش، تاشتىنمۇ قاتتىق بۇ باش،
ئادا بولار ئوخشايمەن، ھەسرەت چېكىپ، ياتالماي.

بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسى ئائىلىسىدىكىلەر ھەققىدە يۈرەكلىرى ئېچىشقان ھالدا غەم قىلاتتى. ئۇلارنىڭ قانداق پەرياد چېكىۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشەتتى.
يۈسۈپ ئەپەندى تامدىكى شېئىرلارنى يەنە ئوقۇشقا باشلىدى:

خۇدا بىلۇر بالىلىرىم پەرياد چېكىپ يۈرىدۇ،
توغرا بىر يەرگە بېرىپ دادىنى ئاڭلىتالماي.
خۇدا ئۇرغان مەمتىمىن، ئىچى قارا كاپىردۇر،
يالغان خەۋەر بېرىپسەن، توغرا ئىشنى تاپالماي.
ھەي، مەلئۇن، ئەجەپ قىلدىڭ، ھالىمغا ۋابال قىلدىڭ،
ئاز كۈندە مەھۇ ئولۇرسەن، جاسۇسلۇقتا ياشالماي.

يۈسۈپ ئەپەندى بۇ يەردىكى قىممەتلىك ئەمەكنىڭ ئىككىنچىسى — كامىرداشلارنى بىر- بىرلەپ كۆزۈتۈشنى باشلىدى.
رۇجەككە يېقىنراق جايدا ئولتۇرغان تاز چىراي، ۋىجىك ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى كوسا ئادەم ئۆزىنىڭ نېمە سەۋەبتىن قولغا ئېلىنغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇ مۇشۇ كامېردىكىلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ كونا مەھبۇس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ياكى ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك ئۇنىڭ گۇناھى بولمىغانلىقىدىنمۇ ئەيتاۋۇر ئۇنى سوراقلارغا ئېلىپ چىقمايتتى. ئۇ ھەممىشە بىر نەرسىدىن ھاياجانلانسا، مۇھىتتىكى بىرەر سۆز- ھەرىكەت ئۇنىڭ خاتىرىسىنى قوزغاپ قويسىلا چىرايىنى ئۈمچەيتىپ، يىغلامسىراپ تۇرۇپ زارلىنىشقا باشلايتتى. يا خوتۇن-بالىلىرى ھەققىدە

سىغىنىش ۋە ھەسرەتلىرىنى سۆزلەيتتى؛ بەزىدە يۈرتى ھەققىدە شېرىن ئەسلىمىلەر بىلەن ئۆز- ئۆزىنى بەزلىمەكچى بولغاندەك زوق- شوقى بىلەن سۆزلەيتى. ئۇ ئادەمنىڭ بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىدىن ئەجەپلەنگىلى بولمايتتى. چۈنكى، ئۇ يىللاردا گۇناھسىز نۇرغۇن ئادەملەر تۈرمىلەرگە كىرىپ كەتكەنىدى.

بۇ تاز چىراي كوسىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭ مۇرىسىگە تايىنىپ ئۇخلاۋاتقان ساقاللىق ئادەممۇ ئاشۇنداقلا ئۆزىنى ئاقلاپ قاخشاپ تۇرۇدۇغانلاردىن ئىدى. ئۇنىڭ يومۇلاقراق كەلگەن كەڭ يۈزىنى قويۇق قارا ساقال قاپلاپ كەتكەن بولۇپ، چاڭگىلىشىپ كەتكەن، شۇڭلاشقا ئۇ پات- پاتلا يۈزىنى تاتىلاپ ئۇزاق قاشلايتتى. خالىغان ۋاقىتتا بېقىپ سەمرىتكەن پىتلىرىنى تۇتۇۋېلىپ، قاغىنىپ تۇرۇپ ئۆلتۈرەتتى. پىتنىڭ چىرىسلاپ ئۆلگەن ئاۋازى كامېرىنىڭ باشقا بۇلۇڭلىرىغىچە ئېنىق ئاڭلىناتتى. بۇ ئادەممۇ خېلى كونا ئىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ ئۆزىنى بوزەك ئەتمەكچى بولغان بىر ئەسكەرنى تىللاپ قويغىنى ئۈچۈن يېتەرلىك دۆمبالىغان ۋە تۇتۇپ كېلىپ سولاپ قويۇلغانىدى. شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك يا سوراق قىلىنمىغان ياكى قويۇۋېتىلمىگەن. ئۇ قىرىق ياشلاردىن ئاشقان كىشى ئىدى. شۇڭا ھەمىشە ھەمراھىغا: «سىلى ياش بولغاندىكىن...» دەپ ئىش تاپشۇراتتى ۋە ئۆزى قېرى سالاھىيىتى بىلەن ئۇنىڭغا يۆلىنىپ ئۇخلايتتى.

ئۇنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان ياش يىگىت بولسا مۇئەللىم ئىدى. ئۇ ھازىر تۈرمىنىڭ جاپالىق شارائىتى سەۋەبىدىن قېرى چىراي بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخى ئوتتۇز ياشقا بارمىغانىدى. ئۇ سىياسىي مەھبۇس سۈپىتىدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇ تولىمۇ كەم سۆز يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ پات- پات يوشۇرۇن كۆز يېشى قىلىدىغانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى. ئادەتتىكى چاغلاردا سۆزلەپ بەرگەنلىرىدىن قارىغاندا ئۇ ئۆيلەنگىلى ئۇزۇن بولمىغان، ئېھتىمال ئۇ ئاشۇ ياش ئايالىنى سېغىنىپ يىغلايدىغاندۇر، ئەمما ئۇ

ئۆزىنى تېتىك تۇتۇشقا تىرىشاتتى. كۆز يېشىنى كۆرسەتمەيتتى. ئۇ تەۋپىق بىلەن زىياغا بەكمۇ ئىخلاس قىلاتتى.

تارغىنا كامېردىكى بەش كىشىنىڭ ئۈچى پىكىر بىرلىكىگە ئېگە بولغاچقا، قالغان ئىككەيلەنمۇ ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قارايتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىتتىپاقلىق، بىرلىك بارلىققا كەلگەنىدى.

تەۋپىق، زىيالارنىڭ سەبداشلىرىدىن ئەخمەت ئەپەندى ئۇلارغا تام قوشنا ئىدى. ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئايالى باشقا كامېردا، بەش ياشلاردىكى ئوغلى دادىسى بىلەن بىللە ئىدى. بالىنىڭ يۈرەكنى ئېزىپ يىغلىشى بۇ كامېرغا ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ھەر قېتىم بالا يىغلىغان چاغدا تەۋپىق بىلەن زىيا بىر بىرىگە قارىشىپ، چىرايى تاتىرىپ كېتەتتى. بۇ چاغدا ئۇلار جەزمەن بالىنىڭ بەختسىز ئانىسىنى ئەسلىرىگە ئېلىشاتتى. بۇ ئايال يولدىشىغا ئوغلىنى كۆرسۈتۈش ئۈچۈن ئۇزۇن يول بېسىپ تۈركىيەدىن كېلىپ مانا مۇشۇنداق پاجىئەگە يولۇققانىدى.

پات- پات تەۋپىق مارش باشلايتتى. كامېر ئىچىدە ئۇياقتىن-بۇياققا ماڭغاچ پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ئوقۇيتتى. ئاۋۋال يۈسۈپ زىيا قوشۇلاتتى. ئارقىدىن ياش مۇئەللىم قوشۇلاتتى. ھېلىقى ساقاللىق بىلەن كوسىمۇ يادىدا قالغان مىسرالارنى تەكرارلىشىپ، ئۆز كۆڭلىنى ئۆزى خوش قىلىپ، يۈرىكىنىڭ سىقىلىشىدىن قۇتۇلماقچى بولاتتى. ئەخمەت ئەپەندى ھېچ كىشىگە كەلمىگەن پاجىئەسىنى ئۇنتۇلۇش ئۈچۈن قوشنا كامېردىكى مۇئەللىملەر، مەدەنىي ئاقارتىش سېپىدىن تۇتۇپ قامالغان مەھبۇسلار تەڭ ۋارقىرىشىپ گۇندىپايلارنى ئالاقىزادە قىلىۋېتەتتى.

ئاتالمىش ئوسمانئالىنىڭ قالدۇق قوشۇنلىرى نامى بىلەن نىقاپلىنىۋالغان قىزىل ئارمىيە 4- دىۋىزىيىسىگە تەۋە قىرغىز ئەسكەرلەر مىلتىقنىڭ پايىنىكى بىلەن ئىشىكنى ئۇرۇشقا باشلايتتى، ئاخىر بولماي باشلامچىلىرىدىن بىر نەچچىنى تۇتۇپ چىقىپ پۇخادىن چىققۇدەك دۇمبالاپ ئەپكىرىپ تاشلاپ قوياتتى.

www.uyghurkitap.com

كامېرلارنى شۇ تاپ قەۋرىستاندەك جىمجىتلىق باستى. يۈسۈپ زىيانىڭ يۈرىكى سۇغۇرۇۋېلىنىپ چوڭقۇر يەر ئاستىغا كۆمۈپ تاشلىغاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ شۇ تاپ بۇ جىمجىتلىقنىڭ بۇزۇلۇشىنى، كىشىنى خۇشال قىلىدىغان شاۋقۇن سۈرەن باشلىنىشىنى خالايتتى. ئۆزىنىڭ ناخشا باشلىغىنى كەلدى، بىراق، ئەمدىلا سەل- پەل ئارام تېپىپ ئۇخلاپ قالغان سەبدېشىنىڭ ئارامىنى بۇزغۇسى كەلمىدى. ئۇ بۇنداق يۈرەكنى سىققۇچى جىمجىتلىق، زېرىكىش ئىچىدە ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن يەنە كامېرداشلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى كۈزۈتۈشكە باشلىدى.

ياش مۇئەللىم بېشىنى تىزلىرى ئۈستىگە قويۇپ، تۈگۈلۈپ ئولتۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ مۈرىلىرى بىلىنەر- بىلىنمەس سىلكىنىپ تۇراتتى. بەلكىم ئۇ يەنە ياش ۋە گۈزەل ئايالىنى سېغىنىپ يىغلاۋاتىدۇ. بىراق يۈسۈپ ئەپەندىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى پۈتۈن بەدىنى ئارقىلىق سەزگەن مۇئەللىم، ئۇياقىقا قاراپ تۇرۇپ، كۆز يېشىنى ئېيتتى. ئاندىن، ئۆزىنى خاتىرجەم كۆرسەتمەكچى بولۇپ:

— تەۋپىق ئەپەندى، ئۇ... — دەپ گەپ باشلاشقا ئۇرۇندى. ئۇ كىملا بولمىسۇن بىر كىشى بىلەن ئۇزاق پاراڭلىشىشنى، مۇنازىرىلىشىشنى خالايتى، بىراق، دەيدىغان گەپ تۈگەپ كەتكەندەك، بىر ئېغىزدىن سوئال- جاۋاب بىلەنلا سۆزى ئاخىرلىشاتتى.

ئۆلارنىڭ سۆزى بىلەن ئارامى بۇزۇلغاندەك ساقاللىق باش كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ قويدى ۋە ئالقىنى بىلەن يۈزىنى ئۇزاق ئۇۋىلاپ، ساقىلى ئارىسىدا مىدىرلاپ، يۈزى ۋە ئېڭەكلىرىنى قېچىشتۇرۇۋاتقان پىتلارنى جىم تۇرۇشقا مەجبۇر قىلغاندىن كېيىن، كوسىغا:

— خاپا بولما ئۇكام، ياش بولغاندىكىن ھېچقىسى يوق، كىچىككىنە كۆز يۇمۇۋالاي،— دېدى- دە، كوسىنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ قىيسىپ ئولتۇرۇپ كۆزىنى يۇمدى.

— قارىسىلا، يۈسۈپ ئاكا، بۇ يەردە سېرىق چۈمۈلىنىڭ ئۇۋىسى بار

ئوخشـايدۇ،ــ دېـدى مـۇئەللـىم ۋە ئالـدىغا ئېڭىشـكىنىچە پۇتىـدا ئـۆمىلەپ كېتىۋاتقان چۈمۈلىنى ئاۋايلاپ يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

ــ قـارا چۆمىلـىمـۇ بولسـا ئىككىسـىنى سوقۇشـقا سالسـا قىزىـق بولاتتى،ــ دېـدى يۈسـۈپ ئەپەنـدى، بـالىلىق چـاغلىرى يادىغـا يېتىـپ، ــ ئەمـما قـارا چۆمـۈله سـايه- سـالقىن، نەم جـايلاردا بولـمايـدۇ، كۈچلـۈك ئاپتـاپ چۈشۈپ تۇرۇدۇغان جايلاردا بولـدۇ، ــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ئۇلار گويـا زۇلـمەت ئىچـىدە پىلىلـداپ تۇرغـان نـۇر توچكىسـىنى كـۆرۈپ قالغاندەك بۇ تېمـىدا بىـر هـازا پاراڭلىشىشـتى، هەمـدە كىچـىك بـالىلاردەك چۈمۈلىنىڭ ئۇۋۇسىنى تاپماقچى بولۇپ ئۇرۇنۇشتى.

ــ چۆمۈلـىنىـڭ شـاكال، قـۇرۇت -قوڭغـۇزلارنى توشـۇپ مـاڭغىنى قىزىـق- تە،ــ دەيتتـى يـاش يىگىـت. يۈسـۈپ ئەپەنـدى چۆمـۈله هەرىكىتىنىڭ شۇنچە سۈس، ئاجىزلىقىغـا قـاراپ كـۆڭلى بۇزۇلـۇپ كەتتـى. «خۇدا ئۇنىڭ ئاللىقانداق گۇناهى ئۈچـۈن بىـز بىـلەن بىـرگە تـۈرمىگە بەنـد قىلىپ قويغاندىمۇ؟... »

كامېر ئىشكى جالاقلاپ ئېچىلدى.

ــ مەمتىلى توختاجى! ــ دېدى گۇندىپاي ۋارقىراپ.

ــ هوشسىز ياتىدۇ،ــ دەپ جاۋاب بەردى يۈسـۈپ ئەپەنـدى ۋە ئورنىـدىن تۇرۇپ ئىشك تۈۋىگە باردى.

ــ نېمە بولغان؟ نېمىشقا يېتىۋالدى، هارازمىزادە!

ــ ئۆزۈڭلار يىرتقـۇچىلاردەك ئـادەمنى تـالاپ، يارىلانـدۇرۇپ قويـۇپ، يەنە نېمە بولدى دېگىنىڭلار قىزىققۇ!

ــ ئال! ــ گۇندىپاي قولىـدىكى تۈگـۈچنى يۈسـۈپ ئەپەنـدىگە ئـاتتى- دە، ئىشىكنى جالاقشىتىپ ياپتى.

يۈسـۈپ ئەپەنـدى تۈگـۈچنى يەردىـن ئېلىـپ، ئـاۋايلاپ ئـاچتى. ئۇنىڭـدا يۇيۇلغان كىيىم- كېچەكلەر بىلەن بىـر نەچـچە نـان ۋە نـان ئارىسـىدا سامسـا بار ئىدى.

www.uyghurkitap.com

بۇنى كۆرۈپ كوسىنىڭ ئورۇق يۈزىدە ئادەتتىكىدىن يوغان كۆرۈنۈدۇغان كۆزلىرى ۋە ساقاللىقىنىڭ قىيسىق كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى. ياش يىگىتمۇ تۇپرىكىنى يۇتۇپ ئۇ ياققا قارىۋالدى. ئۇلارنىڭ ئاچلىقتىن كۈرۈلداپ كەتكەن ئاشقازانلىرى ئۇلارنى تاقەتسىزلەندۈرۈۋەتتى. سەزگۈرلۈكى ئېشىپ كەتكەن شۆلگەي بەزلىرى ئاللىقاچان ئۆز خىزمەتلىرىگە كىرىشكەنىدى.

يۇسۇپ ئەپەندى ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭمۇ ئىشتىھاسى ئۇنى ئالدىرىتىپ قويغانىدى. ئەمما، بۇلار غېنى تەۋپىققە كىرگۈزگەن نەرسىلەر ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، تەۋپىق ئاخشامدىن بېرى ئاغزىغا ھېچ نەرسە سالمىغانىدى. شۇڭا ئۇ ئاۋۋال سەبدىشىنى ئاستا ئويغۇتۇشقا باشلىدى.

باشقىلار تەۋپىق ئويغۇنۇپ بۇ نەرسىلەرنى ئۆزلىرىگە بۆلۈپ بېرىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، جانلانغاندەك ئورۇنلىرىدىن قىمىرلاشتى. ئادەتتە يۇسۇپ ئەپەندى بىلەن تەۋپىققە ئاندا- ساندا نەرسە كىرەتتى، باشقىلارنىڭ ئۆيىدىكىلەر يول تاپالمىغاچقا ھېچنەرسە كىرگۈزەلمەيتى. ئەمما ئەپەندىلەر ئۇلار بىلەن ھەرقاچان تەڭ ئورتاق بولۇشاتتى.

تەۋپىق ئاستا كۆزىنى ئاچتى.

— غېنى نەرسە كىرگۈزۈپتۇ، ئەپەندىم، ئازراق بىر نەرسە يېۋالسىلا، — دېدى زىيا، ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن يۈزىگە ئېڭىشىپ تۇرۇپ. ئاندىن جاۋاب كۈتمەيلا ئۇنى يۆلەپ ئۆرە قىلدى.

تەۋپىق ئاغزىنى تامشىدى، مۇشۇ ئىش ئۇچۇنمۇ ناھايىتى كۈچەندى. گويا ئاغزىغا يىلىم تولدۇرۇپ قويۇلغاندەك تىلى تامغىقىغا چاپلىشىپ كەتكەنىدى. يۇسۇپ ئەپەندى ئۇنىڭ گەۋدىسىنى ئاستا تامغا يۆلەپ قويۇپ، تامنىڭ سۇ قويۇلۇدۇغان بۇلۇڭى تەرەپتىكى ئۆرىقتىن ھېجىرغا ئازراق سۇ قويۇپ كەلدى ۋە ئۇنى ئاۋايلاپقىنا تەۋپىققە ئىچكۈزدى. شۇنداقلا ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىشىنى قىينىلاشتۇرۇپ تۇرغان يىلىمسىمان قويۇق

سۆيۈقلۇق يوقالغاندەك بولدى.

بۇ ھەربىر كەتلەرگە قاراپ تۇرۇپ سەۋرىسى پۈتكەن ساقاللىق چىداپ تۇرالماستىن:

— سادىغىلىرى بولاي، ئەپەندىم، ناندىن بىر بۇردا بەرسىلە ماڭا، قېرىغان ئادەم...،— دېدى ۋە سۆزىنىڭ ئاخىرى غۇدۇڭشۇشقا ئايلىنىپ كەتتى.

كوسىمۇ بۇنىڭ بىلەن ئائىلىسى ھەققىدىكى خاتىرىلىرى قوزغۇلۇپ، ئاغزىنى تامشىپ، يېنىدىكى قېرىمۇ ئاڭلىمىغۇدەك بىر نېمىلەرنى دېدى...

تەۋپىق يۈسۈپ ئەپەندىگە ئىشارە قىلىپ، ھەممىسىگە ناننى بۆلۈپ بېرىشنىڭ دېگەننى بىلدۈردى. يۈسۈپ ئەپەندى سەل نارازىلىق بىلەن سەبدېشىنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنلاپ بولۇپ، تەۋپىققە سامىسىنى ئاز- ئازدىن ئۈشتۈپ يىگۈزۈشكە باشلىدى.

2

ماي قوياشى كۆكتە ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۇ تۇگىمەس- پۈتمەس نۇرلىرىنى زېمىنىگە ئايىماي چاچاتتى. ئۇ پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئوخشاش ياخشى كۆرەتتى. شۇڭا ئۇ ئادەملەرنى تۈرگە ئايرىپ ئولتۇرماي ھەممىسىنى زۆرۈر بولغان يورۇقلۇق ۋە ئېنېرگىيە بىلەن تەمىن ئېتەتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىنسانلاردىن ھەق تەلەپ قىلمايتتى. پەقەت ئىنسانلار نىزاھ تەپرىقە ئىچىدە بىر- بىرلىرىگە دۈشمەنلىك ساقلاپ، بىر- بىرىنى ھەممىدىن مەھرۇم قىلىپ، ھەممىنى ئۆزلىرى ئىگىلىۋېلىشقا ئۇرۇناتتى. ئەسلىدە بۇ زېمىن ھەممىنىڭ ياشىشىغا يېتىدىغان بولسىمۇ، ئىنسانلار ئۇنىڭدىن ئورتاق پايدىلىنىش ئورنىغا چېگرا ئاتلىق

www.uyghurkitap.com

شەكىلسىز تاملارنى توسۇۋېلىپ، ئەركىن ھەرىكەتكە بىر رامكا پەيدا قىلسا، ھەر بىر چېگرا تاملىرى ئىچىدىمۇ تەبىئەتنىڭ نېمەتلىرىدىن تەڭ بەھرىمان بولۇش ئورنىغا يەنە بىر- بىرلىرىنى چەكلەيتتى ۋە ھەتتا قوياشنىڭ ھەممىگە بېغىشلانغان، شۇنداقلا ھەممىگە يېتىپ ئاشىدىغان نۇرىدىنمۇ مەھرۇم قىلىدىغان، بۇ دۇنيانىڭ دوزىقى بولغان تۇرمىلەرنى بەرپا قىلىشاتتى. لېكىن قوياش تۇرمىنىڭ ئېگىز تاملار بىلەن قورشالغان ھويلىسىغىمۇ ئوخشاشلا نۇر چاچاتتى، ھەتتا قاراڭغۇ كامېرلاردىمۇ قوياشنىڭ سۇنۇپ قايتقان نۇرلىرى بولۇپ، مەھبۇسلارغا خىزمەت قىلاتتى. ئۇلارنى قوياش نۇرىدىن مەھرۇم قىلغۇچى — ئىنسانلارنىڭ ھۆكۈمران توپى، ئۆز مەنپەئەتلىرىنى قوغداش ئېھتىياجى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بېشىغا بۇ قىسمەتنى سالغان بولسىمۇ، يەنە ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قوساقلىرىدا ساقلىنىۋاتقان سىرلىرىغىمۇ ئېرىشكىچە ئامان ساقلاشقا تىرىشاتتى. شۇڭلاشقا، ئۇلار سېخى قوياشنىڭ بىھساپ نۇرىنى نورمىلىق چاغلاپ بېرەتتى.

كامېر ئىشىكلىرى نۆۋەت بىلەن ئېچىلىپ، مەھبۇسلار ھويلىغا چىقىشقا باشلىدى. تەۋپىقلەردىن بۇرۇن ئاياللار كامېرىدىكىلەر بىلەن ئەخمەد ئەپەندىلەرنىڭ كامېردىكىلەر چىقاتتى. ھەر قېتىم ئەخمەت كامېرىدىن چىقىۋاتقاندا ئايالى گۈلنىساپاينىڭ دۈشكەلەپ ئىتتىرىشى بىلەن كامېرغا قايتىۋاتقان بولاتتى، رۇس ئەخلاقى سىڭدۈرۈلگەن قىرغىز ئەسكەرلەر ئايالغا قىلىقسىزلىق قىلىۋاتقىنىمۇ ئاشكارە كۆرۈنەتتى. ئايالىنىڭ قارىسىنى كۆرۈۋېلىش، بالىنى ئاپىسىغا كۆرسىتىۋېلىش كويىدا ئەخمەت ئەپەندى بالىسىنى كۆتەرگىنىچە ئەڭ ئاۋۋال چىقىشقا تىرىشاتتى. ئۇنىڭ ئايالى بولسا قايتىشتا ئارقىدا قېلىشقا تىرىشاتتى ۋە بۇياققا تەلپۈنۈپ:

— Yavrum, İstiklal![1] — دەپ ۋارقىرايتتى ھەم ھەر قېتىم گەجگىسىگە مىلتىق پاينىكىدىن بىر زەربە يەيتى.

— ... Anne![2] — ئىستىقلالمۇ ئاپىسىنى كۆرۈپ ئېچىنىشلىق چىرقىرايتتى. ئەخمەت ئەپەندى كۆز ياشلىرى چاناقلىرىدا لىغىرلاپ تۇرغان ھالدا بالىغا تەسەللى ئېيتىپ، ئۇنى بىردەم ھويلىدا يېتىلەپ يۈرەتتى.

بەختكە قارشى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى مەھبۇسلارنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈشىدىن ئەنسىرەپ ئۇلارنى ئايرىم-ئايرىم ئېلىپ چىقاتتى. تەۋپىق ۋە زىيالار ھويلىغا چىققۇچە ئىستىقلالنىڭ يىغىسى بېسىلمايتتى. ئاياللار كامېرى تەرەپتىن ئىشىك باققۇچى گۇندىپاينىڭ:

— بولدى قىل! ئىتتەك ھۇۋلاۋەرمە! — دېگەن قوپال ئاۋازى تەكرارلىناتتى.

ھەر قېتىم تەۋپىق بۇ ھالنى كۆرگەندە ۋارقىراپ يىغلىۋېتىشكە تاسلا قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ خاتىرىسىگە ھەممە نەرسە كېچەتتى. ئەخمەت ئەپەندىنىڭ تۈركىيىدىكى بەختلىك ئائىلىسى،... تاكى ئۆزىنىڭ ئائىلىسىگىچە چاقماق تېزلىكىدە تەسەۋۋۇر ئېكرانىدىن تىزىلىپ ئۆتەتتى. ئۇ شامالداپ قايتىپ كىرگەندىن كېيىن زادىلا چىداپ تۇرالمايتتى ـ دە، جەڭگىۋار مارشلارنى توۋلاشقا باشلايتتى.

بۈگۈن تەۋپىقنىڭ ھالى يوق بولغاچقا ياش مۇئەللىم بىلەن زىيا ئىككىسى ئۇنى قولتۇقلاپ ئېلىپ چىقتى.

— ئەپەندىنىڭ ھالى بولمىغاندىكىن، قوزغىمىساقمۇ بولاتتى، — دېدى تەرەت كۈپىنى كۆتۈرۈشكە تەمشىلىۋاتقان ساقاللىق.

— ئادەم كۈن نۇرىدىن ئايرىلىپ ئۇزاق ياشىيالمايدۇ، — دېدى زىيا،

---

[1] ئىستىقلال، قوزام، — (تۈركچە) — ئا.

[2] Anne — (تۈركچە) ئانا، ئاپا — ئا.

— كۈن بويى زەيدە ئولتۇرۇۋاتقىنىمىزمۇ يىتەر، چاغلاپ بىرىلىدىغان نۇردىن بولسىمۇ بەھرىمەن بولايلى.

ئىككىسى تەۋپىقنى قولتۇقلاپ ھويلىدا ئايلاندۇرۇپ يۈرەتتى، تەۋپىقنىڭ كۆزى تۇرمە باشلىقى ئىشخانىسى ئالدىدا تۇرغان تۇرمە باشلىقى، مەۋلانوپ ۋە ئىسھاقبەگلەرگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ كۈشەندىسىگە ئۈچرۈشۈپ قالغاندەك چىشلىرىنى غۇچۇرلۇتۇپ، مىڭىشنى داۋام قىلدى.

ئادەتتە مەۋلانوپ تۈرمىگە ناھايىتى ئاز كىلەتتى. ئىسھاقبىك كۆپرەك كىلەتتى. ئۇنىڭ تۈرمىگە كىلىشى جىددىي ئىش بارلىقىدىن دىرەك بىرەتتى. ئۇ تۇرمە باشلىقىنىڭ باشلىشى بىلەن قورغاننى بويلاپ ئايلىنىشقا باشلىدى، كامىرلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. گۈندىپايلار تاياقتەك قىتىپ تۇرۇشتى. مەۋلانوپ ئىنتايىن كۆرەڭلىك بىلەن تەۋپىقلەرنىڭ كامىرى ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقاندا گۈندىپاي ئۇلارنى كامىرغا ھەيدەۋاتاتتى. رەقىبلەر ئىشىك ئالدىدا ئۇچراشتى.

مەۋلانوپ كامىرغا ھەيدەۋاتقان گۈندىپايغا قولىنى كۆتۈرۈپ، توختاشقا ئىشارە قىلدى. ئاندىن ئازاب ۋە شارائىتنىڭ ناچارلىقى سەۋەبىدىن زەئىپلىشىپ كەتكەن تەۋپىقنىڭ چىرايىغا مەسخىرىلىك قاراپ:

— قىيىنىلىپ كىتىپسەن، يامان بوپتۇ،— دىدى. ئارقىدىن ساختا مىھرىبانلىق بىلەن،— تووۋا قىلدىڭمۇ؟ تووۋا قىلامسەن؟... — دەپ سورىدى.

— سەن تووۋا قىل،— دىدى تەۋپىق كۈچۈنۈپ تۇرۇپ،— گۇناھكار تووۋا قىلىشى كىرەك!

مەۋلانوپ نوپۇزى سۇنغان خوجايىنىدەك دەرغەزەپكە كىلىپ، ئارقىسىغا تۈتۈپ تۇرغان قولىنى شارتتىدە چىقىرىپ، تەۋپىقنى بىر تەستەك سالماقچى بولغانىدى، يۇسۇپ زىيائا تىگىپ، ئۈچۈيلەن تەڭ سەنتۈرۈلۈپ كەتتى.

— چىرىپ ئۆل! — دىدى مەۋلانوپ.

www.uyghurkitap.com

گۇندىپاي ئۇلارنى ھەيدىدى. ئارقىدا كېلىۋاتقان ساقاللىق بىلەن كوسا قورققان ھالدا مەۋلانوپقا قاراپ ھېجىيىپ، باش لىڭشىتىپ ھۆرمەت بىلدۈردى، ئاندىن ئۆز ـ ئارا پەس ئاۋازدا:

— بۇ ئەپەندىنىڭ بويۇنتاۋلىقى ئۆزى بىلەنلا كەتسە مەيلىدىغۇ، ھۆكۈمەت بىزنىمۇ مۇشۇ قاتاردا ساناپ قالسا چاتاق ـ تە!...

قايتىپ كىرىپلا بۇ جىم ـ جىت «قەۋرە» تەۋپىقنىڭ يۈرىكىنى سىقتى. ئۇنىڭ ناخشا باشلاشقا ماغدۇرى يەتمىدى. ئۇ پاراڭخۇمار، چاخچاقچى، جىمخورلۇققا تاقىتى يەتمەيدىغان ئادەم بولغاچقا ھەممىدىنمۇ بۇ يەردىكى سۈكۈنات ئېغىر كېلەتتى. شۇڭا يۈسۈپ زىياغا:

— ئەپەندىم، ناخشا باشلاڭ، بىردەم بولسىمۇ بۇ جىملىقنى قوغلىۋېتىڭ، — دەپ ئىلتىجا قىلدى.

يۈسۈپ زىيا سەبدېشىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن پەس ئاۋازدا ناخشا باشلىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە بىرىنچى باب

1

بۇ جۈمە كۈنى پۈتۈن شورۇق خەلقى بوستاندىكى ئازنا مەسچىتكە نامازغا كەلدى. جۈمە نامىزى زور ھەيۋەت بىلەن ئوقۇلدى. ھېيت نامازلىرىدىمۇ بۇنچە كۆپ ئادەم بىر مەسچىتكە يىغىلمايتتى. مەسچىتنىڭ 30 تۈۋرۈكلۈك ئايۋىنىدا، كەپتەرلەر بوغۇلدۇشۇپ يۈرگەن قوش پېشايۋانى ۋە كەڭ ھويلىسى، ھەتتا دەرۋازا سىرتىدا كوچىلاردىمۇ ئادەملەر مىغىلدايتتى.

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن كەنجى قازاخۇنۇمنىڭ يوللۇق بەقەسەم تونغا پۈركەنگەن گەۋدىسى مۇنبەردە پەيدا بولدى. ئۇ بىردەم ئۆچكە ساقىلىنى سىيپاپ، قەھرلىك كۆزلىرىنى پىلىلدىتىپ قىمىرلىشىپ تۇرغان نەچچە مىڭ نامازخانغا قاراپ چىقىپ، گېلىنى ياساپ سۆزلەشكە راسلاندى، ھەمد ئېيتقاندىن كېيىن:

— ئەي، مۇسۇلمانلار!... دېدى ئۇ ئىمكان قەدەر كوچىدا تۇرغانلارغىمۇ ئاڭلىتىشقا تىرىشىپ، — مۇشۇ مۇبارەك جۈمە نامىزىدىن باشلاپ، ھەممەيلەن بۈيۈك دىنىمىزنىڭ شانۇ- شەۋكىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشايلى. بۇندىن ئىلگىرى جەدىتلەرنىڭ ئارقىسىغا چىرىپ، دىندىن يۈز ئۆرىگەن ئاسى گۇناھكارلار ئۆز گۇناھلىرىنى يۇسۇن! — ئۇ ۋارقىراش بىلەن بەك كۈچۈنۈپ كەتكەچكە بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ، بوينىنىڭ قېرىلىق يەتكەن تېرىسىنى كۆتەردى. شۇڭا ئۇ سەل

سالماقراق ئاۋازدا گويا ئېچىنىشلىق ئەسلىمە سۆزلەۋاتقاندەك داۋام قىلدى،ــ يۇرتىمىزدا بىر مەھەل دەھرىلەر ھۆكۈم سۈرۈپ، مۇبارەك ئىسلام دىنىمىزغا مۇخالىپ، ناشايان ئىشلارنى يامرىتىۋەتتى. ئەرلەرنى ئايالغا ئوخشۇتۇپ چاچ قويۇدۇغان، كالتە قويرۇق بولۇپ چاپان كىيگەن ئازغۇنلار كۆپىيىپ كەتتى. دىنىنىڭ بۈيۈك ئەقىدىلىرى ئاقماي قالدى. جىن-شەيتانلار پەرىشتە سۈپەت ئۆلىمالارنىڭ رىسقىنى بىكار يەپ، مەشرەپ قىزىتتى...

قازاخۇنۇمغا يېقىن تۇرغانلاردىن بىرى ئۇنى قوللاپ غۇدرىغان ئاۋازدا ئۈن قاتتى.

ــ خۇدا كۆرسەتمىسۇن...

باشقىلارمۇ خوشامەكۈيلۈك بىلەن ئەينى ۋاقىتتىكى ئىشلاردىن ئۆز ئەقلىگە لايىق قۇسۇر چىقىرىپ ئۆز ـ ئارا تەستىقلىشىپ قويدى. چۈنكى ئۇلار ئۇيغۇر ئىدى ۋە ئۇلار تۈنۈگۈنلا ئۆزلىرى قىزغىنلىق بىلەن قوللىغان ئىشنى بۈگۈن بىرسى خاتا دېسە، تەڭ قوشۇلۇپ خاتا دېيىشەتتى!

ــ جىم! مۇسۇلمانلار، جىم! ــ كەنجى قازاخۇنۇم سۆزىنى داۋام قىلدى،ــ ئېھتىمال بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە نامى خالىس ھۆكۈمىتىمىز، ھەم بىز مۇسۇلمانلارنىڭ باشپاناھى، دىنىي ئىسلامنىڭ ھامىسى شىڭ دۇبەن جانابلىرى خۇدا ئالدىدا ساۋابلىق، بىزنىڭ ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ، ناشۈكرى جەدىتلەرنىڭ، ئازغۇن دەھرىلەرنىڭ، ئەدەبسىز كالتە قۇيرۇقلارنىڭ، چاچلىق ئالۋاستىلارنىڭ ئەدىبىنى بەردى! شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، بىز بۇ باشپاناھ ھۆكۈمىتىمىز ۋە شىڭ دۇبەن جانابلىرىنىڭ ياخشىلىقلىرى ھەققىگە ھەر نامازدا دۇئا قىلايلى. ھۆكۈمەت بىزنىڭ يولىمىزدىكى تىكەنلەرنى چاناپ ئېلىۋەتتى، ئەمدى بىز ئارقىغا چېكىنىپ كەتكەن ئىنسابنى، دىيانەتنى، مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ پەرھىز- سۈننەتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، مۇبارەك دېنىمىزنىڭ شەۋكىتىنى قايتا تىكلىمىكىمىز پەرھىز ھەم

قەرزدۇر.

— بەرھەق!

— قازاخۇنۇم كۆڭلىمىزدىكى گەپنى قىلدى!

— تاقىتىمىز قۇرۇپ، ۋاقتى يەتكەن...

ئۇ يەر- بۇ يەردىن خوشامەتچىلىك بىلەن ئاۋاز قوشقانلارنىڭ گۇڭۇلدىشى ئىشتىلەتتى. قازاخۇنۇم سۇرلۇك نۇتقىنى داۋام قىلدى:

— كىمكى ئۆزىنى مۇسۇلمان بالىسىمەن دىسە، دەھرىلەر يولىدىن ۋاز كەچسۇن، ھەم مۇسۇلمان مۆمىنلىكىنىڭ جىمى پەرھىزلىرىنى ئادا قىلسۇن! نامازغا چىقمىغانلارغا جەرىمانە قويۇلۇدۇ. بامداتقا بىر قېتىم ئۇلگۇرەلمىسە بىر چارەك بۇغداي جەرىمانە تۆلەيدۇ. بۇ بولسا شۇ مەسچىت ئىمامىنىڭ ھالال رىسقىدۇر.

يەنە بىر مەھەل چۇشىنۇپ بولمايدىغان شاۋ- شاۋ مەسچىت ھويلىسىنى بىر ئالدى. ئەمما بۇ ئومۇمىي شاۋقۇننىڭ ئالقىش ياكى نارازىلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولمايتتى. كەنجى قازاخۇنۇم غەزەپكە تولغان كۆزلىرىنى ھەر بىر سۈرەن سالغۇچىغا تىككەندە دەرھال بىسىلدى. ئۇ بولسا سۆزىنىڭ ئاخىرىدا يىگى بىر تېمىغا كۆچۈپ داۋام قىلدى:

— مەمتىلى تەۋپىق دىگەن دىنسىزنى دىنىنىڭ باشپاناھى بولغان ئۇلۇغ ھۆكۈمىتىمىز ھەپسىگە سولىدى! ئۇنىڭ ئائىلىسىمۇ خائىن ئائىلىسىدۇر. خائىننىڭ يولىدا ماڭغانلارمۇ، خائىننىڭ ئائىلىسى بىلەن ئالاقە قىلغانلارمۇ شەرمەندە خائىندۇر...

— مەمتىلى ئەپەندى قانداق خائىندۇ؟— كىمدۇر بىرى ھەيرانلىق بىلەن شۇ سوئالنى قويىۋىدى، قازاخۇنۇم دەرھال ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرالدى ھەم شۇ كىشىنى تاپماقچى بولۇپ ئۇرۇندى. تاپالمىغاندىكىن:

— كىم؟ كىم ئۇ ئۆندەرگەن!؟— دەپ ۋارقىرىدى.

ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى. جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن ۋارقىراپ:

ــ دانانىڭ سۆزلىرى ھەر قاچان توغرىدۇر، ياخشى ئادەم زىيانلىق گەپ قىلمايدۇ، بىزگە باشپاناھ بولۇۋاتقان ھۆكۈمەت خائىن دېدىمۇ، بولدى، خائىن! بىزگە بۇنى سورۇشتە قىلماق ئارتۇقچىدۇر. ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرى ۋاجىپ!

ــ بەرھەق! بەرھەق!

ــ قازاخۇنۇمنىڭ سۆزلىرىمۇ بەرھەق! ئۇ بىز خەقنىڭ غېمىنى يەۋاتىدۇ.

ــ شۇنداق، شۇنداق بولمامدىغان!...

ــ...

ۋەز تۈگىگەندىن كېيىن خالايىقنىڭ ئارىسىدىن ناھايىتى چاپسانلا بىر يول ئېچىلدى، كەنجى قازاخۇنۇم ۋە ئۇنىڭ مۇرىتلىرى ئاشۇ يول بىلەن سۈرلۈك قىياپەتتە ئۆتتۈپ كەتكەندىن كېيىن خالايىق ئاندىن ئۆز يوللىرىغا تارقاشقا باشلىدى.

سابىت، ئابلىمىت قارى بىلەن بىر توپ نامازخاننىڭ ئارقىسىدىن ئۆيگە قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئالدىدىكى نامازخانلاردىن بىرى ئۇياق- بۇ يېقىغا قاراپ قويغاندىن كېيىن:

ــ بىچارە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ نېمە يامان ئىش قىلغىنىنى مەنغۇ كۆرگۈنۈم يوق،...- دەپ غۇدۇڭشىدى. سابىت ئۇنىڭ مەمتىلى ئەپەندىنىڭ كىچىك «دوستى» ئابلەقنىڭ دادىسى ئىكەنلىكىنى تونىدى.

ــ يامان ئىشنى دەمسىز؟ــ دېدى يەنە بىر دېھقان،ــ ئۇ كىشىنىڭ ياخشىلىقىنى كۆرسەك كۆرگەندۇق، يامانلىقىنى بىلمەيمىز...

ــ خەپ ـ شۈك، «ئاكاڭ كىمنى ئالسا يەڭگەڭ شۇ». بۇرادەرلەر...

ــ خۇدا ساقلىسۇن...

سابىتنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى. ئۇ بۇ كۆلۈڭسىزلۈكنى ئايالىغا قانداق سۆزلەپ بېرىش ھەققىدە باش قاتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا ئۇ ئۆگەي

قېنىئانىسىنىڭ دەرۋازا ئالدىدا تۇرغىنىنى كۆرۈپ قالدى. بىراق، ئۇ سابىتنى كۆرۈپلا ھويلىغا كىرىپ كەتتى. بۇمۇ بىرخىل سوغۇق ھوجۇمنىڭ يەنە بىر تۈرلۈكى ئىدى. ئۇ ھەتتا ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان يەنە بىر توپ كىشىنىڭ ئارىسىدا قېنىئاتىسى بارلىقىنىمۇ سەزدى. بىراق ئۇ ئادەممۇ قورقۇۋاتقاندەك ئەتەي قەدىمىنى ئاستىلىتىپ، سابىتنىڭ ئۆز دەرۋازىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىشىنى كۈتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى شۈركۈنۈپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ ئومۇمىي ھوجۇمىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش، ئۇستازى باشلىغان ئىشنى قانداق داۋاملاشتۇرۇش ھەققىدە باش قاتۇرۇشقا باشلىدى.

2

مەلىكزاد ئەمدى قوشنىلارنىڭ تەسەللىسىدىنمۇ ئايرىلىپ قالغانىدى.

بويامەت مەسچىتتە مەھەممەت ئىمام مەمتىلى ئەپەندىنىڭ خائىنلىقى، خائىنلار بىلەن ئارىلاشقانلارنىڭ ئوخشاش خائىن ھېسابلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەز ئېيتقاندىن كېيىن، بۇ روھى ئاجىز مىللەتنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ كەتكەن خەلقى ئۆز باشلىرىغا ئاغرىق تېپىۋېلىشتىن قورقۇپ، نىزامىدىنلارنىڭ ئائىلىسى بىلەن باردى- كەلدى قىلماس بولۇشتى. ئەڭ سادىق دوستلارمۇ ناھايىتى ئېھتىيات قىلىشىپ، يوشۇرۇن كېلىپ ئەھۋال سوراپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى.

بۇ ھال نىزامىدىن ئائىلىسىگە يەنە بىر ئېغىر زەربە بولدى. مەلىكزاد تېخىمۇ ئاجىزلىشىپ كەتتى. شۇنداق ئەھۋالدىلا مامۇت ھاجىم ھارۋا قوشۇپ كېلىپ، ئۇنىمىغىنىغا قويماي، مەلىكزادنى ئېلىپ كەتتى.

www.uyghurkitap.com

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئەمدى ئەركىنلىككە چىقىشىدىن ئۈمىد يوقلۇقىنى، نىزامىددىن ئائىلىسىنىڭمۇ ھۆكۈمەتنىڭ دۈشمىنى بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشۈنۈپ يەتكەن ئاتا، قىزىنىڭ داۋاملىق بۇ يەردە تۇرۇشىنى ماقۇل كۆرمىگەن، بەلكى، ئۇتىنىڭ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆزىگە تۇتۇشۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەنىدى.

مەلىكىزاد ئېلىپ كېتىلگەندىن كېيىن، نىزامىددىن ئۆز ئۆيىنى شۇنچە يات ھېس قىلدى. ئۆيىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ۋە بىردىن- بىر كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرغان جاھازىدىنمۇ ئايرىلىپ، ئۆي پۈتۈنلەي بوشاپ قالغاندەك بولدى. لېكىن ئۇ چىشىنى چىشلەپ مەكتەپكە بېرىپ تۇراتتى. ئىنىسىنىڭ ئىشلىرىنى داۋام قىلىش بىلەن تەسەللىي تاپماقچى بولاتتى. بىراق، ھازىر مائارىپ ئويۇشمىسىدىكىلەردىمۇ، مۇئەللىملەردىمۇ ئاللىقانداق تەشۋىش بولغىنى ئۈچۈن، قىزغىنلىق كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ كەتكەنىدى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە بازاردا خېلىلراخماننىڭ قايتا پەيدا بولۇشى، مەمتىمىننىڭ ئاشكارە ئوتتۇرىغا چىقىشى، باشقا مۇتەئەسسىپ غالچىلارنىڭمۇ ئۈچەكتىن چىققان قۇرۇتلاردەك لۆمشۈشكە باشلىشى بىلەن، كەيپىيات تېخىمۇ يامانلاشقان ئىدى. نەشىكەش بەڭگىلەر، ئوغرى قىمارۋازلار، لۈكچەكلەر، پاھىشىۋازلار قايتىدىن ئەركىنلىككە ئېرىشىپ، ئەزىم مەشھەدنى يەنە ھەممە ئادەم سەسكىنىدىغان، ھەممە ئادەم «خوشۇلغاي» دەپ ئاۋايلاپ ئۆتۈپ كېتىدىغان قورقۇنۇچلۇق جايغا — جېدەل ماجرانىڭ مەركىزىگە، ئەدەپسىزلىكنىڭ ئۇۋىسىغا ئايلاندۇرۇشقا باشلىغانىدى. يەنە بۇرۇنقىدەك دادىسىنىمۇ ئىلغا قىلمايلا «سولامچى، پالان...» دەيدىغان بەزەپ گەپلەر ئاڭلىنىدىغان بولدى.

يۇرتنىڭ بۇ يوسۇنغا چۈشۈشى تۈپەيلى ياخشى ئادەملەرنىڭ قەلبىدە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ھەمىشە كۆلۈپ تۇرۇدىغان خۇشخۇي چىرايى پەيدا بولۇش بىلەن، ئۇنىڭ قىممىتىمۇ ئېشىپ باراتتى. بىراق، خەلقتە

قارشىلىق كۆرسۈتۈش روھى سۇنغان، ياخشىغا يۆلەك بولۇش، مەرتلىك، جاسارەت ئاجىزلاپ كەتكەچكە، كۆپ ساندىكىلەر مەمتىلى ئەپەندىنىڭ توغرىلىقىنى مانا مۇشۇ ئەمەلىي سېلىشتۇرمىدىنمۇ ئىسپات قىلالايدىغان تۇرۇپ، يامانلارغا رەددىيە بېرىشكە جۈرئەت قىلالماي، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۈرەتتى. بۇ ھال گويا جاھاندا ياخشى ئادەملەر، ھەقتە تۇرىدىغانلار ئازلاپ، ھەممە يەرنى پاسىقلار قاپلاپ كەتكەندەك تۇيغۇ بېرىپ، باشقىلارنى تېخىمۇ جۈرئەتسىز قىلىۋېتەتتى. بۇ ئىككى تائىپىنىڭ قايسىسى كۆپ سانلىق ئىكەنلىكىنى مەيدانغا چىقىرىش بولسا — بىر تەشكىللىگۈچىنىڭ ۋە كۈچىنىڭ مەھسۇلى ئىدى. بۇنداق نوپۇز كۈچى بولمىغاچقا، بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل بولماي، يەككە شەخسلەر ھالىتىگە كەلگەن، ھەر شەخس ئۆزىنىلا كۆرگەچ، ھەم باشقا ئۆزىدەك قاراشتىكىلەرنىڭ كۆپلۈكىنى ئاڭقىرالمىغاچقا يامانلار ئۈچۈن ئالتۇن دەۋر باشلانغانىدى.

نىزامىدىن، لىۋاھىدىنلار، ئەمەت مەخسۇم، ئابدىغوپۇر، ئابدىراخمان شائىر، سابىتلار گويا قەھرىتان قىش كېچىسى پايانسىز چۆلدە قالغان يولۇچى، ئەڭ ئاخىرقى بىر تال چوغنى پەرۋىش قىلىپ، ئۇنىڭدىن گۈلخان ياندۇرۇشقا قانچىلىك كۆيۈپ- پىشىپ تىرىشسا، ئۇلارمۇ بۇ ئۆچۈشكە يۈزلىنىۋاتقان قىزغىنلىق ئوتىنى قايتىدىن لاۋۇلدىتىش ئۈچۈن شۇنچىلىك كۆيۈپ پىشاتتى.

ئۇلار ئوتنى ئۇلغايتالمىسىمۇ، ھەر ھالدا بۇ ئاجىز چوغنى ئۆچۈرمەستىن ساقلاپ كېلىشمەكتىدى.

يىگىرمە ئىككىنچى باب

1

ئابدۇنىيازنىڭ قىسىملىرى قەشقەرگە يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ سۈرئىتى هۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ئويلىغىنىدىنمۇ تېزراق، جەڭگىۋارلىقىمۇ يۇقۇرىراق ئىدى. بۇ هال گارنىزون قوماندانى لىيۇبىڭنى تەشۋىشكە سېلىپ قويدى. ئۇ يېڭىشەردىكى قىسىملارنى پايئال ئوروشقا تەييارلىنىشقا بۇيرۇپ، ئۆزى مۇهاپىزەتچىلىرى بىلەن كونىشەھەرگە كەلدى. ئۇ ئالتىنچى تۈمەننىڭ 1-، 2- پولكلىرىدىن قالغان بىر قىسىم ئەسكەرلەرگە مۇۋەققەت تۈمەن بېشى بولۇپ قالغان قۇربان سەئىدى بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىدى.

لىيۇبىڭ شەهەر رەستىلىرىدىن ئاتلىق كېتىۋېتىپ، ئادەتتىكە مۇۋاپىق ئىنتايىن قۇۋۇلۇق بىلەن ئىككى تەرەپتىكى دۇكانلارغا، يايمىچىلارغا ۋە ئۆتكۈنچىلەر ئارىسىدىكى يوغان سەللىلىك مۆتىۋەرلەرگە ئۇيغۇر ئادىتى بويىچە قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ، پۈتۈن چېھرىسىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ سالام قىلىپ ئۆتەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىشىلەرنىڭ تەرىپلىرى ئاڭلىناتتى (تەرىپلەرمۇ هەر قاچانقىدەك هەر خىل بولاتتى):

— بۇ خىتتاي كاپىر بولغىنى بىلەن بەزى ئىمانى بۇلغانغان مۇسۇلمانلاردىن ياخشىراق جۇما، — دەيتتى ئۆتكۈنچى مۆتىۋەر يېنىدىكى هەمراھىغا.

— ئادىمگەرچىلىكىنى خېلى بىلىدىغان خىتتاي جۇما، بۇ، —

دەيتتى دۇكاندار ئالدىدىكى خېرىدارلارغا،— بىز خەقنى خېلى ياخشى كۆرىدۇ.

— «يولۋاسنىڭ چىشىنى چىقارغىنى كۈلگىنى ئەمەس» دەپتىكەن، بۇ تۈلكە خىتتاي، ھېجىيىپ تۇرغىنى بىلەن تازا «ھارۋىدا توشقان ئالىدىغان» نېمە، جۇما،— دەيتتى مىسكەر شاگىرتلىرىغا قاراپ.

— ...

لىيۇبىڭ دېۋىزىيە ئىشتابىغا كېلىپ قۇربان سەئىدى بىلەن كۆرۈشتى. ئۇ بۇرۇن مەھمۇد مۇھىتىغا قانداق خوشامەت قىلغان، كۈچۈكلەنگەن بولسا، ئەمدى قۇربان سەئىدىگىمۇ ئەنە شۇنداق ياغلىمىچىلىق قىلدى. ئۇ بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا قۇربان سەئىدىنىڭ ئابدىنىيازغا قوشۇلۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇنىڭ ئۇچۇن پارچىلاش، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش، ھۆكۈمرانلارنىڭ ئادەتلەنگەن چارىسى بولغاچقا، لىيۇبىڭ قۇربان سەئىدىگە دەل ئاشۇ ئۇسۇل بىلەن گەپ قىلدى:

— ئابدىنىياز كەلسە نېمە قىلىمىز، ئاكا؟— دېدى ئۇ سىناش نەزىرى بىلەن سۆھبەتدىشىغا قاراپ.

قۇربان سەئىدى. بۇ قاقۋاش ئادەمگە ئانچە ئىلتىپات كۆرسەتمەستىن قاراپ قويۇپ:

— ئۇنى ئۆزىڭىز بىلەرسىز؟— دېدى.

— ئۇنىڭ مەقسىدى نېمە؟ ئۇ نېمە قىلماقچى؟ — لىيۇبىڭ دەي-دەيگە سېلىش ئۇچۇن گەپنى مەقسىدىگە توغرىلاشقا ئالدىرىدى.

— قەشقەرنى ئالىدۇ، ئاندىن يەنە ئۇرۇمچىگە قاراپ يۈرىدۇ. بۇ ئۇرۇش تاكى ئۇلارنى توسۇۋالالايدىغان كۈچكە توغرا كەلگىچە داۋاملىشىدۇ.

— بۇغۇ كېيىنكى ئىش،— دېدى لىيۇبىڭ قۇۋلۇق بىلەن ھېجىيىپ تۇرۇپ، باش چايقاپ، — قەشقەرگە كېلىپ ئالدى بىلەن نېمە ئىش قىلىدۇ؟

— نېمە ئىش قىلىدۇ؟— دەپ سورىدى قۇربان سەئىدى قايتۇرۇپ.

www.uyghurkitap.com

— يېقىندا قولۇمغا چۈشكەن مەلۇماتلاردىن قارىغاندا ئۈنىڭ مەقسىدى ئالتىنچى دېۋزىيىنى رەسمىي ئۆز قولىغا ئېلىش، ئۇ ئۆزىنى سىجاڭ دەپ ئېلان قىلدى، ئەمەلىيەتتە ئۈنىڭ سىجاڭلىقىنى ھېچقانداق يۇقىرى ئورۇن ئېتىراپ قىلمايدۇ. سىزنى ئېتىراپ قىلىدۇ. يەنە كېلىپ ئالتىنچى دېۋىزىيىنىڭ بىر مۇنچە ئەسكىرى سىزنىڭ قولىڭىزدا شۇڭا ئۇ سىزنى كۈشەندە دەپ قارايدىكەن، ئەڭ ئاۋۋال سىزنىڭ بېشىڭىزنى ئېلىپ شەھەردە سازايى قىلماقچىمىش...،— ليۇبىڭ قەستەن سۆزىدىن توختاپ، گويا كېيىنكى دەشىھەتلىك ئاقىبەتلەر ھەققىدە سۆزلەشكە پېتىنالماي قالغان قىياپەتكە كىرىۋالدى.

ئۆز ئاتا- بوۋىلىرىغا ئوخشاشلا قۇۋلۇقنى بىلمەيدىغان، كاللىسى ئاددىي ھەمدە ئاسانلا ئۆچلۈكى قوزغۇلۇدۇغان قۇربان سەئىدىمۇ، مىللىي خاراكېتىرگە مۇۋاپىق دەرھاللا جۇدۇنى تۇتتى. ئۇ بۇ گەپلەرگە ئىشىنىپ قالغانىدى.

— مەن ئىلاجى قىلىپ سىزنى قوغداشقا تىرىشىمەن، سىز بۇ يەردە ئۆزىڭىزنى يامان ھېس قىلىسىڭىز يېڭىشەھەرگە كېتىڭ، بىللە تۇرايلى، — دېدى ليۇبىڭ ھىيلىگەرلىك بىلەن. ئۇ قۇربان سەئىدىنىڭ بۇ كونا ئورنىنى تاشلاپ كەتمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى.

— رەھمەت، ھازىرچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ باقاي،... —دېدى قۇربان سەئىدى، ئويچان ھالدا.

— بولمىسا ياردەم كېرەك بولسا ماڭا دەڭ، تارتىنماڭ،— دېدى ليۇبىڭ يەنە.

— ھازىرچە ھېچگەپ بولماس، ۋاقتى كەلگەندە ئېيتارمەن،— قۇربان سەئىدى ئاخىرى شۇنداق دېدى. كۆڭلىگە ھەرقىسما ئوي- خىياللار كېلىشكە باشلىغانىدى.

ليۇبىڭ ئۈنىڭدا ھەم ئەندىشە ھەم ئۈمىد، ھەم غەزەپ، ھەم دوستانىلىق قوزغۇتۇپ قويغاندىن كېيىن، قادىر ھاجى، مەۋلانوپ،

ئىسھاقبەكلەر بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ساقچى ئىدارىسىغا كەتتى.
لىيۇبىڭ ساقچى ئىدارىسىدا «ئۆز- ئارا زىددىيەتكە سېلىش» ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. بۇ يەردىكىلەر ئىشەنچلىك ئادەملەر ئىدى. شۇڭا ئەمەلىي ئىشلار ئۈستىدە مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشتى.
ئۇلار سىياسىي مەھبۇسلار ئۈستىدىكى سوراقنى جىددىيلەشتۈرۈش، ئىلاج قىلىپ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن كېرەكلىك ماتېرىياللارنى ئېلىش، شۇندىن كېيىنمۇ ئۇلارنى ساقلاپ قېلىشقا تىرىشىش، پەقەت كونىشەھەر قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىش ئالدىدا ئەگەر يېڭىشەرگە يۆتكەپ كەتكىلى بولمىسا ئاندىن ئۇلارنى تۈگەل يىغىشتۇرۇۋېتىش ھەققىدە پىكىرلەشتى. ئەسلىدە بۇرۇنلاردا ئۆلتۈرۈلىدىغان مەھبۇسلار قارا ئات قوشۇلغان ئاق مەپىگە سېلىنىپ، يېڭىشەرگە ئېلىپ كېتىلىپ شۇ يەردە غىمىسىدە ئۆلتۈرۈلەتتى ۋە ئۇلارنىڭ نەدە، قايسى ئۇسۇلدا ئۆلتۈرۈلگەنلىكى، جەسىدى قەيەرگە تاشلانغانلىقى سىرلىق قالاتتى. ھەتتا ئۇ يەردە خىتايلار ئۇلارنى سويۇپ يەيمىش دېگەن مىش- مىشلارمۇ بارىدى. ھازىر يېتىپ كېلىۋاتقان جىددىي ۋەزىيەت بۇنىڭغا مۇسائىد ئەمەسىدى، شۇڭا ئۆز جايىدىلا يوقۇتۇشتىن باشقا ئامال قىلغىلى بولمايتى.
لىيۇبىڭ كەتكەندىن كېيىن قادىر ھاجى ۋە مەۋلانوپلار بۇ ئىشلارنىڭ كونكرېت تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى.

2

مايىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى. ھاۋا تىنچىق ئىسسىق ئىدى. مەيىن شامالدا بۇغدايلىقتىن بۇغدايىنىڭ ئۆزگە خاس ھىدى كېلەتتى. بۇ

مايسەن ئۈرۈكلەرنىڭ پىشىدىغان مەزگىلى ئىدى.

نىزامىددىن مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن جاھاندارچىلىق تەقەززاسى ئۈچۈن بۇياقخانىدا ئازراق ئىشلىدى، ئىگەمبەردى، تەشمەتلەرگە كۆرسەتمىلەر بېرىپ، ئەتىسى ئۆزى يوق چاغدا قىلىنىدىغان ئىشلارنى تاپىلىدى. ئاندىن ئۇلارغا قايتىشقا ئىجازەت بەردى.

قاش قارايغان مەھەلدە ئۇنى ياش كەسپداشلاردىن بىرمۇنچىسى يوقلاپ كەلدى. ئاۋۋال ئەمەت مەخسۇم، ئابدۇغوپۇر قۇناجىلار، لىۋاھىدىن بىلەن كىرىپ كەلدى. ئارقىدىن ئابدۇراخمان شائىر كەلدى. كېيىنرەك سابىتمۇ، ئابلىمىت قارى بىلەن كىرىپ كەلدى.

ئۇلار پىشايۋان سۇپىسىدا مايسەن ئۈرۈكنى يېگەچ ھازىرقى ئۈرۈش ۋەزىيىتى ھەققىدە پاراڭغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ دىققىتى كېيىنكى كۈنلەردە مۇشۇ ئىشقا مەركەزلەشكەنىدى.

ــ ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا ئابدۇنىياز كونىشەھەرنى ئىگىلەپ كەتكۈدەك تۇرىدۇ،ــ دېدى ئابدۇراخمان شائىر بىر تال ئۈرۈكنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ، ــ ھازىر قەشقەر مۇھاسىرىدىكەن، بۇنىڭ ئۆزى ھۆكۈمەتنىڭ ئۇزاق چىداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. يەنە كېلىپ ئابدۇنىيازلار يۇمۇلاق شە تەرەپتە ئۇرۇشۇۋاتقانىكەن، قۇربان سەئىدى قىسىملىرىدىكىلەر ھەدەپ سېپىلدىن سەكرەپ بۇ تەرەپكە ئۆتىۋاتقاندەك.

ــ ئابدۇنىيازلار قەشقەرنى ئىگىلىسە ھۆكۈمەت تۇرمىدىكىلەرنى قانداق قىلار؟ ــ ئەندىشە بىلەن سورىدى ئەمەت مەخسۇم،

شۇ چاغدا قۇۋان شەيخ بىلەن ئاتۇشنىڭ بېگى كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن مەھەللىسىدىكى يېقىن ئۆتۈشىدىغان قوشنىلاردىنمۇ ئىككىسى كىردى. ئۇلارنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن سۆھبەت ئازراق ئۈزۈلۈپ قالغاندىن كېيىن يەنە داۋام قىلدى.

ــ تۇرمىدىكىلەرنى تاشلاپ كېتەرمۇ، ئاشۇ قانخورلار؟ــ دېدى

ئابدۇغوپۇر، ئەمەت مەخسۇمنىڭ سۆزىگە جاۋابەن.

— كىم بىلىدۇ، ئىش ئويلىمىغان يەردىن چىقىپ ئېلىپ كېتەلمەي قالسا تاشلاپ كېتەمدۇ... — لىۋاھىدىن ئىشەنچسىزلىك بىلەن گەپ قاتتى.

پەقەت سابىتلا يوغان قىيادەك تىك ئولتۇرۇپ، ھېچنەرسە دېمەيتتى.

— قىرغىن قىلىمىسلا بولاتتىغۇ...

— خۇدا ساقلا.....

— مەنىدىمۇ ئابدۇنىيازلارنىڭ كونىشەھەرنى ئېلىشى بىلەن سولاقتىكىلەرگە نىجاتلىق بولۇپ قالارمىكىن دېگەن ئۈمىد بار،.....— دېدى نىزامىدىن ئېغىر قايغۇ بىلەن. ئۇنىڭ كۆڭلىگە يارىشا ئابدۇراخمان شائىر:

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، بولسا بىر نەچچىمىز بىرىپ باقساق، ئابدۇنىياز قوشۇنلىرىغا قوشۇلۇپ پىدائىي بولۇپ شەھەرگە كىرسەكمۇ بولاتتى. ئەگەر ئەپەندىنى قۇتۇلدۇرىۋالىدىغانلا بولساق،... — دېدى.

ئابدۇراخماننىڭ بۇ سۆزى سۆھبەتداشلىرىنىڭ دىققىتىنى تارتتى، سىناپ كۆرۈشكە ئەرزىيدىكەن دەپ ئويلاشتى. شۇنىڭ بىلەن ھەر بىرەيلەن مۇشۇ ھەقتە چارە- تەدبىر ئويلۇنۇپ، ئۆزى بىلگەنچە پىكىر قىلىشتى.

ئاخىر «يېتىپ قالغىنچە ئېتىپ قال» دېگەندەك تەلەي سىناپ بېقىش توغرا تېپىلدى. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى بىرىشقا رازى بولۇشتى. نىزامىددىن ئۇلارنىڭ بۇنداق جانپىدارلىق روھىدىن تەسىرلىنىپ، كۆز يېشى قىلدى، ھەمدە:

— رەھمەت، رەھمەت ،..... ھەممەيلەن بارىمىز دېسەكمۇ بولماس، ئادەم تولا بولسىمۇ بەزى ئىشلار ئەپسىز بولۇپ قالىدۇ، تۆرت بەشەيلەن بىرىپ باقساق بولار، سابىت، ئىنىم، سىز بارمىسىڭىزمۇ بولار، سىزنىڭ ئۆيىڭىز يالغۇز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز قاچان كېلىمىز، قاچان ئەمەس، خۇدا بىلىدۇ... — ئۇ شۇنداق دەپ سابىتنى ۋە چوڭ ياشتىكى بىر

قانچەيلەننى بېرىشتىن توستى. ئۇ ئۆزى ياشلاردىن بىر نەچچىسى بىلەن بارماقچى بولدى.

لىۋاھىددىن پۇتى ئاجىز بولغاچقا بارالمايتتى. بۇ ھال ئۇنى خېلى تىت- تىت قىلدى. ئۇ قەتئىي بارماقچى بولغان بولسىمۇ، نىزامىدىن ئۇنىمىدى.

ئۇلار ئەتە ئەتتىگەندىلا مۇشۇ ئۆيگە توپلىنىپ، مۇشۇ يەردىن يۈرۈپ كېتىشكە كېلىشتى. بۇ چاغدا يازنىڭ قىسقا تۈنى يېرىملىشاي دەپ قالغانىدى. ئۇلار ساھىبخان بىلەن خوشلىشىپ، قايتىشقا ئالدىراشتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

1

مۆيدىن باشچىلىقىدىكى 600 ئەسكەر تېرىم يېزىسى ئارقىلىق، ئابدۇنىياز ئۇدۇل يول بىلەن 700 ئەسكەرنى باشلاپ قەشقەرگە يېتىپ كەلدى. ئىككى قوشۇن دۆلەتۋاغدا ئۇچرىشىپ تۈمەن دەرياسىنى بويلاپ كېرەم باقىقا يېتىپ كەلگەندە قەشقەر ج خ ئىدارىسىدىكى مۇھاپىزەتچى قىسىملار ــ قىرغىز ئەسكەرلەر سېزىپ قېلىپ ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. بۇ ئىككى تەرەپنىڭ قەشقەر بوسۇغىسىدىكى تۇنجى قېتىملىق قارشىلىشى ئىدى. بىراق ئارىلىق يىراق بولغاچقا قىرغىز ئەسكەرلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرى كېرەمباغقا يېتىپ كېلەلمەيتتى.

ئابدۇنىياز، مۆيدىن، ئىسمايىل، كامال، بوساق نىياز، ياقۇپ قاتارلىق مۇشاۋۇر ۋە پولكوۋنىكلىرى بىلەن قەشقەرنى ئېلىش چارىلىرى ھەققىدە مۇزاكىرە قىلدى.

ــ بۇ يەردىكى ئاساسىي كۈچ ئىسھاقبېك، مەۋلانوپلارنىڭ قىرغىز ئەسكەرلىرى. بىز ئادەم سانىمىزنىڭ كۆپلۈكىگە تايىنىپ ياۋاغ دەرۋازىدىن بۆسۈپ كىرەيلى، ئۇلارنى يوقاتساق قارشىلىق ئاساسەن تۈگەيدۇ، ــ دېدى پولكوۋنىكلاردىن بىرى، ــ تۆرمىدىكىلەرنىمۇ ئازاد قىلالايمىز.

ــ مېنىڭچە، دېدى ياقۇپ پولكوۋنىك، ــ بىز چىنىۋاغ تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ بېرىپ يۇمىلاق شەنى قورشىۋالايلى. ئۇ يەردىكىلەر نېمىلىكى بولمىسۇن ئۆز ئادەملىرىمىز، ھەر ھالدا بىز بىلەن كېلىشىپ قېلىشى

مۇمكىن، ھېچ بولمىسا جان پىدالىق بىلەن ئۇرۇشمايدۇ.

— ...

— مەن ياقۇپنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇمەن، — دېدى ئابدۇنىياز ۋە بۇ ھەقتە كونكرېت ئوي- پىلانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. كېڭەش نەتىجىسىدە مۇشۇ چارە قوبۇل قىلىنىپ، ئەسكەرلەر غەربىي جەنۇپ تەرەپكە يۆتكۈلۈشكە باشلىدى.

ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرى چاپسانلا يومۇلاق شەھەرگە يېتىپ كەلدى ۋە سېپىل بويلاپ مۇھاسىرە توچكىلىرى بۇيۇشتۇردى. سابىق 6- دىۋىزىيىنىڭ قۇربان سەئىدى قوماندانلىقىدىكى ئەسكەرلىرى سېپىل ئۈستىگە چىقىپ ئۇلارغا قارشى ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. بۇنداق ۋەزىيەتتە سېپىل ئىچىدىكىلەر بىلەن سۆھبەتلىشىش مۇمكىنچىلىكى بولمىدى. بۇنداق داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا ئۇلار مۇھاسىرە قىلىپ يېتىۋېرەتتى، ئىلگىرلەش بولمايتتى.

ئابدۇنىياز كېچىسى يەنە كېڭەش ئۆتكۈزدى. بېسىپ كىرىشنىڭ چارىلىرى ھەققىدە پىكىرلەشتى. مانا شۇ چاغدا رازۋېتكا ئەترىتىنىڭ كومادىرى نىمەتۇللا سىجاڭغا پىكىر بەردى:

— سىجاڭ ماڭا ئىجازەت بەرسىڭىز، كېچىسى شەھەرگە كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تەرغىبات قىلىپ كۆرۈشكە ئورۇنۇپ باقسام، مېنىڭ يېقىن بۇرادەرلىرىم مەڭلىكاخۇن شۇ ياقتا. ئۇ يەردىكىلەرنىڭ كۆپچۈلۈكى مېنى تونۇيدۇ.

— ئەگەر بۇ ئىشىڭىز ئاقماي قالسا ۋاقىت قولدىن كېتىدۇ، بىلدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئابدۇنىياز.

— قاملاشتۇرالماي قالسام كۆزىڭىزگە كۆرۈنمەيمەن، — دېدى نىمەتۇللا قەتئىيلىك بىلەن، — بىر تەلىپىم ،— سىلەر ئوت ياقماڭلار، شەپە چىقارماڭلار، ئۇلار بىخۇتلاشسۇن.

سىجاڭ ئۇنىڭغا ئىجازەت بەردى.

نىمتۇللا ئۆزىنىڭ قاۋۇل ياردەمچىلىرىدىن بىر قانچىسىنى ئېلىپ سەھەر سائەت 3ـ4 لەردە سېپىلغا شوتا قويۇپ چىقتى. تۆۋەندە ئۇنىڭ ياردەمچىلىرى سېپىل ئۈستىدىن بىرەر كۆلەڭگۈ كۆرۈنۈپ قالارمىكىن دەپ ھوشيارلىق بىلەن ئېگىزگە تىكىلگىنىچە قوراللىرىنى بەتلەپ تۇراتتى. سېپىل ئۈستى گويا جىمى ھاياتلىق ھەركەتتىن توختاپ كەتكەندەك جىم- جىت ئىدى. سەھەرنىڭ تاتلىق ئۇيقۇسى قاراۋۇلنىڭ كۆزلىرىنى يۇمدۇرۇپ، قويغانىدى. سېپىلنىڭ باشقا تەرىپىدە تىرىك ئادەم بارلىقىنى بىلدۈرىدىغان شەپىلەر كېلەتتى.

نىمتۇللانىڭ قاۋۇل گەۋدىسى لىپ قىلىپلا سېپىل ئۈستىگە چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن رازۋېتچىكلارنىڭ يەنە بىرى تېزلىك بىلەن شوتىغا ياماشتى. ئۈستىدە ئۈز كوماندىرى بولغاچقا ئۇ ئىشەنچلىك ھەركەت بىلەن چاپسانلا سېپىلغا چىقىۋالدى، باشقىلار پەستە قالدى.

قاراۋۇل ئىككى قەدەم بېرىدىلا مىلتىقىنى ئىككى تىزى ئارىسىغا قىسىۋېلىپ، زوڭزىيىپ، ئولتۇرغىنىچە ئۇخلاپ قالغانىدى، نىمتۇللا ئۇنىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ تۇرۇپ، قاتتىق نوقىدى. ئۇنىڭ ياردەمچىسى ئۇنىڭ مىلتىقىنى ئاللىقاچان تارتىۋالغان ۋە ئىككى قولىنى چىڭ تۇتۇۋالغانىدى. قاراۋۇل ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، ئۆزىنى بۇركۈت پەنجىسىدىكى كەكلىكتەك سەزدى. نىمتۇللا ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

— ئۇنىڭنى ئۆچۈر، بولمىسا ئۆلىسەن! پەس گەپ قىل، مەڭلىكاخۇن نەدە؟

— ئۇ دەم ئېلىۋاتىدۇ.

— مېنى تونۇمسەن؟ مەن نىمتۇللا.

— نىمتۇللا؟ تونۇيمەن، تونۇيمەن، سىز مەھمۇد سىجاڭ بىلەن كەتكەنىغۇ؟

— ھە، كەتكەن، لېكىن كۆكياردىن قايتىپ كەلدىم. بىز يەنە

ھۆكـۈمـەتكە قارشـى چىقتـۇق. بىـزگە نېمـىشـقا ئـوق ئاتىسـىلەر؟ قۇربـاننى ئېتىۋېتىــپ قېچىــپ كېتەيلـى. توختــا، بىزنـى مەڭلىكاخۇننىــڭ ئالـدىغا باشلاپ بارالامسەن؟

— باشـلاپ بـار دېسـىڭىز باشـلاپ بـاراي، لـېكىن ئـۇ پەسـتە، ياتاقتـا، تۇتۇلۇپ قالساق ئۇچىلىمىزنىڭ كاللىسى كېتىدۇ.

— ئەمىسـە سـەن ئۇنىڭغـا مېنىــڭ گېپىمنـى يەتكـۈزۈپ قـوي. ھەر ئىككى تەرەپ ئـۆز ئـادەملەر تـۇرۇپ، ھۆكۈمەتنىــڭ كەيـنىگە كىرىــپ بىـر-بىرىمىزگە ئوق ئاتمايلى.

— مەن دەپ قويـاي. پـوس ئالمىشـىدىغان چېغىمىــز بولـۇپ قالـدى، ئۆزۈڭلارغا ھېزى بولساڭلار بولاتتى.

— ماقۇل، ساڭا ئىشىنىپ بىـز چۇشـۇپ كېتەيلـى، بىـراق تاپشـۇرۇقنى ئورۇنلىمىساڭ، بىز ھامان قەشقەرنى ئالىمىز، ئۇ چاغدا ئۆزۈڭ بىل!

— خاتىرجەم بولۇڭ.

نىمىتــۇللا مايمۇنــدەك چاققــان ھەرىكەتلــىرى بىــلەن بىردەمــدىلا چۈشۈپ كەتتى ۋە رازۋېدچىكلىرى شۇتا قىلىنغـان ئـۇزۇن ياغـاچنى ئـاۋايلاپ تامدىن ئېلىپ، يۈرۈپ كېتىشتى.

2

شـۇ كـۈنى چۈشـتىن تـارتىپلا دەھشـەتلىك ئېتىشـما ئـاۋازى تـۆرمىگە ئاڭلىنىشــقا باشــلىغانىدى. مەھبۇســلارنىڭ بىــر مۇنچىســى ئاپرېلنىــڭ كېيىنكى يېرىمىـدا قولغـا ئېلىنغـانلار بولغاچقـا، ئۇلارنىـڭ ھەممىسـى 6-دېۋىزىيە ئەسـكەرلىرىنىڭ يەكەنىگە توپلانغـانلىقى، ئابـدۇنىيازنىڭ سـجاڭ بولغانلىقى، ماخۇسەن بىلەن كېلىشىم تـۈزۈپ، ھۆكـۈمەتكە قارشـى ئـۇرۇش باشــلىغانلىقىدىن خەۋەردار ئىــدى. شــۇڭا ئــوق ئــاۋازلىرى ئاڭلىنىشــقا

باشلىغاندىلا ئابدۇنىياز قىلىسىمىلىرىنىڭ شەھەرنى مۇھاسىرە قىلغانلىقىنى ھېس قىلىشقانىدى. ئۇندىن باشقا تۇرمە ساقلاۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ جىددى ھەرىكەتلىرى، كوماندىرلارنىڭ ئالدىراش كېلىپ كېتىشلىرى ۋە ۋارقىراشلىرى، قورغان ئۈستىگە پىلىمونتلارنىڭ بەتلەپ قويۇلغانلىقى قاتارلىق ئىچكى ئۆزگۈرۈشلەرمۇ بۇ نوقتىنى دەلىللەيتتى.

بىر خىلدىكى زېرىكىشلىك مۇھىت ئىچىدە ياشاۋاتقان، يەتكۈچە ئازاپ چەككەن تۇتقۇنلار ئوق ئاۋازىدىن يېڭى ئەمەك ياكى ئۈمىد تاپقاندەك، تەسەللىگە ئېرىشكەندەك بولۇپ قېلىشتى.

مەمتىلى ئەپەندى پۈتۈن تېنىنى جاراھەت باسقان ھالدا بىر نەچچە كۈن ھالسىز ياتقانىدى، ئەمدى ئوق ئاۋازىدىن ئويغانغاندەك بېلىنى رۇسلاپ ئۆرە ئولتۇردى. ئۇنىڭ قېنى قېچىپ تېخىمۇ ئاقىرىپ كەتكەن يۈزىدىن تولىمۇ دەرمانسىز ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. كامېرداشلاردىن ياش مۇئەللىم بىلەن كوسا پەنجىرە تۈۋىگە بېرىۋالغان بولۇپ، سىرتتىكى ۋەزىيەت ھەققىدە پەرەزلىرىنى سۆزلۈشەتتى.

— ئابدۇنىيازلارغا خۇدايىم نۇسرەت ئاتا قىلسىكەن، — دېدى مۇئەللىم.

— تېچلىق ياخشى، بالا، نەدە بولسا تىرىك تۇرغىنىمىز ئەۋزەل، — دېدى كوسا، — بۇ مالىمانچىلىقنىڭ زىيىنى بىزگە تەگمىسىلا بولاتتىغۇ....

— جەزمەن پايدىسى بولاتتى....

ساقاللىق بولسا ھەر قاچانقىدەك ئۆزىنى ناھايىتى قىينىلىۋاتقان، ئەڭ ئازاپ چەككەن، ئۇۋۋال بولغان كىشى ھېساپلاپ، ھالسىز ھالدا تامغا يۆلىنىپ ئاندا- ساندا ۋايساپ ئولتۇراتتى.

يۇسۇپ زىيا ئورۇن كۆرپىسى ئۈستىدە ھوشسىز دېگۈدەك ياتاتتى. ئۇ تۈنۈگۈنلا قاتتىق ئازاپلىنىپ، مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈپ تاشلانغانىدى. بۇ يۇسۇپ زىيا ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى سوراق بولغانىكەن.

مەمتىلى ئەپەندى ئۇنىڭغا يېقىنراق سۇرۇلۇپ، ئاستا ئۇنى نوقىدى:

— يۇسۇپ ئەپەندى، ئاڭلاۋاتامسىز؟ مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلاۋاتامسىز؟

— دېدى ئۇ پىچىرلاپ، — ئابدۇنىياز شەھەرگە بۆسۈپ كىرىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

— بوپتۇ، دوستۇم، ... ماڭا ئەمدى ھەممىسى تۇگىدى...

— نېمىلەرنى دەۋاتىسىز، بىز ئازادلىققا چىقىمىز ۋە يەنە پائالىيەتلىرىمىزنى داۋاملاشتۇرىمىز...

— لېكىن، مەن ئۆزۈمنى ئازادلىقتا تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن،... — دېدى يۇسۇپ زىيا ھالسىز ھالدا بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ، مەمتىلى ئەپەندى ئۇنى يۆلەپ، بېشىنى تىزىغا ئېلىۋالدى، — مەن ئۇ كۈنلەرنى كۆرەلمەيمەن،... سىلى بەلكىم... — يۇسۇپ زىيانى ئاخىرقى سوراقتا مەۋلانوپىنىڭ قان ئىچەرلىرى ئۇرۇپ لەختە- لەختە قىلىۋەتكەنىدى. ئۇنىڭ ساقىيىشىدىن ھەقىقەتەنمۇ ئۈمىد يوق ئىدى.

— ئۈمىدسىزلەنمەڭ، ئەپەندىم، سىز دېگەن نۇر، كىشىلەرگە ئۈمىد بېغىشلىشىڭىز كېرەكقۇ؟ ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدۋار بولماق كېرەك، ئۈمىدسىز شەيتان دېگەن گەپ بارغۇ، دوستۇم؟

— ياق، تەۋپىق، مەن ئۈمىدسىزلىنىۋاتمايمەن،... راست، ھالىم ئوسال،... نېمىشكە ئۈمىدسىزلىنىدىكەنمەن؟ ... سىلى بىر چاغدا ئېيتقان... پۈتۈن بىر ئورمانغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزىمىزدە بار ياغاچنىڭ ھەممىسىنى كۆۋرۈك ئۈچۈن دەسمايە قىلىش كېرەك... بۇنچىلىك ياغاچقا قىيمىغاندا پۈتۈن ئورمانغا ئىگە بولغىلى بولمايدۇ... شۇنداق مەن بىر تال ياغاچ بولدۇم، يولنىڭ كۆۋرۈكى ئۈچۈن ... مەيلى...

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ شائىرغا خاس ئاسان ھاياجانلىنىدىغان قەلبى ئۇنىسىز يىغىغا تولدى. ئۇ يولدىشىنىڭ بېشىنى ئاۋايلاپقىنا كۆتۈرۈپ يوتىسىغا راۋۇرۇس جايلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ جاراھەتلەنگەن، چاچ ساقاللىرى ئۆسۈپ،

مەينەتلىشىپ كەتكەن بېشىغا ئېگىشىپ تۇرۇپ پىچىرلىدى:
— دوستۇم، سىز ياشايسىز!...
— شۇنداق، مەن ياشايمەن، بىراق، كىشىلەرنىڭ خاتىرىسىدە ...—
دېدى يۈسۈپ زىيا ئۈزۈپ- ئۈزۈپ.

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ، كاللىسىنى خىيال چىرمىۋالدى. مەۋلانوپىنىڭ ۋەھشىيانە قىياپىتى، قادىر ھاجىنىڭ كۆرەڭلىك چىقىپ تۇرغان سېمىز يۈزى، دوپپەك بەستى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپ، سوراقلاردىكى كەسكىن مۇنازىرىلەر تەسەۋۋۇر ئەينىكىدە قايتىلاندى. ئۆز خەلقىنى ياتلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ساتىدىغان، ھايۋانلاردەك نەپسى ئۈچۈن ئويغىمۇ، دۆڭگىمۇ قارا-قويۇق چاپىدىغان بۇ مەخلۇقلارنىڭ قايسى يۈزى بىلەن ئۆزلىرىگە روبىرو بولۇپ يۈرگىنىگە ھەيران بولاتتى.

ئۇ ئوق سادالىرىدىن نىجاتلىق ئۈمىدىنى كۆرگەندەك بولغان بولسىمۇ، مەۋلانوپىنىڭ ۋەھشىيانە پوزىتسىيە بىلەن كۆكرىكىگە مۇشتلاپ:

— ھەر قانداق ئەھۋالدا نىجاتلىقتىن ئۈمىد كۈتمە! ئابدۇنىياز ئەمەس، ئەمدى مامۇتنىڭ ئۆزىمۇ سېنى قۇتقۇزۇۋالالمايدۇ! مەن ھاياتلا بولسام سېنى بوش قويمايمەن!... — دېگەنلىرىنى ئەسلەپ، بۇ ئادەم قىياپەتلىك يىرتقۇچنىڭ دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، يەنە لەسسىدە بولۇپ قالدى. شېرىن ئۈمىد ئارقىسىدىن بېسىپ كەلگەن ئۈمىدسىزلىك كىشىنى بەكمۇ ئېزىۋېتەتتى. بۇ ھېسيات ئاچچىق تولغاقتا ئوخشايتتى. ۋاھالەنكى، بۇ تولغاق ئۇنىڭدا شېئىرىي مىسرالارنى تۇغماقتىدى. ئۇ يۈسۈپ ئەپەندىگە ئېگىشىپ قارىۋېدى، ئۇ ئۇخلاپ قالغاندەك جىم بولۇپ كەتكەنىدى. مەمتىلى ئەپەندى:

— زىيا! — دەپ چاقىرىپ، ئۇنىڭدىن جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بېشىنى چاپىنى ئۈستىگە قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ياتقان

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىگى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يېرىدىن بىر پارچە چالمىنى ئېلىپ، تامنىڭ يەنە بىر ئاق يېرىگە بايقى ئاچچىق تولغاق بىلەن كەلگەن مىسرالارنى يېزىشقا باشلىدى:

بۇركۈتمەن، قەپەز ئىچرە بەند قىلىنغان،
باغرىم زامان پەيكانىدىن تىلىنغان.
يۈرىكىم تەلپۈنەر بىپايان كۆككە، ئۇچۇشقا،
گۈزەل تاغلارنىڭ پەيزىن قوچۇشقا.
ئىخ، بۇ تار قەپەزنى چاقسام، قۇتۇلسام،
ئەركىن قانات يېيىپ سامادا ئۇچسام.
مەن قەپەز ئەھلى ئەمەس، يۇرتۇم تاغۇ- دەشت،
ۋەزىپەم قۇزغۇن ئوۋلاش، بىرىپ شىكەست.
مېنىڭ نەسلىم ئەسلىدە بوران بىلەن چاقماق،
ئارمىنىم تاڭ نۇرى ــ ساباسىغا يۈرەك ياقماق.
ئوغۇز ئەۋلادىمەن، سادىرنىڭ پۇشتى،
ئەرك سۆيگەچكە شۇ قىسمەت باشىمغا چۈشتى.
كىم مەغرۇر ياشاشنى قىپتۇ ئارزۇ،
جاھالەت ئۇنى باستى، ئاستى شۇ!
مەيلى، مەن ئۆلسەم ئەۋلادىم ئالار ساۋاق،
قەپەزسىز ھايات ئۇچۇن باسار ئاياق!...

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ پۈتلىرى تىترەشكە باشلىدى. زادىلا ئۆرە تۇرغۇدەك ماجالى قالمىغانىدى. ئۇ سەنتۈرۈلگەن ھالدا ئورنىغا ــ يۇسۇپ زىيانىڭ قېشىغا كېلىپ يېتىۋالدى. پۈتۈن بەدىنى سىقىرايتى، بېشى قايغاندەك بولاتتى. قۇلىقى تۇۋىدىلا ئوق ئاۋازلىرى ياڭراۋاتقاندەك بولاتتى...

ئۇنىڭغا باياتىن دىققەت قىلىپ تۇرغان ياش مۇئەللىم ئاستا پەنجىرە تۈۋىدىن ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ:

www.uyghurkitap.com

ــ تەۋپىق ئەپەندى، مىجەزلىرى يوقمۇ، نېمە؟ ــ دېدى تەشۋىشلىنىپ.

ــ ساقمەن، پەقەت ماغدۇرۇم يوق...ــ دېدى تەۋپىق، ــ ئۇزاقراق ئۆرە تۇرساملا...

ــ بىردەم ئارام ئالسىلا... ــ دېدى مۇئەللىم كۆڭۈل ياساپ، ئەمەلىيەتتە بۇ يەردە ئارام ئېلىشتىن باشقا يەنە نېمە ئىش بولاتتى.

مەمتىلى ئەپەندى كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ خىيال سۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە مەلىكىزادىنىڭ گۈزەل سىماسى پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چىرايلىق بولاق كۆزلىرىدە ياش دۇردانىسى لىغىرلاپ تۇراتتى، ئۇنىڭ قولىدا ئەدىبە تىپىرلاپ، سەبى ۋە ئوماق يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈرتۈپ دادىسىغا باقاتتى.

3

ساقچى ئىدارىسىدا قادىر هاجىنىڭ ئىشخانىسىدا ئىسهاقبېك، مەۋلانوپ، قادىر هاجى قاتارلىق بىر قانچە ئەمەلدار جىددىي مۇزاكىرە ئۈستىدە ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قادىر هاجىنىڭ يوشۇرۇن رەقىبى مەخسۇممۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ چىراي ۋە گەپ سۆزلىرىدىن بىر خىل جىددىيلىك چىقىپ تۇراتتى.

ــ هازىر ئەهۋال جىددىي، قۇربان سەئىدى قوشۇنلىرىدا جىددىي بۆلۈنۈش يۈز بەردى. ئۇلار پۇرسەت تاپسىلا سېپىلدىن چۈشۈپ ئابدىنىياز تەرەپكە قېچىۋېتىپتۇ. ئەگەر مۇهاسىرە مۇشۇ هالدا يەنە بىر نەچچە كۈنگە سوزۇلۇدىغان بولسا يۇمىلاق شەهەر ئەسكەر قالمايدىغان ئوخشايدۇ... ــ دېدى مەخسۇم. قارىغاندا بۇ جىددىي خەۋەرنى ئۇ ئېلىپ كەلگەندەك قىلاتتى.

— بۇنىڭ ھەربىي جەھەتتىن ئىككى چوڭ زىيىنى بار،— دەپ مۇلاھىزە قىلدى مەۋلانوپ،— بىرى، ئابدۇنىياز قوشۇنلىرى سان جەھەتتىن تېخىمۇ تولۇقلىنىدۇ، ئۇلار تېخىمۇ كۆپىيىدۇ. يەنە بىرى، قاراقسىز قالغان شەھەر بەربىر ئۇلار تەرىپىدىن ئىگىلىنىدۇ.

— سىلىنىڭچە قانداق قىلساق بولار؟— قادىر ھاجى مەۋلانوپتىن سورىدى.

— مېنىڭچە بىز ۋاقىتلىق شەھەرنى ئۇلارغا بوشىتىپ بېرىش ئارقىلىق، يۇمىلاق شەھەردىكى قۇربان سەئىدى ئەسكەرلىرى بىلەن ئابدىنىياز قوشۇنلىرىنىڭ بىرلىشىپ كېتىشىدىن ساقلىنىشىمىز، ئۇرۇمچىدىن كۈچ كەلگىچە قەشقەرنى تېنچ تۇتۇپ تۇرۇش كېرەك.

— بۇنى قانداق ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن؟— قادىر ھاجى سورىدى.

— بۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت كونسۇلخانا ئارىچى بولۇپ، پۈتۈشتۈرۈپ قويۇشى كېرەك، ئۇنىڭسىز ئاقمايدۇ.

— مەخسۇم، سىلى كونسۇلخانىغا بېرىپ بۇ ئەھۋالنى ئېيتىپ باقمامىلا،— دېدى قادىر ھاجى. سەللىنىڭ ئىچىدىكى ئاۋاق باشقا قاراپ.

— ياق، ياق، مەن كۈپ. كۈندۈزە، يەنە كېلىپ بۇ كۈندە كۇنسۇلخانىغا نېمە دەپ بارىمەن، باشقا بىرسىنى ئەۋەتىڭلار، مەن كېتىمەن، — دېدى ۋە ئورنىدىن تۇردى.

— ئۇ توغرا دەيدۇ، كېتىۋېرىڭ، بىز باشقا ئادەم ئورۇنلاشتۇرىمىز.

مەخسۇم كەتكەندىن كېيىن مەۋلانوپ قادىر ھاجى قاتارلىقلار چېكىنىش تەييارلىقلىرى ئۈستىدە كېڭەشتى.

— مەھبۇسلارنى بىللە ئېلىپ كەتكىلى بولمايدۇ، بۇنى ئويلاپ كۆردىلىمۇ؟— دەپ سورىدى قادىر ھاجى مەۋلانوپتىن.

—شۇنداق. ئەگەر تېنچلىق بىلەن شەھەرنى بېرىش پىلانىمىز ئىشقا ئاشسا ئۇلارنى ئېتىۋېتىشنىڭمۇ ئىلاجى يوق! — دېدى مەۋلانوپ.

— سىلىنىڭچە قانداق قىلساق بولار؟

— ھەر ھالدا مەھبۇسلارنى ئازادلىقا چىقىرىشقا، بولۇپمۇ ھېلىقى بىر قانچە خەتەرلىك ئەپەندىنى يۆتكەپ كېتەلمىگەندە ئازادلىققا چىقىرىشقا قەتئىي بولمايدۇ. بىز ئۇلارنى يوق قىلىۋېتىپ كېتىشكە مەجبۇرمىز. ئەمما چېكىنىش ئالدىدا، ئەڭ ئاخىرقى سائەتتە.

— قانداق قىلىپ؟

مەۋلانوپ قادىر ھاجىغا پىچىرلىدى...

*

**

كۆپ ئۆتمەي تۈرمە ھويلىسىغا كاجىۋا[1] ئارتىلغان بىر خېچىر كىرىپ كەلدى. كاجىۋىنىڭ ئىككى تەرىپىدە سوۋېتتە ئىشلەنگەن 20 قاداقلىق كىرسىن باكىدىن بىر قانچىسى بار ئىدى. خېچىرنى ھەيدەپ كىرگەن ئۇيغۇر ئەسكەر باكلارنى چۈشۈرۈپ بولۇشىغىلا تۈرمە ساقلىغۇچىلار ئۇنى دەرھال قايتىشقا ئالدىراتتى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار باكلارنى بىر- بىرلەپ تۈرمە ئۆگزىسىگە توشۇدى.

ئارقىدىن يەنە بىر ئەسكەر شال پاخلى بېسىلغان ھارۋىنى ھەيدەپ كىرىپ كەلدى. ھارۋىكەش ئەسكەر پاخالنى ھويلىغا چۈشۈرۈپ قويۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، باغلام- باغلام پاخاللارمۇ ئۆگزىگە توشۇلۇپ، ھەر بىر كامېر ئۈستىگە بىر قانچە باغلامدىن قويۇلدى. ھەر بىر دۆۋە قېشىغا كىرسىن باكلىرىدىن بىرى قويۇلدى. بىر ئۇنتېر- ئوفىتسېر(تۆۋەن دەرىجىلىك سۇباي) كىرسىن باكلىرىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قويدى.

---

[1] كاجىۋا — ياغاچتىن ياسالغان شوتا شەكىللىك سايمان. ئۇنى ئېشەككە ئارتىپ، ئاندىن ئۇنىڭغا كېسەك قاتارلىق ئاغامچا بىلەن تاڭغىلى بولمايدىغان نەرسىلەرنى توشۇشقا ئىشلىتىلەتتى.، — ئا.

www.uyghurkitap.com

يىگىرمە تۆرتىنچى باب

1

پىشىم مەھەلدە ئابدىنىيازنىڭ قوماندانلىق ئورنىغا (ئۇ بىر پۇقرانىڭ بىر ئېغىز ئۆيىدە ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتاتتى) مۇلازىم ئەسكىرى كىرىپ كېلىپ، مەلۇم قىلدى:

— سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن ئورۇنباسار كونسۇل ئەپەندى كەپتۇ، سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن.

ئابدۇنىياز كونسۇلنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىزدەپ كېلىشى ئېھتىمالى بارلىقى توغرىسىدا بىردەم ئويلۇنۇپ كۆردى، ئەمما قىياس قىلالمىدى. پەرەز ئۈچۈن ياردىمى بولارمىكىن دەپ ئەسكەردىن سورىدى:

— ئۆزى يالغۇزمۇ؟

— يالغۇز.

— ئۇ بىر نېمە دېمىدىمۇ؟ ئۆزى ۋاقتى چاغ كۆرۈنەمدۇ؟

— ئۇ بىر نېمە دېمىدى،... ئۆزى خوشمۇ ئەمەس، خاپىمۇ ئەمەس...

— چاقىر، — دېدى.

كونسۇل كىرىپ كەلگەندە ئابدۇنىياز بۇنىڭغا تازا دىققەت بىلەن قارىغان بولسىمۇ، بۇ دىپلوماتنىڭ تاشقى ئىپادىسىدىن ھېچنىمىنى چۈشىنەلمىدى. ئۇ سالاملاشقاندىن كېيىن كېلىپ ئولتۇردى. ئابدۇنىياز ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە قارىدى.

— ئالدىڭىزغا بىر خالىس ئەلچى سالاھىيىتىم بىلەن كەلدىم، —

دېدى كونسۇل دىپلوماتلارغا خاس يېقىملىق تەلەپپۇزدا. ــ نېمە دەپ قارايسىزكىن؟

ــ خوش، نېمە ئىش خۇسۇسىدا؟ ئوچۇقراق ئېيتىسىڭىز.

ــ قەشقەر شەھىرى قەدىمىي شەھەر، ئاھالە زىچ، ئۇنىڭ ئۈستىگە چەتئەللەرنىڭ پۇقرالىرىمۇ بار، مۇشۇ تەرەپلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆزۈمنىڭ ئىنسانىي بۇرچۇمنى ئادا قىلماقچى بولدۇم. سىزنىڭ مەقسىدىڭىز شەھەرنى ئىگىلەش بولسا مەن قۇربان سەئىدى ئىككىڭلارنى كېلىشتۈرۈشكە تىرىشىپ كۆرسەم دەيمەن. ئىشىنىمەنكى سىزمۇ خەلقنى دەپ كۆرەش قىلىۋاتقان ئادەم، بىھۇدە قان تۆكۈشنى خالىمايسىز.

ئابدۇنىياز ناھايىتى قىيىن بىر ئۆتكەلدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كېتىدىغان چارىغا تاسادىپىي ئېرىشكەندەك خوشال بولۇپ كەتتى. ئەمما ئۇ بۇ ئىشنىڭ شۇنداق ئاسان ھەل بولۇشىغان، ئۆزى ئاڭلاپ تۇرغان بۇ گەپلەرنىڭ راستىلىقىغا ئىشەنگىسى كەلمىگەچكە، خوشاللىقىنى زورىغا بېسىپ، «بۇ تۈلكە راست دەۋاتامدۇ، ياكى ھىيلە- مىكىرمۇ؟» دېگەندەك كونسۇلغا دىققەت بىلەن قارىدى. كونسۇلنىڭ كۆزلىرىدىن ئەستايىدىللىق، ساددىلىق چىقىپ تۇراتتى. ئابدۇنىياز ئۇنىڭ تاماشاسىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن گەپكە سالدى:

ــ سىزنىڭچە بۇنىڭغا ھۆكۈمەت تەرەپ ماقۇل بولارمۇ؟ ياكى بۇ شۇلارنىڭ تەلىپى بويىچە بولۇۋاتقان ئىشمۇ؟

ــ مەن تېخى ئۇلار بىلەن كۆرۈشكىنىم يوق. قارىشىمچە ئۇلارمۇ ئىشنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل بولۇشىغا قارشى تۇرماس. سىز بۇنى ئەمەلدارلىرىڭىز بىلەن، بولسا ماخۇسەن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېقىڭ. ئەگەر مېنىڭ مەسلىھەتىم سىلەرگە ماقۇل كەلسە ئاندىن شەھەردىكىلەر بىلەن كۆرۈشكىلى بارىمەن.

ــ بولىدۇ، مەن مۇشاۋۇر، مەسلىھەتچىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقاي. ماخۇسەننى چاقىرتىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ بىلەنمۇ

مەسلىھەتلىشىپ باقاي، ــ دېدى ئابدۇنىياز.

ــ ئەمسە مەن كۆتەي، مەسلىھەتنىڭلار پىشقاندا ماڭا ئادەم ئەۋەتەرسىز.

كونسۇل كەتكەندىن كېيىن ئابدۇنىياز ئۆز قىسمىدىكى ھەربىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشتاپقا چاقىرىپ جىددىي كېڭەش ئۆتكۈزدى.

ئەمەلدارلار بىردەك:

ــ بىز قايتىدىن قوزغالغاندا ماخۇسەن بىلەن كېلىشىم تۈزگەن، بۇ ئىشقا كەلگەندە ئۆز ئالدىمىزغا ئىش كۆرسەك ئىككى ئارىدا كۆڭۈلسۈزلۈك بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن، ماخۇسەننىڭ مەسلىھەتىنى ئالايلى،ــ دەپ پىكىر قىلىشتى.

شۇنىڭ بىلەن ئابدۇنىياز يېڭىشەر ئەتراپىدىكى ماخۇسەنگە چاپار ئەۋەتتى.

ماخۇسەن خېلى ئۇزاقتا كەلدى. ئۇ بىر روتا مۇھاپىزەتچى ئەسكەرنىڭ قورۇقچىلىقىدا كەلگەندى. بۇنىڭدىن بۇ ئىككى قوشۇن ئارىسىدا ئۆز-ئارا ئىشەنچ نەقەدەر كەمچىل ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ ئىشىڭ بولسا ئۆزۈڭ بارساڭ بولمامدۇ؟ قول ئاستىڭدىكى ئادەمنى چاقىرغاندەك بۇ يەرگە چاقىرىپ نېمە قىلماقچىدىڭ؟ــ دېدى ماخوسەن كۆرەڭلىك بىلەن.

ئابدۇنىيازنىڭ راسا جۇدۇنى تۇتتى. يۇ، ئومۇمىي ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ پەيلىگە هاي بېرىپ، ئېغىر- بېسىقلىق بىلەن كونسۇل كېلىپ كەتكەندىن تارتىپ هازىرغىچە بولغان ئەھۋالنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى.

ــ بۇ ئىشلارغا ئۆزىمىز جاۋاب بەرسەكمۇ بولاتتى، ئەمما ئىشنى بىللە باشلاپتۇق. كېڭەش بىلەن ئىش قىلايلى دەپ سىزنى چاقىرتتىم،ــ دېدى ئابدۇنىياز ئاخىرىدا.

شۇندىلا ماخۇسەن سەل پەيتىدىن چۈشۈپ، مەسلىھەتكە قوشۇلدى.

ئۇلار يەنە بىر هازا غۇلغۇلا قىلىشقاندىن كېيىن، كونسۇلنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىش قارارىغا كېلىشتى. ئۇلار بۇ ئىش بىز ئۈچۈن پايدىلىق ئىكەن، تالاپەتسىزلا شەھەرنى ئىگىلەيدىكەنمىز دەپ قاراشتى. شۇنىڭ بىلەن كونسۇلغا چاپار ئەۋەتتى.

كونسۇل كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا:

— هۆكۈمەت تەرەپ بىلەن رەسمىي توختاملىشىمىز، سىز خالىس گۇۋاهچى بولۇپ بېرىڭ. ئۇ تەرەپكە بارغاندا توختامنىڭ رەسمىي نۇسقىسىغا قول قويدۇرۇپ ئېلىپ كېلىڭ، بىز ئۇلارنىڭ شەرتلىرىنى كۆرۈپ باققاندىن كېيىن قول قويىمىز،— دېيىشتى.

كونسۇل شەهەرگە كىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ قايتىپ چىقىشىنى كۈتۈش ئۈچۈن ماخۇسەن ئابدۇنىياز قېشىدا قالدى. ئابدۇنىياز بۇ سەبدېشىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن قوي سويۇپ، كاتتا زىياپەتكە تەييارلىق قىلىشقا بۇيرۇق بەردى. بۇ چاغدا قوياش غەرپ تەرەپكە قىيسىيىپ، بۇلۇتلارنىڭ بىرتەرىپىنى قىزغۇچ رەڭگە بويىغانىدى.

ئۇلار ماخۇسەننى كۈتۈۋېلىش زىياپىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، كونسۇل شەهەردىن چىقىپ، ئۇلارنىڭ تۇرارىغا كەلدى. بۇ چاغدا جىمى جان ئۇيقۇغا چۆكۈشكە باشلىغان بولۇپ، هەربىي ئەمەلدارلار ئابدۇنىيازنىڭ ۋاقىتلىق ئىشخانىسىدا كونسۇلنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشقانىدى.

كونسۇل توختامنى ئۇلارغا تاپشۇردى.

توختامنىڭ مەزمۇنى: قۇربان سەئىدى ئۆز قوشۇنلىرىنى ئېلىپ يېڭىشەهەرگە چىقىپ كېتىش، ئابدۇنىياز يۇمىلاق شەهەرگە ئورۇنلىشىش، شەهەردىكى باشقا هۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى خادىملار چېكىنىپ كەتكىچە ئابدۇنىياز يۇمىلاق شەهەردىن چىقماسلىق، شەهەردىكى هۆكۈمەت ئورگانلىرى پۇقرانىڭ مال- جېنىغا زىيان يەتكۈزمەستىن، پەقەت ئۆزلىرىلا چىقىپ كېتىش... ۋاهاكازا ئىدى.

ئابدۇنىياز، ماخۇسەنلەر يەنە بىر ھازا غۇلغۇلا قىلىشقاندىن كېيىن توختامنامىگە قول قويدى.

— قۇربان سەئىدى ئەتە سەھەردىن باشلاپ يېڭىشەھەرگە يۆتكىلىدۇ. سىلەر چۈشتىن كېيىن ياكى ئۇنىڭدىن كەچراق يۇمىلاق شەھەرگە كىرىدىغان بولدۇڭلار،— دېدى كونسۇل.

ئابدۇنىيازلار خوشاللىقتىن ئاغزى يۇمۇلمايلا قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەيۋىتى توغرىسىدا ئانچە- مۇنچە پو ئېتىشتىنمۇ خالىي بولۇشالمىدى؛ چۈنكى ئۇلار ھۆكۈمەت تەرەپ بىزنىڭ ھەيۋىمىزدىن قورقۇپ، شەھەرنى بىكارلاپ بېرىشكە رازى بولدى دەپ قارىشاتتى.

ماخۇسەن بۇنىڭدا بىز تەرەپكە پايدىسىز بىر يېرى بولماي قالمايدۇ، ھەرھالدا سوۋېت ئارىلاشقان ئىشتا خەير يوق، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن نېرىسىنى تەسەۋۋۇر قىلالماي، نۆۋەتتە بۇنىڭدىن باشقىمۇ يول يوق، دەپ ئۆز- ئۆزىنى بەزلىدى- دە، خەۋەرنى ئۆز قىسىملىرىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن كېچىلەپ تۇرارىغا قايتتى.

2

نىزامىددىن، ئابدۇراخمان شائىر، ئابدۇغوپۇرلار ئابدۇنىياز بىلەن كۆرۈشكىلى كەلگەندە ۋاقت چۈش بولغان بولۇپ، ئابدۇنىياز قىسىملىرى شەھەرگە كىرىش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىنىۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئابدۇنىياز ئۆزىنى ئىزلىگۈچىلەرنى سىرتتىلا، كۆرسەتمە بېرىپ يۈرگەن يېرىدە قوبۇل قىلدى.

— ۋۇي، سىلەرنى كىمكىن دەپتىمەن، بىز سىلەر بىلەن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ سۆھبەتلىرىدە بىللە بولغان ئەمەسمىدۇق،— دېدى ئابدۇنىياز ئابدۇراخمان بىلەن ئابدۇغوپۇرنى تونۇپ.

— شۇنداق، بىز شۇ زاتنىڭ شاگىرتلىرىمىز، — دېدى ئابدىراخمان جاۋاب بېرىپ، — بۇ كىشى ئەپەندىنىڭ ئاكىسى نىزامىدىن بولىدۇ.

ئابدىنىياز ھەممەيلەن بىلەن كۆرۈشۈپ، تونۇشۇپ بولغاندىن كېيىن، ئالدىراش ئىكەنلىكىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى:

— مەن بىلەن كۆرۈشۈشتە مېنىڭ بىرەر ياردىمىم كېرەكمىدى. قانداق؟

— خەۋىرىڭىز بار، — دەپ باشلىدى نىزامىدىن، — سىجاڭ قەشقەردىن كېتىشى بىلەنلا بىزنىڭ جىمى ئىشىمىزنىڭ قۇيرۇقىنى قۇم باستى، شۇ قاتاردا ئەپەندىمۇ قولغا ئېلىندى، ھازىر ئۇ ياۋاغ تۈرمىسىدە، بىز سىلەر قەشقەرنى ئىگىلىسەڭلار، شۇلارغا نىجاتلىق بولارمىكىن دەپ كەلگەندۇق،...

— ھە، مۇنداق دەڭ، مەن باشقا ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، تۈرمىدە بىر مۇنچە سەرخىل ئوغۇللىرىمىز بارلىقىنى خاتىرەمدە تۇتماپتىمەن. مانا بىز ھازىر شەھەرنى ئىگىلەيمىز، ھەممە ئىش بىزنىڭ قولىمىزغا ئۆتىدۇ. ھۆكۈمەت تەرەپ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىدۇ. تۈرمىدىكىلەر بىزگە قالىدۇ. خاتىرجەم بولۇڭلار، — دېدى ئابدۇنىياز.

— بىز سىلەرنىڭ ئارقاڭلاردىنلا شەھەرگە كىرىشنى خىيال قىلىۋاتىمىز.

— مەيلى، بىراق، سەل كەچرەك كىرىڭلار، بىز ئۇ يەرگە جايلىشىۋالغىچە باشقا ئىشلارغا چولىمىز تەگمەي قېلىشى تۇرغان گەپ.

— ياردىمىڭىزنى ئالالايدىغانلىقىمىزغا ئىشىنىمىز، ماقۇل ئەمىسە، سىزنى مالال قىلدۇق.

— خەير، يەنە كۆرىشەرمىز.

نىزامىدىنلار ئابدۇنىيازنى ئاۋارە قىلماسلىق ئۈچۈن ئالدىراپ خوشلاشتى.

*

**

قاراڭغۇ چۈشكەندە نىزامىدىنلار يۇمىلاق شەھەرگە كىرىپ، ئابدۇنىياز بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇشتى. بىراق ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى ياتاقلارغا جايلىشىش ۋە باشقا ئىشلار بىلەن ئالدىراش بولغاچقا، ئۇلارغا پىسەنت قىلىدىغان، ئابدۇنىيازنىڭ ئالدىغا باشلاپ بارىدىغان ئادەمنىڭ تايىنى بولماي، گاڭگىراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

بىز ھازادىن كېيىن نىمتۇللا ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قالدى.

— سىلەرنىڭ كەلگىنىڭلارنى چۈشتىن كېيىن ئاڭلىغان ئىدىم، ئابدىنىياز بىلەن كۆرۈشۈپ كېتىپتىكەنسىلەر، — دېدى ئۇ، سىلەرنى كېلىپ قالارمىكىن دەپ تۇراتتىم. ئەپەندىنىڭ ئىشى بىلەن كۆرۈشمەكچىمىدىڭلار؟

— شۇنداق، زىندانىدىكىلەر بىر سائەتلىك بولسىمۇ پاتراق ئەركىنلىككە چىقسا ياخشى بولاتتى،— دېدى نىزامىدىن.

— يۈرۈڭلا، مەن سىلەرنى باشلاپ باراي، ئابدۇنىياز سىجاڭ ھەقاچان ئالدىراش، شۇنداق بولسىمۇ بىر نېمە دېيىشىپ باقايلى.

ئۇلار سىجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا كېتىۋاتقاندا رىھىممۇ ئۇلارغا قوشۇلدى. ئۇ نىمتۇللانى ئىزلەپ كېلىۋاتقانىكەن. رىھىم كېتىۋېتىپ ئابدىغوپۇر بىلەن ئابدىراخمانغا كېيىنكى ھاياتى ھەققىدە، قانداق قىلىپ ئەسكەر بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى: ئۇ قوزغىلاڭچى قوشۇن ئارالغا كەلگەندە ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۇلارغا قوشۇلغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئارالدا مەكتەپ ئاچىدىغان ئىشى ئەمدىلەتىن قاملىشاي دەۋاتقاندىلا سىجاڭنىڭ قېچىشى، ئارقىدىن تۇتقۇنلار باشلىنىپ كەتكەچكە تازا غەزىپى تېشىپ تۇرغانىكەن، شۇڭا ئۇ قوشۇندا نىمتۇللاھنى كۆرۈپلا ئەسكەرلەرگە قوشۇلۇپ كېتىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

ئۇلار سىجاڭنىڭ كابىنىتىغا كىرگەندە ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئالدىراش ئىكەن. ئۇ نىزامىدىننى كۆرۈپ ھەم سەل تەئەججۈپلەندى ھەم سەل ئېغىر ئېلىۋاتقاندەك چىرايىنى پۈرۈشتۈردى.

— تۈرمىدىكىلەرنى پاتراق قىلماقنىڭ ئىلاجىسى بولسا بىردەم بولسىمۇ پاتراق ئەركىن نەپەس ئالسا بولاتتى، سىجاڭ،— دېدى نىزامىددىن ئابدۇنىيازنىڭ تەئەججۈپ بىلەن قارىشىغا جاۋابەن.

— ئەپەندىم، چۈشتە دېگەنىدىمغۇ، بىز ھۆكۈمەت بىلەن توختام تۈزۈشتۇق، ئۇلار يىغىشەھەرگە يۆتكۈلۈپ كەتكىچە بىز ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىۋېلىپ ئالدىراتساق، ياكى بېسىمغا ئالساق، ئەھدىمىز بۇزۇلۇدۇ. ئۇلار ھېچكىمگە زىيان- زەخمەت قىلماستىن كېتىدۇ. ئەتە ئەتىگەنگە قالماي كېتىپ بولىدۇ. ئەتە سەھەردە دېمىسىڭىزمۇ ئۇلارنى ئەركىنلىكتە كۆرۈسىز، بۇ كېچىدە ھەرەج تارتىپ مېڭىپ يۈرگىچە خاتىرجەم دەم ئېلىڭلار، نېمىتۇللا سىلەرنى جايلاشتۇرۇپ قويسۇن،— ئابدۇنىياز ئەمدى سۆز تۈگىدى، دېگەن مەنىدە نىمىتۇللاغا بۇيرىدى،— نېمىتۇللا، سىز بۇ مېھمانلارنى باشلاپ چىقىپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىڭ.

«مېھمانلار» يەنە تۈرۈۋېرىشكە ئۇڭايسىزلىنىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن بۇرالغاندا نىزامىددىننى چاقىرىپ توختاتقاندىن كېيىن:

— ئەتە ئەتىگەندە ئىنىڭىزنى ئېلىپلا كېتىپ قالماڭ جۇمۇ، مەمتىلى ئەپەندى مەن ئۈچۈنمۇ ئىنتايىن قەدىرلىك، ئۇنى بۇ يەرگە باشلاپ كېلىشىنى ئۈنۈتماڭ. مەن ئەپەندى بىلەن مۇھىم بىر ئىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىمەن،— دېدى.

— بولىدۇ، خۇدا بۇيرىسا، سىزگە سالام بېرىپ كېتىشنى ئۇنتامدۇق،— دېدى نىزامىدىن.

ئۇلار قايتىپ چىققاندىن كېيىن نىمىتۇللا بىلەن رېھمىنىڭ ياتىقىغا كېتىشتى.

ياتاققا بارغاندىن كېيىن نىزامىددىن ئۆزىنىڭ زادىلا خاتىرجەم

بولالمايۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ قاقشىدى:
— پەقەتلا كۆڭلۈم تىنمايۋاتىدۇ، كۆڭلۈمگە يەتمىگەن ئىشلار يېتىۋاتىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ توختامىغا تازا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن، بۇنىڭدا بىرەر ھىيلە يوقلۇقىغا ئىشەنمەيمەن، نىمىلا دىگەن بىلەن ھۆكۈمەت شۇ بىز بىلىدىغان خىتاي ئەمەسما... — دەيتى ئۇ.
— خاتىرجەم بولسىلا، — دىدى رىھىم تەسەللىي ئېيتىپ، — ئابدۇنىياز سىجاڭ كاللىسى ئوبدان ئىشلەيدىغان ئادەم، تىگى خام ئىشنى قىلمايدۇ.
— سىز خاتىرجەم بولۇڭ، ھەممىڭلار ئارام ئېلىۋېرىڭلار، مەن كىچىسى چارلاشقا چىقىمەن، تۇرمە تەرەپكىمۇ بىرىپ قىلىشىم مۇمكىن، سىلەرگە كۆڭۈل تىندۇرىدىغان خەۋەر ئېلىپ كەلسەم، ئەجەپ ئەمەس، — دىدى نىمەتۇللا. ئۇنىڭ رازۋېتكا ئەترىتى كىچىسى ۋەزىپە ئۆتەشكە چىقاتتى.
بۇ چاغدا قەشقەر شەھرى جىم- جىتلىققا چۆكۈشكە باشلىغان بولۇپ، قاراڭغۇلۇقنىڭ پەردىسى قىزىل دەريا، تۈمەن دەريا ۋادىسىنى قۇچىقىغا ئېلىپ بولغانىدى.
شۇ چاغدا جىم- جىتلىقنى بىردىنلا بۇزۇپ، شەرقىي- شىمال تەرەپتىن بىر پاي ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى.
ياتاقتىكىلەرنىڭ ھەممىسى دىڭگىدە چۆچۈپ كىتىشتى. تەجرىبىلىك رازۋېتچىك نىمەتۇللا ئوق ئاۋازىنى قايسى تەرەپتىن كەلگەنلىكىنى دەرھال قىياس قىلدى. شۇنداقلا ئۇنىڭ تاپانچا ئوقى ئىكەنلىكىنىمۇ قىياس قىلدى. ئۇ نىزامىددىننىڭ كۆزىگە لەپ قىلىپلا قاراپ ئورنىدىن تۇردى. نىزامىددىن بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك تاتىرىپ كەتكەنىدى.
نىمەتۇللا تالاغا چىقىپ كىتىشى ھامانلا باشقىلارمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ چىقىشتى. دىۋىزىيە ئىشتابىنىڭ ھويلىسى

www.uyghurkitap.com

پاتپاراق بولۇپ كەتكەن بولۇپ، ياتاقلاردىن چىقىۋاتقانلار سورىشاتتى:

— قايسى تەرەپتە ئېتىلدى؟

— ماخۇسەنلەر يېڭىشەھەرگە ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار بىلەن ئېتىشىپ قالمىغاندۇ؟

— ياقەي، ئوق ياۋاغ تەرەپتىن ئاڭلاندى.

— ياۋاغ تەرەپتىن؟...

نىزامىددىن ئاشۇ ئالدىراش سوئال- جاۋابلارنى ئاڭلاپلا يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. بىراق كىمدۇر بىرى غۇلغۇلا قىلىشىۋاتقانلارغا قاراپ كېلىۋېتىپ:

— دېمىڭلارنى ئېلىڭلار، سىجاڭ بۇيرۇدى. خاتىرجەم ئۇخلاڭلار، شەھەردە تېچلىق، توختام بويىچە تېچلىق ساقلاڭلار... دەيتتى.

— ھوي، بۇ ئىشنى ئىنقىلاپ بېقىش كېرەك ئىدى، سىجاڭ بىر نېمە دېمىدىمۇ؟ ئوق ئاۋازى تېرەكلىك جۇزىدىن (ساقچى ئىدارىسى تەرەپتىن) ئاڭلىنىۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلغاندىمۇ؟

— سىجاڭ بولغان ئادەمگە سېنىڭ ئەقلىڭنىڭ كېرىكى يوق...

بىراق، خاتىرجەملىك ئۇزۇنغا بارمىدى. ئارىدىن بىر سائەتچە ئۆتكەندە يەنە شۇ تەرەپتىن يەنە بىر پاي، ئارقىدىن پىلىموتنىڭ تاتاتىلىشى ئاڭلاندى. بۇ قېتىم دېۋىزىيە ئىشتابى رەسمىي جىددىيلەشتى.

خېلى ئىلگىرى بۇ يەردىن غايىپ بولغان رىھىم نىمتۇللانىڭ قېيىشىغا كەلدى ۋە:

— ياۋاغ تۈرمىسى تەرىپىدىن ئوت كۆرۈنىۋاتىدۇ. ئەھۋال جىددىي. بۇنى سىجاڭغا مەلۇم قىلغانىدىم، سىلىنى بېرىپ بېقىشقا بۇيرىدى، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا ھەممىيلەن تەييارلانسۇن!- دېدى نىمتۇللا ھەمدە يۈگۈرگىنىچە ياتىقىغا كىرىپ، تاسمىلىرىنى باغلاپ، تاپانچىسىنى ئوقلىدى ۋە بىلىگە قىلىچىنى ئاستى.

ئۈنىڭ ئارقىسىدىنلا كىرىشكەن نىزامىدىن ۋە ئۈنىڭ ھەمراھلىرى ئۈنىڭ ھەرىكەتلىرىگە ئۈنسىز قاراپ تۇرۇشتى. پەقەت نىمتۇللا راستلىنىپ بولۇپ، تالاغا قاراپ ماڭاي دېگەندىلا نىزامىددىن:

ــ ئۇ ياقتا بىر ئىش بولغان ئوخشىمامدۇ؟ــ دەپ سورىدى جىددىيلىنىپ.

ــ شۇنداقراق گەپ بار، ئەمما ئېنىق ئەمەس،ــ مەن بېرىپ كۆرۈپ كېلەي.

ــ بىزمۇ سىز بىلەن بىللە بارساقمىكىن...

ــ ياق، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ بۇ ئويۇن گەپ ئەمەس، سىلەر دەم ئېلىۋېرىڭلار، مەن بولغاندىكىن سىلەرنىڭ بېرىشىڭلارغا نېمە ھاجەت؟ خەير، خۇدايىمغا ئامانەت.

نىزامىدىن ۋۇجۇدى تىترەپ كېتىۋاتقاچقا باشقا گەپ قىلالمىدى. بۇ چاغدا نىمتۇللا تەييارلىنىپ بولۇشقان سەبداشلىرىغا بىردەم قاراۋېتىپ، ئېتىغا مىندى ـ دە، ئۇلارنى باشلاپ چاپقان پېتى چىقىپ كەتتى. بۇ چاغدا ۋاقت كېچە بىرلەر بولۇپ قالغانىدى...

نىمتۇللا ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار رازۋېتكا ئەترىتىنى باشلاپ ياۋاغقا يېقىنلاشقاندا پۈتۈن ئەتراپنىڭ يورۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈشتى. ئوت تۇرمە تەرەپتە كۆيۈۋاتاتتى. ئوتنىڭ قىزىل تىللىرى ھېلىلا قان يالىغاندەك، ئەمدى يەنە يالاش ئۈچۈن قان ئىزلەۋاتقاندەك كۆككە سوزۇلۇشقا باشلىغانىدى. بۇ دەشھەتلىك ئوت دېڭىزى يېقىن ئەتراپنى كۈندۈزدەك يورۇتقان بولۇپ، يىراقتا تۇمەن دەرياسىدىمۇ ئوتنىڭ شولىسى جىلۋە قىلاتتى.

شىددەت بىلەن چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتلار بۇ غايەت ئوت تېغىدىن ئۈركۈپ، يۈنۈلۈشىنى ئۆزگەرتىشكە، قاشىيىپ تۇرۇۋېلىشقا باشلىدى.

نىمتۇللا ئۇ تەرەپتىن يۈگرەپ كېلىۋاتقان بىر نەچچەيلەننى تۇۋلاپ توختاتتى. ئۇلار ئوتتىن قاچقان پۇقرالار ئىدى.

www.uyghurkitap.com

ــ نېمە گەپ بۇ؟ سىلەر كىم؟ــ دەپ سورىدى ئۇ.

ــ يا ئاللا، خۇدايا خۇداۋەندە كېرىم بۇ تىرىك دوزاقتىن ئۆزى ساقلىسۇن، بىز ئاشۇ ئوتتىن قورقۇپ قاچتۇق، نېمىسىنى ئېيتىلا ھەپسىدە 300 دەك ئادەم بار دەپ ئاڭلايتتۇق، مانا ئەمدى تۆگىدى دېگەن سۆز!

ــ كىم ئوت قويدى؟

ــ كىم بولاتتى قادىر ھاجى، مەۋلانوپ دېگەنلەر بولمامدۇ.

ــ ئۇلار ئۆزلىرىچۇ؟

ــ ئۆزلىرى؟ ئۆزى تۇرامتى، قىرغىز ئىسكەرلەرنى ئېلىپ قارقى دەرۋازا تەرەپ بىلەن يېڭىشەھەرگە قاراپ تىكىۋەتمەمدۇ.

ــ رەھىم! ــ دەپ ۋارقىرىدى نىمتۇللا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ــ سىز ئونبەش ئادەم بىلەن جاللاتلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاڭ! ئۇچرىسا ئېتىۋېرىڭلار! ئەمما شەھەردىن چىقىپ كەتمەڭلا. قالغىنىڭلار ئاتتىن چۈشۈڭلار! تۈرمىدىكىلەرنى قوتقۇزۇۋالايلى، چاپسان بولۇڭلار! ــ نىمتۇللا ۋارقىراپ ختاپ قىلغىنىچە ئوت كۆيۈۋاتقان تەرەپكە يۈگرەپ كەتتى. ئەسكەرلەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى.

3

مەمتىلى ئەپەندى ئىستامبۇلدا ــ مەرمەرە دېڭىزى ساھىلىدا سەيلى قىلىپ يۈرەتتى. مەنزىرە شۇ قەدەر گۈزەل بولسىمۇ شۇنچىلىك دىمىق، تىنجىق ئىدىكى، ئۇ ئاران- ئاران نەپەس ئالاتتى. ئۇ دېڭىز ساھىلىدا بۇنداق تىنجىق ھاۋا بولۇدۇ دېسە ئىشەنمىگەن بولاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ قىزى ئەدىبە ھەمرا ئىدى. مەمتىلى ئەپەندى بۇ تۈركىيە قىزىنىڭ روخسارىغا خۇدۇكسىرىگەندەك پات- پات ئوغۇرلۇقچە

قاراپ قوياتتى. ئەدىبەنىڭ چىرايىدا نىمىشكىدۇر نارازى بولۇۋاتقانىدەك تۇتۇقلۇق ھۆكۈم سۈرەتتى. ئەمما بۇ ھېچ نارازىلىققا ئوخشىمايتتى. بەلكى زىرىكىپ ۋىسال كۈتكەن، ئەمما جىمى ئارزۇ-ئارمانلىرى يەر بىلەن يەكسەن قىلىنىۋېتىلگەن كىشىگە ئوخشاش روھسىز ئىدى.

مەمتىلى ئەپەندى قىزى ئەدىبەنى يېتىلىۋالغان بولۇپ، قىزچاقنىڭ يەنە بىر قولىنى ئىستامبۇللۇق ئەدىبە تۇتۇۋالغانىدى. مەمتىلى ئەپەندى ئەدىبەنىڭ تېخى يىقىنىدىلا ئايىغى چىقىپ چوپ-چوڭلا بولۇپ قالغىنىغا ھەم سۆيۈنەتتى، ھەم ھەيران بولاتتى. قىزى ئەدىبە ئۆنىڭغا مەلىكىزادىنى ئەسلەتتى. «توۋا، نەلەردە يۈرىدىكىن؟» ئۇ ئىستامبول قىزىغا ئوغۇرلۇقچە قارىۋېدى، ئۇ ئەسلىدە مەلىكىزاد ئىكەن.

— ۋۇي، مەلىكىزادمۇ سىز؟

— ھەئە.

— ھېلى ئەدىبەدەك كۆرۈنۈۋىدىڭىزا؟

— ئىككىسى بىر گەپ، مەن تۈركىيىدە ئەدىبە، ۋەتەنىدە بولسام مەلىكىزاد. ھەيران بولمىسىڭىزمۇ بولۇدۇ، سىز يىگىلىشمىدىڭىز.

مەمتىلى ئەپەندى يەنە بىر قېتىم كۆز تاشلىۋېدى، ھەمرىيىنىڭ ئەدىبە ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆردى. «ھەئە، ئەسلىدە ئىككىسى بىر گەپ ئىكەن - دە! ئۆكۈنۈپ يۈرمىسەممۇ بولغۇدەك... »

— بىراق، قىزىمىز بىلەن ئىسمىڭىز ئوخشاش بولۇپ قالدىغۇ؟

— ھېچقىسى يوق...

ئۇلار بىردەمدىلا ناھايىتى كەڭ ۋە ئازادە يولغا چىقىپ قالدى. بۇ يول ئۇلارنى بىر تىك قىيا تاشلىق قىرغاققا ئېلىپ باردى. مەمتىلى ئەپەندى بىلەن ئايالى ئەدىبە، قىزى ئەدىبەنى يېتىلەپ قىيا ئۈستىگە چىقتى. مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارغا ئۇيۇق بىلەن سۆيۈشۈپ تۇرغان قارا دېڭىزنى كۆرسىتىپ، ئاجايىپ بىر چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىۋاتاتتى... بىردىنلا دېڭىز ئۈستىدە قارا بوران كۆتۈرۈلۈپ ئۇچەيلەننى ئايرىۋەتتى. ئانا بىلەن قىز

بىر- بىرىنى مەھكەم قۇچاقلىشىۋالغان بولۇپ، قايىنام ھاسىل قىلىپ بۇژغۇنلاۋاتقان دېڭىز تەرەپكە تەلپۈنەتتى. مەمتىلى ئەپەندى كۆز يەتكۈسىز ئېگىزلىكتىن قارىيىپ كۆرۈنۈۋاتقان سۇرلۇك دېڭىزغا چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى... قىرغاقتا قىزىنى قۇچاقلىۋالغان ئايال (ئۇ بىردەم ئەدىبەگە، بىردەم مەلىكىزادقا ئۆزگۈرەتتى) پەرياد ئۇرۇپ، ئارقىسىدىن ئۆزىنى دېڭىزغا تاشلاشقا ئىنتىلەتتى... تەگسىز چوڭقۇرلۇققا تېخىچە چۈشۈپ كېتىۋاتقان مەمتىلى ئەپەندى ئۆلارنىڭ پەريادىدىن، بەكمۇ ئازابلىنىپ، ئۇچماقچى بولغاندەك، قانات كېرىشكە ھەرىكەت قىلغاندەك تېپىرلاپ كەتتى...

ئۇ كۆزىنى ئاچقاندا شۈنچىلىك تەرلەپ كەتكەن ئىدىكى، ئىچ كىيىملىرى بەدىنىگە چاپلىشىپلا قالغانىدى، پۇت- قولى تىترەپ تۇراتتى. ئويغۇنۇپلا ئۇنى ئىلكىگە ئالغىنى سېغىنىش ئوتى بولدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا مەلىكىزاد كەلدى، پاقلان بولغان ئەدىبەنى ئويلىدى. ئارقىدىن تۈركىيەدىكى ئەدىبەنىمۇ ئەسلىدى... شەمەيدە مۇساپىر بولۇپ قالغان تۇنجى ئايالى سەرۋەر ۋە ئوغلى ئابدۇسەمەت كۆڭۈل ئېكرانىدا پەيدا بولدى... ئۇنىڭ خىياللىرى بىر- بىرىگە ئايلىنىپ، ئۆز ـ ئارا چىگىشلىشىپ كەتتى.

غېنى ئاخىرقى قېتىم كەلگىنىدە ئۇنىڭ ئىزچىلار بىلەن ئوخشاش فورمىدىكى سەندىلىنى ئىچ كىيىملىرىنى ئېلىپ كېتىپ، تۈركىيەدىن كېيىپ كەلگەن ئەجنەبىيلەر پوسۇنىدىكى پەتىنكىسىنى ۋە باشقا كىيىملىرىنى كىرگۈزۈپ بەرگەنىدى. بىراق تۈرمە دائىرلىرى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈرمىگەچكە ئۆيدىكىلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكىمۇ ئىلاج بولمىدى. ئۇ خارامۇش ئولتۇرۇپ، يېقىنىدا ئۇخلاۋاتقان يۈسۈپ زىيانىڭ پىشانىسىنى تۇتۇپ باقتى. ئۇ قاتتىق ماغدۇرسىز بولغاچقا ھەر قاچان سوغۇق تەرلەپ تۇراتتى. ئۇ دوستىنىڭ پىشانىسىنى سۈرتۈپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئوڭشاپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. كامېر ئىچى چىدىغۇسىز سېسىق پۇراققا تولۇپ كەتكەنىدى.

www.uyghurkitap.com

كامىرداشلاردىن ياش مۇئەللىم بىلەن كوسا پەنجىرە ئالدىدا ئۆرە تۇرۇشاتتى. ساقاللىق بولسا ئورنىدا سۇنايلىنىپ ياتاتتى. ئۇ ئاغرىپ قالدىم دەپ غىڭشىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇنىڭ راست ئاغرىق ئىكەنلىكى ياكى باشقىلاردا ھېسداشلىق قوزغاش ئۈچۈن قىلىنىۋاتقان ھورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولمايتتى. چۈنكى ئۇ ھەر قاچان زارلىنىپلا تۇرغاچقا قايسى راست، قايسى يالغان، بىلىپ بولمايتتى.

— ئەپەندىم، تالا تىم- تاس قالدىغۇ، چۈشنىڭ بۇياقى ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلانمىدى، نېمە بولغاندۇ؟— دېدى مۇئەللىم ئورنىدىن تۇرۇپ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقان مەمتىلى ئەپەندىگە:

— تۈرمىدىكى ساقچىلارنىڭ ھەرىكىتى قانداق؟ — دېدى مەمتىلى ئەپەندى ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ پەنجىرىدىن ئاللىقاچان گۇگۇم پەردىسى بىلەن يوشۇرۇنغان تۈرمە ھويلىسىغا قاراپ.

— كەچكە يېقىن بۇ خەق ئۆگزىدە بىر نېمىلەر قىلىپ يۈردى. پىلمۇتلارنى ئورناتتىمىكىن دەيمەن.

— يەنە پاخالدەك بىر نېمىنى باستىغۇ دەيمەن،— دېدى كوسا گەپ قىستۇرۇپ.

— پاخال؟...— مەمتىلى ئەپەندى ئويلىنىپ قالدى. ئەمما كۆڭلىگە كەلگەن پىكرىنى ئاشكارىلىمىدى،— شۇنداقمۇ؟ ھە، يەنچۇ؟

— پەمىچە بىر مۇنچىلىرى بىر ياققا كەتتى بولغاي، بۇ يەردە ئازراقلا ئادەم قالغاندەك.

— شۇنداقمۇ؟ بۇلارنىڭ ئەلپازى قانداق؟

— ئەلپازى قانداق بولماقچىدى، تالاشتىن يانغان ئىتتەك، ھەم ھارغان ھەم غەزىپى تاشقان ھالەتتە، ھەرىكەتلىرى ئالدىراش...

مەمتىلى ئەپەندى يەنە ئويلىنىپ قالدى. «ئوق ئاۋازى چۈشتىن كېيىن پۈتۈنلەي توختىغان تۇرسا، يەنە بۇ يەردىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى نېمە دەپ كېتىپ قېلىشتى؟ قارىغاندا بۇلار قوزغىلاڭچىلارنىڭ كۈچ-

www.uyghurkitap.com

قۇدرىتىدىن قورقۇپ، ئەمەلىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئالدامچىلىق قىلىپ ھۈنەر ئىشلەتكەن ئوخشايدۇ ـ دە! قانداق ئالدامچىلىق قىلىشى مۇمكىن؟ ھە، جەزمەن كېلىشىم! شەھەرنى ئۇلارغا بېرىپ، يېڭىشەھەرگە چېكىنىش!... »

«بۇ ھۆرلۈكتىن بىشارەت بېرەمدۇ؟...» ئۇ بۇ سوئالغا ئېنىق جاۋاب بېرەلمىدى. چۈشتىن كېيىن تېچلىق ئورنۇتۇلغان تۇرسا يەنە نېمىشكە شامالداشقا چىقارمايدۇ؟ مەمتىلى ئەپەندى بۇ يەردە شۇملۇق بارلىقىنى دەرھال ھېس قىلدى. لېكىن، ئۇ يەنە مەن ئۇخلاۋاتقاندا شامالداشقا چىقارغان بولۇشىمۇ مۇمكىن دەپ ئويلاپ سورىدى:

— چۈشتىن كېيىن شامالداشقا چىقارمىدىمۇ؟

— ياق، كۈپمۇ توشۇپ كەتتى. سىيىقچىلىقتىن مېڭىمىز ئېلىشىپ بىردەم بولسىمۇ بۇ يەرگە كېلىپ نەپەس ئېلىۋاتىمىز، نېمە گەپ بۇ؟— دېدى مۇئەللىم.

— ئەخمەت ئەپەندىلەردىن خەۋەر بارمۇ؟

— ئۇنى قاتتىق ئاغرىق دېدىمۇ ياكى بالىسىنى ئاغرىق دېدىمۇ ئىشقىلىپ ھېلىقى بىر گۇندىپايدىن سورىسام شۇ گەپنى قىلدىغۇ... ھە، يەنە ئەخمەت ئەپەندىنىڭ خوتۇنى چەتئەل پۇخراسى بولغاچقا بالىسى بىلەن ئىككىسىنى قويۇۋېتىپتىمىش، راست دەمدۇ، يالغانمۇ بۇنىسىنى بىلگىلى بولمىدى. شامالداشقا چىققان بولساق بىلەتتۇق... — مۇئەللىم ئەمدى قەشقەر ۋەزىيىتى ھەققىدە ئەندىشىلىنىپ سورىدى، — ئەپەندىم سىلىنىڭچە قانداق بولار؟ بىزنى قانداق قىلار؟ ئابدۇنىيازلار شەھەرگە كىرەلەرمۇ؟

— مېنىڭچە ئۇلار شەھەرگە كىردى ياكى كىرىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كېلىشىم تۈزۈلدى. ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىدىغان بولۇشتى. بىراق بۇ بىر قىلتاقتەك تۇرىدۇ. ئابدۇنىيازلارنى ئالدىغاندەك. ئۇلار ئۆزلىرىنى روسلىغىچە بۇلار

تۇرمىدىكىلەرگە زىيانكەشلىك قىلىدۇ، يا بولمىسا يوّتكەپ كېتىدۇ. ياق، ياق، يۆتكەپ كەتسە ئەسكەرلەرنىڭ كۆپچۈلۈكى كېتىپ قالمايتتى،...

— بەلكىم، كېلىشىم بويىچە ئۇلار تېپ- تېنچ چېكىنىپ كېتەر...

— تېپ- تېنچ دەمسىز، ئىنىم؟ ھەي...

ئارىنى يەنە سۈكۈت باستى. بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق جىمى ياقنى زۇلمەت قوينىغا ئالدى. ئاندا- ساندا قاراۋۇللارنىڭ قولچىراقلىرى پەنجىرىلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى. ئۆگزىدە كىملەردۇر يۈرەتتى.

— ھازىر سائەت قانچە بولدىكىن،— دېدى تەۋپىق ۋاقتنى بىلگۈسى كېلىپ.

— سائەتنى كىم بىلىدۇ دەيسىز، ئىشقىلىپ خۇپتەن بولدى، يا ئۇنىڭدىن ئۆتتى.

— قاراڭغۇ بىز ئۈچۈن پايدىلىق بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. ئۇلار بىزنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ چىققاندا،...— مەمتىلى ئەپەندى ئەنە شۇ چاغدا بىرەر قۇتۇلۇش چارىسىنى قىلىشنى ئېيتماقچى بولۇپ، توختاپ قالدى. چۈنكى دۈشمەن ئۇلارنى قورغاندىن چىقارماسلىقى مۇمكىن ئىدى. ئۇ گېپىنى ئۆزگەرتىپ،— بەلكىم ئابدۇنىيازلار مۇشۇ يەردە— ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۆزىدە ئۇلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقاندۇر. ئۇلار مەھبۇسلار يوق، دەپ نەيرەڭ ئىشلىتىۋاتقان بولۇشىمۇ مۇمكىن، شۇڭا بۇ يەردە سۈكۈنات ئورناتقاندۇر... بىز غالىپلارغا نېمىشقە ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلدۈرۈپ قويمايمىز؟

— قانداق قىلىپ؟ گەپ تاپالاپ ئەۋەتكۈدەك ئادىمىمىز بولمىسا...

— ناخشا توۋلايلى، شۇنداق قىلساق بەلكىم دۈشمەن ئالىقىزادە بولۇپ، ئۆزىنىڭ نېمە قىلماقچىلىقىنى چاندۇرار.

مەمتىلى ئەپەندى بىر دەم تۇرۇپ پۈتۈن قورغان ئىچىنى ئىلىكىگە ئالغان سىرلىق جىمىلىقنى بۇزۇپ تاشلاشنى چىن يۈرىكىدىن خالاپ قالدى. ئۇنىڭدا بالىلارچە قېرىشقاقلىق، شوخلۇق ئامىللىرىمۇ بار ئىدى،

www.uyghurkitap.com

ئۇ گېلىنى ياساپ، راستلىنىۋېلىپ، ناخشا باشلىدى:

ئۇيغۇر، بۈيۈك باباڭ[1] ئوغۇز، ئاتىللا، چىڭگىز،
ئۇلار ئىدى شول زاماندا ھەممىدىن ئېگىز!
. . . .

بۇ ئاۋاز بۇ جىمجىتلىقنى يىراقلارغا قوغلىۋەتتى. ئۇنىڭغا دەسلەپ ياش مۇئەللىم قوشۇلغانىدى، ئارقىدىن قوشنا كامېردىكى كىمدۇر بىرى ئاۋاز قوشتى:

سۆڭرە پەلەك سىنى ئەزدى بىرنەچچە زامان،
ئەسىرلىكتە بولدى ھالىڭ بەك تولا يامان!
. . . . . .

ئاخىرىدا باشقا كامېرلاردىنمۇ ناخشىغا ئۈن قېتىشتى. شۇنىڭ بىلەن تۈرمە قورغىنىدىكى جىم- جىتلىق پۈتۈنلەي قوغلىۋېتىلدى.

— ئەپەندىم، نېرى تۇرسىلا، مەۋلانوپ كېلىۋاتىدۇ!– كوسا مەمتىلى ئەپەندىنى تۈرتىۋىدى، ئۇ رەد قىلدى:

— تېخىمۇ قاتتىقراق ئوقۇش كېرەك! — ئۇ غەزەپ بىلەن شۇنداق دېدى. ئەمما بۇ چاغدا باشقا كامېرلار يەنە ئاۋالقىدەك جىمىپ قالغانىدى.

مەۋلانوپ پەنجىرىدىن ئېچىگە قاراپ ۋارقىرىدى:

— ئۈنۈڭنى ئۆچەر!

— سېنىڭ ئۈنۈڭ ئۆچسۇن! — دېدى مەمتىلى ئەپەندى غەزەپ بىلەن.

---

[1] بابا — (تۈركچە) — دادا. شۇ زامانلاردا مەمتىلى ئەپەندى ئوقۇغۇچىلارغا ئۆگەتكەن مارشلاردا چىڭگىزخاننى ئەجداتلىرىمىز سۈپىتىدە تىلغا ئالۇدۇ، بۇ خاتالىق — تۈركىيەدىكى تۈرك مىللەتچىلىرىنىڭ خاتاسى بولۇپ، تۈركىيەدە ئوقۇغانلار شۇ خاتانا تەسىرگە ئۇچرىغان، — ئا.

— خىيالىڭنى خام چاغلايسەن!... — دېدى مەۋلانوپ تاپانچىسىنى شاراقلىتىپ، كۆكۈش كۆرۈنۈپ تۇرغان بوشلۇقتا تاپانچىنىڭ سايىسى كۆرۈندى.

— قاچسىلا، ئەپەندىم!- بىرسى مەمتىلى ئەپەندىنى قاتتىق تاتتى. «پاڭ!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇنىڭ قۇلىقى تۈۋىدىن بىر يول يورۇق سىزىق سىرغىپ ئۆتتى.

— قېرىنداشلار ! — دەپ ۋارقىرىدى مەمتىلى ئەپەندى، — ئابدۇنىيازلار شەھەرگە كىردى، بىز ھۆرلۈككە چىقىمىز، ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىدۇ. لېكىن ئۇلار ھەلە ئىشلىتىۋاتىدۇ، نارازىلىق بىلدۈرەيلى!

— ئۇخلاپ چۈشۈڭ! — دېدى مەۋلانوپ، بۇ تەرەپتە كېتىۋېتىپ، — مەن سەنلەرنىڭ ئۈنۈڭنى ئۆچۈرمەي تۇرۇپ ھېچيەرگە كەتمەيمەن!

مەۋلانوپ كامېرنىڭ ئىشىكلىرىنى تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن تۈرمە باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا قايتىپ بېرىپ:

— ئەمدى ئىشنى باشلاڭلار، لېكىن ئىشىك بالدۇر كۆيۈپ كېتىپ ئۇلار قېچىپ كەتمىسۇن، چىقىپ كېتىشكە ئۇرۇنغانلار ئوققا تۇتۇلسۇن! دەرھال ئورۇنداشقا كىرىشىڭ! — دېدى.

*

**

كۆپ ئۆتمەيلا كامېرنىڭ ئۆگزىسىدىن كىشىلەرنىڭ ماڭغىنى ئاڭلاندى. ئارقىدىن ئۆگزىنى چانىغان ئاۋاز ئاڭلىنىشقا، ئاندىن مەھبۇسلارنىڭ باشلىرىغا توپا چۈشۈشكە باشلىدى...

— بۇ خەق ئۆگزىنى تېشىۋاتامدۇ نېمە؟!... — دېدى مۇئەللىم چۆچۈپ.

— نېمە قىلماقچىدۇ؟ خۇدايا خۇداۋەندە كېرىم، ئۆزۈڭگە ئامانەت!

— بۇ ئىتلار ئاشۇ يەردىن بىزنى ئاتىدىغان ئوخشايدۇ!...

— ۋۇي، ئاغزىلىرىنى ئۇچلىمىسىلىچۇ، بىز تېخى،... — دەپ ۋايسىدى كوسا. بۇ چاغدا ساقاللىقمۇ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ كامېرداشلىرىغا ۋە تورۇسقا قاراپ، ۋاقتى كەلگەندە قېچىشقا تەييارلىنىۋاتقاندەك يان- يېنىغا چەكچىيىپ بېقىشقا باشلىغانىدى.

— ئەمىسە ئۇ يەردىن نان تاشلاپ بېرىدۇ دەملا؟...- دېدى مۇئەللىم كوسىغا جاۋابەن.

مەھبۇسلارنىڭ غۇلغۇلىسى قىزىپ كەتتى. ھەممە كامېرلاردا ئادەملەرنىڭ غاۋۇر-غۇۋۇرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بەزى ئادەم كۆپ، چوڭ كامېرلاردا چوقان ئاڭلانغىلى، ئىشىكلەر تاقىلدىغىلى تۇردى. بەزىلەر جىم- جىت ھالدا تورۇسقا قاراپ تۇرسا، بەزىلەر ئۆزىنى ئۇرۇپ يىغلاشقا باشلىغانىدى.

مەمتىلى ئەپەندى ھۆرلۈككە چىقىشتىن ئۈمىد يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ، يىغلاشقا باشلىغان كوسىغا ۋە بالىلىرى ۋە ئايالى ھەققىدە ئاللىنېمىلەر دەپ ۋايساۋاتقان ساقاللىققا بىر- بىرلەپ كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ئاندىن ھوشسىز ياتقان يۈسۈپ زىيا بىلەن خوشلۇشۇۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ قېشىغا باردى.

— يۈسۈپ ئەپەندى! زىيا، ھوي زىيا! — ئۇ كېسەلنىڭ قۇلىقىغا ئېڭىشىپ بىر نەچچە قېتىم چاقىردى.

— ھىم، ...كىم سىلى؟...دادامۇ سىلى؟...ھە؟ جىگىرىم ئوغلۇم، بۇ سەنمۇ؟... — كېسەل يېرىم ھوشسىز، يېرىم ئۇيقۇلۇق ھالەتتە جۆيلىگەندەك ئۈن قاتتى.

— مەن، تەۋپىق، مەمتىلى مەن،— دېدى تەۋپىق قاتتىقراق شىۋىرلاپ،— خوشلىشىۋالايلى، قېرىندىشىم!

— ...نېمە؟ سىلى بىر يەرگە كېتەملا؟...

— شۇنداق، دوستۇم، ھەممىمىز كېتىدىغان بولدۇق... — مەمتىلى

ئەپەندىنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى. ھەم كۆزىدىنمۇ ئىككى تامچە ياش ئېقىپ چۈشتى،— رازى بولۇڭ، دوستۇم، مەنمۇ ...

بۇ چاغدا تۇرۇستىن يوغان بىر تۆشۈك ئېچىلغان بولۇپ، ئاۋۋال ئۇ يەردىن يۇلتۇزلۇق كۆكۈش ئاسمان كۆرۈندى. ئارقىدىنلا تۆشۈك ئاللىقانداق نەرسە بىلەن توسۇۋېلىندى، ھەم كىملەرنىڭدۇر ئالدىراش دەسسىشى بىلەن تۆشۈككە قاپلانغان نەرسە يوغان كاللەك بولۇپ كامېرغا چۈشتى. مەمتىلى ئەپەندى بۇ نەرسىنىڭ كىرسىن بىلەن نەمدەلگەن پاخال ئىكەنلىكىنى بىلدى. پاخال كامېرنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشكەندىن كېيىن يەنە بىر سىكۇنتچە كۆك ئاسمان كۆرۈندى. شۇئان تۆشۈكنىڭ ئۇدۇلىدا لەپەڭشىپ تۇرغا مەشئەل پەيدا بولۇپ، كۆك ئاسمان ئوت يورۇقىدا كۆرۈنمەي قالدى. ئۆگزىدىكى مەشئەل تۇتقان كىشى مەشئەلنى تۆشۈكتىن كامېر ئىچىگە تاشلىدى.

— ئوت! ئاھ بالىلىرىم!... ساقاللىق ئۆگزىدە مەشئەل كۆرۈنگەندىلا پەرياد ئۇرۇپ يىغلاشقا باشلىغانىدى، ئەمدى ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ گويا بىرسى ئۇنىڭغا ئىشكنى داغدام ئېچىپ قويغاندەك ئۆزىنى ئىشىككە ئۇردى ۋە كوسا شېرىكىنى قىستاپ ئىتتىرىۋېتىپ، ھەدەپ ئىشىكنى جالداقشىتقىلى تۇردى. بۇ ئىشلارغا بارى يوق پەقەت بىر نەچچە سىكونتلار ۋاقت كەتتى.

مەھبۇسلار گاڭگىراش ئىچىدە نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرىپ بولغىچە كامېر ئىچى دوزاققا ئايلاندى. مەمتىلى ئەپەندىمۇ ئاللىقانداق كۈچىنىڭ ئىنتىلدۇرۇشى بىلەن دوستىنىڭ قېشىدىن ئايرىلىپ، ئوت ئىچىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ، ئىشىك تۈۋىدىكىلەرنىڭ قىسلىشقان توپىغا قوشۇلدى.

ئوتنىڭ رەھىمسىز ئىسلىرى تۆشۈكتىن چىقىپ كەتمەكچى بولىۋاتقاندەك، ھەدەپ كۆككە ئىنتىلەتتى. نەتىجىدە تېز ئارىدىلا ياغاچلارغىمۇ ئوت تۇتۇشۇپ كەتتى. ئۆگزىلەردىكىلەر ھەدەپ ئاللىقانداق

بىر نەرسىلەرنى تاشلايتتى. ئوت يورۇقىدا تامدىكى ئىمىر- چىمىر ئىزلار گاھى تۇتۇق، گاھى ئوچۇق كۆرۈنەتتى. بۇلار مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شېئىرلىرى ئىدى.

مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسى ئۆز جېنىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە قالغان بولۇپ، ھۇشسىز ياكى يېرىم ھوشسىز ھەمراھلىرىنى دەسسەپ، گويا چىقىپ كەتكىلى بولۇدۇغاندەك ئىشىك تۈۋىگە تىقىلىشىۋالغانىدى. بولۇپمۇ بۇنداق ئەھۋال چوڭ كامېرلاردا ئېغىرراق ئىدى. ئۇلار كۆپ بولغاچقا جان- جەھلى بىلەن ئۆزلىرىنى ئۇرۇپ، ئىشىكنى ئۈرۈگۈدەك قىلىشقىنىدا قارشى تەرەپتىكى ئۆگزىگە قورۇلغان پىلىمۇتتىن ئوق ئېتىلىپ، مەھبۇسلاردىن بىر نەچچىسى يىقىلدى. باشقىلار ئوقتىن قېچىپ ئۆزىنى ئوتقا ئۇرۇشتى ۋە شۇئانلا ئېسىگە كېلىپ، كىيىملىرىگە ئوت ياماشتۇرۇۋالغان ھالدا يەنە ئىشىككە ئۆزىنى ئۇرۇشقا باشلىدى. ھەر بىر ئادەم باشقىلارنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈشكە تىرىشاتتى ھەم جېنىنىڭ بېرىچە ۋارقىرايتتى.

مەمتىلى ئەپەندىلەرنىڭ كامېردىمۇ ياش مۇئەللىم، ساقاللىق ۋە كوسا بىر- بىرىنى قىستىشىپ ئىشىك تۈۋىگە- باشقىلارنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈۋېلىشقا تىرىشاتتى. نەتىجىدە مەمتىلى ئەپەندى ئەڭ ئارقىدا- ئوتقا يېقىن تۇرۇپ قالدى. يۈسۈپ زىيا ئاللىقاچان قىپ-قىزىل ئوت خامىنى ئىچىدە قالغان، ئۇ ئاللىقاچان ۋارقىرىشتىن توختاپ بولغانىدى. مەمتىلى ئەپەندى دەممۇ- دەم ئۆزىگە يامىشىۋاتقان ئوتنى ئالقانلىرى بىلەن بېسىپ ئۆچۈرۈشكە تىرىشاتتى. قالغان ئۈچەيلەنمۇ ئۆزلىرىگە ياماشقان ئوتنى باشقىلارغا تۇتاشتۇرماقچى بولغاندەك ھەدەپ ئۇلارغا يېپىشاتتى. ئۇلار ھەم چىرقىراپ، ھەم ئالدىراپ، تەنتەكلەرچە ھەرىكەت بىلەن ئوتتىن قوتۇلۇشقا ئۇرۇنۇپ سەكرىشەتتى.

— ۋاي، باللىرىم! قانداق قىلارمەن!

— خۇدا!!!...

— هۇ... هى...

مەمتىلى ئەپەندى ۋارقىراش ۋە يەنە باشقا ھەركەتلەرنىڭ ھەممىسى ئەمدى جاننى قۇتقۇزۇۋېلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىگە كۆزى يەتكەن ھالدا لەۋلىرىنى چىڭ چىشلىگىنىچە تۇرۇپ، سىرتقا قۇلاق سالاتتى. كۆيۈۋاتقان جايلىرىنىڭ ئېچىشىشىغا چىدالماي، بەزىدە ۋارقىرىۋېتەتتى. ئۇ غالىپلار تۇرمىگە بېسىپ كەلسىكەن دېگەن ئۈمىد بىلەن، پۈتۈن دىققىتىنى تالاغا قاراتقانىدى.

شۇ چاغدا يېقىنىلا بىر يەردىن نۇرغۇن ئادەمنىڭ چوقانى ئاڭلانغاندەك بولدى. بۇ جان تالىشىۋاتقانلارنىڭ چىرقىراشلىرى ئىچىدە ئانچە بىلىنمىدى. شۇنداق بولسىمۇ:

— تېز بولۇڭلار! تېز ...— دېگەن ئاۋاز خىلى ئېنىق ئىشىلىتىلدى. مەمتىلى ئەپەندى خېلى جانلىنىپ كەتتى. بىراق ئۇنىڭ كىيىملىرىگە پۈتۈنلەي ئوت تۇتۇشۇپ بولغانىدى.

قايسىدۇر بىر كامېرىنىڭ ئۆگزىسى گۈمۈرلۈپ چۈشتى. ئۇنىڭ ئارقىدىنلا يەنە بىر كامېرىنىڭ ”گۇلدۇر- غالاپ“ قىلىپ ئۆرۈلگىنى ۋە مەھبۇسلارنىڭ ئاخىرقى قېتىم ئۈمىدسىز چىرقىراشلىرى ئاڭلاندى. شۇ چاغدىلا مەمتىلى ئەپەندى ئۆلۈمنىڭ ئاخىرى ئۆزىنى ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىغا ئىشەندى. كۆڭلىدىكى بارلىق مۇجمەل خىيال، چېگىش ئويلار ئىچىدىن شېئىرىي مىسرالار ئەپسۇس قىلغاندەك تىزىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ چىشلەپ قانىتىۋېتىلگەن لەۋلىرى سۇس مىدىرلىدى:

مىللىتىمنى جاھان ئارا قىلسام شۆھرەتلىك،
مۇرادىغا يېتەر ئىدى مېنىڭ ئارمىنىم.
كۆپ تىرىشتىم، يالغۇز كەلدىم، بولمىدى ئاخىر،
ئەزرائىلدىن خەۋەر كەلدى پۈتتى دەرمىنىم.

نادانلىق ۋە ئىناقسىزلىق بىزدىكى ئىللەت،
جەننەت ئۈچۈن تامادادۇر تېخى بۇ مىللەت!!
...

ئەمەلىيەتتە، بۇلار ئۇنىڭ يىراقتىكى خىيالى بولۇپ، لەۋلىرىدىكى پىچىرلاش بۇ شېئىرغا ئوخشىمايدىغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ پىچىرلىشى ھايات ئۈچۈن بولۇدۇغان قىيماسلىق، ئىزتىراپ، ئەپغان بولۇپ، ئۇنىڭدا كۆڭۈلنى خىرە قىلغۇچى پۇشايمان ئامىللىرىمۇ باردەك قىلاتتى. لېكىن، بۇنداق پۇشايمان ھەقىقىي قەھرىماندا ھامان ئۆلۈمدىن باشقا يول قالمىغاندىلا مەيىن سالقىندەك غىل- پاللا پەيدا بولۇپ قالاتتى. ئەمما ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى. بۇ «سالقىن»نى پەيدا قىلىۋاتقىنى بولسا ھاياتنىڭ ھەر بىر مەخلۇق ئۈچۈن تەڭداشسىز قىممەتلىك ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت يېمىرىلمەس ھەقىقەتلىكىدە ئىدى...

تورۇستا ئاللىقانداق بىر نەرسە قاراس قىلىپ سۇندى، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق باسقاندەك بولۇپ قالدى...

بۇ مۇدھىش ۋەقە ھىجرىيىنىڭ 1365- يىلى رەبىيئۇل ئەۋۋەلنىڭ ئۈچىنچى كۈنى[1] — شەنبىدىن يەكشەنبىگە ئۆتەر كېچىسى بولغانىدى.

[1] قەشقەرنىڭ يەرلىك ئارخىپلىرى ۋە قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئارخىپلىرىغا، شۇنداقلا تارىخ ماتېرىياللىرى مەجمۇئەسىدىكى ئەسلىمىلەردە بىردەك ياۋاغ تۈرمىسىگە ئوت قويۇلۇش ۋاقەسى شەنبىدىن يەكشەنبىگە ئۆتەر كېچىسى دەپ خاتىرىلەنگەن. بۇ مىلادىيە 1937 - يىلى 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگە ئۆتەر كېچىسىدۇر، — ئا.

www.uyghurkitap.com

يىگىرمە بەشىنچى باب

1

شەرق ئاسمىنى خىرە- شىرە ئاقىرىشقا باشلىدى. تۈرمە خارابىسى ئالدىدا بىر مۇنچە ئادەم تۇراتتى. بۇلار نىزامىددىن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى، قەشقەر شەھىرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن باشقا مەھبۇسلارنىڭ يېقىنلىرى، بۇندىن باشقا نىمىتۇللانىڭ ئەسكەرلىرىدى. بۇ چاغدا ئوت ئۆچكەن بولۇپ، ئاندا- ساندا چوغلارمۇ كۆرۈنۈپ قالاتتى.

خارابىزارلىقتا قاراپ تۇرغانلارنىڭ ئىغىر سۈكۈتتە تۇرۇشىدىن، ئۇلارنىڭ كىچىچە بارلىق ئامالنى قىلىپ كۆرگەنلىكى، بىراق ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. نىمىتۇللا ئەسكەر تۇرۇپ كارغا يارىمىغانلىقىدىن خىجىل بولۇپ، سۆزلىيەلمەيتتى. رىھىممۇ قاتىللارنى قوغلاپ بېرىپ ھېچقانداق ئۈنۈمگە ئېرىشەلمەي قايتىپ كەلگەن ۋە شۇندىن كېيىن ئوت بىلەن ھەپىلىشىپ تۈننى ئۆزۈتۈپ قويغانىدى. ئەمدى ئۇلار ئابدىنىيازنىڭ قېشىغا ئەۋەتىلگەن ئەسكەرلەرنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى.

كۆپ ئۆتمەي غەربىي جەنۇپ تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاتنىڭ تۇياق تىۋىشى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا بىر ئەسكەر خارابە يېنىغا يېتىپ كەلدى.

— ئابدىنىياز سىجاڭنىڭ بۇيرىقى،— دېدى ئۈنلۈك ھالدا، ئۇنىڭ شۇ سۆزى بىلەنلا ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى دىققەتكە تۈردى،— تۈمەن بويىغا يەرلىك قېزىلىپ تاڭ ئاتقاندىلا تۈرمىدىكى شېھىتلەر دەپنە قىلىنسۇن!

— يارامسىزلىقىمىزنى كەچۈرۈڭ، بىز تاڭ ئاتقاندا كېلىمىز... — دېدى. دە نىزامىدىننىڭ ھەمراھلىرى بىلەن بىر-بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ئېتىغا مىندى ۋە ئەسكەرلىرىنى باشلاپ گۇگۇم قوينىغا كىرىپ كەتتى.

— راستىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە رەھمەتلىكلەرنىڭ بېشىغا ئابدىنىيازنى چىقتى دېسىمۇ بولىدۇ، — دېدى شەھەرلىك موېسىپىتلەردىن بىرى.

— قانداق دەيلا؟ — ئۇنىڭ ھەمراسى قايغۇلۇق ئاۋازدا سورىدى.

— ئابدىنىياز شەھەرنى ئالدىم دېگىنى بىلەن بەربىر ئۇزۇنغىچە پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ. تېنچلىق بىلەن شەھەر ئالدىم دەپ، زوگۇدىلا دامىغا چۈشتى. ھۆكۈمەت ئۇنى بالىنى ئالدىغاندەك ئالداپ كەتتى. مەن دەيمەن، ئابدىنىياز بۇ ئاقمايدىغان ئىشنى قىلمىغان بولسا، ھۆكۈمەت ماۋۇ ئىشنى قىلمايتتى. بۇلار بىر كۈن بولسىمۇ كۆپرەك ياشايتى.

نىزامىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاۋېرىپ يۈرىكىنى زىدە قىلىشنى خاھلىماي، خارابىگە يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. ئابدىراخمان، ئابدىغوپۇرلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېلىھەم بىلىنەر-بىلىنمەس تۇتۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان چالما - كېسەك دۆۋىسىگە يېقىنلىدى. گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەن تورۇسنىڭ توپا، كاكۇللىرى ئىچىدىن چالا كۆيگەن ياغاچ ۋە بادىرىلارنىڭ ئۇچى چىقىپ تۇراتتى.

— ئىزلەپ باقامدۇق، نىزامىدىنكا؟ — ئابدىراخمان شائىر شىۋىرلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازىدا مەرسىيە ئاھاڭى باردى.

— ئىزدەپ باقساققۇ بولاتتى، بىراق، قەيەردىن ئىزدەيمىز؟ بۇ يەردىكىلەردىن قايسى بىرسىنى شۇ دەپ بىلەرمىز؟... — نىزامىدىننىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلۈپ تۇرغاچقا ئاۋازىنىمۇ ھازا قوشىقى ئېيتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

بۇ چاغدا باشقا شەھىدلارنىڭ يېقىنلىرىمۇ يىغا- زارە قىلىشىپ ئۆز

قىرىندىشىنىڭ جەسىدىنى ئىزلەشكە كىرىشكەندى. ھېچكىم تاڭ ئاتقاندا ئۆز يېقىنلىرىنى ئۇچچى ئاپىرىپ تۇمەن بويىغا كۆمۈۋېتىشنى جاھلىمايتى. مۇشۇ ئالدىراشلىق ئىچىدە كىشلەر ئۆزلىرىنىڭ ھازىردار ئىكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندەكمۇ قىلاتتى.

— غېنى بىلەرمىدى، قايسى سولاقخانىدا بولغىنىنى؟— دېدى ئابدىغوپۇرمۇ ھەسرەت بىلەن.

— غېنى بىلەرمىكىن، تاڭ، ئۇنى چارقىرىتىپ كېلەيلىمۇ يا؟ ئۇ قەيەردە تۇرۇۋاتىدۇ؟

— ئۇغۇ جانان كوچىسىدا... بىراق ئۇ كېلىپ قالارمىكىن دەيمەن،...— نىزامىدىنىنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ ئۆمىسە ئاڭلاندى. چۈنكى تاڭ بارغانسېرى سۇزۇلمەكتىدى. ئۇ بولسا ئىنىسىنىڭ جەسىدىنى ئىنىسى- جىنىغا ئۇقتۇرماي ئېلىپ كېتىشنى خاھلايتتى...

— دادا!...

نىزامىددىن ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن ئاڭلانغان بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتتى. ئارقىدىن چەكسىز خوشال بولدى.

— غېنى؟ بالام، بۇ سەنمۇ؟ بۇنچە ئەتتىگەندىلا كېلىش قانداق ئەقىلغە كەلدى؟

— سىلەرچۇ؟ بۇنچە سەھەردە قەيەردىن پەيدا بولدۇڭلار؟

— بوش گەپ قىل، بالام،... بىز موللىكاڭغا نىجادلىق بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، دەپ ئابدۇنىيازنىڭ ئارقىسىدىنلا شەھەرگە كىرگەنىدۇق... ئەمدى مانا بولغۇلۇق بولۇپ بوپتۇ... بىز ئۇنىڭ مۇردىسىنى بولسىمۇ تاپساق، دوست- دۇشمەنىنىڭ كۆزى چۈشكىچە ئېلىپ كەتسەك دەپ تۇراتتۇق... نىزامىددىن بوغۇلۇپ توختاپ قالدى.

— ئاخشام مىلتىق ئېتىلغاندىلا مىش- مىش گەپ تارقالغىلى تۇرغان،— دېدى غېنى، — كېچىچە ئۇخلىيالمىدىم، شۇڭا سەھەردىلا بۇياققا قاراپ چاپتىم...

— مولللىكاڭنىڭ قايسى سولاقخانىغا قامالغىنىنى بىلەمەي تۇرىمىز، سەن بىلەمسەن؟

— مەن كۆرگەن، نېرىدىن كۆرگەنتىم، توختاپ تۇرۇڭلار،— غېنى باللارچە ھەرىكەتلەر بىلەن ئەتراپىغا زەڭ سېلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن،— ھە، بىلدىم، ئاۋۇ ئۆي شۇ، — دېدى غېنى كامېرلاردىن بىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — مەن ئەكەلگەن نەرسىلەرنى شۇنىڭغا ئاپىرىپ تاشلاپ بەرگىنىنى كۆرگەنتىم، — ئۇمۇ ئۇيقۇسىز كۆزلىرىنى ئۇگىلاپ ئېسەدەيتتى.

ئۇلارنىڭ ھەربىرى ئىچ- قارنى بوشىغۇدەك، ۋارقىراپ يىغلاشنى ئىستىسىمۇ نىزامىددىن ئۇلارنى ئېھتىيات قىلىشقا ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرغاچقا، ھەممەيلەن ئىچىدە ھەسرەتلىنىش بىلەن چەكلەندى.

— ئابدۇنىيازلارنىڭ بۇ ئىشىمۇ ئۇزۇنغا بارمايدۇ، شىك دېگەن مۇناپىق بۇلارنىمۇ يوقۇتۇۋېتىدۇ. چۈنكى بىزنىڭ ئىشەنچىلىك تېرىكىمىز يوق. بۇلارنى باستۇرۇپ بولغاندا خاپىلىق تارتماسلىق ئۈچۈن مەمتىلىنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ كەتكىنىمىز شەپىسىز بولغىنى ياخشى. كىم بىلىدۇ،...— ئۇ ھەمراھلىرىنى باشلاپ ھېلىقى كامېرغا يېقىنلاپ كېتىۋېتىپ پىچىرلايتتى.

ئۇلار دەرھال تۇرۇستىن چۈشكەن توپا- كاكىلالارنى كولاپ، جەسەتلەرنى ئېچىشقا باشلىدى. بىراق، جەسەتلەرنى تونىغىلى بولمايتتى. بەزى جەسەتلەر ساقراق بولسىمۇ يۈزىنى تونىغىلى بولمايتتى. بەزىلەرنىڭ بىرقولى ياكى بىر پۇتى ئېغىرراق كۆيگەن، بەزىلىرى تامامەن كۆيۈپ كىچىكلەپ، قورۇلۇپ قالغانىدى. ئۇلار يەنە جەسەتلەرنى كولاپ چىقىرىپ بولغاندىن كېيىن يەنە تىكىرقاپ تۇرۇپ قالدى.

— تونىغىلى بولمىسا نىمە قىلغۇلۇق ئەمدى؟

— شۇنى دەيمەن...

غېنى باللارغا خاس زېرەكلىك بىلەن جەسەتلەرنىڭ پۇتىغا زەڭ سىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدە كۆڭلىگە پۈككىنى بار ئىدى. ئۇنىڭدا ھەم باللارغا خاس زېرەكلىك، ھەم يىگىتلەرگە خاس جىگەر بار ئىدى. (چۈنكى ئۇ دەل مۇشۇ ئىككى دەۋر چېگرىسىدىكى ياشتا ئىدى). ھازىرقى جىددىيلىك ھەممىنى بېسىپ چۈشكەچكە قورقۇش يادىغا يەتمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە كۆيۈپ غەلىتە شەكىلگە كىرىپ قالغان بۇ جەسەتلەر يۈرەكنى ئەزگۈدەك ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشتە بولسىمۇ، كىشىنى قورقۇنچقا سالمايتتى.

— قارا، دادا، مانا مۇشۇ جەزمەن موللىكام! — دېدى غېنى بىر جەسەتنى كۆرسىتىپ، بۇ جەسەتنىڭ ئوڭ پۇتى كۆيۈپ يىغىلىپ قالغان، سول پۇتى توپا ئاستىدا بېسىلىپ قالغاچقا ئانچە كۆيمىگەن، ئەمما توپىغا كۆمۈلۈشتىن ئىلگىرى تېرىسى كۆيۈپ كەتكەچكە شەلۋەرەپ كەتكەنىدى. يۇقىرىقى قىسمى بولسا ئادەم جەسىتىگە ئوخشىماي قالغانىدى.

— قانداق دەيسەن، بالام؟ قانداق بىلدىڭ؟— نىزامىدىن تەقەززالىق بىلەن سورىدى.

— مانا ئەمەسمۇ، موللىكامنىڭ پەتىنكىسى، ئاۋۇ كۈنى مەن ئۇنىڭ ھېلىقى ئىزچى سەندىلىنى ئېلىپ كېتىپ، بۇنى ئەپكېلىپ بەرگەن. ئۆزۈڭمۇ تونۇيسەنغۇ، بۇنى.

— راست، شۇدەك تۇرۇدۇ. بۇ مەتىلىنىڭ تۇركىيىدىن كېيىپ كەلگەن پەتىنكىسى. ئەمما باشقا ئادەم بولۇپ قالسىچۇ؟

— ياق، مۇشۇ ئەپەندى بولسا كېرەك،— دېدى ئابدىراخمان قوشۇلۇپ،— بۇنداق ئاياغنى كىيىدىغانلار كۆپ ئەمەس، ئەپەندى ئارىلىشىدىغان زىيالىيلارنىڭ ئىچىدىمۇ بۇنداق ئاياغنى كەيگەنلەرنى كۆرگۈنۈمنى ئەسلىيەلمەيمەن.

نىزامىدىن ئەمدى پۈتۈنلەي ئىشەنچ ھاسىل قىلدى. چۈنكى ئۇ زاماندا بۇنداق يېڭى پاسوندىكى ئاياغنى كىملەر كىيەتتى، دەيسىز؟ شۇڭا

ئەمدى يەنە ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇشنىڭ پايدىسى يوق ئىدى.

— ئەمىسە چاپسانراق مىدىرلاڭلار، باللار، ئېلىپ كېتەيلى، — دېدى ئۇ، ئېسەدەپ تۇرۇپ، ئۇ شوخ ھەم تىنىمسىز بىر ئىنسانىنىڭ چالا كۆيگەن كۆتەكتەك ھالەتكە كېلىپ قالغانلىقىنى زادىلا يۈرىكىگە پاتقۇزالماي قالغانىدى.

ئابدىراخمان ئۆزىگە خاس چېچەنلىك بىلەن چالا كۆيگەن پادىرىدىن ئىككى تالنى سۇغۇرۇۋېلىپ، ئۆزىنىڭ ۋە ئابدۇغوپۇرنىڭ چەكمەن چاپىنىدا ئاددىيغىنە جىرغا ياسىدى. ئۈستىگە نىزامىددىن ئۆزىنىڭ چاپىنىنى ياپتى.

ئۇلار ئالدىرىغىنىچە خارابىلىقتىن ئايرىلىپ، قۇياشنىڭ دىسلەپكى نۇرلىرى بۇلۇتلارنىڭ بىر تەرىپىنى قىزارتقان مەھەلدە ھەزرەت يولىغا چۈشۈۋېلىشقا ئۈلگۈرگەندى. بۇ چاغدا تېنچلىق ئەسلىگە كېلىپ، تىرىكچىلىك ھەرىكىتىمۇ ئىزىغا چۈشكەندى. بۇ مىلادىيە 1937- يىلى 30- ماينىڭ پاجىئەلىك تېڭى ئىدى.

نىزامىددىنلار يات ئادەملەرنىڭ بىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ھارۋا ياللىماي پىيادىلا ماڭدى. ئۇلار «ئىت يولى»غا كەلگەندە پېشىم بولغانىدى. ئىت يولى ئېغىزىدىن چىقىدىغان يەردە توختىدى. كۈندۈزى ئاتۇشقا بارغىلى بولمايتتى. مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشۈشنى كۈتمەكچى بولۇشۇپ، جەسەتنى بىر دالدىغا يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى يىراقراقتا ئېغىر سۈكۈنات ئىچىدە ئولتۇرۇشتى...

2

ياۋاغ تۇرمىسىنىڭ كۆيدۈرۈلگەنلىكى ھەش- پەش دېگۈچىلا يىراق- يېقىنغا ئاڭلاندى 30- ماي ئەتىگىنى خارابىلىقتا يەنە نۇرغۇن ئادەملەر

توپلاشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مەرھۇملارنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن باشقا، ھەرھۇملار تونىمايدىغان، مۇناسىۋەتسىز قىزىقچىلارمۇ بار ئىدى.

ئاتۇشتىنمۇ نۇرغۇن ئادەم كەلدى. بۇلار مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بىۋاسىتە ۋە ۋاسىتىلىك تەربىيىسىنى ئالغان بارلىق ئوقۇغۇچىلار، مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولىدا شىپالىق تاپقان كىشىلەر، ھەمدە ئۇنىڭ ياخشىلىقىغا ئېرىشكەن باشقا كىشىلەر ئىدى. سابىت قەشقەرگە جابدۇنۇپ ئېشەك توقۇپ چىققاندا ئابلەق ئۆزىنىمۇ ئالغاچ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىپ يىغلاپ تۇرۇۋالدى. سابىت ئۆزىگە خاس تەمتىرەش بىلەن نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا ئابلەقنىڭ دادىسى ئەبەيدۇللا ئۆيدىن چىقىپ قېلىپ:

— سابىت، ئىنىم، ئېغىر كەلمىسە ئېلىۋېلىڭ، بۇ ياخشىلىق قىلغان ئادەمنىڭ ياتقان يېرىنى كۆرۈپ كەلسۇن، ئۇلاغ يوق بولۇپ قالدى، بولمىسا بالامنى ئېلىپ ئۆزۈم باراتتىم،... — دېدى قايغۇلۇق ئاۋازدا.

سابىت ئابلەقنى ئېلىپ بېرىشقا قوشۇلدى. دادىسى بالىنى سابىتنىڭ ئارقىسىغا مىندۇرۇپ قويدى. ئۇلار قۇمالتاغ يولى بىلەن مېڭىش ئۈچۈن سۇنتاغقا كەلگەندە يول بويىدا تۇرغان پاشاخاننى كۆرۈپ، سابىت ئىختىيارسىز شۈركۈنۈپ كەتتى. نېمىلا دېگەن بىلەن ئۇنىڭغا دەرت- ئەلەم ئارتقان ئۆگەي ئانا- دە! لېكىن كېيىنكى چاغلاردا بۇ ئايال ئۇنىڭغا نورمال سالام قىلىپ، ئۇنىڭ ئەپۇسىغا ئېرىشمەكچى بولغاندەك ئۇرۇنۇشلاردا بولۇپ يۈرەتتى. بىراق سابىت گۇمانخورلۇق بىلەن ئۇنىڭ يەنە بىرەر شۇم غەرىزى بارمىكىن دەپ ئەنسىرەپ يۈرەتتى.

— ئەسسالام، سابىت، ياخشىمۇ سىز، ئۇكام؟ — دەپ سالام قىلدى ئايال قايغۇلۇق بىر تۇستە، — شەگە ماڭدىڭىزما؟ يولدا قاراپ تۇرىمەن، ئايال خەقلەردىنمۇ بارىدىغانلار چىقىپ قالسا قوشۇلۇۋالاي دەپ، ھېلىغىچە خوتۇن كىشى ئۆتمىدى، ئا ئەدەم نۇرۇللا بىلەن جابدۇۋاتىتى،

مەن ئالدىرتاي، جىندەك تەخىر قىلسىڭىز ھەمرا بولارسىلە، — ئايال سابىتنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ سەپەرگە چىققان ئادەمنى ئاۋارە قىلماي دەپ ئىككىلىنىپ، تېزلا ھويلىغا كىرىپ كەتتى.

— قېنى سىلە، — ھويلىدىن ئۈنىڭ سەمەدكە سۆزلىگىنى ئېنىق ئاڭلىناتتى، — نېمانداق لۈمشۈيدىغاندۇ، چاقچاقلاشىدىغان بولۇڭلا، سابىت ئىشكتە ساقلاپ تۇرىدۇ، بىللە مېڭىڭلا، ھەمرا بولۇشۇپ،...

بىر كەمدە سەمەد ئېشەكنى يېتىلەپ ھويلىدىن چىقتى. ئۇلار ئاۋازلىرىمۇ ئانچە ئىشتىلمىگۈدەك پىچىرلىشىپلا سالاملاشتى. ھېچكىم نەگە، نېمىگە ماڭغانلىقلىرىنى سوراپ ئولتۇرمىدى، سوراشنىڭمۇ ئورنى يوق ئىدى. سەمەد ئېشەككە مىنىۋالغاندىن كېيىن نۇرۇللانىڭ ئارقىسىغا مىنگىشىشكە ياردەملىشىۋاتقان ئايال:

— بالا ئەگىشىپ خاپا قىلىۋەتتى، تالاشماي ماقۇل دەپ ئاپىرىڭلا دېسەم ما ئەدەم رەج ئۇقماي تالىشىپ،... ئاينا قاراڭلا، سابىتنىڭ ئارقىسىدىمۇ تۇرمامدۇ بۇنىڭدەكتىن بىرسى، — پاشاخان ئۆزىنىڭ ئەمدى ياخشى ئانا بولۇپ قالغانلىقىنى ئىسپات قىلماقچى بولغاندەك نۇرۇللاغا كۆيۈنۈپ، پەپىلەپ قويدى ئاندىن ئەركەكلەرگە، — خۇدايىمغا ئامانەت، ئەمىسە، — دېدى.

ئىككەيلەن ئېشەكلىرىنى تېقىمى بىلەن نىقتىشى بىلەنلا، ئېشەكلەر يولغا چۈشۈپ يورغىلاپ يۈرۈپ كەتتى. ئىككى چوڭ كىشىنىڭ ئارقىسىدىكى ئىككى بالا ئېشەكلەر گاھى- گاھى ياندىشىقاندا بىر - بىرىگە ئاللىقانداق ئىشارەتلەرنى قىلىشىپ، بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ قويۇشاتتى.

ئۇلار قۇمالتاغ يولى، ئىت يولىدا پىيادە، ئېشەكلىك بولۇپ قەشقەرگە قاراپ كېتىشىۋاتقان كىشىلەر بىلەن بەشكىرەمدە ئۇچرۇشۇپ يوللىرىنى بىللە داۋام قىلىشتى. بۇ يەردە كاتتايلاقتىن كېلىۋاتقان توپتا موھەممەد داموللا، موللاق چەكەدى ۋە ھەمراھلىرىمۇ ئۇلارغا قوشۇلدى. توپلانتىلاردا

پات ـ پات ئۆچرۇشۇپ تۇرغاچقا مۇھەممەد داموللا سابىتنى تونۇيتى، ئۇ ھەمرالىرىنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇردى. سابىت جىمخور بولغاچقا ئانچە بەك پاراڭ قىلىشىپمۇ كەتمەستىن قەشقەرگە يېتىپ كېلىشتى.

خارابە ئالدىدىكى كىشىلەر توپىدا ئابلەق سابىتنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە مەسۇم ۋە سەبى كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ كامىرلار تەرەپكە قاراپ تۇراتتى. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىر نەچچىسى كامېر تاملىرىدىكى شېئىرلارنى كۆچۈرۈۋاتاتتى. سابىتنىڭ يېنىغا بىر ئەسكەر قىستالدى. سابىت بۇرۇلۇپ قاراپ نىمتۇللانى تونۇدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا رىھىممۇ بار ئىدى. سابىت نېمە دەپ گەپ باشلاشنىمۇ بىلمەستىن تەمتىرەپ تۇراتتى، نىمتۇللا:

— بايىراق ھەممە جەسەتلەرنى تۇمەن بويىغا ئاپىرىپ كۆمۈۋەتتۇق. ئەپەندىنى تونىيالمىدۇق... بەلكىم شۇلارنىڭ ئارىسىدا باردۇر،... — دېدى.

رىھىمنىڭ كۆزىدىن بىر نەچچە تامچە ياش دومىلاپ چۈشتى. ئۇ ياش بىلەن پارقىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئابلەقكە ئېڭىشىۋېلىپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ كەتتى.

ئۇلارنىڭ قېشىدا تۇرغان شەھەر پۇقرالىرىدىن بىرى يېنىدىكى كىشىگە:

— مەن ئەپەندى دېگەنلەر بىلەن تونۇشمايمەن، ھەم ئارىلاشمايمەن، شۇنداق بولسىمۇ يۈرىكىمدىن چىقمايدىغان بىرئىش بار. ئەخمەت ئەپەندى دېگەن بىرسى مەن بىلەن تام قوشنا ئىدى. ئۇ كىشى تۈركىيىدە ئوقۇپ كېلىپ ئىككى ئۈچ يىغلىچە مۇئەللىم بولۇپ يۈرگەنىدى. ئۇ چاغلاردا بىز ئۇنىڭ تۈرك خوتۇنى بارىمىش، تۈركىيىدە قاپتىمىش دەپ ئاڭلايتتۇق، دېمىسىمۇ شۇ چاغدا ئۇ بويتاق ئىدى. قارىماملا، بۇ كېلىشمەسلىكنى، ئەجىلى سۆرىگەندەك ئەخمەت ئەپەندى قولغا ئېلىنىشتىن ئىككى ھەپتىچە ئىلگىرى ئۇنىڭ خوتۇنى بىر بالا بىلەن

www.uyghurkitap.com

كېلىپ قالدى. ئاڭلىساق، بۇ ئايال ئەخمەت ئەپەندىنى قىچقىرىپ قېشىغا ئاپىرالمىغاندىن كېيىن ئوغلىنى ئېلىپ كەلگەنىكەن، ئۇنىڭ ئايالى شۇنداق كېلىشكەن، ئوڭلۇق ئايال ئىكەن (شۇغۇنىسى يۈزىنى ياپماپتىكەن)، تۆرت ياشلاردىكى ئوغلىمۇ شۇنداق ئەقىللىق،... ھەي، كۆرمەملا، بۇ ئەخمەت ئەپەندى دېگەن قوشنام يۈسۈپ زىيا، مەمتىلى تەۋپىق، قۇتلۇقھاجىم شەۋقى، مامۇت سىجاڭلار بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتەتتى. شۇنداق قىلىپ بىر كېچىسى قوشنامنى خوتۇن بالىسى بىلەن قوشۇپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئۆيىدە بولۇۋاتقان گەپ سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇردۇم. بىچارە ئايال ئېرى بىلەن مېڭىشقا رازى ئىكەنلىكىنى، ئەمما كىچىك بالىنى بىرسىگە بېرىپ مېڭىشنى سوراپ شۇنچە يالۋۇرسىمۇ كاساپەتلەر ئۇنىماي ئېلىپ كەتتى، كۆرمەملا، مۇشۇ ئەسكى تاملىقتا ئاشۇ كىچىك بالا ئانىسى بىلەن دادىسى ئارىسىدا كەتكىنىگە يۈرىكىم ئېچىشىدۇ، دېسىلە، ماڭا بەرگەن بولسا جان دەپ بېقىۋالاتتىم، بەكلا ئوماق بالا ئىكەن،... ئۇچارمەن قۇشتەك پاك بىر ناراسىدىدە نىمە گۇناھ دەيمەن...

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇرغانلاردىن كىمدۇر بىرى ئۆزىنى تۇتالماستىن ئېسەدەپ كەتتى. يەنە بىر كىشى بولسا كېچىسى تۈرمىگە ئوت قويۇلغان چاغدا ئۆيدە يېتىپ ئاڭلىغان نالە- زار ھەققىدە ئېچىنىپ، شۇنداقلا قىزىق قىلىپ سۆزلەيتتى.

— يا، پەناھ، ئادەم دېگەننىڭ ئۇنىمۇ شۇنداق يامان بولىدۇكەن، قولاق مېيىمنى يەپلا بولدى! ئويلاپ باقمامالا، تىرىك تۇرۇپ دوزاقتا كۆيسە كىم ۋارقىرىمايدۇ؟ قاچاي دېسەڭ تۆرت تام! توۋا دەيمەن، پىتنى تۇتۇۋېلىپ ئوتقا تاشلىسا «پاڭ» قىلىپ ئېتىلغاندەك ، ئادەممۇ ئوتتا كۆيسە ھەيۋەت ئېتىلىدىكەن! ئادەملەرنىڭ «پاڭ» قىلىپ يېرىلغانلىقلىرى ھەققىدە ناھايىتى كۆپ ئادەملەردىن ئاڭلىدىم. ...ئەمدى مېنىڭ خېلى بىر زامانغىچە ئۇيقۇم كەلمەيدىغان بولدى، دېسەم ئىشەنمەيسىلەر، قىيامەت!.... — سابىت بۇ پاجىئەتنىڭ تەپسىلاتىنى ئاڭلاشنى خالىماي،

ساۋاقداشلىرى، ئەسكەرلەر بىلەن خوشلۇشۇپ مېڭىشقا باشلىۋىدى، ئوتتۇرا ياشلىق بىر دېھقان ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يەكەن تەلەپپۇزى بىلەن سالام قىلدى، ئۇنىڭ قېشىدا ئون بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغول بالىمۇ بار ئىدى.

— بالام،— دېدى سابىتلارغا قاراپ،— سىلىنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەن - يا؟ كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنىۋاتىلا، بىر ئىشنى سوراي دېگەنتىم...

— قېنى سوراڭ،تاغا،— دېدى سابىت تەمكىنلىك بىلەن.

— مەمتىلى ئەپەندى تەۋپىق دەيدىغان بىر تونۇشۇم بار ئىدى. ئۆزى ئاتۇشتىن ، ماۋۇ خەق، شۇ ئادەمنى مۇشۇ يەردە ئۆلۈپ قالدى دەيدۇ - يا؟ ئۇنداق ئەمەستۇ؟

سابىت ھەيران قالغان بولسىمۇ راستىنى ئېيتتى:

— راست،تاغا، دۈشمەنلەر ئۇنى كۆيدۈرۈۋەتتى. ئاڭلىساق ئەسكەرلەر تۈمەن بويىغا كۆمۈپتىمىش...

دېھقاننىڭ ئۇنىڭسىزمۇ تىترەپ تۇرغان، كۆكۈرۈپ كەتكەن لەۋلىرى تېخىمۇ ئۆمچۈيۈپ، بالىسىغا قاراپ يىغلىۋەتتى:

— مۇساپىر بولۇپ قالدۇق، بالام! ئەمدى سىزنى كىمگە تاپشۇرامەن، بالام! ئەپەندى داداڭ تۇگەپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ، ئەجەپ ئالدىڭ قۇرۇق، تەلىيىڭ يوقكەن سېنىڭ ... — سابىتلار بوۋايغا تەسەللىي ئېيتىپ، ئۇنى تەستە توختاتتى. سابىت ئۇنىڭدىن سورىدى:

— سىز ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟بۇ بالىچۇ؟ ئەپەندىنى قانداق تونۇيسىز؟

— ۋاي نېمىسىنى ئېيتىلا، ئىنىم،— دېدى دېھقان،— بىر يىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ ھەمراھلىرى بىلەن ئەخمەت ئەپەندى دېگەنلەر بىلەن تۈركىيىدىن كېلىۋاتىمەن دەپ كېلىۋاتقانىكەن، مەن قىيىنچىدىم، يەكەن دەرياسىدىن ئۆلارنى ئۆتكۈزۈپ قويغاچ تونۇشۇپ قالغان. شۇ چاغدا

www.uyghurkitap.com

ئۇلار بىزنىڭ ئۆيدە خېلى ئولتۇرۇشقاندى. شۇندىن بېرى ئانىسى قۇرغۇر مۇشۇ بالىنى — بۇ مېنىڭ چوڭ ئوغلۇم سۇلايمان— ئەپەندىگە ئاپىرىپ بەر، شۇ ئادەم ئۆزى ئوقۇتسۇن دەپ تىنچىتمىدى. ئۆزۈمنىڭمۇ ئەكەلگىم بار ئىدى. ئەمما بالا كىچىكرەك، ئەپەندىنى ئاۋارە قىلىپ قويمىسۇن دەپ، باشتا ئۇنى ئۆزىمىزنىڭ بازىرىدا ئىمىن بەگنىڭ ھويلىسىدىكى مەكتەپتە ئوقۇتقاندىم. قالغىنىنى مەمتىلى ئەپەندى ئوقۇتۇپ، ئۆزىدەك ئادەم قىلسۇن دەپ ئېلىپ كەلسەم، بۇ نېمە خاپىلىق؟ بۇ نەس كۈندە كېلىپ قېلىشىمنى كىم بىلىدۇ؟ نەچچە كۈن نوۋېشىدا يوشۇپ زىيا ئەپەندىنى ئىزدەپتىمەن؛ نەچچە كۈن دارىلمۇئەللىمىنگە قاتراپ ئەخمەت ئەپەندىنى ئىزدىدىم، ھېچقايسى يوق، خەقتىن سورىسام ئالىيىپ قارايدۇ. كېيىن سوقۇش بولۇپ كېتىپ يۈرۈكۈمنى ئالدى. مانا ئەمدى بۇ كۆرگۈلۈك بوپتۇ...

سابىتنىڭ دېھقانغا بەكمۇ ئىچى ئاغرىپ كەتتى. ئۇ يۈرىكى ئېچىشقان ھالدا سۇلايماننىڭ بېشىنى سىلاپ:

— ئۇكام، سەن ئەپەندى داداڭنى ياخشى كۆرەتتىڭمۇ؟— دەپ سورىدى.

— مەن دېگەن ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشقان،— دېدى سۇلايمان بالىلارچە سەبىيلىك بىلەن.

— ئوھ — دېدى سابىتنىڭ يېنىدىكى ئابلەق،— ئەپەندى مېنىڭمۇ دوستۇمتى، مەن بىلەنمۇ دوست بولغان!

— مەنمۇ... — دەپ ئۇن قاتتى نۇرۇللا، — ئەپەندى دادام ماڭا يامان ئامراقتى...

سابىت بالىلارنىڭ ساددىلىقىدىن ئۆزىنى ئاللىقانداق بىر تۇيغۇ يىغىغا باشلاۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۆزىنى تەستە باستى - دە:

— تاغا، بىزمۇ شۇ كىشىنىڭ شاگىرتلىرى، بولمىسا سۇلايماننى بىزگە بېرىڭ، ئەگەر ئىشەنسىڭىز،... — دېدى سابىت قولى يانچۇقىدا

ھامان غاڭزىنى سىقىمداقلىق ھالدا.

— ئەمدى، ...ئەمدى، ئانىسى مەمتىلى ئەپەندىگە بەر دېگەنىدى،...— دېدى ئۇ خىيالچان بولۇپ، بىر تەرەپتىن كۆزىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — مەن كېتەي، ئۇكام سىلى ئەپەندىنىڭ شاگىرتىكەنلا- دە!؟ شۇڭىمۇ ماڭا تونۇشتەك كۆرۈنۈپتىكەنلا ...ئادەمنىڭ باغرى تونۇيدۇ دېگىنى راستىكەن... ياكى سىلىنى نوۋېشى مەكتەپتە كۆرۈپمىدىمكى؟ بۈلتۈر ئەتىيازدا بىر قېتىم كەلگەنتىم، شۇڭا دەيمىنا...

بوۋاي ئەمدى بۇ يەردە تۇرغۇسى كەلمىگەندەك، ئۇلار بىلەن خوشلۇشۇپ، كېتىپ قالدى.

سابىتلارمۇ مۇھەممەد داموللا ۋە ھەمراللىرى بىلەن خوشلۇشۇپ، تۇرمە خارابىسىدىن ئايرىلىپ، ئېشەكلىرىنى تېپىشقا ئالدىرى. پەقەت ئابلەق بىلەن نۇرۇللا «دوستىنىڭ دوستى» كېتىپ قالغان تەرەپكە قىيالماسلىق تۇيغۇسىدا پات- پات قاراپ قويۇشاتتى.

3

شۇ كۈنى كېچىسى نىزامىدىنلار بوبامەتكە كەلدى. مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ئۈچۈن زورىخانىنىمۇ، باللارنىمۇ ئويغاتمىدى. بوياقخانىدا ئىشلەيدىغان نىمكارلاردىن تاشمەت، ئىگەمبەردىلەرنى ئاچيارغا يېقىن جايدىكى قەبرىستانلىقتىن— ئاتا ئانىسىنىڭ قەبرىسى تۇۋىگە مەرھۇم ئۈچۈن يەرلىك كولاشقا بۇيرىدى.

ئۆزى قالغانلار بىلەن مەرھۇمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى تېز پۈتتۈردى.

تاشمەت بىلەن ئىگەمبەردى يەرلىك پۈتكەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ كىرگەندىن كېيىن سەككىزەيلەن نىزامىددىننىڭ ئىماملىقىدا

مىيتتىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، مۇردىنى ئېلىپ چىقىپ دەپنە قىلدى. باشقىلار گۇمان قىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن قەبرە ئۈستىگە بىر تالمۇ كېسەك تىزماي، پەقەت كىچىككىرەك بىر دۆۋە توپا دۆۋىلەش بىلەن بولدى قىلىشتى. بۇ كىچىك توپا دۆۋىسىنىڭ ئۇيغۇر يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ ئاۋانگارتى، مەشھۇر پېداگوك، شائىر، كومپوزىتور، ناتىق ۋە جامائەت ئەربابىنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى.

ئۇلار بۇ ئۇن- تىنسىز دەپنە مۇراسىمىنى تۈگىتىپ ئۆيگە قايتىپ كىرىشتى. نىزامىددىن شۇندىلا دوستلىرىغا:

— ئىنىم ھۆكۈمەتنىڭ دۈشمىنى، ھالا بۈگۈنكى كۈندە ئابدىنىيازلار شەھەرنى ئىگىلىگەن بولسىمۇ، لېكىن پۈت تىرەپ تۇرۇشىغا ئىشەنچ يوق. شۇڭا ئىنىمنىڭ جەسىتىنى يۆتكەپ كەلگىنىمىز مۇشۇ سەككىزەيلەن ئىچىدە قالىدىغان مەخپىيەتلىك بولسۇن. مەرھۇمنىڭ ھەققى- ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ سىرنى ساقلاشقا ئالللاھ نامى بىلەن قەسەم قىلايلى... — دېدى. ئۇلار بۇ سىرنى مەڭگۈ ئېيتماسلىققا قەسەم قىلىشتى.

نىزامىددىن غېنىغا تاپىلاپ:

— ئەگەر بىر كۈنلىرى بىزنىڭ زامانىمىز كېلىپ قالسا، سەن شۇ كۈنلەرگە ئۇلىشالىساڭ، شۇ چاغدا بۇ سىرنى ئاشكارىلىساڭ بولىدۇ، بۇ ساڭا ئامانەت... — دېدى.

بۇ ئىش شۇ كېچىسى جىمجىتلا تۈگىدى. ھەممە كىشىلەر «مەمتىلى ئەپەندى قاتارلىقلارنى ياۋاغ تۈرمىسىدە كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ، تۈمەن دەريا بويىغا چامغۇر ئورىسىغا ئوخشاشلا قىلىپ، ئۇزۇن بىر قىرىمچە كولاپ، ھەممە جەسەتنى شۇ يەرگە كۆمۈۋېتىپتۇ» دەپ بىلىشتى.

*

**

ئەتىسى (31- ماي) نىزامىددىننىڭ يۈرىكى قايغۇ-ھەسرەتتىن ئېزىلىپ، زادىلا چىدالمىغاچقا، بىر بىسىپ، ئىككى بىسىپ، ئاتا- ئانىسىنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلىماقچى بولغانىدەك قەبرىستانلىققا قاراپ ماڭدى. يېڭى قەبرە ئاتا- ئانىسىنىڭ قەبرىسى تۈۋىدە بىلىنمەس دەرىجىدە تۇراتتى. ئىيۇن ئېيى كىرىپ قىلىۋاتقاچقا ھاۋا قىزىپ كەتكەنىدى. شۇڭا يېڭىلا قېزىپ چىقىرىلغان بولۇشىغا قارىماي قەبرە ئۈستىدىكى كىچىك توپا دۆۋىسى بىردەمدىلا ئاقىرىپ، ئۆزىنىڭ يېڭىلىقىنى يوقاتقان، ئىنسانلارنىڭ ئاخىرقى مەنزىلگاھىدىكى بارلىق چوڭ- كىچىك توپا دۆۋىلىرى ئىچىدە بىلىنمەس بولۇپ قالغانىدى.

يىراقتىن ئاشۇ ئاپئاق ئاقىرىپ كەتكەن بوزاڭ توپىلىق قەبرىستانلىق كۆرۈنۈشى بىلەنلا نىزامىددىننىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئۇنىڭ جۇشقۇن، روھلۇق مەمتىلى ئەپەندىنى ئاشۇ جىمجىتلىق باسقان، قاغجىراپ ياتقان، ئاپتاپ تەپتىدە ئۈستىدە ئالۋۇن لىپىلداپ تۇرغان جايغا كۆمۈۋەتكەنلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئاخشامقى رىئاللىقنى ئويلىغىنىدا بولسا يۈرىكى پىچاق تىققاندەك بولۇپ كەتتى.

ئۇ قەبرىگە يېقىنلاشقاندا يېڭى قەبرە ئۈستىگە قونۇپ ئولتۇرغان سانى كۆرۈپ قېلىپ يۈرىكى نامەلۇم شۇملۇقنى سەزگەندەك دۈپۈلدەپ كەتتى ھەم قاتتىق غەزىپى كەلدى. ئۇ يەردىن بىر تال قاق چالمىنى ئېلىپ غەزەپ ۋە نەپرەتتىنى قوشۇۋەتكەندەك كۈچەپ ئېتىۋېدى، سا لىككىدە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، لەرزان قانات يايغىنىچە ئاچيار تەرەپكە ئۇچۇپ كەتتى.

نەزمە:
يەر پوستىنى كۆتەردى نەچچە،
ئەمما يېرىپ چىقمىدى ۋولقان.
يا ماگمىنىڭ هارارتى پەس،
يەر پەردىسى قېلىن يا چەندان.
ئەمما تېنچسىز يەنە بۇ زېمىن،
چۈنكى باردۇر قويىندا ماگما.
ماگما، ماگما، قايناپدۇ بىر كۈن،
زېمىن يېرىپ ئاتىدۇ لاۋا!...

1987ـ يىلى نويابىردا بىرىنچى
ئارگىنال پۈتتى، ئاتۇش ـ شورۇق.

تۈگىدى

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىمىنجان ھەمدۇللا
رەنا ئابلىمىت
مەسئۇل كوررېكتورى:
زۇلەيخا ئەزىز
مۇقاۋىنى لاھىيىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

باياۋاندىكى گۈلخان (3)

(تارىخىي رومان)

ئاپتورى: غۇلام ئۆمەر

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي ئازاتلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۈرۈمچى داجىنما مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 850 X1168، 1/32 مىللىمېتىر
باسما تاۋىقى: 14.125 قىستۇرما ۋارىقى: 2
2003 ـ يىل 8 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2003 ـ يىل 8 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN 7－228－08202－8
ئومۇمىي باھاسى: 60.50 يۈەن